

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK XII

Nitra 2021

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK

XII

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK XII

Recenzované periodikum / Peer-reviewed periodical

Zostavovateľ / Edited by

Elena Miroššayová

Redakčná rada / Editorial board

Jan Gancarski, Eva Horváthová, Rastislav Hreha, Eszter Istvánovits, Lubomíra Kaminská, Mária Lamiová-Schmiedlová, Igor Prochnenko

Recenzenti/Reviewers

Mgr. Mário Bielich, PhD., doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc.; Mgr. Marián Čurný, PhD.; PhDr. Kristian Elschek, CSc.; Ing. Jiří Hošek, Ph.D.; doc. PhDr. Lubomíra Kaminská, DrSc.; PhDr. Mária Lamiová-Schmiedlová, CSc.; Mgr. Adrián Nemergut, PhD.; Mgr. Martin Novák, PhD.; prof. Ing. Alena Pribulová, CSc.; Mgr. Rastislav Rusnák, PhD.; doc. PhDr. Michal Slivka, CSc.; doc. PhDr. Vladimír Varsík, CSc.

Počítačové spracovanie / Computer elaboration

Alica Marková

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover

Mária Rímska Karasová

Tlač / Printed by

VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

© Archeologický ústav SAV, 2021

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact adress (Contributions, Further informations)

Archeologický ústav SAV, Hrnčiarska 13, SK – 040 01 Košice, Slovenská republika

e-mail: mirossa@saske.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distribution, ordering and subscriptions

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK – 949 21 Nitra, Slovenská republika

e-mail: nraukniz@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori. Neprešlo jazykovou úpravou.

The authors are responsible for the contributions. Has not undergone language editing.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukováaná, alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania, alebo iným použitím informačného systému, vrátane webových stránok bez predbežného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Na prvej strane: tanierovitá nádoba z hradu Šariš.

First page: plate-shaped vessel from the Šariš castle.

ISBN 978-80-8196-056-7

ISSN 2644-4623

OBSAH

Marián Soják – Paweł Valde-Nowak

Paleolitické osídlenie jaskyne Hučivá diera v Belianskych Tatrách	5
Palaeolithic settlement of Hučivá diera cave in Belian Tatras	11

Maciej Wawrzczak – Marián Soják

The Late Palaeolithic sites in the Poprad basin (Northern Slovakia)	
A few comments on the state of research	13
Náleziská z neskorého paleolitu v Popradskej kotline (severné Slovensko)	
Niekoľko úvah o stave bádania	24

Elena Miroššayová

Výsledky výskumu v Zemplíne-Za novým cintorínom	25
Results of the excavations in Zemplín-Za novým cintorínom („Behind the new cemetery“) site	100

Jozef Petřík – Jaroslav Briančin

Archeometalurgická analýza trosiek a keramiky z lokality Zemplín	105
Archaeometallurgical analysis of slags and ceramics from the Zemplín locality	117

Lucia Luštíková

Nové sídliskové objekty z doby rímskej v Blažiciach-Bohdanovciach	119
New settlement features from the Roman period in Blažice-Bohdanovce.....	138

Marián Uličný

Ranonovoveká keramika z hradu Šariš	141
Early modern ceramics from Šariš Castle	204

Marta Kučerová – Matúš Hudák

Prvá etapa archeologického výskumu na Námestí Majstra Pavla v Levoči	209
The first archaeological excavation campaign at the Master Paul's Square in Levoča	224

Kamil Švaňa

Výsledky záchranného výskumu na Námestí Majstra Pavla v Levoči.....	227
Results of the rescue excavation at the Master Paul's Square in Levoča	244

Ladislav Olexa – Štefan Olšav – Lucia Szabová

Stredoveké artefakty z okolia Nižnej Myšle	247
Medieval artifacts from the vicinity of Nižná Myšľa	253

PALEOLITICKÉ OSÍDENIE JASKYNE HUČIVÁ DIERA V BELIANSKYCH TATRÁCH¹

MARIÁN SOJÁK – PAWEŁ VALDE-NOWAK

Severovýchodné Slovensko, horný Spiš, Belianske Tatry, jaskyňa, neskorá fáza mladého paleolitu, magdalénienska kultúra

Northeastern Slovakia, Upper Spiš, Belian Tatra Mountains, Cave, Late Upper Palaeolithic, Magdalenian Culture

The analysis of four stone artefacts from the Hučivá diera Cave in Belian Tatra Mts. has shown that these are the first prehistoric finds from the Tatra cave in general. It is also the first cave in Slovakia with a convincingly documented inventory of the Magdalenian culture from the Late Palaeolithic. Two open-air camps of this population are known from the Spiš region, in Stará Ľubovňa and Toporec, where a series of stone artefacts were found, among others made of flint from Bircza, typical for some well known Magdalenian sites north of the Carpathian ridge (e.g. the campsite of Hłomcza in San river valley). There are also old and problematic finds from the Aksamitka cave in Haligovce, which according to some researchers were to determine the presence of the Aurignacian people, and according to others - the Magdalenian technocomplex. The Magdalenian finds in Spiš territory are the southernmost traces of this culture. From the presented cave, there are also known early modern traces in the form of the remains of the 16th-century penetration.

ÚVOD

Počas návštevy jaskyne Hučivá diera v Belianskych Tatrách za účelom fotodokumentácie na sklonku roka 2018 sa v jej zadných priestoroch zistilo výrazné poškodenie jaskynných sedimentov amatérskym výkopom. Podrobným štúdiom navrstvenej haldy jaskynných sedimentov pochádzajúcich z výkopu sa podarilo objaviť prvý štiepaný kamenný artefakt. Následným začistením miesta objavu a najmä zarovnaním obnaženého profilu sa podarilo objaviť ojedinelé včasnónovoveké čriepky a ďalšie tri exempláre štiepanej kamennej industrie, ktoré sú predmetom analýzy predloženého príspevku.

OPIS A POLOHA JASKYNE

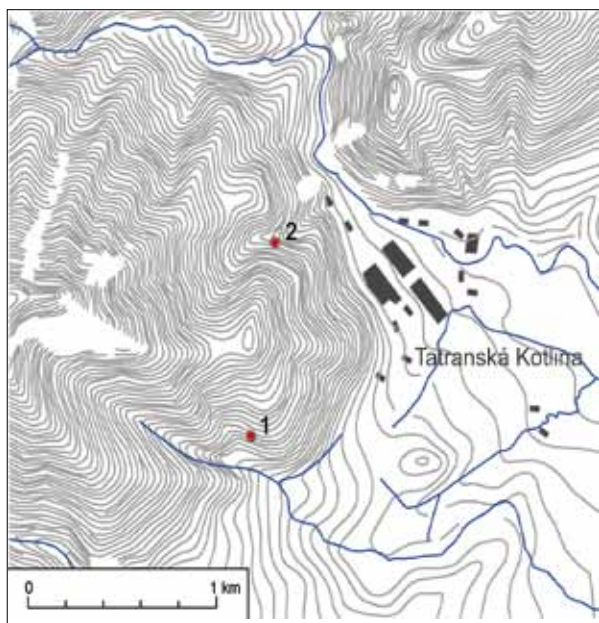
Jaskyňa Hučivá diera (tiež *Rausch Keller*) leží v katastri Vysokých Tatier-Tatranskej Lomnice

(okres Poprad), v Prešovskom kraji. Nachádza sa na južnom svahu Kobylieteho vrchu (s kótou 1109 m), neďaleko vyvieracky „Šumivý prameň“ (*Rausch Quelle*). Meno dostala s najväčšou pravdepodobnosťou vďaka odrazom zvukov z vyvierajúcej vody Šumivého prameňa, ktorých ozvenu počuť na veľkú diaľku. Situovaná je juhozápadne od Tatranskej Kotliny a takmer južne od Belianskej jaskyne, jedinej sprístupnenej jaskyne vo Vysokých Tatrách (obr. 1).

Krajský úrad životného prostredia v Prešove ju pod evidenčným číslom 1148 v roku 1994 vyhlásil za Chránené územie pod názvom Prírodná pamiatka Hučivá diera. Podľa vyhlášky Krajského úradu životného prostredia v Prešove č. 6/2008 z 13. júna 2008, s účinnosťou od 1. júla 2008, ide o verejne prístupnú jaskyňu, „za účelom zotavenia a poznávania jej prírodných a historických hodnôt“². Najbližšie k jaskyni sa možno dostať po modrej turistickej značke (tzv. Zbojnícky chodník), spájajúcej Tatranskú Kotlinu a Kežmarské Žľaby. Asi v tretine zmienenej trasy vedie odbočka vpravo hore

¹ Príspevok vznikol s podporou projektu APVV-14-0742 „Dynamika využívania surovínových zdrojov v paleolite a neolite na západnom Slovensku“, VEGA 2/0101/19 „Technológia a ekonómia surovín v kontexte vývoja postpaleolitických kamenných industií na Slovensku“, ako aj grantu Narodowego Centrum Nauk „Człowiek epoki kamienia w jaskiniach Tatr“ numer DEC-2021/41/B/HS3/03217.

² https://sk.wikipedia.org/wiki/Hu%C4%8Div%C3%A1_diera (dostupné online dňa 12. 4. 2019); pozri tiež Štátny zoznam osobitne chránených častí prírody SR – Prírodná pamiatka Hučivá diera.

Obr. 1. Lokalizácia jaskyne na výseku mapy. 1 – Hučivá diera; 2 – Belianska jaskyňa – prístupná verejnosti.

zvažnicou popri ľavom brehu potoka. Absentujúci lesný porast v severnom pohľade odкрýva skalné bralo, na ktorom sa ešte udržal les. Trojuholníkový vchodový portál, s nadmorskou výškou 937 metrov, vidno zreteľne z diaľky (obr. 2). Jaskyňa je označená náučnou tabuľkou, umiestnenou na skalnej stene vľavo od vchodu (GPS súradnice: N 49°13'14,8'', E 20°18'37,2'', C-KN 14 705/14, LV 402) (obr. 3). Ide o zlomovo-fluviokrasovú jaskyňu korózneho

Obr. 2. Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Trojuholníkový vchodový portál. Foto: M. Soják.

genetického typu na pukline či poruche, v tmavých guttensteinských vápencoch zo stredného triasu. Hučivá diera je podľa vyššie spomenutému popisu, s priloženým zakresleným pôdorysom a pozdĺžnym rezom, 13 metrov dlhá, po neskoršom prekopaní jej zadných priestorov a aktuálneho zoznamu slovenských jaskýň s uvedenou dĺžkou 16 metrov (Bella et al. 2018, 270: č. 5787). Podzemná chodba jaskyne sa tiahne na severovýchod horizontálnym smerom, odkiaľ pokračuje strmým puklinovým komínom. Niet v nej kvapľovej výzdoby, jedine na povale vidno misovité formy vytvorené koróziou priesakových vôd. K rozširovaniu jaskyne výraznou mierou prispelo aj mrazové zvetrávanie.

DOTERAJŠÍ STAV BÁDANIA

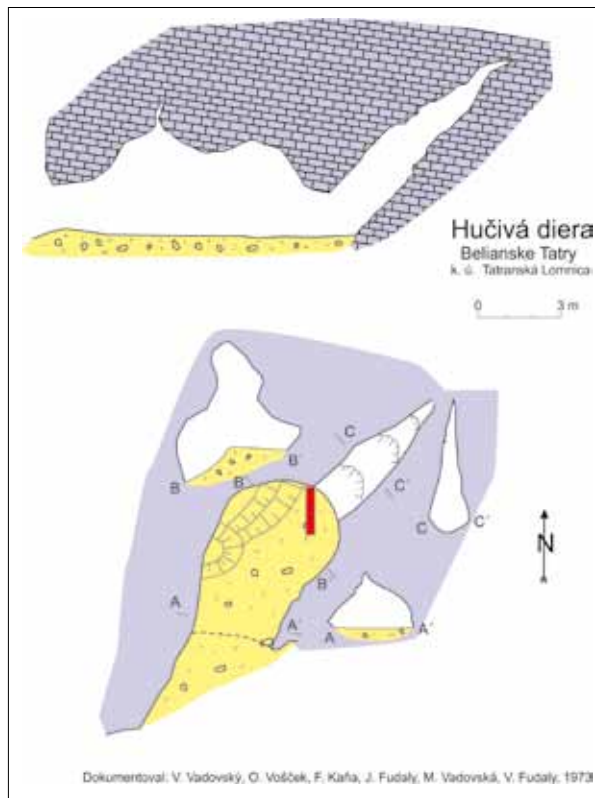
Jaskyňa je známa od nepamäti, nevedno však presne odkedy. Nemožno vylúčiť, že ju paralelne skúmali v priebehu objavovania Belianskej jaskyne, ktorej vstupné partie poznali zlatokopi už v prvej polovici 18. storočia a opätovne od prvej tretiny 19. storočia (Prikryl 1985, 105 nn.). V Belianskej jaskyni sa pokúšal o archeologický a paleontologický výskum nestor modernej speleoarcheológie Samuel Roth, ale bez úspechu (Roth 1882, 315). Až podstatne neskôr sa „pred vchodom do Belianskej jaskyne“ našiel údajný praveký nález – neolitická sekerka, ktorá naznačovala možnosť využitia okolitých jaskýň v praveku (Soják 2000, 225 n., tabeľa 14). O zámer-
nom archeologickom výskume Hučivej diery však niet žiadnych správ v staršej literatúre. K prvotným

výskumom akiste prispeli tiež nálezy paleontologického charakteru (najmä kosti medveďa jaskynného), ktoré sa v nej našli aj počas neskorších speleologických akcií. Počas nich v jaskyni realizovali opakované sondovacie práce za účelom potencionálneho preniknutia do podzemných priestorov spojených s Belianskou jaskyňou (Pavlarčík 1974). Dialo sa tak v priebehu 50. až 70-tych rokov 20. storočia jaskyniarmi zo Spišskej Belej, kto-

Obr. 3. Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Fotodokumentácia informatívnej tabuľky vedľa vchodu do jaskyne, dokumentovaná P. Valde-Nowakom. Foto: M. Soják.

ri ju v roku 1973 aj zamerali v dĺžke vyššie uvedení 16 metrov (presne 16,3 m; Pavlarčík 1985, 33 n.), resp. 17,4 metrov (obr. 4; Fudaly 2019). Zároveň sa jaskyňa skúmala v súvisе so sprievodným zastúpením faunistického spoločenstva (najmä motýle, pavúky; Bella et al. 2018, 270 – tu ďalšia lit.). Podľa informácie S. Pavlarčíka (ústne r. 2000) sa v jaskyni našlo niekoľko keramických

Obr. 4. Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Miesto nálezu štiepanej kamennej industrie v obdĺžniku (podľa V. Vadovského a kol., 1973, upravili F. Mihál' a M. Soják, 2019).

zlomkov, ktoré sú nezvestné. Neveľký záchranný výskum tu v roku 2005 uskutočnil M. Soják (2007, 80 n.). V zadných priestoroch jaskynnej chodby sa v amatérskej sonde začistil profil plytkej steny, v ktorom sa tesne pod úrovňou jaskynného dna zistila uhlíková vrstva s nezdobeným črepom rámcovo datovaným do 15.–16. storočia a s ojedinelými fragmentmi zvieracích kostičiek. Možno predpokladať, že s uvedením osídlením súvisia aj stratené nálezy získané speleológmi.

Obhliadka jaskyne koncom roku 2018 umožnila konštatovať jej systematické neodborné prekopávanie nevítanými návštevníkmi, ktorí navyše jaskyňu poškodzujú nápismi, rytinami a rôznorodým odpadom. Záchrannou exploatáciou sa podarilo zachrániť skromné tenkostenné črepy, miestami na vnútornej strane so zvyškom jemnej žltozelenej glazúry z včasného novoveku (16. storočie), drobné zlomky zvieracích kostí, uhľíky a štiepanú kamennú industriu v počte 4 ks.

ANALÝZA ŠTIEPANEJ KAMENNEJ INDUSTRIE

Získané štiepané artefakty pochádzajú z vrstvy amatérsky nakopanej hliny (1 ks) a zo začistenia narušeného profilu s evidentnou sídliskovou vrstvou „b“ (3 ks), v superpozícii pod vrchnou prepálenou novovekou vrstvou – „a“. Stratigrafia doložených vrstiev je zreteľná z priloženej fotodokumentácie, ktorej bližšie chronologické zaradenie musí overiť plánovaný systematický archeologický výskum (obr. 5).

Artefakty

Zber:

– čepeľ – bazálna časť, s úžitkovou retušou hrán, zelenkastý rádiolarit? (obr. 6: 1);

Vrstva „b“:

– čepeľ – so šikmou a rovnou koncovou retušou, formujúcou mierne zakrivený hrot priebojníka („przekłuwacza“), s miestnou retušou vrchnej i spodnej pravej hrany, patinovaný silicít (pazúrik?) (obr. 6: 2);

– čepeľ – so zlomenou bázou i terminálnou časťou, so šikmou koncovou retušou („półtylczak“), dotknutá žiarom, limnosilicít sivomedovožltej farby (obr. 6: 3);

– čepeľ – masívna, z dvojpodstavového jadra, so zlomenou terminálnou časťou, rádiolarit krémovo-sivej farby (obr. 6: 4).

Obr. 5. Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Profil s rámcovým označením vrstiev: a – 16. storočie; b – neskorá fáza mladého paleolitu, magdalénienska kultúra. Foto: M. Soják.

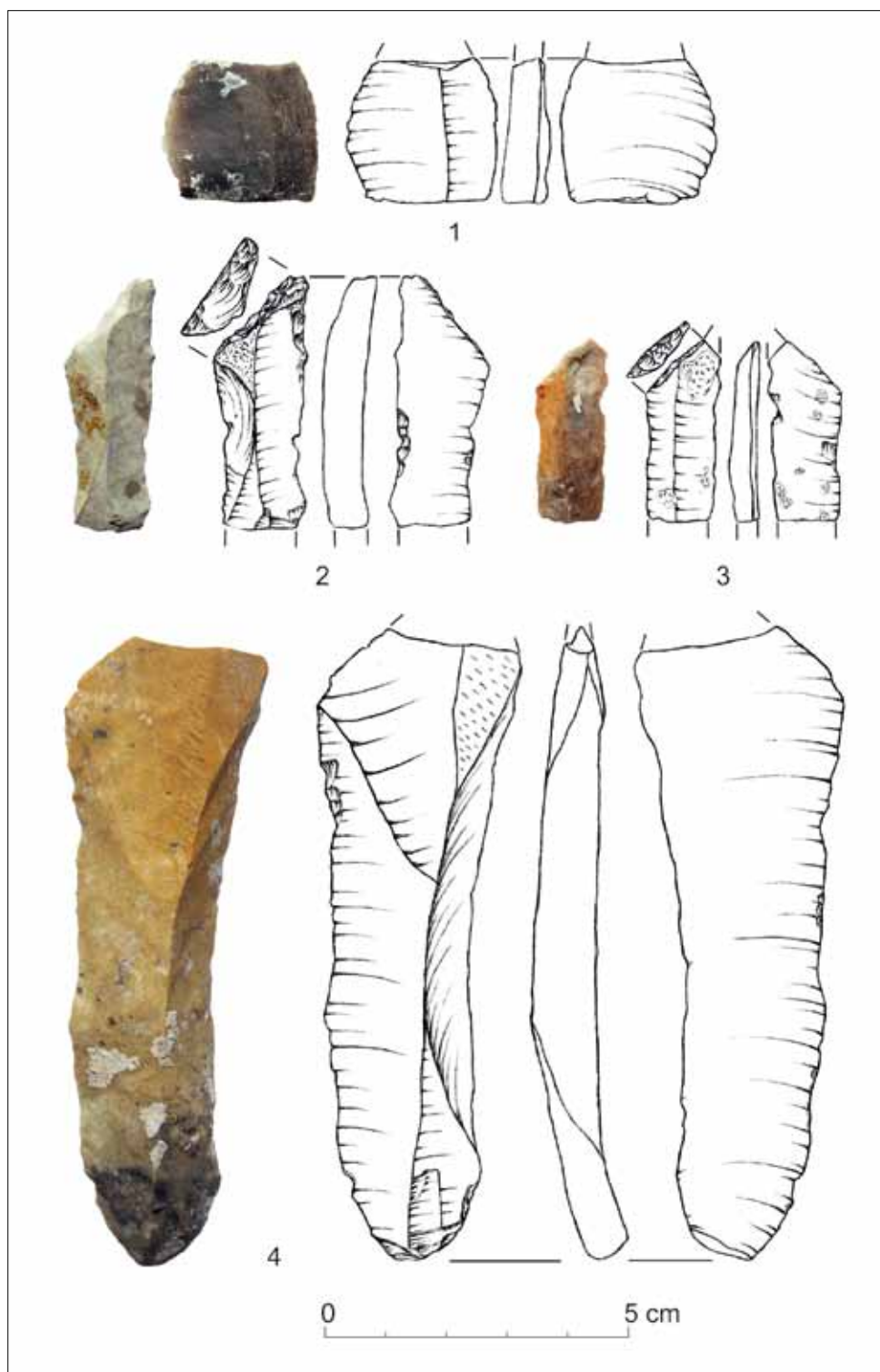
Surovinová skladba artefaktov nie je jednotná, ale naopak ukazuje na jej variabilitu. Prítomná je zelenkastá surovina s jemnými bielymi škvrnami, ktorá pravdepodobne zastupuje rádiolarit z oblasti Pienin. Rádiolaritovou je tiež masívna čepeľ so zlomeným koncom, hoci nie z príliš bežnej variéty krémovo-sivých rádiolaritov, azda rovnako pochádzajúcich z oblasti Pienin. Naproti tomu limnosilit je bežnou surovinou s materským výskytom tak na východe Slovenska, ako aj v stredoslovenskej banskej oblasti (Žiarska kotlina) (Přichystal 2009, 106 nn., obr. 69). Jemná biela patina štvrtého exemplára znemožňuje jednoznačné určenie uvažovanej pazúrikovej suroviny, definovanej ako patinovaný silicit (pazúrik). Nie je vylúčené, že pochádza z územia severne od hrebeňa Karpát – jurský podkrakovský či čokoládový pazúrik? (Poľsko).

Najbližšie analógie k opísanému typu čepeľi so šíkmou koncovou retušou možno nájsť z výskumu druhého vchodu jaskyne Obłazowa v Nowej Białej 2, vo vrstve magdalénienskej kultúry, datovanej sprievodnou faunou do obdobia 14 120–13 704 cal BP (Valde-Nowak et al. 2018, 179, fig. 5: 1–3). S uvedenou kultúrou súvisia v Obłazowej aj prv získané pamiatky štiepanej kamennej industrie z vrstvy III vo vnútri jaskynnej komory, vrátane schematicky stvárnenej kamennej venuše reprezentujúcej štýl Lalinde-Gönnersdorf (Valde-Nowak et al. 2003; Valde-Nowak et al. 2017). Pamiatky z Hučivej diery možno typologicky porovnať so štiepanou kamennou

industriou z nálezísk Podczerwone nad Czarnym Dunajcem (Valde-Nowak 1991), ako aj Rydno II/59 (Schild 2011, 124–125, obr. 10.3: 10, 14–16).

Datovanie

Chronológia a kultúrna príslušnosť sa posúdili na základe blízkych analógií k vyššie opísaným artefaktom, a tiež ich stavu zachovania a použitej suroviny. Prekvapujúce je pribúdajúce množstvo stôp osídlenia magdalénienskej kultúry pri severnej hranici slovenskej strany Karpát – v Kotlinie Orawsko-Nowotarskej, w Beskidzie Niskim (Uście Gorlickie – Valde-Nowak 1996) a v predpolí Bieszczadów (Hłomcza – Valde-Nowak/Muzyczuk 2000), a tiež na samotnom severnom Slovensku (Stará Lubovňa – Soják/Valde-Nowak 2007; Valde-Nowak et al. 2007; Toporec – Soják 2002). Tento rast objemu dát nie je doprevádzaný zvyšujúcim sa počtom sídliskových stôp epigravettien, ktorý by chronologicky mohol konkurovať magdalénienskej kolonizácii. Z celého územia poľských Karpát je známe len jediné nálezisko, ktoré možno eventuálne spojiť s epigravettienom (Ujazd blízko Jasła – Valde-Nowak et al. 2006). Doterajší priebeh výskumov výrazne naznačuje obsadzovanie severnej časti Západných Karpát skupinami magdalénienskych lovcov ešte pred koncom fázy najstarší Dryas – GS2a (Hłomcza), a následne v Bøllingu a v staršej časti fázy Allerød – GI1c (Obłazowa – západný vchod).

Obr. 6. Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Štiepaná kamenná industria zo záchranej exploatacie v decembri 2018. 1 – prieskum; 2–4 – profil, vrstva „b“. 1 – rádiolarit?; 2 – neidentifikovaný pazúrik; 3 – limnosilit; 4 – rádiolarit. Foto: M. Soják, kresba: J. Chowaniak.

ZÁVER

Hučivá diera je svojou pozíciou (vchod orientovaný na juh, blízky vodný tok) a celkovým charakterom (sucho, pekné výhľady do širokého okolia) ideálna na založenie táboriska v priebehu viacerých úsekov paleolitu. Ďalšie plánované výskumy umožnia ozrejmiť celkový charakter doloženého magdalénienského osídlenia, najmä jeho bližšie chronologické zaradenie a intenzitu. Odhliadnuc od mladších osídlení v jaskyni možno predpokladať tiež viacnásobný pobyt lovcov a zberačov paleolitu. Praveké, ako aj včasnónovoveké pamiatky indikujú potrebu prieskumov početných evidovaných tatranských jaskýň (Bella et al. 2018, 269 nn.). V mnohých z nich sú badateľné výrazné stopy hľadačov pokladov spred viacerých storočí, tak na slovenskej ako aj poľskej strane Tatier (Pavlarčík et al. 2010, 187–230). Analyzované artefakty sú vôbec prvými pravekými nálezmi vôbec z priestoru tatranských jaskýň. Zároveň ide o prvú jaskyňu v rámci Slovenska s bezpečne doloženým inventárom magdalénienskej kultúry. Z regiónu Spiša dosiaľ evidujeme otvorené táboriská zmienenej kultúry v Starej Ľubovni (Soják/

Valde-Nowak 2007; Valde-Nowak et al. 2007) a v Toporci (Soják 2002, 270 nn.), kde sú artefakty zhoto­vené zo špecifickej surovinovej odrody – pazúrika z Bircze, známeho z prostredia zmienenej kultúry na sever od hrebeňa Karpát – okrem iných na lokalite Hłomcza (Valde-Nowak/Muzyczuk 2000). Problematicky datované sú nálezy z jaskyne Aksamitka v Haligovciach, ktoré sa raz zaraďujú do magdalénienu, inokedy zas do aurignacienu (Kaminská 2014, 289). Spišské nálezy magdalénienskej kultúry sú najjužnejšie vysunutými pamiatkami tejto kultúry. Sú svedectvom prenikania zberačsko-loveckých skupín do horského a podhorského prostredia, ktoré za stádami zvierat a možno i surovinou na produkciu štiepanej kamennej industrie prechádzali pozdĺž severnej strany Karpát aj južným smerom na horný Spiš, kde možno do budúca očakávať jej intenzívnejšiu prítomnosť.

Vzhľadom k doloženému paleolitickému osídleniu a naplánovanému archeologickému výskumu v roku 2019 sa podnikajú kroky s kompetentnými úradmi na preklasifikovanie jaskyne z voľne prístupnej na neprístupnú, s najvyšším stupňom ochrany (zneprístupnenie uzavretím vchodu).

LITERATÚRA

- Bella et al. 2018 – P. Bella/I. Hlaváčová/P. Holúbek: *Zoznam jaskýň Slovenskej republiky (stav k 31. 12. 2017)*. Liptovský Mikuláš 2018.
- Fudaly 2019 – V. Fudaly: *Výskum Hučivá diera 1960–1974*. Rukopis uložený v archíve Jaskyniarkej skupiny Spišská Belá. Spišská Belá 2019.
- Kaminská 2014 – L. Kaminská (zost.): *Staré Slovensko 2. Paleolit a mezolit*. Nitra 2014.
- Pavlarčík 1974 – S. Pavlarčík: *Jaskyňa Hučivá diera, Tatranská Kotlina, okr. Poprad*. Rukopis uložený v Slovenskom múzeu ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, č. 3682. Liptovský Mikuláš 1974.
- Pavlarčík 1985 – S. Pavlarčík: *Členenie krasových oblastí Vysokých a Belianskych Tatier*. Rukopis uložený v Slovenskom múzeu ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Liptovský Mikuláš 1985.
- Pavlarčík et al. 2010 – S. Pavlarčík/Z. Ładygin/W. Siarzewski: *Jaskyne*. In: A. Koutná/B. Chovancová (ed.): *Tatry – príroda*. Praha 2010, 187–230.
- Přichystal 2009 – A. Přichystal: *Kamenné suroviny v pravěku. Východní části střední Evropy*. Brno 2009.
- Prikryl 1985 – L. V. Prikryl: *Dejiny speleologie na Slovensku*. Bratislava 1985.
- Roth 1882 – S. Roth: *A Magas-Tátra és környéke barlangjainak leírása = Die Höhlen der Hohen Tátra und Umgebung*. In: *A Magyarországi Kárpátgyűlés Évkönyve* 9. Késmark 1882, 309–332, 333–356.
- Schild 2011 – R. Schild: *Rydno. A Stone Age red ochre quarry and socioeconomic center. A century of research*. Warszawa 2011.
- Soják 2000 – M. Soják: *Neolitické osídlenie Spiša*. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 185–314.
- Soják 2002 – M. Soják: *Osídlenie horného Spiša na sklonku staršej doby kamennej*. In: J. Gancarski (red.): *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich*. Krosno 2002, 255–278.
- Soják 2007 – M. Soják: *Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek*. Nitra 2007.
- Soják/Valde-Nowak 2007 – M. Soják/P. Valde-Nowak: *Mezozinárrodný výskum v Starej Ľubovni*. *AVANS* 2005, 2007, 185–187.
- Valde-Nowak 1996 – P. Valde-Nowak: *Paleolityczne i wczesnobrązowe ślady osadnictwa w zachodniej części Beskidu Niskiego*. *Acta Archaeologica Carpathica* 33, 1996, 25–49.
- Valde-Nowak 1991 – P. Valde-Nowak: *Studies in Pleistocene Settlement in the Polish Carpathians*. *Antiquity* 65/248, 1991, 593–606.
- Valde-Nowak et al. 2003 – P. Valde-Nowak/A. Nadachowski/T. Madeyska (eds.): *Obłazowa cave. Human activity, stratigraphy and palaeoenvironment*. Kraków 2003.
- Valde-Nowak et al. 2006 – P. Valde-Nowak/M. Łanczont/M. Pawłowska M.: *The Upper Palaeolithic site at Ujazd (Polish Carpathians)*. *Acta Archaeologica Carpathica* 40 (2005), 2006, 5–26.
- Valde-Nowak et al. 2007 – P. Valde-Nowak/M. Soják/M. Wąs: *On the problems of late Paleolithic settlement in northern Slovakia Example of Stará Ľubovňa site*. *Slovenská archeológia* 55, 2007, 1–22.

Valde-Nowak et al. 2017 – P. Valde-Nowak/A. Kraszewska/M. Cieśla: Magdalenian Figurine from Obłazowa Cave. *Acta Archaeologica Carpathica* 52, 2017, 299–304.
Valde-Nowak et al. 2018 – P. Valde-Nowak/A. Kraszewska/M. Cieśla/A. Nadachowski: Late Magdalenian Campsite in a Rock Shelter at the Obłazowa Rock. In: P. Valde-Nowak/K. Sobczyk/M. Nowak/J. Żrałka

(eds.): *Multas per gentes et multa per Saecula. Amici magistro et collegae suo ioanni christopho Kozłowski dedicant.* Kraków 2018, 175–183.

Valde-Nowak/Muzyczuk 2000 – P. Valde-Nowak/A. Muzyczuk: Magdalenian settlement at Hłomcza (Polish Carpathians). *Acta Archaeologica Carpathica* 35, 2000, 5–32.

PhDr. Marián Soják, PhD.
Archeologický ústav SAV
Pracovisko Mlynská 6
SK – 052 01 Spišská Nová Ves
sojak@ta3.sk

Prof. dr. hab. Paweł Valde-Nowak
Institute of Archeology
Jagiellonian University
Ul. Gołębia 11
PL – 31-007 Kraków
p.valde-nowak@uj.edu.pl

PALAEOLITHIC SETTLEMENT OF HUČIVÁ DIERA CAVE IN BELIAN TATRAS

Marián Soják – Paweł Valde-Nowak

Summary

At the end of 2018, when the Hučivá diera (*Rausch Keller*) cave was explored in Tatranská Lomnica, a disruption of the profile by an amateur excavation was found in the rear areas of the corridor. One layer with stone artefact was found in the layered clay heap, with four more specimens being cleaned up. Typologically, they are two fragments of blades and two blades with an oblique end-retouch („truncation“). They are made from radiolarite, presumed radiolarite, limnosilicite and unspecified patinated flint. The typological composition of the artefacts showed that the closest parallels can be found in the finding sets of the Magdalenian culture, for example

in the Obłazowa Cave in Nowa Białá 2.

The Hučivá diera is the only cave in the whole Tatras with the documented prehistoric settlement and the one Slovak cave with settlement evidence of Magdalenian culture. The discovery put the light for the settlement strategy of hunters at the late stage of the Magdalenian culture in the landscape of the High Tatra Mountains. The possibility of seasonal movements along with the north side of this mountains range to the east and finally south through the mountain passes to the upper Spiš region can be considered.

Fig. 1 Location of the cave in the map section. 1 – Hučivá cave; 2 – Belianska cave – open to the public.

Fig. 2 Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Triangular entrance portal. Photo: M. Soják

Fig. 3 Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Photodocumentation informative the table next to the cave entrance, documented by P. Valde-Nowak. Photo: M. Soják

Fig. 4 Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Place of finding stone artefacts – rectangle (according to V. Vadovský et al., 1973, edited by F. Mihál and M. Soják, 2019).

Fig. 5 Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Profile with frame marked layers: a – 16th century; b – Late Upper Palaeolithic, Magdalenian culture. Photo: M. Soják

Fig. 6 Tatranská Lomnica, Hučivá diera. Set of stone industry from rescue exploitation in December 2018. 1 – survey; 2–4 – profile, layer „b“. 1 – radiolarite?; 2 – unidentified flint; 3 – limnosilicite; 4 – radiolarite. Photo: M. Soják, drawing: J. Chowaniak.

Translated by the authors

THE LATE PALAEOOLITHIC SITES IN THE POPRAD BASIN (NORTHERN SLOVAKIA)

A FEW COMMENTS ON THE STATE OF RESEARCH¹

MACIEJ WAWRZCZAK – MARIÁN SOJÁK

Severné Slovensko, Popradská kotlina, neskorý paleolit, problematika nálezov

Northern Slovakia, Poprad Basin, Late Palaeolithic, problem with findings

The Poprad basin macroregion extend in the northern part of Slovakia. Artifacts, dating back to the Late Palaeolithic period, have been found there since the beginning of the 20th century. Therefore it must be stated that this basin is relatively well recognized in that subject. At the same time, regarding the state of research, it is necessary to focus on selected issues, which may have an effect on the discussed topic.

INTRODUCTION

The Poprad basin, which is situated in the northern part of Slovakia, is a very unusual place for archaeological investigations. There were some facts, which have joined this area to the north and south terrain over the Carpathian Mts. It's visible e.g. in inventories, which are dated back to the Late Palaeolithic.

At the same time we can observe some problems, which may impinge on later analysis. It seems that we have to look into the area first of all taking into account the state of research.

ANALYSIS AREA

The Poprad basin is situated in the northern Slovakia. From the geographical zones point of view, the area belongs to the macroregion called Spišsko-Liptovská depression (Podtatranská basin) and borders with mezoregions: from North with Tatra Mts. and Spišská Magura, from East with Levočské Mts., from South with Kozie chrbty Mts. and Hornád basin, from West with Štrbský branch, which overpass to the Liptov basin (comp. Balon/Jodłowski 2014, 91 ryc. 1; Mazúr/Lukniš 2002, 88).

Described basin is mostly covered by soils have developed from sand base (flysch). Hills in this area reach up to the height of 750 m a. s. l. (Solár 2011, 90).

The primary water axis is Poprad river, which cuts whole basin. There are numerous small tributaries along the main stem of Poprad (Lacika 2000, 86 ryc. 1).

STATE OF RESEARCH

Many years of archaeological research in the basin area have brought information about relatively big number of Late Palaeolithic sites. However, their cognitive values are very various. All sites (in alphabetic order) are listed in the table 1 and marked at the figure 1. The numbers from table 1 correspond with the ones from fig. 1.

¹ This study was supported by research project VEGA 2/0101/19: „Technology and economics of raw materials in the context of the development of Postpalaeolithic lithic stone industries in Slovakia“ and by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-20-0521.

Table 1. The Late Palaeolithic sites in the Poprad basin.

No	Administrative data	Place of material findings	Method of archaeological research	Chronology and cultural information	Comments	Selected Literature
1	Batizovce - Piesiská, Poprad district	longitudinal slope with SE exposition; peryglacial terrace, at the confluence of Váby and Čierný creeks; sandy-gravelly base; 780-785 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian Culture?		<i>Soják 2001</i> , 176; <i>2002a</i> , 257
2	Batizovce - Veľké záhumnia II, Poprad district	to the N from the village; on the right bank of Veľický creek	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2004</i> , 41
3	Batizovce - Vyšné Lósy I, Poprad district	to the SE from the village; on the left bank of Háganský creek	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Neolithic	<i>Soják 2004</i> , 43
4	Bušovce - Burg, Kežmarok district	on the left terrace of Poprad river; 600-605 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Epigravettian?	+ Upper Palaeolithic; + Middle Neolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 17
5	Bušovce - Stredný hon I, Kežmarok district	on the left terrace of Poprad river; 590-600 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Middle Palaeolithic; + Mesolithic	<i>Bánesz 1961</i> , 35; <i>Soják 2002a</i> , 257, 262
6	Gánovce, Poprad district	in the valley of Gánovský creek	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962b</i> , 424
7	Huncovce - Feld Kežmarok district	?	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962a</i> , 19
8	Kežmarok - Michalský vrch, Kežmarok district	on the left bank of Poprad river	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Neolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 15; <i>Soják 2002a</i> , 262
9	Kežmarok - Jeruzalemský vrch, Kežmarok district	on the hill above the town; on the right bank of Poprad river	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Upper Palaeolithic; + Mesolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 6, 14-15; <i>Kaminská 2007</i> , 114; <i>Soják 2002a</i> , 262; <i>Valde-Nowak/ Soják 2010</i> , 7
10	Kežmarok - Tehelňa (Ziegelei), Kežmarok district	on the left terrace of Poprad river	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Giertlová-Kučerová/ Novák 2004</i> , 61
11	Kežmarok-Tiefegrund, Kežmarok district	to the NE from the town; on the left terrace of Poprad river	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Bánesz 1962a</i> , 6, 15
12	Křížová Ves - Hodermarker Hügel, Kežmarok district	?	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 18; <i>1962b</i> , 424

Table 1. Continuation.

No	Administrative data	Place of material findings	Method of archaeological research	Chronology and cultural information	Comments	Selected Literature
13	Krížová Ves - Družstevné lúky, Kežmarok district	on the right terrace of Poprad river; at the place where unnamed creek join with Poprad river; 590-595 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic Fig. 2: 1, 2; Photo 1: 1, 2.	+ Mesolithic; + Neolithic	<i>Soják 2002a</i> , 264, 271; <i>Soják/Novák 2000</i> , 125; <i>Valde-Nowak 2010</i> , 16
14	Krížová Ves - Jartaky (Oráčiny), Kežmarok district	on the faintly marked NW slope; on the right bank of Poprad river; 620-645 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic? Fig. 2: 3; Photo 1: 3	or Mesolithic?	<i>Soják 2003</i> , 136
15	Krížová Ves - Rovné 1 (Pri moste), Kežmarok district	on the higher terrace of Poprad river; at the place where unnamed creek flows into this river, 605-610 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture? Fig. 2: 4-6; Photo 1: 4-6	+ Neolithic	<i>Soják 2003</i> , 135
16	Krížová Ves - Rovné 2, Kežmarok district	on the highest terrace of unnamed creek, 605-610 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture? Fig. 2: 7, 8; Photo 1: 7, 8	+ Neolithic	<i>Soják 2003</i> , 135-136
17	Lučivná - Brehy site I, Poprad district	on the left bank of Lopusná creek, 770 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Epigravettian or Swiderian culture	+ Mesolithic	<i>Kaminská 2007</i> , 112 fig. 1, 122; <i>Soják 2000a</i> , 115; <i>2002a</i> , 264
18	Lučivná - Nad skalami site II, Poprad district	on the moderate NE slope, which falls to Malý Poprad river, 750-755 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture?		<i>Soják 2000a</i> , 115; <i>2002a</i> , 261, 264
19	Lučivná - Lučivníanska cave no. 1, Poprad district	the cave is over left bank of Malý Poprad river, 800 m a. s. l.	excavation research	Late Palaeolithic	only one finding	<i>Soják 2005</i> , 98-101; <i>Soják et al. 2004</i> , 177
20	Lučivná - Roveň, Poprad district	SE part of crest, gravelly-loamy base, 780 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2015</i> , 147
21	Lučivná - Zasypaná cave, Poprad district	near the cave no. 1 in Lučivná	excavation research (before cave)	Late Palaeolithic	fragment of one artifact	<i>Soják 2007</i> , 29, 115; <i>Soják et al. 2004</i> , 177
22	Lučivná/Svit-časť Pod Skalkou, Poprad district	on the E slope of Kimbiarg (Bôrik) Mt., on the right bank of Mlynský creek, 755-800 m a. s. l.	excavation research (372 m ²)	Late Palaeolithic, Swiderian culture	400 artifacts	<i>Soják 2000b</i> , 166; <i>2000d</i> ; <i>2002a</i> , 263 obr. 5, 266
23	Mlynica - Červený kameň, Poprad district	on the poorly distinctive SW slope, on the left bank of creek, sandy base, 725-735 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture	+ Neolithic	<i>Javorský 1990</i> , 73; <i>Soják 2000a</i> , 116
24	Podhorany, Kežmarok district	?	?	Late Palaeolithic, Epigravettian		<i>Kaminská 2007</i> , 112 fig. 1

Table 1. Continuation.

No	Administrative data	Place of material findings	Method of archaeological research	Chronology and cultural information	Comments	Selected Literature
25	Podolíneč, Stará Ľubovňa district	?	surveys investigations	Late Palaeolithic, Epigravettian?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962a</i> , 8; <i>Kaminská 2007</i> , 112 fig. 1
26	Poprad - Dlhé hony, Poprad district	on the moderately inclined to the W slope, 685-690 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2000a</i> , 116; <i>2002a</i> , 266
27	Poprad-Matejovce (Nad kopčekom site II), Poprad district	small hill on the left bank of the Poprad river, 650-655 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2000c</i> , 153; <i>2002a</i> , 266
28	Poprad-Matejovce (Zadné rovne), Poprad district	on the higher terrace, on the right bank of Červený and Mlynický creeks, 660 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Upper Palaeolithic; + Neolithic	<i>Soják 2000c</i> , 153-154; <i>2002a</i> , 266
29	Poprad-Velká (Hejšín), Poprad district	on the exalted promontory, on the left bank of Gerlachovský creek, 717 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic Fig. 2: 9; Photo 1: 9		<i>Soják 2002a</i> , 261 obr. 4: 2, 268; <i>2002b</i> , 185
30	Poprad-Velká (Pod Suchým vrchom), Poprad district	on the left bank of Gerlachovský creek, 710-720 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic Fig. 2: 10, Photo 1: 10		<i>Soják 2002a</i> , 261 obr. 4: 1, 268; <i>2002b</i> , 184-185
31	Poprad-Velká (Niže Šajera), Poprad district	on the poorly distinctive NE slope, opposite to the right bank of Gerlachovský creek, near a peat, 700-710 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Neolithic	<i>Soják 2002a</i> , 261 obr. 4: 3, 4, 268; <i>2002b</i> , 184
32	Rakúsy/Spišská Belá - Kahlenberg, Kežmarok district	on the SE part of the slope, under the hill, at the confluence of Čierna voda and Krivodol creeks, 645 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?; + Neolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 6, 14, 17; <i>Hovorka/Soják 1997</i> , pl. V:4; <i>Soják 2002a</i> , 265 obr. 6: 14, 268; <i>2002b</i> , 190-191
33	Spišská Belá - Dlhá medza, Kežmarok district	on the terrain elevation, about 636 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Upper Palaeolithic; + Mesolithic; + Neolithic	<i>Giertlová-Kučerová/Novák 2004</i> , 62; <i>Soják 2006a</i> , 29-30
34	Spišská Belá - Hoher Rand (Vysoký breh), Kežmarok district	above the steep chasm, on the right bank of Biela voda creek, near it's meanders, about 646 m a.s.l.	surveys investigations and excavation research	Late Palaeolithic	+ Late Mesolithic	<i>Soják 2002a</i> , 270, 273; <i>2006a</i> , 30-31; <i>Valde-Nowak 2010</i> , 9; <i>Valde-Nowak/Soják 2009</i> ; <i>2010</i> , 2
35	Spišská Belá - Krivá medza, Kežmarok district	to the S from the town	surveys investigations	Late Palaeolithic?		<i>Bánesz 1962a</i> , 14

Table 1. Continuation.

No	Administrative data	Place of material findings	Method of archaeological research	Chronology and cultural information	Comments	Selected Literature
36	Spišská Belá - Lind (Lipa), Kežmarok district	on the left bank of Poprad river	surveys investigations	Late Palaeolithic	+ Mesolithic	<i>Bánesz 1962a</i> , 5, 9-12; <i>1962b</i> , 423, 424; <i>Soják 2002a</i> , 268; <i>2006a</i> , 31; <i>Valde-Nowak 2010</i> , 10
37	Spišská Belá - Medvedisko, Kežmarok district	on the NE slope, in the right bank of inflow Čierna voda creek, 650-670 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?; + Neolithic	<i>Soják 2002b</i> , 191; <i>Soják/Novák 2000</i> , 124
38	Spišská Belá - Ostrý uhol (Starke Winkel), Kežmarok district	to the NE from the town	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962a</i> , 5, 12
39	Spišská Belá - Vyšná zákuta site II, Kežmarok district	on the left bank of Čierna voda creek	surveys investigations and excavation research	Late Palaeolithic	+ Mesolithic (Janislawice culture?)	<i>Soják 2002a</i> , 265, 270; <i>2006a</i> , 31, 32; <i>Valde-Nowak 2010</i> , 9; <i>Valde-Nowak/Soják 2009</i> , 188; <i>2010</i> , 2
40	Spišská Belá - Vyšná zákuta site III, Kežmarok district	?	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2002a</i> , 270; <i>2006a</i> , 31; <i>Soják/Novák 2000</i> , 125
41	Spišská Teplica - Brehy I, II, Kežmarok district	on the right high erosive terrace of Poprad river and on the left bank of anonymous creek, 714,7 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture Fig. 2: 11, 12; Photo 1: 11, 12	+ Upper Palaeolithic; + Mesolithic; + Eneolithic; + Bronze Age	<i>Soják 1999a</i> ; <i>2000a</i> , 117
42	Spišská Teplica - Melčiny, Kežmarok district	near the source of Teplica creek	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Soják 2000a</i> , 117; <i>2000c</i> , 155
43	Spišská Teplica - Pod bôrom, Kežmarok district	on the edge of a peat, 720 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture? Fig. 2: 13; Photo 1: 13		<i>Javorský 1983</i> , 102; <i>Soják 2002a</i> , 272
44	Spišská Teplica - Pod Popradom II, Kežmarok district	on the right (highest) terrace of Poprad river, to the S from heights 714,7 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 1999b</i> , 9; <i>2002d</i> , 16-17
45	Spišská Teplica, Suchá diera cave, Poprad district	over the left bank of Potôčky creek, 940 m a. s. l.	excavation research 2 meters before entry	Late Palaeolithic, witowian group of Federmesser culture	radiocarbon dating: 11 620 ± 390 BP, interstadial Allerød	<i>Harničár/Soják 1999</i> ; <i>Soják 2002c</i> , 56-58; <i>2007</i> , 23, 29, 117; <i>Soják/Hunka 2003</i>
46	Spišská Teplica - Veľké lúky II, Poprad district	between the right bank of Kadluby creek and left bank of Potôčky creek	surveys investigations and excavation research	Late Palaeolithic	+ Neolithic	<i>Soják 2001</i> , 178; <i>2002b</i> , 186; <i>Soják et al. 2004</i> , 178

Table 1. Continuation.

No	Administrative data	Place of material findings	Method of archaeological research	Chronology and cultural information	Comments	Selected Literature
47	Stráne pod Tatrami - Pod Kamenným vrchom I, Kežmarok district	662-675 m a. s. l.	excavation research	Late Palaeolithic	+ Upper Palaeolithic; + Neolithic	<i>Soják 2000a</i> , 119; <i>2002a</i> , 272
48	Svit-časť Pod Skalkou, Poprad district	on the elevated promontory above Mlynský creek, 750 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture?	+ Upper Palaeolithic	<i>Soják 2000a</i> , 117-118, <i>2002a</i> , 263, 265, 272, 274
49	Štrba - Šoldov, Poprad district	?	surveys investigations and excavation research	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Novotný et al. 1991</i> , 14; <i>Soják 2015</i> , 146-147
50	Štrba - Za Kolombiarkom, Poprad district	on the promontory between Červená voda creek and Mlynica creek, gravel-sandy and sandy base, 765-805 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic?	+ Upper Palaeolithic; + Mesolithic	<i>Soják 2015</i> , 144-146
51	Veľká Lomnica, Kežmarok district	?	?	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962a</i> , 19; <i>1962b</i> , 424
52	Veľká Lomnica - Na kopci, Kežmarok district	on the mild slope, left bank of Červený creek, 650 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Upper Palaeolithic; + Neolithic	<i>Soják 1999b</i> , 26; <i>2000a</i> , 119
53	Veľký Slavkov - Burich, Poprad district	on the gravel-sandy base, 750-760 m a. s. l.	excavation research and surveys investigations	Late Palaeolithic, Swiderian culture	Younger Dryas	<i>Bánesz 1962a</i> , 19; <i>1962b</i> , 424; <i>Bárta 1977</i> ; <i>1980a</i> ; <i>1980b</i>
54	Vojňany, Kežmarok district	?	surveys investigations	Late Palaeolithic?	or Mesolithic?	<i>Bánesz 1962a</i> , 18; <i>1962b</i> , 424
55	Výborná - Vysoké pole, Kežmarok district	on the left bank of Barich creek, 725 m a. s. l.	surveys investigations	Late Palaeolithic		<i>Soják 2006b</i> , 26-27

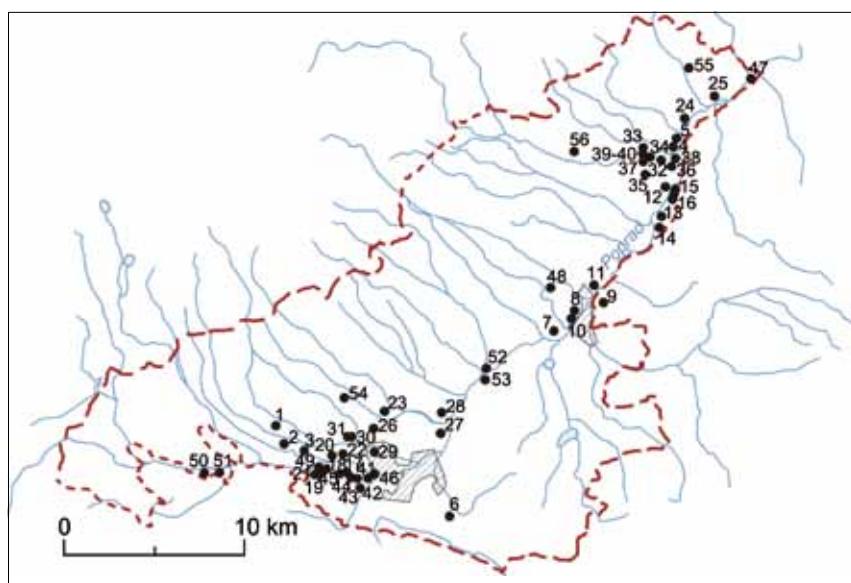

Fig. 1. Map of the Poprad basin with marked Late Palaeolithic sites. Numbers correspond with numbers in table 1.

In general, it can be stated that 55 places from this area which contain Late Palaeolithic materials have been known so far (selection of findings on pl. I and pl. II). But their cognitive values are very varied. Locations of some sites are often not very accurate e.g. Krížová Ves–Hodermarker Hügel in the Kežmarok district, Podhorany in the Kežmarok district, Vojňany also in the Kežmarok district and others (e.g. Bánesz 1962a, 18; 1962b, 424).

This is due to the fact that in the 60's of a 20th century old survey investigations were described by Michal Greisiger (see Kollárová *et al.* 2015). That's why the archaeological sites are shown on the map only hypothetically.

PROBLEM OF FINDS

As mentioned earlier (from the table 1) 55 published places with Late Palaeolithic artifacts have been known. This group also contains sites which can be dated back to the Late part of Palaeolithic only presumably (15 sites), because some part of materials are uncharacteristic. That's way the exact date of the findings is not always known with certainty (comp. e.g. Osipowicz/Weckwerth 2016, 134, 138; Wilczyński 2015, 101–102).

Another noticeable problem up till now is recognition of the basin by archaeological works. The most cases (43 sites) are places which were recognized only by survey investigations. Archaeological excavation research were conducted exclusively on 12 sites. The lack of excavations can cause that cultural attachment (and sometimes chronological attachment) of the collections are difficult to determine in many cases. It's related to the character of survey collections, which mostly are random and uncompleted (comp. Valde-Nowak *et al.* 2016; Wawrzczak/Profus 2016).

Survey investigations sometimes provide very big numbers of artifacts, e.g. Bušovce–Stredný hon I, Kežmarok district (Bánesz 1961, 35; Soják 2002a, 257, 262), or Kežmarok–Jeruzalemský vrch, Kežmarok district (Bánesz 1962a, 6, 14–15; Kaminská 2007, 114; Soják 2002a, 262). It seems that this kind of sites are being destroyed by agri-business activity or by natural processes (e.g. flow slope processes) (see e.g. Kobyliński 2009, 86; Trzciński 2010, 228; Wysocki 2011, 107–108).

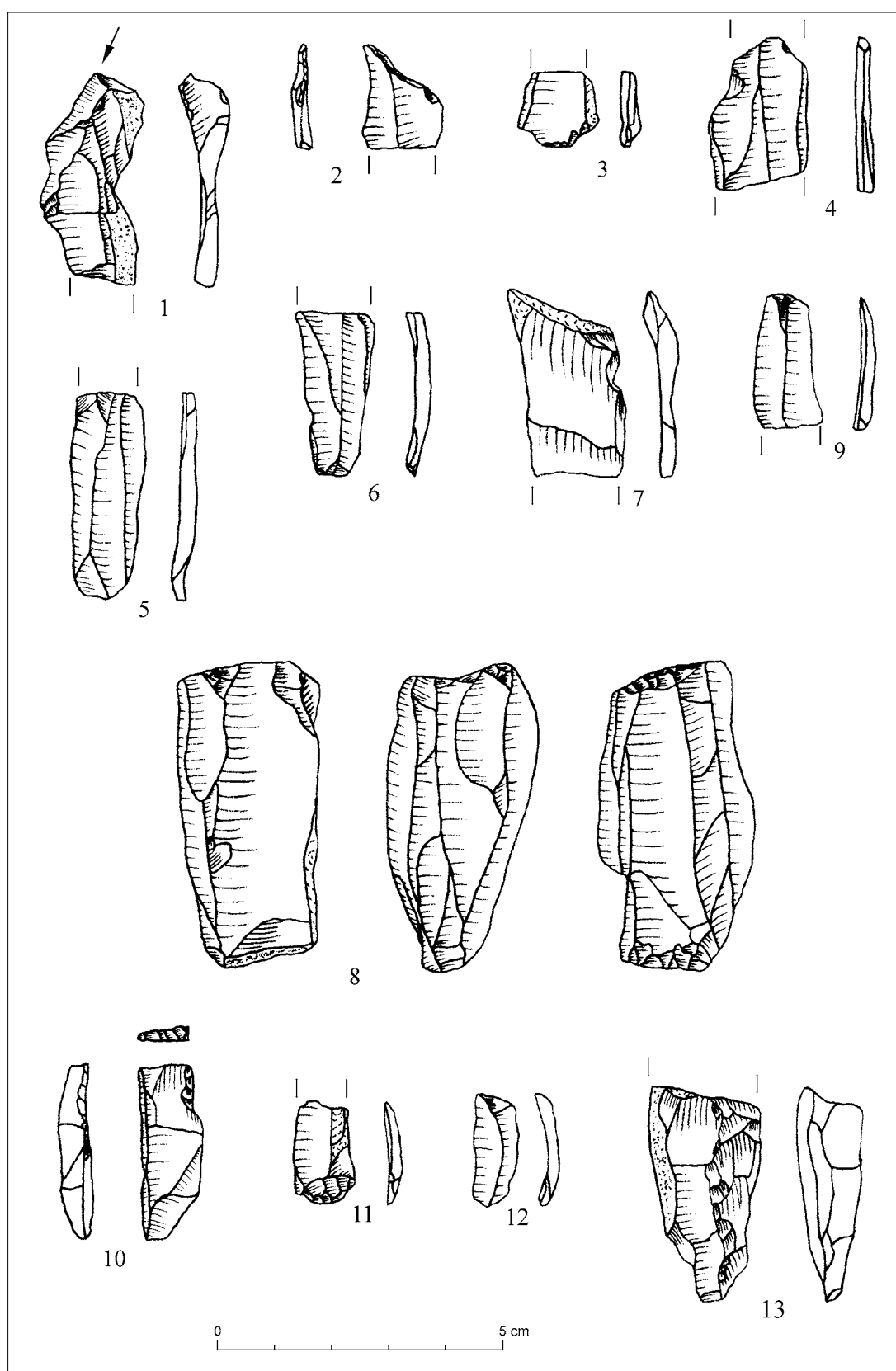
There are 15 sites identified taking into account the cultural aspects. In most cases they were assigned to the Swiderian culture, e.g. Spišská Teplica – Brehy I, II, Kežmarok district (Soják 1999a; 2000a, 117), or Veľký Slavkov-Burich, Poprad district and Lučivná/Svit-Pod Skalkou – juhovýchodné úpätie Kimbiargu (Bôrika), Poprad district (e.g. Bárta 1977; 1980a; 1980b; Soják 2002a). Moreover, the research discovered findings identified as Epigravettian?, e.g. Bušovce-Burg, Kežmarok district (Bánesz 1962a, 17), Podolíneč, Stará Ľubovňa district (Bánesz 1962a, 8; Kaminská 2007, 112 fig. 1). Furthermore, the excavation research brought findings which are related with Arch-backed Point Technocomplex (Federmesser culture): Spišská Teplica, Suchá diera cave, Poprad district (Harničár/Soják 1999; Soják 2002c, 56–58; 2007, 23, 29, 117; Soják/Hunka 2003).

The absence of findings related to Magdalenian culture is quite noticeable. At this moment it must be said that this absence could be caused by lack of the research or enigmatic character of survey findings, which are dated back to the Late Palaeolithic. A series of finds from the south Poland (e.g. Drobniewicz *et al.* 1997; Valde-Nowak *et al.* 2018; Wawrzczak 2018, 120), and also from the north part of Slovakia (e.g. Biernat *et al.* 2013; Soják 2002b, 192; Soják/Wawrzczak 2018, 31; Valde-Nowak *et al.* 2007) are assigned to this cultural unit. That's why the traces of the culture are expected to be present in the Poprad Basin.

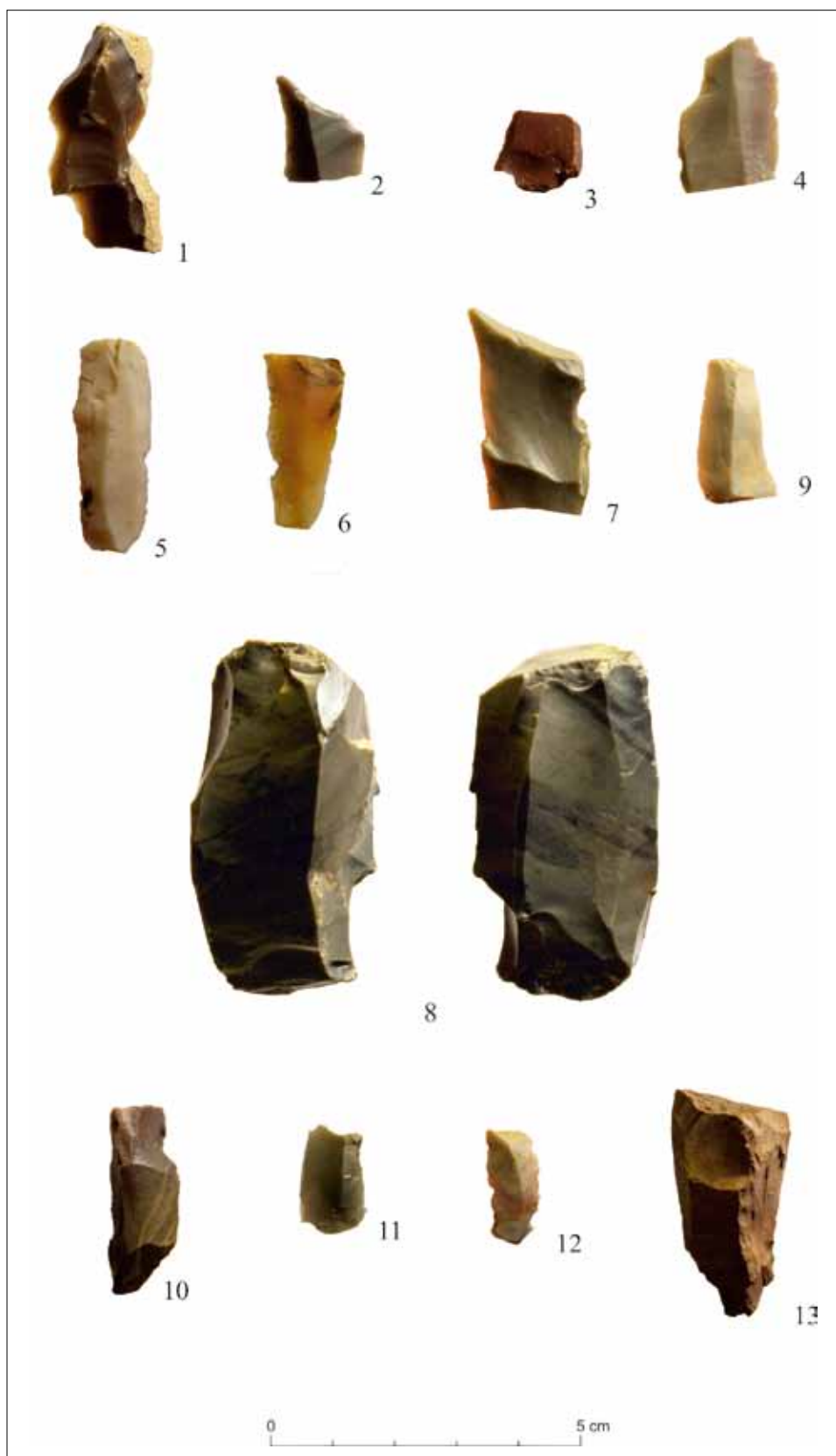
CONCLUDING REMARKS

The Poprad Basin, which is located in the N part of Slovakia is an unique place that provides excellent opportunities for cognition of Late Palaeolithic communities. There are series of archaeological sites located here, what indicates that this region was settled during the Late Pleistocene.

It seems that the presented data (in table 1) confirm relatively good recognition of the basin from Late Palaeolithic elements point of view. However, it seems that this view isn't complete. The excavation research seem to be insufficient in order to allow chronological dating and cultural recognition of the events.

Pl. I. A selected artifacts from Late Palaeolithic sites in the Poprad basin: 1, 2 – Krížová Ves – Družstevné lúky; 3 – Krížová Ves – Jartaky (Oráčiny); 4–6 – Krížová Ves – Rovné 1 (Pri moste); 7, 8 – Krížová Ves – Rovné 2; 9 – Poprad-Veľká (Hejšín); 10 – Poprad-Veľká (Pod Suchým vrchom); 11, 12 – Spišská Teplica – Brehy I, II; 13 – Spišská Teplica – Pod bôrom.

Pl. II. A selected artifacts from Late Palaeolithic sites in the Poprad basin: 1, 2 – Krížová Ves – Družstevné lúky; 3 – Krížová Ves – Jartaky (Oráčiny); 4–6 – Krížová Ves – Rovné 1 (Pri moste); 7, 8 – Krížová Ves – Rovné 2; 9 – Poprad-Veľká (Hejšín); 10 – Poprad-Veľká (Pod Suchým vrchom); 11, 12 – Spišská Teplica – Brehy I, II; 13 – Spišská Teplica – Pod bôrom.

REFERENCES

- Balon/Jodłowski 2014 – J. Balon/M. Jodłowski: Regionalizacja fizycznogeograficzna Karpat Zachodnich – studium metodologiczne. In: W. Ziaja/M. Jodłowski (eds.): *Struktura środowiska przyrodniczego a fizjonomia krajobrazu*. Kraków 2014, 85–106.
- Bánesz 1961 – L. Bánesz: Prehľad paleolitu východného Slovenska. *Slovenská archeológia* 9, 1961, 33–48.
- Bánesz 1962a – L. Bánesz: Nálezy drobnotvarej štiepanej industrie pod Vysokými Tatrami. *Študijné zvesti AÚ SAV* 10, 1962, 5–20.
- Bánesz 1962b – L. Bánesz: Nové poznatky o pravekom osídlení v oblasti Vysokých Tatier. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, 420–426.
- Bárta 1977 – J. Bárta: Výskum na šviderskom sídlisku vo Veľkom Slavkove v rokoch 1975 a 1976. *AVANS* 1976, 1977, 33–36.
- Bárta 1980a – J. Bárta: Wielki Sławków – pierwsza osada kultury świderskiej na Słowacji. *Acta Archaeologica Carpathica* 20, 1980, s. 5–17.
- Bárta 1980b – J. Bárta: Štvrtý rok výskumu na epipaleolitickom sídlisku vo Veľkom Slavkove. *AVANS* 1978, 1980, 36–38.
- Biernat et al. 2013 – M. Biernat/M. Soják/P. Valde-Nowak: The complex of archaeological sites on the Litmanovská hill in Jarabina (northern Slovakia). *Slovenská archeológia* 61, 2013, 1–20.
- Drobniewicz et al. 1997 – B. Drobniewicz/M. Doktor/K. Sobczyk: Petrographical composition and provenance of siliceous artefacts on the archaeological sites in the region of Spisz and Pieniny Mountains (southern Poland). In: R. Schild/Z. Sulgostowska (eds.): *Man and flint – Proceedings of the VIIth International Flint Symposium, Warszawa – Ostrowiec Świętokrzyski, September 1995*, Warszawa 1997, 195–200.
- Giertlová-Kučerová/Novák 2004 – M. Giertlová-Kučerová/A. Novák: Nové locality v okolí Kežmarku. *AVANS* 2003, 2004, 61–62.
- Harničár/Soják 1999 – R. Harničár/M. Soják: Paleontologické a sídliskové nálezy z jaskyne Suchá diera. *AVANS* 1997, 1999, 51–52.
- Hovorka/Soják 1997 – D. Hovorka/M. Soják: Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age polished stone industry from the Spiš area (northeastern Slovakia). *Slovenská archeológia* 45, 1997, 7–34.
- Javorský 1983 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy Výskumnej Expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. *AVANS* 1982, 1983, 99–124.
- Javorský 1990 – F. Javorský: Prieskum v okresoch Poprad, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa. *AVANS* 1988, 1990, 72–80.
- Kaminská 2007 – L. Kaminská: The Final Paleolithic in Slovakia. In: M. Kobusiewicz/J. Kabaciński (eds.): *Studies in the Final Palaeolithic settlement of the Great European Plain*. Poznań 2007, 111–128.
- Kobyliński 2009 – Z. Kobyliński: Konserwacja zapobiegawcza dziedzictwa archeologicznego: wprowadzenie do problematyki. *Ochrona zabytków* 62, 2009, 77–104.
- Kollárová et al. 2015 – Z. Kollárová/A. Novák/M. Soják: Dr. Michal Greisiger. Spišská Belá 2015.
- Lacika 2000 – J. Lacika: Transformacja sieci geomorfologicznych zlewni Popradu i Dunajca w Karpatach Zachodnich. *Przegląd geologiczny* 48 (1), 2000, 84–90.
- Mazúr/Lukniš 2002 – E. Mazúr/M. Lukniš: 21. Geomorfologické jednoty. In: *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. Banská Štiavnica 2002, 88.
- Novotný et al. 1991 – B. Novotný/M. Novotná/R. M. Kovalčík: *Popradská kotlina v dávnej minulosti*. Košice 1991.
- Osipowicz/Weckwerth 2016 – G. Osipowicz/P. Weckwerth: Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne ze stanowiska Trzciano 36, gm. Wąbrzeźno. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 52, 2016, 121–149.
- Soják 1999a – M. Soják: Neskoropaleolitické stopy osídlenia pri Spišskej Teplici. *AVANS* 1998, 1999, 151–152.
- Soják 1999b – M. Soják: Prieskumy a záchranný výskum na Spiši. *Študijné zvesti AÚ SAV* 33, 1999, 5–33.
- Soják 2000a – M. Soják: Nálezy z prieskumov a záchranných exploatacií na Spiši. *AVANS* 1999, 2000, 114–120.
- Soják 2000b – M. Soják: Výskum na diaľnici v Lučivnej, Mengusovciach a vo Svite. *AVANS* 1998, 2000, 165–166.
- Soják 2000c – M. Soják: Prieskum horného a dolného Spiša. *AVANS* 1998, 2000, 149–160.
- Soják 2000d – M. Soják: Pokračovanie výskumu vo Svite a Lučivnej. *AVANS* 1999, 2000, 110.
- Soják 2001 – M. Soják: Terénny prieskum na Spiši. *AVANS* 2000, 2001, 175–185.
- Soják 2002a – M. Soják: Osídlenie horného Spiša na sklonku staršej doby kamennej. In: J. Gancarski (ed.): *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich*. Krosno 2002, 255–278.
- Soják 2002b – M. Soják: Rekognoskácia Spiša. *AVANS* 2001, 2002, 183–196.
- Soják 2002c – M. Soják: Zaviata minulosť Spišskej Teplice. In: M. Soják (ed.): *Dejiny obce Spišská Teplica*. Spišská Teplica 2002, 34–64.
- Soják 2002d – M. Soják: Archeologické prírastky Podtatranského múzea v Poprade v roku 1997. *Študijné zvesti AÚ SAV* 34, 2002, 5–64.
- Soják 2003 – M. Soják: Prieskum a výskum v oblasti Spiša. *AVANS* 2002, 2003, 132–142.
- Soják 2004 – M. Soják: Najstaršie dejiny Batizoviec. In: M. Soják (ed.): *Batizovce v zrkadle dejín*. Batizovce 2004, 34–74.
- Soják 2005 – M. Soják: Pozoruhodné historicko-archeologické nálezy z niektorých jaskýň na Spiši. *Slovenský kras* 43, 2005, 97–114.
- Soják 2006a – M. Soják: Pred prvou písomnou zmienkou. In: Z. Kollárová (ed.): *Spišská Belá*. Prešov 2006, 23–51.
- Soják 2006b – M. Soják: Výborná v archeologických prameňoch. In: B. Malovcová (ed.): *Výborná*. Bierbrunn 2006, 21–36.
- Soják 2007 – M. Soják: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007.
- Soják 2015 – M. Soják: Príspevok k novým pravekým nálezom zo Spiša. *Študijné zvesti AÚ SAV* 57, 2015, 141–166.

- Soják/Hunka 2003 – M. Soják/J. Hunka: Paleolitické sídlisko a neskorostredoveká peňazokazecká dielňa v jaskyni Suchá diera v Spišskej Teplicy. *Slovenská archeológia* 51, 2003, 341–365.
- Soják/Novák 2000 – M. Soják/A. Novák: Prieskum okolia Spišskej Belej. *AVANS* 1999, 2000, 123–126.
- Soják et al. 2004 – M. Soják/O. Soják/A. Suchý: Záchranné výskumy na Spiši. *AVANS* 2003, 2004, 177–182.
- Soják/Wawrzczak 2018 – M. Soják/M. Wawrzczak: Spracovanie kamennej industrie z Ľubovnianskeho múzea – Hradu v Starej Ľubovni. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 7–38.
- Solár 2011 – V. Solár: Faktory a podmienky determinujúce zmeny krajiny štruktúry Popradskej kotliny za ostatných 250 rokov. *Geographia Cassoviensis* 5 (1), 2011, 89–92.
- Trzciński 2010 – M. Trzciński: Przestępczość przeciw zabytkom archeologicznym. *Problematyka prawno-kryminalistyczna*. Warszawa 2010.
- Valde-Nowak 2010 – P. Valde-Nowak: The Mesolithic in the Northernmost periphery of the Carpathian basin. In: J. K. Kozłowski/P. Raczky (eds.): *Neolithization of the Carpathian basin: Northernmost distribution of the Starčevo/Körös culture*. Papers presented on the symposium organized by the EU project FEPRE (The Formation of Europe: Prehistoric Population Dynamics and the Roots of Socio-Cultural Diversity). Kraków-Budapest 2010, 7–21.
- Valde-Nowak et al. 2016 – P. Valde-Nowak/M. Cieśla/A. Kraszewska/K. Kerneder-Gubała/K. Rak/M. Wawrzczak: Sites from the Stone Age in Dunajec river upper catchment basin – new perspective. *Acta Archaeologica Carpathica* 51, 2016, 293–306.
- Valde-Nowak et al. 2018 – P. Valde-Nowak/A. Kraszewska/M. Cieśla/A. Nadachowski: Late Magdalenian campsite in a rock shelter at the Oblazowa rock. In: P. Valde-Nowak/K. Sobczyk/M. Nowak/J. Żrałka (eds.): *Multas per Gentes et Multa per Saecula*. Amici Magistro et Collagae suo Ioanni Christopho Kozłowski Dedicant. Kraków 2018, 175–183.
- Valde-Nowak/Soják 2009 – P. Valde-Nowak/M. Soják: Výskum mezolitických lokalít v Spišskej Belej. *AVANS* 2007, 2009, 188–189.
- Valde-Nowak/Soják 2010 – P. Valde-Nowak/M. Soják: Contributions of the Mesolithic in the Slovak Carpathians. *Slovenská archeológia* 58, 2010, 1–12.
- Valde-Nowak et al. 2007 – P. Valde-Nowak/M. Soják/M. Wąs: On the problems of Late Palaeolithic settlement in the Northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site. *Slovenská archeológia* 55, 2007, 1–22.
- Wawrzczak 2018 – M. Wawrzczak: Archeologiczne badania powierzchniowe w Pieninach. III. komunikat z prac w 2012 roku. *Pieniny – Przyroda i Człowiek* 15, 2018, 117–129.
- Wawrzczak/Profus 2016 – M. Wawrzczak/T. Profus: Archeologiczne badania powierzchniowe w Pieninach. II. komunikat z prac w 2012 roku. *Pieniny – Przyroda i Człowiek* 14, 2016, 185–192.
- Wilczyński 2015 – J. Wilczyński: Materiały schyłkowo-paleolityczne ze stanowiska Kraków-Bieżanów 11 oraz 30 (gm. Kraków, woj. małopolskie). *Materiały archeologiczne* 40, 2015, 101–124.
- Wysocki 2011 – J. Wysocki: Stanowiska archeologiczne w krajobrazie kulturowym Mazowsza. Problemy zarządzania i ekspozycji. Mazowsze. *Studia Regionalne* 7, 2011, 103–115.

Mgr. Maciej Wawrzczak
Archeologiczny ústav SAV
OZV – Spiš
Mlynská 6
SK – 052 01 Spišská Nová Ves
m.wawrzczak@interia.pl

PhDr. Marián Soják, PhD.
Archeologiczny ústav SAV
OZV – Spiš
Mlynská 6
SK – 052 01 Spišská Nová Ves
sojak@ta3.sk

NÁLEZISKÁ Z NESKORÉHO PALEOLITU V POPRADSKEJ KOTLINE (SEVERNÉ SLOVENSKO)

NIEKOĽKO ÚVAH O STAVE BÁDANIA

Maciej Wawrzczak – Marián Soják

Súhrn

Popradská kotlina situovaná v severnej časti Slovenska je neobyčajne zaujímavá z pohľadu neskoropaleolitického osídlenia. Prostredníctvom nálezov štiepanej kamennej industrie tu sledujeme jednoznačné doklady kontaktov území položených severne a južne od hrebeňa Karpát. Pozornosť možno upriamiť na niekoľko problémov súvisiacich so stavom výskumu.

Doposiaľ je známych z analyzovaného priestoru 55 lokalít s epipaleolitickým inventárom (tabela 1, obr. 1). Bohužiaľ v súvislosti so skutočnosťou, že časť nálezísk poznáme pomerne oddávna, ich informačná hodnota je rozdielna. Neraz nemožno situovať ani miesto nálezov priamo v teréne.

Spomedzi 55 lokalít je 15 z nich zaradených do sledovaného obdobia hypoteticky. Vyplýva to z poznatku, že časť artefaktov je málo charakteristická a môže prináležať rôznemu obdobiu. Z uvedenej skupiny len 12 lokalít sa skúmalo rôznou formou archeologického výskumu. To tiež spôsobuje problémy s datovaním, nakoľko zberové nálezy sú nepočítateľné a povrchový prieskum poskytuje selektívne artefakty. Povrchové prieskumy často poskytli väčšie množstvo nálezov. Môže to naznačovať niče-

nie lokalít človekom poľnohospodárskou činnosťou alebo prostredníctvom prírodných procesov.

Doteraz 15 lokalít sa určilo kultúrne. Vo väčšine prípadov ide o štiepanú kamennú industriu kultúry šwiderián. Okrem toho na pojednávanom území sa definovala možná prítomnosť epigravettianskej a ahrensburgskej kultúry. Prekvapujúca je pritom malá prítomnosť pamiatok magdalénienskej kultúry (Toporec, Stará Ľubovňa). Keďže susediace oblasti (južné Poľsko) poskytujú pomerne dosť nálezov súvisiacich s touto taxonomickou jednotkou, zdá sa, že v Popradskej kotline možno predpokladať bohatšie osídlenie magdalénienskymi lovcami. Absencia takto chronologicky zaradených artefaktov môže byť zapríčinená špecifickou povahou nálezov pochádzajúcich z povrchových prieskumov.

Sumarizujúc vyššie uvedené poznatky, stav rozpoznaní epipaleolitického osídlenia Popradskej kotliny je relatívne dobrý. Napriek tomu sa obraz osídlenia oblasti v zmienenom období zdá byť neúplný. Spôsobené je to zväčša tým, že dominantne sú k dispozícii nálezy z nesystematických prieskumov vytýpaných mikroúzemí v študovanej oblasti.

Tabela 1. Náleziská z neskorého paleolitu v Popradskej kotline.

Obr. 1. Mapa neskoropaleolitických nálezov z Popradskej kotliny. Číslo sú zhodné s tabelou 1.

Tab. I. Výber artefaktov z neskoropaleolitických lokalít Popradskej kotliny. 1, 2 – Krížová Ves – Družstevné lúky; 3 – Krížová Ves – Jartaky (Oráčiny); 4–6 – Krížová Ves – Rovné 1 (Pri moste); 7, 8 – Krížová Ves – Rovné 2; 9 – Poprad-Veľká (Hejšín);

10 – Poprad-Veľká (Pod Suchým vrchom); 11, 12 – Spišská Teplica – Brehy I, II; 13 – Spišská Teplica – Pod bôrom.

Tab. II. Výber artefaktov z neskoropaleolitických lokalít Popradskej kotliny. 1, 2 – Krížová Ves – Družstevné lúky; 3 – Krížová Ves – Jartaky (Oráčiny); 4–6 – Krížová Ves – Rovné 1 (Pri moste); 7, 8 – Krížová Ves – Rovné 2; 9 – Poprad-Veľká (Hejšín); 10 – Poprad-Veľká (Pod Suchým vrchom); 11, 12 – Spišská Teplica – Brehy I, II; 13 – Spišská Teplica – Pod bôrom.

Preložil Marián Soják

VÝSLEDKY VÝSKUMU V ZEMPLÍNE-ZA NOVÝM CINTORÍNOM¹

ELENA MIROŠŠAYOVÁ

Horné Potisie, juhovýchodné Slovensko, neskorá doba laténska, sídlisko, výrobné objekty, keramika vyrobená v ruke, keltská keramika vytočená na kruhu, maľovaná keramika

Upper Tisza river basin, southeastern Slovakia, Late LaTène period, settlement area, production features, hand-made pottery, wheel-made Celtic pottery, painted pottery

The article is focused on evaluation of the assemblage of Late LaTène archaeological finds and situations from the rescue excavations in Zemplín, Trebišov district, Za novým cintorínom site, which was carried out in 2001 and 2002. The settlement features and the rich assemblage of finds document the core of settlement at the site in the Late LaTène period. In the pottery inventory, Celtic pottery prevails. It is well comparable with the pottery from oppidums in the Middle Danube region. Dacian pottery is represented by some types of hand-made pots and the so-called Dacian cup. The beginning of the settlement agglomeration in Zemplín is not strictly limited. It was probably established around the mid-1st century BC and survives until the beginning of the 1st century AD.

ÚVOD

Obec Zemplín patrí k významným archeologickým lokalitám s intenzívnym polykultúrnym osídlením od praveku po súčasnosť. Situovanie starých osád a súčasného sídliskového celku na pravostrannú terasu Bodrogu a na vyvýšeninu Hradisko motivovala hrozba opakovaných záplav pri vyšších stavoch vody v Bodrogu. Strategicky výhodná poloha územia na trase dôležitej diaľkovej cesty z Potisia, idúcej popri Bodrogu a jeho prítokov na sever ku karpatským priesmykom. Intenzitu osídlenia priaznivo ovplyvňovali dobré podmienky pre rozvoj poľnohospodárskych činností.

Príspevok je zameraný na vyhodnotenie archeologických nálezov a situácií z predstihového výskumu v roku 2001 a záchranného výskumu v roku 2002 realizovaných v Zemplíne, okr. Trebišov na polohe Za novým cintorínom s dôrazom na pamiatky neskorej doby laténskej. Výskum bol vyvolaný stavbou „Plynofikácia obcí Zemplín a okolie“. Trasa VTL plynového potrubia prechádzala cez kataster obce severojužným smerom.

TOPOGRAFICKÝ OPIS PROSTREDIA

Obec Zemplín leží na území rovnomenného regiónu Zemplín v južnej časti geografického celku Východoslovenskej roviny na pravostrannej terase rieky Bodrog, ktorá vzniká sútokom riek Ondava a Latorica. Nadmorská výška krajinného reliéfu v chotári sa pohybuje od 98 do 190 m. Pre malý sklon povrchu Východoslovenskej nížiny a plytké korytá riek malo územie pred protipovodňovými úpravami v druhej polovici 19. stor. záplavovo rovinatý charakter. Ďalšie vodohospodárske úpravy boli realizované v rokoch 1946–1964 (Šoltész/Baroková/Lénárt 2008, 29n).

Kataster obce Zemplín ležal v záplavovej oblasti Bodrogu, preto sa osídlenie koncentrovalo na jeho pravostrannej terase. V rovinatom teréne intravilánu obce mala dominantné postavenie skalná vyvýšenina Hradisko s výškou 120,84 m n. m. so zachovaným valovým opevnením (obr. 1: 2). Prírodnú ochranu vyvýšeniny zvyšovala rieka Bodrog a jej mŕtve ramená. Historické mapy z 18. a druhej polovice 19. stor. (1. a 2. vojenské mapovanie) dokumentujú pôvodné koryto rieky, obtekajúce vyvýšeninu Hradisko zo severnej a východnej strany. Na

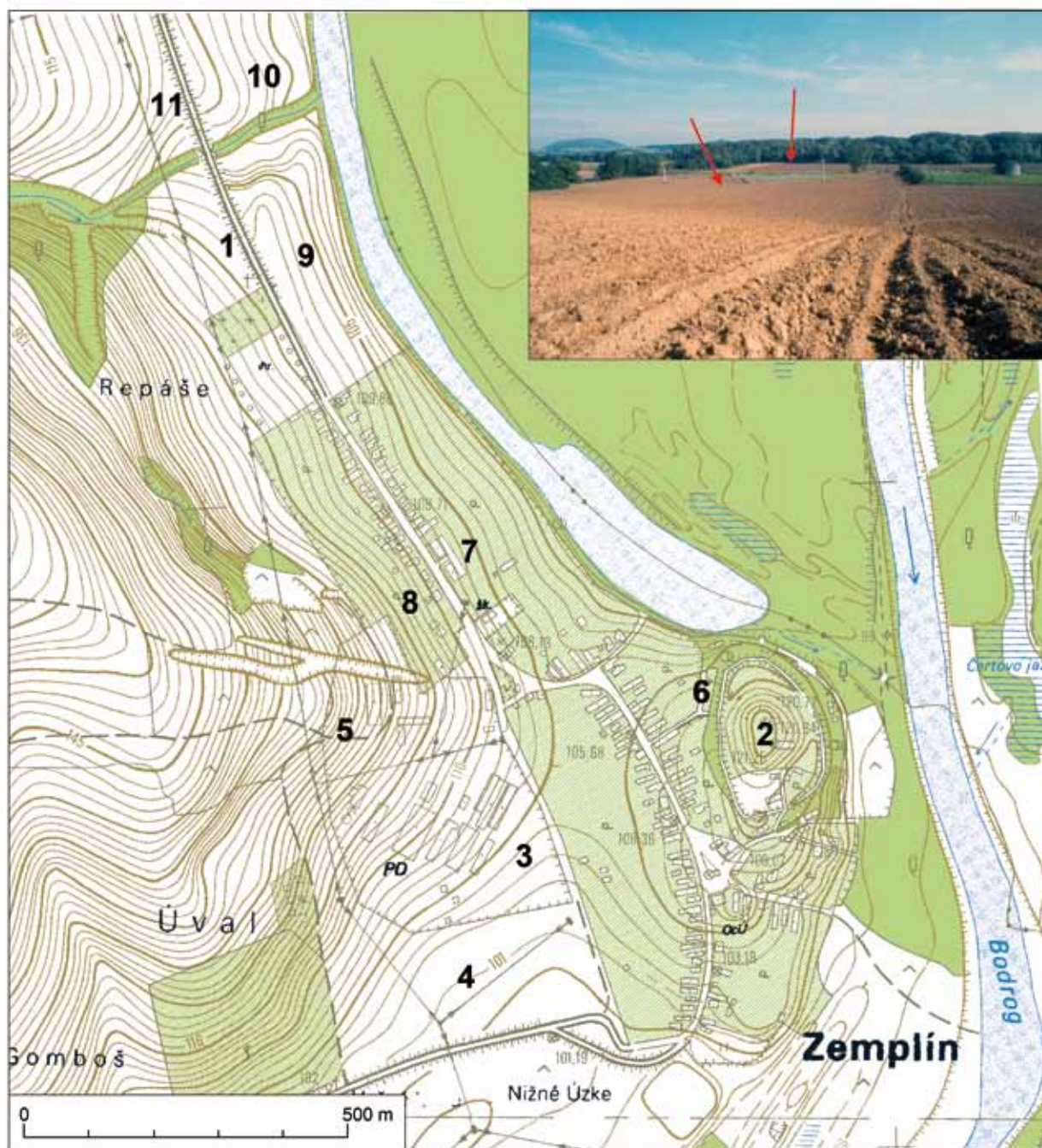
¹ Príspevok je súčasťou riešenia Projektu č. 02/0084/18 agentúry VEGA Vývoj a premeny sídliskových štruktúr horného Potisia v praveku a v rannej dobe dejinnej a podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0044.

východnej strane je pod Hradiskom naznačená cesta k prevozu (brodu?) cez Bodrog, ktorá na druhom brehu pokračovala ďalej na východ (obr. 2: 2).

Geologický a pedologický opis

Pôdny kryt katastra obce tvoria nívne hlinito-piesočné pôdy na neokarbonátových sedimentoch.

Bonitou patria k produkčným. Východoslovenská rovina je súčasťou obvodu eupanónskej xerotermej flóry (*Eupannonicum*). Kataster obce okrem oráčin a lúk pokrývajú jaseňovo-brestovo-dubové lesy s veľmi dobrým zastúpením krovín. V neskoršej dobe laténskej územie pokrývali lužné lesy a sprievodné rastlinné spoločenstvá vodných plôch (*Atlas* 1980, 71, 75, 90).

Obr. 1. Zemplín, okres Trebišov. Topografia nálezísk: 1 – Za novým cintorínom, 2 – Hradisko, 3 – Kertalja, 4 – Nad Nižným Úzkym, 5 – Szélmalomdomb, 6 – Pod Hradiskom, 7 – Bytovky, 8 – Dvorec, 9 – Tábor (Táborálja), 10 – Dlhé krovisko I, Pod Táborom, 11 – Dlhé krovisko II, III (podrobnejšie pozri Príloha 1).

HISTÓRIA VÝSKUMU

Prierezom histórie osídlenia obce sa opakovane v rôznych kontextoch venovali viacerí autori (napr. Lamiová 1993, 5–7; Horváthová/Hreha 2015, 72, 73).

V príspevku sa podrobnejšie zameriam na históriu výskumov a topografiu pamiatok datovaných autormi do neskoršej doby laténskej, ktoré sú časovo porovnateľné s novými nálezmi z polohy Za novým cintorínom.

Prvá zmienka o archeologických nálezoch zo Zemplína sa v literatúre objavuje v roku 1803 (Szirmai 1803, 34 n.). Do odbornej archeologickej

Obr. 2. Zemplín, okr. Trebišov. 1 – situovanie polôh Za novým cintorínom (1) a Hradisko (2) na historickej mape 2. vojenského mapovania (1819–1858); 2 – situovanie polôh Za novým cintorínom (1) a Hradisko (2) v súčasnom krajinnom prostredí.

literatúry dôležité informácie o Zemplíne uviedol Š. Janšák. Pri prieskume v rokoch 1931–1932 objavil na vyvýšenine Hradisko stopy osídlenia, ktoré na základe fragmentov keramiky chronologicky zatriedil do neolitu, doby bronzovej, halštatskej, laténskej a stredoveku. Súčasne zameral opevnenie polohy (Janšák 1935, 70–73).

Pre poznanie osídlenia Východoslovenskej nížiny bola prínosom systematická povrchová prospekcia K. Andela realizovaná v rokoch 1953–1954. Väčšinu nálezov laténskych pamiatok označil ako mladoláténske a zdôraznil ich vzájomné prepojenie s dobou rímskou. Samostatne sa venoval súboru laténskych pamiatok nadobudnutých prieskumom v Zemplíne na Hradisku a ďalších miestach intravilánu. Zdôraznil bohatstvo výskytu maľovanej keramiky (Andel 1955a, 161–164). Výrazný charakter pamiatok a ich plošný rozptyl ukazoval na významné postavenie Zemplína predovšetkým v dobe laténskej. To boli dôvody pre realizáciu odborného archeologického výskumu, ktorý v roku 1955 začal Archeologický ústav SAV pod vedením B. Benadika (obr. 1: 2, 8, 9). V rokoch 1956, 1957, 1962 a 1963 pokračoval vo výskume na Hradisku a ďalších polohách v intraviláne a extraviláne obce (Benadik 1965, Abb. 2: 1–8). Získané súbory pamiatok a nálezové situácie priniesli hodnotné doklady o dlhodobom intenzívnom polykultúrnom osídlení obce Zemplín. Odborný záujem sústredil B. Benadik hlavne na neskoroláténske nálezy, ktoré čiastočne vyhodnotil a publikoval. Kultúrnu profiláciu neskoroláténskeho osídlenia Zemplína označil ako keltsko-dácku so začiatkom okolo polovice 1. stor. pred Kr. a trvaním do 1. polovice 1. stor. po Kr., prípadne ešte dlhšie (Benadik 1961, 200 n.; 1965, 91).

Závažným prínosom bol systematický archeologický výskum mohylového pohrebiska na polohe Szélmalomdom, ktorý v rokoch 1959–1961 a 1963 viedol V. Budinský-Krička a v rokoch 1970, 1974 M. Lamiová-Schmiedlová. Existenciu pohrebiska datovali do 1. stor. pred Kr. až 2. stor. po Kr. (obr. 1: 5). Pre neskoroláténske osídlenie Zemplína je dôležité, že autori rozpoznali kultúrnu príslušnosť pochovaných. K najstarším zaradili 6 keltských hrobov datovaných do polovice prípadne neskorého 1. stor. pred Kr. a 54 dáckych datovaných na koniec 1. stor. pred Kr. až začiatok 2. stor. po Kr., mladšie hroby z prelomu 1. a 2. stor. až do roku 200 spojili s nositeľmi przeworskej kultúry (V. Budinský-Krička/M. Lamiová-Schmiedlová 1990, 310).

Pri stavebnej činnosti v obci často dochádzalo k porušovaniu archeologických pamiatok, nie všetky sa podarilo sledovať, nálezy presne lokalizovať a zachrániť. Na stavbe bytoviek (obr. 1: 7) realizovali záchranný výskum D. Gašaj a P. Jurečko (1983).

Výskum D. Čaploviča v rokoch 1983 a 1984 na Hradisku a na polohe Kertalja bol zameraný hlavne na stredoveké osídlenie (obr. 1: 2, 3). Zo sledovaných plôch získal súbor nálezov spojený s osídlením Zemplína v 1. stor. pred Kr. (Čaplovič 1984; 1985). Na polohe Kertalja preskúmal časť objektu, ktorý podľa spôsobu uloženia keramiky, koncentrácie kovových predmetov s prevahou nástrojov a zbraní, vykazujúcich zámerné poškodenie alebo deformáciu, pravdepodobne mal funkciu sakrálného miesta (Miroššayová/Čaplovič 1991, 120).

Stavebné aktivity v ďalších rokoch boli v Zemplíne sledované priebežne. V roku 2001 bol pri stavbe sociálnych bytov pod severozápadným svahom valu porušený neskorolátenský objekt (obr. 1: 6; Miroššayová 2002). Neskorolátenské osídlenie bolo zistené v ryhe výkopu pre vodovodné potrubie v polohe Nad Nižným Úzkym (obr. 1: 4; Miroššayová 2001). Počas sledovania výkopových prác v ryhe pre plynovodné potrubie sa v roku 2002 našli fragmenty neskorolátenskej keramiky pred rodinnými domami č. 122, 134, 135 (Miroššayová 2003). S neskorou dobou laténskou pravdepodobne súvisia štyri objekty s prepáleným dnom porušené ryhou na rozhraní katastra Ladmoviec a Zemplína JV od kóty 120 (Miroššayová/Novák 2003, 98). Fragmenty neskorolátenskej keramiky sa sporadicky vyskytovali južne od tzv. Župného domu v úzkej ryhe pre telekomunikačný kábel vedenej pozdĺž cestnej komunikácie sledovanej v roku 2003 (Miroššayová 2004).

Z neskorších prieskumných aktivít spomeniem povrchovú prospekciu na severnom okraji extravilánu (obr. 1: 10, 11), kde sa verifikovali ďalšie sídliskové jednotky, ktoré plošne rozširujú sídliskovú aglomeráciu Zemplína na terase Bodrogu severne od Hradiska. Pôvodné sídliskové areály rozdeľuje súčasná komunikácia (Horváthová/Hreha 2015, 73, obr. 3: 34–38).

Doteraz získané súbory archeologických artefaktov, koncentrácia obytných a výrobných jednotiek podčiarkujú význam sídliskovej aglomerácie v Zemplíne, ktorá sa v neskorkej dobe laténskej sformovala na juhu Východoslovenskej roviny.

VÝSKUM ZA NOVÝM CINTORÍNOM V ROKU 2001 A 2002

Archeologický výskum vyvolaný stavbou „Plynofikácia obcí Zemplín a okolie“ bol realizovaný v dvoch etapách. Na základe výsledkov povrchového

prieskumu na trase VTL plynového potrubia sa hlavná pozornosť sústredila na úsek plánovanej ryhy medzi areálom nového cintorína a korytom bezmenného potoka² na ľavej strane štátnej cesty zo Zemplína do Cejkova (obr. 1: 1). V súbore získanom povrchovým prieskumom sa sporadicky vyskytli pamiatky z neolitu, mladšej a neskorkej doby bronzovej a stredoveku. Absolútnu prevahu mali zlomky laténskej keramiky. Naznačenú intenzitu osídlenia polohy v neskorkej dobe laténskej následný výskum potvrdil.

Skúmaná poloha Za novým cintorínom³ je situovaná na severozápadnom okraji intravilánu obce na pravostrannej terase Bodrogu s miernym sklonom na východ a severovýchod. Terasu s prevýšením 110–116 m nad úrovňou Bodrogu na západnej a juhozápadnej strane ohraničuje svah stúpajúci do výšky 190 m. Zoskupenie skúmaných objektov je od pôvodného, dnes mŕtveho, ramena Bodrogu vzdialené cca 250 m.

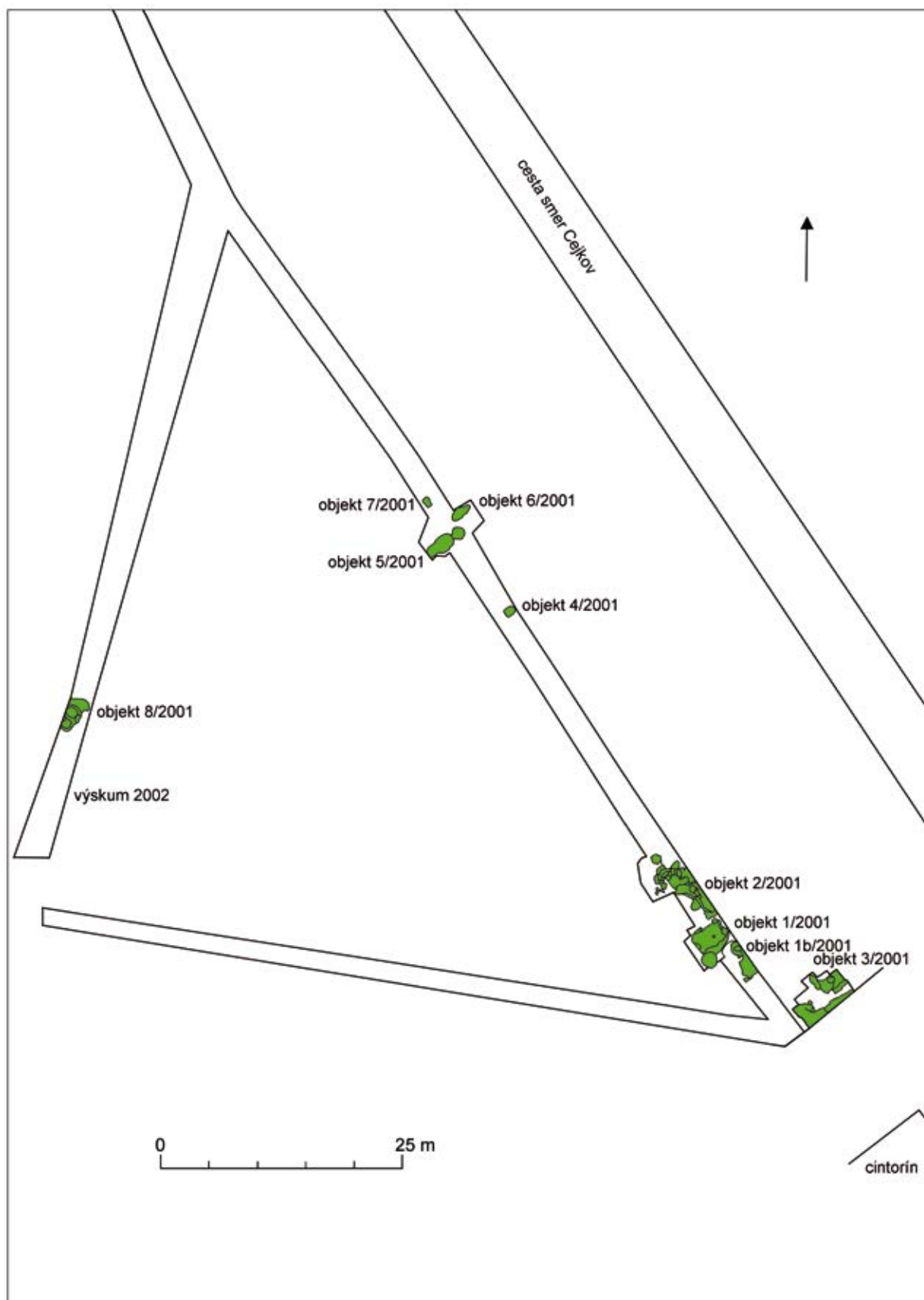
V roku 2001 (I. etapa) mal výskum charakter predstihového záchranného výskumu a realizoval sa v úseku trasy VTL potrubia. Pre lepšiu orientáciu bola plocha budúcej regulačnej stanice označená ako sonda I, ryha v línii JV – SZ sonda II a ryha prípojky, smerujúcej západným smerom do svahu sonda III. Pri odstraňovaní ornice mechanizmom boli na niektorých miestach porušené objekty (obj. 5/01 – kupola pece), preto sa pokračovalo ručne až na úroveň, v ktorej sa črtali celé obrysy objektov. Vzhľadom na pôdne pomery a svahové zosuny sa výška vrstvy pohybovala od 0,35 do 0,60 m. Rozsah skúmanej plochy bol daný trasou rýh. Odhumusený pás trasy sa následne rozširoval iba o plochu potrebnú na odkrytie celého objektu. Na ploche 583,75 m² sa preskúmalo sedem sídliskových objektov rôznej funkcie a nepravidelné zoskupenie jám bez bližšej funkčnej interpretácie (Plán 1).

Sonda I (2 x 13,5 m) bola situovaná na ploche budúcej stavby regulačnej stanice (tab. XII: 1–3). Po odstránení ornice sa v hĺbke približne 0,40 m rysovali tmavo sfarbené plochy, zhľuk mazanice, zvieracie kosti (poloha A).

Po začistení plochy predpokladaného objektu a vybratí výplne sa na sledovanej ploche ukázala sústava priehlbni bez zvyškov stavebných konštrukcií. Výplň pozostávala z hliny premiešanej s drobnými uhlíkmi, zlomkami mazanice a chudobným keramickým inventárom. Výraznejšie zahĺbenie sa črtalo pozdĺž J profilu (tab. XII, profil C-D). Nedá sa vylúčiť, že je to okraj ďalšieho zahĺbeného

² K. Andel spomína meno Riho (1955a, 164), ktoré bolo pravdepodobne odvodené od názvu Rahon malom a je uvedené na mape 2. vojenského mapovania. Na súčasných mapách sa názov potoka neuvádza.

³ Poloha nemá žiadny zaužívaný názov, preto sa prijalo označenie Za novým cintorínom.

Plán 1. Zemplín-Za novým cintorínom. Výskumu v roku 2001 – I. etapa (zamerala Ing. Zuzana Dobišová).

objektu. Z objektívnych dôvodov sa sonda smerom k oploteniu cintorína nerozširovala. V hĺbke 0,50–0,55 m vo vzdialenosti cca 0,30 m od západného okraja zahĺbenia (objektu) poloha B ležal horný diel rotačného žarnova, fragmenty v ruke vyrobených hrncov, mís, železná troska (4 kusy – úhrnná hmotnosť 284 g) (tab. XII: 2–4; XIII: 10, 11). Pri severnom profile sondy sa odkryli na zvyšky pece – objekt 3/01 (tab. XII: 1, 2). Vrstvy východného profilu sondy boli sekundárne porušené terénymi úpravami pri stavbe cesty. V línii prípojky ryhy smerom do svahu sa archeologické situácie nezistili (Plán 1).

Sonda II (2 x 210 m) bola situovaná v línii ryhy pre plynovod, ktorá pretínala terasu Bodrogu v smere JV – SZ. Na ploche boli zachytené a preskúmané objekty 1, 2, 4–7 (Plán 1).

V sonde III v línii ryhy prípojky smerujúcej do svahu sa vo vzdialenosti cca 50 m od sondy II zistil zahĺbený objekt 8/01 (*Horváthová/Miroššayová* 2002, 65).

Záchranný výskum v roku 2002 (II. etapa) sa zameriaval na preskúmanie objektov porušených výkopom ryhy prípojky (Plán 2). Plošne nadviazal na úsek skúmaný v roku 2001 (objekt 8/01). Na sledovanom úseku sa v línii ryhy sa preskúmalo zoskupenie zahĺbených objektov 9–13 (*Miroššayová/Novák* 2003).

Archeologické objekty na polohe Za novým cintorínom boli súčasťou väčšieho areálu výrobných štruktúr sústredených na pravej terase Bodrogu, ktorý súčasná cestná komunikácia rozdelila na dve časti. Časť areálu medzi súčasnou cestnou komunikáciou a mŕtvym ramenom Bodrogu s miestnym názvom Tábor skúmal rokoch 1955 a 1956 B. Benadik⁴. Zachytil sídliskové objekty a doklady výrobných metalurgických činností (*Benadik* 1965, 72, 73).

Opis objektov

Objekt 1/01 (sonda II) – polozemnica so stĺpovou konštrukciou, kvadratický pôdorys 3,6 x 3 m, maximálne zahĺbenie rovního dna do podlažia 0,34 m, pri dlhšej stene je náznak lavice. Nadzemná konštrukcia mala dvojice nosných stĺpov pri kratších stranách, jeden stĺp v centre interiéru a v severo-východnom rohu. Orientácia dlhšej osi stavby: SV – JZ (tab. I). Vstup bol pravdepodobne z východnej strany. Výplň: tmavá hlina premiešaná s drobnými zlomkami mazanice.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. II; železná industria (tab. III: 2–6; IV: 6–8, 12, 13, 15), bronzový drôtik (tab. IV: 9, 10), zvetralé zvieracie kosti.

V JZ rohu chaty oválna jama, ktorá okrajom čiastočne zasahovala do interiéru. Priemer ústia 1,40 x 1,66 m, pri dne 1,50 x 1,70 m, maximálne zahĺbenie rovního dna do podlažia 0,54 m. Steny jamy nevykazovali zvláštnu úpravu. Výplň: tmavá hlina, fragmenty keramiky, uhlíky, zuhoľnatelé zrnká obilia (tab. I – rez C–D).

Nálezový inventár – výber: bronzový krúžok (tab. IV: 11), fragment železnej tyčinky (tab. III: 1), fragmenty z tiel nádob vytočených na kruhu sa koncentrovali v južnej časti, prepálený fragment modrého korálka (nekreslené).

Juhovýchodne od objektu 1/01 sa pri východnom profile zachytil okraj jamy (1b/01). Vo vrstve tmavej hliny drobné kusky mazanice, črepy, v profile železná troska (prír. č. 6/01 – 88 g; 7/01 – 964 g).

Objekt 2/01 (sonda II) – sústava prepojených nepravidelne zahĺbených jám a dve ohniská boli situované v línii ryhy približne 7 m od objektu 1/01. Po odstránení ornice sa v hl. 0,40 m prišlo na zvyšky dvoch ohnisk (tab. VII: 1, rez B–B1; D–D1). Povrchové ohniská s nejasne ohraničenými okrajmi boli vyplnené prepálenou hlinou premiešanou s popolom, uhlíkmi a úlomkami mazanice. Časť z pôvodného povrchu ohnisk bola strhnutá mechanizmom pri odstraňovaní ornice. Zhuk popolovitej hliny s uhlíkmi, kúskami mazanice sa črtal vo východnom profile (tab. VII, rez C–C1). Zlomky keramiky a kovová industria sa koncentrovali vo vrstve v úrovni ohnisk. Ohniská ležali na okraji sústavy nepravidelných vzájomne prepojených jám rôznej hĺbky s piesčitými a ílovitými vrstvami. Na začiatku odkrývania bola plocha v okolí ohnisk pracovne označená ako objekt 2/01 (tab. VII). Po vybratí tmavej výplne priehlbní sa nezistil pôdorys a stopy po konštrukčných prvkoch stavby (tab. VII: 2). Jamy vyplňali striedavo tmavosivé ílovité a žlté piesočnaté vrstvy. Črepy a kusky mazanice sa vyskytli sporadicky.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. VIII; IX; X; XI: 16), kolieska z črepu (tab. XI: 10–15), železná industria (tab. XI: 1–5, 7–9), bronzový plech (tab. XI: 6).

Objekt 3/01 (sonda I) (tab. XII: 2) – zvyšky deštrukcie kupoly pece v oválnej jame 1,74 x 0,96 m s rovným dnom zahĺbeným do podlažia cca 0,20 m (tab. XII: 1). Vrstva deštruovanej mazanice bola premiešaná s prepálenou hlinou a uhlíkmi. Na povrchu deštruovanej kupoly ležala časť ľudskej lebky (tab. XII: 1). Pri západnom okraji jamy bola malá kolová

⁴ Benadik 1981 – B. Benadik: Výskumná dokumentácia č. 9695. Archeologický ústav SAV. Nitra 1981.

jama pr. 10 cm, hl. 10 cm. Nálezy vo vrstve nad deštruovanou pecou sekundárne prepálené.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XIII: 1–9, 12–14), tri fragmenty železných predmetov, amorfný, troskovito prepálený fragment; antropológický materiál – časť človeka a temenej kosti.

Objekt 4/01 (sonda II) (tab. XIV) je situovaný v línii ryhy severozápadne od objektu 2/01. Nepravidielný kvadratický pôdorys 1,20 x 0,85 m so zaoblenými rohmi, zahĺbenie dna 0,30 m. Orientácia dlhšej osi SV – JZ. Výplň: v úrovni podlažia vrstva výrazne tmavej hliny premiešanej s drobnými úlomkami mazanice a uhlíkmi, hrúbkou cca 0,10 m, nad dnom vrstva popolovitej hliny. Vo vrstve nad dnom fragmenty zásobnice (tab. XVI: 6), ktoré v SV polovici objektu tvorili temer súvislú plochu V JZ časti sa koncentrovali fragmenty keramiky vyrobenej v ruke a vytočenej na kruhu (tab. XV; XVI: 1–5). Keramika sekundárne prepálená. Maľovaná výzdoba poškodená. V centrálnej časti objektu ležali tri ploché kamene. Prepálené zvieracie kosti sa pri vyberaní úplne rozpadli.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XV; XVI).

Objekt 5/01 (sonda II) (tab. XVII) – kupolovitá pec kruhového pôdorysu s priemerom 1,20 x 1,30 m, dno pece zapustené do hl. 0,45 m. Okraje hlinenej kupoly boli čiastočne zachované po obvode. Zvyšky deštruovanej kupoly ležali vo výplni pece. Zúžené kúrenisko dl. 0,30 m, š. 0,54 m ústilo do predpecnej jamy nepravidelného oválneho tvaru dl. cca 3 m, max. š. 1,60 m, zahĺbenie 0,20 m. Orientácia objektu SV – JZ. Výplň: tmavá, smerom k predpecnej jame intenzita prepálenej hliny a uhlíkov narastá (tab. XII: 3). V deštrukcii pece a v predpecnej jame boli malé zlomky laténskej keramiky. V predpecnej jame vo vzdialenosti 1,10 m od telesa pece v hĺbke 0,10 m od úrovne povrchu podlažia ležali zlomky dvoch stredovekých nádob (nekreslené).

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XIX: 2, 4, 5), pod pecou malý fragment bronzovej trosky.

Šachtovitá jama v superpozícii s telesom pece (objekt 5/01) bola zachytená zisťovacím rezom. Pod pôvodným, vymazaným dnom pece pokračovala tmavá vrstva hliny premiešanej s drobnými uhlíkmi a kúskami mazanice. Šachtovitá jama s priemerom ústia 1,08 m bola preskúmaná do hĺbky 2,90 m. V reze odkrývanom v polovičnom profile boli rozpoznateľné vrstvy rozdielnej farby a obsahu (tab. XVIII: 1–5). Vrstva IV pod pecou – tmavšia s uhlík-

mi, kúskami mazanice, vrstva V – svetlá piesočnatá, vrstva VI a VIa – tmavohnedá, kúsky mazanice, uhlíky, črepy, pod nimi svetlohnedá - drobné uhlíky, zhľuk zvieracích kostí. Časť keramiky je sekundárne prepálená. Archeologické artefakty sa koncentrovali v hĺbke 1–2 m. V hĺbke 2,90 m sa ich výskyt končí.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XVIII: 6–9; XIX: 1–3, 6–9). Zvieracie kosti: vrstva VI hl. 1–1,4 m – úlomky zubov ošipanej a bližšie určených kostí; vrstva v hl. 2–2,05 m (tab. XVIII: 4) – zhľuk šiestich kostí z končatín z mladých jedincov jeleňa (*Cervus elaphus*), na niektorých sú stopy po rezoch, sekaní a žíhaní; časť ľavej robustnej sánky ošipanej (*Sus scrofa*, asi kanec), dve kosti z nohy väčšieho vtáka; hl. 2,80 m – úlomok pravej lopatky hovädzieho dobytku so stopami po zárezoch.⁵

Objekt 6/01 (sonda II) bol situovaný severovýchodne od objektu 5/01. Jama nepravidelného elipsoidného tvaru 0,85 x 2,30 m, dno stupňovite zahĺbené do podlažia – 0,10–0,60 m. Výplň: vrstva tmavej hliny premiešanej s uhlíkmi a kúskami mazanice, nad dnom súvislá popolovitá vrstva s uhlíkmi – hr. 0,10 m, prekrytá piesčitou vrstvou (tab. XX: 1, 2).

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XX: 4–7, 9, 10; XXI: 4–14), fragmenty dvoch odlievacích téglikov (tab. XX: 3; XXI: 3), kolieska z črepov (tab. XXI: 1, 2), bronzové zliatky (tab. XX: 8), železný nôž (tab. XX: 5), drobné kusy mazanice.⁶

Objekt 7/01 (sonda II) sa črtal výrazne tmavou výplňou v úrovni podlažia severozápadne od objektov 5/01 a 6/01. Pôdorys nepravidelný obdĺžnik 1,20 x 0,78 m so zaoblenými rohmi, pri dne mierne zúžený. Dno rovné zahĺbené do podlažia cca 0,30 m. Orientácia dlhšej osi SZ – JV (tab. XXII: 1–4). Stopy po intenzívnom ohni sa nezistili. Výplň: výrazne tmavá hlina premiešaná s drobnými kúskami mazanice a uhlíkmi. V južnej časti objektu zhľuk fragmentov keramiky.

Nálezový inventár: dva fragmenty zo zásobnice (tab. XXII: 5, 6), drobné fragmenty z hrncov a nádob vytočených na kruhu (nekreslené).

Objekt 8/01 (sonda III) – jama nepravidelného tvaru 2,40 x 1,30–2,18 m, maximálne zahĺbenie 0,80 m (tab. XXIII). V JZ časti koncentrácia popolovitej hliny a prepálených fragmentov keramiky (tab. XXIII: 1, 2; rez A–B). Konštrukčné prvky sa nezistili. Výplň: tmavá popolovitá hlina.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XXIV; XXV: 5–9, 11–13), železná skoba (tab. XXV: 1), ne-

⁵ Za určenie zvieracích kostí ďakujem prof. MVDr. Viere Rajtovej, DrSc.

⁶ Objekt bol publikovaný samostatne (Mirošayová 2006).

úplná železná spona (tab. XXV: 2), dva fragmenty železnej tyčinky (XXV: 3), železný predmet (tab. XXV: 4), koliesko z črepu s otvorom (tab. XXV: 10), dve kolieska z črepu (nekreslené), mazanica, uhličky.

Objekt 9/02 – obdĺžnikového pôdorysu 3,45 x 2,90 m s maximálnym zahĺbením 0,50 m. Orientácia dlhšej osi JZ – SV. Konštrukčné prvky nezistené. Výplň: tmavá hlinitá s drobnými kúskami mazanice. Vo vrstve v úrovni zahĺbenia boli roztrúsené zlomky laténskej keramiky, železná troska, vo vrstve nad dnom objektu zhluk črepov z nádoby zdobenej viacnásobnou vlnovkou. Podľa spôsobu výzdoby a okraja predbežne datovanej 10.–11. stor. Východný okraj objektu sa pri plošnom prehĺbovaní nepodarilo zachytiť. Hranica jeho zahĺbenia do

staršieho objektu 12/02 bola dobre rozpoznateľná v kontrolnom profile (tab. XXIX: 1, 2, 5; rez A–B).

Nálezový inventár: zlomok brúsika (tab. XXXI: 1), fragmenty keramiky, 11 kusov železnej trosky (hmotnosť od 60–279 g).

Objekty skúmané v roku 2002 porušené pri výkope ryhy (plán 2).

Objekt 10/02 zachytený v hĺbke 0,40–0,50 m od povrchu. Objekt oválneho pôdorysu s dĺžkou 4,90 tvorili dve navzájom prepojené priehlbne (A, B) s maximálnym zahĺbením do podlažia 0,30 m (tab. XXVI). Výrazná sivočierna hlina výplne bola premiešaná s kúskami mazanice, uhličkami, zlomkami železnej trosky a keramiky. Na dne priehlbne A tenká prepálená štrkovitá vrstva. Priehlbne B porušená ryhou. Na východnej a južnej strane zachytené dna štyroch jám. Jamy 1, 3, 4 boli pravdepodobne súčasťou nadzemnej konštrukcie. Problematická je interpretácia jamy 2. Pravdepodobne je to rozšírenie priehlbne B, aké má na protiaľhlej strane.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XXVII: 1, 3–16; XXVIII), praslen (tab. XXVII: 3), železná spona (tab. XXVII: 2); železná troska: priehlbne A – 6 kusov (hmotnosť 879 g); priehlbne B – 10 kusov (hmotnosť 966 g); vrstva výplne – 25 kusov (hmotnosť 2 703 g).

Objekt 11/02 – nepravidelná plytko zahĺbená jama 1,80 x 1,40 m s maximálnym zahĺbením 0,35 m (tab. XXXIV: 1). Obrisy severného okraja v úrovni podlažia nezreteľné. Nie je vylúčené, že objekt bol súčasťou objektu 13/02. Výplň: tmavá piesčitá hlina, nad dnom svetlejšia.

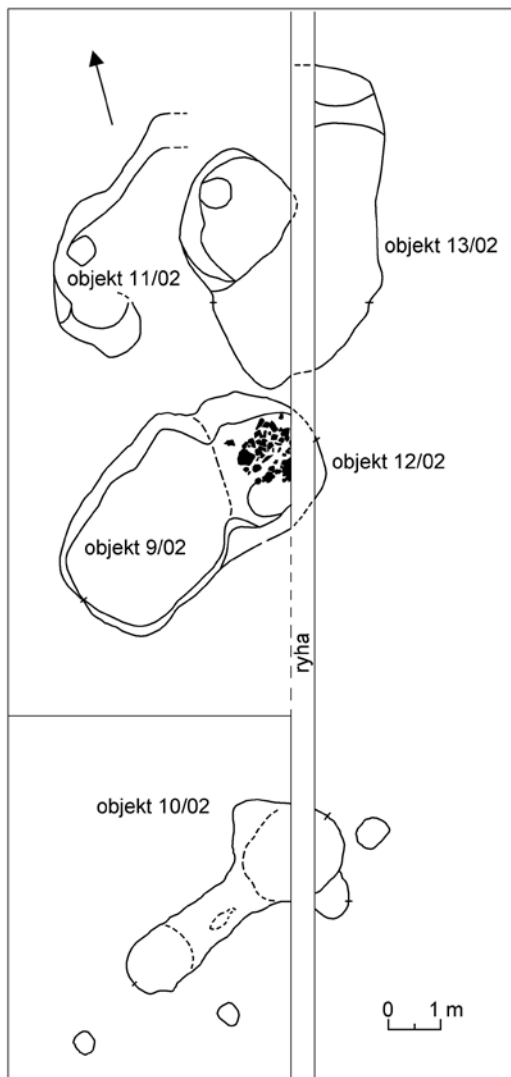
Nálezový inventár: nevýrazné zlomky keramiky, drobné kusy mazanice sa koncentrovali nad dnom.

Objekt 12/02 – oválny pôdorys so šírkou 2,90 m a maximálnym zahĺbením do podlažia v centre 0,58 m. Porušený ryhou a zahĺbeným stredovekým objektom 9/02. Na dne neporušenej časti vrstva plochých kameňov a zlomkov keramiky so stopami sekundárneho prepálenia (tab. XXIX: 1, 3, 4).

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XXX; XXXI: 2–9; XXXII; XXXIII: 4–8), bronzový otvorený krúžok (tab. XXXIII: 1), zlomok bronzového sitka (tab. XXXIII: 2), kamenný nástroj (tab. XXXIII: 3), koliesko z črepu (nekreslené), železná troska 4 kusy (hmotnosť 647 g).

Objekt 13/02 – sústava prepojených jám s maximálnym zahĺbením cca 1 m od povrchu. Severný okraj nezachytený, konštrukčné prvky nezistené. Objekt bol preskúmaný čiastočne. Časť fragmentov keramiky sekundárne prepálená. Výplň: hnedá hlinito-piesčitá.

Nálezový inventár – výber: keramika (tab. XXXV;

Plán 2. Zemplín-Za novým cintorinom. Výskum v roku 2002 – II. etapa.

XXXVI: 1–13, 17–21; XXXVII: 1, 2, 5–10, 12–15), bronzové očko (tab. XXXVII: 3), zlomky železnej ihlice (tab. XXXVII: 4), železný nôž (tab. XXXVII: 11), hlinené kolieska (tab. XXXVI: 14, 15), hlinená guľa (tab. XXXVI: 16), železná troska 7 kusov (hmotnosť 1035 g).

Vyhodnotenie objektov

Objekt 1/01 konštrukčne patrí k charakteristickým stavbám keltských sídlisk (tab. I). V porovnaní s analogickými stavbami v strednom Podunajsku sa s plochou 10,8 m² radí k menším (Kuzmová 1980, obr. 3: 7; Březinová 2000, Abb. 32, 39). Veľkosť a zahĺbenie jám nosných stĺpov naznačuje ľahšiu konštrukciu. Menej obvyklé je zdvojenie nosných stĺpov. Funkčné využitie objektu sa nedá s istotou určiť. V jeho interiéri, podobne ako vo väčšine objektov rovnakej konštrukcie, sa nenašlo ohnisko. Prítomnosť ohniska vo vnútri stavby sa nepokladá za hlavné kritérium obytnej funkcie (Kuzmová 1980, 320). Na využitie objektu 1/01 na uskladnenie potravín môže ukazovať umiestnenie jamy v juhozápadnom rohu. Jama nemá klasické parametre zásobných jám ako je hĺbka a zámerná úprava stien. Plytká jama v našom objekte mohla slúžiť skôr na stabilizáciu veľkej zásobnice, alebo na uloženie viacerých nádob na úschovu potravín. Na neskorolátenskom sídlisku Budapešť-Gellérthegey bola jama so zapustenou veľkou zásobnicou s okružím situovaná v exteriéri medzi dvoma obydliami (Bónis 1969, 192, Abb. 72; 95: 1–5). Na nížinných keltských sídliskách stredného Podunajska bývajú zásobné jamy umiestňované mimo obydli (Kuzmová 1980, 323). Prítomnosť zásobnej jamy priamo v interiéri zemplínskej chaty je zriedkavé.

Na území severovýchodného Maďarska bola na keltskom sídlisku Nyíregyháza–Oros–Úr-Csere zo stupňa LTC preskúmaná polozemnica so stĺpovou konštrukciou. Podobne ako stavba zo Zemplína mala jamu (1,22 x 1,25 m) umiestnenú v rohu. V jame sa našli zvyšky dreveného uhlia a popola. Podľa konštrukčných prvkov v interiéri stavby sa predpokladá jej využitie na prípravu keramiky prípadne sušenie nádob na polici (Almássy/Pop 2014, 172, 173, Pl. 1: 2; 2: 3; 4).

Okrem polohy Za novým cintorínom boli v Zemplíne analogické polozemnice preskúmané severozápadne od Hradiska v priestore usadlosti – dvorca pravdepodobne ohradeného kamenným múrom. Zástavbu dvorca tvorili dve, paralelne vedľa seba situované polozemnice, hrnčiarska pec s priemerom 1,80 m a dvoma kanálmi, ohnisko a sídliskové jamy

(Benadik 1965, 71n., Abb. 5)⁷. Vo výplni hrnčiarskej pece sa našli fragmenty zásobníc s okružím (Benadik 1961, 200). Ďalšia stavba bola zistená na Hradisku vo východnej časti opevneného areálu v neskorolátenskej sídliskovej vrstve pod stredovekým valom. Polozemnica stála v blízkosti predpokladaného palisádového opevnenia a v interiéri mala výhrevné teleso. Spôsob úpravy stien dokladajú zlomky hlineného výmazu s odtlačkami prútov a bielym náterom. Autor výskumu upozornil na prítomnosť väčšieho množstva maľovanej keramiky (Benadik 1965, 77, 78). Na základe uvedených informácií môžeme stavbu považovať za príbytok, ktorý bol súčasťou obytného areálu na Hradisku. Urbanizmus priestorovej zástavby vnútorného areálu hradiska vymedzeného opevnením nepoznáme. Zo strategického hľadiska bola poloha obytného areálu na vyvýšenine Hradisko veľmi výhodná a zrejme obývaná skupinou s vyšším spoločenským statusom. O sociálnej štruktúre populácie, žijúcej v neskorkej dobe laténskej v Zemplíne máme iba málo informácií. Predpokladám, že okrem skupiny remeselníkov tu existovala privilegovaná skupina, ktorá zabezpečovala distribúciu produktov z tunajších hrnčiarskych a metalurgických dielní.

Označenie objekt 2/01 (tab. VII) bolo pracovné pri odkrývaní plochy nad ohniskami, kde sa koncentrovalo najviac artefaktov (tab. VIII–X). Pri ďalšom odkrývaní plochy v okolí ohnisk sa nezistili stopy po nadzemnej konštrukcii ani pôdorys predpokladanej stavby. Výplň priehlbni bola temer bez nálezov a ich funkcia sa s istotou nedá určiť, pravdepodobne sú to exploatačné jamy.

Stavba so zásobnou jamou (objekt 1/01), v ktorej sa našlo zuhoľnatené obilie, voľne situované ohniská (objekt 2/01), samostatne stojaca oválna kupolová pec (objekt 3/01) a poloha žarnova vytvárajú zoskupenie, v ktorom boli sústredené štruktúry činností spájaných so spracovaním potravín. Zoskupenie je situované mimo objektov s výrobnými aktivitami (plán 1).

Obdĺžnikové objekty 4/01 a 7/01 so zahĺbením 0,30 m majú temer identické rozmery (tab. XIV; XXII: 1–4). Vo výplni objektu 4/01 sú výrazné stopy pôsobenie ohňa. Stopy po nadzemnej konštrukcii sa v objektoch ani v ich blízkosti nezistili. Otázka ich bližšej funkčnej interpretácie v rámci výrobného areálu Za novým cintorínom zostáva predbežne otvorená. Typologicky podobné objekty v širokom geografickom priestore sú označované ako „fire place“ alebo pravouhlé žiaroviská. Názory na ich funkciu sú nejednotné. Chronológiou a typológiou sa zaoberali T. Kolník a P. Roth. Podľa nich sú

⁷ V publikovanej informácii sa neuvádza aká časť dvorca bola preskúmaná. Nálezový inventár nie je publikovaný.

rozšírené hlavne na území przeworskej kultúry a v oblasti horného Potisia. Prevažne sú datované do mladšej doby rímskej (Kolník/Roth 2012, tam podrobnejšia literatúra). Na východnom Slovensku sú známe z viacerých sídlisk mladšej doby rímskej napríklad v Pederi, Prešove a Ostrovanoch (Lamiová-Schmiedlová/Luštiková 2011). Zemplínskym je územne najbližší objekt zo Zemplínskych Kopčian, datovaný rádiokarbónovou metódou C14 do 17601±65 B. P. (A. D. 185) (Kolník/Roth 2012, 309). Z územia severne od Tisy sú publikované tri objekty situované v blízkosti hrnčiarskych pecí z mladšej doby rímskej zo sídliska Beregovo VI (Kotigoroško 1993, 148, Ris. 3). Podobné štyri objekty boli porušené ryhou pre plynové potrubie na rozhraní katastrov Ladmoviec a Zemplína juhovýchodne od kóty 120. Objekty (š. 0,70 m) mali zvýšené steny, prepálené dno a boli bez nálezov. Vo vykopanej hline nad nimi sa našiel železný sekáčovitý nôž s rukoväťou ukončenou očkom (Miroššayová/Novák 2003, 98). Pravouhlé objekty z polohy Za novým cintorínom v porovnaní s vyššie spomenutými, nemali prepálené steny a celkom rovné dno s vrstvou kameňov. V objekte 4/01 sa kumulovali fragmenty maľovanej keltskej keramiky spolu s keramikou vyrobenou v ruke. Spájať objekty 4/01 a 7/01 s prítomnosťou populácie przeworskej kultúry v Zemplíne datovanej od konca 1. stor. až k roku 200 (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 310), by časovo posúvalo existenciu produkčného centra Za novým cintorínom. Napriek skutočnosti, že na preskúmanej ploche Za novým cintorínom sa hrnčiarska pec nenašla, mohli objekty podľa kumulácie maľovanej keramiky v objekte 4/01 slúžiť pri pracovných činnostiach spojených s hrnčiarstvom.

Osídlenie polohy Za novým cintorínom v stredoveku dokladá voľne stojaca zahĺbená kupolovitá pec (objekt 5/01) so zúženým kúreniskom a dlhou predpecnou jamou (tab. XVII). Od pecí s podobnou dispozíciou napríklad z Ponitria sa odlišuje predpecnou jamou bez schodovitej úpravy (Repka/Beljak/Pažinová 2018, obr. 9: 1–3). Konštrukčne je blízka štandardným stredovekým peciam na pečenie chleba alebo sušenie ovocia (Typ 1 – Ruttkay 2000, 258, 259, 261, tab. IV: 1, 4, 6). Zlomky stredovekej keramiky z predpecnej jamy predbežne datujú pec do 10.–11. stor. Malé, prepálené zlomky laténskej keramiky sa do výplne telesa pece a predpecnej jamy, dostali sekundárne z okolitých vrstiev. Pec a zahĺbený objekt 9/02, ktorý ležal asi 50 m juhovýchodne, patrili osídleniu polohy v stredoveku. Zahĺbený stredoveký objekt s vnútornou plochou 10 m² nemal vyhrievacie teleso a nezistili sa stopy po konštrukcii stien a strechy (tab. XXIX).

Neobjasnená zostáva funkcia šachtovitej jamy, do ústia ktorej bolo zasadené dno stredovekej pece

(objekt 5/01) (tab. XVIII: 1–5). Nálezy laténskej keramiky a uhlíky sa koncentrovali vo vrstvách VI a VIa. V súbore zvieracích kostí so stopami pálenia a zárezov ostrým predmetom, prevažujú kosti z končatín mladých jedincov jeleňa (*Cervus elaphus*). Piesočná vrstva, ktorá prekryvala vrstvy VI a VI bola zanesená z povrchu alebo nasýpaná zámerne. V hĺbke 2,90 m výskyt archeologických artefaktov končí. Klasifikovať šachtovitú jamu ako studňu/cisternu je málo pravdepodobné. Vnútro jamy nebolo zámerne upravené výdrevou alebo kameňmi. Dostatok vody zabezpečoval blízky potok a rieka Bodrog. V neskej dobe laténskej mohla byť používaná ako odpadová jama.

Dispozícia zahĺbeného objektu 8/01 s kumuláciou prepálených fragmentov keramiky, ktorý pravdepodobne zničil požiar, nevykazuje znaky potrebné pre jeho funkčnú interpretáciu (tab. XXIII). Problematické je spresnenie funkcie porušených objektov 12/02 a 13/02 bez konštrukčných prvkov.

K technickým objektom na polohe Za novým cintorínom patria dva objekty.

S metalúrgiou bronz je spojená stupňovite zahĺbená jama objektu 6/01 so zvyškom ohniska, ktoré slúžilo na tavenie bronzoviny. Dokladom sú bronzové zliatky (tab. XX: 8), neúplný kónický téglik a zlomok okraja ďalšieho (XX: 3; XXI: 3). Steny téglikov so zachytenými drobnými kvapkami bronzoviny sú prepálené miestami až do sklovita (tab. XX: 3). Hotové výrobky nepoznáme. Ďalšie nestratifikované doklady kovolejárskej činnosti boli nájdené pri stavbe domov v intraviláne obce (Andel 1955b, 796).

Presné určenie funkcie objektu 10/02 s nadzemnou stĺpovou konštrukciou je zatiaľ otvorené (tab. XXVI). Priehlbne nemajú vypálené steny, ktoré sú charakteristické pre vyhrievacie vyhne a chýbajú zvyšky konštrukcií nachádzaných v kováckych dielňach. Napriek chýbajúcim informáciám spájam objekt 10/02 s metalúrgiou železa. Východiskom je prítomnosť 40 kusov železnej trosky a troskovitých zlomkov rôznej veľkosti. Hmotnosť trosiek sa pohybovala od 30 do 644 g. Celková hmotnosť celého súboru bola 4 548 g. Najbližšia koncentrácia objektov so železnou troskou je z výskumu B. Benadika na polohe Tábor, situovanej bližšie k mŕtvemu ramenu Bodrogu (1965, 73, Abb. 2: 3, 4, 6, 7). Metalúrgiu železa v Zemplíne ďalej nepriamo potvrdzujú staršie nestratifikované nálezy trosiek s hmotnosťou 116 g a 920 g z prieskumu K. Andela v intraviláne obce (1955b, 796).

Zoskupenie objektov na skúmanej polohe Za novým cintorínom v Zemplíne bolo súčasťou reťazca areálov so štruktúrami výrobných činností lokalizovaných mimo opevneného areálu na Hradisku. Na pravej terase Bodrogu severozápadne od Hra-

diska bol verifikovaný dvorec s hrnčiarska dielňou, severne sa nachádzali metalurgické pracoviská (obr. 1: 1, 8, 9). Plošný rozsah jednotlivých areálov nepoznáme.

Vo vrstvách výplne preskúmaných objektov na polohe Za novým cintorínom a na sekundárne prepálenej neskorolátenskej keramike boli evidentné stopy po pôsobení ohňa. Zistená situácia vedie predbežne k hypotetickej úvahe, že areál alebo jeho časť bola zničená požiarom.

ANALÝZA A VYHODNOTENIE NÁLEZOV Z NESKOREJ DOBY LATÉNSKEJ

Keramika

Z preskúmanej plochy bol získaný súbor keramiky, ktorý sa podľa technológie výroby delí na keramiku vyrobenú voľne v ruke a keramiku vytočenú na hrnčiarskom kruhu. Pri typologickom vyhodnotení keramiky sú hlavnou oporou časovo porovnateľné nálezy z územia juhozápadného, severného Slovenska a v širšom geografickom kontexte stredného Podunajska.

Základné skupiny keramiky vyrobenej v ruke

Keramika bola vyrábaná podomácky v tradícii starších predlôh, ale prispôbená novým formám. Na polohe Za novým cintorínom sa objavuje vo všetkých preskúmaných objektoch a delí sa na tri základné skupiny.⁸

Skupina I – hrnce (obr. 3)

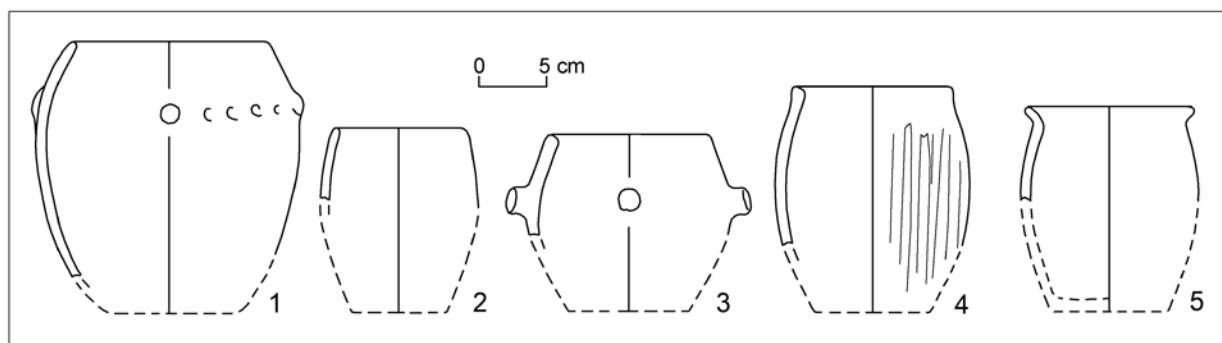
Skupina úžitkovej keramiky sa vyznačuje variabilitou profilácie tela a výzdoby. Pre exempláre voľne v ruke robených hrncov zo sledovanej polohy

v Zemplíne je charakteristická vysoká prímes ostriedla hrubozrnného piesku a šamotu. Ojedinele sa objavuje prímes drvenej železnej trosky (Výsledky analýzy pozri príspevok *Petrík/Briančin*, v tomto zborníku). Keramika sa vyznačuje kvalitným vypálením, čo dokazuje dobré znalosti miešania hliny a technologického postupu vypaľovania jej výrobcov.

I/1 Sudovité hrnce so zatiahnutým ústím majú na vydutí štyri málo plastické okrúhle hladké alebo pretlačené výčnelky posunuté bližšie k okraju. Výčnelky sú aplikované samostatne (tab. XVI: 5; XIX: 2; XXXV: 7, 8), alebo sú prepojené radom nechťových vrypov (tab. X: 7, 10), jamiek a zásekov (tab. XXVII:15-16). Na jednom zlomku je čiastočne zachovaný oblúkovitý motív (tab. VI: 3). Aplikácia plastického polooblúkovitého motívu sa v Zemplíne našla aj na hrncoch z iných polôh (*Benadik 1965*, Abb. 13: 4, 6). Varianty hrncov typu 1 sú najbližšie starším predchodcom. Neskorolátenským prvkom je zdrsnenie vydutia hrncov vertikálnymi ryhami, imitujúcimi hrebeňovanie používané na situlovitých hrncoch (tab. VI: 5, 7, 9; X: 1, 2). V Zemplíne ich poznáme z Kertalje (*Miroššayová/Čaplovič 1991*, tab. VI: 8). V severoslovenskom prostredí púchovskej kultúry sú takto zdobené hrnce datované na prechod do staršej doby rímskej (Liptovská Mara VII, hrnčiarska pec 1 – *Pieta 1982a*, Abb. 10: 11, Taf. XXXV: 19).

I/2 Hrnce kalichovité bez výzdoby zo zrnitého materiálu drsnejším povrchom s okrajom viac alebo menej vťahnutým (tab. XXVII: 1; XIX: 7, 8). V Zemplíne sa objavujú aj exempláre z jemnejšieho materiálu s vyhladeným povrchom (*Miroššayová/Čaplovič 1991*, tab. VI: 5).

I/3 Hrnce s kónickou dolnou časťou a maximálnym vydutím približne v polovici tela, na ktorom sú umiestnené štyri výrazné gombíkovité výčnelky nezdobené, prípadne s jamkami (tab. VI: 6). Niektoré

Obr. 3. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy hrncov vyrobených bez hrnčiarskeho kruhu.

⁸ Typológia keramiky vyrobenej v ruke je vypracovaná pre nálezy z polohy Za novým cintorínom a je využiteľná pre typologickú klasifikáciu nálezov z iných polôh v Zemplíne.

ré varianty majú kónickú profiláciu tela a okraj slabšie vtiahnutý (tab. XIII: 10; X: 1, 3; XXVII: 1; XXXV: 10). Ústie hrncov býva širšie ako pri sudovitých.

I/4 Hrnce s prehnutým okrajom plynulo prechádzajúcim k telu (tab. VI: 1; XXI: 13; XXVII: 4; XXXI: 2, 4; XXXV: 2). Plastickú výzdobu nemáme na fragmentoch doloženú. V jednom prípade je vydutie zdrsnené hustými vertikálnymi ryhami (tab. XXXV: 2). Na pohrebisku Szélmalomdomb v Zemplíne je podobný hrniec z hrobu 77, ktorý sprievodné nálezy zlomkov bronzových nádob datujú do staršej doby rímskej (Budinský/Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 255, 297, Pl. XI: 1). Z juhozápadného Slovenska sú známe napríklad z Bratislavy – Devína (Pieta 2008, obr. 87: 12).

I/5 Väčšie hrnce s ostro von vyhnutým až zalomeným okrajom (tab. XIX: 5; XXXV: 9) sú tvarom porovnateľné s hrncom so štyrmi plastickými výčnelky v hornej tretine vydutia z Kertalje (Miroššayová/Čaplovič 1991, tab. VI: 13).

V ruke vyhotovené hrnce boli súčasťou bežnej úžitkovej keramiky obyvateľov Zemplína. Kelti na území východného Slovenska požívali hrnce, ktoré morfológicky nadväzujú na starších predchodcov častých v inventári kuchynského riadu domáceho obyvateľstva doby halštatskej. Dôkazom je hrubo modelovaný hrniec vo výbave žiarového hrobu 13 na pohrebisku v Ižkovciach (Vizdal 1976, obr. 30:3) zo stupňa LTC1b (Bujna 1982, 343). Sudovité hrnce typu 1 z objektov na polohe Za novým cintorínom sa od starších predchodcov odlišujú menej vtiahnutým okrajom, štruktúrou prímiesi a kvalitnejším vypálením.

Hrnce typu 2 a 3 sú sprievodnou formou súborov

datovaných do LTD. Na území hornej Tisy sa s nimi okrem Zemplína stretávame na dáckych sídliskách Mala Kopaňa (Kotigoroško 1989, ris. 6: 4, 5) a Solotvino (Vasiliev/Rustoiu 2002, 228, Fig. 86: 5; 323, Fig. 90: 2). Za dácke formy sú pokladané hrnce zdobené girlandovitou pretláčanou páskou, prepájajúcou gombíkovité pretlačené výčnelky. V súbore z polohy Za novým cintorínom sa z nich našli iba dva malé zlomky (tab. X: 9; XXXI: 5). Viac exemplárov blízkych dáckym hrncom používaným v Transylvánii (Crișan 1969, Fig. 74, 75) je zo sakrálneho miesta Kertalja (Miroššayová/Čaplovič 1993, tab. IV: 10, 12). Na juhozápadnom Slovensku sú doložené na sídlisku Šurany, Nitriansky Hrádok, poloha Zámček (Točík 1959, obr. 9, 10; Březinová 2010, 117, tab. 1: 1, 9: 5). V sledovanom objekte v Nitre, poloha Malý seminár datovanom do stupňa LTD2 je hrubá „dácka“ keramika zastúpená menej. Prevahu má kvalitná na kruhu točená a vyskytuje sa aj maľovaná (Březinová/Katkin 2004, 162).

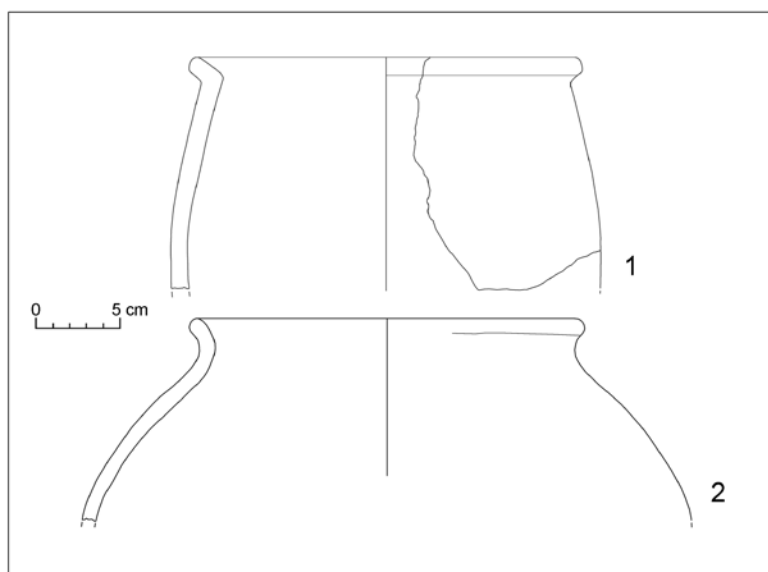
Paralely k hrncom z polohy Za novým cintorínom sú v Zemplíne prítomné na viacerých polohách (Miroššayová/Čaplovič 1991, tab. VI).

Väčšie hrnce vyrobené voľne v ruke (tab. XXXII: 2; XXXV: 9, 10) mohli slúžiť ako zásobnice (obr. 4).

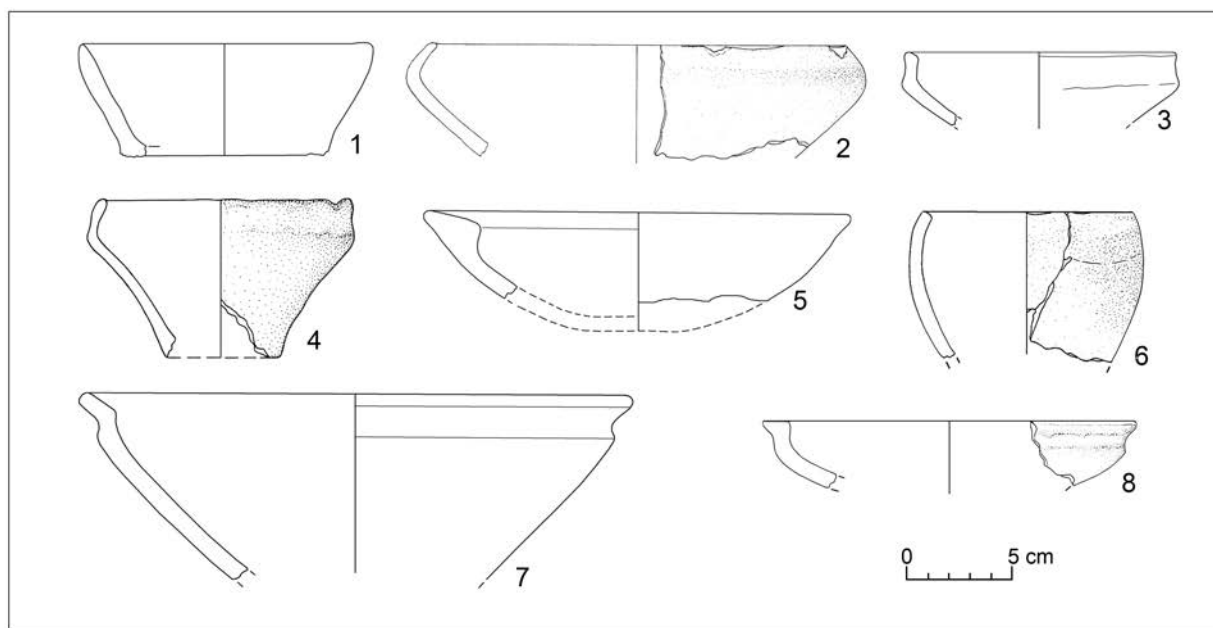
Skupina II – misy (obr. 5)

Početná skupina v ruke vyrobených mís sa vyznačuje variabilitou tvarov a veľkostí.

II/1 Jednoduché kónické misy s rovnými stenami majú okraj zaoblený (tab. IV: 3; XIX: 1), šikmo zrezaný (tab. X: 5; XXVII: 10); von vyhnutý, rozšírený (tab. XXXVII: 10; 12), hranený (tab. XIX: 3) a roz-

Obr. 4. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy zásobnicových hrncov vyrobených bez hrnčiarskeho kruhu.

Obr. 5. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy mís vyrobených bez hrnčiarskeho kruhu.

šírený na vnútornej strane (tab. X: 4). Ojedinele sa vyskytol variant so zaoblenými stenami s rovným, pretláčaným okrajom (tab. XX: 4).

II/2 Misy so zatiahnutým okrajom (tab. XXI: 4; 10; XXXVII: 1) patria k formám s dlhým používaním.

II/3 Nízke misy so zalomeným okrajom (tab. XX-XII: 8; XXXVII: 2).

II/4 Misa so zalomeným okrajom a vyšším prehnutým telom (tab. XXVII: 13) pravdepodobne patrí k mladším typom v ruke robených mís. Podobné tvary sú v púchovskej kultúre na severnom Slovensku datované do staršej doby rímskej (Pieta 1982a, 97, Abb. 10: 97).

II/5 Misy plytké s roztvoreným ústím, rovným alebo zaobleným telom (tanierovité), s rozšíreným alebo hraneným okrajom (tab. XVIII: 7; XXXVII: 13). Ojedinele sa vyskytla miska vyrobená na kruhu (tab. XXXVI: 18).

II/6 Misy s vyšším zaobleným telom boli profiláciou a výzdobou pozostávajúcou z výčnelkov prepojených plastickou pretláčanou páskou podobné hrncom (tab. XXI: 14). K tomuto typu patria aj nezdobené exempláre (tab. XXI: 12).

II/7 Misy profilované s nízkym hrdlom a von vyhnutým okrajom (tab. II: 11–13; IV: 5; XI: 16; XIII: 11; XXIV: 4) sú na polohe Za novým cintorínom frekventovanou formou. V jednom prípade bola misa vytočená na kruhu (tab. XXXII: 1). V Zemplíne sa misa tohto typu vyskytla na polohe Kertalja (Mirošayová/Čaplovič 1991, tab. VI: 2). Na juhozápadnom Slovensku sa analogické misy vyrobené

na kruhu aj voľne v ruke našli na keltskom sídlisku na východnom nádvorí hradu v Nitre (Bednár/Břežinová/Ptáčková 2005, tab. 8: 2, 36: 8). Severne od Tisy majú rovnakú profiláciu okraja misy z Malej Kopane a Solotvina, kde sú často na nôžke (Kotigoroško 1989, ris. 7: 11, 12, 17, 18); Vasiliev/Rustoiu et al. 2002, 221, Fig. 79: 2; 226, Fig. 84: 5; 247, Fig. 105: 2). Vo východokarpatskom priestore sú podobné misy bez nôžky vyrobené v ruke aj na kruhu frekventované na sídlisku Morești v údolí na Murešu datovanom na koniec 3. až začiatok 2. stor. pred Kr. (Berecki 2008, 52, 75, Pl. 21: 6; 41: 1, 2; 47: 8).

II/8 Do skupiny mís doložených ojedinelými fragmentami patrí tenkostenná misa/tanier s vodorovne vyhnutým krajom (tab. XXIV: 3). V Zemplíne poznáme k nej analógiu z Kertalje (Luštiková 2007, tab. V: 1). Na dáckom sídlisku Solotvino „Chitattia“ je z vrstvy IIIb datovanej na prelom letopočtu (Kobal' 1997, 125, Plate XVII: 5).

Skupina III – šálky

III/1 Kónická šálka s masívnym uchom kruhového prierezu s odsadeným dnom tzv. „dácka“ šálka je jednoduchý, hrubo modelovaný tvar s drsným povrchom (tab. XXVII: 9). Forma sa považuje za zvlášť typickú pre Dáko-Getov, ktorí ju používali v bežnom živote, ale tiež ako lampy pri pohrebných obradoch (Crișan 1969, 347n.). Zo Zemplína hrubo modelovaný exemplár publikuje B. Benadik (1965, 79, Abb. 2) a jedna šálka bola v hrobe 171

na pohrebisku Szelmáalomdomb (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová* 1990, 301, Pl. XXII: 10). Na Východoslovenskej nížine poznáme dve šálky z Beše, poloha Vinohrad. Súbor získaný povrchovým zberom obsahoval časovo zmiešané nálezy datované do 1. stor. pred Kr.–2. stor. po Kr. (*Lamiová-Schmiedlová* 1969, 404, Abb. 37: 2). Ďalšie sú zo Stredy nad Bodrogom, poloha Bakhegy (*Budinský-Krička* 1960, 222, tab. V: 13, 15).

Na bratislavskom oppide a v Devíne sú v ruke robené „dácke“ šálky a hrnce datované okolo polovice 1. stor. pred Kr. (LTD1/LTD2) a pokladané za indikátor prítomnosti Dákov v kontexte s ich vojenským sťažením pod vedením Burebistu (*Čambal et al.* 2008/2009, 77, 85, obr. 3; 4).

Na severnom Slovensku sa ich varianty objavujú na území púchovskej kultúry (*Pieta* 1982b, Abb. 3: 2–6). V keltskom stredodunajskom prostredí sa vyskytujú šálky v hrubšom aj jemnejšom vyhotovení (Budapešť-Gellérthegey – Bónis 1969, 189).

III/2 Tvar šálky sivej farby z jemného materiálu so zalomeným vydutím (tab. XXXVI: 13) sa nedá bližšie klasifikovať.

Ostatné v ruke modelované formy reprezentuje fragment okraja dýmnika (tab. XXX: 6).

Keramika vytočená na kruhu

S prihliadnutím na určitú unifikáciu foriem keltskej neskorolátenskej keramiky opieram typologickú klasifikáciu na kruhu vytočenej keramiky z polohy Za novým cintorínom o typologické triedenie, rozpracované na Slovensku na základe nálezov z Bratislavy-Starého mesta (*Zachar* 1981; *Zachar/Rexa* 1988) a z Bratislavy-hradného kopca (*Čambal* 2004).⁹ Formy keramiky v sledovanom súbore zo Zemplína sú porovnateľné s oppidálnou keramikou z Bratislavy-Starého Mesta, ale nie sú v ňom zastúpené všetky skupiny a typy (napr. chýba skupina VI – trojnožky). Poznatky nadobudnuté typologickou klasifikáciou keramiky vytočenej na kruhu z polohy Za novým cintorínom sa dajú využívať pri spracovaní nálezov z iných polôh v Zemplíne a zo sídlisk v okolí.

Keramika zo skúmanej polohy Za novým cintorínom bola vyrobená z jemnej hliny, bez ostriva alebo s prímiesou veľmi jemného piesku. Prevažujú nádoby s červenohnedými, prípadne svetlohnedými stenami. Fragmenty majú na lome charakteristické sivé jadro. Povrch je upravený vyhladením, nanesením hnedej engoby alebo maľbou. V súbore sú málo zastúpené fragmenty sivej keramiky.

Skupina I – hrnce

I/1 Situlovité hrnce sú v Zemplíne doložené malým počtom zlomkov okrajov a vydutia, čo komplikuje vypracovať ich podrobnejšiu typologickú analýzu. Pri niektorých zlomkoch sa nedá s istotou rozlíšiť či boli vyrobené voľne v ruke, obtáčané alebo vytáčané na kruhu. Zachovali sa fragmenty hladkých zaoblených, na vnútornej strane neprofilovaných okrajov sivohnedej (tab. XIII: 1; XXIV: 1) alebo svetlohnedej farby (tab. XXIV: 2) vyrobené z hlíny ostrenej pieskom. Materiál svetlohnedej okraja s rytou výzdobou (tab. X: 6) obsahuje okrem piesku aj kúsky šamotu. Dno situlového hrnca vytočeného na kruhu so zvyškom ostro ryhovaného vydutia je sivočiernej farby (tab. XXXI: 9). Fragmenty z vydutia hrncov so súvislou hrebeňovou výzdobou sú svetlohnedej (tab. XIII: 3 XXIV; XXXI: 4; XXXV: 4) a sivohnedej farby (tab. XX: 9). Na dvoch fragmentoch boli jemné husté vertikálne ryhy striedané s hladkým pásom (tab. XXIV: 6) alebo cikcakovým motívom (tab. XXVII: 8). Použité metópovité motívy časovo korešpondujú s analogicky zdobenými hrncami púchovskej kultúry z nálezových kontextov stupňa LTD2 (Liptovská Mara III – *Pieta* 1982a, 115, Taf. XLIV: 10) a neskorolátenských objektov z hradného návršia v Nitre (*Bednár/Březinová/Ptáčková* 2002, 144).

V súbore Za novým cintorínom je grafit v keramickej hmote situlovitých hrncov prítomný ojedinele. Z grafitovej hlíny ostrenej pieskom je vyrobený fragment z hrebeňovaného vydutia (tab. XXXV: 3) a okraj s okružným rebrom so striebřistým leskom (tab. XXXI: 3). V dvoch fragmentoch boli kúsky grafitu primiešané do sivohnedej hlíny (tab. XXXI: 7; XXXV: 5).

Na Východoslovenskej nížine väčší súbor fragmentov zo situlovitých hrncov s obsahom grafitu zo stupňa LTC poznáme zo strategicky situovaného výšinného sídliska Sedliská-Podčičva-Čičviansky hradný kopec na severnom okraji Východoslovenskej nížiny (*Kotorová-Jenčová* 2004, 206, 215 n., tab. III–V). V neskorolátenskom kontexte sa situlovité hrnce s grafitom uvádzajú z viacerých polôh v Zemplíne (*Benadik* 1965, 79, Abb. 10: 3; *Miroššayová/Čaplovič* 1991, 118) a zo sídliskových objektov z Laškoviec (*Gáčková/Lamiová* 1986, 86). Nestratifikované nálezy sa spomínajú v literatúre zo sídliskových vrstiev z Cejkova, poloha Raďa (*Horváthová/Hreha* 2015, 64), Michaloviec-Hrádku (*Paulík* 1959, 177, 178, obr. 1: 2, 11) a Vinného (*Gáčková/Hreha* 2004, 58, obr. 33: 1, 5). S prihliadnutím na nálezové okolnosti frag-

⁹ Uvedené triedenie keltskej na kruhu vytočenej keramiky akceptujú viacerí autori (*Bednár/Březinová/Ptáčková* 2005, 144. Tam uvedená ďalšia literatúra).

mentov je potrebné ich spojenie s neskorou dobou laténskou akceptovať s určitou rezervou.

V severnom Potísi sa výroba grafitových situlovitých hrncov spája s keltským produkčným centrom na Hališ-Lovačke pri Mukačeve. Nápadný počet grafitovej keramiky je zo starších aj novších výskumov. Z celkového počtu keramických zlomkov získaných v rokoch 1986–1989 tvorili grafitové zlomky 35%. Predpokladá sa, že výrobcovia získavali grafit z miestnych zdrojov. Ako jedno z možných ložísk sa uvádza Marmarošský kryštallický masív s výskytom tmavých grafitových bridlíc. Koniec keltského osídlenia na Hališ-Lovačke sa kladie na záver 2. až začiatok 1. stor. pred Kr. (Kotigoroško 1993, 150, Dzembas 1995, 106). Bez analýz grafitovej keramiky zostáva nateraz nevyriešená otázka či nálezy situlovitých hrncov s grafitom z keltských sídlisk stupňa LTC prípadne LTD1 na Východoslovenskej nížine sú z tunajšej produkcie, alebo sú výsledkom kontaktov s produkčným centrom Hališ-Lovačka pri Mukačeve.¹⁰ V neskoršej dobe laténskej v porovnaní so stupňom LTC frekvencia výskytu grafitovej keramiky na severopotiských keltských sídliskách klesá. Rovnaká situácia bola pozorovaná aj na viacerých sídliskách juhozápadného Slovenska (Benadik 1961, 192; Pietal/Zachar 1993, 206, pozn. 53; Březinová 2010, 117; Bednár/Březinová/Ptáčková 2014, 146).

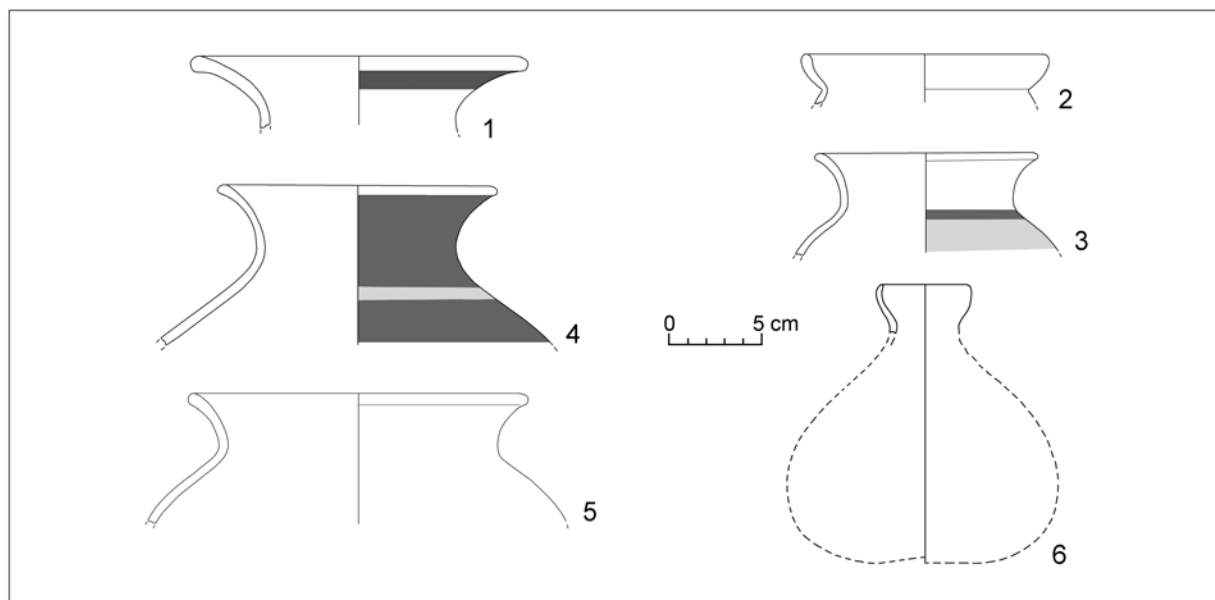
I/1a Menší situlovitý hrniec s vťahnutým okrajom oddeleným od nezdobeného tela žliabkom je na

sledovanej polohe Za novým cintorínom ojedinelá forma (tab. V: 12). Podobný tvar je zo sídliskového objektu 194/86 v Nitre-Šindolke (Březinová 2000, 109, Taf. 162: 5). Vťahnutý okraj situlovitých hrncov z Bratislavy-hradného vrchu má výraznejší prierez a na nízkom hrdle okružné rebro (Skupina I/1a – Čambal 2004, tab. XIV: 2, 3).

Skupina II – vázy (obr. 6)

Skupina váz vytočených na kruhu sa zachovala v čiastočne rekonštruovateľných alebo nerekonštruovateľných zlomkoch. Nepodarilo sa zrekonštruovať celé tvary, čo komplikuje presnejšie definovať všetky typy. Nádobu uvedenej skupiny charakterizuje jemný až plavený materiál s prímiesou jemného piesku. Hrúbka stien kolíše od 4–10 mm.

II/1 Váza s úzkym hrdlom a prehnutým okrajom fľaškovitý tvar s hladkým hrdlom (tab. XVI: 3; XXI: 7; XXXVI: 12) alebo okružným rebrom, ktoré boli namaľované z jemného materiálu svetlohnedej a červenohnedej farby (tab. XXXIII: 5; XXXVI: 9). Červenohnedú farbu povrchu mali fragmenty dolnej časti vydutia, stopy po maľbe sa nezachovali (tab. XXVIII: 17; XXXII: 7, 9–12; XXXVI: 21). K typu 1 patrí neúplne vydutie s bielou a červenou maľbou (tab. IX: 2), fragmenty z tiel (tab. XV: 5; IX: 2; XIX: 9) a dolná časť vydutia (tab. XXVIII: 18, červená maľba). Nádobu sú maľované červenou a bielou farbou v pásach rôznej

Obr. 6. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy váz vytočených na hrnčiarskom kruhu.

¹⁰ Na území Východoslovenskej nížiny uvádza Š. Janšák malé lokálne ložiská grafitu medzi obcami Veľatý a Hrčel' a v okolí Malej a Veľkej Trne ložiská antracitu (1935, 44; Andel 1955a, 164). Chýbajú relevantné analýzy.

šírky. V jednom prípade sú stopy červenej maľby na vonkajšej strane a hnedý pás na vnútornej stene hrdla (tab. XVI: 3). Nádoby zo Zemplína sú dobre porovnateľné s typmi na Bratislavskom hradnom vrchu (Skupina II/1 – Čambal 2004, 17, 18).

II/3 Vázy s nízkym širším hrdlom, prehnutým okrajom maľované (tab. VIII: 8; IX: 5; XII: 14; XXV: 12, 13; XXVIII: 3) alebo s červenohnedým povrchom (tab. IV: 18; V: 10) sú porovnateľné s nálezmi z Bratislavy (Skupina II/3 – Čambal 2004, 18).

II/4 Fragment zalomeného vydutia (tab. XXVII: 11) pravdepodobne z fľašovitej nádoby s ostroprofilovaným vydutím aké sú na Bratislavskom hradnom vrchu (Čambal 2004, tab. LXIII: 2).

II/5 Esovito profilované širšie hrdlo (tab. XXVIII: 2) je tvarom podobné okraju džbánů z Bratislavy – hradného vrchu (Skupina II/5 – Čambal 2004, tab. XXXV: 2). Rovnakú esovitú profiláciu má fragment úzkeho hrdla (tab. VIII: 2) so zachovanými stopami červenej maľby. Rekonštrukcia celého tvaru sa opiera o analogické exempláre z porušeného objektu na parcele 15/1 pod severozápadným valom Hradiska. Variabilita sa prejavuje v situovaní maximálneho vydutia a maľovanej výzdobe (Pristáš 2019, obr. 1: 1; tab. I: 1, 2). Mimo Zemplína sa s fragmentami okrajov uvedeného typu nádob stretávame v súbore z Bratislavy – Námestie A. Dubčeka (Bazovský 2014, 117, obr. 9: 7). V prostredí severoslovenskej púchovskej kultúry sú ich nálezy z Liptovskej Mary v kontexte so staršou fázou obetiska a hrnčiarskej pece 2 datované do stupňa LTD2 (Pieta 1982a, 109, 161, Taf. XXIX: 7; XXXVI: 11, 14, 15).

Z rôznych váz vytočených na hrnčiarskom kruhu pochádzajú fragmenty zo spodnej časti vydutia (tab. XXVIII: 15–18; XXXII: 7, 9–12; XXXVI: 21).

Skupina III – súdkovité nádoby

III/2 K typu nádob so zatiahnutým zosilneným okrajom s kalichovitou nôžkou (Skupina III/2 – Čambal 2004, 18, tab. V: 2, 3; LII: 5, 6) patrí fragment okraja (tab. V: 11) a fragmenty vydutia a kalicho-

vitej nôžky ďalšej nádoby z jemného materiálu s povrchom upraveným hnedou engobou (tab. V: 6). Vydutie zdobí rytý motív ohraničený málo plastickými okružnými rebrami a ryhami. Podobnú koncepciu výzdoby doplnenú vhladenou vlnovkou má fragment zo sídliskovej jamy 38 z Budapešti-Tabán (Bónis 1969, 23, Abb. 8: 1).

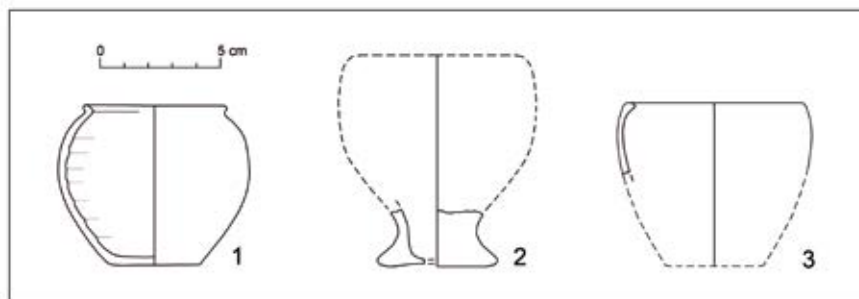
III/3 Uvedený typ na juhozápadnom Slovensku zahŕňa nádoby rôznej veľkosti s odsadeným telom (Čambal 2004, 18, tab. X: 1; XI: 6, 7; XL; XLI). Zo skúmanej polohy v Zemplíne k nemu patrí sivá váza s vyhnutým okrajom, nízkym širším hrdlom odsadeným od tela zdobeného rytou vlnovkou (tab. V: 8), von vyhnutý okraj z tenkostennej nádoby so širokým ústom (tab. XV: 10). K tomuto typu radím varianty nádob s nízkym prehnutým hrdlom plynuce prechádzajúcim k súdkovitému vydutiu (tab. XIII: 14; XXXII: 2). Väčšie nádoby so súdkovitým telom mohli plniť funkciu zásobných nádob.

Skupina IV – poháre (obr. 7)

K malým keramickým formám zaraďujem poháre vyrobené z jemného plaveného materiálu, tenkostenné s hrúbkou steny od 3 mm. Povrch je maľovaný, alebo pokrytý hnedou engobou. Podľa zachovaných zlomkov z polohy Za novým cintorínom sa dajú triediť do troch typov:

IV/1 Poháre so súdkovitým telom a vtiiahnutým okrajom červenohnedej (tab. IX: 4; XXI: 5; XXXVI: 6, 8) a sivočiernej farby (tab. XXXVI: 7). Na jednom fragmente sú zachované stopy červenej maľby (tab. XXV: 5). Celý exemplár zdobený červenými a bielymi pásmi poznáme z Kertalje (Miroššayová/Čaplovič 1991, 132, tab. VII: 1). Väčšie formy sú interpretované ako misy (Skupina V/5 – Čambal 2004, 26, I: 1).

IV/2 Poháriky súdkovité s vyhnutým okrajom, tenkostenné so stopami po kruhu na vnútornej stene sa rôznia úpravou povrchu a dna. Patrí sem maľovaný fragment s rovným dnom (tab. V: 5), fragmenty s prehnutým dnom s hnedou engobou (tab. V: 4) alebo červenohnedým povrchom (tab.

Obr. 7. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy pohárov vytočených na hrnčiarskom kruhu.

XIII: 13). Neúplný pohárik s hnedou engobou má na vnútornej strane rovného dna prstenec (tab. XXVIII: 13).

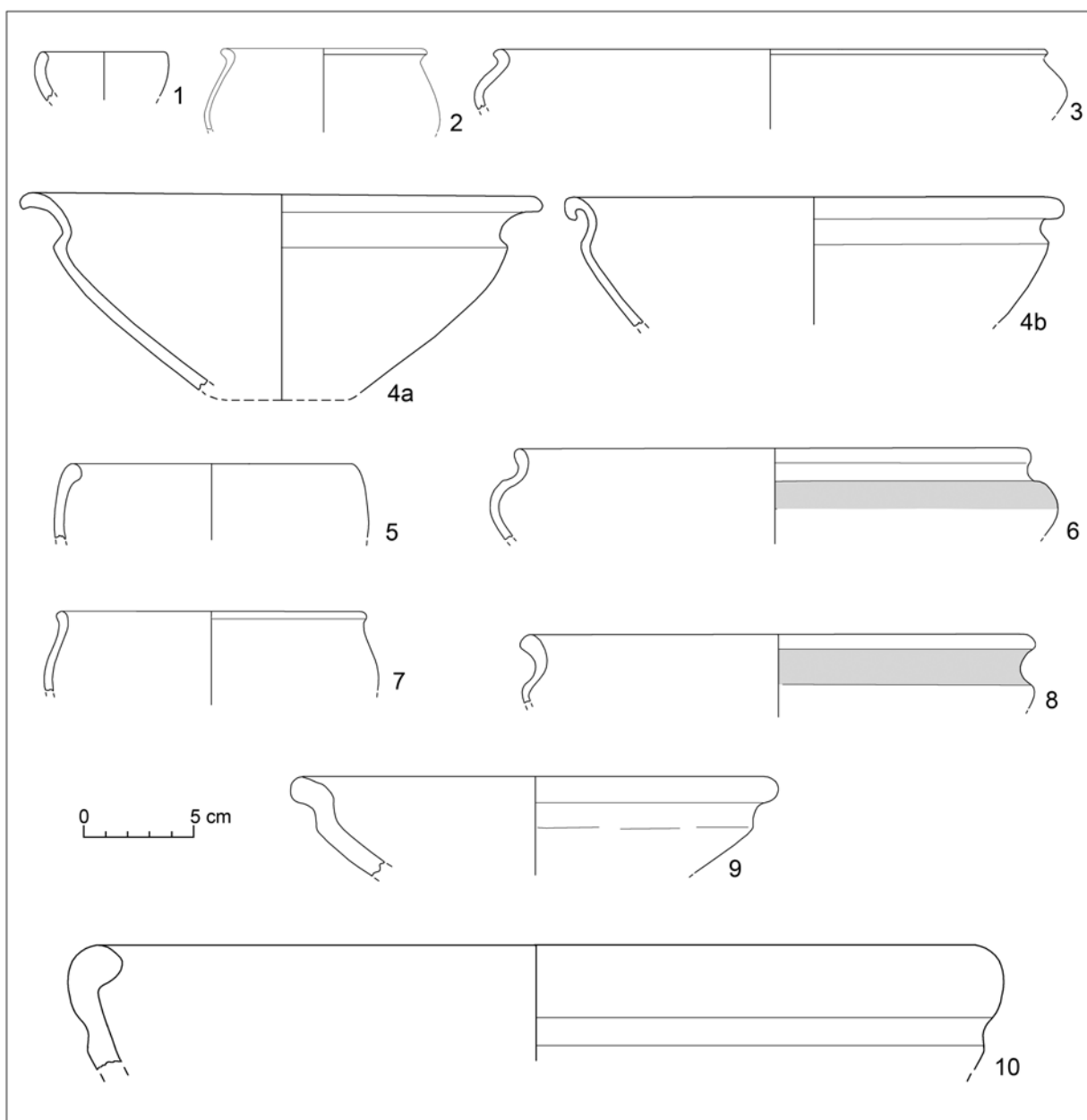
IV/3 Poháre so súdkovitým telom na kalichovitej nôžke zastupuje fragment nôžky (tab. XV: 7). Typologická klasifikácia fragmentu sa opiera o zachovaný exemplár s červenobiелou maľbou z Kertalje (*Miroššayová/Čaplovič 1991*, 132, tab. VII: 7). Z analogického tvaru je zlomok s červenou maľbou z Bratislavy – Nálepková ulica 19–21 (*Zachar/Rexa 1988*, 51, Abb. 18: 3).

Skupina V – misy (obr. 8)

V/1 Tento typ vyčlenený na juhozápadnom Slovensku (*Čambal 2004*, 61) sa na polohe Za novým cintorínom nevyskytol.

V/2 K typu mís s vŕiahnutým alebo zalomeným okrajom patrí malá červeno maľovaná miska (tab. XXV: 6) a fragment okraja (tab. XXXVII: 2).

V/3 Misy dvojkónické s pologuľovitým hlbším telom so zaobleným von vyhnutým okrajom (tab. XXVII: 5; XXVIII: 4; IV: 11; XXVIII: 4, XXXVI: 3, 4)

Obr. 8. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy mís vytočených na hrnčiarskom kruhu.

s červenou alebo bielou maľbou (tab. V: 13, XV: 1) (Analogie pozri Čambal 2004, tab. L: 2, LI: 2). Medzi varianty misiek typu 2 patrí širšia nízka misa s vyhnutým okrajom, vysoko položeným maximálnym vydutím (tab. XXXVII: 14) a zlomky z mís so zosilneným vyhnutým okrajom a nízkym hrdlom odsadeným od kónického tela (tab. XXIV: 9; XXVIII: 5).

V/4 Misy výraznej esovitej profilácie s krátkym prehnutým hrdlom a von vyhnutým zosilneným okrajom označené ako typ Békásmegyer. Jednotlivé varianty sa odlišujú výškou tela, odsadením vydutia a uhlom vyhnutia okraja (tab. II: 1–10; VIII: 1; XXIV: 10, 11; XXVIII: 6–10; XXXII: 3–5; XXXVII: 5–7). Priemer ústia misiek je od 190 do 250 mm. Najčastejšie sú misy s priemerom ústia 230–240 mm. Výnimkou je veľká misa s priemerom ústia 450 mm s povrchom pokrytým kvalitnou červenohnedou engobou (tab. XXVIII: 6). Dná misiek sú rovné alebo s omfalom. Misy sú vyhotovené z jemného materiálu, s prímiesou jemného piesku, ojedinele šamotu. Misy sú nezdobené, alebo zdobené s vhladzovanou vlnkou na vnútornej strane vydutia (tab. II: 8, 9; IX: 1) a jemnými okružnými ryhami na prechode hrdla a vydutia (tab. VIII: 1; tab. XXVIII: 6, 11). Farba povrchu misiek je červenohnedá, svetlohnedá (tab. II: 1, 3–6, 8, 9; XXVIII: 8; 12; XXIV: 7, 8; XXXII: 3–5), sivá až tmavosivá (tab. II: 10; IX: 1; XV: 3; XXVIII: 9; XXXVII: 6, 7). Časté sú misy s povrchom upraveným hnedou engobou (tab. II: 2, 7; XIII: 4; XV: 9; XXIV: 10, 11; XXVIII: 7, 10, 12).

Na miskách typu 4 z polohy Za novým cintorínom sa maľba nevyskytla. Celkom sa nedá vylúčiť, pretože časť exemplárov s červenohnedým povrchom nemá zachovanú pôvodnú úpravu. V Zemplíne sa maľované tenké biele okružné pásy objavili na vnútornej strane okraja misky z Kertalje (Miroššayová/Čaplovič 1991, tab. VII: 11).

Misy majú najväčšie rozšírenie v neskorej dobe laténskej (Rybová 1969, 407). Ostro profilovaný variant Békásmegyer je na juhozápadnom Slovensku datovaný do záveru stupňa LTD1 a stupňa LTD2 (Čambal 2004, 28, tab. LIII). V dobre datovaných celkoch neskorolánskych sídlisk ich stretávame na celom území Slovenska (Budinský-Krička/Miroššayová 1987, 48 tam ďalšia literatúra) aj v iných častiach Karpatskej kotliny (Bónis 1969, Abb. 4: 1–4, 5: 15). V Zemplíne patria misy typu 4 k frekventovaným tvarom a vyskytujú sa na viacerých polohách (Gašaj/Jurečko 1983, obr. 2: 1; 3: 8; Benadik 1965, Abb. 11: 2).

V/5 Vyššie misy súdkovité s vtiiahnutým okrajom (tab. VIII: 3; IX: 6, 7; XXVIII: 1; XXXVI: 1, 2) (Čambal 2004, 26, tab. I: 1). Menšie exempláre sa mohli používať ako poháre.

V/ 6 K tomuto typu patria varianty širších mís s vyhnutým okrajom, nízkym hrdlom, odsadeným od zaobleného tela (tab. XXIV: 12), s okrajom plynulo prechádzajúcim k vysoko položenému vydutiu (tab. XXXVII: 14) a zlomky z mís so zosilneným vyhnutým okrajom a nízkym hrdlom odsadeným od kónického tela (tab. XXIV: 9; XXVIII: 5). Podobná forma misy sa našla v Nitre na Hradnom návrší (Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, tab. 15: 7).

V/ Nevyčlenené typy mís

Do skupiny nevyčlenených typov mís patrí esovite profilovaná miska so zosilneným okrajom (tab. IX: 3) so stopami červenej maľby a malá červenohnedá, sekundárne prepálená miska (tab. XXXIII: 7). Nízka hrubostenná misa s vyhnutým okrajom (tab. XXXII: 1) je na kruhu vytočeným variantom v ruke robených mís typu 7.

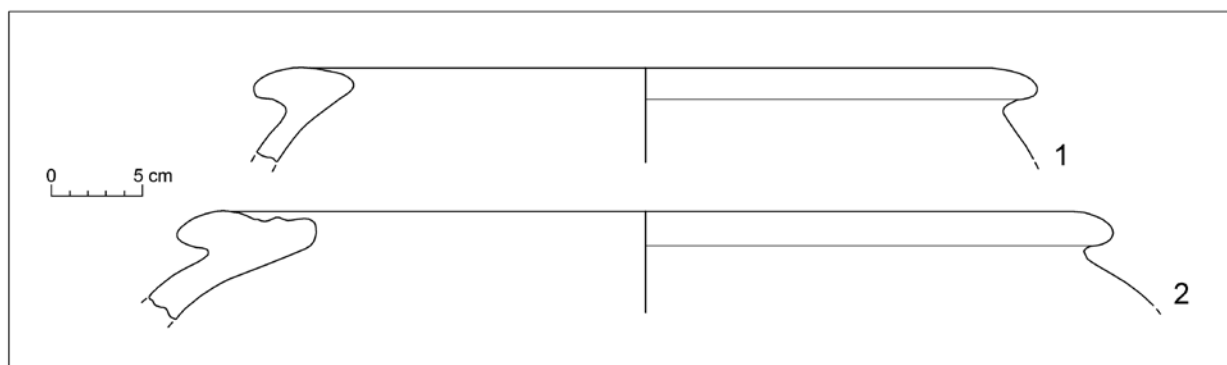
K ojedinelým formám v Zemplíne patrí misa svetlohnedej farby s rozšíreným vodorovne zrezaným okrajom plynule prechádzajúcim k zaoblenému telu (tab. XXXII: 6), ktorá je blízka mise z keltskej osady v Prešove-Pod Bikošom (Miroššayová/Tomášová 2004, 187, 189, obr. 5: 11). Ďalšou je široká misa s vtiiahnutým okrajom oddeleným od tela okružným žliabkom (tab. XXXVII: 15). Pravdepodobne z podobnej misy je fragment z objektu 5A zo stupňa LTD z Trnavy-Horného poľa (Bartík/Březinová 1996, 67, tab. IX: 3).

Skupina VI – trojnožky, ktoré sú charakteristické pre stupeň LTD2 (napr. Bratislavský hrad Čambal 2004, Tab. LXXVIII: B; Šurany-Nitriansky Hrádok Březinová 2010, 117) sa v Zemplíne nevyskytli.

Skupina VII – zásobnice (obr. 9)

VII/1 Zásobnice so širokým rôzne členeným okružím vyrobené na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu ostreného pieskom, príp. kúskami železnej trosky.¹¹ Celý tvar sa zo skúmanej polohy nezachoval. Podľa profilácie tela rámcovo rozlišujeme variant s okrajom plynule prechádzajúcim k vydutiu (tab. III: 7; XVI: 6; XXX: 1, 3) a variant s vysoko nasadeným vydutím (tab. XXX: 2, 4). Variabilné je tiež tvarovanie zaobleného okružia, ktoré vychádza z ústia priamo (tab. XXX: 1) alebo je oddelené žliabkom (tab. XVI: 6; XXX: 2–4). Horizontálne držiadla so sklonom nadol sú umiestnené na vydutí samostatne alebo sú prepojené okružnými rebrami a žliabkami (tab. III: 13; XXII: 5; XXX: 5, 6, 7). Poloha držiadiel na zásobniciach býva v dolnej polovici až hornej tretine vydutia. Na jednom z držiadiel sú na spodnej časti plastické výčnelky (tab. III: 12) pravdepodobne z dôvodu, aby držiadlo po nasadení na

¹¹ Analýza fragmentu zo zásobnice pozri Briančin/Petrík, príspevok v tomto zborníku.

Obr. 9. Zemplín-Za novým cintorínom. Typy zásobníc vytočených na hrnčiarskom kruhu.

telo zásobnice lepšie držalo. Na polohe Za novým cintorínom sa ich zlomky koncentrovali v objektoch 4/01 a 12/02. Početné zlomky porovnateľných okrajov a z vydutia nachádzané na viacerých polohách intravilánu Zemplína (Benadik 1965, Abb. 11: 1; Gašaj/Jurečko 1983, 149, 152, obr. 2: 9; 3: 7) potvrdzujú, že patrili k frekventovaným formám zásobníc. Ich zlomky boli nájdené vo výplni hrnčiarskej pece v areáli dvorca severozápadne od Hradiska (obr. 1: 8; Benadik 1961, 200).

Zásobnice s okružím, ktoré v keltskom svete imitujú veľké antické dolia majú v dobe laténskej veľké územné rozšírenie.¹² Na Slovensku objavujú už koncom strednej doby laténskej stupeň LTC2 (Plavecké Podhradie – Pieta 2008, 169). V neskorej dobe laténskej sú súčasťou keramických súborov zo sídliskových enkláv juhozápadného Slovenska (napríklad Bratislava mesto – Čambal 2004, 20, 21; Bratislava-Devín – Pieta 2008, 183, obr. 88: 9–11; Nitra-Malý seminár – Březinová/Katkin 2004, 162, tab. 6). Časté sú tiež na severoslovenských sídliskách púchovskej kultúry (Pieta 2008, 187, obr. 90: 15–17).

Ojedinelé keramické formy

Šálka s páskovým uchom vychádzajúcim z okraja je vytočená na kruhu z jemného materiálu červenohnedej farby. Pôvodná úprava povrchu sa pre výrazné prepálenie nedá určiť (tab. XVI: 2).

Výzdoba keramiky vyrobenej na kruhu

Vhľadzovaná výzdoba

Prítomnosť vhladzovaných motívov v keramickom súbore z polohy Za novým cintorínom je ojedinelá. Vhľadzovaná vlnovka je aplikovaná

samostatne na vnútornej stene misiek výraznej profilácie typ 4 (tab. II: 8, 9; IX: 1) a v kombinácii s ryhami na vydutí vázy (tab. XXXVI: 11). Uvedený výzdobný motív sa na keltskej keramike objavuje od záveru stupňa LTC1 a v stupni LTC2 a považuje sa za typický motív pre výrazne profilované misy (Březinová 2006, 313, tab. 2: 1–4; 13: 5). Zlomky zo Zemplína v kontexte so sprievodnými nálezmi dokladajú prítomnosť vhladzovanej vlnovky v stupni LTD. Časovo porovnateľné so zemplínskymi sú misy s rovnakou výzdobou zo zásypu dvojice hrnčiarskych pecí so spoločnou predpecnou jamou z Prešova, poloha Sídliisko 2 (Blahuta 1963, 163, obr. 6: 2). Motív vhladzovanej mriežky na zlomku vydutia sivej vázy (tab. XXI: 6) je porovnateľný s výzdobou na sivej váze z Budapešti-Gellérthegey (Bónis 1969, 285, Taf. XXXIII).

Rytá výzdoba

V súbore z polohy Za novým cintorínom je keramika s rytou výzdobou zastúpená malým počtom fragmentov. Ryté motívy sú situované na pleciah nádob. Nepravidelne rytá okružná vlnovka zdobí sivú súdkovitú vázu (tab. V: 8) a strmá vlnovka sivohnedú vázu (tab. XIII: 14). Na fragmente vázy s červenohnedým povrchom je vlnovka umiestnená medzi okružnými ryhami (tab. XXXIII: 8). Bohatší rytý ornament pozostáva zo zväzkov samostatných okružných rýh (XXV: 7), prípadne z okružných rýh v kombinácii s krokvicovitým (tab. XXXIII: 6) alebo obdĺžnikovým motívom (tab. XXXIII: 4). Analogický obdĺžnikový motív sa objavil na sídlisku v Nitre-Šindolke (objekt 12/68 – Březinová 2000, Taf. 43: 4). Na zlomku vydutia červenohnedej vázy je rytý trojuholníkový motív v páse ohraničenom plastickými rebrami (tab. V: 6).

¹² Termín *dolium* prípadne *pithoi* používajú viacerí autori. V kontexte s nálezmi veľkých zásobníc z Budapešti-Gellérthegey sledovala E. Bónis problematiku ich rozšírenia z mediteránnej oblasti do stredodunajského priestoru (1969, 191, 192, tam podrobnejšia literatúra).

Oblúbeným výzdobným prvkom na keltskej keramike sú jemné okružné ryhy aplikované na misách na prechode hrdla a tela, nad dnom (tab. VIII: 1, 7; XXVIII: 6, 11) a na dolnej časti vydutia váz (tab. XXXII: 7, 10). Jednoduchá výzdoba vznikla pritlačením ostrého predmetu pri vytáčaní. Pravidelnosť rýh je výsledkom zručnosti hrnčiara.

Plastická výzdoba

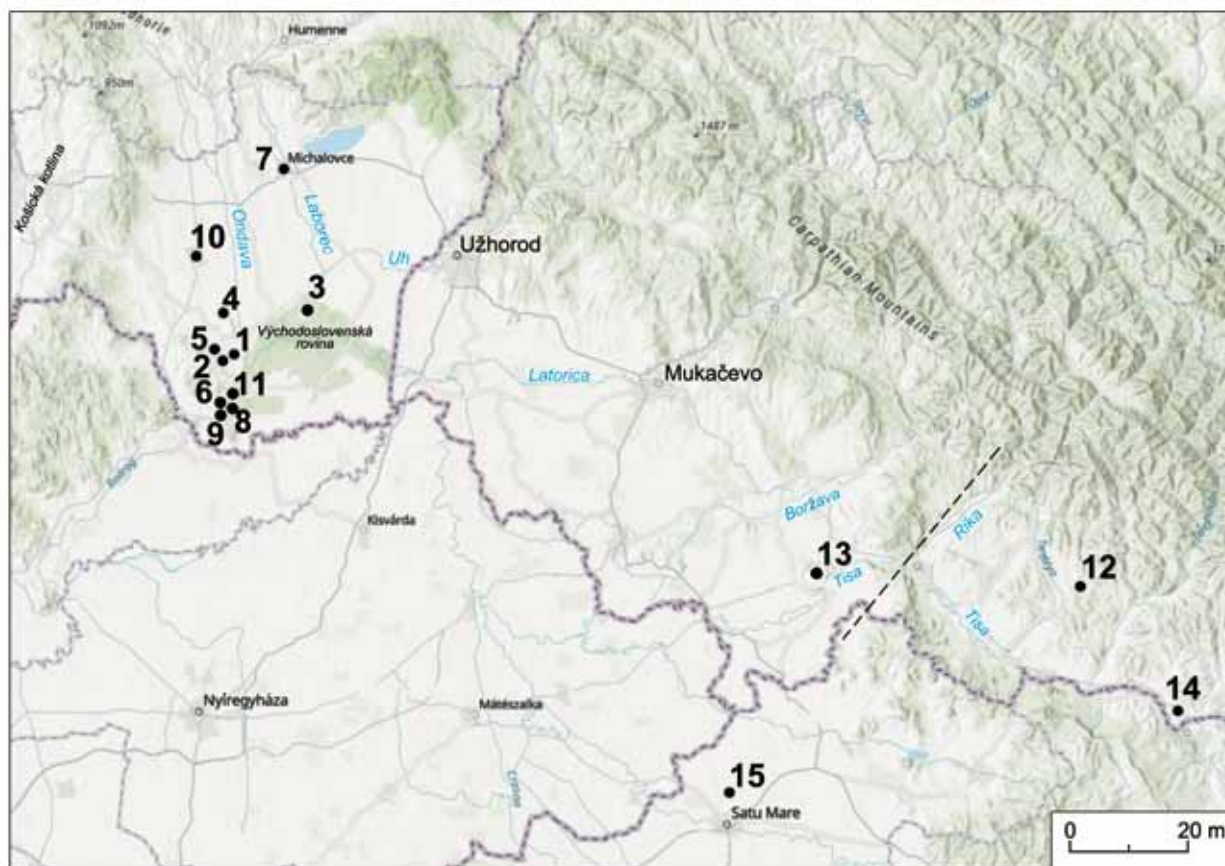
V súbore z polohy Za novým cintorínom sa objavuje v podobe málo plastických okružných rebier na vydutí váz (tab. V: 6; XXI: 6; XXXIII: 6) a na tele zásobníč (tab. III: 13; XXX: 5).

Maľovaná výzdoba

Maľovaná keramika z polohy Za novým cintorínom tvorí samostatnú skupinu kvalitnej na kruhu vytočenej keramiky produkovanej v Zemplíne, ktorý sa všeobecne pokladá za jedno z významných neskorolátenských produkčných centier v Karpatskej kotline.

Zlomky z maľovanej keramiky z polohy Za novým cintorínom majú typickú červenohnedú farbu a na lome sivé jadro. Uvedené znaky sú pozorované na fragmentoch s viac alebo menej zachovanou maľbou alebo so stopami po nej. Materiál je jemný plavený alebo s nízkou prímесou jemného piesku. Hrúbka stien je rôzna. Najtenšie exempláre majú hrúbku 3–4 mm.

Červenobiela maľba vo forme kombinácie pásov rôznej šírky je použitá na vázach, pohároch a misách. Ojedinele červená maľba pokrýva celé telo malej misky (tab. XXV: 6). Súvislá červená maľba je na zlomkoch z hlbokých mís (tab. XXVIII: 4; XXXVI: 3, 4). Nie je jasné, či pôvodne pokrývala celé telo mís alebo iba ich hornú tretinu, ako to vidíme na mise rovnakého typu zo sídliska Budapešť–Tabán (Bónis 1969, 172, Abb. 23: 27). V dvoch prípadoch sme zaznamenali použitie iba bielej farby na hrdle svetlohnedej a na pleciach červenohnedej misy (tab. XXIV: 9, 12). Okrem pásov sme na keramike z polohy Za novým cintorínom iné maľované

Obr. 10. Nálezy maľovanej keramiky v severnom Potisí. 1 – Brehov (Andel 1955b, 796); 2 – Cejkov (Pieta 2008, 307); 3 – Čičarovce (Kaminská 2010, 84, tab. XXIII: 7, 8; Vizdal 1987, 110); 4 – Hraň (Andel 1955b, 796); 5 – Kašov (Janšák 1935, 64, 65); 6 – Ladmovce (Andel 1955b, 795, obr. 360: 5–8); 7 – Michalovce (Andel 1955b, 795, obr. 360: 3, 4); 8 – Somotor nepubl.; 9 – Streda nad Bodrogom (Andel 1955b, 795, 796, obr. 360: 1, 2); 10 – Trebišov (Kaminská 1980, 137); 11 – Zemplín. Zakarpatská Ukrajina: 12 – Bobove (Ščukin/Eremenko 1991, 133); 13 – Mala Kopaňa (Kotigoroško 1993, 151); 14 – Solotvino (Ščukin/Eremenko 1991, 133); SZ Rumunsko: 15 – Lazuri (Rustoiu 2002, 69, Fig. 111: 6, 7).

motívy nezaznamenali. Priamo v Zemplíne a na ďalších lokalitách Východoslovenskej nížiny je škála výzdobných prvkov oveľa širšia. Objavujú sa zvislé pásiky, kombinácia mriežkovaných zvislých pásikov s plnými, šachovnicové mriežkované vzory, mriežkované kosoštvorce, vlnovky vo farbe čiernej, bielej, červenej a odtieňoch hnedej (Andel 1955b, 796, obr. 359; 360: 7, 8; Benadik 1957, tab. I; 1965, Abb. 8: 1, 6; 9: 1). Niektoré zlomky červenohnedej farby, ktorých úprava pôvodného povrchu sa nezachovala následkom sekundárneho prepálenia, prípadne nedostatočným vypálením po nanosení maľby, môžu byť z maľovaných nádob. Na dvojakú kvalitu maľovanej keramiky zo Zemplína dávnejšie upozornil K. Andel (1955b, 796).

Maľovanie horizontálnych pásov na keramike je v stredodunajskom priestore charakteristické počas celej dĺžky trvania stupňov LTD1 a LTD2 (Čambal 2004, 26). Na Východoslovenskej nížine resp. v hornom Potísi zaznamenávame najväčšiu koncentráciu maľovanej keramiky práve v Zemplíne, ktorý mal v rámci regiónu špecifické postavenie (obr. 10). Fragmenty maľovanej keramiky sú v Zemplíne rozptýlené na všetkých skúmaných polohách intravilánu aj extravilánu obce. Výnimkou je pohrebisko Szélmalomdomb, kde sa maľovaná keramika neobjavuje ani v najstarších dáckych hrobách z neskorého 1. stor. pred Kr. (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 310), aj keď sa počíta s prežívaním keltskej populácie ešte v 1. stor.

V Karpatskej kotline patrili Zemplín k produkčným centráram maľovanej keramiky. Hrnčiarsku výrobu priamo dokladá hrnčiarska pec v areáli dvorca západne od Hradiska. Vo výplni pece sa maľovaná keramika nenašla, ale obsahovala fragmenty hlavne zo zásobníč (Benadik 1961, 200). Predpokladá sa, že výroba maľovanej keramiky v Zemplíne je mladšia ako vo výrobných centrách v Komárne a Liptovskej Mare (Pieta/Soják 2004, 168). Datovanie produkcie maľovanej keramiky na Dunaji, odkiaľ sa šírila na sever a severovýchod, je rôzne. V Bratislave na hradnom vrchu a v sídliskových jednotkách v Starom meste je maľovaná keramika datovaná do stupňa LTD1–LTD2 s ťažiskom výroby a výskytu do LTD1 (Čambal 2004, 29, 30). Výroba a používanie červenobielej maľovanej keramiky na sídlisku Budapešť-Gellérthegey-Tabán sa datuje do druhej polovice 1. stor. pred Kr. až prvej polovice 1. stor. po Kr. s ťažiskom v augustovskom období. V Budapešti maľovaná keramika tvorí menšiu časť z celkového keramického inventára sídliska. Výraznejšie je zastúpená výroba sivého riadu (Bónis 1969, 167, 172).

Kumuláciu maľovanej keramiky v Zemplíne a v okolí početne rozširujú jej nálezy na skúmanej polohe Za novým cintorínom. Tvary a spôsob maľby typologicky zapadajú do rámca súborov z oppidál-

ných lokalít v strednom Podunajsku (Bratislava, Budapešť). V Zemplíne sprievodné nálezy výrobu maľovanej keramiky datujú do druhej polovice 1. stor. pred Kr. s presahom do 1. stor. po Kr. Napríklad v prostredí púchovskej kultúry severného Slovenska sa v dobe rímskej už s maľovanou keramikou nestretávame (Pieta/Soják 2004, 168).

Na nížinných agrárnych sídliskách Východoslovenskej nížiny je maľovaná keramika doložená skôr ojedinelými, prípadne niekoľkými fragmentmi prevažne nestratifikovanými (obr. 10). Zo sídliskových objektov poznáme maľovanú keramiku z Čičarovciac, poloha Veľká Moľva (objekt 6/98 a 10/98 – Kaminská 2010, 84, tab. XXIII: 7, 8) a z Kašova (jama III a VII – Janšák 1935, 64 n.). Ďalší nález maľovanej keramiky z Čičarovciac je z prieskumu na známej polohe Liceumidomb (Vizdal 1987, 110). Väčšia koncentrácia výskytu maľovanej keramiky sa črtá v blízkom okolí výrobného centra v Zemplíne (obr. 10). Uvedený fakt, vychádzajúci z malých súborov môže byť podmienený nedostatočným plošným výskumom sídlisk. Na druhej strane zistené pozorovanie môže podporovať názor, že vlastníctvo a množstvo používaného maľovaného riadu signalizuje určitý spoločenský status jeho majiteľa (Bazovský 2004, 95 n.). B. Benadik upozornil na sústreďenie väčšieho množstva maľovanej keramiky práve v obydľi na východnom okraji obytného areálu na Hradisku (1965, 77, 78), ktorý v Zemplíne pravdepodobne obývala skupina s vyšším spoločenským statusom. Distribúcia maľovanej keramiky ku komunitám na priľahlom území severovýchodného Maďarska nie je dokumentovaná nálezmi. Územne najbližšie k Zemplínu je sídlisko Karcša-Sérhomok, kde časť nálezov je datovaná do keltsko-dáckeho horizontu. V súbore keltskej keramiky maľovaná chýba (Tankó 2018, Fig. 9: 1–14).

Iná situácia je na priľahlom území Zakarpatskej Ukrajiny. Na území osídlenom Keltami malo centrálné postavenie sídlisko na Hališ Lovačke pri Mukačeve. V závere stupňa LTC2 resp. LTD1 osídlenie končí (Dzembas 1995, 106). Ďalší vývoj osídlenia územia, ktoré nepatrilo do sféry dáckeho osídlenia je nejasný (Ščukin/Eremenko 1991, 133). Východná hranica medzi keltským prostredím a Dákmi sa kladie k toku rieky Reka. Východne od uvedenej hranice ležalo opevnené sídlisko Solotvino obývané lokálnou dáckou populáciou (Kobaľ 1997, 125; 126, Fig. 5). V neskej dobe laténskej dácky vplyv narastá a dôležité postavenie nadobúda dácke opevnené sídlisko Mala Kopaňa. Severne od Tisy na území pôvodne osídlenom keltským obyvateľstvom maľovaná keramika absentuje. Na území s dáckym osídlením sa ojedinele vyskytla na sídliskách Bobovo (Ščukin/Eremenko 1991, 133) a Solotvino (Rustoiu 2002, 69, Fig. 111: 6, 7). Viac

nálezov je z opevnenného sídliska Mala Kopaňa. V keramickom súbore sú zastúpené typy mís a váz formou a maľovanými motívmi porovnateľné s keramikou zo Zemplína (*Kotigoroško 1993*, 151, ris. 7: 3–7, 9–13). V Transylvánii sa keltská maľovaná keramika sa objavuje spolu s dáckou. Severnému Potisiu sú územne najbližšie jej nálezy na sídlisku Lazuri (Satumarská župa) v severozápadnom Rumunsku (*Drăgan 2014*, Fig. 1: 58).

Technická keramika

Neúplný kónický téglík a zlomok okraja ďalšieho sa našiel v objekte 6/01 (tab. XX: 3; XXI: 3). Steny téglíkov sú prepálené miestami do sklovita. Na vnútornej stene sú zachytené a drobné kvapky bronzoviny. Časovo porovnateľné nálezy téglíkov sú napríklad z Bratislavy vrstva zo záveru LTD1 (*Zachar/Rexa 1988*, 62, 67, 70, Abb. 20: 6–8, 22: 1–4; *Zachar 1993*, 154, obr. 83: 7, 8).

Drobné hlinené predmety

Prasleny

Z preskúmaných objektov na polohe Za novým cintorínom pochádza dvojkónický praslen so zaoblenými bokmi, podľa pracovných stôp na jednej strane, bol pravdepodobne sekundárne používaný ako hladidlo (tab. XXVII: 3), z druhého kónického prasleny sa zachoval zlomok (tab. IV: 14).

Do skupiny praslenov patrí neúplné hlinené koliesko (tab. XXXVI: 15) a nedokončený kotúč s nepravidielnymi hranami s kruhovým otvorom z tela nádoby vytočenej na kruhu (tab. XXV: 10). Analogické kolieska upravené z črepu majú veľké územné rozšírenie (*Čambal 2004*, 30 s uvedenou ďalšou literatúrou). Na východnom Slovensku poznáme takéto koliesko napríklad z neskorolátenského sídliska vo Fulianke v povodí riečky Sekčov (*Miroššayová/Tomášová 2004*, 191, obr. 6: 3). V porovnaní s počtom praslenov nachádzaných na iných sídliskách, ich malý počet na polohe Za novým cintorínom do istej miery vypovedá o zameraní celého areálu.

Kolieska/Kotúčky

Na preskúmanej ploche v Zemplíne sa našlo 20 kusov predmetov upravených z črepov do viac alebo menej pravidelného kruhu. Ich priemer sa pohybuje medzi 30–73 mm. Na výrobu boli použité črepy z rôznych nádob vytočených na kruhu (tab. III: 11; XI: 10–12) alebo z hrncov vyrobených voľne v ruke zo zrnitého materiálu (tab. III: 8–10; XI: 13–15; XXI: 1, 2). Interpretácia neprevrátených koliesok z črepov je rôzna. Predpokladá sa, že sa používali pri výrobe keramiky, ako hracie alebo závesné kamene (*Bónis 1969*, 193; *Varadzin/Venclová 2006*, 413, 416).

Na okrajoch niektorých exemplárov zo Zemplína sú zachytené pracovné stopy po ich použití ako hladidla (tab. III: 9).

Zvláštné predmety bez bližšej funkčnej interpretácie

Do tejto skupiny patrí sekundárne prepálená hlinená guľa s drsným povrchom s troskovitou výplňou dutého vnútra (tab. XXXVI: 16) a zlomok čierneho kolieska so slabo pretláčaným okrajom z hliny s kúskami šamotu (tab. XXXVI: 14).

Kovová industria

Železné predmety

Spony

Neúplné exempláre železných spôn z objektov 1/01 (tab. III: 4, 5), 2/01 (tab. XI: 8) a 10/02 (tab. XXVII: 2) patria k typu oblúkovitých spôn s pásičkovým lúčikom, so štvorzávitom 2+2, vnútornou tetivou a plným alebo rámcovým zachycovačom. Na pohrebisku Szélmalomdomb v Zemplíne sa neúplné exempláre analogických spôn našli vo výbave dáckych hrobov 75, 88, 175 a jeden zlomok v násype mohyly I v súbore označenom ako depot alebo symbolický hrob (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 289, Plate I: 5; VIII: 13; XII: 20; XXII: 16). S výnimkou jednej bronzovej spony z hrobu 75 (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 253, Plate VIII: 13) sú všetky železné.

Na Slovensku sú uvedené spony typické pre stupeň LTD1, ale vyskytujú sa počas celého stupňa LTD. Častejšie sa vyskytujú na severoslovenskom prostredí púchovskej kultúry, menej sa objavujú na juhozápadnom Slovensku (*Pieta 2014*, 135 – tam ďalšia literatúra; *Ježišková/Pieta 2019*, obr. 4: 6, 7). Spony sú prevažne zo železa, dve bronzové sú z Bratislavy – Devína (*Pieta/Zachar 1993*, obr. 115: 1, 2).

V severnom Potisi patrili k oblúbenému typu spínadla. Okrem Zemplína ich poznáme z územia Zakarpatskej Ukrajiny zo sakrálneho miesta Čellenyca I (14 exemplárov) a hradiska v Malej Kopani. Ich datovanie do 1. polovice 1. stor. pred Kr. (stupeň LTD1) sa opiera o ťažiskové obdobie existencie sakrálneho miesta a stratigrafickú polohu spony v horizonte zo začiatku budovania fortifikácie hradiska (*Kotigoroško 2015*, 16, 45, 46, 83, 84, rys. 59. 1–13). Nálezové kontexty resp. sprievodná výbava v hrobch datovanie spôn zo Zemplína v rámci stupňa LTD nespresňuje. V dáckom prostredí Transylvánie ich sporadicky zastupujú lokálne varianty (Divici, Căpâlna), datované do 2. polovice 1. stor. pred Kr. až začiatok 1. stor. po Kr. (Typ 13 – *Rustoiu 1997*, 46, 128, 203, Fig. 47: 4–8).

Viacerí bádatelia predpokladajú, že východiskom pre typ železných oblúkovitých spôn s pásikovým lúčikom boli spony nauheimského typu (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová* 1990, 289; Rustoiu 1997, 46; *Pieta* 2014, 135; *Kotyhorosko* 2015, 45, 46).

Malá neúplná železná spona (dĺ. cca 49 mm) z objektu 2/01 so štvorzávitom 2 + 2 a vnútornou tetivou má vyšší oblúkovitý lúčik smerom k vinutiu slabo rozšírený (tab. XI: 7). Jej zatriedenie k určitému typu nie je jednoduché. Tvar je blízky hladkým sponám spojenej konštrukcie s nečleneným lúčikom. Naznačené odsadenie na lúčiku môže byť stopa po pripevnení pätky. Podobné spony s vyšším oblúkovitým lúčikom sú známe z viacerých nálezísk púchovskej kultúry (Folkušová-Necpaly – *Pieta* 2014, obr. 6: 1), Vrútky – *Pieta* 2008, 354, F2: 5; Trenčianske Bohuslavice – *Bazovský* 2003, tab. II: 1; *Pieta* 2008, obr. 16: 21; Slatina nad Bebravou-Udrina – *Pieta* 2008, obr. 5: 20; Stupného-Žeravica – *Ježišková/Pieta* 2019, obr. 4: 10). Začiatok ich sporadického výskytu je v stupni LTC2. V stupni LTD1 frekvencia výskytu narastá (*Pieta* 1982, 22). Zo Zemplína poznáme sponu (dĺ. 83 mm) spojenej konštrukcie s nečleneným lúčikom z polohy Kertalja (*Miroššayová/Čaplovič* 1991, 119, tab. I: 9) a dve ďalšie malé neúplné spony publikuje B. Benadik (1965, Abb. 15: 1, 2). Jedna neúplná je z násypu mohyly I na pohrebisku Szélmalomdomb, kde patrí k najstarším sponám (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová* 1990, 287, Pl. I: 37). Ak sa prikloníme k predpokladu, že malá spona z objektu 2/01 patrí k typu hladkých spôn spojenej konštrukcie s nečleneným lúčikom, veľkosťou reprezentuje mladý variant používaný v 1. stor. pred Kr. až začiatku doby rímskej (*Filip* 1956, 108, 112).

Zlomok z malej železnej spony s dlhším vinutím, vonkajšou tetivou a zvyškom uzlíka? na lúčiku (tab. XXV: 2) patrí do skupiny mladých variantov spôn používaných v 1. stor. pred Kr. až začiatku doby rímskej. Skorodovaný zlomok vinutia malej železnej spony z objektu 1/01 sa nedá typologicky určiť.

Ihlice

Železná ihlica s hlavicou stočenou do očka (tab. XXXVII: 4) patrí jednoduchým spínadlám, ktoré samé o sebe sú bez bližšej kultúrnej a chronologickej príznakovosti.

Súčasti konského postroja

Železný lúčovitý predmet (tab. III: 6) je podobný nálezom z Malej Kopane-Čellenyce klasifikovaných ako súčasti konského postroja (*Kotyhorosko* 2015, 41, rys. 48: 16–18).

Nástroje

Do skupiny nástrojov patrí nôž s odsadenou čepeľou (tab. IV: 12), nôž so slabo (tab. XX: 5) alebo viac

prehnutým chrbtom (tab. XXXVII: 11). Z ďalších nožov sa zachoval hrot čepele (tab. IV: 13) a zlomok rukoväte (tab. XI: 3). V Zemplíne sú analogické typy nožov z polohy Kertalja, kde sú početne najväčšou skupinou nástrojov (*Miroššayová/Čaplovič* 1991, 118, 119, tab.: III: 3, 5, 16). K drobným nástrojom patrí železný hrot (tab. III: 3).

Stavebné železá

Železný inventár dopĺňujú skoby (tab. XXV: 1), klince (tab. III: 2; XI: 5), páskové kovania (tab. IV: 6, 15). a zlomok pravdepodobne železného klinu (tab. IV: 7).

Typologicky a funkčne nezaraditeľný je železný háčik (tab. XI: 4) a zlomky rôznych železných tyčín (tab. III: 1; IX: 1, 2; XXV: 3, 4).

Bronzové predmety

Inventár bronzovej industrie z preskúmaných objektov je pomerne chudobný a jeho typologicko-chronologická príznakovosť je nízka. Patria sem bronzové krúžky (tab. IV: 11; XXXII: 1), zlomky tyčín, drôťov (tab. IV: 8, 9, 10) a zlomok plechu (tab. XI: 6).

K výnimočným nálezom, pravdepodobne cudzieho pôvodu, patrí zlomok malého bronzového sitka z tenkého plechu, so slabo vyhnutým hladkým okrajom, ktorý plynulo prechádza k lievikovitému telu s jemnými dierkami (tab. XXXIII: 2). Zlomky bronzových sieťok spravidla z tenkého plechu sú známe z oppíd v Čechách a na Morave (*Svobodova* 1983, 644, obr. 3: 1–5). Nálezy zlomkov malých šálok s perforovaným dnom (sitká), ktoré boli súčasťou nápojových vínnych setov, sa spomínajú z Bratislavy a Devína (*Pieta* 2008, 229).

Železná páska so stopami po jemných nitoch (?) a zachovaným zvyškom bronzového plechu je zo spevňujúcej obruče okraja bronzovej nádoby pravdepodobne kotla (tab. XI: 9). V severnom Potisí k spomenutým bronzovým nádobám v súčasnosti nepoznáme analógie. Zlomky kotlov, ale vyrobených zo železa, sa objavujú na neskorolátenských sídliskách púchovskej kultúry v Považskej Bystrici, Folkušovej a Trenčianskych Bohuslaviciach (*Pieta* 2008, 229).

Kamenná industria

Kamenný nástroj (tab. XXXIII: 3) mohol slúžiť ako sekáč, širšia strana ako hladidlo.

Fragment pieskovcového brúsika (tab. XXXI: 1) z výplne stredovekého objektu 9/02 nemá chronologickú príznakovosť.

Behún z rotačného žarnova (tab. XII: 4) má kónický tvar s bočným otvorom pre kolík, s konkávnou

hornou a spodnou časťou. Žarnov je vyrobený z vulkanickej horniny ryodacit.¹³

K ojedinelým nálezom na skúmanej ploche patrí prepálený deformovaný zlomok korálika sivomodrej farby z objektu 1/01.

Železná troska

Kusy železnej trosky rôznej veľkosti a hmotnosti boli rozptýlené na celej skúmanej ploche. Najväčšiu hmotnosť 964 g vykazovala troska nájdená pri východnom profile v blízkosti objektu 1/01 (poloha vyznačená ako 1b/01). Koncentrácia trosiek v objekte 10/02 pravdepodobne súvisí s jeho funkciou. Prítomnosť železnej trosky na polohe Za novým cintorínom nepriamo indikuje činnosti spojené s metalurgiou železa. Priame dôkazy ako sú hutnícke alebo kováčske zariadenia neboli na preskúmanej ploche zistené. Pri takom rozsahu osídlenia v Zemplíne a jeho postavenia v štruktúre neskorolátenských sídlisk v hornom Potísi bola prítomnosť kováčskeho pracoviska nevyhnutná.¹⁴

NÁLEZY Z INÝCH OBDOBÍ

Pravek

Na skúmanej ploche Za novým cintorínom sa sporadicky vyskytla kamenná industria a fragmenty pravekej keramiky, ktoré časovo súvisia s intenzívnym osídlením Zemplína v neolite a v dobe bronzovej. Neolitické sídliskové jednotky sú zachytené na viacerých miestach v intraviláne a blízkom extraviláne obce. Podobná situácia je zaznamenaná v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Populácia gávskej kultúry využila strategickú polohu na trase frekventovanej diaľkovej cesty. Intenzitu osídlenia a širších kontaktov tunajších obyvateľov potvrdzuje keramika, depot bronzových predmetov (*Gašaj 1982*) a ojedinelé bronzové nálezy (*Demeterová 1973*). Najbližšie k polohe Za novým cintorínom sú sídliskové štruktúry neolitickej bukovohorskej kultúry lokalizované severne na polohách Pod táborom II, Dlhé krovisko III, Nižné dedinky (*Horváthová/Hreha 2015*, obr. 3: 36, 38, 39) a gávskej kultúry mladšej doby bronzovej na polohách Pod táborom I, II, Dlhé krovisko I, III, Nižné dedinky (*l. c.*, obr. 3: 34, 36, 37, 38, 39).

Stredovek

Mladšie osídlenie polohy Za novým cintorínom v stredoveku dokladá voľne stojaca zahĺbená kupolovitá pec (objekt 5/01) so zúženým kúreniskom a dlhou predpecnou jamou (tab. XVII). Konštrukčne je blízka štandardným stredovekým peciam na pečenie chleba alebo sušenie ovocia (Typ 1 – *Ruttkay 2000*, 258, 259, 261, tab. IV: 1, 4, 6). Zlomky stredovekej keramiky z predpecnej jamy predbežne datujú pec do 10.–11. stor. Malé, prepálené zlomky laténskej keramiky sa do výplne telesa pece a predpecnej jamy, dostali sekundárne z okolitých vrstiev. K stredovekému osídleniu patrili objekt 9/02 s vnútornou plochou 10 m², ktorý ležal asi 50 m juhozápadne od pece. Zahĺbený objekt nemal vyhrievacie teleso a nezistili sa stopy po konštrukcii stien a strechy (tab. XXIX).

Stredoveké objekty boli súčasťou väčšej sídliskovej štruktúry na polohe Tábor, rozkladajúcej sa bližšie k rieke Bodrog. Aj tu boli laténske objekty porušené mladším stredovekým osídlením (*Benadik 1965*, 73, Abb. 2: 5). Presnejšia topografia stredovekých sídliskových jednotiek, ich chronologická klasifikácia a kontext s osídlením polohy Hradiska v Zemplíne absentuje. V dielčích štúdiách sa poukazuje na postavenie a význam Zemplína v štruktúre stredovekých sídiel (napr. *Miroššayová/Čaplovič 1991*, 122 n., tam uvedená ďalšia literatúra), ale komplexné vyhodnotenie nálezových súborov a kontextov z intravilánu a extravilánu obce datovaných od konca včasného až počiatku vrcholného stredoveku (9.–11./12. stor.) v širšom historickom kontexte zatiaľ nie je ukončené.

ZÁVER

Výskum Za novým cintorínom potvrdil ťažisko osídlenia polohy v neskorej dobe laténskej a priniesol nové poznatky o existencii a plošnom rozsahu výrobných areálov lokalizovaných severne od Hradiska. Preskúmané objekty boli pokračovaním areálu výrobných štruktúr situovaných bližšie k pôvodnému ramenu rieky Bodrog na polohe Tábor (*Benadik 1965*, 72, 73). Vo vrstvách výplne preskúmaných objektov a na sekundárne prepálenej neskorolátenskej keramike boli evidentné stopy po pôsobení ohňa. Zistená situácia vedie k hypotetickej úvahe, že areál alebo jeho časť bola zničená požiarom.

Na sledovanej ploche Za novým cintorínom je doložené spracovanie bronz a nepriamo metalur-

¹³ Surovinu na základe makroskopickkej obhliadky určil RNDr. Pavel Bačo, Štátny geologický ústav D. Štúra, Regionálne centrum Košice.

¹⁴ Výsledky analýz vybraných železných trosiek sú obsiahnuté v príspevku Petřík/Briančin v tomto zborníku.

gia železa. V rozsiahlom súbore keramiky má početnú prevahu keramika vytočená na kruhu. Typy maľovanej a nemaľovanej keltskej keramiky majú na Slovensku paralely v súboroch z bratislavského oppida a osád v jeho zázemí a čiastočne na území severoslovenskej púchovskej kultúry. V súbore v ruke vyrobenej keramiky na polohe Za novým cintorínom sú najviac zastúpené hrnce. Časť foriem vychádza zo starších predlôh. Spájať všetku v ruke robenú keramiku etnicky Dákmi je problematické. Z hrncov zdobených girlandovitou páskou a pretlačenými gombíkovitými výčnelkami, ktoré sú charakteristické pre dácke prostredie Transylvánie, sa na polohe Za novým cintorínom našli iba dva fragmenty (tab. XXXI:5). Typická „dácka“ šálka je doložená jedným exemplárom (tab. XXVII: 9). Dácky podiel na profilácii materiálnej kultúry obyvateľov Zemplína nebol zatiaľ v chronologickom kontexte podrobne analyzovaný.

Na polohe Za novým cintorínom sa nepodarilo s istotou rozlíšiť keramiku 1. stor. pred Kr. od keramiky 1. stor. po Kr. K rovnakému záveru pre nálezy z iných polôh v Zemplíne dospel už B. Benadik (1965, 75, obr. 5) a I. H. Crișan pre územie Transylvánie (1969, 346).

Pre spresnenie datovania začiatku a trvania výrobného areálu Za novým cintorínom chýba kovová industria s úzko ohraničenou dobou výskytu. Železné oblúkovité spony s pásikovým lúčikom (tab. III: 5; XI: 8; XXVII: 2) na území severne od Tisy zaznamenávame v nálezových kontextoch z 1. polovice 1. stor. pred Kr. (Mala Kopaňa – Kotyhorosko 2015, 16, 45, 46, 83, 84, rys. 59: 1–13). Ich chronologickú pozíciu v Zemplíne sprievodné nálezy z objektov Za novým cintorínom a z pohrebiska Szélmalomdob nespresňujú (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 289, Pl. I: 5; VIII: 13; XII: 20; XXVII: 16). Pri úvahe o možnosti datovania zemplínskych spôn do stupňa LTD1, musíme prihliadať na fakt, že v severokarpatskom priestore majú uvedené spony ťažisko výskytu v stupni LTD1, ale objavujú sa v celom stupni LTD (Pieta 2014, 135). Železná spona spojená konštrukcie s nečleneným lúčikom (tab. XI: 7) tiež patrí k variantom so širšou dobou používania v rozpätí 1. stor. pred Kr. až začiatku doby rímskej (Filip 1956, 108, 112).

Do štruktúry sídliskovej aglomerácie v Zemplíne patrili malý opevnený obytný areál na Hradisku, sakrálné miesto (Kertalja) a sieť areálov s komponentmi výrobných činností situovaných na terase Bodrogu v dĺžke 2,8 km (obr. 1). Priestorové vymedzenie jednotlivých areálov, ich prepojenie a organizácia výrobných činností zostáva nevyriešená. Dôvodom je nedostatočný plošný výskum a deštruktívne zásahy novovekej výstavby.

Sídlisková aglomerácia s uvedenou štruktúrou

bola označená ako typ Zemplín (Collis 1972, 314), ale nie je charakteristická iba pre severné Patisie. V severokarpatskom priestore sa podobné formy aglomerácií začali kreovať skôr, už koncom staršej alebo začiatkom strednej doby laténskej (Liptovská Mara – Pieta 2001, 780–788). Na juhozápadnom Slovensku je so Zemplínom časovo porovnateľná aglomerácia Nitra-Hrad, ktorá sa sformovala pravdepodobne v stupni LTD2. Na rozdiel od Zemplína vzniká na mieste osídlenom Keltami už v priebehu stupňa LTD1, prípadne od záveru LTC2 a po prelome letopočtu, zaniká násilnou cestou – požiarom (Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, 149).

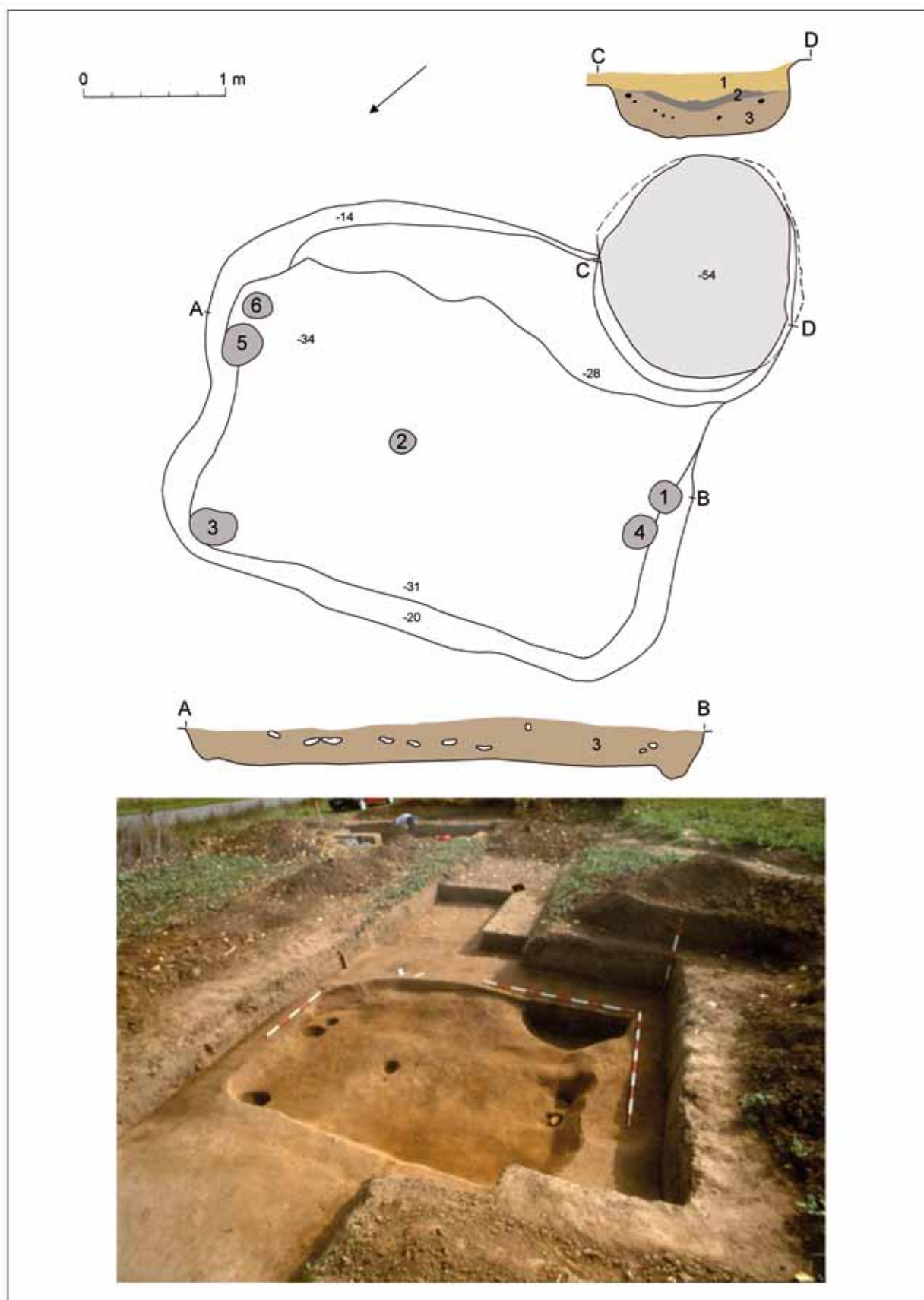
Silné keltské podložie, z ktorého sa hmotná kultúra obyvateľov Zemplína formovala, odráža prevaha pamiatok chronologicky a kultúrne porovnateľných s analogickými nálezmi stredodunajského horizontu neskorolátenských sídlisk a oppid. Doklady staršieho keltského osídlenia, z ktorého sa vyvinula v neskorej dobe laténskej dobre organizovaná sídlisková aglomerácia v Zemplíne predbežne chýbajú. V sídliskovej štruktúre Východoslovenskej nížiny pôsobí tunajšia sídlisková aglomerácia osamotene. Jednou z hypotetických úvah je presun dáckeho obyvateľstva spolu s keltským z oblasti Budapešti (Benadik 1961, 201). V porovnaní s hustejším stredolátenským osídlením juhu Východoslovenskej nížiny nebolo v neskorej dobe laténskej keltské osídlenie súvislé (Miroššayová 2019, obr. 2). Skupinu nálezov zo starších prieskumov na Východoslovenskej nížine K. Anđel rámcovo označil ako mladolátenske, dával ich do 1. stor. pred Kr. až prvej polovice 1. stor. a po Kr. (1955a, 161–164, mapa nečíslovaná) a mapoval spoločne s pamiatkami z doby rímskej (1955b, 364). B. Benadik zaradil do neskorej doby laténskej viac ako tridsať nálezísk (1965, 65). S výnimkou Zemplína ich dával iba na základe malých súborov. V súčasnosti pre datovanie malých premiešaných súborov keramiky z agrárnych osád je hlavnou oporou prítomnosť maľovanej keramiky (obr. 10). Málo archeologických nálezov spoľahlivo chronologicky klasifikovaných do neskorej doby laténskej na východnom Slovensku poznáme z Košickej kotliny. Rovnakú situáciu pozorujeme tiež v iných regiónoch pôvodne osídlených Keltami, napríklad v Poipľi a Pohroní (Kováč 2008, mapa 1, 2). Východne na priľahlom západnom území Zakarpatskej Ukrajiny v strednej dobe laténskej osídlenom Keltami chýba nálezový materiál, ktorý by spresnil prežívanie keltského alebo keltizovaného obyvateľstva okolo polovice 1. storočia pred Kr. (Ščukin/Eremenko 1991, 133).

Sídliskové štruktúry a nálezy z polohy Za novým cintorínom predstavujú iba časť prejavu materiálnej kultúry neskorolátenskej populácie v Zemplíne. Poznatky nadobudnuté ich analýzou a vyhodnotením

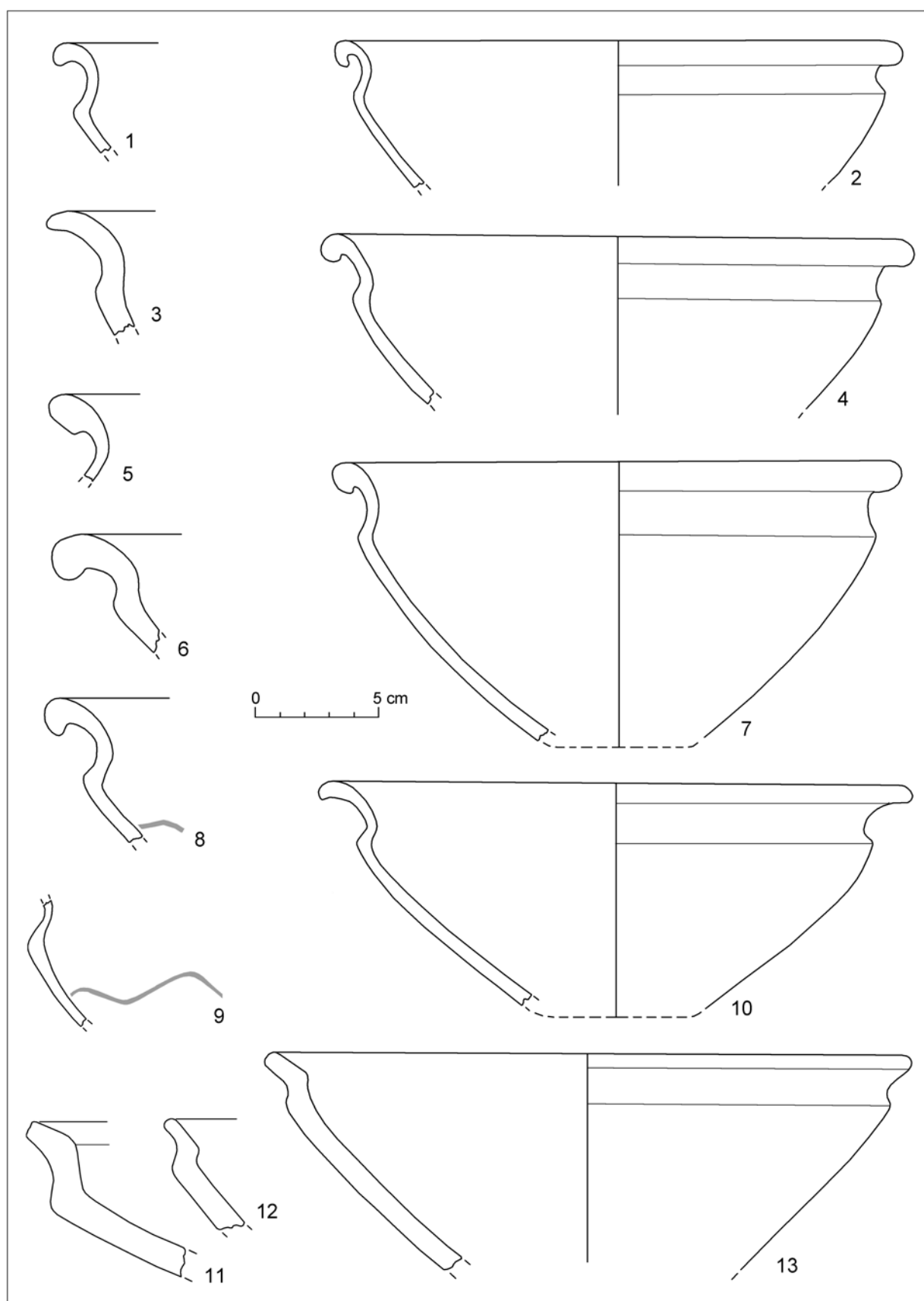
majú čiastkový charakter, ale dajú sa uplatniť pri vyhodnotení nálezov z iných polôh. Doteraz získané súbory dobre porovnateľných archeologických artefaktov z intravilánu a extravilánu Zemplína, koncentrácia obytných a výrobných jednotiek podčiarkujú význam sídliskovej aglomerácie, ktorá sa v neskorej dobe laténskej sformovala na juhu Východoslovenskej nížiny. Frekvencia výskytu maľovanej keramiky priamo v Zemplíne a v okolí potvrdzuje jeho pozíciu produkčného centra v severnom Potisí (obr. 10). Populácia obývajúca aglomeráciu v Zemplíne mala široké kontakty s populáciami severného Slovenska, južného Poľska a juhozápadného Sloven-

ska (Cumberpatch 1993, 78). Kontakty s prostredím púchovskej kultúry naznačujú viaceré nálezy mincí zemplínskeho typu v severoslovenskom prostredí (Kolníková 1983, obr. 2). So stredodunajským prostredím Zemplín spájajú hlavne typy maľovanej a nemaľovanej keltskej keramiky.

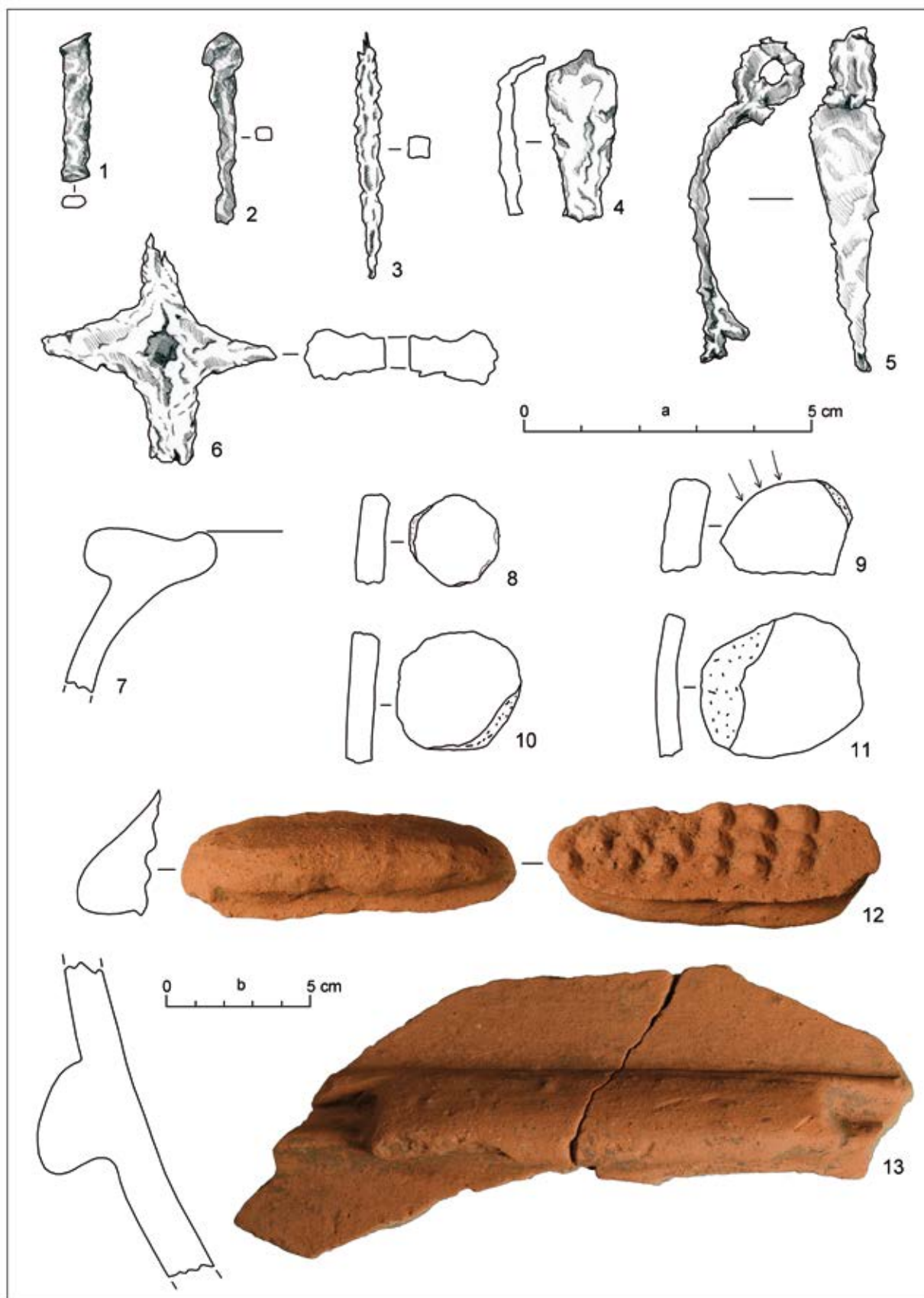
Na základe doterajších dostupných poznatkov predpokladáme, že sídlisková aglomerácia v Zemplíne vzniká okolo polovice 1. storočia pred Kr. a prežíva aj po prelome letopočtu. Otázka ako dlho v 1. stor. po Kr. si komunita v Zemplíne ďalej udržiavala postavenie výrobného centra s nadregionálnym významom je zatiaľ otvorená.

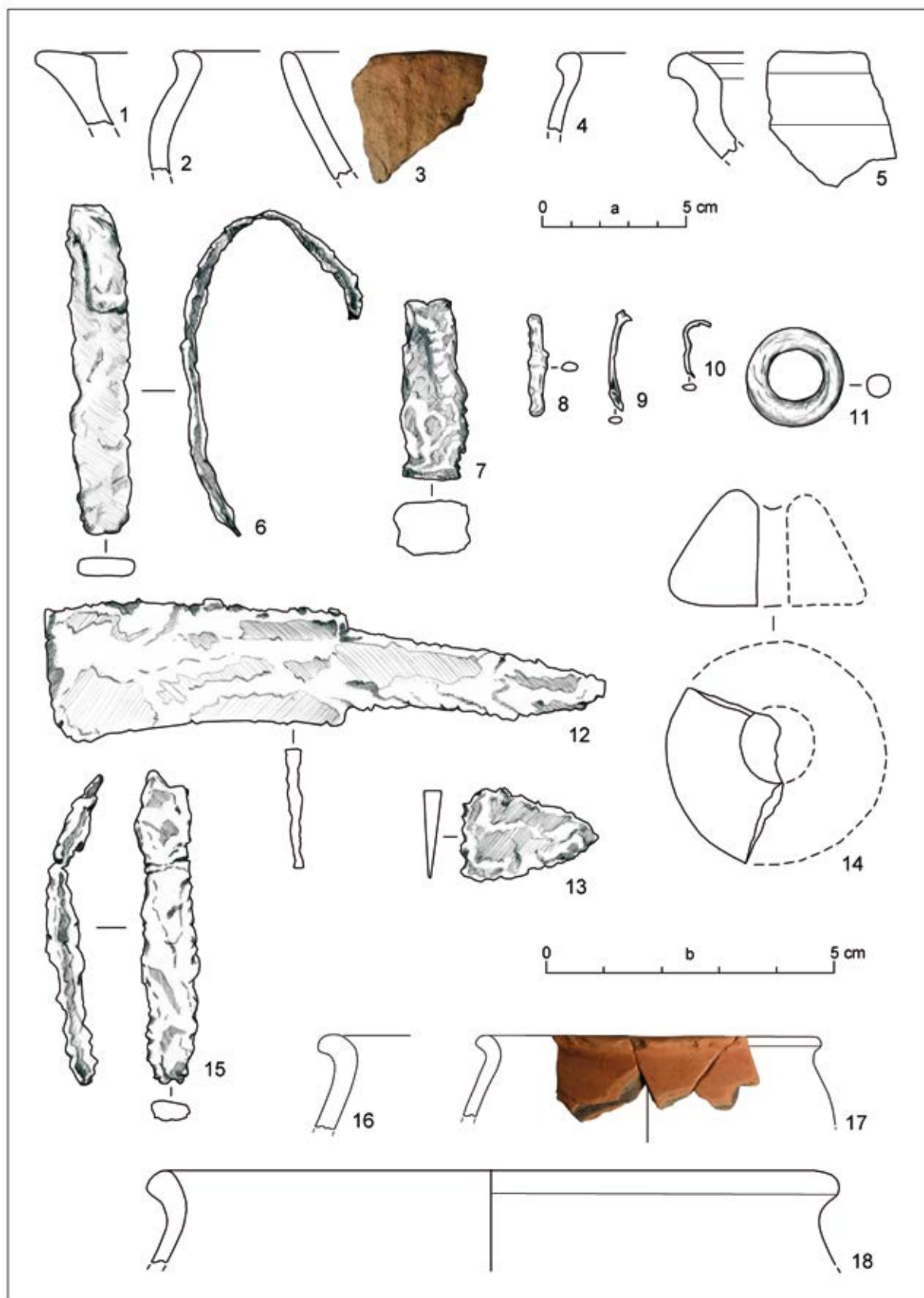
Tab. I. Objekt 1/01. Rezy: A-B; C-D – vrstvy: 1 – ornica; 2 – sivočierna hlina; 3 – tmavohnedá hlina, črepy, uhliky.

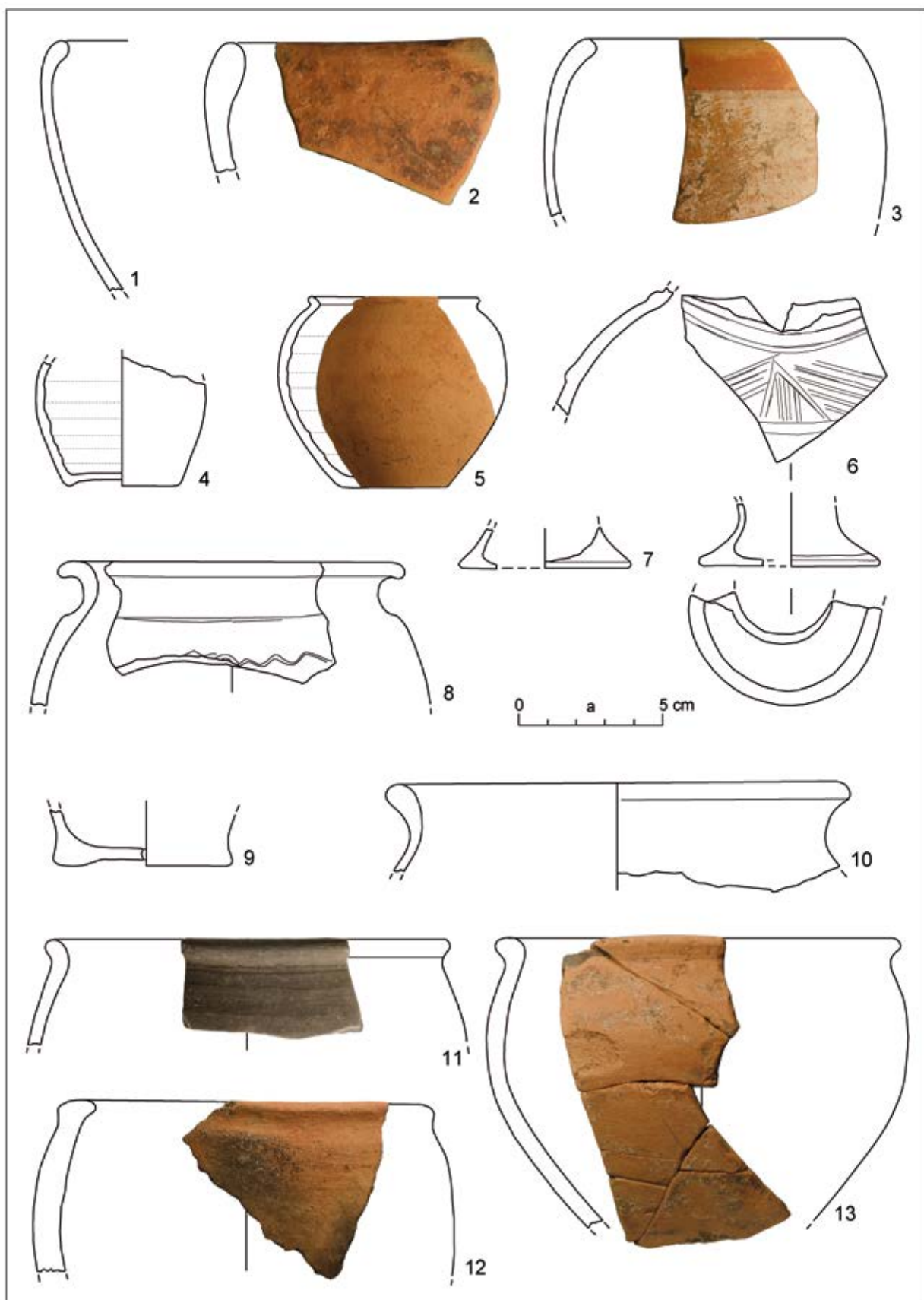
Tab. II. Objekt 1/01. Výber mís. 1–10 – vytočené na kruhu; 11–13 – vyrobené voľne v ruke.

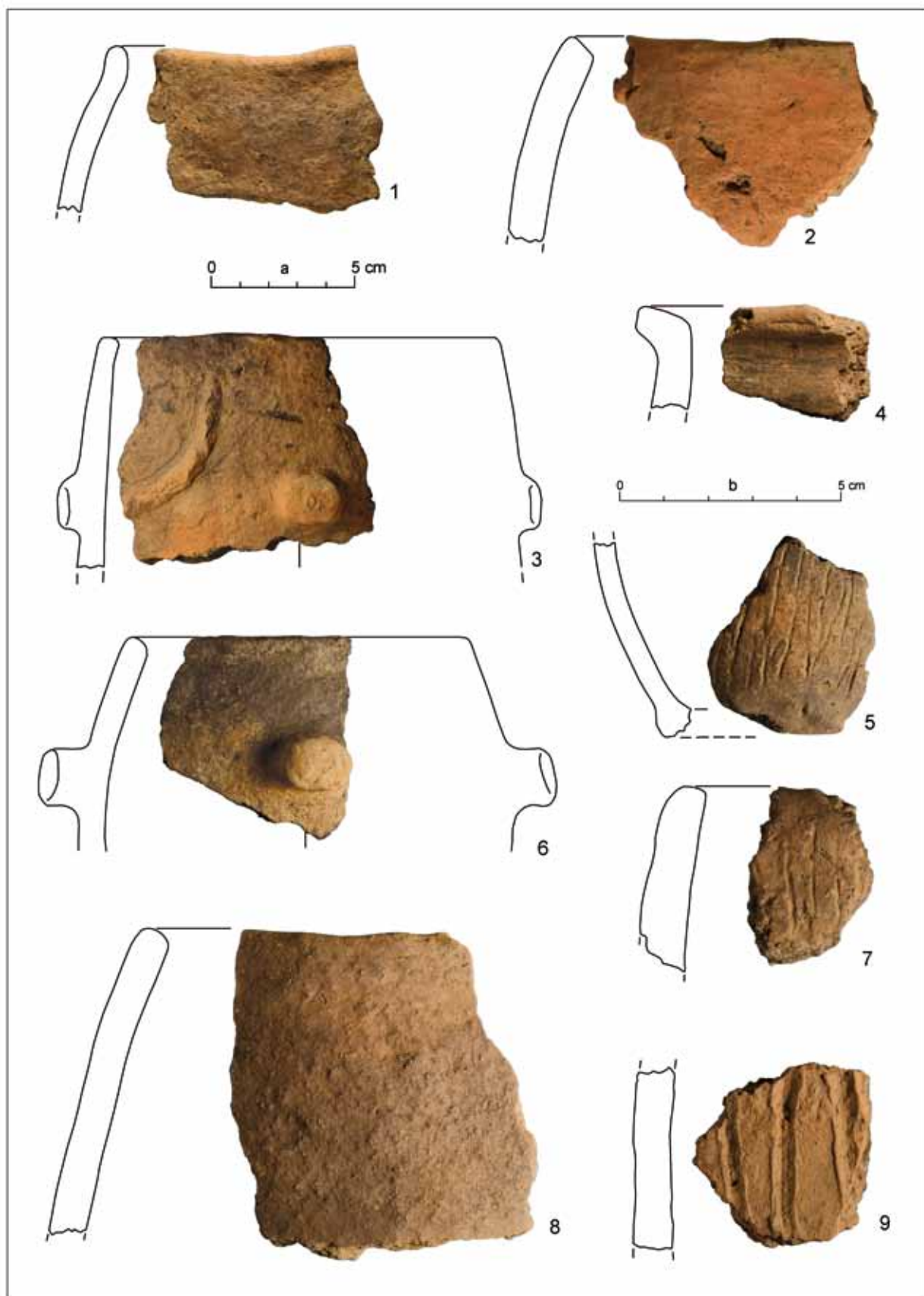
Tab. III. Objekt 1/01 Výber nálezov. 7, 11-13 – keramika vytočená na kruhu; 8-10 – keramika vyrobená voľne v ruke; 1-6 – železo. Mierka: a – 1-6; b – 7-13.

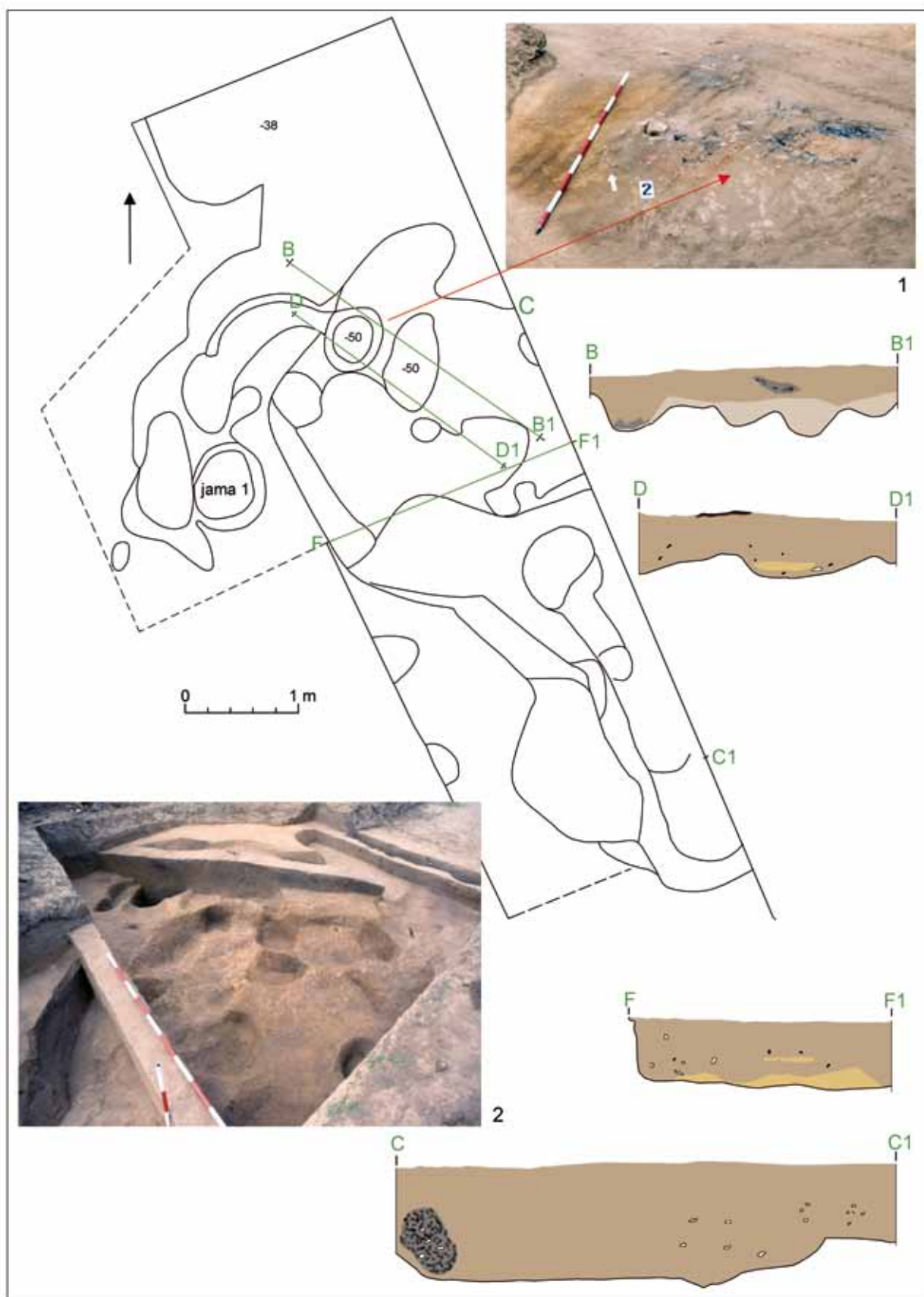
Tab. IV. Objekt 1/01. Výber nálezov. 2, 4, 16–18 – keramika vytočená na kruhu; 1, 3, 6 – vyrobená voľne v ruke. 6–8, 12–15 – železo, 9–11 – bronz. Mierka: a – 1–5, 16–18; b – 6–15.

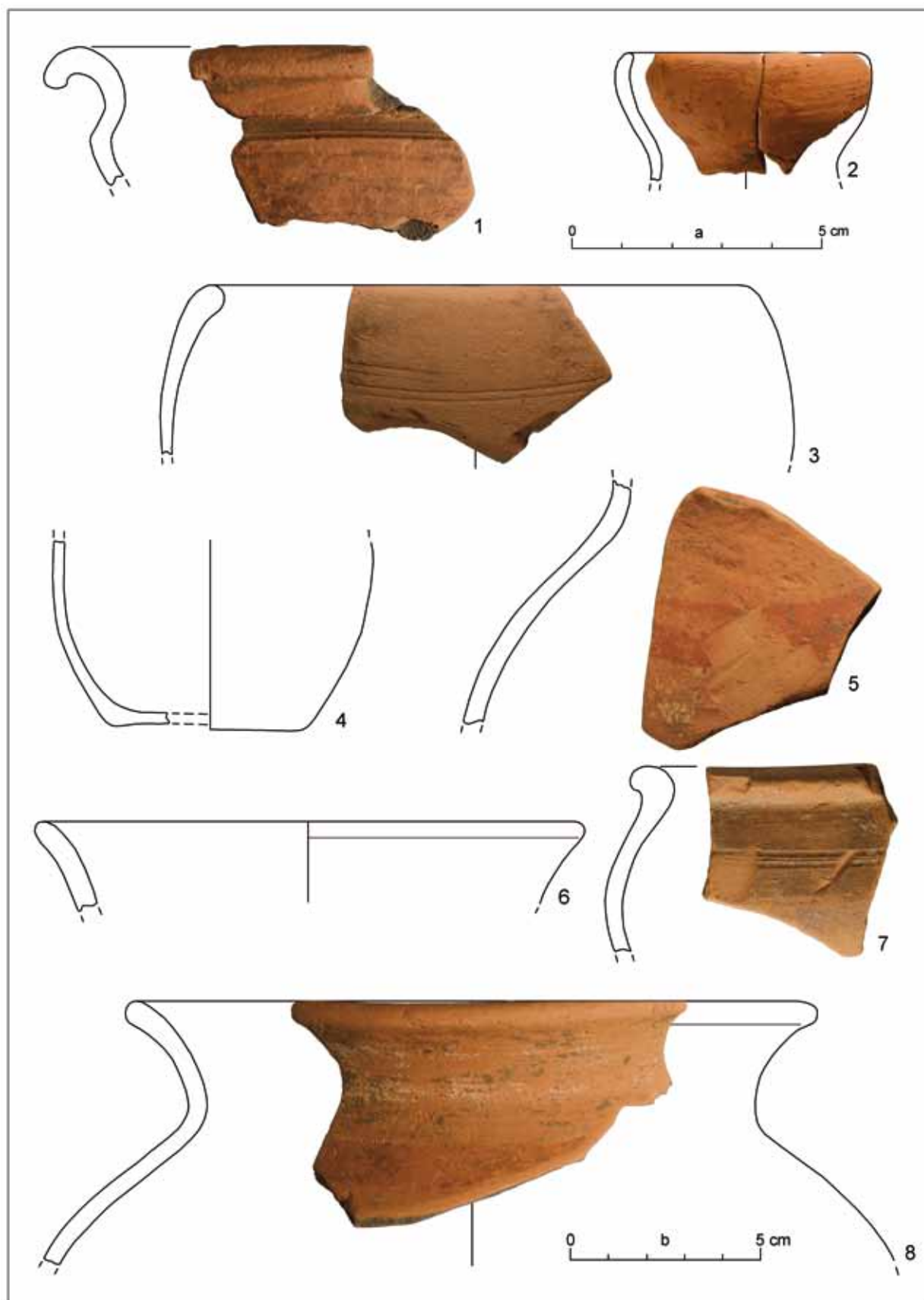
Tab. V. Objekt 1/01. Výber keramiky vytočenej na kruhu.

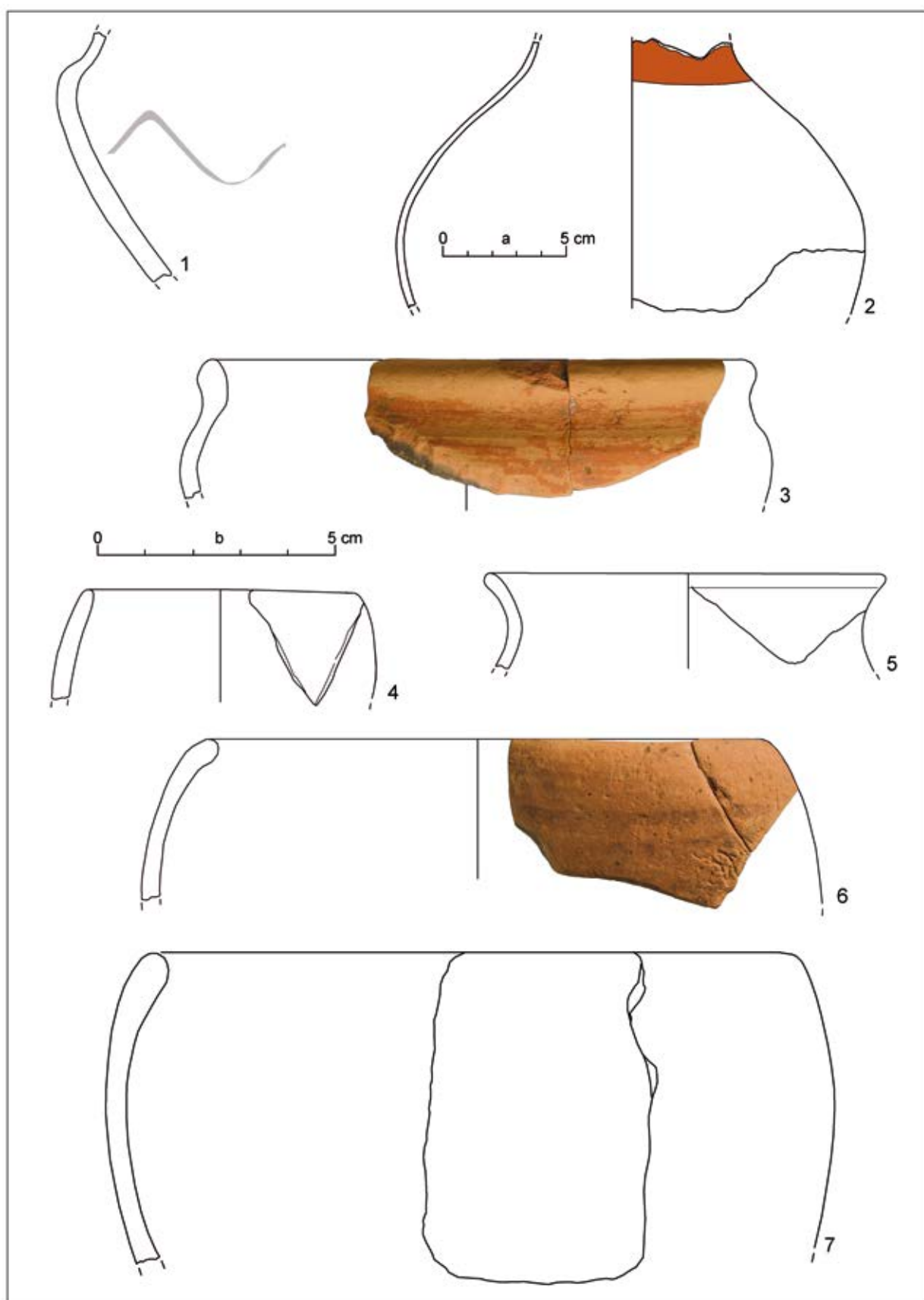
Tab. VI. Výber hrncov vyrobených voľne v ruke. Mierka: a – 3, 5, 6, 8; b – 1, 2, 4, 7, 9.

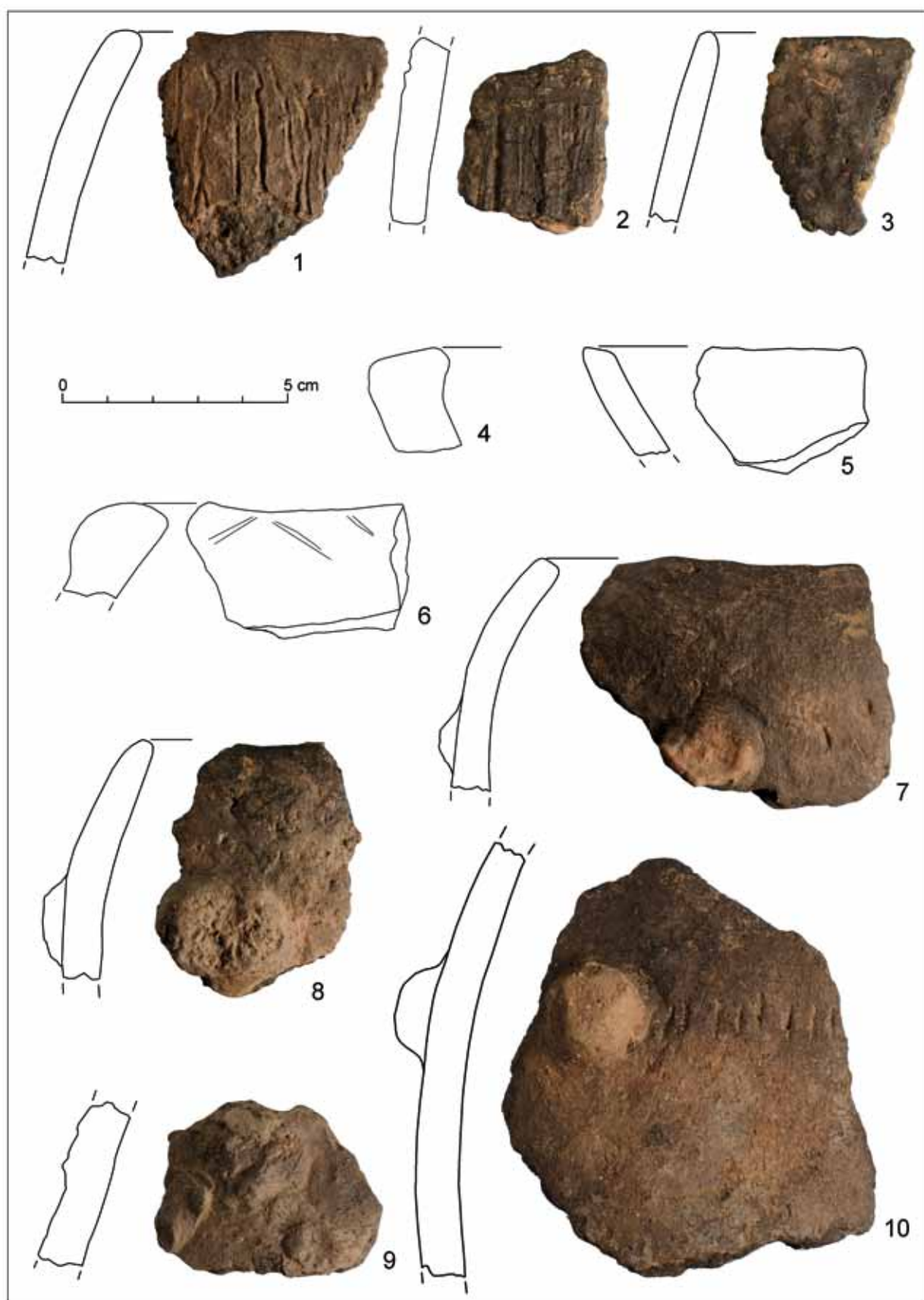
Tab. VII. Objekt 2/01. 1 – ohniská , 2 – sústava jám.

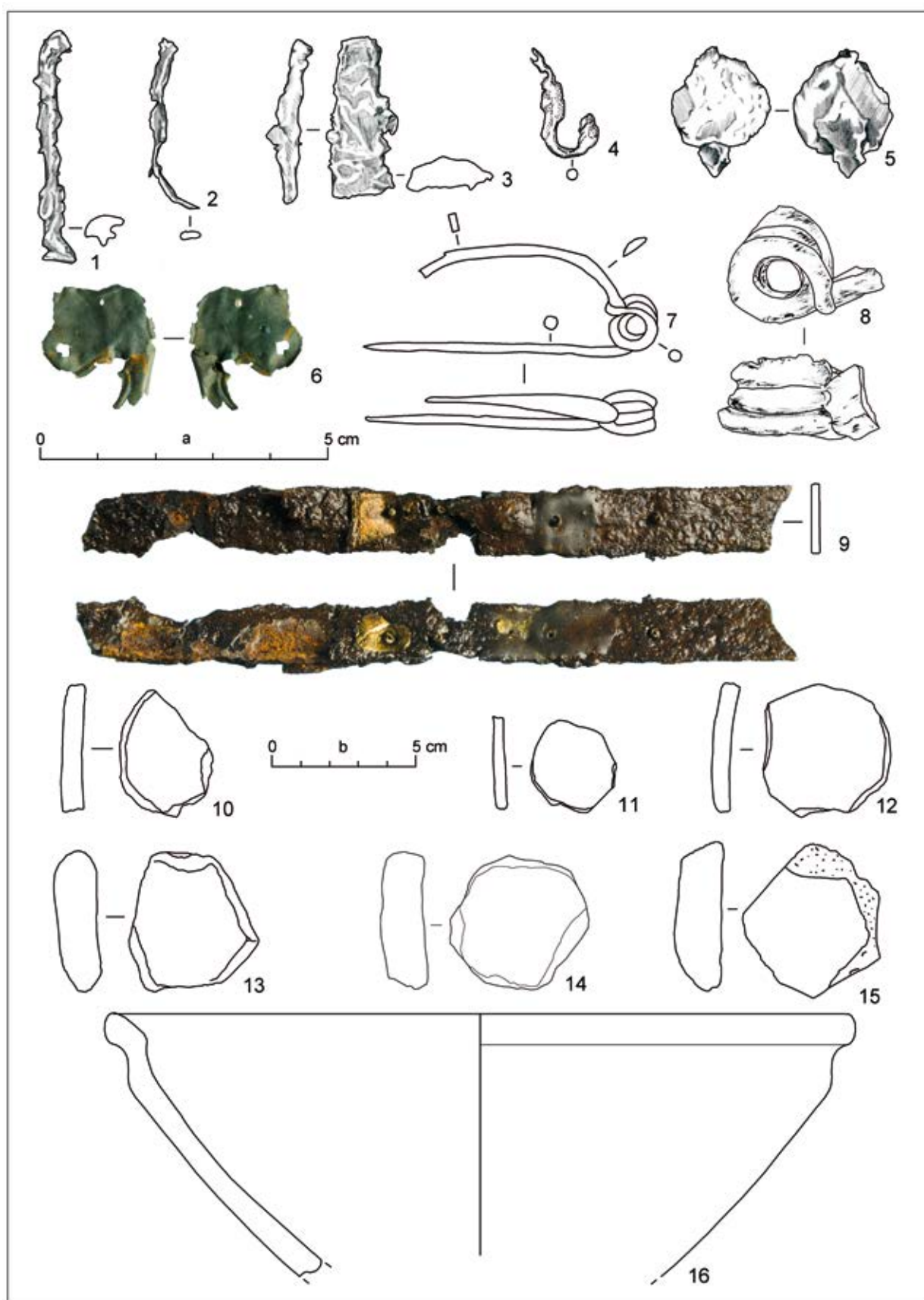
Tab. VIII. Objekt 2/01. Výber keramiky vytočenej na kruhu.

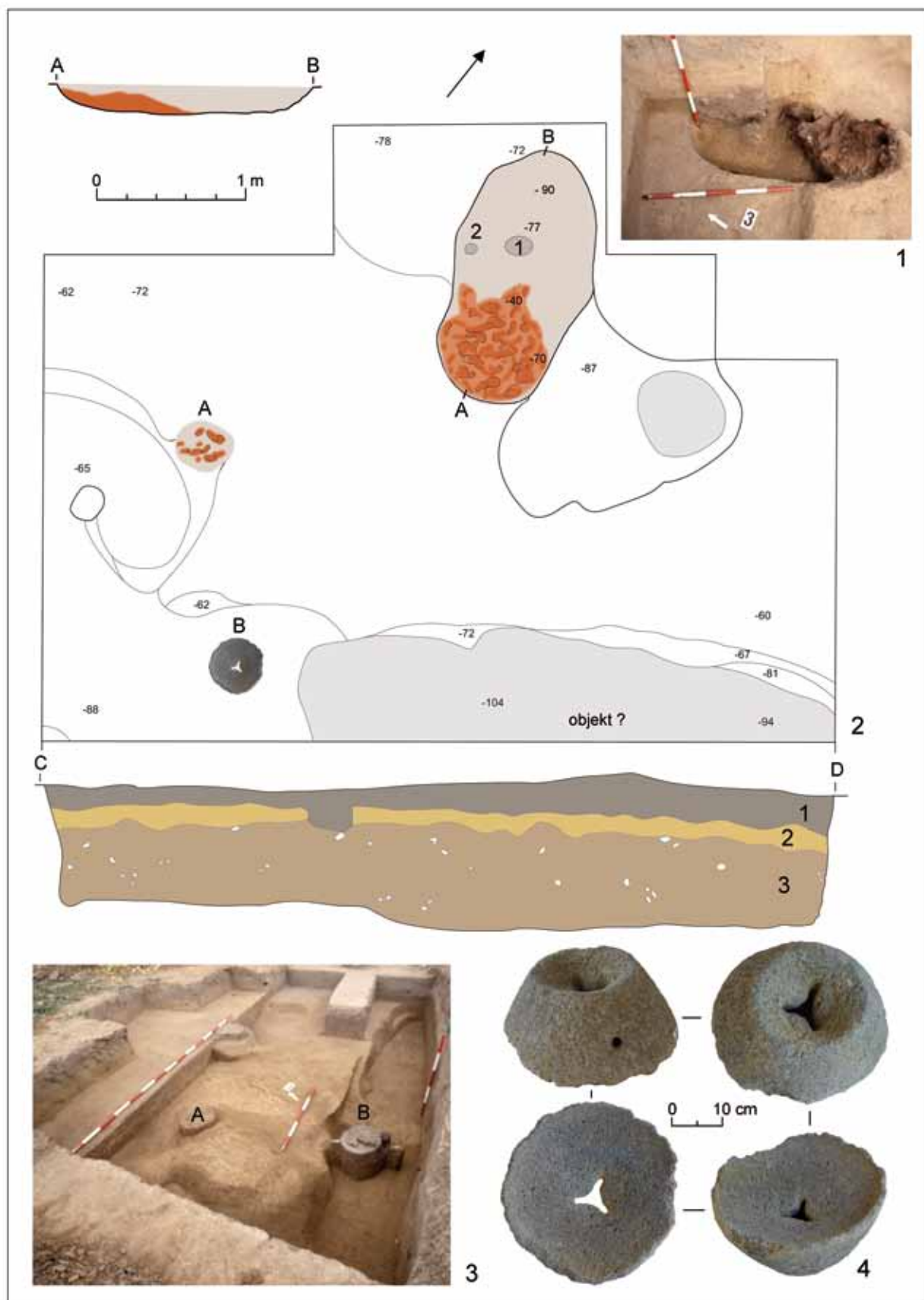
Tab. IX. Objekt 2/01. Výber keramiky vytočenej na kruhu.

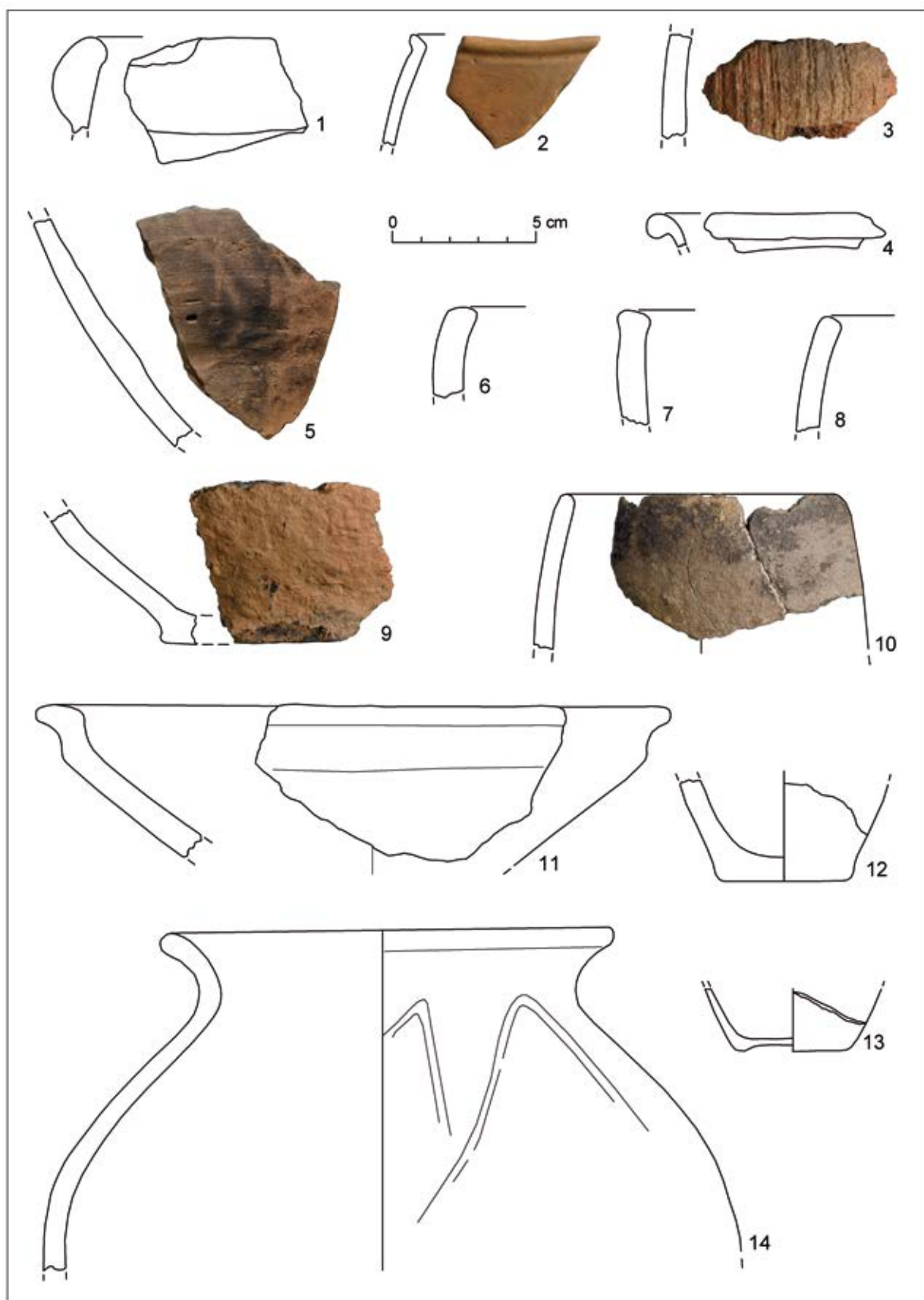
Tab. X. Objekt 2/01. Výber keramiky 1–5, 7–10 – vyrobená voľne v ruke; 6 – vytočená na kruhu.

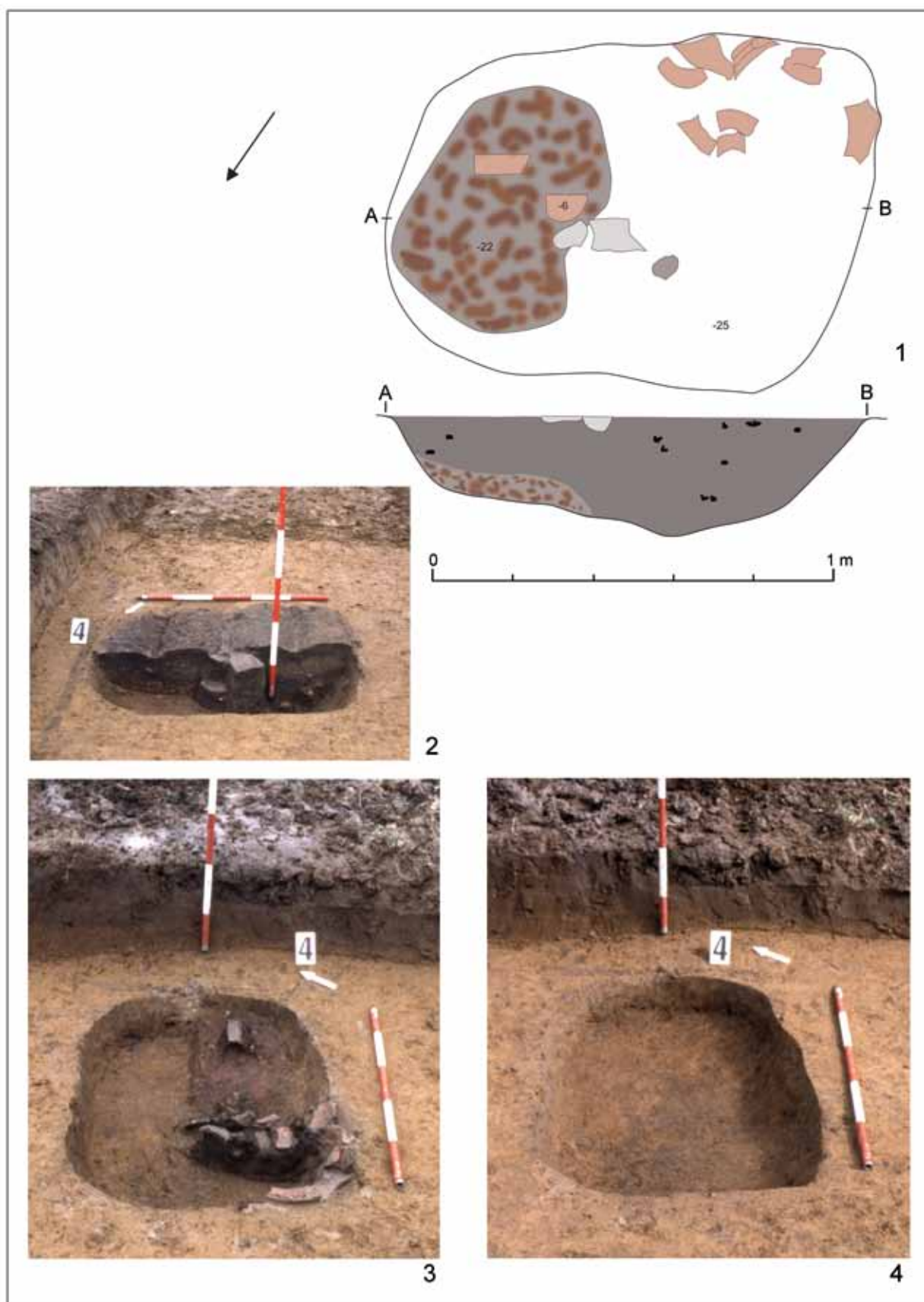
Tab. XI. Objekt 2/01 – Výber nálezov. 10–12 – keramika vytočená na kruhu; 13–16 – vyrobená voľne v ruke; 1–5, 7, 8 – železo; 6 – bronz; 9 – železo, bronz. Mierka: a – 1–9; b – 10–16.

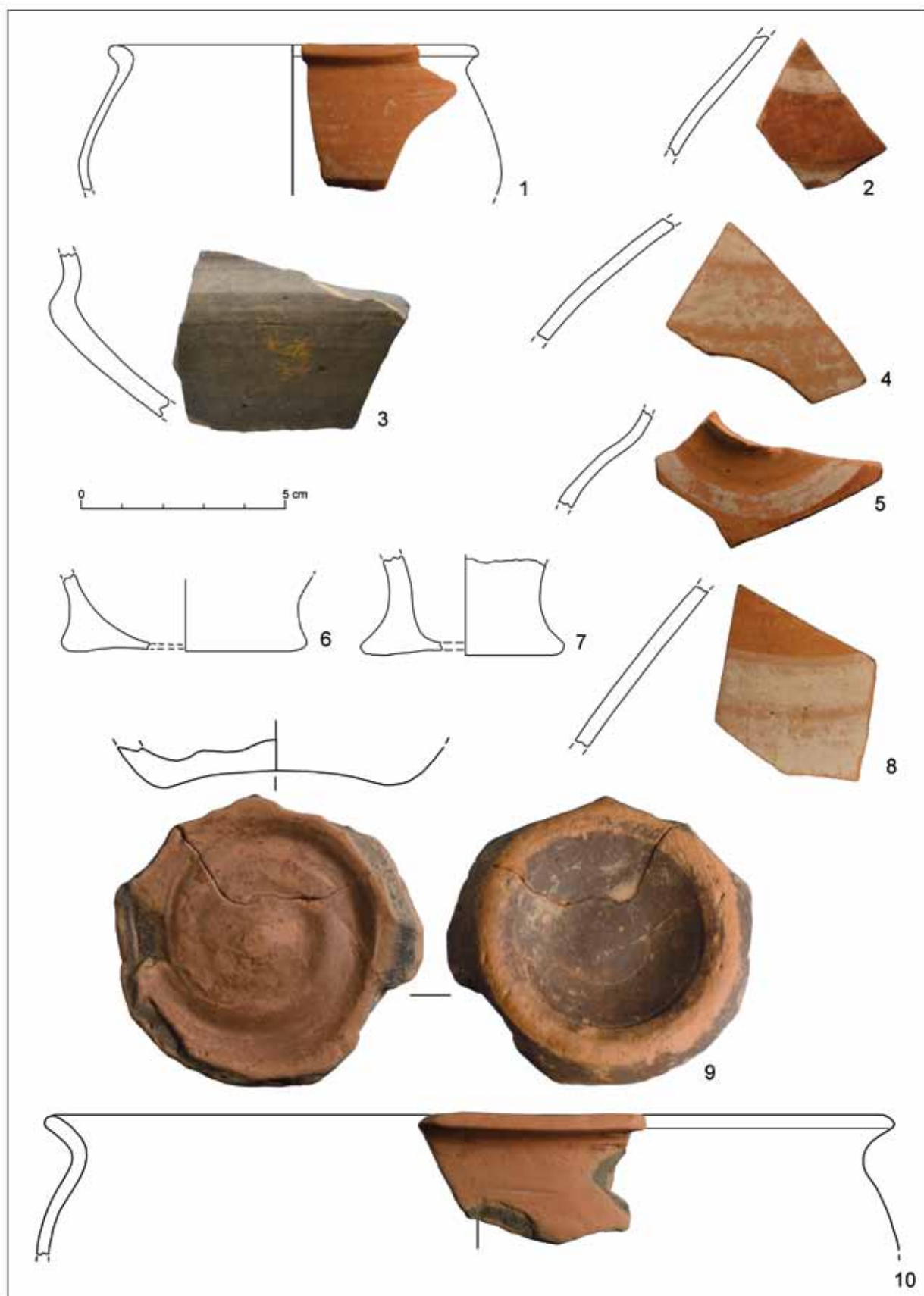
Tab. XII. Sonda I/01. 1 – objekt 3/01; 2, 3 – nálezová situácia na ploche sondy I/01; 4 – žarnov.

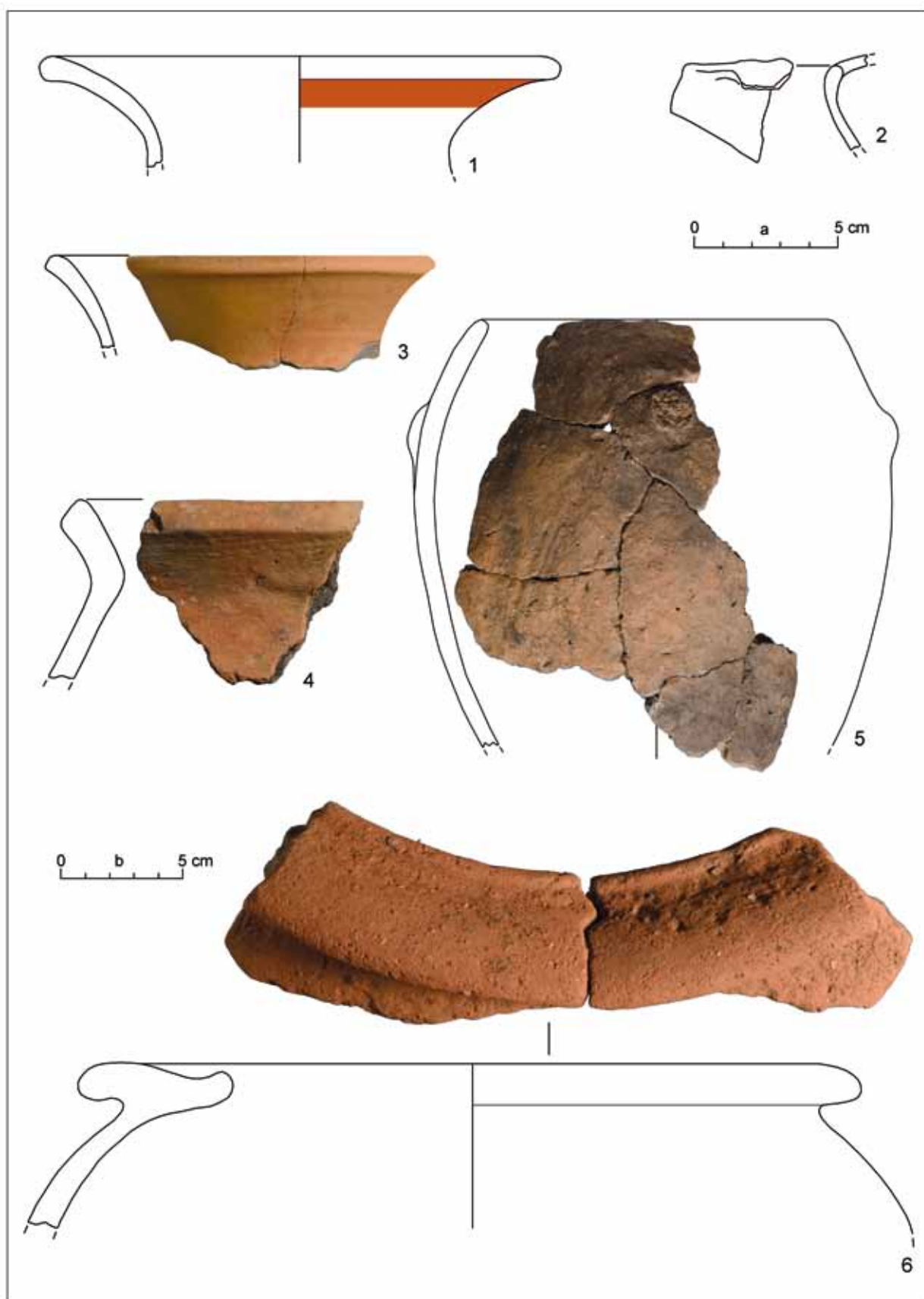
Tab. XIII. Sonda I/01. Výber keramiky: 1–5, 12–13 – vytočená na kruhu; 6–11 – vyrobená voľne v ruke.

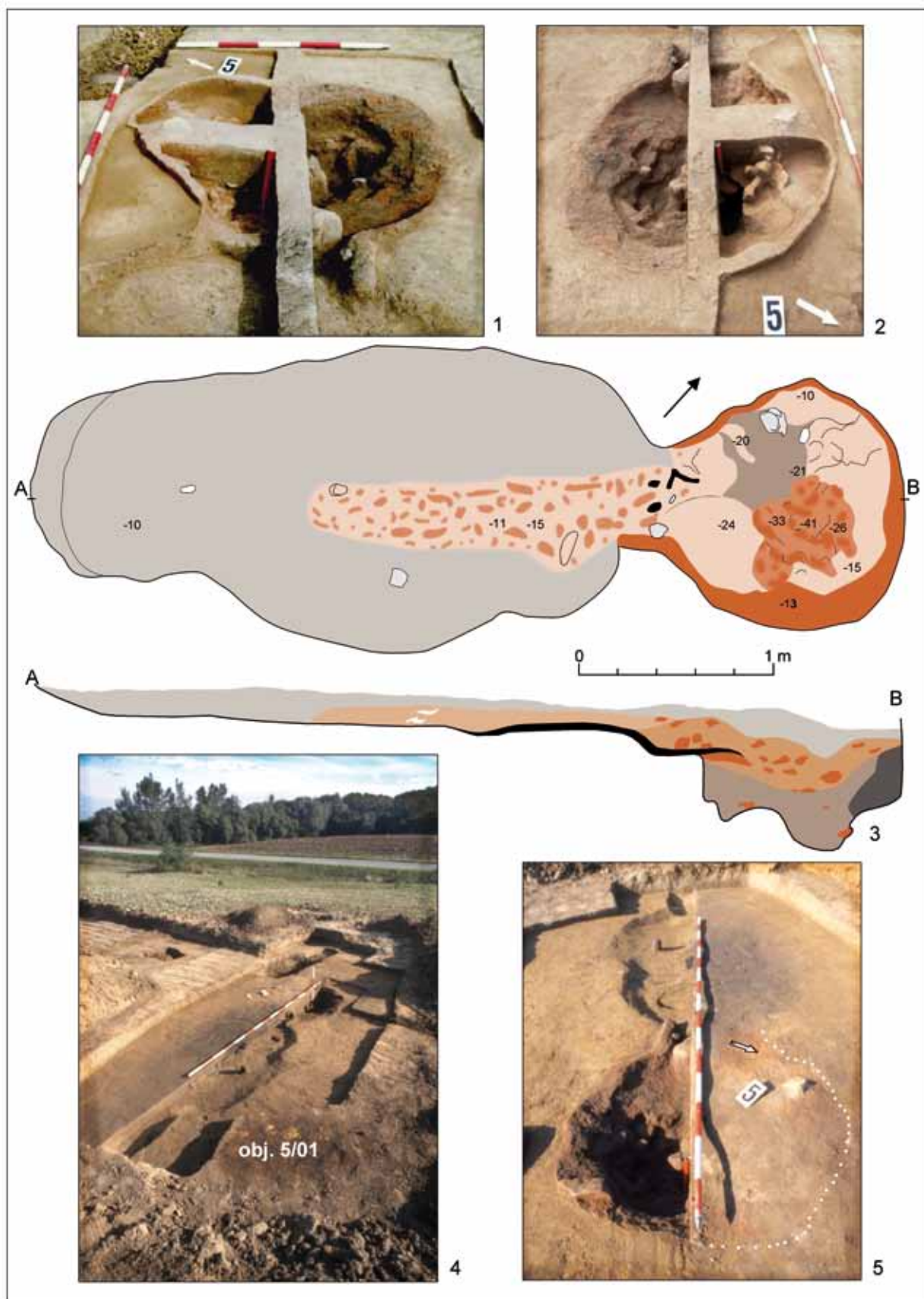
Tab. XIV. Objekt 4/01 – 1–4 – nálezová situácia.

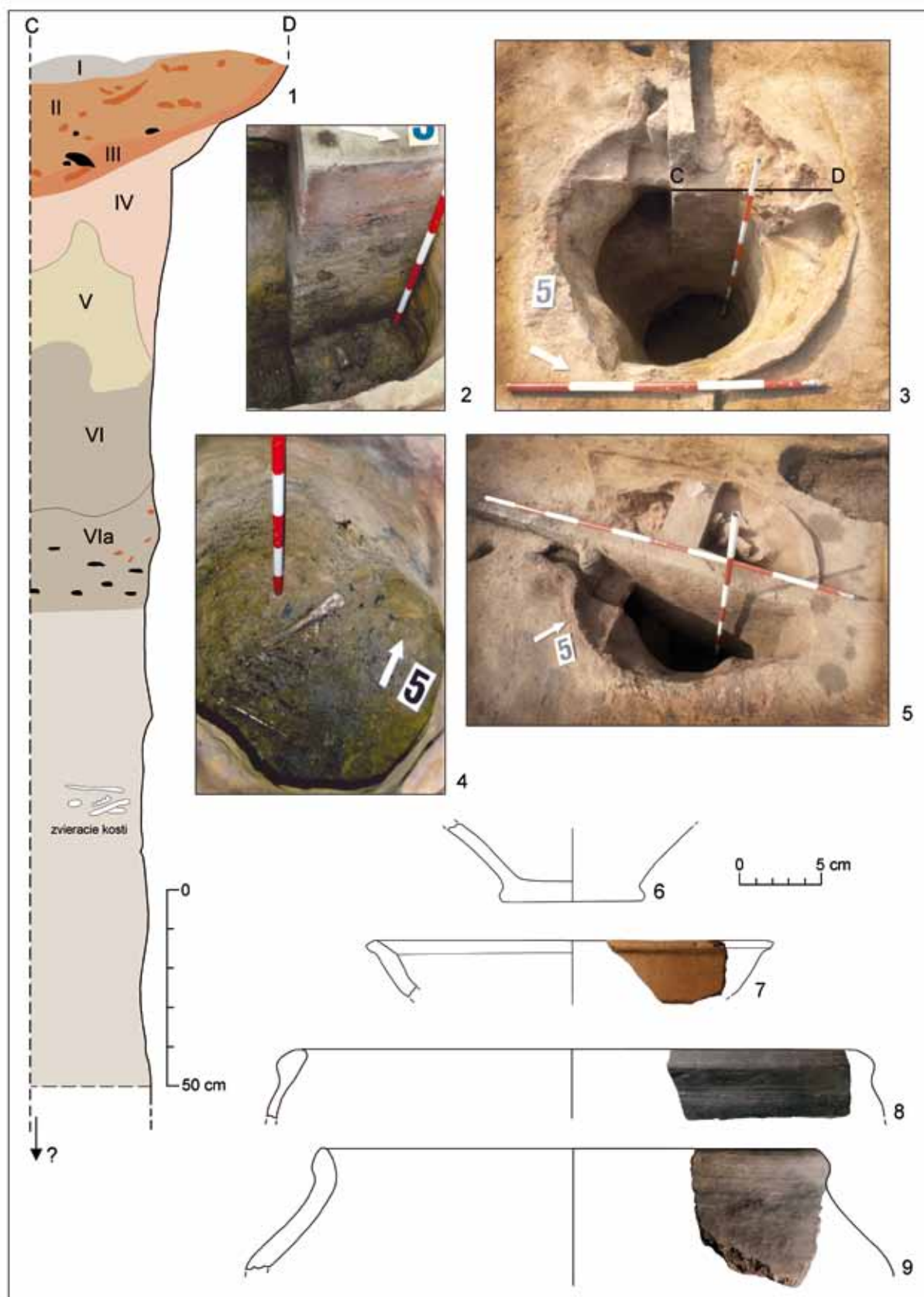
Tab. XV. Objekt 4/01. Výber keramiky vytočenej na kruhu.

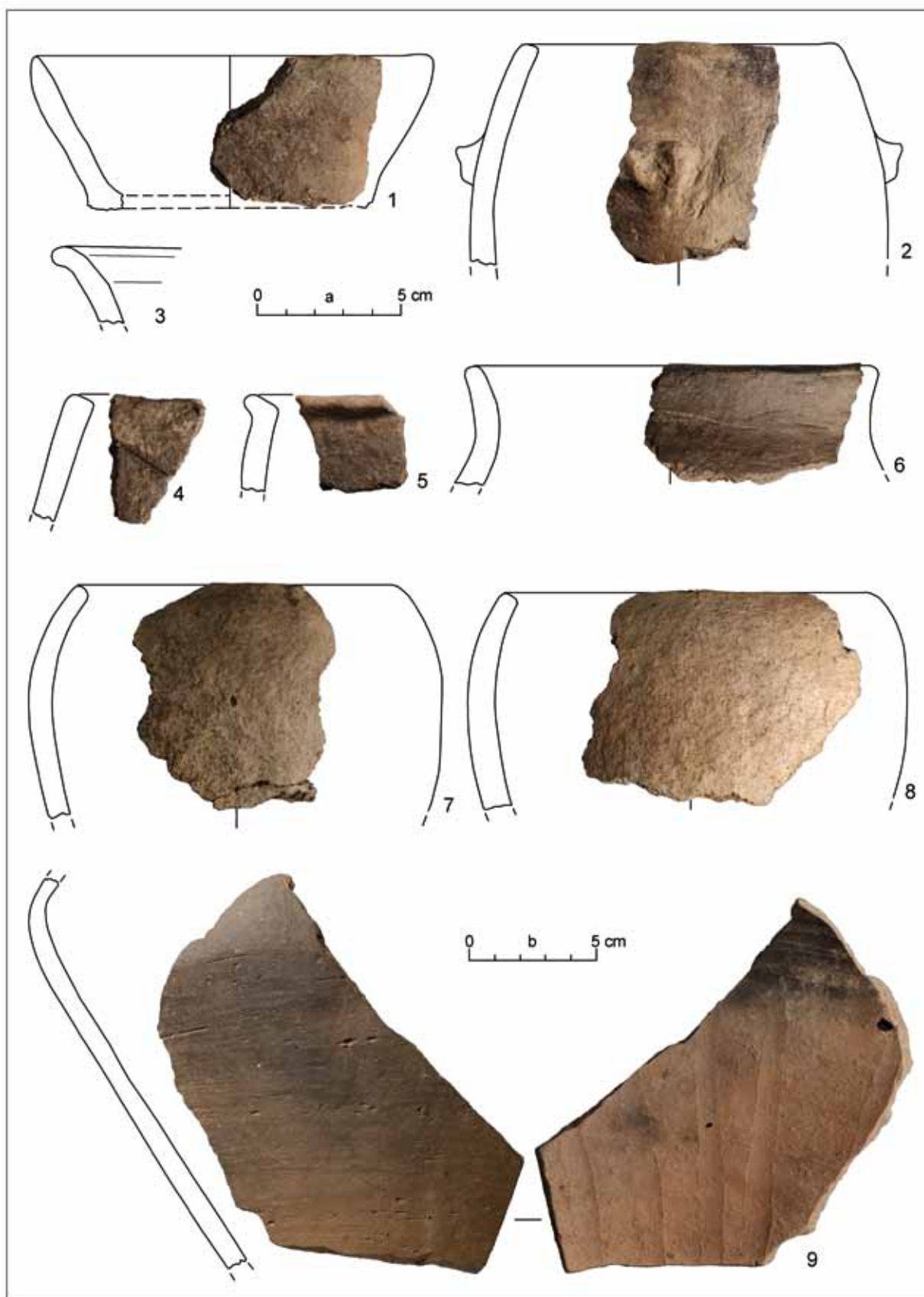
Tab. XVI. Objekt 4/01. Výber keramiky – 1–3, 6 – vytočená na kruhu; 4, 5 – vyrobená voľne v ruke. Mierka: a – 1–4; b – 5, 6.

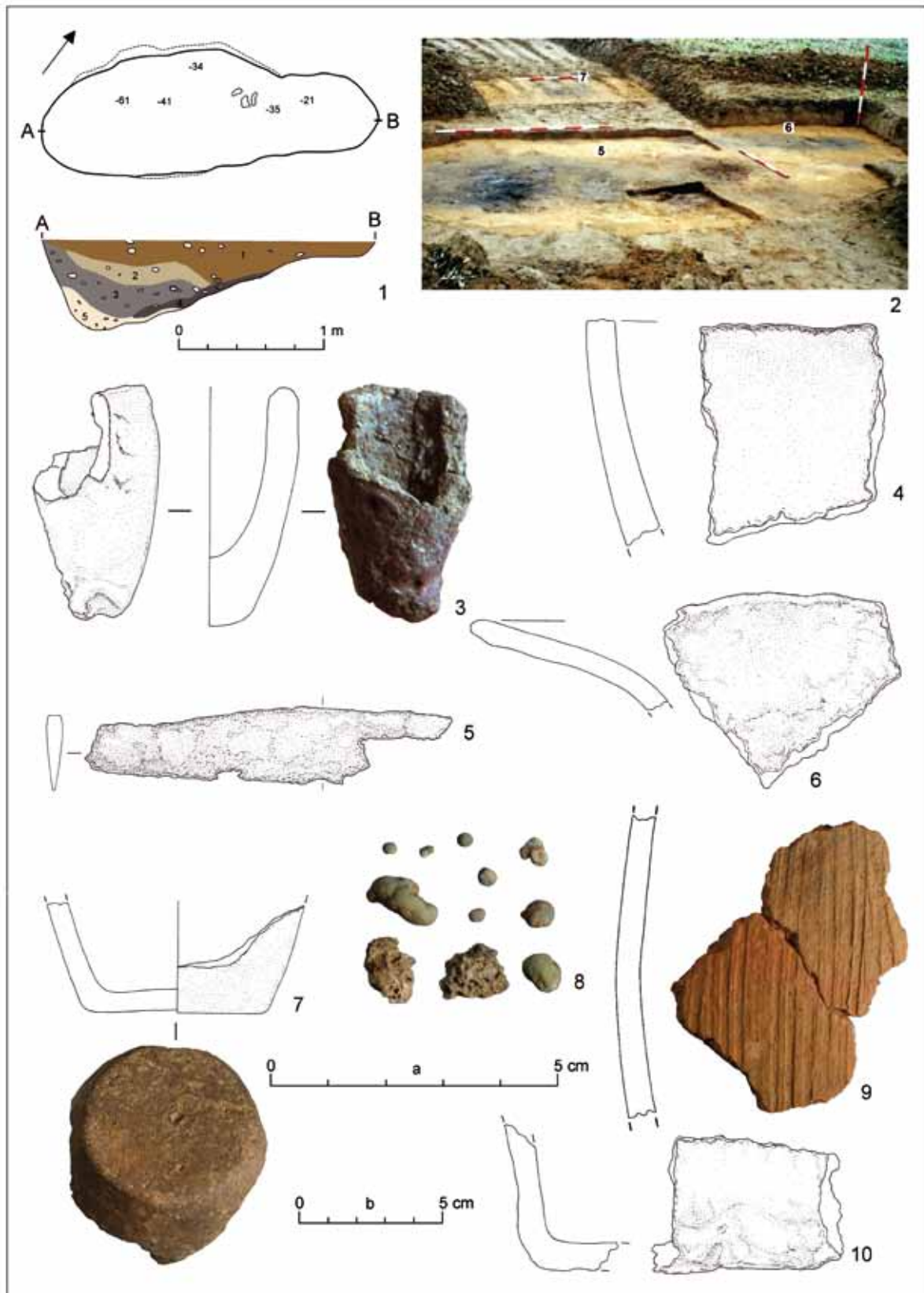
Tab. XVII. Objekt 5/01 – stredoveká pec . 1–2 – rez telesom pece; 3, 5 – pôdorys pece s predpecnou jamou; 4 – nálezová situácia.

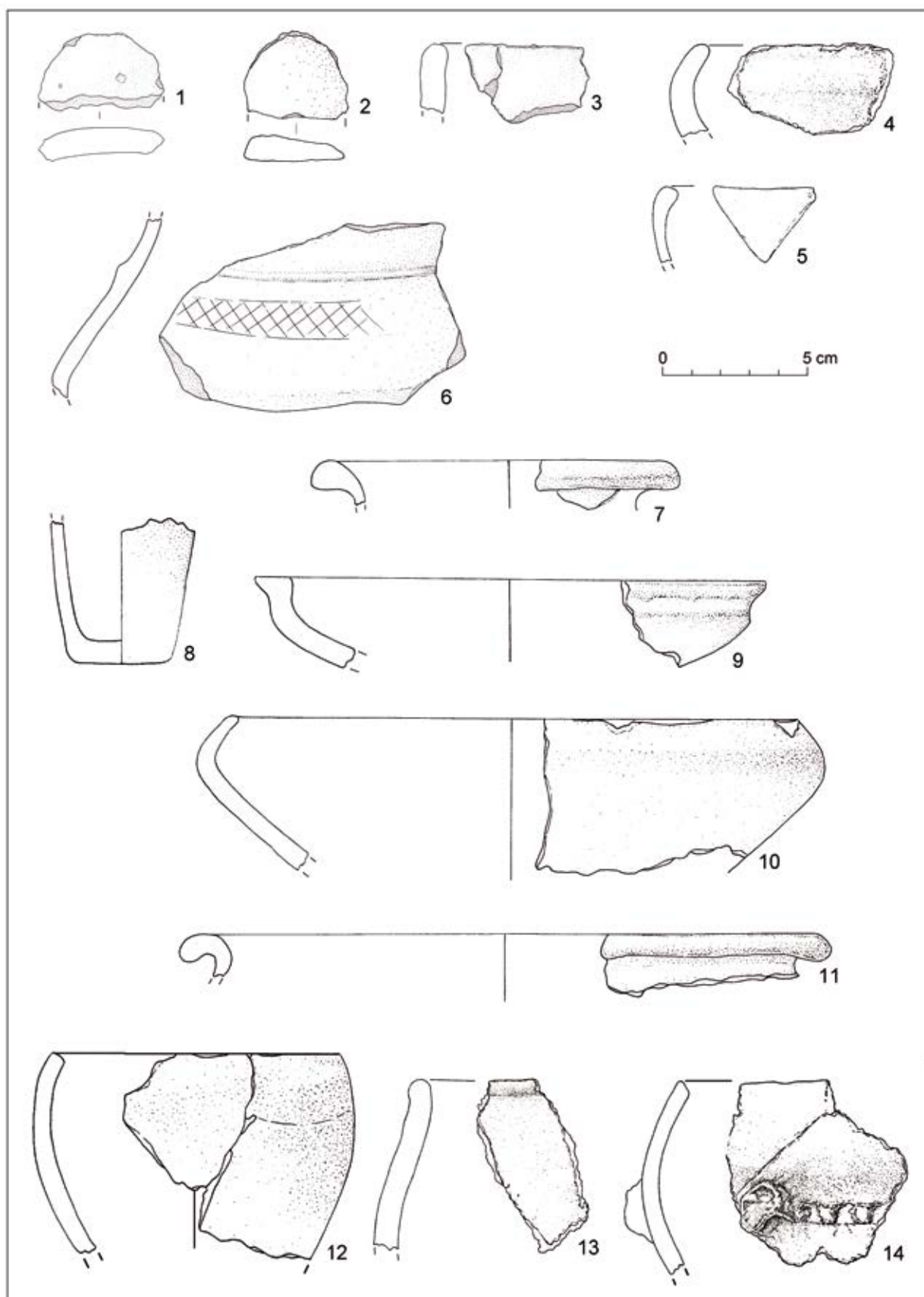
Tab. XVIII. Šachtovitá jama pod pecou. 1 – rez CD – vrstvy: I–III – teleso pece, IV – tmavšia hlina, uhľíky, kúsky mazanice, V – svetlá piesočnatá hlina, VI a VIa – tmavohnedá hlina, kúsky mazanice, drobné uhľíky, zhľuk zvieracích kostí; 2–5 – nálezové situácie. Výber keramiky: 6, 7 – vyrobená voľne v ruke; 8, 9 – vytočená na kruhu.

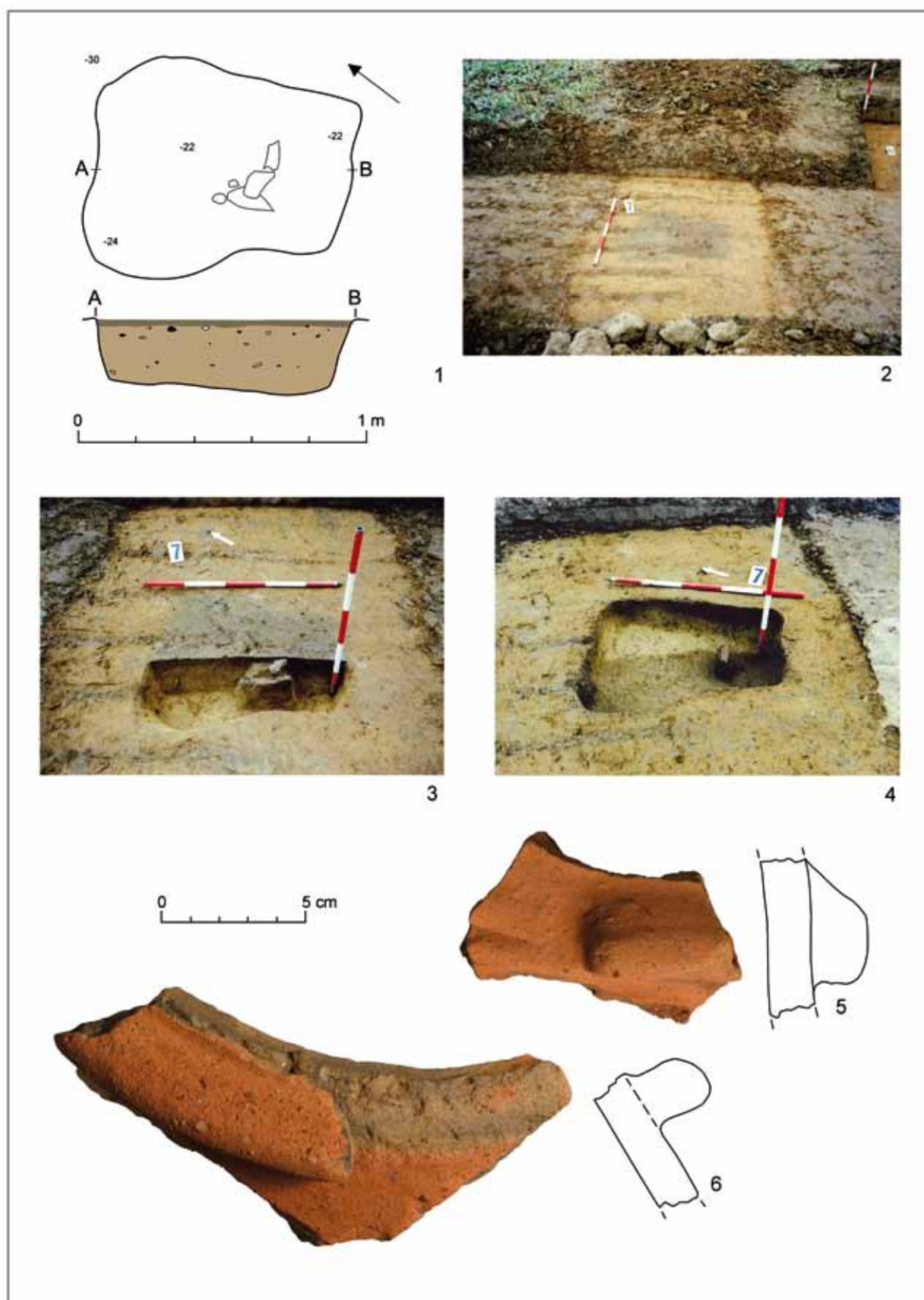
Tab. XIX. Výber keramiky z pece – 2, 4, 5 – vyrobená voľne v ruke. Výber keramiky zo šachtovitej jamy – 1, 6–8 – vyrobená voľne v ruke; 9 – vytočená na kruhu. Mierka: a – 1–8; b – 9.

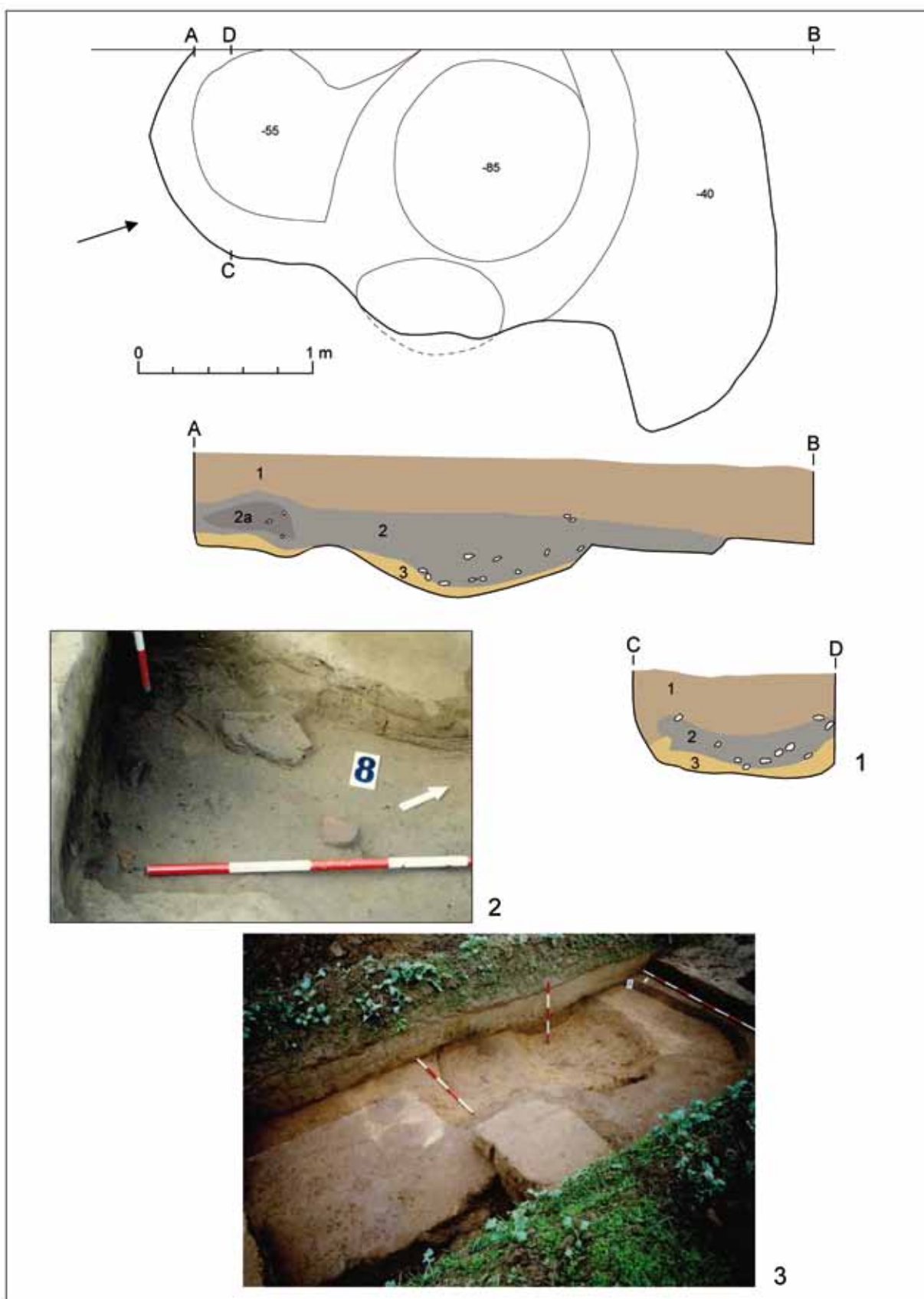
Tab. XX. Objekt 6/01. 1 – rez AB, vrstvy: 1 – tmavá čiernohnedá hlina, uhliky, kúsky mazanice, 2 – hlina svetlohnedá, piesčitá, 3 – hnedočierna hlina, uhliky, 4 – súvislá popolovitá vrstva, uhliky, 5 – svetlohnedá, piesčitá; 2 – poloha objektu; Výber nálezov. 3 – téglík; keramika: 4, 6, 7, 10 – vyrobené voľne v ruke; 9 – vytočená na kruhu; 5 – železo; 8 – bronz. Mierka: a – 8; b – 3–7, 9, 10.

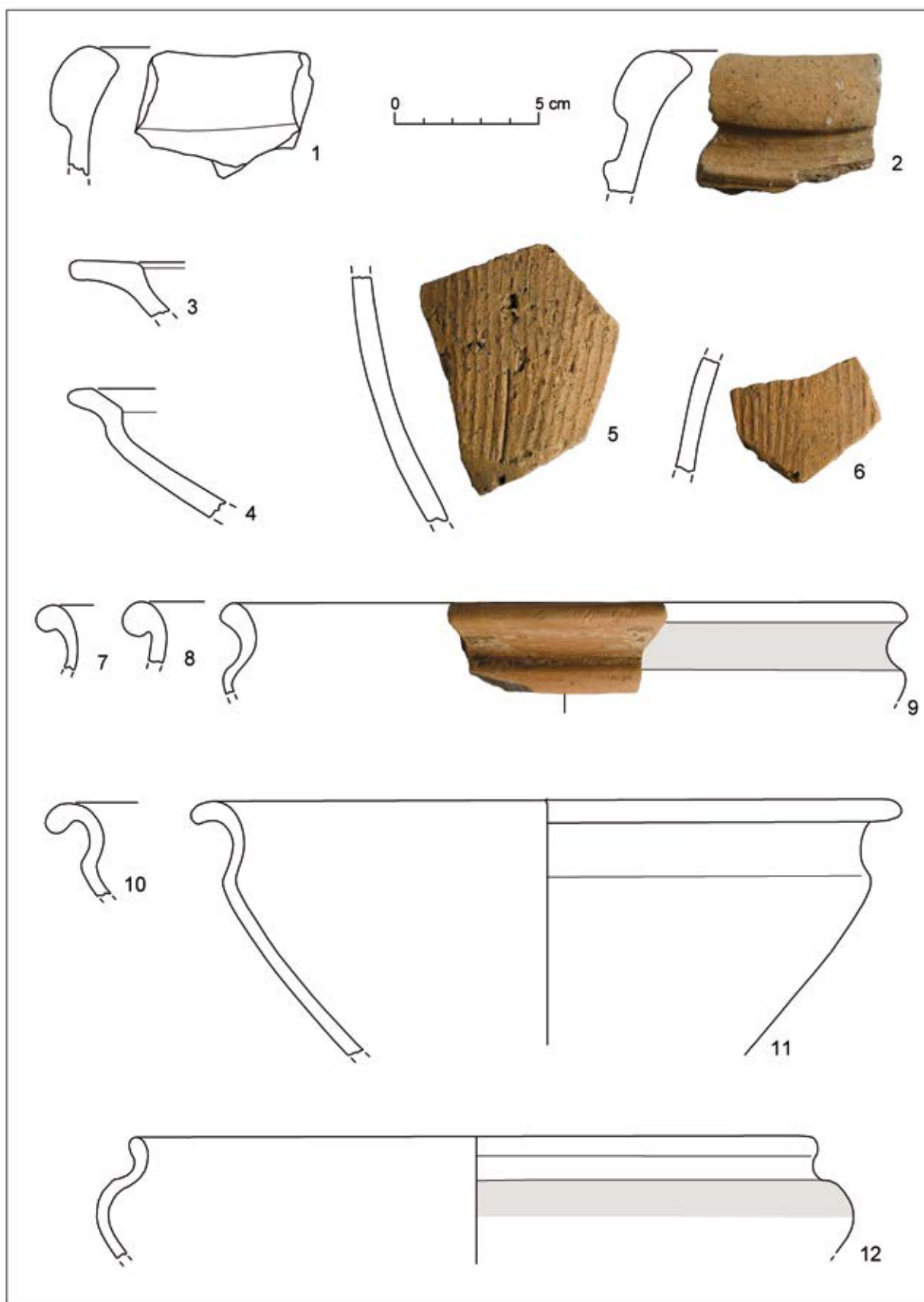
Tab. XXI. Objekt 6/01. Výber keramiky. 1–4, 9, 10, 12–14 – vyrobené voľne v ruke; 5–8 – vytočené na kruhu.

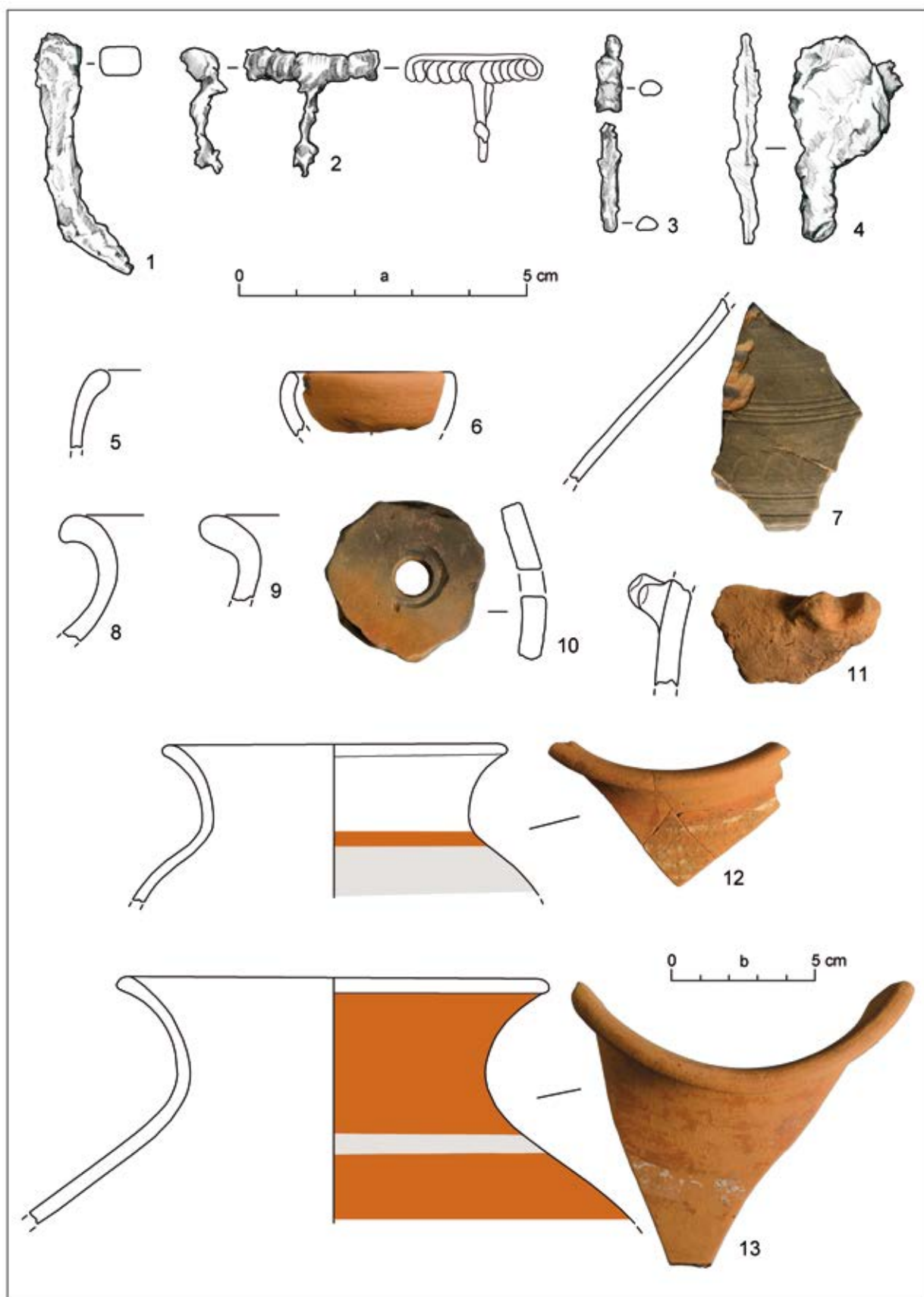
Tab. XXII. Objekt 7/01. 1–4 – nálezová situácia; 6, 7 – keramika vytočená na kruhu.

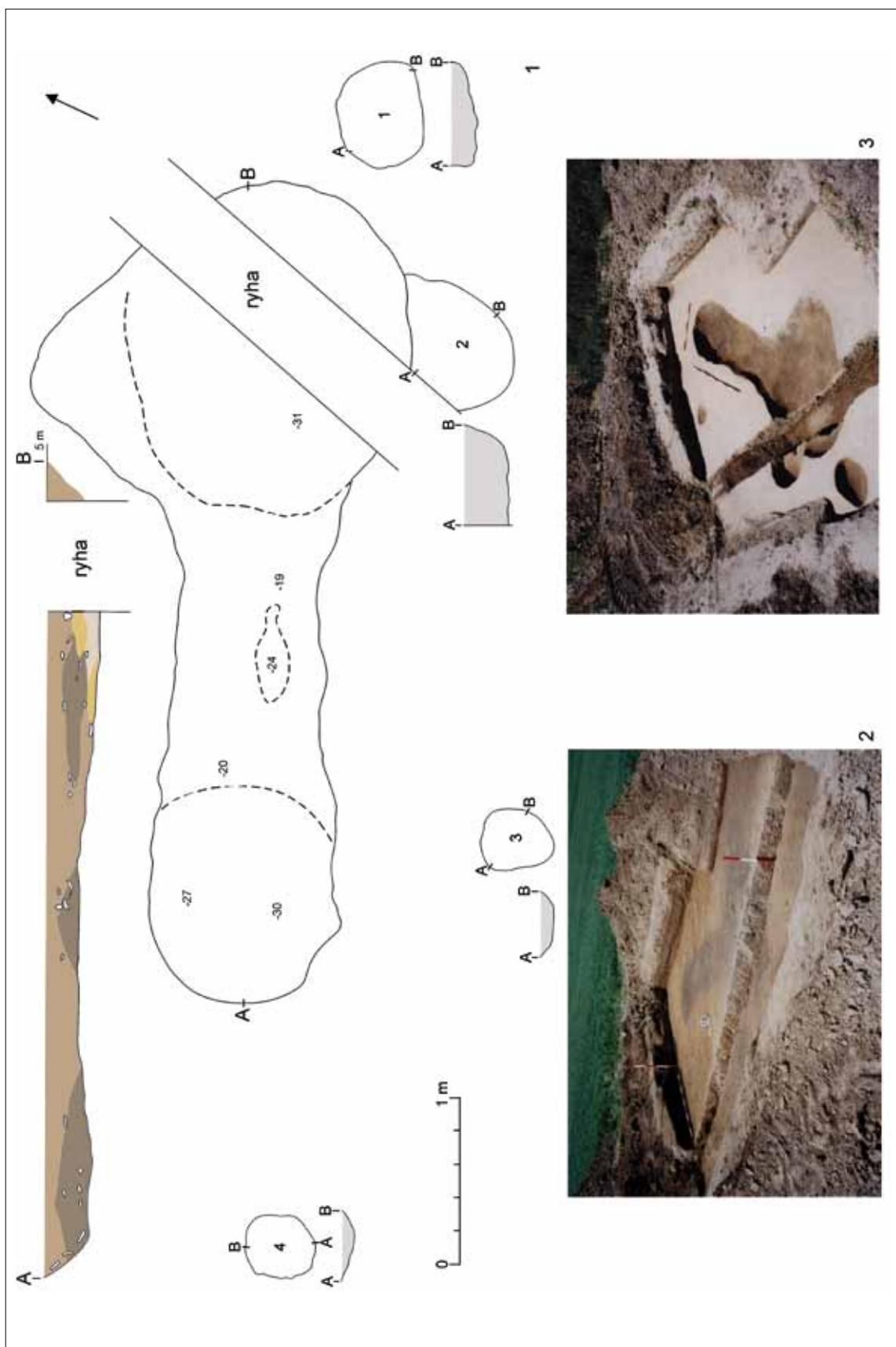
Tab. XXIII. Objekt 8/01. Pôdorys objektu – rez A, B – vrstvy: 1 – ornica, 2, 2a – šedočierna, popolovitá, premiešaná s uhlíkmi, 3 – svetložltá – podložie. Rez C, D – vrstvy: 1 – ornica, 2 – tmavohnedá, uhlíky, črepy, kúsky mazanice, 3 – svetložltá – podložie

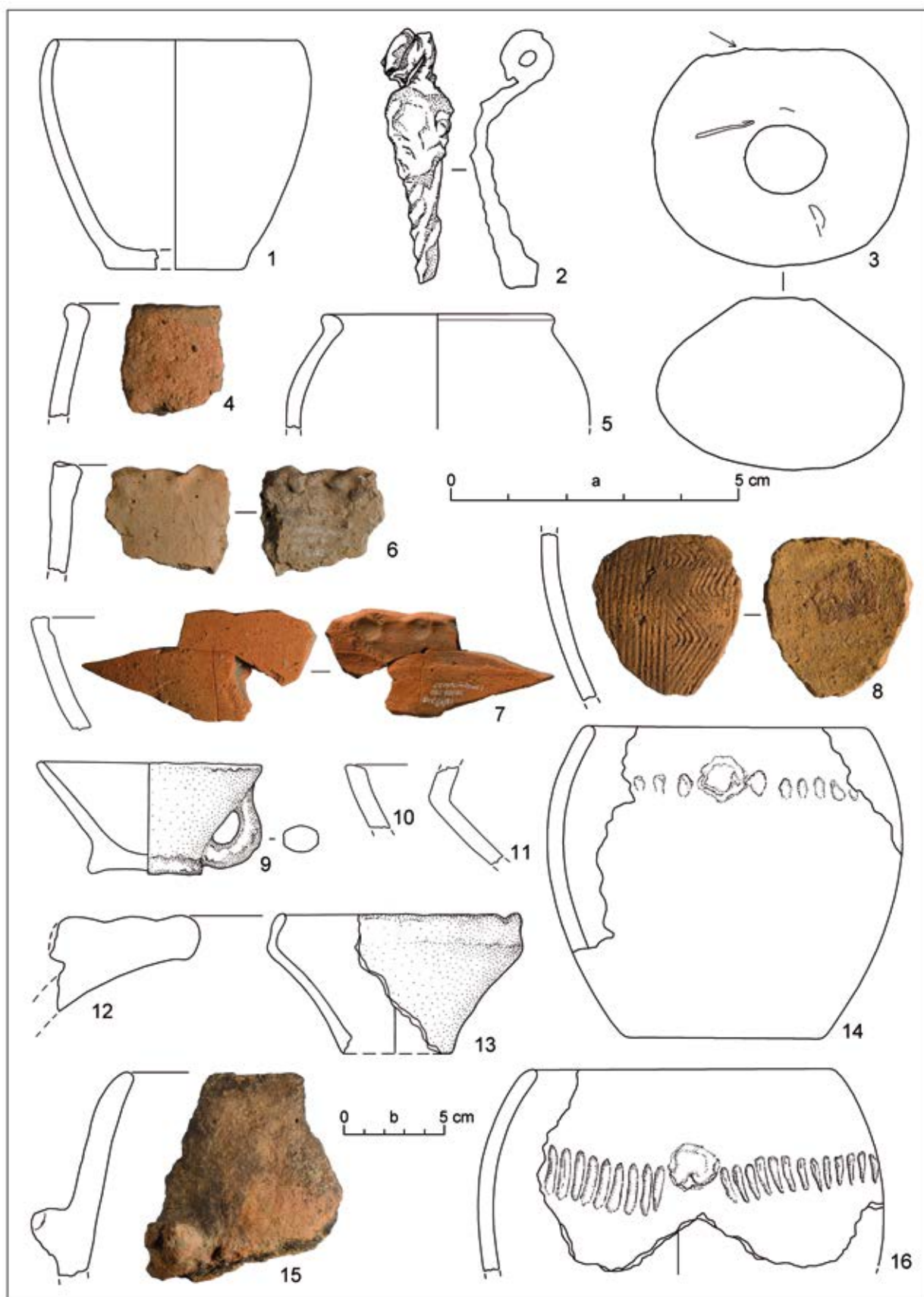
Tab. XXIV. Objekt 8/01. Výber keramiky. 1, 2, 5–12 – vytočená na kruhu; 3, 4 – vyrobená voľne v ruke.

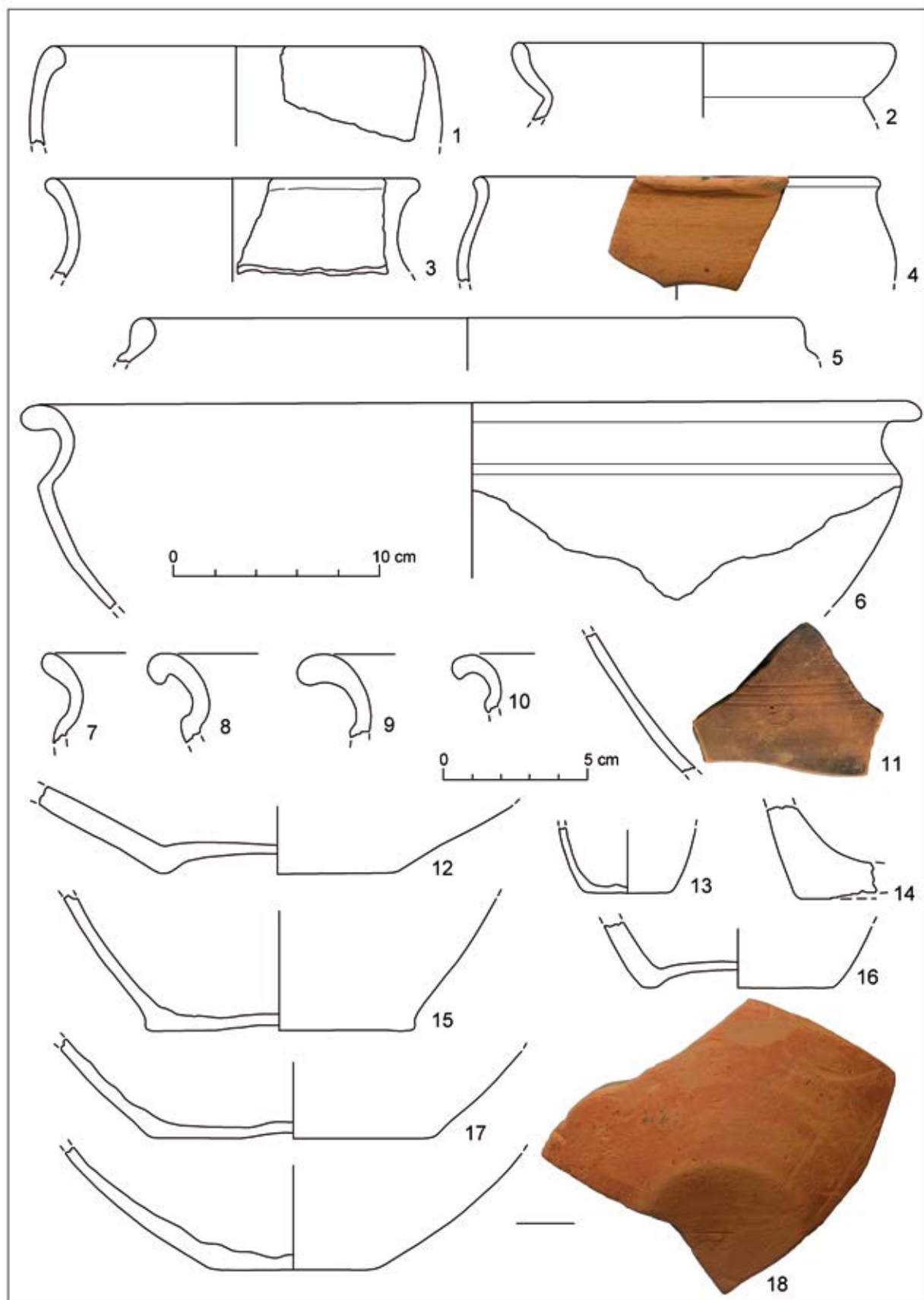
Tab. XXV. Výber nálezov. 1-4 – železo; 5-10, 12, 13 – keramika vytočená na kruhu; 11 – vyrobené voľne v ruke.

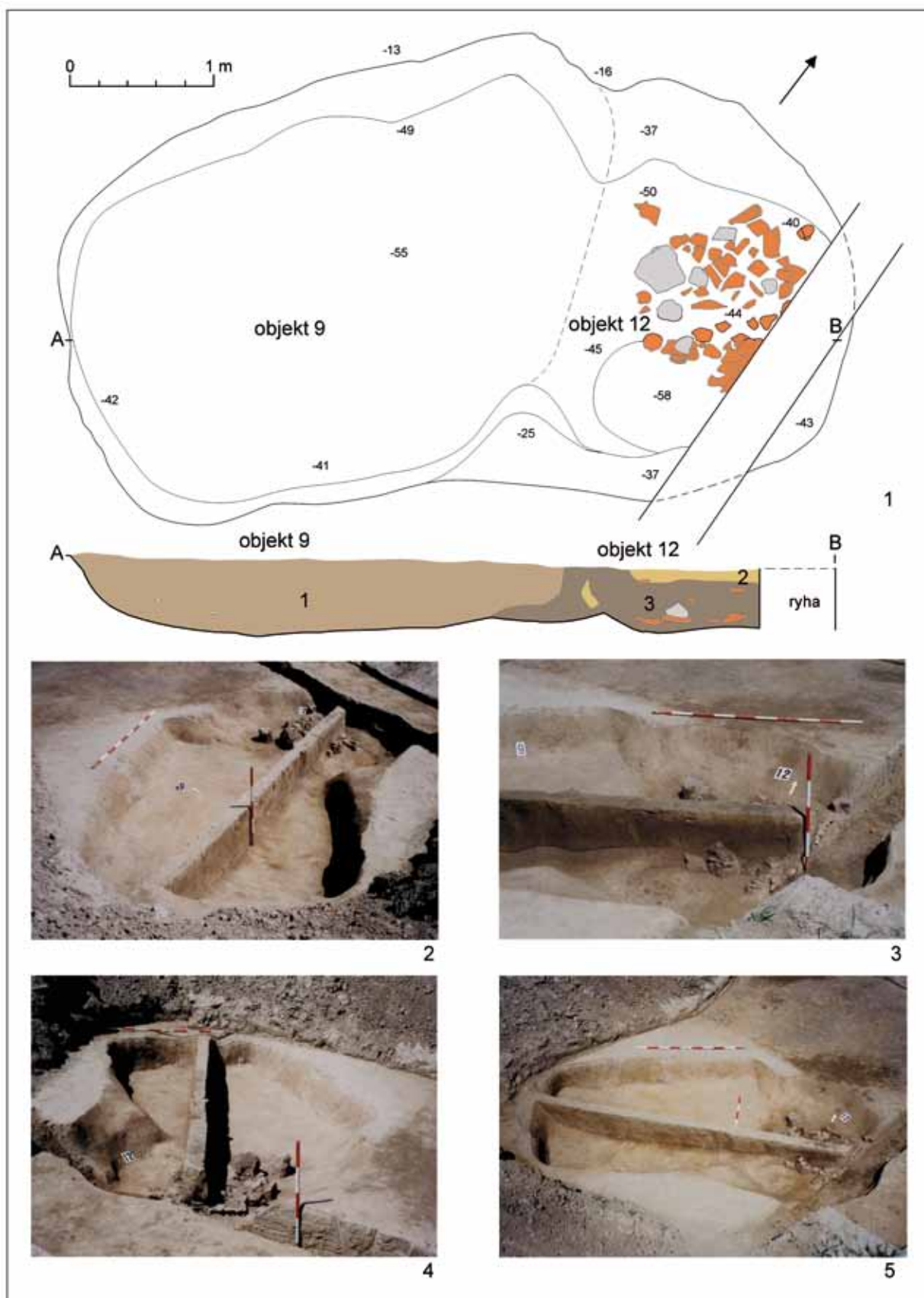
Tab. XXVI. Objekt 10/02. Rez AB – vrstvy: 1 – sivočierna hlina, uhľiky, 2 – štrkovitá, prepálená hlina, uhľiky.

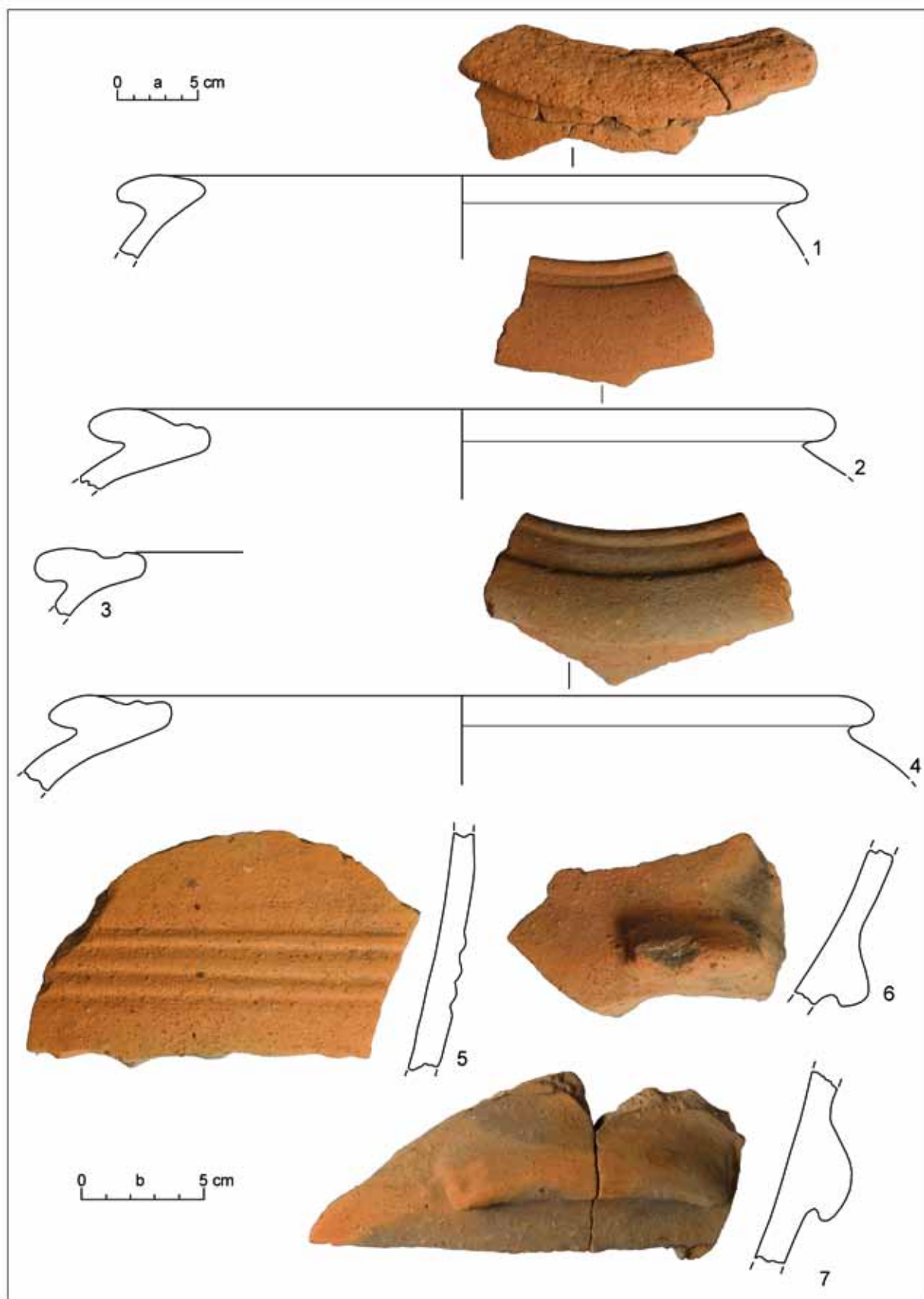
Tab. XXVII. Objekt 10/02. Výber nálezov. Keramika 1, 4-7, 9, 10, 13-16 – vyrobená voľne v ruke; 8, 11, 12 – vytočená na kruhu; 2 – železo; 3 – praslen. Mierka: a – 2, 3; b – 1, 4-16.

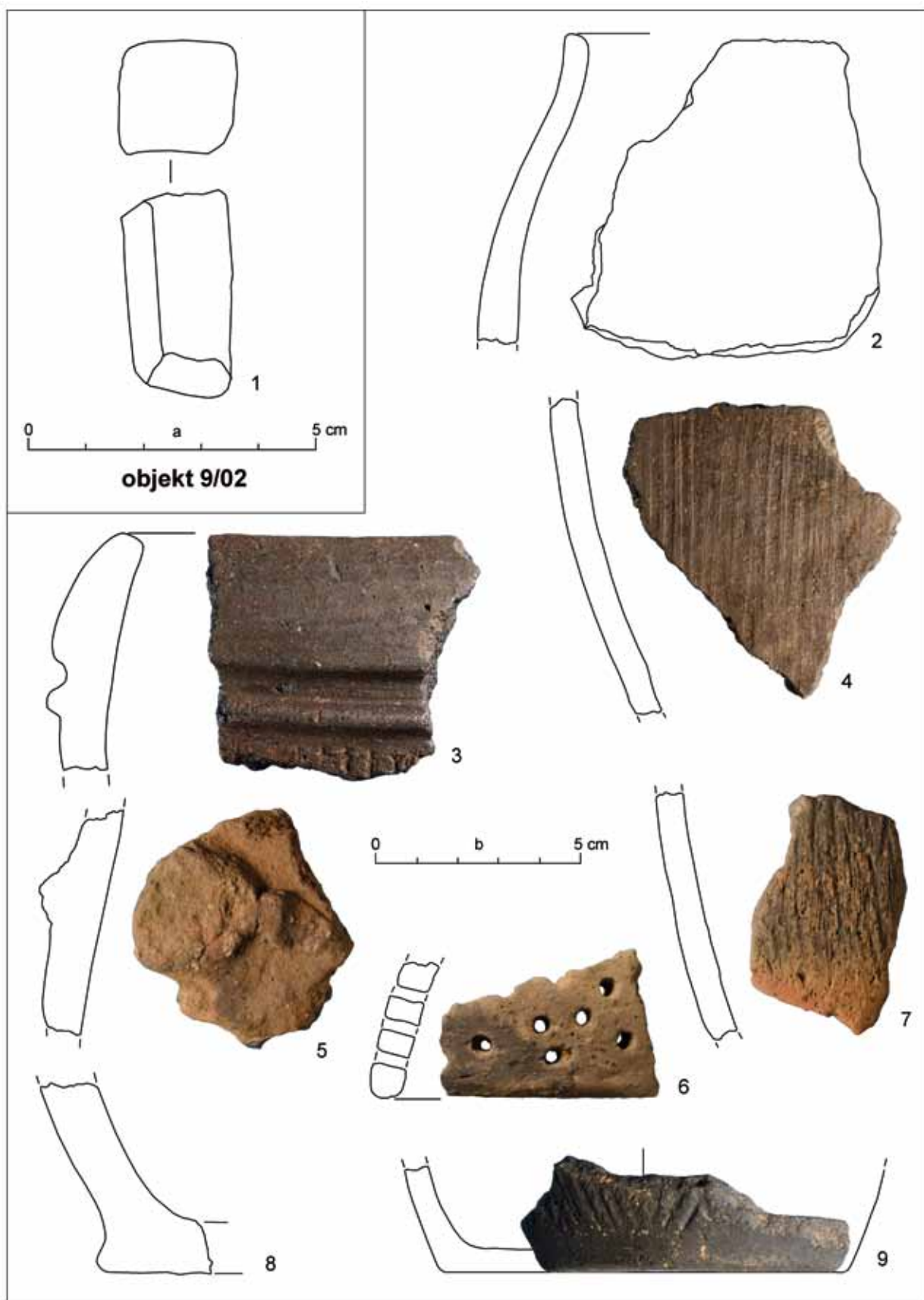
Tab. XXVIII. Objekt 10/02. Výber keramiky vytočenej na kruhu.

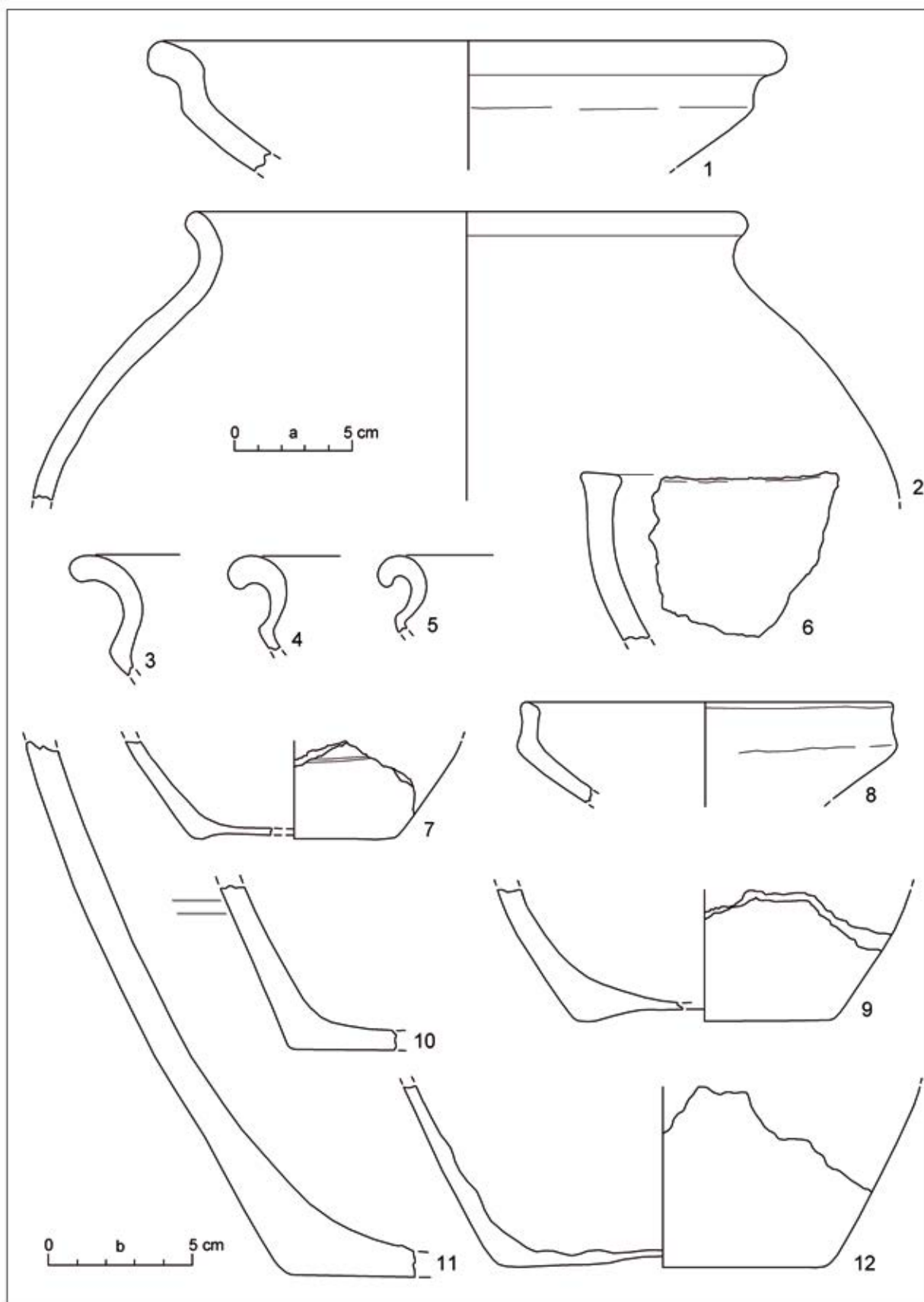
Tab. XXIX. Superpozícia objektov 9/02 a 12/02. 1 – pôdorys objektov; 2–5 – nálezová situácia. Rez AB – vrstvy: 1 – svetlohmedá výplň objektu 9/02; objekt 12/02 – 2 – svetlohmedá, piesčitá hlina, 3 – tmavohmedá hlina, črepy, kamene – prepálené.

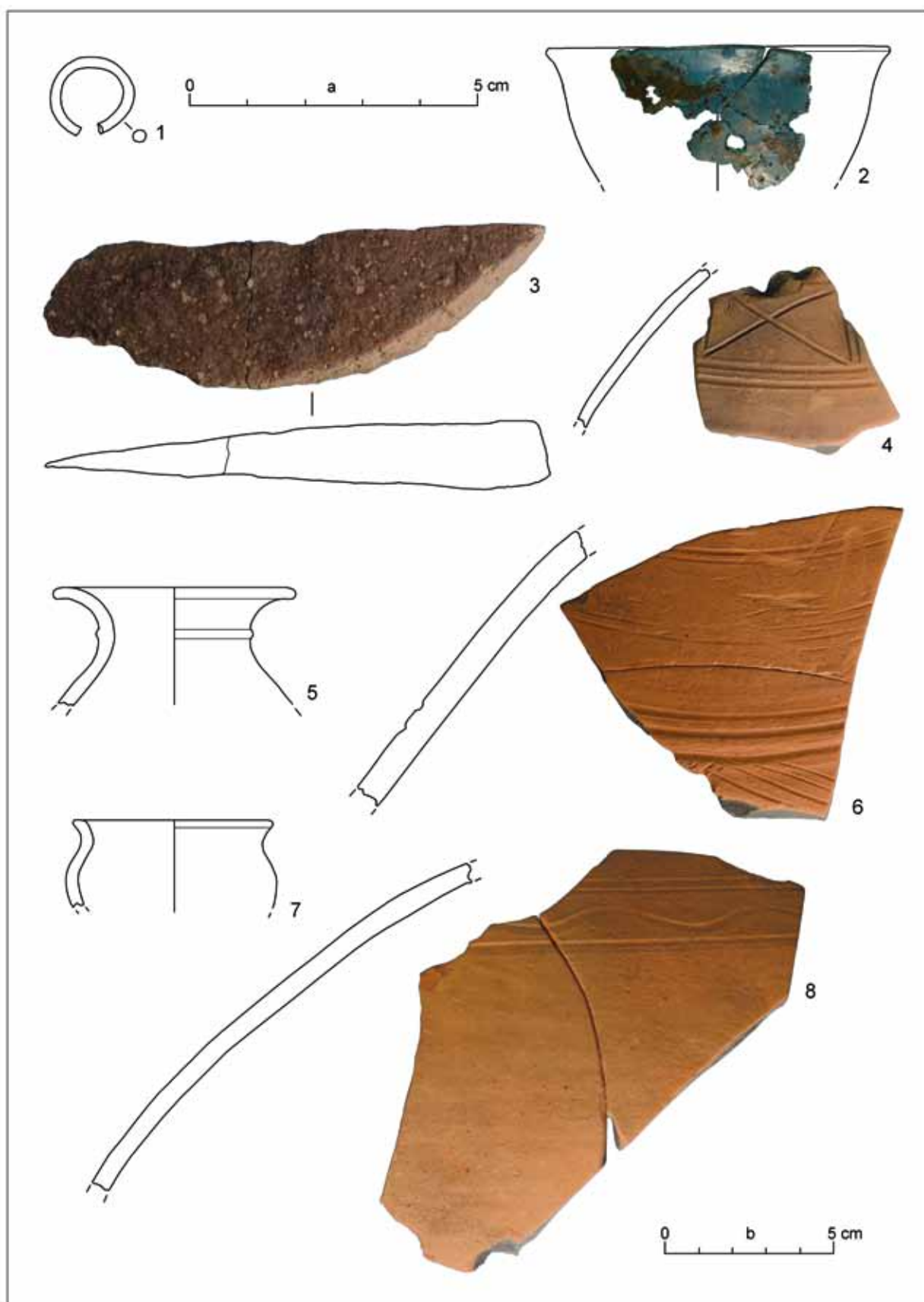
Tab. XXX. Objekt 12/02. Výber keramiky vytočenej na kruhu. Mierka: a – 1–4; b – 5–7.

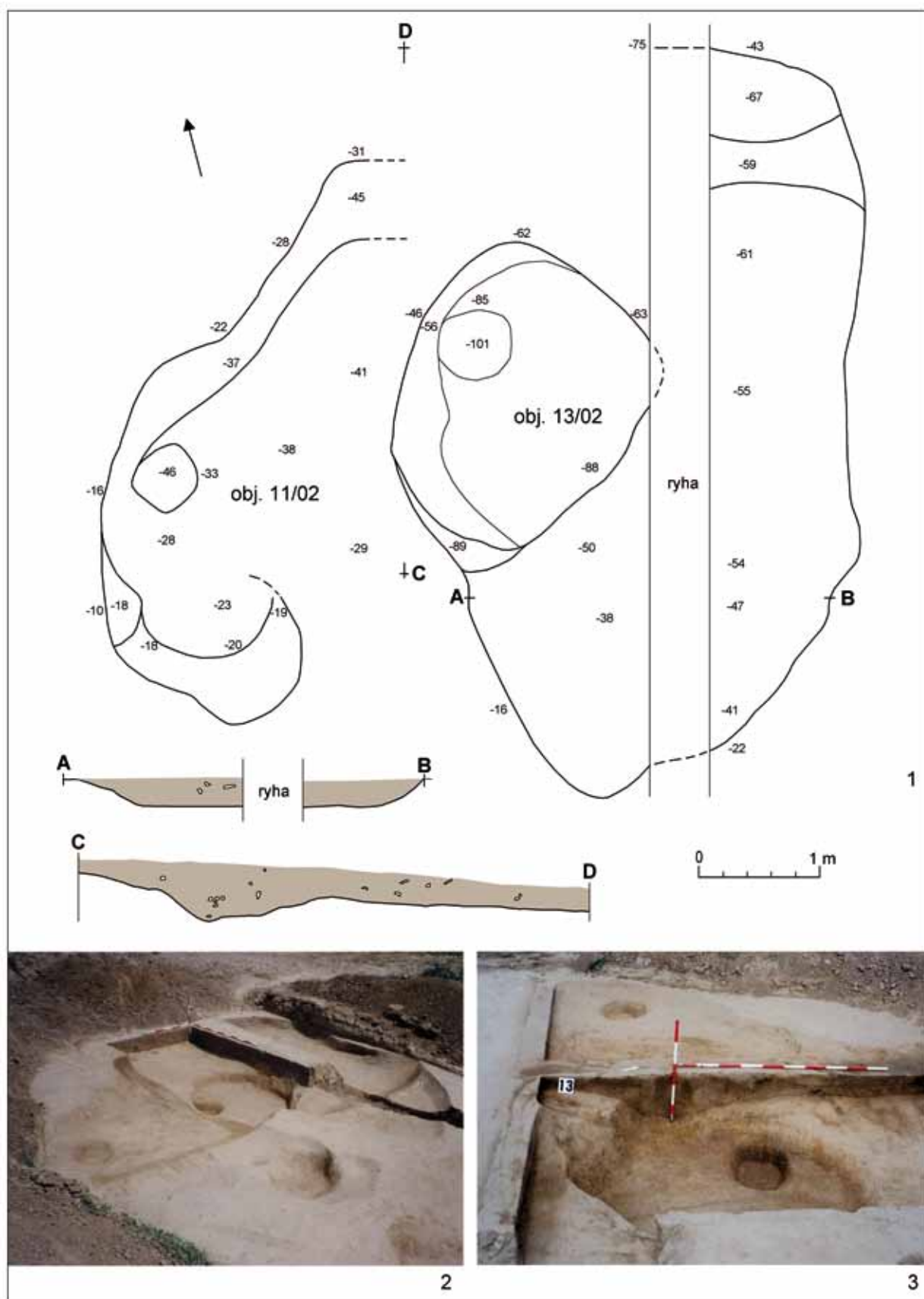
Tab. XXXI. Objekt 9/02 – 1; objekt 12/02 – výber keramiky. 2, 5, 6, 8 – vyrobené voľne v ruke; 3, 4, 7, 9 – vytočené na kruhu.

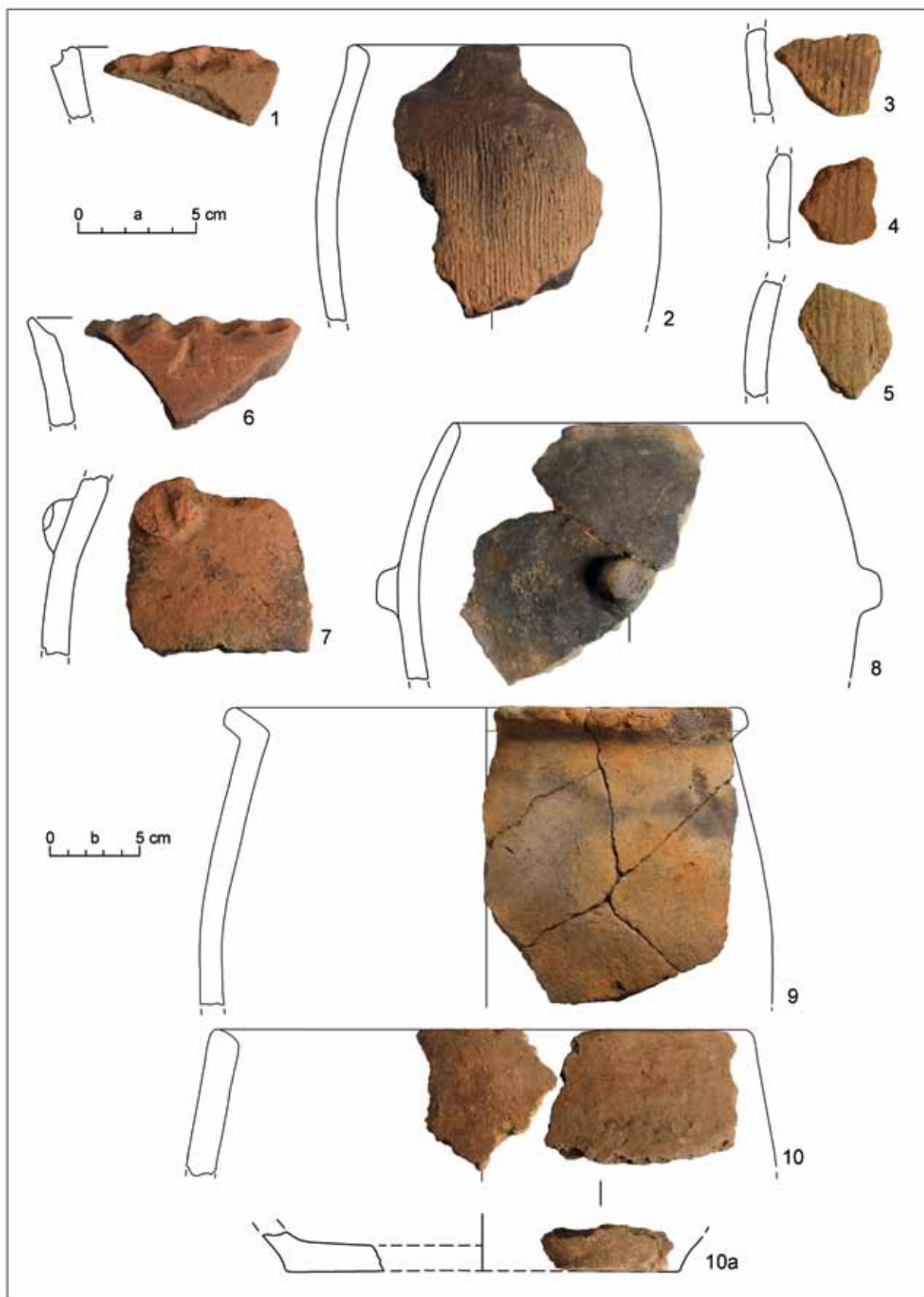
Tab. XXXII. Objekt 12/02. 1–7, 9–12 – keramika vytočená na kruhu; 8 – vyrobená voľne v ruke. Mierka: a – 2; b – 1, 3–12.

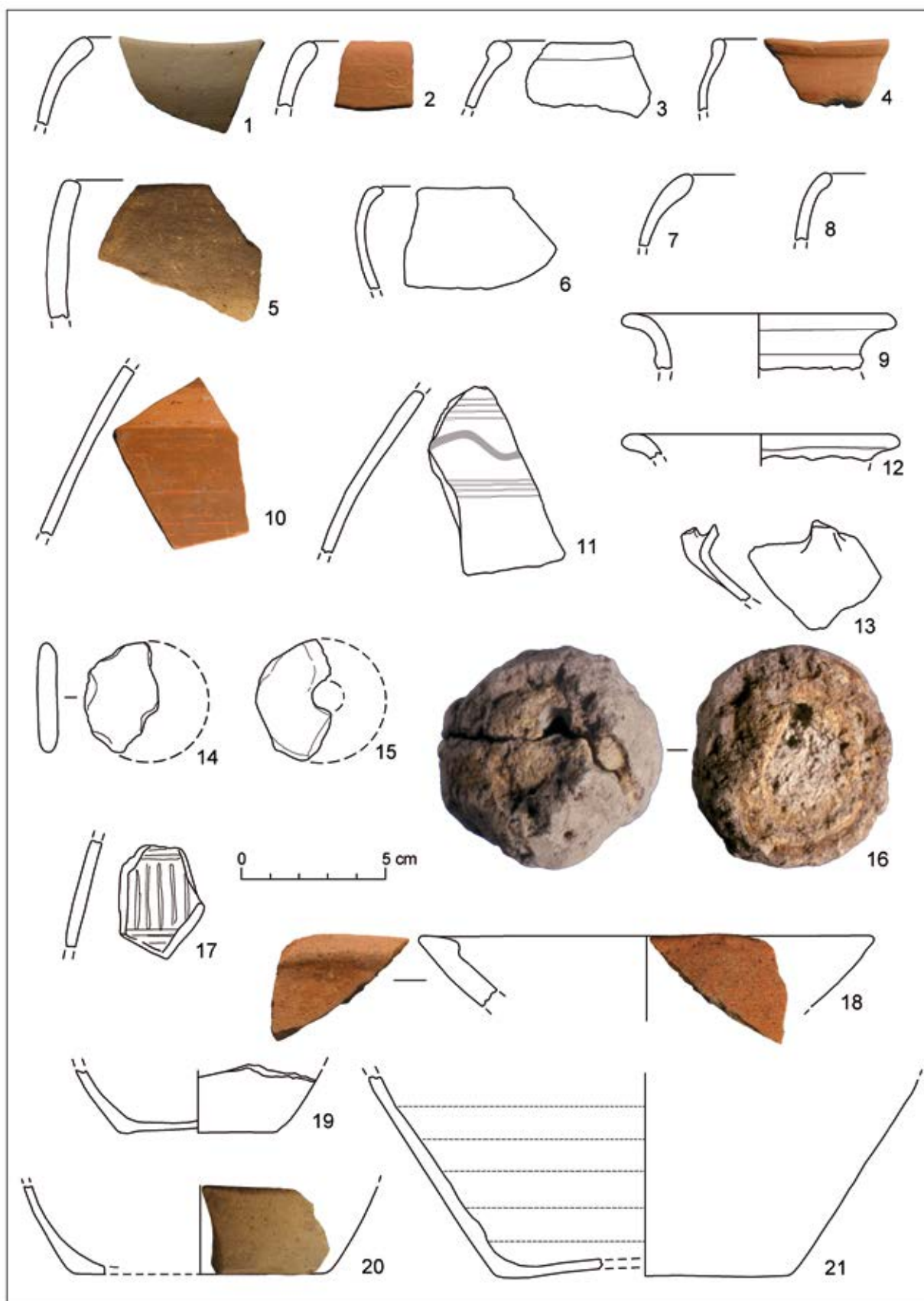
Tab. XXXIII. Objekt 12/02. Výber nálezov. 1, 2 – bronz; 3 – kameň; 4–8 – keramika vytočená na kruhu. Mierka: a – 1, 2; b – 3–8.

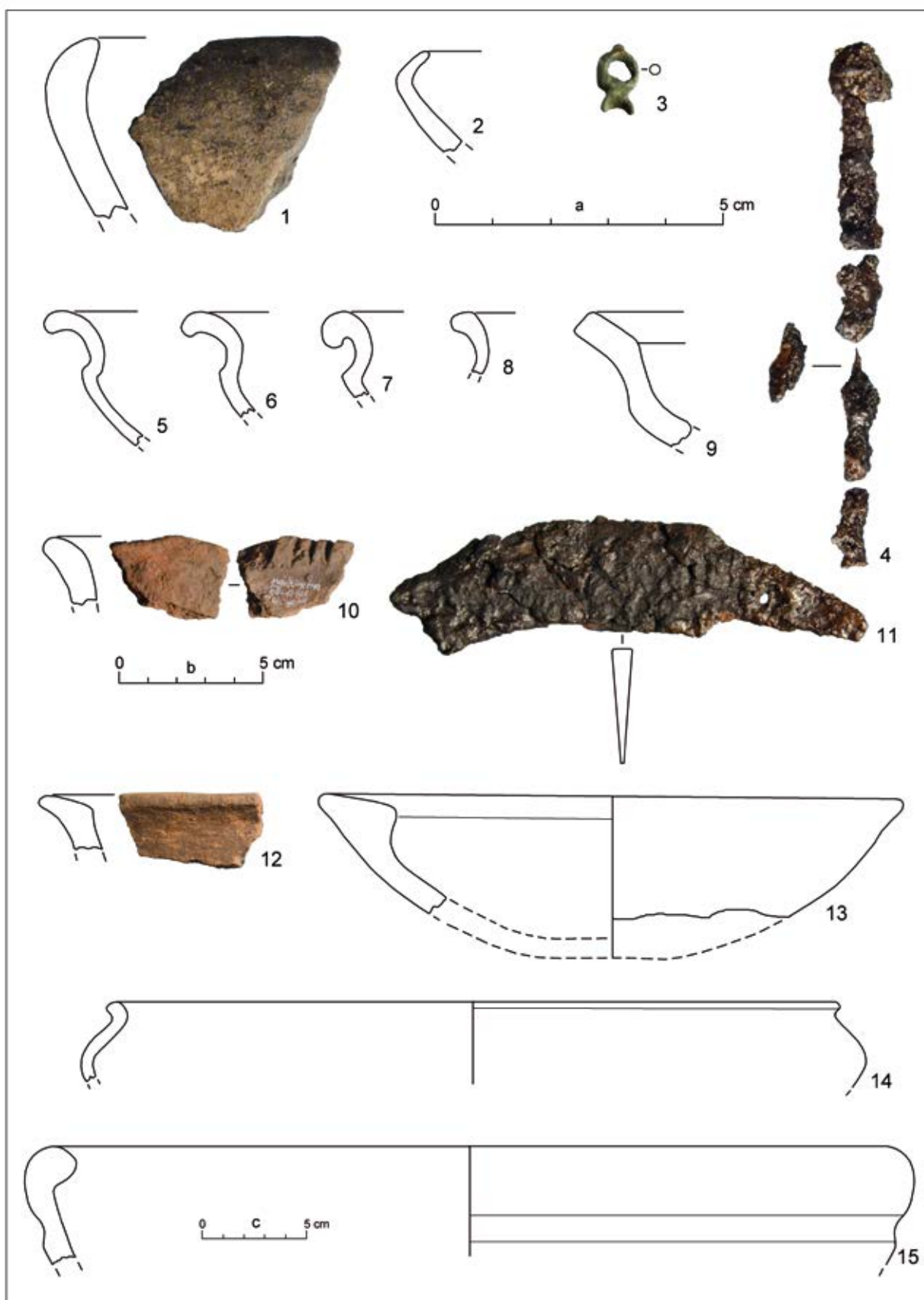
Tab. XXXIV. Objekt 11/02 a 13/02. Nálezová situácia.

Tab. XXXV. Objekt 13/02. Výber keramiky vyrobenej voľne v ruke. Mierka: a – 1–8; b – 9–10a.

Tab. XXXVI. Objekt 13/02. Výber nálezov. 1–4, 6–12, 17–21 – keramika vytočená na kruhu; 5, 13 – vyrobená voľne v ruke; 14–16 – hlina.

Tab. XXXVIII. Objekt 13/02. Výber nálezov. 1, 9, 10, 12, 13 – keramika vyrobená voľne v ruke; 5–8, 14, 15 – keramika vytočená na kruhu; 3 – bronz; 4, 11 – železo.

PRÍLOHA 1

Topografia neskorolaténskych nálezísk v intraviláne a katastri Zemplína overených povrchovou prospekciou, systematickým a záchranným výskumom*Čísla zodpovedajú číslam polôh na obr. 1*

1. Zemplín – extravilán
 Poloha: Za novým cintorínom
 Záchranný predstihový výskum: E. Horváthová,
 E. Miroššayová, M. Novák
 Rok: 2001, 2002
 Štruktúry výrobných činností
 Lit.: *Horváthová/Miroššayová 2002; Miroššayová/Novák 2003.*
2. Zemplín – intravilán
 Poloha: Hradisko
 Zisťovací výskum: B. Benadik; D. Čaplovič
 Rok: 1955, 1962, 1964, 1984
 Sídľiskové štruktúry
 Lit.: *Benadik 1965, 73–79; Čaplovič 1985.*
3. Zemplín – intravilán
 Poloha: Kertalja
 Výskum: D. Čaplovič
 Rok: 1983
 Sakrálné miesto
 Lit.: *Čaplovič 1984; Miroššayová/Čaplovič 1991.*
4. Zemplín – intravilán
 Poloha: Nad Nižným Úzkym
 Ryha pre vodovodné potrubie
 Záchranný výskum: E. Miroššayová
 Rok: 2001
 Sídľiskové štruktúry
 Lit.: *Miroššayová 20001*
5. Zemplín – extravilán
 Poloha: Szélmalomdob
 Systematický výskum: V. Budinský-Krička,
 M. Lamiová-Schmiedlová
 Rok: 1958–1963; 1970–1974
 Pohrebisko
 Lit.: *Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990.*
6. Zemplín – intravilán:
 Poloha: Pod Hradiskom – severozápadný svah valu
 Stavba sociálnych bytoviek
 Záchranný výskum: E. Horváthová, E. Miroššayová
 Rok: 2001
 Sídľiskové štruktúry (porušený objekt v stene valu)
 Lit.: *Miroššayová 2002*
7. Zemplín – intravilán
 Poloha: Bytovky ŠM
 Záchranný výskum: D. Gašaj, P. Jurečko,
 Východoslovenské múzeum Košice
 Rok: neudaný
 Sídľiskové štruktúry (zvyšky obydľí, jám)
 Lit.: *Gašaj/Jurečko 1983.*
8. Zemplín – intravilán
 Poloha: Záhrady severozápadne od Hradiska
 Výskum: B. Benadik
 Rok: 1955, 1956
 Sídľiskové a výrobné štruktúry (hrnčiarska dielňa)
 Lit.: *Benadik 1965, 71, 72*
9. Zemplín – extravilán
 Poloha: Tábor (Táboralja)
 Výskum: B. Benadik
 Rok: 1956, 1957
 Sídľiskové a výrobné štruktúry
 Lit.: *Benadik 1965, 72, 73*
10. Zemplín – extravilán
 Poloha: Dlhé krovisko I, Pod Táborom
 Povrchový prieskum E. Horváthová, R. Hreha
 Rok: 2012
 Sídľiskové štruktúry
 Lit.: *Horváthová/Hreha 2015, 75, obr. 3: 34, 37, 38*
11. Zemplín – extravilán
 Poloha: Dlhé krovisko II, III
 Povrchový prieskum E. Horváthová, R. Hreha
 Rok: 2012
 Sídľiskové štruktúry
 Lit.: *Horváthová/Hreha 2015, 75, obr. 3: 35, 36*

OPIS NÁLEZOV NA TABUĽKÁCH

Tabuľky sú zoradené podľa objektov, poradové čísla predmetov zodpovedajú číslu na tabuľke. Štruktúra materiálu a farba keramiky bola určená vizuálne. V zátvorke je uvedené inventárne číslo v prírástkovom katalógu drobných nálezov (D), keramiky (K), rok výskumu a číslo fragmentu vo vrecku.

Použité skratky: F. farba, M. materiál, V. vypálenie, P. povrch, pr. priemer, ú. ústie, d. dno, dl. dĺžka, š. šírka, hr. hrúbka, v. výška.

Tab. I

Objekt 1/01

Tab. II

- 1 – okraj profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, M. zrnitý, prímies hnedých zrníek (inv. č. K20/01).
- 2 – fragment profilovanej misy na kruhu, F. zvyšky hnedej engoby, M. jemný, prepálený, pr. ú. 230 mm (inv. č. K67/01 – 1).
- 3 – fragment okraja misy na kruhu, F. červenohnedá, prepálená, M. zrnitý, pr. ú. 360 mm (inv. č. K39/01 – 4).
- 4 – fragment profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, M. jemný, pr. ú. 240 mm (inv. č. K91/01 – 2).
- 5 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, M. zrnitý (inv. č. K81/01 – 2).
- 6 – fragment okraja misy na kruhu, F. červenohnedá, M. prímies piesku a šamotu, pr. ú. 320 mm (inv. č. K87/01).
- 7 – čiastočne rekonštruovaná profilovaná misa na kruhu, F. hnedá engoba, M. jemný, prepálený, pr. ú. 230 mm (inv. č. K110/01 – 1).
- 8 – fragment okraja misy na kruhu, F. červenohnedá, M. zrnitý, prímies hnedých zrníek, na vnútornej stene vhladzovaná vlnovka, stopy prepálenia (inv. č. – K32/01).
- 9 – fragment z tela misky na kruhu zdobený vhladzovanou vlnovkou na vnútornej stene, F. červenohnedá, M. jemne zrnitý, prepálený, výzdoba (inv. č. K39/01 – 6).
- 10 – fragmenty profilovanej misy na kruhu, tmavosivá, miestami svetlohnedá, M. prímies jemného piesku, pr. ú. 240 mm (inv. č. K48/01).
- 11 – fragment okraja misy, F. tmavohnedá, P. upravovaný obmazaním, M. prímies šamotu, drobný, prepálený (inv. č. K111/01 – 1).
- 12 – fragment okraja misy; F. červenohnedá, miestami tmavosivá až čierna, prepálená, M. zrnitý (inv. č. K41/01).
- 13 – fragment misy, F. hnedá, miestami čierna, pod okrajom čierny pás, na vnútornej stene stopy tuhovania, M. jemne zrnitý, prepálený, pr. ú. 260 mm (inv. č. K39/01 – 5).

Tab. III

- 1 – železná tyčinka, fragment, dl. 24 mm, š. 5 mm (inv. č. D40/01).
- 2 – železný kliniec hrot chýba, dl. 43 mm, pr. hlavičky 8 mm; (inv. č. D1/01).
- 3 – železný hrot, neúplný, štvorhranný prierez, dl. 41 mm, hr. 4 mm (inv. č. D17/01).
- 4 – fragment lúčika železnej spony, dl. 30 mm, max. š. 11 mm (inv. č. D42/01).
- 5 – železná oblúkovitá spona s pásikovým lúčikom, štvor-

závitové vinutie 2 + 2 s vnútornou tetivou, neúplná, dl. 58 mm; korodovaná (inv. č. D16/01).

- 6 – železný hviezdovitý predmet, š. 38–41 mm, hr. 7 mm, pr. otvoru 7 mm (inv. č. D2/01).
- 7 – okraj zásobnice na kruhu, F. svetlohnedá, M. ostrý, prímies piesku (inv. č. K111/01 – 3).
- 8 – koliesko z črepu, pr. 30 mm, F. červená, M. ostrý, prímies piesku (inv. č. K31/01).
- 9 – koliesko z črepu neúplné, pr. 40 x 45 mm, F. červená, M. zrnitý, vysoká prímies piesku, na jednej strane pracovné stopy po používaní (inv. č. K12/01 – 1).
- 10 – koliesko z črepu, pr. 38x45 mm, F. červenohnedá, M. výrazná prímies piesku (inv. č. K39/01 – 3).
- 11 – koliesko z črepu na kruhu, pr. 50 x 55 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K87/01 – 1).
- 12 – podlhovastý výčnelok zo zásobnice – odlúpnutý, plastické zdrsnenie na spodnej strane, F. červenohnedá, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K137/01 – 1).
- 13 – fragmenty vydutia zásobnice na kruhu; F. červenohnedá, prepálená, M. ostrený hrubozrnným pieskom, výzdoba plastická, dve okružné rebrá prepájajúce podlhovasté výčnelky (inv. č. K38/01).

Tab. IV

- 1 – fragment okraja misky, F. sivočierna, stopy čierneho náteru na okraji, M. zrnitý (inv. č. K12/01 – 3).
- 2 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 135 mm, F. červenohnedá, M. jemný, lom tmavosivý, stopy bielej maľby, prepálený (inv. č. K68/01 – 2).
- 3 – fragment okraja kónickej misy; F. svetlohnedá, vnútro sivohnedé, M. zrnitý, prímies piesku a šamotu, prepálený, vonkajšia stena zdrsnená (inv. č. K47/01 – 1).
- 4 – fragment okraja misy na kruhu; pr. ú. 170 mm, F. červenohnedá, M. jemný, stopy bielej maľby (inv. č. K68/01 – 3).
- 5 – fragment okraja misy, na vnútornej strane vodorovne hranený, F. hnedá, vnútro sivočierne, M. zrnitý (inv. č. K82/01 – 2).
- 6 – železné kovanie?, neúplné, dl. 55 mm, š. 10 mm, hr. 3 mm (inv. č. D13/01).
- 7 – železný klin, fragment, dl. 31 mm, hr. 7x9 mm (inv. č. D25a/01).
- 8 – bronzová tyčinka, fragment, dl. 13 mm, š. 2 mm (inv. č. D21/01).
- 9 – fragment lúčika bronzovej spony (?), dl. 21 mm, pr. 2 mm (inv. č. D14a/01).
- 10 – fragment bronzového drôtu, dl. 11 mm, pr. 1,5 mm (inv. č. D14b/01).
- 11 – bronzový krúžok, pr. 18 mm, pr. 4–5 mm (inv. č. D33/01).
- 12 – železný nôž s odsadenou čepeľou, hrot odlomený,

- dĺ. čepele 53 mm, š. 23 mm, dĺ. rukoväte 44 mm (inv. č. D18/01).
- 13 – hrot čepele železného noža dĺ. 24 mm (inv. č. D34/01).
- 14 – praslen kónický, fragment, pr. podstavy 38 mm, v. 20 mm, F. svetlohnedá, M. prímies piesku a šamotu (inv. č. K68/01 – 1).
- 15 – fragment železného kovania, dĺ. 55 mm, š. 11 mm, hr. 6 mm (inv. č. D6/01).
- 16 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 260 mm, F. červenohnedá, stopy bielej maľby, M. jemný (inv. č. K47/01).
- 17 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 120 mm, F. červenohnedá, lom tmavosivý, M. jemný, pod okrajom stopy červenej maľby (inv. č. K91/01 – 3).
- 18 – okraj hrncovitej vázy na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K47/01 – 3).

Tab. V

- 1 – fragment misy na kruhu, F. sivá, M. jemný (inv. č. K39/01 – 8).
- 2 – fragment okraja misy na kruhu, F. stopy hnedej engoby, lom sivé jadro, M. prímies šamotu a piesku (inv. č. K47/01 – 2).
- 3 – fragment misy (pohár ?) na kruhu, pr. ú. 90–95 mm, F. pod ústím červený pás, telo biela maľba, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K81/01).
- 4 – fragment pohárika na kruhu, v. 43 mm, pr. d. 40 mm, F. hnedá engoba, lom sivý, vnútorná stena zvlnená, dno pretlačené dovnútra (inv. č. K91/01 – 2).
- 5 – fragment pohárika na kruhu, pr. ú. 60 mm, v. 66 mm, pr. d. 33 mm, F. svetlohnedá, stopy červenej maľby, na vnútornej stene viditeľné zvlnenie, M. jemný (inv. č. K137/01 – 1).
- 6 – fragmenty nádoby na nôžke na kruhu, nôžka v. 18 mm, pr. d. 65 mm, F. červenohnedá so zvyškami pôvodnej hnedej engoby, výzdoba – rytý motív ohraničený málo plastickými okružnými rebrami (inv. č. K87/01 – 2).
- 7 – fragment kalichovitej nôžky tenkostennej nádoby na kruhu; pr. 60 mm, F. červenohnedá, povrch skorodovaný, M. jemný (inv. č. K26/01).
- 8 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 114 mm; M. jemný, F. sivá, lom 3 vrstvy, tmavosivé jadro, V. rytá vlnovka (inv. č. K83/01).
- 9 – fragment dna nádoby na kruhu, pr. d. 63 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K81/01 – 3).
- 10 – okraj vázy na kruhu, pr. ú. 160 mm, F. červenohnedá, lom sivý, prepálený, M. jemný (inv. č. K111/01 – 2).
- 11 – fragment okraja hrnca na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. sivá, M. jemný (inv. č. K39/01 – 7).
- 12 – fragment hrnca na kruhu(?), pr. ú. 130 mm, F. červenohnedá, miestami čierna, vnútorná strana pri okraji svetlohnedá, smerom ku dnu prechádza do čiernej, M. zrnitý (inv. č. K111/01 – 2).
- 13 – misa na kruhu, fragmenty, pr. ú. 140 mm, v. 105 mm, F. červenohnedá, maľovaná okružné pásy červené, biele – stopy, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K83/01 – 1).

Tab. VI

- 1 – fragment hrnca s vyhnutým okrajom, pr. ú. 95 mm, F. sivohnedá, vnútro svetlohnedé, M. prímies šamotu, P. drsný (inv. č. K82/01 – 1).

- 2 – fragment sudovitého hrnca, F. svetlohnedá, vnútro sivohnedé, M. prímies väčších kúskov šamotu, P. matný (inv. č. K39/01 – 1).
- 3 – fragment hrnca, pr. ú. 140 mm, F. sivohnedá, M. prímies šamotu, P. drsný, výzdoba – gombíkovitý výčnelok, plastický polooblúk (inv. č. K111/01 – 4).
- 4 – fragment vyhnutého okraja hrnca; F. svetlohnedá, stopy čiernej farby, M. zrnitý, prímies piesku (inv. č. K41/01 – 2).
- 5 – fragment z tela hrnca, F. sivočierna, M. hrubozrnný, V. tvrdé, P. zvislé nepravidelné ryhy (inv. č. K12/01 – 2).
- 6 – fragment hrnca s výrazným gombíkovitým výčnelkom, pr. ú. 120 mm, F. svetlohnedá, vnútro čierne, M. prímies piesku a šamotu, P. drsný (inv. č. K81/01 – 1).
- 7 – fragment okraja hrnca, F. sivohnedá, M. ostrený hrubozrnným pieskom, V. tvrdé, P. nepravidelné ryhy (inv. č. K65/01 – 1).
- 8 – fragment okraja hrnca, pr. ú. 200 mm, F. hnedá, M. prímies hrubozrnného piesku a kúskov šamotu, P. drsný (inv. č. K91/01 – 1).
- 9 – fragment z tela hrnca zdobený širokými zvislými ryhami, F. svetlohnedá, M. zrnitý, prímies hrubozrnného piesku, V. tvrdé (inv. č. 41/01 – 9).

Tab. VII

Objekt 2/01 – sústava jám.

Tab. VIII

- 1 – fragment profilovanej misy na kruhu na prechode hrdla a tela okružná ryha, F. svetlohnedá s pozostatkami hnedej engoby, lom sivý, M. jemný až plavený (inv. č. K11/01 – 1).
- 2 – fragment okraja fľašovitej nádoby na kruhu, pr. ú. 50 mm, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, M. jemný (inv. č. K146/01 – 1).
- 3 – fragment okraja misy na kruhu, F. svetlohnedá, pôvodná úprava povrchu nezachovaná, stopy po okružných ryhách, M. jemný (inv. č. K146/01 – 2).
- 4 – fragment súdkovitého pohára, dno slabo prehnuté do vnútra, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K146/01 – 4).
- 5 – fragment vydutia vázy na kruhu, F. červenohnedá, stopy maľby, červenobiele okružné pásy, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K123/01 – 1).
- 6 – fragment okraj vázovitej nádoby na kruhu, pr. ú. 110 mm, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K122/01 – 3).
- 7 – fragment okraja misy na kruhu, F. svetlohnedá, M. jemný, výzdoba – dvojica okružných rýh na vydutí (inv. č. K146/01 – 3).
- 8 – fragment vázovitej nádoby na kruhu, pr. ústia 180 mm, F. červenohnedá, zvyšky bielej a červenej maľby, pásy; M. jemný, prímies jemného piesku (inv. č. K108/01 – 6).

Tab. IX

- 1 – fragment z tela profilovanej misy na kruhu, F. tmavosivá, lom sivý, M. prímies jemného piesku, výzdoba – na vnútornej stene vhladzovaná vlnovka (inv. č. K108/01 – 2).
- 2 – fľaškovitá nádoba čiastočne rekonštruovaná, tenkostenná, F. červenohnedá, na hrdle červený pás, vydutie

- stopy bielej farby, M. jemne zrnitý (inv. č. K150/01).
 3 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 114 mm, F. zvyšky červenej maľby, M. jemne zrnitý (inv. č. K98/01 – 1).
 4 – fragment okraja pohára, pr. ú. 60 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K127).
 5 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 85 mm, F. červenohnedá, stopy maľby, M. jemný (inv. č. K108/01 – 7).
 6 – fragment misy (hrnca) na kruhu, pr. ú. 116 mm, F. hnedá engoba, M. jemný (inv. č. K98/01 – 2).
 7 – fragment misy na kruhu, pr. ú. 138 mm, F. červenohnedá so zvyškom hnedej engoby, M. jemný (inv. č. K108/01 – 5).

Tab. X

- 1 – fragment okraja hrnca, F. hnedá, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku, V. tvrdé, P. nepravidelné zvislé ryhy (inv. č. K123/01 – 1).
 2 – fragment z tela hrnca; F. tmavosivá, vnútro červenohnedé, M. prímes piesku a šamotu, sekundárne prepálený, zvislé a vodorovné ryhy (inv. č. K108/01 – 3).
 3 – fragment okraja hrnca; F. sivočierna, vnútro svetlohnede, M. zrnitý, výrazná prímes šamotu, P. drsný (inv. č. K11/01 – 1).
 4 – fragment okraja misy hrubostenná, F. svetlohnede, lom čierny, M. zrnitý (inv. č. K108/01 – 8).
 5 – fragment okraja kónickej misy, F. svetlohnede, M. prímes piesku a šamotu (inv. č. K122/01 – 2).
 6 – fragment okraja situlovitého hrnca, F. svetlohnede, M. zrnitý, výrazná prímes piesku, sporadicky kúsky šamotu, V. tvrdé (inv. č. K108/01 – 1).
 7 – fragment sudovitého hrnca zdobený gombíkovitým výčnelkom a malými nechťovými vrypami, F. čierna, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu, V. tvrdé (inv. č. K122/01 – 1).
 8 – fragment okraja sudovitého hrnca, F. sivohnede, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu, P. drsný, pologuľovitý výčnelok (inv. č. K123/01 – 2).
 9 – fragment z tela hrnca; F. sivohnede, M. zrnitý, prímes piesku a drobných kúskov šamotu, V. tvrdé, výzdoba - zachovaný pretláčaný výčnelok a časť girlandy (inv. č. K108/01 – 4).
 10 – fragment vydutia hrnca, prepálený, F. sivohnede až sivočierna, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu, výzdoba - gombíkovitý výčnelok, nechťové vrypy (inv. č. K116/01 – 1).

Tab. XI

- 1 – železná tyčinka, dl. 41 mm, pr. 5 mm (D55b/01).
 2 – železný hrot (klinec?), dl. 33 mm; pr. 2 mm (D4/01).
 3 – fragment rukoväte železného noža?, dl. 29 mm, š. 8 mm, hr. 4 mm (D55a/01).
 4 – železný háčik, dl. 21 mm, pr. 2,5 mm (D35a/01).
 5 – hlavička železného klinca, pr. 17 mm (D46/01).
 6 – fragment bronzového plechu, tenký, krehký, morfológicky neidentifikovaný, 21 x 24 mm (D49/01).
 7 – železná spona vinutie 2+2, vnútorná tetiva, dl. 49 mm, pr. vinutia 8 mm (D45a/01).
 8 – fragment vinutia a časť lúčika oblúkovitej železnej spony, vnútorná tetiva, pr. vinutia 12 mm, š. 12–13 mm, š. lúčika 15 mm (D39/01).
 9 – železná páska spevňujúca okraj bronzového kotla (?), zachované zvyšky bronzového plechu, 4 otvory po

- nitoch, dl. 124 mm, š. 12 mm, hr. 1,5–2 mm (D28/01).
 10 – fragment kolieska z črepu na kruhu – pr. 42 mm, hr. 8 mm, F. hnedá, M. jemný (inv. č. K107/01).
 11 – koliesko z črepu na kruhu, pr. 28 mm; hr. 4 mm, stopy bielej maľby (inv. č. K145/01 – 1).
 12 – koliesko z črepu na kruhu, nepravidelné, pr. 45 mm, hr. 6 mm, F. svetlohnede, M. jemný (inv. č. K101/01).
 13 – koliesko nepravidelný tvar, pr. 44 x 45 mm, hr. 13 mm, F. červenohnede, M. zrnitý, prímes piesku (inv. č. K145/01 – 2).
 14 – koliesko z črepu hrubostennej nádoby, nepravidelné, pr. 45 mm, hr. 16 mm, F. červenohnede, M. prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K125/01).
 15 – koliesko z črepu, nepravidelné, š. 54 mm; hr. 17 mm, F. svetlohnede, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K124/01).
 16 – fragment misy, pr. ústia 260 mm, F. sivohnede až hnedá, M. zrnitý, prímes piesku (inv. č. K116/01 – 2).

Tab. XII

- 1 – objekt 3/01 – pec; 2 – sonda I – situácia; 3 – poloha žarnova.
 4 – žarnov behúň, kónický tvar, pr. podstavy 338 mm, horný pr. 190 mm, pr. bočného otvoru 20 mm, v. 150 mm, centrálny otvor pr. 64 mm, hl. 65 mm (D59/01).

Tab. XIII

- 1 – fragment okraja situlovitého hrnca, F. červenohnede, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu, sekundárne prepálený (inv. č. K56/01).
 2 – fragment nádoby na kruhu, F. svetlohnede, M. jemný P. stopy vhladenej výzdoby (inv. č. K6/01 – 4).
 3 – fragment situlovitého hrnca, F. svetlohnede až sivohnede, M. zrnitý, ostrý, P. hrebeňovaný (inv. č. K88/01 – 15).
 4 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. tmavohnede, M. jemný (inv. č. K103/01 – 10).
 5 – fragment z tela vázy na kruhu, F. svetlohnede, miestami čierna, M. jemný, prímes jemného piesku, stopy vhladzovanej výzdoby, na vnútornej stene zvlnenie (inv. č. K88/01 – 13).
 6 – fragment okraja hrnca, F. sivočierna, vnútro svetlohnede, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku (inv. č. 2/01 – 6).
 7 – fragment okraja hrnca, F. sivohnede, M. zrnitý, P. drsný (inv. č. K34/01 – 8).
 8 – fragment okraja hrnca, F. sivohnede, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu (inv. č. K103/01 – 7).
 9 – fragment z tela hrnca, dno odsadené, F. svetlohnede, M. zrnitý, P. obmazaný (inv. č. K88/01 – 13).
 10 – fragmenty hrnca, F. sivá, okolo okraja čierny pás, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K60/01 – 2).
 11 – fragment misy, pr. ú. 220 mm, F. svetlohnede, M. prímes piesku a šamotu, prepálený (inv. č. vrecka K60/01 – 1).
 12 – fragment malého hrnca, pr. d. 45 mm, F. svetlohnede, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K103/01 – 9).
 13 – fragment pohára na kruhu, pr. d. 40 mm, F. červenohnede, M. jemný, prepálený (inv. č. K2/01 – 5).
 14 – fragment vázovitého hrnca na kruhu zdobený plytkými ryhami, pr. ú. 160 mm, F. sivohnede, lom

svetlohnedý so sivým jadrom, M, jemne zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K88/01 – 3).

Tab. XIV

Objekt 4/01 – terénna situácia.

Tab. XV

- 1 – fragment okraja misy na kruhu, tenkostenná, hr. steny 2–3 mm, pr. ú. 90 mm, F. červenohnedá, stopy bielej a červenej maľby, M. jemný (inv. č. K9/01 – 3).
- 2 – fragment z vydutia vázy na kruhu, tenkostenná, F. červenohnedá, biela a červená maľba M. jemný (inv. č. K 9/01 – 2).
- 3 – fragment profilovanej misy na kruhu, F. sivá, jadro lomu tmavosivé, M. jemný (inv. č. K9/01 – 11).
- 4 – fragment vydutia vázy na kruhu, tenkostenná, F. červenohnedá, stopy bielej farby, M. jemný (inv. č. K9/01 – 3).
- 5 – fragment vázy na kruhu, tenkostenná, F. červenohnedá zvyšky bielej a červenej maľby, M. jemný (inv. č. K9/01 – 9).
- 6 – fragment nôžky pohára na kruhu, pr. d. 60 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K9/01 – 2).
- 7 – fragment nôžky pohára na kruhu; pr. d. 50 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K9/01 – 1).
- 8 – fragment vydutia vázy na kruhu, tenkostenná, F. červenohnedá, stopy bielej maľby, M. jemný (inv. č. K9/01 – 8).
- 9 – omfalovité dno profilovanej misy na kruhu, pr. d. 60 mm, F. tmavohnedá engoba, M. jemný (inv. č. K9/01 – 12).
- 10 – fragment okraja vázovitého hrnca na kruhu, tenkostenný, pr. ú. 210 mm, F. červenohnedá, pôvodná úprava povrchu sa nedochovala, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. 9/01 – 4).

Tab. XVI

- 1 – fragmenty okraja vázy na kruhu, pr. ú. 180 mm, F. červenohnedá, červený pás pod okrajom, jadro lomu čierne, M. prímes jemného piesku (inv. č. 9/01 – 8).
- 2 – fragment džbánu/šálky na kruhu, neúplné páskové uško v hornej časti prežliabnuté, F. červená, M. jemný, prepálený (inv. č. K9/01 – 10).
- 3 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 135 mm, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, na vnútornej stene hnedý pás, M. jemný (inv. č. K9/01 – 7).
- 4 – fragment okraja hrnca s vyhnutým okrajom, F. svetlohnedá, lom čierny, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. 9/01 – 10).
- 5 – fragmenty sudovitého hrnca, málo plastický gombíkovitý výčnelok, pr. ú. 150 mm, v. 130 mm, F. sivohnedá, vnútro svetlohnedé, M. zrnitý, ostrený hrubozrnným pieskom, vysoká prímes šamotu viditeľná na povrchu, prepálený (inv. č. K14/01).
- 6 – okraj zásobnice na kruhu, pr. ú. 360 mm, F. červená, pôvodná úprava povrchu nezachovaná, prepálený, M. zrnitý ostrený hrubozrnným pieskom (inv. č. 19/01).

Tab. XVII

Objekt 5/01 stredoveká pec – terénna situácia.

Tab. XVIII

- 1–5 – šachtovitá jama pod stredovekou pecou – terénna situácia.
- 6 – fragment dna misy (?), pr. dna 90 mm, F. sivočierna, M. zrnitý, prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K77/01 – 9).
- 7 – fragment okraja misy, pr. ú. 250 mm, F. červenohnedá, M. ostrený pieskom, P. uhladený (inv. č. K76/01 – 4).
- 8 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 370 mm, F. sivočierna, lom sivé jadro, M. prímes piesku, V. tvrdé (inv. č. K99/01).
- 9 – fragment okraja vázy na kruhu?, pr. ú. 300 mm, F. svetlohnedá, miestami sivá, M. ostrený hrubozrnným pieskom (inv. č. 157a/01).

Tab. XIX

- 1 – fragment kónickej misky, v. 52 mm; pr. ú. 140 mm, pr. d. 100 mm, F. hnedá, M. zrnitý, P. drsný (inv. č. K78/01 – 1).
- 2 – fragment sudovitého hrnca, výčnelok pretlačený, pr. ú. 110 mm, F. svetlohnedá, na okraji stopy čierneho náteru, M. prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K76/01 – 3).
- 3 – fragment okraja misky, vnútorné hránenie málo plastické, F. svetlohnedá, M. jemne zrnitý (inv. č. K70/01 – 6).
- 4 – fragment okraja hrnca, prepálený, F. sivočierna, vnútro svetlohnedé, M. prímes piesku a šamotu, P. drsný (inv. č. K72/01 – 10).
- 5 – fragment okraja hrnca, F. sivočierna, vnútro svetlohnedé, M. prímes piesku a šamotu (inv. č. K46/01 – 5).
- 6 – fragment okraja vázy, pr. ú. 145 mm, F. sivočierna, vnútro sivé, M. prímes piesku a šamotu (inv. č. K52/52).
- 7 – fragmenty hrnca, nerekonštruovateľné, r. ú. 115 mm, F. sivočierna, M. zrnitý, P. drsný (inv. č. K136/01).
- 8 – fragment okraja hrnca, pr. ú. 130 mm, F. svetlohnedá, M. zrnitý (inv. č. 157a/01).
- 9 – fragment z vydutia vázy na kruhu, na vnútornej stene stopy po úprave, F. sivohnedá až sivočierna, M. jemne zrnitý, prímes piesku (inv. č. 136/01).

Tab. XX

- 1 – objekt 6/01 – pôdorys.
- 2 – situovanie objektu 6/01.
- 3 – téglík, neúplný, F. tmavočervená, P. sklovito prepálený, na vnútornej stene drobné kvapky bronzoviny, v. 80 mm, pr. ú. 60 mm (inv. č. K7/01).
- 4 – fragment okraja misy, vodorovne zrezaný okraj nepravidelne pretláčaný, F. svetlosivá, M. zrnitý, prímes šamotu (inv. č. K23/01 – 6).
- 5 – železný nôž s mierne prehnutým chrbtom, dl. 127 mm, š. ostria 24 mm (inv. č. D19/01).
- 6 – okraj tanierovitej nádoby, F. sivohnedá, M. zrnitý, prímes šamotu (inv. č. K37/01 – 2).
- 7 – dno hrnca, približne v centre jamka, pr. d. 62 mm, pr. jamky 5 mm, F. tmavosivá, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu (inv. č. K37/01 – 10).
- 8 – bronzové zliatky, drobné 2–3 mm, 1 ks 4 mm, 1 ks 13 mm, 2 zlomky bronzovej trosky – dl. 12 mm (inv. č. D8/01, 8a/01).
- 9 – fragment z vydutia situlovitého hrnca, hrebeňovaná výzdoba, F. svetlohnedá, M. zrnitý, prímes šamotu (inv. č. K23/01 – 4).

10 – fragment dna hrnca, F. sivohnedá, M. zrnitý, vysoká prímes šamotu (inv. č. K37/01 – 3).

Tab. XXI

- 1 – fragment kolieska z črepu, pr. 45 mm, F. hnedá, M. zrnitý, prímes šamotu (inv. č. D60/01).
- 2 – fragment kolieska z črepu, pr. 35 mm, F. hnedá, vnútro čierne, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. D61/01).
- 3 – fragment teglika, F. sivá, P. troskovitý, prepálený, na vnútornej stene kvapka bronzoviny (inv. č. K7a/01).
- 4 – fragment misy, F. čierna, M. zrnitý, drobnivý (inv. č. K37/01 – 6).
- 5 – fragment okraja pohára na kruhu, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K23/01 – 3).
- 6 – fragment z tela vázy na kruhu, na prechode tela a hrdla okružné rebro, na pleciach stopy vhladzovanej výzdoby, sekundárne prepálený, F. sivá, M. jemný (inv. č. K23/01 – 5).
- 7 – okraj vázy na kruhu, pr. ú. 120 mm, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K23/01 – 1).
- 8 – fragment pohárika na kruhu, pr. d. 34 mm, F. svetlohnedá, M. jemne zrnitý (inv. č. K37/01 – 8).
- 9 – fragment profilovanej misy s vodorovne zrezaným na vonkajšej strane rozšíreným okrajom, pr. ú. 160 mm, F. svetlohnedá, M. zrnitý, prímes šamotu, P. obmazaný (inv. č. K37/01 – 11).
- 10 – fragment misy s vtiahnutým ústím, pr. ú. 200 mm, F. tmavosivá, okraj hnedosivý, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K37/01 – 9).
- 11 – okraj vázy na kruhu, pr. ú. 226 mm, F. červená, zachované stopy hnedej engoby, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K23/01 – 2).
- 12 – fragmenty misy rekonštruovateľné, pr. ú. 105 mm, F. čiernosivá, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K37/01 – 7).
- 13 – fragment hrnca s prehnutým okrajom, F. tmavosivá, miestami hnedá, M. zrnitý, vysoká prímes piesku a šamotu (inv. č. K37/01 – 5).
- 14 – fragment misy zdobený výčnelkom a pretláčanou páskou, F. tmavosivá, na vnútornej stene stopy čierneho náteru, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu (inv. č. K37/01 – 4).

Tab. XXII

- 1–4 – objekt 7/01 – terénna situácia.
- 5 – fragment z vydutia zásobnice so zvyškom výčnelku, prepálený, F. červenohnedá, M. prímes piesku a šamotu (inv. č. K17/01 – 1).
- 6 – fragment okraja zásobnice, F. červená, M. výrazná prímes hrubozrnného piesku a šamotu (inv. č. K17/01 – 2).

Tab. XXIII

Objekt 8/01 – terénna situácia.

Tab. XXIV

- 1 – fragment okraja situlovitého hrnca a kruhu (?), F. sivochnedá, M. vysoká prímes piesku (inv. č. K152/01 – 3).
- 2 – fragment okraja situlovitého hrnca na kruhu s okružným rebrom na prechode hrdla a tela, F. svetlohnedá, M. výrazná prímes hrubozrnného piesku (inv. č. K89/01 – 1).

3 – fragment okraja misy s vodorovne vyhnutým okrajom F. svetlohnedá, M. zrnitý s prímesou šamotu (inv. č. K142/01 – 1).

- 4 – fragment okraja misy, čiastočne prepálený, F. svetlohnedá, miestami čierna, M. zrnitý, prímes piesku a šamotu (inv. č. K152/01 – 1).
- 5 – fragment hrebeňovaného vydutia situlovitého hrnca na kruhu, prepálený, F. sivohnedý, M. ostrený pieskom (inv. č. K152/01 – 2).
- 6 – fragment z vydutia situlovitého hrnca na kruhu zdobený zväzkami rýh, F. sivohnedá, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K142/01 – 3).
- 7 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K89/01 – 4).
- 8 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K89/01 – 3).
- 9 – fragment misy s vyhnutým okrajom na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. svetlohnedá, na hrdle pod okrajom zvyšky bielej maľby, M. jemný (inv. č. K89/01 – 2).
- 10 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, prepálený, F. svetlohnedá, stopy pôvodnej hnedej engoby, M. jemný (inv. č. K128/01 – 1).
- 11 – rekonštruovateľné fragmenty profilovanej misy na kruhu, prepálené, pr. ú. 250 mm, F. pôvodne hnedá engoba, M. jemný (inv. č. K128/01 – 2).
- 12 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 220 mm, pr. max. vydutia 260 mm, F. červenohnedá, na vydutí stopy bielej maľby (inv. č. K142/01 – 1).

Tab. XXV

- 1 – železná skoba, dl. 44 mm; štvorhranný prierez 6 x 7 mm (inv. č. D58/01).
- 2 – železná spona s dlhým vinutím, skorodovaná, zachované vinutie 5+5, vonkajšia tetiva, časť lúčika, š. vinutia 25 mm, pr. 6 mm (inv. č. D50/01).
- 3 – železný hrot, dva zlomky, dl. 14 mm; š. 2 mm (inv. č. D58a/01).
- 4 – železný predmet morfológicky neurčený, dl. 36 mm (inv. č. D48/01).
- 5 – fragment okraja pohára (?) na kruhu, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K120/01 – 3).
- 6 – fragment misky na kruhu, pr. ú. 60 mm, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, M. jemný (inv. č. K120/01 – 2).
- 7 – fragment z tela vázy na kruhu, zdobená okružnými zväzkami rýh a vhladenou vlnovkou, F. sivá, M. jemný (inv. č. K105/01).
- 8 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. červenohnedá, lom tmavosivý, M. jemný, prímes šamotu (inv. č. K142/01 – 4).
- 9 – fragment okraja vázy na kruhu, pr. ú. 280 mm, F. červenohnedá, M. jemne zrnitý (inv. č. K142/01 – 2).
- 10 – praslen z črepu na kruhu, pr. 59 mm, hr. 9 mm, F. hnedá, miestami sivočierna, M. jemne zrnitý (inv. č. K156/01).
- 11 – fragment z vydutia hrnca s pretlačeným výčnelkom, F. svetlohnedá, M. zrnitý, vysoká prímes šamotu (inv. č. K120/01 – 1).
- 12 – okraj vázy na kruhu, pr. ú. 120 mm, F. červenohnedá, lom sivé jadro, na hrdle stopy červenej, na pleciach bielej maľby, M. jemný (inv. č. K142/01 – 2).

- 13 – okraj vázy na kruhu, pr. ú. 130 mm, F. na prechode hrdla a tela biela, hrdlo a plecía vázy červená maľba, M. jemný (inv. č. K153/01).

Tab. XXVI

Objekt 10/02 – terénna situácia.

Tab. XXVII

- 1 – hrniec čiastočne rekonštruovaný, pr. ú. 125 mm, pr. d. 70 mm, v. 115 mm, F. sivočierna, M. zrnitý, vnútro nepravidelne uhladené (inv. č. K14/02).
- 2 – železná spona s nízkym oblúkovitým lúčikom, korodovaná, zachované dva ľavostranné závit, ihla chýba, zachycovač neúplný, dl. cca 44 mm, pr. závit 8 mm (inv. č. D9/02).
- 3 – praslen bochníkovitý, pr. 46 mm, pr. otvoru 15 mm, v. 31 mm, F. svetlohnedá až sivohnedá, na jednej strane stopa po používaní ako hladidla (inv. č. D4/02).
- 4 – fragment okraja hrnca s vyhnutým okrajom, F. svetlohnedá, vnútro čierne, M. prímies hrubozrnného piesku (inv. č. K20a/02 – 1).
- 5 – fragment okraja hrnca s vyhnutým okrajom, pr. ú. 120 mm, F. hnedá, M. zrnitý, prímies piesku a šamotu – kresbová rekonštrukcia (inv. č. K15/02 – 1).
- 6 – fragment pokrievky (?), okraj pretláčaný, vonkajšia strana uhladená, vnútorná neupravovaná, F. svetlohnedá, M. zrnitý, V. veľmi tvrdé (inv. č. K15/02 – 4).
- 7 – fragment pokrievky (?) na kruhu, F. červenohnedá, M. ostrený pieskom (inv. č. K6a/02).
- 8 – fragment vydutia situlového hrnca na kruhu zdobený jemnými vzázkami rýh a cikcakového motívu, na vnútornej stene stopa po dotyku so železným predmetom, F. svetlohnedá, M. ostrený pieskom (inv. č. K16/02 – 3).
- 9 – kónická šálka s masívnym uchom, neúplná, pr. ú. 111 mm, pr. d. 54 mm, v. 60 mm, sivá farba, povrch drsný (inv. č. K14a/02).
- 10 – fragment okraja kónickej misy, F. svetlohnedá, M. zrnitý (inv. č. K10/02 – 2).
- 11 – fragment z tela misy na kruhu, F. tmavohnedá, pod zalomením svetlohnedá, vnútro čierne, M. jemný (inv. č. K10/02 – 2).
- 12 – fragment okraja zásobnice, pr. ú. 400 mm, F. červenohnedá, M. ostrený hrubozrnným pieskom (inv. č. K15/02 – 3).
- 13 – fragment misy so zalomeným okrajom, pr. ú. 120 mm, v. 75 mm, F. sivočierna, M. zrnitý, P. drsný (inv. č. K14/02 – 3).
- 14 – hrniec sudovitý, pôvodne štyri výčnelky prepojené radom jamiek, pr. ú. 140 mm, pr. d. 100 mm, v. 155 mm, F. sivočierna, miestami svetlohnedá, M. zrnitý, P. drsný, na vnútornej stene stopy čierneho náteru (inv. č. K14/02 – 1).
- 15 – fragment okraja sudovitého hrnca, výčnelky prepojené radom jamiek, F. sivohnedá až tmavosivá, M. zrnitý, ostrený hrubozrnným pieskom a šamotom (inv. č. K15/02 – 5).
- 16 – fragment sudovitého hrnca, pôvodne štyri pretlačené výčnelky prepojené podlhovastými odtlačkami, pr. ú. 151 mm, F. sivočierna, miestami stopy smolného náteru, M. zrnitý, P. drsný (inv. č. K14/02 – 2).

Tab. XXVIII

- 1 – fragment misy (hrnca) na kruhu, pr. ú. 125–130 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K6/02 – 6).
- 2 – fragment okraja džbánu na kruhu, pr. ú. 135 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K6/02 – 12).
- 3 – fragment hrdla vázy na kruhu, pr. ú. 130 mm, F. červenohnedá, pôvodne maľovaná, M. jemný (inv. č. K6/02 – 11).
- 4 – fragment misy na kruhu, pr. ú. 140 mm, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, lom tmavosivý, M. jemný (inv. č. K6/02 – 13).
- 5 – fragment okraja misy na kruhu ?, pr. ú. 240 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K6/02 – 5).
- 6 – fragment zosilneného okraja misy na kruhu, pr. ú. 450 mm, F. červenohnedá engoba, na lome sivočierne jadro, M. jemný (inv. č. K14/02 – 4).
- 7 – fragment profilovanej misy na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. hnedá engoba, lom sivý, M. jemný (inv. č. K6/02 – 3).
- 8 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, pr. ú. 230 mm, F. hnedočervená, lom sivý, M. ostrený jemným pieskom (inv. č. K6/02 – 1).
- 9 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, pr. ú. 240 mm, F. tmavosivá, M. ostrený jemným pieskom (inv. č. K6/02 – 4).
- 10 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, pr. ú. 190 mm, F. pôvodne hnedá engoba, prepálený, M. jemný (inv. č. K6/02 – 2).
- 11 – fragment z tela misy na kruhu, F. pôvodne hnedá engoba, M. jemný, rytá výzdoba (inv. č. K6/02 – 14).
- 12 – dno misy na kruhu mierne vtlačené do vnútra, pr. d. 86 mm, F. pôvodne hnedá engoba, lom sivý, M. jemný (inv. č. K6/02 – 9).
- 13 – fragment pohárika na kruhu, F. pôvodne hnedá engoba, M. jemný, na vnútornej strane dna stopa po prstenci (inv. č. K6/02 – 8).
- 14 – fragment dna väčšej nádoby na kruhu, pr. d. 130 mm, F. svetlosivá, M. jemný (inv. č. K17/02).
- 15 – dno vázy na kruhu, pr. 93 mm, F. svetlohnedá, lom sivý, M. jemne zrnitý, na vnútornej stene zvlnenie (inv. č. K6/02 – 16).
- 16 – fragment dna na kruhu, dno je pretlačené do vnútra, pr. d. 70 mm, F. tmavá sivohnedá, M. jemne zrnitý (inv. č. K6/02 – 15).
- 17 – fragment dna vázy na kruhu, pr. d. 100 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemne zrnitý, na vnútornej stene stopy rýchlo rotujúceho kruhu, uprostred dna nevýrazné omfalo (inv. č. K6/02 – 10).
- 18 – fragment dolnej časti tela vázy na kruhu, pr. d. 55 mm, F. pôvodne súvislá červená maľba, M. jemný, na vnútornej stene výrazné stopy po kruhu (inv. č. K6/02 – 7).

Tab. XXIX

Objekty 9, 12 – terénna situácia.

Tab. XXX

- 1 – fragmenty okružia zásobnice, vnútorný pr. ú. 320 mm, š. okraja 56 mm, F. červenohnedá, M. zrnitý, prepálený (inv. č. K34/02).
- 2 – čiastočne rekonštruovateľné fragmenty okružia zásobnice, vnútorný pr. ú. 320 mm, š. okraja 74 mm,

- F. hnedočervená, M. zrnitý, prímies hrubozrnného piesku a drvenej železnej trosky (?), prepálený (inv. č. K3/02 – 1).
- 3 – fragment okružia zásobnice, š. okraja 70 mm, F. prepálený (inv. č. K3/02 – 3).
 - 4 – fragmenty okružia zásobnice, vnútorný pr. ú. 360 mm, š. okraja 76 mm, F. sivohnedá, prepálená, M. zrnitý, prímies piesku a drvenej železnej trosky (inv. č. K3/02 – 4).
 - 5 – fragment z vydutia zásobnice, F. červenohnedá, M. zrnitý, ostrý, prepálený (inv. č. K3/02 – 5).
 - 6 – fragment z vydutia zásobnice s jazykovitým výčnelkom, F. červenohnedá, miestami sivočierna, M. zrnitý, prepálený (inv. č. K3/02 – 6).
 - 7 – fragment z vydutia zásobnice s jazykovitým výčnelkom, F. svetlohnedá až sivohnedá, M. zrnitý, prímies piesku a drvenej železnej trosky, prepálený (inv. č. K35/02).

Tab. XXXI

- 1 – fragment brúsika, pieskovec, dl. 36 mm (inv. č. D7a/02).
- 2 – fragment okraja hrnca s vyhnutým okrajom, F. svetlohnedá, M. prímies piesku a šamotu (inv. č. K59/02 – 1).
- 3 – fragment okraja situlovitého hrnca na kruhu (?), M. zrnitý, grafitový, F. striebřitý lesk, prepálený (inv. č. K23/01).
- 4 – fragment z tela situlovitého hrnca na kruhu, F. svetlohnedá až sivohnedá, M. ostrený pieskom, P. hrebeňovaný (inv. č. K59/02 – 4).
- 5 – fragment z tela hrnca zdobený plochým výčnelkom a pretláčanou páskou, F. svetlohnedá až sivohnedá, M. zrnitý, prímies piesku a šamotu, P. obmazávaný, drsný (inv. č. K59/02 – 6).
- 6 – fragment okraja dýmnika, F. svetlohnedá, M. zrnitý, V. tvrdé (inv. č. K59/02 – 2).
- 7 – fragment z tela situlovitého hrnca na kruhu, F. sivočierna, M. prímies piesku a grafitu, P. hrebeňovaný (inv. č. K59/02 – 7).
- 8 – fragment odsadeného dna hrnca, F. svetlohnedá až sivá, M. zrnitý, prímies piesku a šamotu (inv. č. K52/02 – 1).
- 9 – fragment dna situlovitého hrnca na kruhu, zvyšky rytej výzdoby, pr. 100 mm, F. sivočierna, M. ostrený pieskom (inv. č. K58/02).

Tab. XXXII

- 1 – fragmenty okraja misy na kruhu (?), pr. ú. 220 mm, F. sivohnedá, M. prepálený, deformovaný, kresbová rekonštrukcia (inv. č. K59/02 – 8).
- 2 – fragment vázy (zásobnice), pr. ú. 240 mm, F. sivohnedá, výrazne prepálený, deformovaný, nedá sa s istotou určiť či bola vyrobená na kruhu (inv. č. K59/02 – 10).
- 3 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, výrazne prepálený (inv. č. K39a/02).
- 4 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K52/02 – 2).
- 5 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. svetlohnedá, M. jemný (inv. č. K52/02 – 3).
- 6 – fragment okraja misy so zaobleným vydutím na kruhu, F. svetlohnedá, prepálený, deformovaný (inv. č. K59/02 – 11).
- 7 – fragment vázy na kruhu, nad pretlačeným dnom

- okružné ryhy, pr. d. 70 mm, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K52/02 – 4).
- 8 – fragment misy so zalomeným okrajom, pr. ú. 130 mm, F. čierna, M. zrnitý, nedbalá úprava (inv. č. K59/02 – 9).
 - 9 – fragment vázy na kruhu, tenké dno prehnuté dovnútra, pr. d. 90 mm, F. červenohnedá, M. zrnitý prímies piesku (inv. č. K60/02 – 3).
 - 10 – fragment rovného dna väčšej nádoby na kruhu, zdobený okružnými ryhami, pr. d. 200 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný, prepálený (inv. č. K60/02 – 2).
 - 11 – fragment dolnej časti vydutia väčšej nádoby na kruhu, F. svetlohnedá (inv. č. K26/02).
 - 12 – fragment dna nádoby na kruhu, na dne jemná okružná ryha, vnútorná stena zvlnená, pr. d. 115 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný, deformovaný žiarom (inv. č. K60/02 – 1).

Tab. XXXIII

- 1 – bronzový otvorený krúžok, sivozelená patina, pr. 14,5 mm, pr. tyčinky 2 mm (inv. č. D6/02).
- 2 – fragment bronzového cedidla s hladkým mierne prehnutým hrdlom, zachované dva rady jemných dierok, sivozelená patina, pôvodný pr. ústia 60 mm (inv. č. D5/02), kresbová rekonštrukcia.
- 3 – kamenný nástroj s ostrou hranou a vyhladeným širším okrajom, dl. 152 mm (inv. č. D14/02).
- 4 – fragment z tela tenkostennej vázy na kruhu s rytou výzdobou, F. svetlohnedá až hnedá, M. jemný (inv. č. K60/02 – 4).
- 5 – fragment hrdla fľaškovitej vázy na kruhu, na hrdle okružné rebro, pr. ú. 73 mm, F. červenohnedá, M. jemný, prepálený (inv. č. K60/02 – 5).
- 6 – fragment z tela vázy na kruhu s rytou výzdobou, F. červenohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K60/02 – 6).
- 7 – fragment malej misy na kruhu, pr. ú. 70 mm, F. červenohnedá, lom sivý, M. prepálený (inv. č. K60/02 – 7), kresbová rekonštrukcia.
- 8 – fragment z tela vázy na kruhu s rytou a vhladzovanou výzdobou, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K60/02 – 8).

Tab. XXXIV

- 1 – plán zahĺbených objektov 11/02 a 13/02.
- 2-3 – objekty 11/02, 13/02 – terénna situácia.

Tab. XXXV

- 1 – fragment z tela bližšie neurčenej nádoby na kruhu, okraj pretláčaný, F. červenohnedá, M. zrnitý, prímies piesku a drvenej trosky (inv. č. K46a/02 – 1).
- 2 – fragment hrnca s vyhnutým okrajom, vydutie hrebeňované, pr. ú. 120 mm, F. svetlohnedá, prechádza do tmavej, M. prímies hrubozrnného piesku a šamotu (inv. č. K46/02 – 1).
- 3 – fragment z tela situlovitého hrnca, F. sivohnedá, vnútro čierne, M. grafitový, prímies jemného piesku (inv. č. K45/02 – 1).
- 4 – fragment z tela situlovitého hrnca, F. svetlohnedá, M. zrnitý, prímies piesku (inv. č. K45/02 – 2).
- 5 – fragment z tela situlovitého hrnca, F. sivohnedá, M. jemne zrnitý piesok, prímies kúskov grafitu (inv. č. K40/02 – 1).

- 6 – fragment nádoby (pokrievka) s pretláčaným okrajom na kruhu, F. hnedá, M. jemne zrnitý (inv. č. K46a/02 – 2).
- 7 – fragment z tela hrnca, gombíkovitý výčnelok pretlačenný, F. červenohnedá, stopy čierneho (smolného) náteru, M. zrnitý, prepálený (inv. č. K46/02 – 2).
- 8 – fragment okraja sudovitého hrnca s gombíkovitým výčnelkom, pr. ú. 150 mm, F. sivočierna, vnútro svetlohnedé, M. zrnitý, prímies hnedých zrníek (inv. č. K46/02 – 3).
- 9 – fragment veľkého hrnca (zásobnice) s vyhnutým okrajom, pr. ú. 290 mm, F. sivohnedá, M. troškovo prepálený (inv. č. K48/02).
- 10 – fragment okraja sudovitého hrnca (zásobnice), pr. ú. 300 mm, F. svetlohnedá, M. zrnitý, prímies hrubozrnitého piesku a drveného vápenca (inv. č. K45/02 – 1).
- 10a – fragment dna z toho istého hrnca, pr. 110 mm (inv. č. K45/02 – 2).

Tab. XXXVI

- 1 – fragment okraja súdkovitej nádoby na kruhu, F. svetlosivá, M. jemný (inv. č. K53/02 – 1).
- 2 – fragment okraja súdkovitej nádoby na kruhu, F. červenohnedá, lom tmavosivý, stopy červenohnedej maľby, M. jemný (inv. č. K53/02 – 2).
- 3 – fragment okraja misy na kruhu, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, M. jemný (inv. č. K54/02 – 1).
- 4 – fragment okraja misy na kruhu, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, lom sivý, M. jemný (inv. č. K53/02 – 5).
- 5 – fragment okraja misy (hrnca), F. hnedá, M. zrnitý, prímies šamotu (inv. č. K40/02 – 3).
- 6 – fragment okraja pohárika na kruhu, pr. ú. 60 mm, F. červenohnedá, miestami sivá, M. jemný, prepálený (inv. č. 51/02 – 1).
- 7 – fragment okraja pohára na kruhu, F. sivočierna, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K53/02 – 3).
- 8 – fragment okraja pohára na kruhu, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K53/02 – 4).
- 9 – okraj fľaškovitej vazy na kruhu, na hrdle plastické rebro, pr. ú. 105 mm, F. svetlohnedá, M. jemný (inv. č. K53/02 – 7).
- 10 – fragment z tela váza na kruhu, tenkostenný, F. pôvodne biela a červená maľba, M. jemný (inv. č. K53/02 – 6).
- 11 – fragment z tela vazy na kruhu zdobená okružnými ryhami a vhladzovanou vlnovkou, F. hnedočervená engoba, M. jemný (inv. č. K53/02 – 9).
- 12 – okraj fľaškovitej vazy na kruhu, pr. ú. 100 mm, F. červenohnedá, stopy červenej maľby, lom sivý, M. jemný (inv. č. K51/02 – 3).
- 13 – fragment z tela šálky, F. sivá, M. prímies jemného piesku a šamotu (inv. č. K46/02 – 10).
- 14 – hlinené koliesko, okraj jemne pretláčaný, neúplné, pr. 39 mm, hr. 6–7 mm, F. čierna, M. vysoká prímies šamotu (inv. č. D16/02).
- 15 – fragment kolieska (prasleny), F. červenohnedá, M. vysoká prímies piesku, pr. 40 mm, pr. otvoru 10 mm, hr. 11 mm (inv. č. K46/02 – 9).
- 16 – hlinená guľa rozložená, vnútro duté vyplnené troskovitou hlinou, pr. 73 mm, F. sivohnedá, prepálená (inv. č. D10/02).
- 17 – fragment z tela nádoby na kruhu, rytá výzdoba, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K53/02 – 7).
- 18 – fragment plytky misy (pokrievka) na kruhu, pr. ú. 160 mm, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. prepálený (inv. č. K29/02), kresbová rekonštrukcia.
- 19 – fragment dna tenkostennej nádoby na kruhu, pr. d. 55 mm, F. hnedá engoba, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K53/02 – 8).
- 20 – fragment dna tenkostennej nádoby na kruhu, pr. d. 90 mm, F. sivohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K40/02 – 1).
- 21 – fragment dna a tela tenkostennej vazy na kruhu, dno mierne vyklenuté, vnútorná stena zvlnená, pr. d. 110 mm, F. červenohnedá, lom čierny, M. jemný (inv. č. K51/02 – 4).

Tab. XXXVII

- 1 – fragment misy s vtiahnutým okrajom, F. sivohnedá, vnútro čierny náter prechádza cez okraj, M. zrnitý, ostrený hrubozrným pieskom (inv. č. K46/02 – 4).
- 2 – fragment misy so zalomeným okrajom na kruhu, F. červenohnedá, M. jemný (inv. č. K54/02 – 2).
- 3 – bronzové očko, časť odlomená, dĺ. 11 mm, pr. očka 7 mm (inv. č. D 11/02).
- 4 – železná ihlica s hlavickou stočenou do očka, korodované zlomky 5 ks; dĺ. celej ihlice neurčená; zlomok ihly s hlavickou, dĺ. 38 mm, pr. hlavice 11 mm, pr. ihly 7 x 5 mm, ostatné zlomky dĺ. 14, 15, 23 mm (inv. č. D13/02).
- 5 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. svetlohnedá, lom sivý, M. jemný (inv. č. K51/02 – 2).
- 6 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. tmavosivá, lom sivý, M. jemný, prepálený (inv. č. K51/02 – 6).
- 7 – fragment okraja profilovanej misy na kruhu, F. tmavosivá, lom sivé jadro, M. jemný (inv. č. K51/02 – 7).
- 8 – fragment okraja vazy na kruhu, F. tmavohnedá, M. prímies jemného piesku (inv. č. K53/02 – 8).
- 9 – fragment hraneného okraja misy, F. tmavohnedá, M. ostrený pieskom (inv. č. K46/02 – 5).
- 10 – fragment misy, na vnútornej strane okraja záseky, F. hnedá, M. vysoká prímies šamotu (inv. č. K46/02 – 8).
- 11 – železný nôž, čepeľ oblúkovite ohnutá, hrot odlomený, dĺ. čepele 60 mm, š. 21 mm, dĺ. tŕňa 25 mm, zachovaný malý otvor (inv. č. D12/02).
- 12 – fragment okraja misy, F. hnedá engoba, lom čierne jadro, M. zrnitý (inv. č. K46/02 – 7).
- 13 – fragment misy, F. sivohnedá, M. zrnitý, prímies hrubozrnitého piesku (inv. č. K46/02 – 6), kresbová rekonštrukcia.
- 14 – fragment misy na kruhu, pr. ú. 248 mm, F. červenohnedá, lom sivý, pôvodne maľovaná, M. jemný (inv. č. K51/02 – 4), kresbová rekonštrukcia.
- 15 – fragment okraja misy na kruhu, pr. ú. 380 mm, F. červenohnedá, lom sivé jadro, M. zrnitý, ostrený pieskom (inv. č. K45/02 – 3), kresbová rekonštrukcia.

Kresby: autorka príspevku

Fotografie a grafická úprava: Bc. Alica Marková

LITERATÚRA

- Almássy/Pop 2014 – K. Almássy/Horea Pop: Remains of a Pottery Workshop (?) from the Upper Tisza Region. In: S. Berecki ed.: *Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Targu Mureş 10–13 October 2013*. Targu Mureş 2014, 171–172.
- Andel 1955a – K. Andel: Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953/54. *Vlastivedný sborník I*. 1955, 144–171.
- Andel 1955b – K. Andel: Pozdne laténske sídlisko v Zemplíne na východnom Slovensku. *Archeologické rozhledy* 7, 1955, 766, 767, 795–799.
- Atlas 1980 – *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1980.
- Bartík/Březinová 1996 – J. Bartík/G. Březinová: Laténske osídlenie v polohe Trnava – Horné pole. *Zborník Slovenského národného múzea* 90, *Archeológia* 6, 1996, 57–86.
- Bazovský 2003 – I. Bazovský: Nálezy z keltského oppida v Trenčianskych Bohuslaviciach. *Zborník Slovenského národného múzea* 97, *Archeológia* 13, 2003, 119–132.
- Bazovský 2004 – I. Bazovský: Sídlisko z neskorej doby laténskej v Bratislave-Rusovciach. *Zborník Slovenského národného múzea* 98, *Archeológia* 14, 2004, 95–108.
- Bazovský 2014 – I. Bazovský: Archeologické výskumy západne od hradného areálu. In: M. Musilová/P. Barta/A. Herucová zost.: *Bratislavský hrad dejiny, výskum a obnova*. Bratislava 2014, 107–120.
- Bednár/Březinová/Ptáčková 2005 – P. Bednár/G. Březinová/S. Ptáčková: Neskoroláténske osídlenie Hradného návršia v Nitre. *Študijné zvesti AÚ SAV*, 37, 2005, 115–185.
- Benadik 1957 – B. Benadik: Výzdobné prvky na neskoroláténskej maľovanej keramike zo Zemplína. *Študijné zvesti AÚ SAV* 2 (Janšákov zborník), 1957, 83–85.
- Benadik 1961 – B. Benadik: Grafitová keramika v laténskyh hrobch na Slovensku. *Slovenská archeológia* 9, 1961, 175–208.
- Benadik 1964 – B. Benadik: Mladohalštatské nálezy v dobe laténskej. *Archeologické studijní materiály* 1, 1964, 85–91.
- Benadik 1965 – B. Benadik: Die Spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei. *Germania* 43, 1965, 63–91.
- Berecki 2008 – S. Berecki: *The la Tène settlement from Moreşti*. Cluj Napoca 2008.
- Blahuta 1963 – F. Blahuta: Nálezy na sídlisku 2 v Prešove. *Študijné zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 153–168.
- Bónis 1969 – E. B. Bónis: *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest*. Budapest 1969.
- Březinová 2000 – G. Březinová: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. *Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi VIII*, Nitra 2000.
- Březinová 2006 – G. Březinová: Laténske sídlisko vo Výčapoch-Opatovciach. *Pravěk NŘ* 16, 2006, 309–324.
- Březinová 2010 – G. Březinová: Sídlisko z neskoroláténskej polohy Zámeček v Šuranoch, Nitrianskom Hrádku. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik ed.: *Archeológia barbarov 2009: Hospodárstvo Germánov : sídliskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. Nitra 2010, s. 113–130.
- Březinová/Katkin 2004 – G. Březinová/S. Katkin: Sídliskový objekt z neskorej doby laténskej v Nitre-Malom seminári. *Študijné zvesti AÚ SAV* 36, 2004, 155–175.
- Budinský-Krička 1960 – V. Budinský-Krička: Výskum r. 1958 na vrchu Bakhegy v Strede nad Bodrogom. *Slovenská archeológia* 8, 1960, 217–230.
- Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990 – V. Budinský-Krička/M. Lamiová-Schmiedlová: A late 1st century B. C.–2nd century A. D. cemetery at Zemplín. *Slovenská archeológia* 38, 1990, 245–344.
- Budinský-Krička/Miroššayová 1987 – V. Budinský-Krička/E. Miroššayová: Laténsky sídliskový objekt z Veľkého Šariša-Kanáša. *Študijné zvesti AÚ SAV* 23, 1987, 41–52.
- Bujna 1982 – J. Bujna: Spiegelung der Sozialkultur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatebacken. *Památky archeologické* 73, 1982, 312–431.
- Collis 1972 – J. H. Collis: The Dacian Horizon – Settlements and Chronology. *Slovenská archeológia* 20, 1972, 313–316.
- Crişan 1969 – I. H. Crişan: *Ceramica daco-getică*. Bucureşti 1969.
- Cumberpatch 1993 – C. G. Cumberpatch: The circulation of Late La Tène slip decorated pottery in Slovakia, southern Poland and transdanubian Hungary. *Slovenská archeológia* 41, 1993, 59–81.
- Čambal 2004 – R. Čambal: Bratislavský hradný vrch – akropola neskoroláténskeho oppida. *Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia, Supplementum* 1, Bratislava 2004.
- Čambal et al. 2008/2009 – R. Čambal/M. Gregor/K. Harmadyová/E. Halásová/N. Hlavatá-Hudáčková: Dácka keramika z bratislavského oppida a Devína. In: M. Karwowski/E. Droberjar (eds.): *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim*. Collectio Archaeologica Resoviensis XIII, Rzeszow 2009, 77–99.
- Čaplovič 1984 – D. Čaplovič: Výskum v Zemplíne. *AVANS* 1983, 1984, 62, 63.
- Čaplovič 1985 – D. Čaplovič: Výsledky výskumu hradiska v Zemplíne. *AVANS* 1984, 1985, 75–77.
- Demeterová-Polláková 1973 – S. Demeterová-Polláková: Dva bronzové nálezy zo Zemplína. *Nové obzory* 15, 1973, 173–182.
- Drăgan 2014 – A. Drăgan: Production and Circulation of La Tène Painted Pottery North of the Lower Danube. In: S. Berecki ed.: *Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Targu Mureş 10–13 October 2013*, Targu Mureş 2014, 301–318.
- Dzembas 1995 – O. Dzembas: Dosлідження келтського поселення Галиш-Ловачка біля Мукачеві (1986–1989). *Problemy archeologii schińnich Karpat*. Užgorod 1995, 104–110.
- Elschek 2011 – K. Elschek: Produktionsobjekte der älteren römischen Kaiserzeit aus Zohor. *Zborník Slovenského národného múzea* 105, *Archeologia* 21, 2011, 175–182.

- Gáčková/Hreha 2004 – L. Gáčková/R. Hreha: Nové nálezy zo Zemplínskej šíravy. *AVANS* 2003, 2004, 57–59.
- Gáčková/Lamiová-Schmiedlová 1986 – L. Gáčková/M. Lamiová-Schmiedlová: Záchranný výskum v Laškovciach. *AVANS* 1985, 1986, 86, 87.
- Gašaj 1982 – D. Gašaj: Hromadný nález bronzových predmetov zo Zemplína, okr. Trebišov. *Historica Carpatica* 13, 1982, 273–303.
- Gašaj/Jurečko 1983 – D. Gašaj/P. Jurečko: Nové laténske nálezy zo Zemplína. *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 20, 1983, 149–153.
- Horváthová/Hreha 2015 – E. Horváthová/R. Hreha: Archeologická prospekcia Zemplína vo svetle starších a novších prameňov. *Študijné zvesti AÚ SAV* 58, 2015, 59–96.
- Horváthová/Miroššayová 2002 – E. Horváthová/E. Miroššayová: Nové nálezy z katastra obce Zemplín. *AVANS* 2001, 2002, 65–67.
- Janšák 1935 – Š. Janšák: *Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku*. Bratislava 1935.
- Ježišková/Pieta 2019 – L. Ježišková/K. Pieta: Laténske hradisko v Stupnom. *Študijné zvesti AÚ SAV* 65, 2019, 71–88.
- Kaminská 1980 – L. Kaminská: Nové nálezy z Trebišova. *AVANS* 1978, 1980, 137, 138.
- Kaminská 2010 – L. Kaminská: Čičarovce-Veľká moľva. Výskum polykultúrneho sídliska. *Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi XII*, Nitra 2010.
- Kobaľ 1997 – J. Kobaľ: Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of „Chitattia“ (near Solotvino/Aknaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Lokal History. *A Nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve XXXVII-XXXVIII*, 1995–1996, Nyíregyháza 1997, 115–151.
- Kolník/Roth 2012 – T. Kolník/P. Roth: Pravouhlé jamové žiaroviská z doby rímskej. In: G. Březinová/V. Varsík ed.: *Archeologia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra 2012, 303–330.
- Kolníková 1983 – E. Kolníková: Keltsko-dácke mince s tzv. vtáčim koňom alebo zemplínsky typ. *Študijné zvesti AÚ SAV* 20, 1983, 155–167.
- Kotigoroško 1989 – V. G. Kotigoroško: Remeslennoe proizvodstvo na dakijskom gorodišče Malaja Kopaňa. *Sovetskaja archeologija* 2, 1989, 182–200.
- Kotigoroško 1993 – V. G. Kotigoroško: Gončarnoe proizvodstvo v Verchnem Potosie III v. do n. e.-IV v. n. e. *Východoslovenský pravek* 4, 1993, 143–156.
- Kotyhoroško 2015 – V. Kotyhoroško: *Sakraľnyj centr Verchnoho Potyssia epochy pizňoho Latenu. Centrul sacral al Tisei Superiore în epoca La Tène-ului târziu. The sacred centre of the Upper Tisa region of the La Tène period*. Satu Mare 2015.
- Kotorová-Jenčová 2004 – M. Kotorová-Jenčová: Laténske osídlenie čičvianskeho hradného kopca, lokalita Sedliská, okr. Vranov nad Topľou. In: J. Gancarski red.: *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich*. Krosno 2004, 197–218.
- Kovár 2008 – B. Kovár: Neskorá doba laténska v Pohroní a Poipľi so zameraním na etnickú otázku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 43, 2008, 53–62.
- Kuzmová 1980 – K. Kuzmová: Nížinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku. *Slovenská archeológia* 28, 1980, 313–340.
- Lamiová-Schmiedlová 1969 – M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *Slovenská archeológia* 17, 1969, 403–501.
- Lamiová 1993 – M. Lamiová: *Zemplín obec s bohatou minulosťou*. Košice 1993.
- Lamiová/Schmiedlová/Lušítková 2011 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Lušítková: Štvorhranné pece na sídliskách z doby rímskej a východnom Slovensku. *Zborník Slovenského národného múzea* 105, *Archeologia* 21, 2011, 187–189.
- Lušítková 2007 – L. Lušítková: Dácka keramika na území Slovenska. *Východoslovenský pravek* 8, 2007, 77–95.
- Miroššayová 2006 – E. Miroššayová: Kovolejarský objekt z neskorej doby laténskej v Zemplíne. *Pravěk NŘ* 16, 2006, 393–404.
- Miroššayová 2019 – E. Miroššayová: Laténske osídlenie na Východoslovenskej nížine. *Studia Historica Nitriensis* 23, Supplementum 2, 2019, 237–253.
- Miroššayová/Čaplovič 1991 – E. Miroššayová/D. Čaplovič: Najnovšie výsledky výskumu včasnodejinného a stredovekého osídlenia v Zemplíne. *Východoslovenský pravek* 3, 1991, 115–132.
- Miroššayová/Novák 2003 – E. Miroššayová/M. Novák: Pokračovanie záchranného výskumu a prieskumu na stavbe prvej etapy plynovodu Zemplín. *AVANS* 2002, 2003, 97–98.
- Paulík 1959 – J. Paulík: Halštatsko-laténske osídlenie „Hrádku“ v Michalovciach. *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 3, 1959, 177–180.
- Pieta 1982a – K. Pieta: *Die Púchov – Kultur*. Nitra 1982.
- Pieta 1982b – K. Pieta: Probleme der Erforschung der dakischen Besiedlung in der Slowakei. *Thraco-Dacica* III, 1982, 35–46.
- Pieta 2001 – K. Pieta: J. Filip a neskorolatónske osídlenie Slovenska. *Archeologické rozhledy* 53, 2001, 780–788.
- Pieta 2008 – K. Pieta: *Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska*. Nitra 2008.
- Pieta 2014 – K. Pieta: Hradiská vo Folkušovej-Necpaloch a Blatnici. Juhovýchodné prvky v púchovskej kultúre. *Slovenská archeológia* 62, 2014, 125–165.
- Pieta/Zachar 1993 – K. Pieta/L. Zachar: Mladšia doba železná (laténska). In: T. Štefanovičová a kol.: *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava 1993, 143–209.
- Pristáš 2019 – M. Pristáš: Dva súbory archeologických nálezov z obce Zemplín. Fragmenty času Venované Elene Miroššayovej k 70. narodeninám. *Študijné zvesti AÚ SAV*, Supplementum 1, 2019, 407–41.
- Repka/Beliak Pažinová 2018 – D. Repka/N. Beljak Pažinová: Stredoveké zahlbené kupolové pece z Ponitria. *Konštantínove listy* 11/1, 2018, 16–39.
- Rustoiu 1997 – A. Rustoiu: *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î. e. n. – I e. n.)*. București 1997.
- Ruttikay 2000 – M. Ruttikay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slovenská archeológia* 50, 2000, 245–322.
- Rybová 1969 – A. Rybová: Keramika na rovinných osadách východných Čech v dobe laténskej. *Památky archeologické* 60, 1969, 367–442.

- Ščukin/Eremenko 1991 – M. B. Ščukin/V. E. Eremenko: Zur Frage der Datierung keltischer Altertümer in Transkarpatengebiet der Ukraine und einige Probleme der Latène–Chronologie. *Acta Archaeologica Carpathica* 30, 1991, 115–140.
- Šoltész/Baroková/Lénárt 2008 – A. Šoltész/D. Baroková/L. Lénárt: Hydrogeológia. In: J. Terek/E. Dobos zost.: *Život medzi riekami. Monografia krajinného manažmentu Medzibodrožia*. Miskolc 2008, 29–41.
- Svobodová 1983 – H. Svobodová: Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Bronze vessels from Celtic oppids in Bohemia and Moravia / Bronzegefäße aus keltischen Oppida in Böhmen und Mähren. *Archeologické rozhledy* 35, 1983, 656–677.
- Tankó 2018 – K. Tankó: Késő vaskori leletek Karcsáról (Late Iron Age finds from Karcsa). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2017 (2018), 85–108.
- Točík 1959 – A. Točík: K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu. *Archeologické rozhledy* 11, 1959, 841–873.
- Varadzin/Venclová 2006 – L. Varadzin/N. Venclová: Laténske a předlaténské nálezy z Libušína. *Pravěk NŘ* 16, 2006, 405–421.
- Vasiliev/Rustoiu et al. 2002 – V. Vasiliev/A. Rustoiu/E. A. Balaguri/C. Cosma: Solotvino – „Cetate“ (Ukraina Transcarpatică). *Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*. Cluj-Napoca 2002.
- Venclová a kol. 2008 – N. Venclová/P. Drda/J. Michálek/J. Militký, V. Salač/P. Sankot/V. Vokolek: *Archeologie pravěkých Čech 7, Doba laténská*. Praha 2008.
- Vizdal 1976 – J. Vizdal: Záchranný výskum keltského pohrebiska v Ižkovciach. *Slovenská archeológia* 24, 1976, 151–190.
- Zachar/Rexa 1988 – L. Zachar/D. Rexa: Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislavaer Oppidums. *Zborník Slovenského národného múzea* 82, *História* 28, 27–72.

Výskumné správy

- Benadik 1981 – B. Benadik: *Zemplín*. Výskumná dokumentácia 9695. Archeologický ústav SAV. Nitra 1981.
- Miroššayová 2001 – E. Miroššayová: *Zemplín-Nad nižným úzkym*. Výskumná dokumentácia 14 652. Archeologický ústav SAV. Nitra 2001.
- Miroššayová 2002 – E. Miroššayová: *Zemplín-Pod Hradiskom*. Výskumná dokumentácia 14 653. Archeologický ústav SAV. Nitra 2002.
- Miroššayová 2003 – E. Miroššayová: *Zemplín-Intravilán*. Výskumná dokumentácia 15 058. Archeologický ústav SAV. Nitra 2003.
- Miroššayová 2004 – E. Miroššayová: *Zemplín-Intravilán*. Výskumná dokumentácia 15 392. Archeologický ústav SAV. Nitra 2004.

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Hrnčiarska 13
SK – 040 01 Košice
mirossa@saske.sk

RESULTS OF THE EXCAVATIONS IN ZEMPLÍN, ZA NOVÝM CINTORÍNOM ("BEHIND THE NEW CEMETERY") SITE

Elena Miroššayová

Summary

The article contains analysis and evaluation of archaeological finds and contexts from the excavation in Zemplín, Trebišov district, carried out in two stages in 2001 and 2002 along the route of construction of a HP gas pipeline. The line of the structure crossed the cadastral area of the village in the north-south direction. Based on the results of surface prospecting, the excavation focused on the site called *Za novým cintorínom* on the northern edge of the village's urban area (Fig. 1: 1). Sporadic presence of prehistoric finds from the Neolithic, Late and Final Bronze Age is associated with the long-time polycultural settlement in the cadastral area of Zemplín. The younger settlement of the *Za novým cintorínom* site in the Middle Ages includes sunken feature 9/02 and an oven for baking bread (feature 5/01). Judging by the concentration of finds and settlement features, the main period of the site's settlement falls to the Late LaTène period.

The agglomeration of Late LaTène features at the site of *Za novým cintorínom* is approx. 250 m far from the original branch of the Bodrog river which is now an oxbow lake. The archaeological features were part of a larger area with structures of production activities concentrated north of the residential zone at Hradisko in the Late LaTène period. Part of the area located closer to the dead branches of the Bodrog river with the local name of *Tábor* ("Camp") was investigated in 1955–1956 by B. Benadik (1965, 72, 73).

Nine features with Late LaTène inventory were studied at *Za novým cintorínom* site. Feature 1/01 constructionally belongs to typical constructions of Celtic settlements (Pl. I). In its interior, similarly to most features with identical construction, no fireplace was detected. The functional use of the feature cannot be defined with certainty. The assumption that it was used to store food is supported by the location of the pit in the southwestern corner. The pit does not have classical parameters of storage pits. It might have been used to stabilize a large storage vessel or several vessels might have been deposited there. Analogous semi-sunken pithouses were studied in the region of Zemplín, southwest of Hradisko, in the area of a farmstead (Benadik 1965, 71n., Abb. 5) and in the eastern part of the fortified residential area at Hradisko. The building had

a heating device located in the interior as well as numerous painted pottery (Benadik 1965, 77, 78). The strategically favourable site of the residential area at the Hradisko elevation was inhabited by a group of people with higher social status. I suppose that besides the group of craftsmen, there was a privileged group in Zemplín, providing distribution of products from the local pottery and metallurgic workshops. The structure with the storage pit (feature 1/01), two freely situated fireplaces (feature 2/01), remains of a domed oven (feature 3/01) and location of a quernstone create an aggregate concentrating structures of the activities associated with food processing (Plan 1; Pl. VII). Near the fireplaces, no traces of above-ground construction or a groundplan of a supposed structure were found. Irregular depressions were probably exploitation pits.

Rectangular features 4/01 and 7/01 with depth of 0.3 m have almost identical sizes (Pl. XIV; XXII: 1–4). Inside the features and near them, there were no traces of an above-ground construction. The question of their more exact functional interpretation in the production area in Zemplín remains open for now. In eastern Slovakia, similar types of fireplace features are known from several settlements from the Late Roman period (Lamiová-Schmiedlová/Luštíková 2011). Opinions on their function in the wide geographic territory are diverse. Function of a shaft-like pit under a medieval oven (feature 5/01) is unexplained. Finds of LaTène pottery and charcoals were concentrated in layers VI and VIa. In the assemblage of animal bones with traces of burning and cuts made by a sharp object, bones from limbs of young deer (*Cervus elaphus*) individuals prevail (Pl. XVIII: 1–5).

Disposition of sunken feature 8/01 with a cumulation of burned pottery fragments (Pl. XXIII) and features 12/02 and 13/02 without construction elements (Pl. XXIX; XXXIV) do not have characteristics necessary for their functional interpretation (Pl. XXIII). Technical features at the site of *Za novým cintorínom* include two features. The stepped pit (feature 6/01) with remains of a fireplace, fragments of crucibles and ingots of bronze (Pl. XX) is associated with metallurgy of bronze. Feature 10/02 with an above-ground stake construction (Pl. XXVI) does not have construction structures typical of heating

forges and smitheries. It is connected with metallurgy of iron by a concentration of iron slag and slag fragments (40 exemplars weighing from 30 to 644 g; the total weight of the assemblage of slag is 4,548 g).

Iron slags of various sizes and weights scattered over the studied site of Za novým cintorínom indirectly indicate metallurgy of iron. Direct evidence, such as metallurgic or forging equipment, has not been detected in the studied area.

Traces of fire were evident in the layers of the fill in the studied features at the site of Za novým cintorínom and on the secondarily burned Late LaTène pottery. We cannot exclude the possibility that part of the area was destroyed by fire.

The hand-made pottery at the site of Za novým cintorínom consists mainly of pots. We roughly distinguish five types with various body profiles and decoration (Fig 3). High proportion of temper admixture in form of coarse-grained sand and fire clay is typical of hand-made exemplars of pots. Addition of crushed iron slag occurs only uniquely (for results of the analysis of slags and pottery, see the article by Petrik/Briančin in the proceedings). High-quality firing was applied on the pottery. Varieties of barrel-shaped pots of type 1 are continuations of older predecessors (Fig. 3: 1). In the territory north of the Tisza, pots of types 2–5 are an accompanying form of assemblages from Dacian settlements from stage LTD (Mala Kopaňa – *Kotigoroško* 1989, Ris. 6: 4, 5; Solotvino – *Vasiliev/Rustoiu* 2002, 228, Fig. 86: 5; 323, Fig. 90: 2). The group of hand-made storage vessels includes large pot-shaped vessels (Fig. 4).

The numerous group of hand-made bowls is typical with great variability of shapes and sizes (Fig. 5). Bowls with short necks and acutely everted rims (type 7) are frequent at the site of Za novým cintorínom (Pl. II: 11–13; IV: 5; XI: 16; XIII: 11; XXIV: 4). One exemplar was wheel-made (XXXII: 1). North of the Tisza, bowls with identical profiles on pedestals occur at Dacian settlements (*Kotigoroško* 1989, Ris. 7: 11, 12, 17, 18; *Vasiliev/Rustoiu et al.* 2002, 221, Fig. 79: 2; 226, Fig. 54: 5, 247, Fig. 105: 2). Analogous bowls without pedestals occur in the territory of Transylvania, at the Celtic settlement of Morești, in the Mureș river valley in the older chronological context of the end of the 3th and the beginning of the 2nd century BC (*Berecki* 2008, 52, 75, Pl. 21: 6; 41: 1, 2; 47: 8). It is controversial to associate all hand-made pottery from the site of Za novým cintorínom with the Dacians. Pots decorated with garland-shaped finger-pressed tape connecting knob-shaped finger-pressed protuberances which are typical of the Dacian environment of Transylvania have been documented at the site of Za novým cintorínom by two fragments. A conical cup with a massive handle, a so-called Dacian cup (Pl. XXVII: 9) is associated

with the Dacians. The wheel-made pottery from the studied site of Za novým cintorínom prevails with its number. The vessels are made of fine clay, without temper or with addition of very fine sand. The colour of the walls is red-brown or pale brown. The fragments have typical grey cores on the breaks. Surface of the vessels is treated by polishing, brown engobe or painting. Fragments of greyware are present only in small numbers.

With regard to certain unification of forms of the Celtic Late LaTène pottery, classification of the pottery from Zemplín into the basic groups follows from the typology elaborated for the pottery from Bratislava-Staré mesto and Bratislava-hradný kopec ("castle hill") (*Zachar* 1981; *Zachar/Rexa* 1988; *Čambal* 2004). The types of vases, beakers, bowls and storage vessels from the site of Za novým cintorínom are comparable with the pottery from the production centres at the oppidums and settlements in the Middle Danube region and in the territory of the Púchov culture in north Slovakia. Situla-shaped pots are represented by fragments from their rims and combed bellies. Graphite is rarely present. Red and white painting in form of combined bands of various widths is used on vases, beakers and bowls. Rarely, red paint covers the whole body of a vessel (Pl. XXV: 6). In Zemplín, we have recorded finds of painted pottery at all previously studied sites inside and outside the village, with the exception of the cemetery (Fig. 1).

As for the territory of the Východoslovenská nížina lowland or in the Upper Tisza region, the highest concentration of painted pottery is found in Zemplín and its surroundings (Fig. 10). In other agrarian settlements of the Východoslovenská nížina lowland, its fragments are unique and most of them are unstratified. Presence of painted pottery in small mixed assemblages of pottery from agrarian settlements is a support for their dating. Within the Carpathian Basin, Zemplín is classified among production centres of painted pottery operating in stage LTD2. Distribution of painted pottery to contemporary communities in the adjacent territory of northeastern Hungary has not been documented with finds. It rarely occurs at the Dacian settlements of Bobovo, Solotvino, Mala Kopaňa in the area of Trans-Carpathian Ukraine (Fig. 10).

Metal industry from the site of Za novým cintorínom is poor. Metal industry with narrowly limited chronological spectrum to help precise dating of existence of the site is absent. Iron bow fibulae with strip bows (Pl. III: 5; XI: 8; XXVII: 2) occur in the north Carpathian environment in the whole LTD stage (Pieta 2014, 135). In the territory north of the Tisza, they are present in find contexts from the 1st half of the 1st century BC (*Kotigoroško* 2015,

16, 45, 46, 83, 84, rys. 59: 1–3). Dating of the fibulae in the settlement features at the site of Za novým cintorínom and in the graves at the burial ground of Szélmalomdob (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová* 1990, 289, Pl. I: 5; VIII: 13; XII: 20; XXII: 16) is not specified within stage LTD by the accompanying finds. The variant of iron fibulae with one-piece construction with non-divided bows (Pl. XI: 7) have wider dating to the 1st century BC/the beginning of the Roman period (*Filip* 1956, 108, 112).

Exceptional finds include a fragment of a bronze colander made from thin metal plate (Pl. XXXIII: 2) and a fragment of an iron hoop enforcing the rim of a bronze vessel, probably a cauldron (Pl. XI: 9). Fragments of bronze cauldrons are known from Late LaTène settlements of the Púchov culture (*Pieta* 2008, 229) and they have not been previously discovered in the northern Tisza region.

Pottery is not a support for dating of the area of the Za novým cintorínom site. When uncovering the features, chronological sequence of the older Celtic and the younger Dacian horizon was not recognized. The same situation of the common occurrence of Celtic as well as Dacian pottery has been found at other excavated sites in Zemplín (*Benadik* 1965,

75, obr. 5) and in Transylvania (*Crișan* 1969, 346).

In comparison with the denser Late LaTène settlement in the southern part of the Východoslovenská nížina lowland (*Miroššayová* 2019, obr. 2), the network of settlements is thinner in the LaTène period. Evidence of older Celtic settlement from which the well organized settlement agglomeration in Zemplín evolved is absent. Assemblages of archaeological artifacts, concentration of residential and production units document the importance of the settlement agglomeration in Zemplín. Its beginning is clearly demarcated. We assume that the production centre in Zemplín was formed around the mid-1st century BC and reached its peak in the second half of the 1st century BC (stage LTD2). The Celtic-Dacian population survived until the beginning of the 1st century AD, however, the importance of the supraregional centre in Zemplín slowly decreases. Better knowledge of the establishment and formation of the agglomeration in Zemplín in the context of the historical development of the northern Tisza region in the 1st century BC requires further investigation and complex evaluation of the results from the previous research (Fig. 1, Supplement 1).

Fig. 1 Zemplín, Trebišov district. Topography of Late LaTène sites: 1 – Za novým cintorínom, 2 – Hradisko, 3 – Kertalja, 4 – Nad Nižným Úzkym, 5 – Szélmalomdob, 6 – Pod Hradiskom, 7 – Bytovky, 8 – a potter's workshop Dvorec, 9 – Tábor (Táborálja), 10 – Dlhé krovisko I, Pod Táborom, 11 – Dlhé krovisko II, III (details in Supplement 1)

Fig. 2 Zemplín, Trebišov district. 1 – location of the sites of Za novým cintorínom (1) and Hradisko (2) on the historical map from the 2nd military survey (1819–1858). 2 – location of the sites in the current landscape.

Fig. 3 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of hand-made pots.

Fig. 4 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of hand-made storage pots.

Fig. 5 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of hand-made bowls.

Fig. 6 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of wheel-made vases.

Fig. 7 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of wheel-made beakers.

Fig. 8 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of wheel-made bowls.

Fig. 9 Zemplín, Za novým cintorínom. Types of wheel-made storage vessels.

Fig. 10 Finds of painted pottery in the Northern Tisza region: 1 – Brehov (*Andel* 1955b, 796); 2 – Cejkov (*Pieta* 2008, 307); 3 – Čičarovce (*Kaminská* 2010, 84, tab. XXIII: 7, 8; *Vizdal* 1987, 110) 4 – Hraň (*Andel* 1955b, 796); 5 – Kašov (*Janšák* 1935, 64, 65); 6 – Ladmovce (*Andel* 1955b, 795, obr. 360: 5–8); 7 – Michalovce (*Andel* 1955b, 795, obr. 360: 3, 4); 8 – Somotor (unpublished); 9 – Streda nad Bodrogom (*Andel* 1955b, 795, 796, obr. 360: 1, 2); 10 – Trebišov (*Kaminská* 1980, 137); 11 – Zemplín. Trans-Carpathian Ukraine: 12 – Bobove (*Ščukin/Eremenko* 1991, 133); 13 – Mala Kopaňa (*Kotigoroško* 1993, 151); 14 – Solotvino (*Ščukin/Eremenko* 1991, 133); NW Romania: 15 – Lazuri (*Rustoiu* 2002, 69, Fig. 111: 6, 7).

Plan 1 Excavations in 2001 – stage I.

Plan 2 Excavations in 2002 – stage II.

Pl. I Feature 1/01. Sections: A–B; C–D – layers: 1 – topsoil; 2 – grey-black loam; 3 – dark brown loam, sherds, charcoals.

Pl. II Feature 1/01. Selected bowls. 1–10 – wheel-made; 11–13 – hand-made.

Pl. III Feature 1/01. Selected finds. 7, 11–13 – wheel-made pottery; 8–10 – hand-made pottery; 1–6 – iron. Scale: a – 1–6; b – 7–13.

Pl. IV Feature 1/01, Selected finds. 2, 4, 16–18 – wheel-made pottery; 1, 3, 6 – hand-made pottery. 6–8, 12–15 – iron; 9–11 – bronze. Scale: 4 – 1–5, 16–18; b – 6–15.

Pl. V Feature 1/01. Selected wheel-made pottery.

Pl. VI Selected hand-made pots. Scale: a – 3, 5, 6, 8; b – 1, 2, 4, 7, 9.

Pl. VII Feature 2/01. 1 – fireplaces, 2 – system of pits.

Pl. VIII Feature 2/01. Selected wheel-made pottery.

Pl. IX Feature 2/01. Selected wheel-made pottery.

Pl. X Feature 2/01. Selected pottery. 1–5, 7–10 – hand-made; 6 – wheel-made.

Pl. XI Feature 2/01. Selected finds. 10–12 – wheel-made pottery; 13–16 – hand-made; 1–5, 7, 8 – iron; 6 – bronze; 9 – iron, bronze. Scale: a – 1–9; b – 10–16.

Pl. XII Trench I/01 – 1 – feature 3/01; 2, 3 – find context in the area of trench I/01; 4 – quernstone.

Pl. XIII Trench I/01 – Selected pottery: 1–5, 12–13 – wheel-made; 6–11 – hand-made.

Pl. XIV Feature 4/01 – 1–4 – find context.

Pl. XV Feature 4/01. Selected wheel-made pottery.

Pl. XVI Feature 4/01. Selected pottery – 1–3, 6 – wheel-made; 4, 5 – hand-made. Scale: a – 1–4; b – 5, 6.

Pl. XVII Feature 5/01 – medieval oven. 1–2 – cross-section of the oven's body; 3, 5 – groundplan of the oven with the loading pit; 4 – find context.

Pl. XVIII Shaft-shaped pit under the oven. 1 – section CD – layers: I–III – body of the oven, IV – dark loam, charcoals, pieces of daub, V – pale sandy loam, VI and VIa – dark brown loam, pieces of daub, miniature charcoals, cluster of animal bones; 2–5 – find contexts. Selected pottery: 6, 7 – hand-made; 8, 9 – wheel-made.

Pl. XIX Selected pottery from the oven – 2, 4, 5 – hand-made. Selected pottery from the shaft-shaped pit – 1, 6, 8 – hand-made; 9 – wheel-made. Scale: a – 1–8; b – 9.

Pl. XX Feature 6/01. 1 – section AB, layers: 1 – dark black-brown loam, charcoals, pieces of daub, 2 – pale brown loam, sandy, 3 – brown-black loam, charcoals, 4 – compact ashy layer, charcoals, 5 – pale brown, sandy; 2 – location of the features; selected finds. 3 – crucible; Pottery: 4, 6, 7, 10 – hand-made; 9 – wheel-made; 5 – iron; 8 – bronze. Scale: a – 8; b – 3–7, 9, 10.

Pl. XXI Feature 6/01. Selected pottery. 1–4, 9, 10, 12–14 – hand-made; 5–8 – wheel-made.

Pl. XXII Feature 7/01. 1–4 – find context; 6, 7 – wheel-made pottery.

Pl. XXIII Feature 8/01. Groundplan of the feature – section A, B – layers: 1 – topsoil, 2, 2a – grey-black, ashy, mixed with charcoals, 3 – pale yellow – subsoil. Section C, D – layers: 1 – topsoil, 2 – dark brown, charcoals, sherds, pieces of daub, 3 – pale yellow – subsoil.

Pl. XXIV Feature 8/01. Selected pottery. 1, 2, 5–12 – wheel-made; 3, 4 – hand-made.

Pl. XXV Selected finds. 1–4 – iron; 5–10, 12, 13 – wheel-made pottery; 11 – hand-made.

Pl. XXVI Feature 10/02. Section AB – layers: 1 – grey-black loam, charcoals, iron slag, 2 – gravelly burned loam, charcoals.

Pl. XXVII Feature 10/02. Selected finds. Pottery 1, 4–7, 9, 10, 13–16 – hand-made; 8, 11, 12 – wheel-made; 2 – iron; 3 – spindle whorl. Scale: a – 2, 3; b – 1, 4–16.

Pl. XXVIII Feature 10/02. Selected wheel-made pottery.

Pl. XXIX Superposition of features 9/02 and 12/02. 1 – groundplans of the features; 2–5 – find context. Section AB – layers: 1 – pale brown fill of feature 9/02; feature 10/02 – 2 – pale brown sandy loam, 3 – dark brown loam, sherds, stones, burned.

Pl. XXX Feature 12/02. Selected wheel-made pottery. Scale: a – 1–4; b – 5–7.

Pl. XXXI Feature 9/02 – 1; feature 12/02 – selected pottery, 2, 5, 6, 8 – hand-made; 3, 4, 7, 9 – wheel-made.

Pl. XXXII Feature 12/02. 1–7, 9–12 – wheel-made pottery; 8 – hand-made. Scale: a – 2; b – 3–8.

Pl. XXXIII Feature 12/02. Selected finds. 1, 2 – bronze; 3 – stone; 4–8 – wheel-made pottery. Scale: a – 1, 2; b – 3–12.

Pl. XXXIV Feature 11/02 and 13/02. Find context.

Pl. XXXV Feature 13/02. Selected hand-made pottery. Scale: a – 1–8; b – 9–10a.

Pl. XXXVI Feature 13/02. Selected finds. 1–4, 6–12, 17–21 – wheel-made pottery; 5, 13 – hand-made pottery; 14–16 – loam.

Pl. XXXVII Feature 13/02. Selected finds. 1, 9, 10, 12, 13 – hand-made pottery; 5–8, 14, 15 – wheel-made pottery; 3 – bronze; 4, 11 – iron.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

ARCHEOMETALURGICKÁ ANALÝZA TROSIEK A KERAMIKY Z LOKALITY ZEMPLÍN

JOZEF PETRÍK – JAROSLAV BRIANČIN

Východné Slovensko, archeometalurgia, železo, troska

Eastern Slovakia, archaeometallurgy, iron, slag

The analyzed slag from the smelting of iron by bloomery process was found near the village of Zemplín at the location "Za novým cintorínom". It is a product of the Celtic-Dacian production center, dated between the middle of the 1st century BC and the first century AD. Samples, a total of 11 pieces, were evaluated by metallographic analysis with a Neophot 32 optical microscope followed by processing using ImageJ software. Chemical analysis was performed with Niton XL3 Gold AAS and PERKIN ELMER 3100 spectrometers. The presence of secondary and trace elements was determined with a PGS2 spectrograph. Some of the samples were analyzed by SEM on a MIRA 3 FE Tescan scanning electron microscope with an EDX OXFORD INSTRUMENTS analyzer. Based on the analysis, it can be said that local bog ores have been reduced preferentially, without the use of mineral fuel. A free-standing shaft furnace, with manual blowing, with slag tapping, was probably used as the production equipment. The construction of the furnace cannot be unambiguously identified from the found situation and the remains of the refractories. Fragments of pottery with an admixture of slag as a grog were also found on the site.

ÚVOD

V príspevku sú analyzované železné trosky a dva fragmenty keramiky zo záchranného archeologického výskumu v roku 2001 a 2002 v obci Zemplín na polohe „Za novým cintorínom“. Získaný súbor nálezov a sídliskové objekty indikujú výrobné činnosti spojené s metalurgiou železa. Existencia keltsko-dáckeho výrobného centra na polohe Za novým cintorínom je datovaná do polovice 1. stor. pred n. l. až 1. stor. n. l.

Na základe vonkajšieho výzoru boli zo súboru nálezov na archeometalurgickú analýzu vybrané separátne kusy trosiek a fragmenty keramiky, ktorých základné údaje sú uvedené v tabele 1.

METÓDA VYHODNOCOVANIA

Po zmeraní, zvážení, orientačnom stanovení feromagnetkej zložky (magnetodetektorom kovov PowerfixProfi) boli vzorky dokumentované (fotografované), delené diamantovou pílou a zaliate do epoxidovej živice (dentacrylu) za účelom spevnenia (keramika sa drobila) a uľahčenia manipulácie. Zrkadlová časť zaliatej vzorky bola pomletá vo

vibračnom mlyne, takto získaný prach bol použitý na chemickú analýzu.

Zo zaliatých vzoriek sa pripravili metalografické výbrusy brúsením za sucha na brúsnych papieroch zrnitosti 120 až 3000 ANSI/CAMI a následným leštením diamantovou pastou zrnitosti 0,0005 mm, zvlhčovanou petrolejom. Po opláchnutí metylalkoholom nasledovala mikroskopická analýza na optickom mikroskope Neophot 32. Podiel fáz sa stanovil analýzou softvérom ImageJ, u vzorky P437 aj váhovou analýzou.

Bazicita trosky sa počítala pomocou rovnice:

$$B = \frac{\text{CaO} + \text{MgO}}{\text{SiO}_2 + \text{P}_2\text{O}_5} \quad (1)$$

Vzorky určené na chemickú analýzu boli po mletí vylúhované zriedenou kyselinou chlór vodíkovou (HCl) a analyzované na atómovom absorbnom spektrometri AAS PERKIN ELMER 3100 (označené*). Paralelne sa robila analýza suchého prachu ručným spektrometrom Niton XL3 Gold, výsledky sú uvedené v tabele 2. Prítomnosť vedľajších (0,01–1%) a stopových (0,00001–0,01%) prvkov sa určovala semikvantitatívnou spektrálnou analýzou prachu spektrografom PGS2 s rovinnou mriežkou, zachytené vedľajšie a stopové prvky sú v tabele 3.

Tabela 1. Keramické zlomky a troska na analýzu. Výskum 2001, 2002: Zemplín, poloha „Za novým cintorínom“.

Č. vzorky	Rok výskumu	Prír. číslo	Objekt	Vrstva	Hmotnosť (g)	Rozmery (mm)	Popis	
1	2002	2/02	12/02	výplň	59	hr. 8	zlomok dna	P437
2	2002	1/02	11/02	výplň	25	hr. 12	zlomok zásobnice	P438
3	2001	5/01	1/01	výplň	229	70x62	troska	P439
4	2001	6/01	1b/01	výplň	88	553925	troska	P440
5	2001	7/01	1b/01	profil	964	18010243	troska	P441
6	2001	12/01	3/01	pec. deštr.	233	746535	troska	P442
7	2002	1/02	9/02	dno	280	848643	troska	P443
8	2002	2a/02	10/02	dno	644	1107530	troska	P444
9	2002	9a/02	13/02	výplň	271	837530	troska	P445
10	2002	11/02	10A/02	výplň	405	928636	troska	P446
11	2002	11/02	10A/02	výplň	115	674427	troska	P447

(2 – vedľajšie prvky 0,01–1,0 %; 1 – stopové prvky 0,00001–0,01%). U vzoriek P437 a P445 sa aplikovala aj analýza SEM rastrovacím elektrónovým mikroskopom MIRA 3 FE TESCAN s analyzátorom EDX OXFORD INSTRUMENTS.

Ako uvádzajú viacerí autori v svojich prácach (Brož 1972, 211; Jenčová/Mihok/Briančin 1995, 269; Mihok/Cengel/Wyderko 1987, 371; Ustohal/Mazač/Stránský 1989, 520; Mihok/La Salvía/Roth, 1998, 475), s efektivitou priamej redukcie železa je spojený obsah wüstitu Fe_xO (alebo $\text{Fe}_{0,95}\text{O}$) v troske. Čím je ho menej, tým je proces efektívnejší – viac železa prešlo do lupy a menej ostalo v troske. Vylúčením

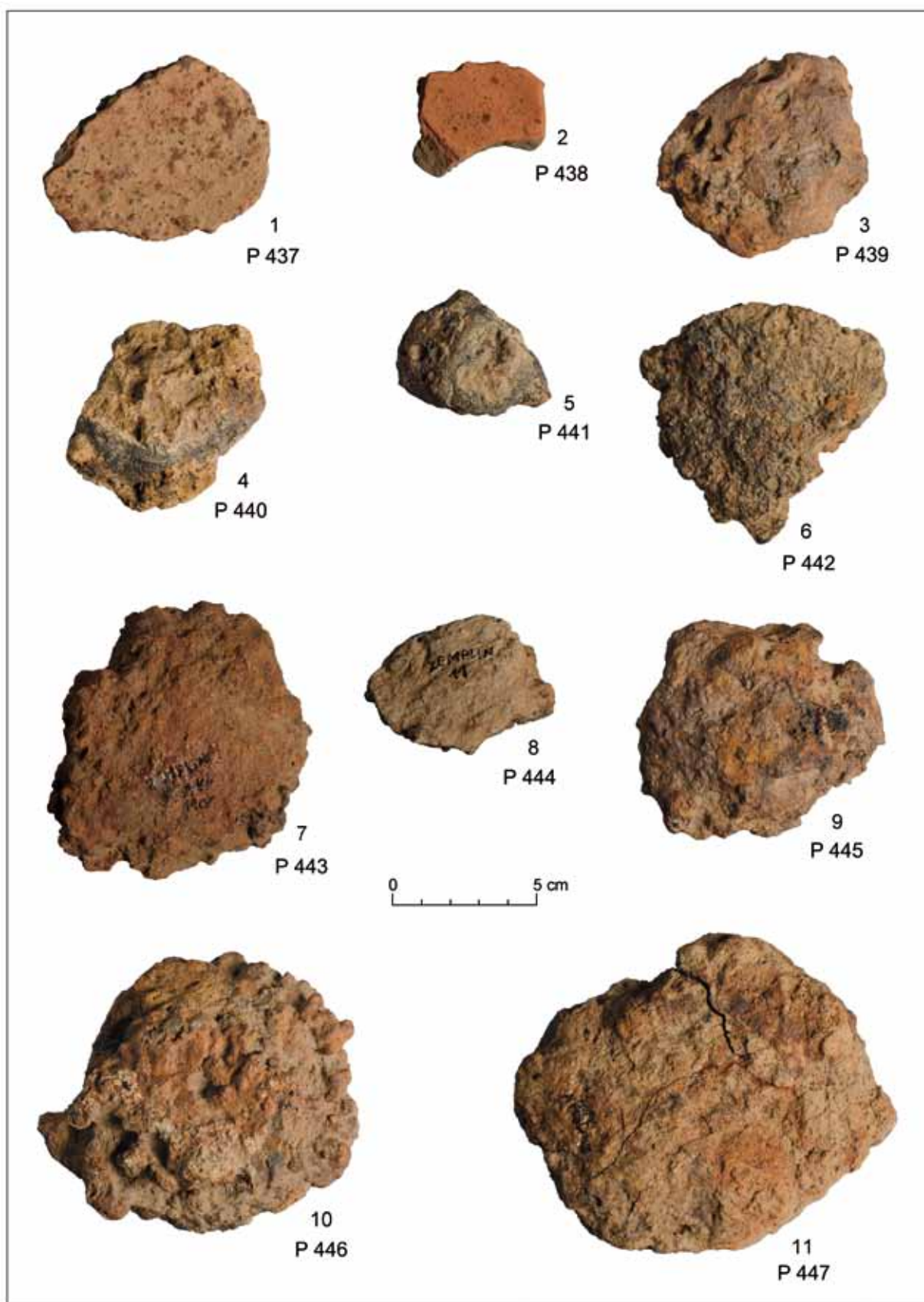
wüstitu v dendritickej forme (pripomína stromček) svedčí o úplnom roztavení trosky počas tavby. Vysoký obsah wüstitu v troske môže spôsobovať jej magnetizmus.

Okrem wüstitu „zvárková“ troska, teda troska z priamej redukcie železa spravidla obsahuje železnato-vápenaté kremičitany (olivíny), prípadne fayalit Fe_2SiO_4 v rôznych odtieňoch sivej farby a tmavosivé až čierne železnaté sklo, zložením blízke melilitu.

Ručným spektrometrom bola v stopových obsahoch (tisíciny %) u všetkých trosiek (tabela 3) zachytená aj prítomnosť Zr, Sr a Rb.

Tabela 2. Chemická analýza stanovená spektrometrom Niton XL3 Gold^a, resp.* AAS Perkin Elmer 3100 (hmotnostné %), B je bazicita počítaná podľa rovnice (1).

Číslo vzorky	Fe _c	FeO	SiO ₂	CaO	MgO	Al ₂ O ₃	MnO	K ₂ O	P ₂ O ₅	S	B
P 437 troska	65,3		11,5	1,2	0,4	4,4	2,7	0,7	1,2	0,06	0,05
P 437 keramika	18,4		35,3	1,0	0,9	9,2	0,6	2,2	2,3	0,03	0,14
P 438 keramika	7,9		54,5	0,9	0,7	11,7	0,5	3,2	1,4	0,05	0,03
P 439 troska	44,5		23,6	1,0	0,3	3,1	1,7	0,8	1,4	0,06	0,06
P 440 troska	48,9		15,6	1,5	0,2	4,4	2,0	1,2	1,3	0,08	1,12
P 441 troska	42,8		23,9	1,1	0,4	4,5	0,9	1,2	1,9	0,06	0,06
P 442 troska	49,2		14,8	2,1	1,0	3,1	4,4	0,7	1,0	0,23	0,21
P 443 troska	45,6		18,3	2,2	1,0	4,8	1,5	1,9	1,7	0,05	0,18
P 444 troska	58,9		11,5	0,8	0,2	3,8	2,1	0,7	1,5	0,09	0,09
P 444 troska*	60,9	78,3									
P 445 troska	54,2		13,3	1,9	1,0	3,4	2,0	1,0	1,3	0,06	0,22
P 445 troska*	60,5	72,9	15,3	6,7	0,5	2,4	2,0				0,47
P 446 troska	48,6		17,8	1,9	0,8	4,6	1,9	1,1	1,7	0,05	0,15
P 447 troska	35,0		28,5	2,2	1,5	6,1	3,0	1,8	1,0	0,06	0,13
P 447 troska*	20,2	25,9									

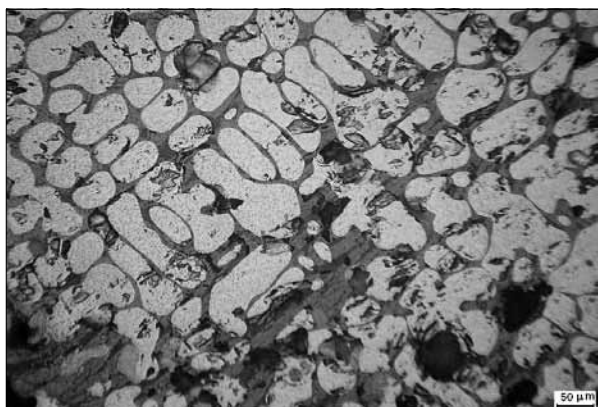
Obr. 1. Zemplín-Za novým cintorínom. 1, 2 – fragmenty keramiky; 3–11 – železná troska.

Tabela 3. Prítomnosť (2) vedľajších (0,01–1%) a (1) stopových (0,00001–0,01%) prvkov, stanovená semikvantitatívnou spektrálnou analýzou.

	Mn	Cu	Ni	Co	Ag	Sn	Zn	Sb	Pb	Mo	V	Cr
P437	2	2	2	1	1	2	1	0	1	0	1	1
P439	2	2	1	0	1	1	2	0	0	0	1	1
P440	2	2	1	0	1	1	2	0	0	1	1	0
P443	2	1	1	0	1	1	2	0	0	0	1	0
P445	2	1	1	0	1	1	2	0	0	0	1	0

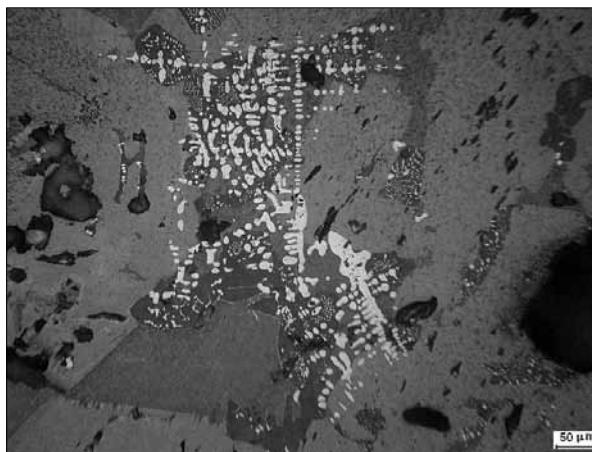
VÝSLEDKY ANALÝZY TROSIEK

Troska P439 – základné údaje (doba nálezu, hmotnosť, rozmery) sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2 a 3. Troska má hrdzavý povrch (obr. 1). Výbrus je pórovitý, čierny, lokálne hrdzavý, prach po mletí má hrdzavú farbu. Vzorka je magnetická (140 μ T). Mikroštruktúra je tvorená kryštálmi kremičitanov (odtiene sivej) a tmavosivého železnatého skla. Ako vidno na obr. 2, troska má vysoký obsah wüstitu (61,0 %). Ide o typickú „zvárkovú“ trosku, teda trosku z priamej redukcie v peci s nízkou šachtou (s výškou maximálne jeden meter), voľne stojacou alebo vo forme vstavanej pece s ručným dúchaním. Vstavovaná pec má zadnú časť tvorenú zárezom do terénneho stupňa, predná časť je vymurovaná zo žiaruvzdorného materiálu. Priama redukcia znamená, že počas celého procesu bolo železo viac-menej v tuhom stave, prípadne iba lokálne natavené. K úplnému roztaveniu, ako napríklad vo vysokej peci, nedošlo. V období, do ktorého boli nálezy datované, sa v metalurgii železa v strednej Európe sa používali pece s nízkou šachtou.

Obr. 2. Mikroštruktúra trosky P 439.

Troska P440 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2 a 3. Troska má tmavosivý, lokálne hrdzavý povrch (obr. 1). Výbrus je pórovitý, čierny, prach po mletí má tmavosivo – hnedú farbu. Vzorka je nemagnetická (72 μ T). Mikroštruktúra je tvorená kryštálmi kremičitanov a železnatého skla, má nízky obsah dendritického wüstitu (do 6,5 %), ako vidno na obr. 3. Ako v predchádzajúcom prípade, je to typická „zvárková“ troska.

Obr. 3. Mikroštruktúra trosky P 440.

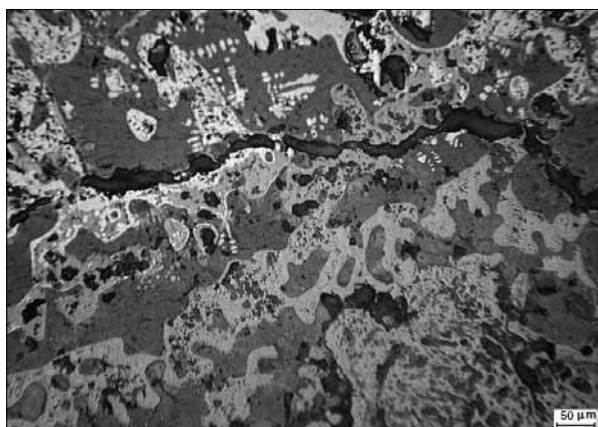
Troska P441 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2. Troska má miskovitý tvar s prasklinami a hnedý povrch. Výbrus je pórovitý, čierny, lokálne hnedý, prach po mletí má svetlohnedú farbu (obr. 1). Vzorka je lokálne magnetická (150 μ T, inak okolo 20 μ T). Mikroštruktúra je nehomogénna, tvorená kryštálmi kremičitanov a železnatého skla. Troska má vyšší obsah wüstitu (do 28,6 %), čo vidno aj na obr. 4. Napriek miskovitému

Obr. 4. Mikroštruktúra trosky P 441.

tvary, ktorý je častý v prípade kováčskych trosiek, ide skôr o „zvárkovú“ trosku, nakoľko sa v mikroštruktúre nevyskytujú žiadne fázy, typické pre kováčsku trosku (napr. „bloky“ wüstitu). Lokálne sa vyskytuje korózný produkt (skorodované železo).

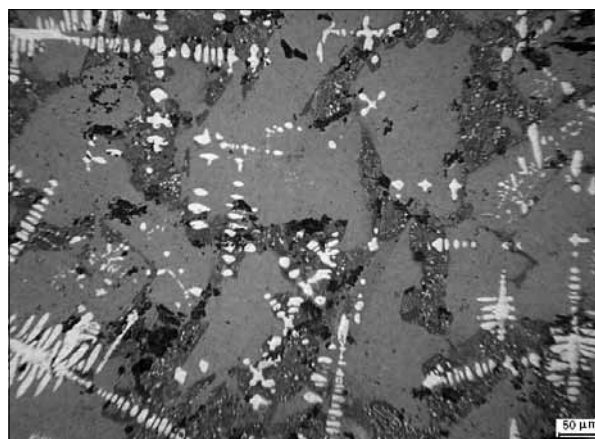
Troska P442 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 3. Povrch trosky je hnedočervený, lokálne tmavosivý. Je segmentovaná na viac kusov, analyzoval sa kus s rozmermi 40 × 30 × 20 mm (obr. 1). Výbrus je málo pórovitý, čierny, lokálne hnedý, prach po mletí má tmavohnedú farbu. Analyzovaná vzorka je magnetická (180 μ T), ostatné nemagnetické (30 μ T). Mikroštruktúra je tvorená kryštálmi kremičitanov a železnatého skla. Má vyšší obsah wüstitu (do 47,7 %). Na obr. 5 je korózný produkt. Troska je typická „zvárková“.

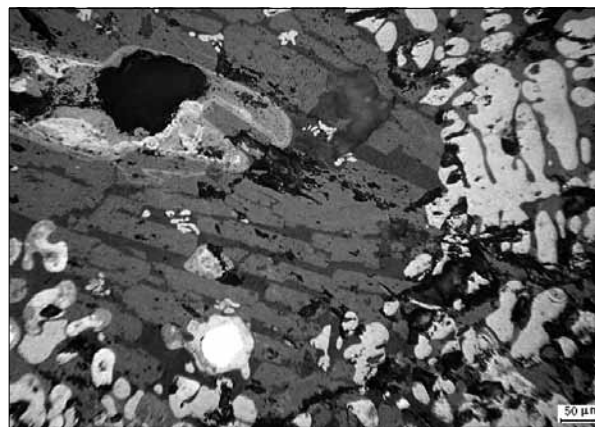
Obr. 5. Mikroštruktúra trosky P 442.

Troska P443 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2 a 3. Troska má hnedočervený, hlinitý povrch (obr. 1). Výbrus je málo pórovitý, čierny, prach po mletí má sivú farbu. Analyzovaná vzorka je nemagnetická (20 μ T), mikroštruktúru tvoria kryštály kremičitanov a železnatého skla. Ako vidno na obr. 6, troska má nízky obsah wüstitu (do 7,3 %). Možno povedať, že troska je typická „zvárková“.

Troska P444 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2. Troska má hnedočervený povrch a miskovitý tvar (obr. 1). Výbrus je pórovitý, čierny, prach po mletí má tmavohnedú farbu. Analyzovaná vzorka je nemagnetická (do 58 μ T). Mikroštruktúra je tvorená kryštálmi kremičitanov a železnatého skla, bez fáz typických pre kováčsku trosku. Troska má vyšší obsah wüstitu (do 30 %), obsahuje aj inklúzie kovového železa, ktoré vidno na obr. 7. Troska je typická „zvárková“.

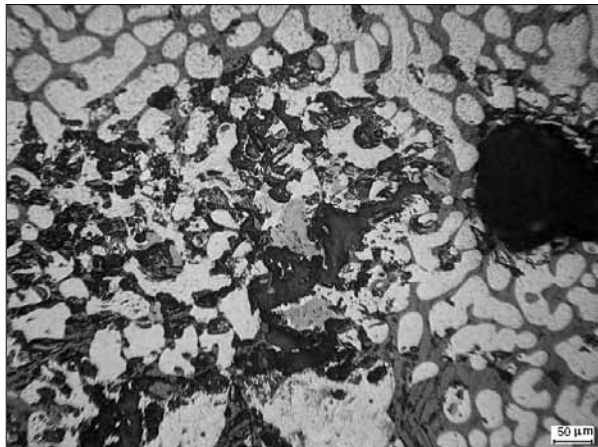
Obr. 6 Mikroštruktúra trosky P 443.

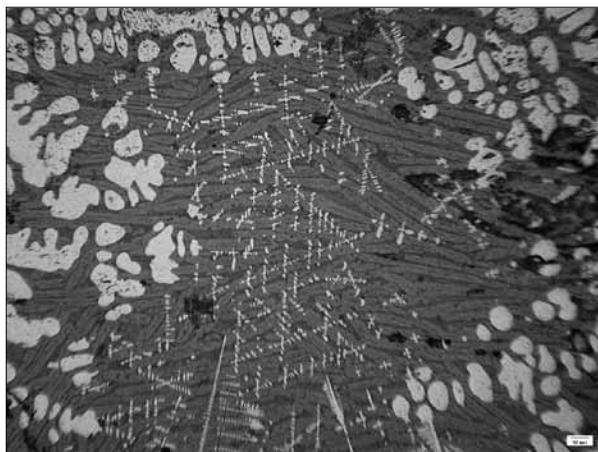
Obr. 7. Mikroštruktúra trosky P 444.

Troska P445 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2 a 3. Povrch trosky miskovitého tvaru (obr. 1) je hnedočervený, výbrus je pórovitý, čierny, prach po mletí má sivohnedú farbu. Analyzovaná vzorka je magnetická (do 150 μ T). Mikroštruktúru tvoria kryštály kremičitanov (odtiene sivej) a tmavosivého až čierneho železnatého skla. Troska má nehomogénny obsah wüstitu (2,5–51 %), v lokalitách s vyšším obsahom sú čiastočky wüstitu zliate (obr. 8), v lokalitách s nižším obsahom je jemný dendritický wüstit (obr. 9). Zloženie jednotlivých zložiek mikroštruktúry trosky s využitím metódy EDX je uvedené v tabele 4, analyzované oblasti sú na obr. 10. V analyzovanej oblasti (500 × 500 μ m), „spolu 2“ a „spolu 3“ v tabele 4 predstavuje 43,4 % wüstit, 34,8 % svetlý kremičitan a 21,8 % tmavý kremičitan/resp. železnaté sklo. Analýza 12 bola realizovaná v oblasti, v ktorej boli kremičitany aj železnaté sklo, ale bez wüstitu. Analýzy 7 a 8 sa realizovali na ihliciach „svetlého“

kremitanu, analýzy 9 a 10 v oblasti „tmavého“ kremitanu, resp. železnatého skla. Troska je bez fáz typických pre kováčsku trosku, ktorú môže avizovať jej miskovitý tvar. Aj v tomto prípade ide o „zvárkovú“ trosku, z redukcie v nízkych šachtových/vstavaných peciach s ručným dúchaním, typických pre dané obdobie.

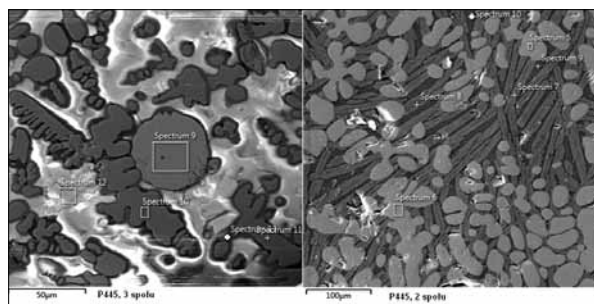

Obr. 8. Mikroštruktúra trosky P 445, lokality s vyšším obsahom wüstitu.

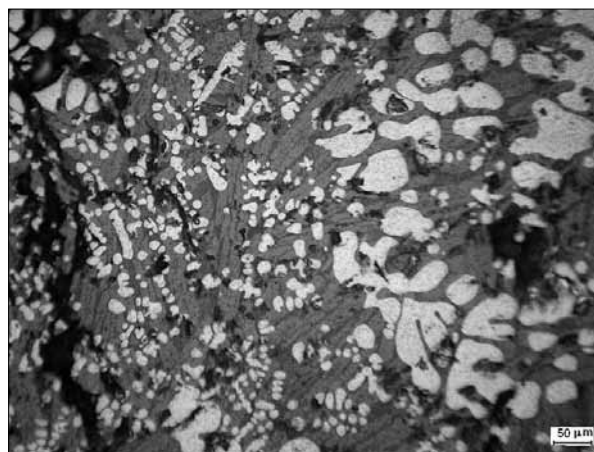

Obr. 9. Mikroštruktúra trosky P 445, lokality s nižším obsahom jemného dendritického wüstitu.

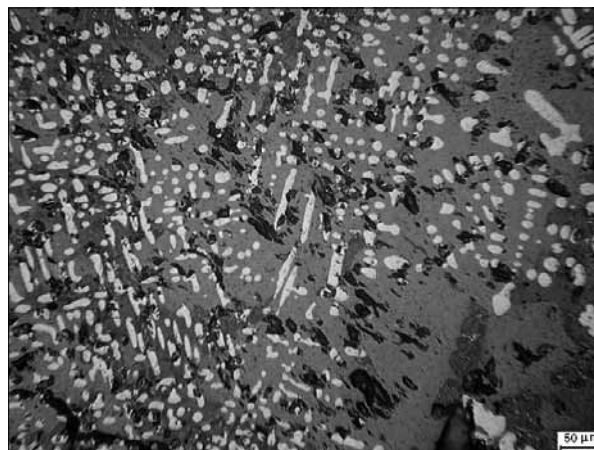
Troska P446 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2. Troska má hnedočervený povrch a miskovitý tvar (obr. 1). Výbrus je málo pórovitý, čierny, prach po mletí má hnedú farbu. Analyzovaná vzorka je magnetická (do 100 μ T). Mikroštruktúra je tvorená kryštálmi kremitanov a železnatého skla. Troska obsahuje

Obr. 10. Mikroštruktúra oblasti analyzovanej pomocou EDAX, troska P 445.

Obr. 11. Mikroštruktúra trosky P 446.

Obr. 12. Mikroštruktúra trosky P 447.

24,6–26,5 % wüstitu (obr. 11). Je bez fáz typických pre kováčsku trosku, ktorú môže avizovať jej miskovitý tvar. Troska je typická „zvárková“.

Tabela 4. Vzorka P445, lokálna fázová analýza realizovaná metódou EDX.

P445	Fe	O	Si	Al	Mn	K	Ca	Mg	P	Ti	Na	Ba
3 spolu/"total"	52,0	29,6	9,3	2,1	1,9	1,7	2,6	0,3			0,5	
2 spolu	54,2	29,3	9,3	1,8	1,5	1,4	2,3		0,2			
5 troska wüstit, 2 spolu	76,3	22,3			1,4							
6 troska wüstit, 2 spolu	76,0	22,4		0,3	1,3							
10 troska wüstit, 3 spolu	72,3	27,0			0,7							
12 troska kremičitan, 3 spolu	51,3	34,9	9,8	0,9	1,6	0,4	1,2					
7 troska kremičitan, 2 spolu	44,8	32,5	14,4	0,6	3,6	0,7	2,7	0,8				
8 troska kremičitan, 2 spolu	46,2	32,1	13,8	0,5	3,8		3,0	0,6				
9 troska železnaté sklo, 2 spolu	22,3	37,4	18,6	5,2	1,5	6,5	1,5				1,0	
10 troska železnaté sklo, 2 spolu	22,4	37,3	18,5	5,5	1,5	6,8	6,8				1,2	
9 inklúzia, 3 spolu	99,7								0,3			

Tabela 5. Vzorka P437, lokálna fázová analýza realizovaná metódou EDX.

P437	Fe	O	Si	Al	Mn	K	Ca	Mg	P	Ti	Na	Ba
1 spolu	42,4	36,7	11,3	5,4	1,1	1,0	0,7	0,7	0,6	0,2		
14 troska wüstit	72,2	26,4		0,3	1,1							
15 troska kremičitan	17,1	47,1	17,4	7,6	1,0	6,4	5,5		0,6		1,4	0,9
16 črep	5,5	55,6	25,9	8,0		1,5	0,6	0,7	1,4	0,3	0,6	
17 troska	61,5	30,3	4,4	1,3	1,6	0,3	0,6					

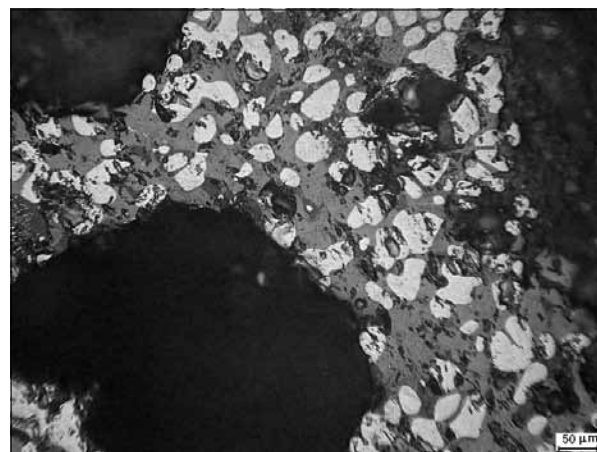
Troska P447 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2. Troska má hrdzavý povrch (obr. 1). Výbrus je málo pórovitý, čierny, prach má sivú farbu. Analyzovaná vzorka je nemagnetická (do 20 μ T). Mikroštruktúru tvoria kryštály kremičitanov, železnatého skla a 13,7–15,9 % wüstitu (obr. 12). Troska je typická „zvárková“.

je sivý, z črepu hnedý. Výbrus trosky je tmavosivý, črepu hnedý s rôznymi odtieňmi. Analyzovaná vzorka je magnetická (do 220 μ T). Mikroštruktúra trosky je tvorená svetlosivými kryštálmi kremičitanov a tmavosivého železnatého skla. Troska obsahuje do 76 % wüstitu, v jednotlivých inklúziách sa obsah wüstitu líši (obr. 13, 14). Keramický základ (črep) s troskovou inklúziou je na obr. 15.

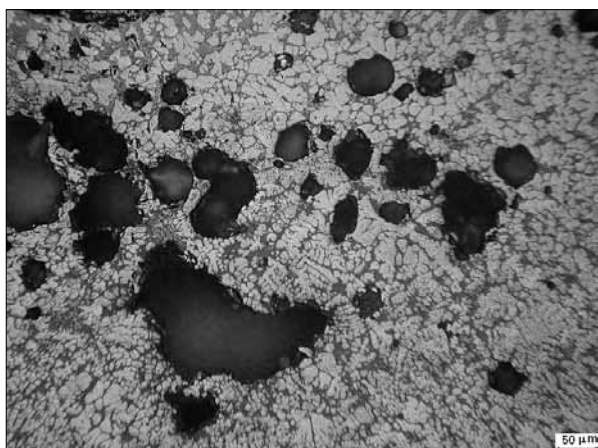
VÝSLEDKY ANALÝZY KERAMIKY

Keramika P438 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2. Analyzoval sa črep s hrúbkou 12 mm z tela zásobnice (obr. 1). Na priečnom reze má tri vrstvy – vonkajšie majú tehlovočervenú farbu, vnútorná je svetlosivá. Prach (z oboch vrstiev spolu) je svetlosivý.

Keramika P437 – základné údaje sú uvedené v tabele 1, chemické zloženie je v tabele 2 a 3 (trosková časť). Analyzovaná keramika (črep) je zlomok z dna s hrúbkou 8 mm (obr. 1). Na priečnom reze vidno častice trosky s priemerom 1,5–3 mm (resp. aj menšie). Po rozdrvení sa čiastočky trosky separovali mechanicky (kúsky s malým priemerom sa do určitej miery nepodarilo odseparovať), obsah trosky v črepe bol cca 24,7 hmotnostných %). Prach z trosky

Obr. 13. Mikroštruktúra keramiky P 437, troskové inklúzie.

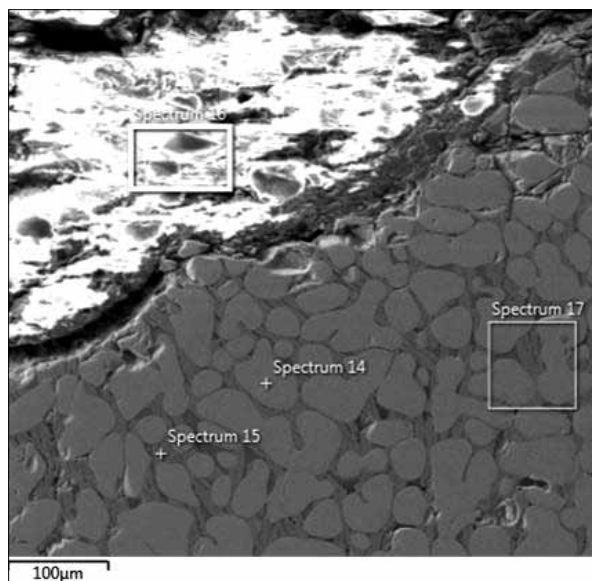
Obr. 14. Mikroštruktúra keramiky P 437, troskové inklúzie.

Obr. 15. Mikroštruktúra keramiky P 437, črep s troskovou inklúziou.

Zloženie jednotlivých zložiek mikroštruktúry trosky stanovené s využitím metódy EDX je uvedené v tabele 5. Na obr. 16 je mikroštruktúra analyzovanej oblasti (600 × 600 μm, „spolu 1“). V hornej časti obrázka je črep, v dolnej časti trosková inklúzia. Analýza 15 bola realizovaná v oblasti, v ktorej boli kremičitany, analýza 17 zachytávala oblasť s obsahom kremičitanov, železnatého skla aj wüstitu (spriemerovaná troska). Troska je typická „zvárková“.

Troska ako ostrivo keramiky sa v odbornej literatúre spomína zriedkavo. Napríklad M. A. S. Martin (Martin *et al.*, 2013) uvádza analýzu keramiky s ostrivom na báze medenej trosky. Bola produkovaná už od 13. stor. pred n. l. s vrcholom medzi polovicou 10. stor. a polovicou 9. stor. pred n. v Negeve (Izrael). Drvená troska bola k dispozícii po jej zámernom drvení na separáciu Cu. Priemer granúl trosky kolísal medzi 0,06 až 4 mm, 42 % granúl bolo v rozmedzí

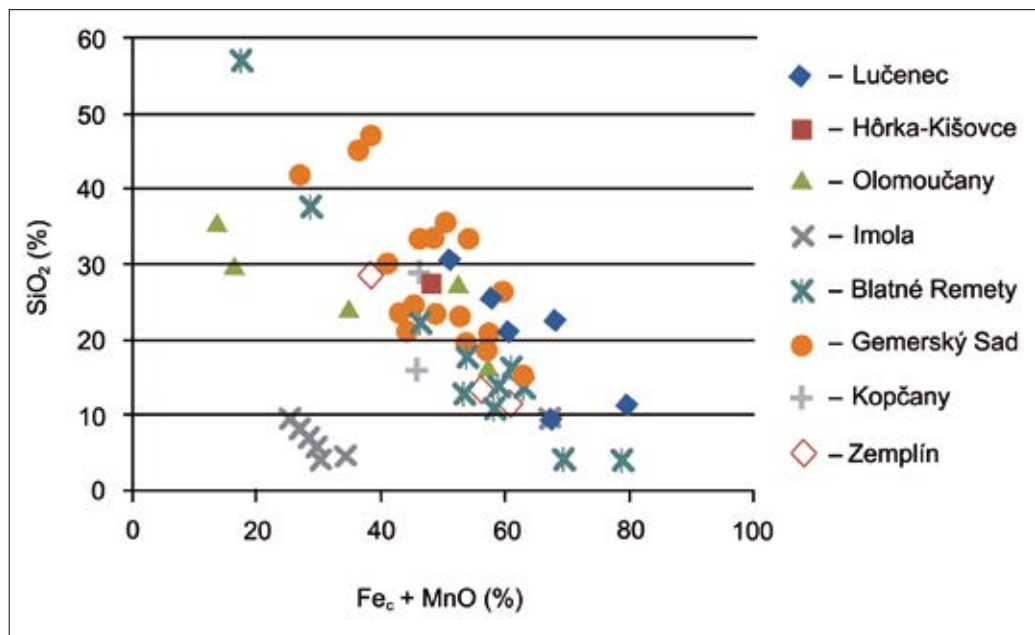
Obr. 16. Mikroštruktúra oblasti analyzovanej pomocou EDAX, keramika P 437.

0,2–0,5 mm. Použitie trosky ako ostriva v keramike z Mervu (Turkmenistan), datovanej medzi rokmi 200–600 nášho letopočtu (dynastia Sasanovcov) uvádza G. Puschnigg (Puschnigg 2006, 48). Výfučnu s obsahom asi 20 % trosky ako ostriva, datovanú do doby železnej uvádzajú I. C. Freestone a M. S. Tite (Freestone/Tite, 1986, 41, 45). Použitie drvenej trosky ako ostriva v keramike je všeobecne zriedkavé.

Na základe zhlukovej analýzy (obr. 18) je obsah vedľajších a stopových prvkov v týchto troskových odlišný ostatných analyzovaných trosiek. Ak by bola keramika z obsahom trosky vyrábaná niekde v okolí Zemplína, teda miestna, je dovoz trosky z inej lokality nepravdepodobný. Keramika môže pochádzať z iného výrobného centra.

Diskusia

Ako dokladajú M. Šarudyová (1989, 93–98) a L. Míhok s E. Miroššayovou (1994, 4) súvisí používanie nízkych šachtových pecí v metalurgii železa s migráciou Kelto v 5.–4. storočí pred našim letopočtom. Vývoj šachtovej pece bol podmienený vyčerpaním ľahko redukovateľných limonitových rúd. Šachtová pec umožnila spracovať aj ťažšie redukovateľné rudy. Kúsky železa sa v oblasti pri výfučni, kde bola najvyššia teplota čiastočne zvarili a nauhličili, prípadne obohatili fosforom, ale neroztavili. Výsledkom bola pórovitá lupa/huba s hmotnosťou niekoľko kilogramov. V póroch sa mohla nachádzať troska, zvyšky dreveného uhlia, sekundárne aj pôda. Výška peci bola limitovaná možnosťou ručne poháňaného dúchadla prekonať odpor vrstvy vsádzky v šachte

Obr. 17. Porovnanie obsahov $\text{FeO}+\text{Mn}$ a SiO_2 v troskách z priamej redukcie železa zo strednej Európy, 8. – 12. storočie.

pece, maximálne 1 meter. Pece mohli stáť voľne ako šachtové, prípadne sa opierať o svah, ktorý tvoril ich zadnú stenu a predná bola postavená – išlo o tzv. vstavaneé pece.

Pri absencii konštrukčných prvkov pecí z polohy „Za novým cintorínom“ je ťažko preukázateľne rekonštruovať ich podobu. Je veľmi pravdepodobné, že šlo o voľne stojace šachtové, pokiaľ sa výroba realizovala v blízkosti miesta nálezu analyzovaných vzoriek. Konfigurácia terénu je bez terénneho stupňa, vhodného pre vybudovanie vstavanej pece.

V období existencie analyzovanej metalurgie v Zemplíne dominovali šachtové pece so zahĺbenou troskovou jamou, ale sa vyskytovali aj šachtové pece s vypúšťaním trosky. Kusy trosky miskovitého tvaru – vzorky P441, 444, 445, 446 mohli byť skôr zvyšková troska, ktorá stuhla v nistej pece s vypúšťaním trosky. Je málo pravdepodobné, že sa jedná o výplň troskovej jamy. Ak berieme do úvahy výsledky výskumu pecí z Kysaku, ktoré sa používali v približne rovnakom období, kusy trosky stuhnuté ako výplň troskových jám by mali vyššiu hmotnosť (Miroššayová 1994, 4). Na obr. 17 je porovnanie vzájomného vzťahu obsahov $\text{FeO} + \text{MnO}$ a SiO_2 vyššie uvedených trosiek zo Zemplína a trosiek z niektorých stredoeurópskych lokalít zo stredoveku, kde sa železo vyrábalo priamou redukciou. V Blatných Remetách okr. Sobrance sa železo redukovalo v nízkej šachtovej peci od 8. do polovice 10. stor. (Mihok/Cengel 1983, 313; Mihok/Soláriková/Hollý 1991, 103). Naopak, ako vyplýva z výskumu V. Souchopovej v Olomoučanoch

(Morava) sa v 8. až 11. stor. redukovalo železo vo vstavaneých peciach. Pre porovnanie boli použité údaje viažuce sa na trosky datované do 9. storočia (Souchopová, 1986, 97). Ďalšie porovnávané výsledky analýz trosiek zo vstavaneých pecí sú z Imoly v severozápadnom Maďarsku z 10. až 11. stor. (Heckenast et al. 1968, 66, 99), Gemerského Sadu z 11. až 12. stor. (Füryová et al. 1990, 104) a troska z Hôrky-Jánoviec datovaná do 9. až 10. storočia, bez údajov o type použitej pece (Petrík et al. 2000, 31). Analýza trosiek z Kopčian a Lučenca, obe datované do veľkomoravského obdobia (cca 9. storočie), ktorú urobil J. Petrík nebola doteraz publikovaná.

Efektivita metalurgického procesu (čím je umiestnenie na obr. 17 viac doľava hore, tým lepšia) v Zemplíne je porovnateľná so mladšími lokalitami, v ktorých sa proces realizoval pravdepodobne vo voľne stojacích šachtových peciach.

Štruktúrne zložky, charakteristické pre kováčsku trosku opisujú napr. L. Jenčová, E. Mihok, J. Briančin, V. LaSalvia a P. Roth (Jenčová/Mihok/Briančin 1995, 256; Mihok/La Salvia/Roth 1998, 475; Mihok/Miroššayová 1993, 3). Z ich prác vyplýva, že pri ohreve železa pred tvárnením z jeho povrchu odpadávajú modrosivé okoviny, ktoré pri vyšších teplotách reagujú s pieskom (používa sa ako tavidlo pri kováčskom zvaraní), popolom z uhlia a so zvyškami trosky v železe. Výsledkom je škvárovitá, modrosivá alebo hrdzavá (staršia) kováčska troska vo forme miskovitých útvarov, kopírujúcich nistej kováčskej vyhne.

Štruktúra kováцkej trosky je nehomogénna. Matrica je dvojzložková: železnatovápenaté kremičitany (olivíny) a železnaté sklo s blokmi wüstitických globúl a dendrity wüstitu. Vyskytujú sa aj viac – menej skorodované kúsky železa, tmavé častice piesku a bunková štruktúra (ako včelie plásty), obsahujúca predovšetkým dikalciumsilikát čiastočne narušený vodou.

Podľa röntgenovej difrakčnej štruktúrnej analýzy sú hlavnými zložkami kováцkej trosky wüstit a fayalit, v malej miere ortosilikát železa $2(\text{Fe}_{0,94}\text{Mg}_{0,06})\text{O} \cdot \text{SiO}_2$ a trojvápenatý aluminosilikát $3\text{CaO} \cdot \text{SiO}_2 \cdot \text{Al}_2\text{O}_3$ (popol dreveného uhlia).

Pórovitú lupu (hubu) – produkt priamej redukcie železa je nutné na zvýšenie kompaktnosti sa prekovávať. Ako poznamenáva R. Pleiner troska, vznikajúca pri ohreve lupy je spravidla kyslá, so zvýšeným obsahom P_2O_5 (až 0,7 %) (2000, 217). Nízky obsah síry svedčí o použití dreveného uhlia. Rozbory mikroštruktúry trosky z ohrevu lupy publikovali viacerí autori (Jenčová/Mihok/Briančin, 1995, 256; Ustohal/Mazač/Stránský 1989, 520; Stránský/Mazač/Ustohal 1992, 40; Stránský et al. 1992, 129). Zo syntézy ich prác vyplýva, že mikroštruktúra takejto trosky je podobná „zvárkovej“ troske, teda troske z priamej redukcie, často so zvýšeným obsahom wüstitu vo forme blokov, podobne ako u kováцkej trosky. Časté sú inklúzie kovového železa. Röntgenovou difrakčnou analýzou boli v troske z ohrevu lupy zistené zložky: $2\text{FeO} \cdot \text{SiO}_2$, SiO_2 , kovové železo, FeO , Fe_3O_4 , $\text{CaO} \cdot \text{FeO} \cdot \text{Fe}_2\text{O}_3$, $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot \text{SiO}_2$.

Niektoré z analyzovaných trosiek mali miskovitý (resp. bochníkovitý) tvar, typický pre kováцke trosky (vzory P 441, 444, 445, 446). Metalografická analýza v nich nepreukázala vyššie uvedené fázy, ktoré sú typické pre kováцsku trosku. Miskovitý tvar je snáď možné vysvetliť zatečením trosky do priehlbiny v teréne, kde stuhla a zafixovala jej tvar, prípadne šlo o trosku, ktorá stuhla v nisteji redukčnej pece a skopírovala jej tvar.

Negatívny vplyv síry na vlastnosti železa dokladá viac autorov, ako napríklad M. Šlesár a V. Vondrášek (1965, 241, 246). Síra spôsobuje lámavosť železa „za červeného žiaru“ – krehkosť v oblasti teplôt 800–1000°C. Tá prakticky znemožňuje kováцské operácie. Prítomnosť síry v železe a v troske môže byť dôsledkom použitia minerálneho paliva (uhlie, koks) alebo rudy so zvýšeným obsahom síry (pyrit) a je typická pre „mladšie“ trosky, na Slovensku od konca 19. stor.

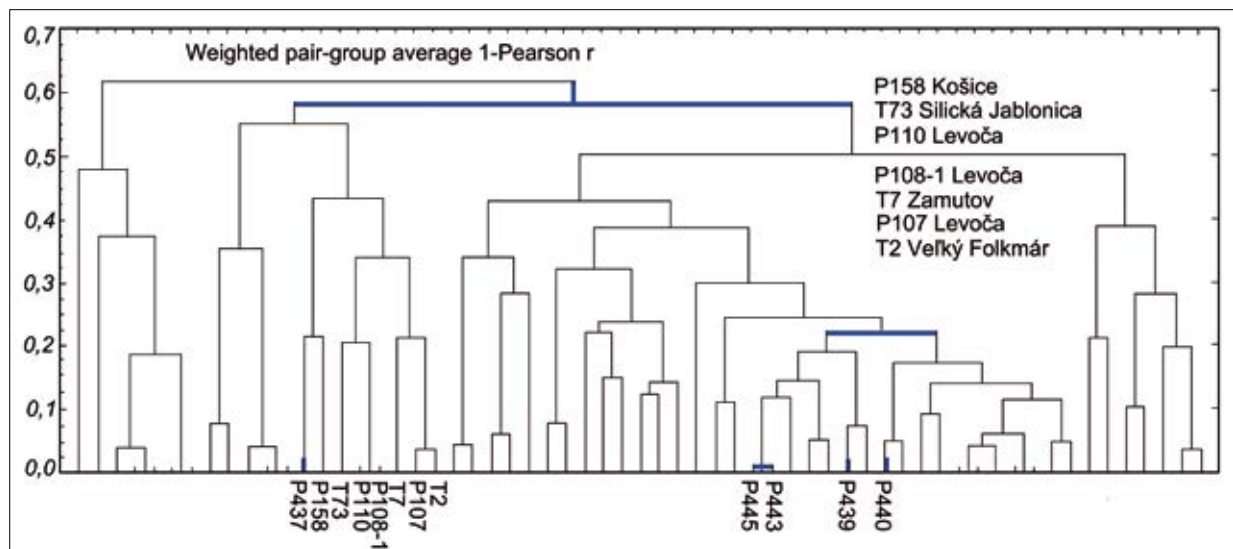
V priamo redukovanom železe môže obsah fosforu dosiahnuť niekoľko desiatín %, lokálne nie sú výnimkou koncentrácie až okolo 1 %. V súčasnom

železe, vyrobenom v konvertore je obsah fosforu spravidla nižší ako 0,035 %. U železa s nízkym obsahom uhlíka (0,01 %) fosfor zvyšuje pevnosť, tvrdosť a ťažnosť s maximom v rozsahu 0,25 %–0,45 %. U niektorých archeometalurgických nálezov je potvrdené zámerné použitie tvrdého železa s vyšším obsahom fosforu na exponovaných častiach nástrojov (ostrie). Na druhej strane, ak je obsah uhlíka 0,05 %–0,1 % prítomnosť už 0,05 % fosforu spôsobuje krehkosť (za studena a modrého žiaru).

Možnými zdrojmi fosforu v železe sa zaoberali B. Kolčín (1953, 36), R. F. Tylecote (1992, 50, 123), R. Pleiner (1958, 281, 284) a Š. a A. Majerčákovci (1980, 10). Najčastejšie sa do železa dostáva fosfor z bahenných rúd. Napríklad v bahenných rudách z Jutska (Dánsko) dosahoval obsah fosforu až 2,9 %. Vysoký obsah fosforu mali železné rudy ťažené na Ukrajine (do 1,96 %), v oblasti Novgorodu (severozápadné Rusko, okolo 1,6 %) a niektorých lokalitách v Anglicku (do 2,15 %). Na druhej strane sú rudy so zanedbateľným obsahom fosforu – Japonsko 0,02 %, Siegerland v SRN takmer 0 %, Forest of Dean v Anglicku 0,09 %, Elba 0,01 %. V rudách zo Slovenského Rudohoria dosahuje obsah fosforu 0,03 %.

Údaje o obsahoch P_2O_5 v archeometalurgických troskách publikovali B. Kolčín (1953, 41, 47), R. F. Tylecote (1992, 51, 65, 67), R. Pleiner (1958, 283), J. Petrik (Petrik et al. 2001, 66). Z ich prác vyplýva, že obsah P_2O_5 v troskách z doby rímskej v Európe kolísal od 0,6 % (0,07 % P) v Rakúsku po 2,2 % (0,95 % P) v Dánsku. V priamo redukovaných železách v Rusku z 10. až 13. stor. kolísal obsah fosforu od 0,01 % (okolie Rjazane) do 1 % (Priladožie). Ako uvádza J. Petrik (2008, 64), trosky zo Slovenska z 10.–15. stor. obsahovali 0,02–0,18 %. G. Heckenast a kolektív (Heckenast et al. 1968, 99, 126, 181) publikovali údaje o obsahu fosforu v troskách, nájdených v Maďarsku: trosky z Imoly obsahovali 0,32–0,44 % P_2O_5 , z Trizsa 0,19–0,34 % P_2O_5 ale z Vasváru 0,44–0,66 % a zo Soprone – Magashídu až 0,88 % P_2O_5 . V oboch posledných lokalitách sa pravdepodobne redukovala bahenná ruda.

V troskách zo Zemplína bol obsah fosforu vo forme oxidu P_2O_5 meraný ručným spektroskopom Niton XL3 Gold. Namerané hodnoty 1,2–1,7 % sú pomerne vysoké (tabela 2), čo poukazuje na možné zhutňovanie bahenných rúd – vzhľadom na okolie je pravdepodobnejšie, ako dovoz ťaženej rudy. Obsah síry (mimo vzorky P442) je malý a svedčí o použití dreveného uhlia ako paliva. Zvýšený obsah síry u vzorky P442 môže byť spôsobený sulfidmi v rude (pyrit???) nakoľko v bahennej rude by nemala byť.

Obr. 18. Dendrogram, vzťahy medzi troskami na základe obsahu vedľajších a stopových prvkov.

ZÁVER

Všetky analyzované trosky majú nízku bazicitu, vykazujú kyslú reakciu charakteristickú pre staršie trosky. Obsah alkalických prvkov (CaO a MgO) neprevyšuje prirodzený (cca 10 %), nepredpokladá sa ich zámerné pridávanie. To je v podstate žiaduce iba pri zvýšenom obsahu síry, čo v prípade analyzovaných trosiek neprichádza do úvahy.

Vzájomný vzťah medzi troskami sa vyhodnocoval na základe prítomnosti vedľajších a stopových prvkov, uvedených v tabele 3 s využitím zhlukovej analýzy (Cluster analysis). Brali sa do úvahy výsledky získané váženým priemerom párových skupín (weighted pair-group average, percent disagreement), postup zhlukovej analýzy detailne opisujú J. Halčinová a P. Trebuňa (2012, 1). Dendrogram s vyznačenými troskami zo Zemplína je na obr. 18. Ako odlišná sa javí troska P437 – teda troska, ktorá je ostrivom v keramike. Zvárkové trosky, ktoré sa našli na lokalitách Košice, Silická Jablonica, Veľký Folkmár a Zamutov mali obsah vedľajších a stopových prvkov podobný ako troska, použitá ako ostrivo. Ostatné trosky, ktoré sa našli na skúmanej lokalite tvoria viac – menej homogénnu skupinu.

Je možné, že sa v priebehu existencie výroby železa na lokalite mohli meniť exploatované ložiská železnej rudy. Okrem toho sa mohlo meniť zloženie rudy v rámci ložiska (vertikálna aj horizontálna nehomogenita). Týka sa to aj vedľajších a stopových prvkov. Z toho vyplýva možnosť, že troska, ktorá bola pridávaná do keramiky mohla vzniknúť aj na tej istej lokalite (Zemplín).

Analýza svedčí, že metalurgia železa v Zemplíne bola na dobrej úrovni (v porovnaní s lokalitami na Slovensku, Maďarsku a Česku, spravidla mladšími). Vyskytli sa aj trosky s malým obsahom wüstitu, svedčiace o dobre zvládnutom procese. Vzhľadom na to, že vzorky s veľkou pravdepodobnosťou sú zo sekundárnej polohy, neboli zachytené výrobné zariadenia (pece) v pôvodnej polohe. Ich zvyšky boli fragmentované, z týchto fragmentov nebolo možné rekonštruovať pôvodný tvar pece. Ako je uvedené vyššie, vzhľadom na konfiguráciu terénu v mieste nálezu. resp. v jeho okolí je pravdepodobné, že metalurgický proces sa realizoval vo voľne stojacej šachtovej peci, ktorej výška nepresahovala 1 m, pravdepodobne s možnosťou vypúšťania trosky.

V období pred využitím vodnej energie v metalurgii (u nás do polovice 13. stor.) sa pece stavali spravidla pri ložisku rudy. O ložiskách v blízkosti lokality zatiaľ nemám informácie (je možné, že boli vyčerpané už v minulosti). Vzhľadom na zvýšený obsah fosforu v troskách je možné, že sa zhutňovala bahenná ruda. Najbližšie lokality s ťažbou železných rúd sú v oblasti Slanských vrchov (napríklad Zamutov, asi 60 km od lokality, alebo Nagyhuta v Maďarsku), prípadne bližšieho, ale ťažšie dostupného Vihorlatu (asi 30 km od lokality – v plynulej doprave prekážali rieky a močiare).

Obsah alkalických zložiek trosky (CaO, MgO) nepresahuje 10 %, neboli teda pridávané zámerné. Hutníci v Zemplíne teda nemali problém so sírou.

Ako palivo sa používalo drevené uhlie, problémy neboli ani s prípadnými sulfidickými zložkami v rude, čo dosvedčujú aj stopové obsahy síry (tabula 2).

Zhrnutie

- Analyzované trosky sú z výroby železa priamou redukciou.
- Zhutňovali sa asi lokálne bahenné rudy, bez použitia minerálneho paliva.
- Pravdepodobné zariadenie voľne stojaca šachtová pec, s ručným dúchaním, s vypúšťaním trosky (bez troskovej jamy). Z nálezovej situácie a zvyškov

žiaruvzdorov sa konštrukcia pece nedá jednoznačne identifikovať.

- V porovnaní s časovo mladšími nálezmi výsledky analýzy trosiek zo Zemplína dokumentujú dobrú kvalitu metalurgického procesu.
- Zlomky keramiky vyrobenej z hliny s prímесou trosky ako ostriva, pravdepodobne nepochádzajú z nádob miestneho pôvodu.

LITERATÚRA

- Brož 1972 – L. Brož: *Teoretické základy výroby železa*. Praha 1972.
- Freestone/Tite 1986 – I. C. Freestone/M. S. Tite: *Refractories in the ancient and preindustrial world*, 1986, *Refractories in the Ancient and Preindustrial World*, In: W. D. Kingery ed.: *Ceramics and Civilisation*, Volume 3. High Technology Ceramics Past, Present and Future. Westerville, Ohio 1986, 35–63. https://www.academia.edu/4568709/Refractory_Materials_in_the_Ancient_and_Pre-Industrial_World_with_M_Tite.
- Füryová et al. 1990 – K. Füryová/M. Miček/L. Mihok/Š. Tomčo: *Začiatky železiarstva vo východnej časti Gemery v stredoveku*. *Annales Musei Nationalis Slovaci* 85, 1990, 107–144.
- Halčinová/Trebuňa 2012 – J. Halčinová/P. Trebuňa: *Cluster analysis in the software statistica*. In: *The 15th international scientific conference: Trends and innovative approaches in business processes*, 2012, 1–5.
- Heckenast et al. 1968 – G. Heckenast/G. Nováky/G. Vastagh/E. Zoltay: *A Magyarországi vaskohászat története a korai középkorban (a honfoglalástól a XIII. századközepéig)*. Budapest 1968.
- Jenčová, Mihok, Briančin 1995 – M. Jenčová/ L. Mihok/ J. Briančin: *Metalurgická dielňa objavená na hrade Čičva, Štúdijské zvesti Archeologického ústavu SAV* 31, 1995, 265–277.
- Kolčín 1953 – B. A. Kolčín: *Černaja metallurgija i metaloobrabotka v drevnej Rusi*. Moskva 1953.
- Leathy 2003 – K. Leathy: *Anglo-Saxon Crafts*, Storud: Tempus, 2003.
- Majerčák/Majerčáková 1980 – Š. Majerčák/A. Majerčáková: *Hutníctvo železa a ocele I*. Košice 1980.
- Martin et al. 2013 – M.A.S. Martin/A.Eliyahu-Behar/ M. Anenburg/Y. Goren/I. Finkelstein: *Iron IIA slag-tempered pottery in the Negev Highlands, Israel*, *Journal of Archaeological Science* 40, 2013, 3777–3792. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jas.2013.04.024>.
- Mihok/Cengel 1983 – L. Mihok/P. Cengel: 1983: *Štúdium dokladov starej slovanskej výroby železa v Blatných Remetách*. *Zborník vedeckých prác Vysoké školy technickej v Košiciach*, 1983, 313–323.
- Mihok/Cengel/Wyderko 1987 – L. Mihok/P. Cengel/ M. Wyderko: *Hodnotenie štruktúry zvráskových trosiek*. *Hutnické listy* 42, 1987, 371–374.
- Mihok/Soláriková/Hollý 1991 – L. Mihok/M. Soláriková/ A. Hollý: *Výroba železných predmetov v slovanskej osade v Blatných Remetách*. *Hutnické listy* 46, 1991, 103–107.
- Mihok/Miroššayová 1993 – L. Mihok/E. Miroššayová: *Počiatky výroby železa na území Slovenska*. *Ocelové plechy* 3–4, 1993, 3–6.
- Mihok/Miroššayová 1994 – L. Mihok/E. Miroššayová: *Keltské pece na tavenie železa v okolí Košíc*. *Ocelové plechy* 4, 1994, 3–6.
- Mihok/La Salvia/Roth 1998 – L. Mihok/V. La Salvia/ P. Roth: *Research of medieval smithy slags*. In: *Archaeometallurgy. Proceedings of the 10th International Symposium Metallography'98*. Stará Lesná – Košice, 1998, 475–477.
- Petrík et al. 2000 – J. Petřík/L. Mihok/M. Soják/P. Roth: *Rozbor archeometalurgických materiálov z oblasti Hôrka-Jánovce*. *Rozprawy NTM Praha. Z dějin hutnictví* 29, 2000, 31–41.
- Petrík et al. 2001 – J. Petřík/L. Mihok/F. Javorský/L. Fröhlich/P. Vadász/M. Soláriková: *The analysis of the slags from the south Spiš*. *Acta Metallurgica Slovaca* 7, 2001, 66–79.
- Petrík 2008 – J. Petřík: *Otázka fosforu při skujňování surového železa*. *Rozprawy NTM v Praze. Z dějin hutnictví*. 38, 2008, 64–71.
- Pleiner 1958 – R. Pleiner: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*. Praha 1958.
- Pleiner 2000 – R. Pleiner: *Iron in archaeology: The european bloomery smelters*. Praha 2000.
- Puschnigg 2006 – G. Puschnigg: *Ceramics Of The Merv Oasis; Recycling The City*. London 2006.
- Souchopová 1986 – V. Souchopová: *Hutnictví železa v 8.–11. století na západní Moravě*. Praha 1986.
- Šarudyová 1989 – M. Šarudyová: *Topografia železiární na Slovensku v 19. storočí*. Košice 1989.
- Stránský/Mazač/Ustohal 1992 – K. Stránský/L. Mazač/ V. Ustohal: *Huť na Prudké – příspěvek k její historii a významu*, *Hutnické listy* 47, 1992, 40–43.

Stránský et al. 1992 – K. Stránský/A. Rek/M. Salaš/
K. Stránský: Analýza halštatské železářské strusky
z Radslavic u Vyškova na Moravě. *Slévarenství* 40,
1992, 129-130.
Šlesár/Vondrášek 1965 – M. Šlesár/V. Vondrášek: *Metalo-*
grafia. Bratislava 1965.

Tylecote 1992 – R. F. Tylecote: *A history of metallurgy*.
London 1992.
Ustohal/Mazač/Stránský 1989 – V. Ustohal/L. Mazač/
K. Stránský: Doubravník – nejstarší železná huť
Českomoravské vysočiny, *Hutnické listy* 44, 1989,
520–526.

doc. Ing. Jozef Petrík, PhD.
Technická univerzita Košice
Fakulta materiálov, metalurgie a recyklácie
Letná 9
SK – 042 00 Košice
jozef.petrík@tuke.sk

prof. RNDr. Jaroslav Briančin, CSc.
Ústav geotechniky SAV
Slovenská akadémia vied
Watsonova 45
SK – 040 01 Košice
briančin@saske.sk

ARCHAEOMETALLURGICAL ANALYSIS OF SLAGS AND CERAMICS FROM THE ZEMPLÍN LOCALITY

Jozef Petrík – Jaroslav Briančin

Summary

Separate pieces of slag, the waste material of iron metallurgy and fragments of ceramic, dated to the 1st century BC were excavated in 2001 in the village Zemplín (Třebíšov district/Zemplín).

After measuring, weighing, and indicative determination of the ferromagnetic component (PowerfixProfi metal detector), the samples were documented and embedded in an epoxy resin (dentacryl) to reinforce (especially crumbled ceramics). The mirror part of the cast sample was ground in a vibratory mill, the dust thus obtained was used for chemical analysis. Metallographic sections were prepared from the cast samples by dry grinding on 120–1000 ANSI / CAMI sandpaper, followed by polishing with a diamond paste thickness of 0.0005 mm, moistened with kerosene. Optical microscope Neophot 32 was used for metallographic analysis, the content of structural phases was evaluated by ImageJ software. Samples for chemical analysis were leached and analyzed by spectrometer Niton XL3 Gold and atomic absorption spectrometer AAS PERKIN ELMER 3100. The presence of secondary (0.01 – 1 %) and trace (0.00001 – 0.01%) elements was evaluated by spectrograph PGS2. The SEM analysis by MIRA 3 FE TESCAN scanning electron microscope with the EDX OXFORD INSTRUMENTS analyzer was applied for some samples.

The content of wüstite Fe_xO in the slag is inverse proportional to the efficiency of the reduction process. The wüstite in dendritic form indicates completely melted slag in smelting process during melting.

All samples have a microstructure typical for bloomery process (direct reduction of the iron), the result is the bloom – spongy piece of wrought iron. The content of the wüstite ranged between 6.5 and 61.0 %. The bowl shape of some samples (for example P 441 or P 445), which follows the shape of the smithy hearth, is typical for smithy slag. However, no phases typical of the smithy slag were found in the microstructure (for example "blocks" of wüstite); their microstructure has also character of bloomery slag. Pieces of bowl-shaped slag could have been a residual slag solidified in the hearth of the furnace with a slag tapping than a slag pit filling.

The shard P437 contains about 24.7 % by weight particles of bloomery slag with a diameter of up to 3 mm as a filing (grog). The slag, as a filing of ceramics, is rarely mentioned in the literature, for example the copper slag in ceramics produced between 13th and the mid-10th centuries in Negev.

It is difficult to reconstruct real look of used furnace. Judging by the shape of the slag and fragments of refractory it was probably a free-standing shaft furnace with slag tapping, blown by man power.

By the comparison of the relationship of

FeO + MnO and SiO₂ contents in the slag found in Zemplín and Imola, Gemerský Sad, Hôrka – Jánovce, Kopčany and Lučenec (dated between 9th and 12th century), the efficiency of the process in Zemplín is comparable to the younger locations where the process was probably carried out also in free-standing shaft furnaces.

All analyzed slag have low basicity, show an acidic reaction characterized by older slag. The content of alkaline elements (CaO and MgO) does not exceed natural (approx. 10 %), their intentional addition is not expected.

According to cluster analysis of secondary and trace elements (the weighted pair-group average) the slag used as the filler in the shrad (P437) appears to be remote, with connections to slag found in Košice, Silická Jablonica, Veľký Folkmár, Levoča and Zamutov. Other slag form a more or less homogeneous group.

It is possible that exploited iron ore deposits may have changed during the existence of iron production on the site. In addition, the composition of the ore within the deposit (both vertical and horizontal inhomogeneity) could change. This also applies to secondary and trace elements.

In the period before the use of hydropower in metallurgy (until the mid-13th century in Central Europe), the furnaces were usually built near from the ore deposit. There is not information about deposits near the site (they may have been exhausted in the past). Due to the increased phosphorus content in the slag, it is possible that bog ore has been smelted. The nearest iron ore mining sites are in the area of Slanske vrchy (Zamutov, about 60 km, or Nagyhuta ??), or possibly nearer, but harder to reach (rivers, moors) Vihorlat (about 30 km from the site).

The content of alkaline slag constituents (CaO, MgO) does not exceed 10 %, so they were not intentionally added. Metallurgists had no problem with sulfur. Charcoal was used as fuel.

1. The slag is the waste of iron smelting by bloomery process.

2. Local bog ores were smelted without using mineral fuel.

3. The free-standing shaft furnace was probably used as the equipment. It was manually blown, with slag tapping (without slag pit). The furnace structure cannot be clearly identified from the finding situation and the refractory residues.

4. The results of the analysis document the good

quality of the metallurgical process compared to the current and younger findings.

5. Ceramics with slag as a grog have been found on the site. It is possible that it was not of local origin.

Table 1 Ceramic fragments and slag for analysis. Research 2001, 2002: Zemplín, locality 'Za novým cintorínom'.

Table 2 Chemical analysis determined by a Niton XL3 Gold spectrometer and * AAS Perkin Elmer 3100 (% weight), B is the basicity calculated according to equation (1).

Table 3 Presence of (2) secondary (0.01–1%) and (1) trace (0.00001–1.01%) elements, as determined by semi-quantitative spectral analysis.

Table 4 Sample P445, local phase analysis performed by EDX method.

Table 5 Sample P437, local phase analysis performed by EDX method.

Fig. 1 Zemplín-Za novým cintorínom. 1–2 – fragments of ceramics; 3–11 – iron slag.

Fig. 2 Microstructure of the slag P 439.

Fig. 3 Microstructure of the slag P 440.

Fig. 4 Microstructure of the slag P 441.

Fig. 5 Microstructure of the slag P 442.

Fig. 6 Microstructure of the slag P 443.

Fig. 7 Microstructure of the slag P 444.

Fig. 8 Microstructure of the slag P 445, areas with higher content of wüstite.

Fig. 9 Microstructure of the slag P 445, fine dendritic wüstite in lower-content areas.

Fig. 10 Microstructure of the area analyzed by EDAX, the slag P 445.

Fig. 11 Microstructure of the slag P 446.

Fig. 12 Microstructure of the slag P 447.

Fig. 13 Microstructure of the slag P 437, inclusion of the slag.

Fig. 14 Microstructure of the slag P 437, inclusion of the slag.

Fig. 15 Microstructure of the slag P 437, the shard with the inclusion of the slag.

Fig. 16 Microstructure of the area analyzed by EDAX, the ceramics P 437.

Fig. 17 Comparison of FeO + Mn and SiO₂ contents in slags from the bloomery process (direct reduction) of iron from Central Europe, 8th–12th century.

Fig. 18 Dendrogram, relations between the slags based on the content of secondary and trace elements.

Translated by Jozef Petrík

NOVÉ SÍDLISKOVÉ OBJEKTY Z DOBY RÍMSKEJ V BLAŽICIACH-BOHDANOVCIACH¹

LUCIA LUŠTÍKOVÁ

Slovensko, Košická kotlina, doba rímska, sídlisko, keramika

Slovakia, Košická kotlina basin, Roman period, settlement, pottery

The article focuses on compendious presentation of finds from a minor rescue excavation on the border of municipalities of Blažice-Bohdanovce in Košice okolie district. Sixteen archaeological features were documented there. The obtained assemblage of pottery allows us to distinguish three phases of settlement during the Roman period. Finds in two residential structures – features 11 and 12 – were distinct. A numerous assemblage of so-called coarse pottery was located in feature 12. Research results provide new information on settlement of the Olšava's left-bank terrace in the course of the Roman period.

ÚVOD

V roku 1998 sa uskutočnil na ľavobrežnej terase Olšavy, juhovýchodne od obce Blažice, menší záchranný archeologický výskum vyvolaný realizáciou výkopov pre plynové potrubie. Výskum viedol pracovník Archeologického ústavu SAV Ladislav Olexa.² Objavené tu boli sídliskové objekty z doby rímskej a praveku. Výkop a objekty sa nachádzali blízko rozhrania katastrov Blažíc a Bohdanoviec. V teréne bola poloha lokalizovaná do katastra obce Blažice, avšak počas vyhodnotenia podkladov sa ukázalo, že zdokumentované objekty sa nachádzajú v severnej časti katastra obce Bohdanovce. Výkop bol v teréne situovaný východne od cesty 576 z Bohdanoviec do Blažíc a v smere juhovýchod – severozápad pretínal od železničnej trate po cestu do Blažíc poľnohospodársky obrábanú pôdu. Zdokumentovaných bolo spolu 16 objektov koncentrujúcich sa v dvoch skupinách. Objekty 8, 11–16 tvoria juhovýchodnú skupinu vyššie na svahu a objekty 1–7, 9, 10 tvoria severozápadnú skupinu nižšie na svahu. Severne od zdokumentovaných objektov sa nachádza známa lokalita doby rímskej v polohe Dorina (obr. 1). Situovaná je v južnej časti katastra Blažíc východne od obce na miernom svahu zvažujúc sa z juhovýchodu

na severozápad do inundácie Olšavy. Lokalita je v literatúre známa ako sídlisko z doby rímskej, kde Ján Pastor ako pracovník Východoslovenského múzea v Košiciach realizoval v rokoch 1958, 1959, 1963, 1967, 1969 a 1970 systematický archeologický výskum (Pastor 1960, 800–810; 1961, 83–122; 1965, 87–95; Pastor 1970a, 143–187; 1970b, 211–259; 1976, 95–107; Jurečko 1982, 113–119). Sídlisko je známe hlavne vďaka hrnčiarskym peciam preskúmaným v rokoch 1958, 1959 a 1963, ktoré obsahovali početný súbor črepov tzv. sivej keramiky zdobenej kolkami (Pastor 1960, 800–810; 1961, 83–122; 1965, 87–95). Objekty preskúmané v roku 1998 sú súčasťou sídliska v polohe Dorina na jeho južnom okraji, ktorý zasahuje do katastra Bohdanoviec. Vzhľadom na vyššie uvedené okolnosti sa v príspevku pristúpilo k označeniu lokality ako Blažice-Bohdanovce. Cieľom predloženého príspevku je vypracovať prehľad a charakteristiku nálezov, opis objektov a stručné vyhodnotenie.

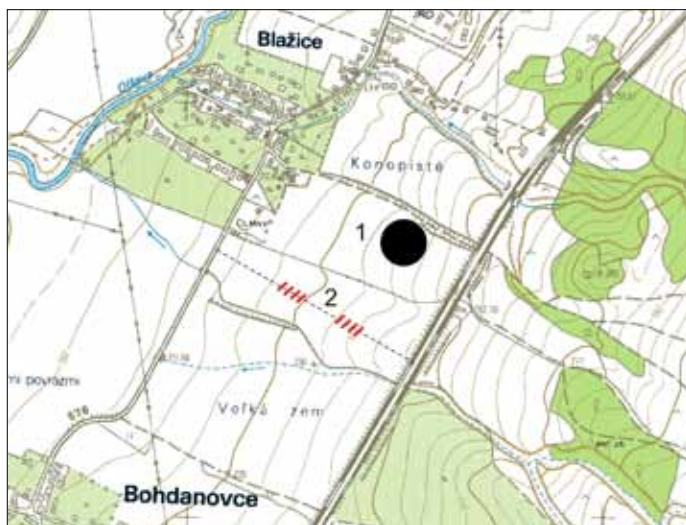
OBJEKTY

Zahĺbené kolové stavby

Obytné zahĺbené stavby pravidelného obdĺžnikovitého tvaru s kolovou konštrukciou sú objekty 10,

¹ Práca vznikla v rámci grantového projektu 2/0084/18 agentúry VEGA.

² Za poskytnutie nálezov na spracovanie ďakujem PhDr. L. Olexovi.

Obr. 1. Blažice-Bohdanovce. 1 – poloha Dorina, výskumu v roku 1958 (Luštiková/Rákoš 2018, 112, obr. 1), 2 – výskum v roku 1998.

11, 12 a pravdepodobne aj objekt 3. Objekty 11 a 12 bolo možné na základe nálezov datovať do doby rímskej, z objektov 3 a 10 nepochádzajú žiadne nálezy. Objekt 10 môžeme do doby rímskej zaradiť na základe charakteristického tvaru a rozmiestnenia kolov.

Objekty 11 a 12 sú situované vyššie na svahu vo východnej časti skúmanej plochy neďaleko seba. V priestore medzi nimi sa nachádzajú zásobné jamy – objekty 13 až 15. Zemnice sú orientované dlhšou osou zhodne v smere severozápad – juhovýchod. Pôdorysy stavieb 11 a 12 s rozlohou 28,5 m² a 28,9 m² patria rozmerovo k väčším. Porovnateľné sú napríklad so stredne veľkými stavbami na sídlisku v Ostrovanoch, ako napr. objekt 59B, 199 alebo 355 (Lamiová-Schmiedlová/Luštiková/Tomášová 2017, 13). Objekty 10 a 11 majú výrazný nepomer v dĺžke strán, čo zvyrazňuje ich obdĺžnikovitý tvar. Objekt 12 má menší rozdiel v pomere strán, preto sa zdá byť štvorcového pôdorysu. Objekt 10 dosahuje rozlohu len 13,5 m². Podobne malé zemnice s rozlohou 11,1 m² a 11,7 m² pochádzajú z polohy Dorina v Blažiciach z výskumu počas roku 1963 (Pastor 1965, 91). Vo Valalikoch, časť Košťany bola zemnica so šiestimi kolmi a s rozlohou 11,2 m² (Pastor 1962, 629). Rozmiestnenie kolov a ich počet sa v jednotlivých stavbách odlišuje. Objekt 11 má 17 a objekt 12 má 11 kolových jám usporiadaných pravidelne, prevažne vo dvojiciach pri dlhých obvodových stenách stavby. V strede kratších stien majú situovanú jednu kolovú jamu. Objekt 10 má pravidelné rozmiestnenie štyroch kolov pri dlhších stenách stavby. Podobné usporiadanie štyroch kolov poznáme len na sídlisku v Prešove, Pavlovičovom námestí (Budinský-Krička 1963, 12–13, 15). Vstupný

výklenok bol na juhozápadnom rohu objektu 10. Rovnako umiestnené výklenky boli na zahĺbených obytných stavbách v Nižnej Myšli (Béřes/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991, 166) alebo v Ostrovanoch (Lamiová-Schmiedlová/Luštiková/Tomášová 2017, 13). Ako vstupný priestor v objekte 11 by sme mohli označiť priehľbinu ohraničenú 4 kolovými jamami v severozápadnom rohu stavby. Vo výplni objektu 12 a na povrchu objektu 3 bolo veľké množstvo lomového kameňa.

Opis objektov:

Objekt 3 (tab. I): štvorcový objekt s rozmermi približne 2,5 x 2,5 m. Po celej ploche bol vyložený lomovým kameňom, ktorý presahoval na južnej strane mimo objektu. Hĺbka dna od úrovne zachytenia objektu je 10–20 cm. V objekte bola kolová jama 1 a 2, východne od objektu bola kolová jama 3: KJ 1 – pr. 30 cm, hĺ. 45; KJ 2 – pr. 30 cm, hĺ. 50 cm; KJ 3 – pr. 30 cm, hĺ. 50 cm.

Objekt 10 (tab. II): pravidelný obdĺžnikovitý objekt s rozmermi 3 x 4,5 m. Obytná stavba mala pri dlhších stenách po dve kolové jamy. Dno objektu je rovné s udupanou hlinou. Hĺbka dna od úrovne zachytenia objektu je 30 cm. Na juhozápadnom rohu stavby z vonkajšej strany bola plytká pravidelná jamka – pravdepodobný vchod. V objekte boli 4 kolové jamy: KJ 1 – pr. 40 cm, hĺ. 30 cm; KJ 2 – pr. 40 cm, hĺ. 20 cm; KJ 3 – pr. 45 cm, hĺ. 40 cm; KJ 4 – pr. 40 cm, hĺ. 30 cm.

Objekt 11 (tab. III): pravidelný obdĺžnikovitý objekt s rozmermi 6,8 x 4,2 m. Obytný objekt mal

rovné dno. Hĺbka dna od úrovne zachytenia je 20–30 cm. V strednej časti objektu bol zhuk kameňov a zvieracích kostí. V objekte bolo 17 kolových jám, z toho 10 sa dotýka alebo presahuje okraj: KJ 1 – pr. 28 cm, hĺ. 25 cm; KJ 2 – pr. 30 cm, hĺ. 10 cm; KJ 3 – pr. 35 cm, hĺ. 15 cm; KJ 4 – pr. 35 cm, hĺ. 30 cm; KJ 5 – pr. 30 cm; hĺ. 30 cm; KJ 5 – pr. 35 cm, hĺ. 30 cm; KJ 6 – pr. 28 cm, hĺ. 30 cm; KJ 7 – pr. 30 cm, hĺ. 25 cm; KJ 8 – pr. 34 cm, hĺ. 30 cm; KJ 9 – pr. 30 cm, hĺ. 25 cm; KJ 10 – pr. 28 cm, hĺ. 10 cm; KJ 11 – pr. 38 cm, hĺ. 30 cm; KJ 12 – pr. 32 cm, hĺ. 15 cm; KJ 13 – pr. 40 cm, hĺ. 20 cm; KJ 14 – pr. 38 cm, hĺ. 35 cm; KJ 15 – pr. 40 cm, hĺ. 30 cm; KJ 16 – pr. 25 cm; hĺ. 25 cm; KJ 17 – pr. 45 cm, hĺ. 5 cm.

Objekt 12 (tab. V): pravidelný obdĺžnikovitý objekt s rozmermi 4,9 x 5,9 m. Dno je rovné. Hĺbka dna od úrovne zachytenia je 15–20 cm. Pri západnom okraji stavby sa nachádzalo zahĺbené pravouhlé ohnisko s mazanicou vymazanými a prepálenými stenami. V strednej časti zahĺbenej stavby bola výplň ktorá obsahovala výrazné množstvo lomového kameňa. V interiéri stavby sa nachádzalo 14 kolových jám, z toho 6 sa dotýkalo alebo presahovalo okraj zahĺbenej časti: KJ 1 – pr. 30 cm, hĺ. 15 cm; KJ 2 – pr. 34 cm, hĺ. 60 cm; KJ 3 – pr. 30 cm, hĺ. 60 cm; KJ 4 – pr. 30 cm, hĺ. 50 cm; KJ 5 – pr. 40 cm, hĺ. 60 cm; KJ 6 – pr. 46 cm, hĺ. 20 cm; KJ 7 – pr. 34 cm, hĺ. 30 cm; KJ 8 – pr. 40 cm, hĺ. 25 cm; KJ 9 – pr. 38 cm, hĺ. 25 cm; KJ 10 – pr. 38 cm, hĺ. 15 cm; KJ 11 – pr. 44, hĺ. 20 cm; KJ 12 – pr. 12 cm, hĺ. 50 cm; KJ 13 – pr. 16 cm, hĺ. 10 cm; KJ 14 – pr. 18 cm, hĺ. 60 cm.

Jamy

Na sídlisku v Blažiciach-Bohdanovciach bolo zdokumentovaných viacero objektov, ktoré môžeme označiť ako zásobné jamy. Sú to objekty 1, 5–9 a 13–15. Jamy majú zaoblené telo a oválne dno. Kruhový priemer ústí dosahuje rozmery od 1,2 po 1,6 m. Hĺbka je od 70 do 95 cm. Druhou menej početnou skupinou sú menšie plytké jamy. Sú to objekty 2, 4 a 16. Objekty 1, 5, 6, 7, 8 a 14 bolo na základe nálezov možné datovať do doby rímskej, objekty 9 a 13 do praveku a objekty 4, 15 a 16 sú bez datovania.

Opis objektov:

Objekt 1 (tab. I): jama kruhového tvaru s oválnym dnom a schodovite upravenými stenami. Pr. ústia 1,6 m, hĺ. 80 cm od úrovne zachytenia. Vo výplni objektu bol lomový kameň.

Objekt 2 (tab. I): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 90 cm, hĺ. 25 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 5 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,4 m, hĺ. 80 cm od úrovne zachytenia. Výplň objektu tvorila prepálená hlina s mazanicou.

Objekt 6 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,3 m, hĺ. 80 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 7 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,3 m, hĺ. 70 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 8 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,2 m, hĺ. 95 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 9 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,4 m, hĺ. 75 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 13 (tab. II): jama kruhového tvaru s rovným dnom. Pr. ústia 1,1 m, hĺ. 70 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 14 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,3 m, hĺ. 85 cm od úrovne zachytenia.

Objekt 15 (tab. II): jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 1,35 m, hĺ. 1,4 m od úrovne zachytenia.

Objekt 16 (tab. II): plytká jama kruhového tvaru s oválnym dnom. Pr. ústia 0,9 m, hĺ. 25 cm od úrovne zachytenia.

Ohnisko

Štvorcové ohnisko s prepálenými stenami bolo v objekte 12 pri jeho západnom okraji. Pre potreby spracovania príspevku bolo označené ako objekt 12a. Západný okraj ohniska a zemnice sa vzájomne dotýkali a boli zachytené v rovnakej výške. Dno ohniska je o 40 cm hlbšie ako dno zahĺbenej obytnej stavby. Štvorcové prepálené ohniská sa na sídliskách východného Slovenska vyskytujú vo väčších skupinách alebo sú rozmiestnené samostatne medzi ostatnými objektmi. Na sídlisku v Ostrovanoch bola západne od ostatných objektov v bezpečnej vzdialenosti izolovaná početná skupina ohnísk zoskupených vo viacerých radoch (*Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová* 2012, 187–189). Usporiadané v radoch, ale v menšom počte, sú ohniská aj na sídlisku v Pederi (*Lamiová-Schmiedlová* 1969, 412–424). Ojedinele sa vyskytujú samostatne medzi ostatnými objektmi ako napr. na sídlisku v Prešove, Solivare

(Luštiková 2013a, 7), v Šebastovciach-Barci (Lamiová-Schmiedlová 1963, 65) alebo v Prešove, na Pavlovičovom námestí (Budinský-Krička 1963, 7, obr. 1).

Opis objektu:

Objekt 12a (tab. V): objekt približne štvorcového tvaru s rozmermi 1,4 x 1,2 m. Steny má vymazané mazanicou prepálenou do sivo-červena a na dne vrstvu uhlíkov. Hĺbka dna od úrovne zachytenia je 65 cm. Výplň tvorila prepálená hlina s uhlíkmi a lomovým kameňom.

KERAMIKA

Jemná, tzv. stolová keramika, formovaná v ruke

Súbor jemnej v ruke formovanej keramiky charakteristickej pre przeworskú kultúru bol vo väčšom množstve v objekte 11 (tab. III: 6–22) a ojedinele v objekte 12 (tab. VIII: 9–10). Nádobu majú leštený povrch sivej až tmavosivo-čiernej farby. Početne zastúpené sú zlomky okrajov mís, menej časté sú zlomky spodných častí nádob a dien. Fragmenty nádob sú menších rozmerov a len v niekoľkých prípadoch je možná ich celková rekonštrukcia. V súbore sú zastúpené prevažne misy s esovitou profiláciou tesne pod okrajom nádoby (tab. III: 6–11, 13–14; VIII: 9, 10). Misy môžu byť štíhle vysoké (tab. III: 19, 20) alebo plytké a nízke (tab. III: 11). Odlišujú sa aj profiláciou pod okrajom, ktorá môže byť ostrá, čo je prípad väčšiny doložených okrajov (tab. III: 7, 9–11; VIII: 10). Ojedinelé sú zlomky mís s nevýraznou profiláciou (tab. III: 6, 13; VIII: 9). Dná sú rovné s menším priemerom a bez profilácie (tab. III: 15, 18, 21, 22). Okrem vysokých mís sú v objekte 11 aj zlomky okrajov, ktoré môžeme priradiť k nízkym misám s esovitou profiláciou a oválnym dnom. Tu taktiež rozlišujeme plytké misky s ostrou profiláciou (tab. III: 7, 11) a vyššie misky s menej výraznou profiláciou a oválnym dnom (tab. III: 8). Fragment uška sa zachoval len na jednom zlomku (tab. III: 16). Misy sú prevažne tmavosivej až čiernej farby s lešteným povrchom. V niektorých prípadoch je pri úprave povrchu použitá tuha. Menej časté, až ojedinelé sú fragmenty svetlohnedej alebo červenohnedej farby (tab. III: 4). Jadro črepov je sivé alebo tehlovo červené. Leštený povrch môže byť až svetlosivej farby. Tenkostenná keramika s lešteným povrchom býva zdobená prevažne vtlačanými jamkami a zvislými ryhami, ktoré bývajú na nádobách samostatne alebo v kombináciách. V prípade nálezov z Blažíc-Bohdanoviec je zdobených črepov málo a sú zlomkovité. Výzdobné motívy sú vtlačané okrúhle jamky (tab. III: 7, 9, 17) a zvislé žliabky (tab. III: 12, 14). Niekedy

bývajú misy zdobené na rozhraní hornej a dolnej časti obežnou vodorovnou ryhou (tab. III: 8, 10). V jednom prípade je miska pod okrajom zdobená geometrickou výzdobou pozostávajúcou z malých plytkých jamiek ohraničených jemnými ryhami (tab. III: 4). Takáto výzdoba sa ojedinele objavuje na keramike przeworskej kultúry na sídliskách a pohrebiskách východného Slovenska. Najčastejšie je usporiadaná v zložitých geometrických obrazoch na väčších plochách nádob ako napríklad na zlomkoch v Šebastovciach-Barci (Luštiková 2013b, 93), alebo ojedinelých zlomkoch na pohrebisku v Zemplíne (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 322, Plate III: 29–30). V ruke formovaná tenkostenná keramika przeworskej kultúry sa vo väčšom množstve vyskytuje na sídliskách východného Slovenska v závere staršej a na začiatku mladšej doby rímskej. V menšom množstve je prítomná v nálezových súboroch aj v priebehu mladšej doby rímskej. Podobný charakter nálezov sa ukázal napr. na sídliskách v Ostrovanoch (Lamiová-Schmiedlová/Luštiková/Tomášová 2017, 15–17), Pederi (Luštiková 2017, 119) alebo Šebastovciach-Barci (Luštiková 2013b, 92, 93). V objekte 12 bol črep z tela nádoby čiernej farby z jemnej hlíny formovanej v ruke. Zlomok je na povrchu zdobený vodorovnými plastickými husto presekávanými rebrami tzv. barbotinom (tab. V: 1). Podobný fragment zdobený hustými plastickými výčnelkami pochádza aj zo sídliska v Pederi (Luštiková 2017, 119). Rovnaké výzdobné motívy jemnej keramiky sa vyskytujú na kvádskych sídliskách juhozápadného Slovenska (Varsik 2011, 161, 162, obr. 86).

Hrubostenná, tzv. kuchynská keramika, formovaná v ruke

Hrnce sú najpočetnejším keramickým tvarom na sídliskách doby rímskej na východnom Slovensku. Početné zlomky boli v objektoch 1, 5–7, 10–12. Väčšina okrajov pochádza z hrncov s esovitou profiláciou hornej časti tela (tab. IV: 7, 9, 13). Rozdiely sú vo veľkosti nádob ako aj ostroty profilácie. V objekte 11 sú to fragmenty rozmernejších hrncov so širokým ústím a maximálnym vydutím posunutým nižšie, pravdepodobne do polovice nádoby (tab. IV: 6, 8, 12, 13). V tomto prípade je ústie užšie ako maximálne vydutie. Ojedinele sa vyskytujú hrnce s maximálnym vydutím tesne pod okrajom (tab. IV: 9), alebo v hornej tretine nádoby (tab. IV: 7). Dná sú rovné (tab. IV: 14) a niektoré mierne rozšírené (tab. IV: 15). V objekte 12 boli fragmenty štíhlych vysokých hrncov s maximálnym vydutím v hornej tretine nádoby (tab. VIII: 12, 13, 16). Ústie a okraj má esovitú profiláciu a rovnakú šírku ako maximálne vydutie. Taktiež v objekte 12 boli časti väčšieho hrnca so

širokým ústím a maximálnym vydutím v hornej tretine. Pod okrajom a na tele je zdobený vtlačanou výzdobou (tab. VIII: 14, 15). Hrnce v objektoch 11 a 12 sú vyrobené z hlíny s prímiesou kamienkov, majú drsný nerovný povrch a sú prevažne svetlo sivohnedej farby. Odlišného charakteru je fragment s výrazne horizontálne vytiahnutým okrajom (tab. V: 14). Hrnec s výraznou esovitou profiláciou okraja pripomínajúci tvarom zásobnicu je na povrchu zdobený vodorovnými a zvislými vhladzovanými pásmi. Výzdoba bola aj na niekoľkých zlomkoch v objekte 11 a 12. Variabilita výzdobných motívov je však vzhľadom na menší počet preskúmaných objektov nižšia. Nachádza sa pod okrajom, na maximálnom vydutí a ojedinele v dolnej časti hrncov. V objekte 11 boli hrnce zdobené len plastickými výčnelkami umiestnenými na maximálnom vydutí (tab. IV: 5, 7, 10, 11). V troch prípadoch sú to dvojité rohaté výčnelky, v jednom prípade je to jednoduchý výčnelok. Plastické výčnelky na hrncoch počas doby rímskej sa vyskytujú na tzv. dáckej keramike (Luščíková 2007, 79). V objekte 12 je výzdoba na hrncoch rôznorodejšia. Viaceré okraje sú zdobené pretláčaním alebo presekávaním. Pretláčanie (tab. VIII: 13, 15) je pravdepodobne vyhotovené prstom a presekávanie (tab. VIII: 7) hranou ostrého predmetu. Na jednom fragmente je pod okrajom rytá jednoduchá vlnovka (tab. VIII: 3). Na dvoch čepoch bol rad vtlačaných jamiek vyhotovených hranou prsta s nechťom (tab. VIII: 14, 15). Výzdoba je kombinovaná s vtlačeným krížom (tab. VIII: 14). Ojedinele sa vyskytuje pás spojených pretláčaných jamiek tzv. zoštipovanie povrchu (tab. VIII: 4).

Misky sú na sídlisku v Blažiciach-Bohdanovciach menej časté ako hrnce. Malé misky s esovitou profiláciou okraja, guľatým telom a oválnym dnom boli viacerými zlomkami zastúpené v objekte 11 (tab. IV: 1–3) a dva fragmenty v objekte 12 (tab. VIII: 1, 8). Priemer ústia sa pohybuje od 10 do 14 cm a výška okolo 6 cm. V jednom prípade bolo na miske uško, ktoré spájalo okraj s dnom (tab. IV: 2). V objekte 12 bola miska s guľovitým telom väčších rozmerov (tab. VIII: 1) s priemerom ústia 11 a výškou až 9 cm. Malé misky s esovitou profiláciou okraja, guľatým telom a dnom svojim tvarom pripomínajú nízke misky s lešteným sivým povrchom, s esovitou profiláciou hornej časti tela a okraja a oválnym telom a dnom, ktoré sú charakteristické pre jemnú stolovú keramiku formovanú v ruke (tab. III: 8, 10). Druhým tvarom sú misy so širokým ústím, esovitou profiláciou okraja a kónicky sa zužujúcim telom s rovným dnom. Misy tohto typu boli v objekte 11 (tab. IV: 4), 6 (tab. II: 3) a 12 (tab. VIII: 11). Ich povrch je hladký, ale nerovný sivej až sivohnedej farby. Opäť, tak ako aj v prípade predchádzajúceho typu mís, aj tieto svojim tvarom pripomínajú jemnú stolovú

keramiku formovanú v ruke s lešteným povrchom (tab. III: 9, 19; VIII: 10).

Perforovaná miska zachovaná v dvoch zlomkoch bola v objekte 12. Fragment okraja a rovného dna pravdepodobne z jednej nádoby (tab. V: 13) boli kresbovo zrekonštruované ako nízka miska kónického tvaru s perforovanými stenami a dnom. Otvory s priemerom 0,5 cm sú rozmiestnené vo väčších odstupoch. Nádoba slúžila pravdepodobne na precedenie hrubšieho obsahu, prípadne na napaľovanie alebo sušenie. Na východnom Slovensku je perforovaná miska doposiaľ známa len na sídlisku v Trstenom pri Hornáde v objekte 6 (Kuzmová/Rákoš 2018, 344, tab. III: 8). V objekte 10 v Trstenom pri Hornáde bol zlomok perforovanej nádoby s úzkym hrdlom a guľatým telom s hustými menšími otvormi (Jurečko 1983, 335, Obr. 36: 1). Vo väčšom množstve sa vyskytujú perforované nádoby rôznych tvarov na juhozápadnom Slovensku, napr. na sídlisku v Branči (Kolník/Varsik/Vladár 2007, 365, tab. XXXVII: 1–6).

Jemná sivá keramika formovaná na hrnčiarском kruhu

Jemná sivá na kruhu formovaná keramika sa zachovala len v niekoľkých čepoch v objektoch 1, 5, 6 a 7. Sú to zlomky tiel bez možnosti rekonštrukcie celého tvaru nádoby (tab. I: 1) alebo menšie dna s priemerom 4,5 až 8,5 cm. Všetky majú profilovanú prstencovitú nôžku. Profilácia môže byť ostrá až hranatá (tab. I: 4; II: 4) alebo oblá (tab. I: 9; II: 2).

Jemná sivá keramika formovaná na hrnčiarском kruhu, zdobená kolkami

V zdokumentovanom súbore bola kolkovaná keramika zastúpená len jedným fragmentom v objekte 12 (tab. V: 2). Zlomok tela misky tmavosivej farby je zdobený kolkom holuba v kombinácii s kruhovým kolkom rozdeleným na štvrtiny. V rokoch 1958 a 1959 bola v Blažiciach na polohe Dorina archeologickým výskumom doložená lokálna hrnčiarska produkcia sivej kolkovanej keramiky. Označená bola ako typ Blažice a datovaná do mladšej doby rímskej (Pastor 1960, 800–801; 1961, 84, Obr. 3–5). Na podklade detailného rozboru keramiky a kolkovanej výzdoby z hrnčiarskej pece 1/1958 je možné identifikovať kolky z črepu v objekte 12 ako typ I1 – kolok holuba a typ A1 – kruhový kolok (Luščíková/Rákoš 2018, 116, obr. 4).

Drsná keramika formovaná na hrnčiarском kruhu

Drsná keramika sa na sídliskách východného Slovenska v dobe rímskej doposiaľ objavuje len

ojedinele. Jediný rozsiahlejší súbor bol zdokumentovaný v niekoľkých objektoch na sídlisku v Šebastovciach-Barci. Pôvodne bola keramika datovaná do staršej doby rímskej (Lamiová-Schmiedlová 1969, 462). V súčasnosti je na podklade nových informácií datovaná do mladšej až neskorej doby rímskej (Pieta 2002, 62; Luštková 2013b, 96). Drsnú keramiku môžeme charakterizovať ako kuchynskú úžitkovú formovanú na hrnčiarskom kruhu. Početný súbor bol na sídlisku v Blažiciach-Bohdanovciach v objekte 12. Nádoby sú vyhotovené z hliny s väčšou alebo menšou prímiesou kamienkov, ojedinele v niektorých prípadoch hlina neobsahuje žiadne kamienky. Veľkosť kamienkov je rôzna, od čoho tiež závisí úroveň drsnosti povrchu. Dná nádob sú rovné a z hrnčiarskeho kruhu sú strhávané (tab. VII: 22, 23). Na vnútornej strane, hlavne pri dne je povrch nerovný so stopami po vytáčaní.

Hrnce sú najpočetnejšie zastúpeným tvarom v tomto súbore (tab. VI: 1–9). Prevažne sú to fragmenty okrajov a tiel, menej časté sú zlomky dien. Okraje sú výrazne esovite profilované so zhrubnutým ukončením. Ústie je zúžené s priemerom 18 až 19 cm. Menšie exempláre dosahujú priemer 14 až 16 cm, väčšie 22 až 24 cm. Maximálne vy-

dutie je širšie ako ústie a nachádza sa tesne nad polovicou výšky nádoby (tab. VI: 1, 6, 8, 9), menej často v dolnej tretine nádoby (tab. VI: 7; VII: 23). Výšku 27 a 31 cm sa podarilo zrekonštruovať len pri dvoch exemplároch. Okrem hrncov s esovitou profiláciou okraja sa menej často vyskytujú aj hrnce s horizontálne rozšíreným okrajom (tab. VII: 7-10) pripomínajúce veľké zásobnice. Hrúbka stien ako aj rozmer okrajovej lišty naznačuje, že tieto nádoby dosahujú podobné rozmery ako hrnce.

Misy boli v objekte zastúpené dvoma typmi. Prvým tvarom sú misy s esovite profilovaným a von vyhnutým okrajom so zaobleným telom a rovným dnom (tab. VII: 1–4, 6). Priemer ústia je 21 alebo 24 prípadne až 27 cm a výška len okolo 8 cm. Sú sivej, svetlohnedej až tehlovočervenej farby. Niektoré majú na povrchu jemný hlinitý poter. Druhým tvarom sú misy s von vyhnutým okrajom a kónicky sa zužujúcim telom s priemerom ústia 21 cm (tab. VII: 5).

Džbány boli v objekte v niekoľkých zlomkoch. Časť okraja s esovitou profiláciou s uškom a priemerom ústia 13 cm (tab. VII: 11) pripomína tvarom skôr hrnce. Okrem toho sa zachovali dva fragmenty okrajov džbánov so zúženým hrdlom a s priemerom

Obr. 2. Blažice-Bohdanovce. Drsná keramika, fragmenty ušíek, hypotetická rekonštrukcia nádoby.

ústia okolo 11 cm (tab. VII: 12, 25). V oboch prípadoch majú zúžené hrdlo a náznak miesta, kde bolo upevnené uško. Ich celkový tvar nepoznáme.

Pokrievky sa zachovali len v zlomkoch. V jednom prípade je to vrchná časť s plochým ukončením, ktoré slúžilo na uchytenie do ruky (tab. VII: 13). Dva ostatné zlomky pochádzajú z okrajovej časti. Jedna pokrievka je plytka s priemerom 22 cm (tab. VII: 14), druhý fragment je z vyššieho typu pokrievky (tab. VII: 24).

V objekte 12 sa v súbore drsnej keramiky dalo identifikovať jedno celé ucho a päť ďalších zlomkov (obr. 2; tab. V: 10-12). Uchá väčších rozmerov sú výrazne profilované a široké až 5 cm. Na povrchu sú zdobené pretlačeným pozdĺžnym pásom. Upevnené boli na hrdlo s priemerom 9 cm, čo dokladajú dva fragmenty (tab. V: 10, 12). Vzhľadom na ich veľkosť a profiláciu môžeme len predpokladať, že pochádzajú z väčších nádob s úzkym hrdlom a baňatým telom. Hrdlo nádob sa nezachovalo ani v jednom prípade, črepy z tiel sa nepodarilo identifikovať. Rekonštrukcia celkového tvaru je preto vzhľadom na absenciu črepov tela a dna len hypotetická (obr. 2: 1). Môžeme len predpokladať, že na nádobe boli umiestnené dve ušká oproti sebe, čo umožnilo pohodlné uchopenie väčšej nádoby dvoma rukami. Uchá sú vyhotovené z hliny, ktorá neobsahuje prímies kamienkov, svojím vzhľadom sa ale neodlišuje od vyššie charakterizovanej drsnej keramiky. Identické uchá rovnakej profilácie pochádzajú z objektu 160 na sídlisku Hernádvécse – Nagy rét site 4 (Soós/Bárány/Köhler/Pusztai 2017, 90, Plate VIII: 3). Hypotetická rekonštrukcia tvaru na podklade informácií zo zlomkov ponúka možnosť, že pochádzajú z veľkých džbánov, prípadne z nádob, ktoré tvarom kopírujú amfory. Podobne hypoteticky môžeme interpretovať ako ústie amfory časť okraja drsnej keramiky so širokým uchom v sonde 26 na sídlisku v Šebastovciach-Barci (Lamiová-Schmiedlová 1969, 453, 448, Abb 31: 12).

Zásobnice

Zo zásobníc sa zachovali len fragmenty z tiel a časti okrajov v objekte 1 (tab. I: 2, 6, 17, 18). Zlomky z tiel sú zdobené jednoduchými (tab. I: 6) alebo viacnásobnými vlnovkami (tab. I: 2). Zásobnice majú charakteristický horizontálne rozšírený okraj, ktorý je z vrchnej strany výrazne profilovaný (tab. I: 17, 18). Hlina je jemne plavená s prímiesou sľudy.

Rímskoprovinciálna keramika

V objekte 11 boli dva zlomky na hrnčiarskom kruhu formovanej keramiky tehlovočervenej farby (tab. III: 1, 2). Fragment okraja džbánu s uškom

a fragment tela pravdepodobne z tej istej nádoby sú vyrobené zo svetlohnedej hliny s tehlovočerveným náterom povrchu. Podobné zlomky panónskej páskovej a plošne maľovanej keramiky boli v obytnom objekte v sektore 10 na sídlisku v Pederi (Luštiková 2017, 122), v objekte 56 na sídlisku v Ostrovanoch (Lamiová-Schmiedlová/Luštiková/Tomášová 2017, 22) a v objekte 20 datovanom do stupňa B2/C1 na sídlisku v Trstenom pri Hornáde (Kuzmová/Rákoš 2018, 335).

Keramika doby laténskej

Fragmenty z viacerých nádob datovaných do doby laténskej boli v objekte 12 (tab. V: 5-9) a jeden zlomok v objekte 11 (tab. III: 3). Sú to okrajové časti zo sitúl s obežným rebrom alebo ryhou (tab. V: 5, 7, 9) a okraje z mís (tab. V: 6). Prítomnosť laténskej keramiky v objektoch doby rímskej je problematická. Jednou z možností je ich využívanie ako zdroja grafitu pri výrobe przeworskej keramiky s lešteným sivočiernym povrchom. V takom prípade by pravdepodobne mali byť výrazne ošúchané tak ako napr. črepy na sídlisku v Pederi (Luštiková 2017, 119). Značne opotrebovaný je len črep z objektu 11, ktorý sa nachádza v súbore przeworskej keramiky s lešteným povrchom. Väčšina zlomkov z objektu 12 neobsahuje tak vysoký podiel grafitu a ani nemá výrazne opotrebované hrany.

HLINENÉ PREDMETY

Dva prasleny boli v objekte 12. Guľovitý praslen svetlosivej farby s priemerom 3,5 cm, výškou 3 cm a hmotnosťou 41 g (tab. V: 4) a dvojkonický praslen tmavosivej farby s priemerom 4 cm, výškou 3 cm a hmotnosťou 43 g (tab. V: 3). V objekte 1 bol fragment hlineného závažia. Mazanica bez konštrukčných stavebných odtlačkov bola v objektoch 1, 5, 7 a 8.

ZVIERACIE KOSTI

Zvieracie kosti boli v objektoch 5, 7 a 8. Kostí neboli podrobené analýze.

VYHODNOTENIE

Na rozhraní katastrov Blažice-Bohdanovce juhovýchodne od Blažíc bolo počas záchranného archeologického výskumu v roku 1998 preskúmaných 16 objektov. Do doby rímskej je datovaných sedem objektov, dva objekty do obdobia praveku. Sedem

objektov, ktoré obsahovali len niekoľko zlomkov hrubostennej keramiky, prípadne neobsahovali nálezy, nebolo možné datovať. Vzhľadom na absenciu chronologicky citlivých predmetov bolo datovanie vypracované len na základe charakteristických tvarov a znakov keramiky a porovnaním s nálezmi z iných sídlisk doby rímskej na východnom Slovensku.

DATOVANIE

Objekt 1 – mladšia doba rímska, objekt 2 – bez datovania, objekt 3 – bez datovania, objekt 4 – bez datovania, objekt 5 – mladšia doba rímska, objekt 6 – mladšia doba rímska, objekt 7 – mladšia doba rímska, objekt 8 – bez datovania, objekt 9 – pravek, objekt 10 – bez datovania, objekt 11 – záver staršej doby rímskej, objekt 12 – mladšia až neskorá doba rímska, objekt 13 – pravek, objekt 14 – doba rímska, objekt 15 – bez datovania, objekt 16 – bez datovania.

Vyhodnotenie výsledkov rozsahom menšieho výskumu umožňuje na základe nálezov z preskúmaných objektov vyčleniť tri fázy osídlenia:

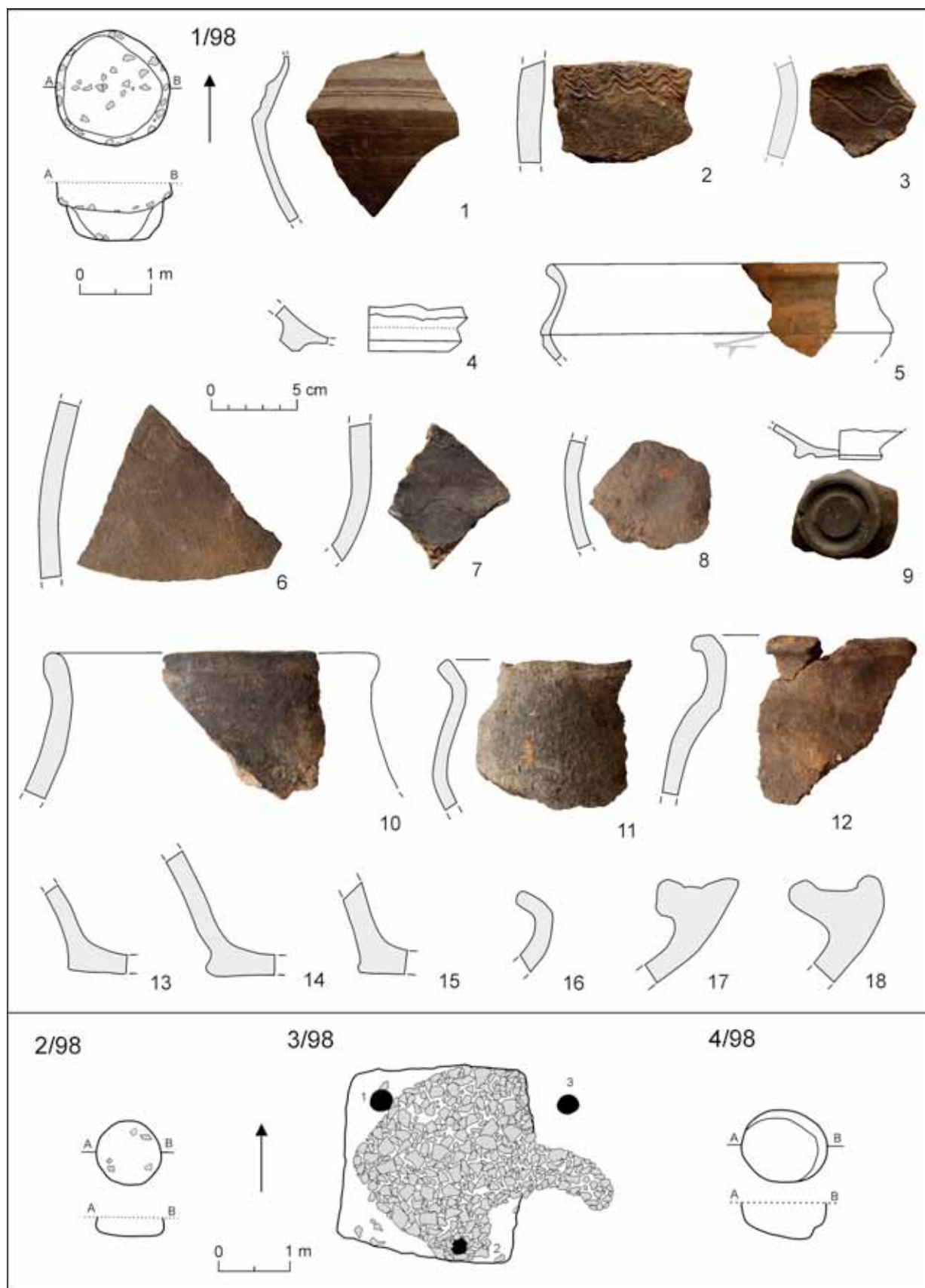
Najstaršia fáza osídlenia datovaná do záveru staršej doby rímskej stupňov B2/C1 je zastúpená keramickým súborom v objekte 11. Výrazný podiel nálezov tu tvoria nádoby, ktoré sú charakteristické pre przeworskú kultúru. Dominantná je jemná v ruke vyhotovená keramika s čiernym alebo sivým lešteným prípadne tuhovným povrchom. Keramika tohto typu sa opakovane vyskytuje na sídliskách východného Slovenska v objektoch datovaných do stupňov B2/C1 napr. na sídlisku v Ostrovanoch (*Lamiová-Schmiedlová/Lušítková/Tomášová* 2017, 15–16, 27), Pederi (*Lušítková* 2017, 119) alebo Šebastovciach-Barci (*Lušítková* 2013b, 92–93, 97). Sprievodná hrubostenná keramika sú hrnce formované v ruke s prímiesou kamienkov a s esovitou profiláciou okraja. Prevažne sú nezdobené, len na niekoľkých sa zachovali plastické rohaté výčnelky, ktoré sú charakteristické pre tzv. dácku keramiku. Zmiešané przeworské a dácke kultúrne črty sa vyskytujú v keramických súboroch na sídliskách v závere staršej a na začiatku mladšej doby rímskej napr. v Nižnom Žipove (*Béř 1996*, 33, 34) alebo v sídliskovom objekte v Čelovciach (*Vizdal* 1986, 240, 241). Osídlenie východného Slovenska przeworskou kultúrou sa začína už na sklonku stupňa B2 posunom jej nositeľov (Vandalov) z priestoru dnešného juhovýchodného Poľska na juh do Karpatskej kotliny (*Andrzejowski* 2010, 78, 79).

Druhá fáza osídlenia je datovaná rámcovo do mladšej doby rímskej stupňov C1-C2 na základe nálezov z objektov 1 a 5-7. Charakteristická je pre ňu na hrnčiarskom kruhu formovaná tzv. sivá kerami-

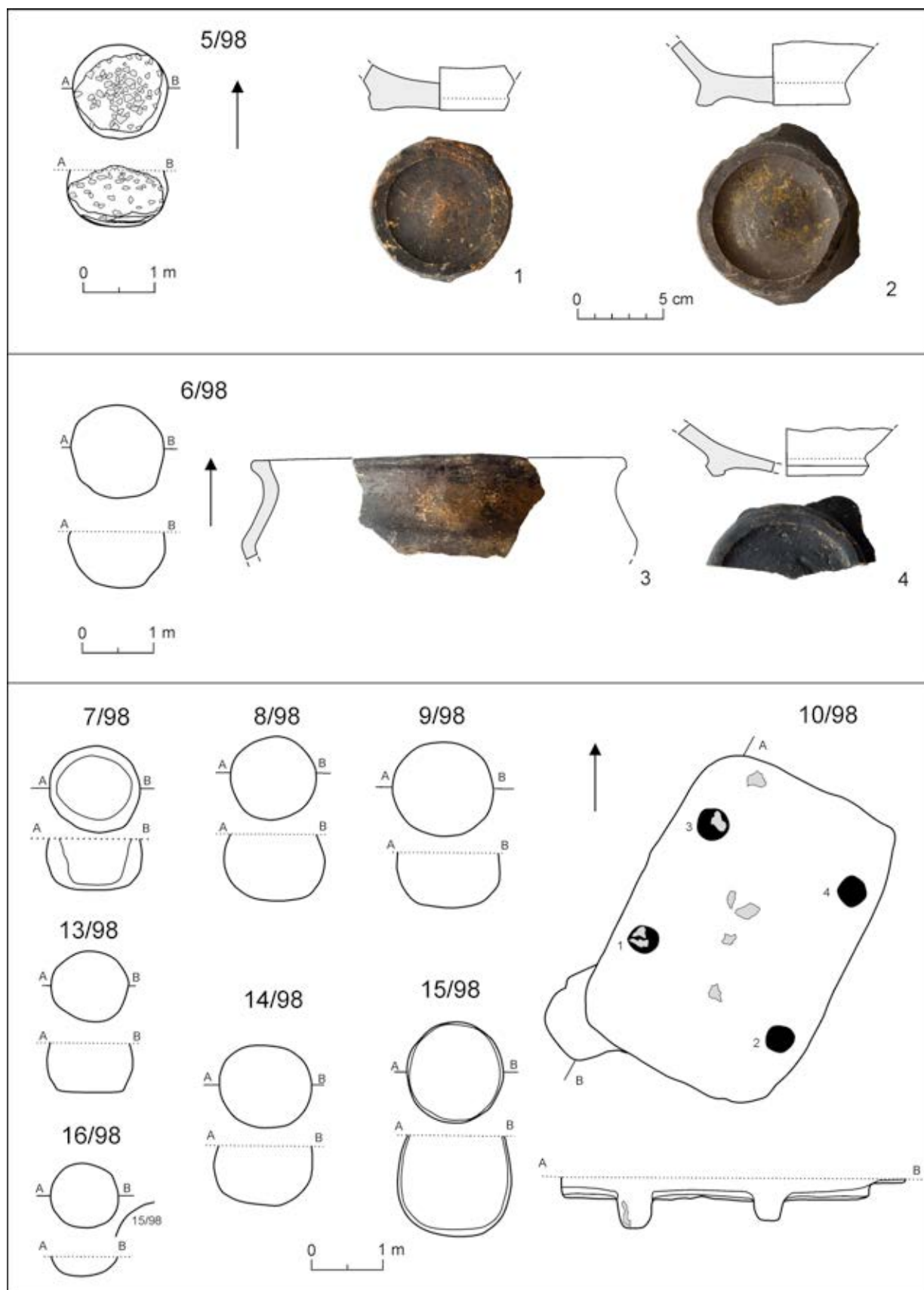
ka (*Lamiová-Schmiedlová* 1992, 78) ako aj fragmenty veľkých zásobníc (*Lamiová-Schmiedlová* 1969, 475).

Posledná fáza osídlenia, datovaná do mladšieho úseku mladšej až neskorej doby rímskej stupňov C2-C3/D1 je vyčlenená na základe keramického súboru v objekte 12. Dominantné postavenie má na hrnčiarskom kruhu formovaná tzv. drsná keramika. V nálezoch prevažujú hrnce s esovitou profiláciou okraja. V menšom počte sú zastúpené aj iné tvary ako misy, džbány alebo pokrievky. Drsná keramika sa na východnom Slovensku počas doby rímskej objavuje zatiaľ len sporadicky. Jediný väčší súbor poznáme zo sídliska v Šebastovciach-Barci, kde bola početne zastúpená v objektoch, ale aj v hrnčiarskej peci, čím bola doložená jej miestna produkcia (*Lamiová-Schmiedlová* 1963, 67; 1969, 462). Drsná keramika sa vyskytuje aj na sídlisku v Zofipole v stupňoch C1a až C3 (*Dobrzańska* 2011, 269–271). Väčší súbor datovaný do neskorej doby rímskej až počiatkov sťahovania národov poznáme zo sídliska Bolda v severozápadnom Rumunsku (*Stanciu* 2007, 322). Keramika tohto typu je rozšírená od oblasti przeworskej kultúry v Poľsku po oblasť kultúry Sântana de Mureș-Chernyakhov na Ukrajine a v Rumunsku (*Istvánovits/Kulcsár/Mérai* 2011, 367). Na sídlisku Hernádvecse – Nagy rét, 4 v Maďarsku, vzdialenom od Blažíc-Bohdanoviec vzdušnou čiarou 30 km, je súbor drsnej keramiky datovaný do prvej polovice až druhej tretiny 5. storočia (*Soós/Bárány/Köhler/Pusztai* 2017, 69). Sprievodná v ruke formovaná hrubostenná keramika je v objekte 12 zastúpená hlavne hrncami s esovitou profiláciou okraja. Výzdobnými motívami sú ojedinelé presekávanie alebo pretláčanie okraja a vtlačanie zárezov v radoch. Hrnce sa nelíšia tvarovo ani výzdobou od nálezov z iných sídlisk východného Slovenska z mladšej a neskorej doby rímskej (*Lamiová-Schmiedlová* 1969, 463, Abb. 39; *Lamiová-Schmiedlová/Lušítková/Tomášová* 2017, 16, Obr. 2: 11–13). Súčasťou súboru v objekte 12 je aj niekoľko zlomkov ako aj celá misa s esovitou profiláciou okraja a s hladným povrchom čiernej farby. V ruke formovaná jemná keramika charakteristická pre przeworskú kultúru ako ju poznáme v stupni B2/C1 sa v menšom množstve vyskytuje aj počas mladšej doby rímskej. V objekte 12 sa nachádza spolu s drsnou keramikou, podobne ako nálezy przeworskej keramiky v hrnčiarskej peci 19a v sektore 19 na sídlisku v Šebastovciach-Barci (*Lamiová-Schmiedlová* 1963, 67). V objekte 12 bol aj fragment tzv. sivej keramiky zdobenej kolkami charakteristický pre staršiu fázu mladšej doby rímskej.

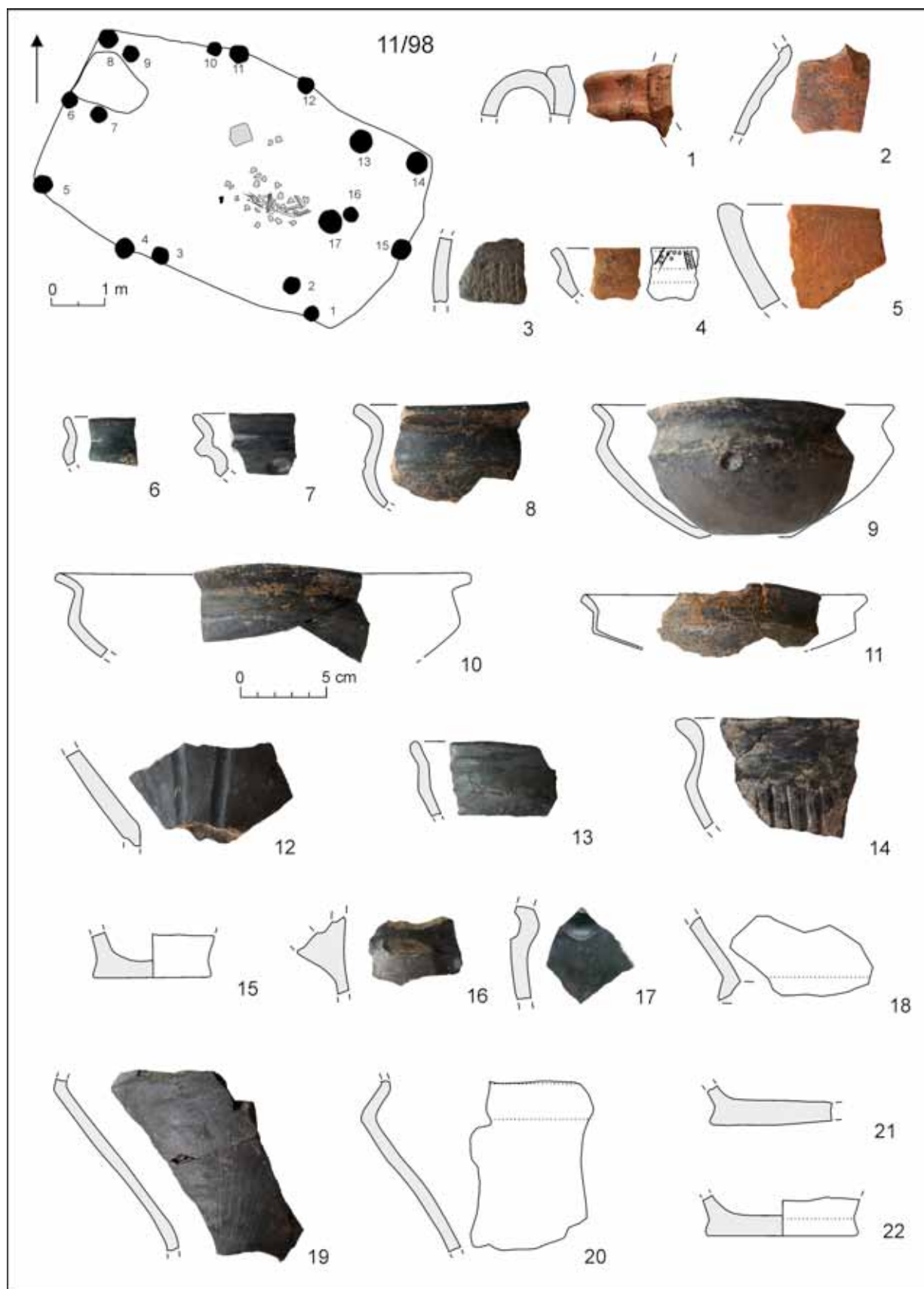
Napriek menšiemu plošnému rozsahu archeologický výskum v Blažiciach-Bohdanovciach realizovaný v roku 1998 priniesol zaujímavé poznatky o osídlení polohy počas doby rímskej.

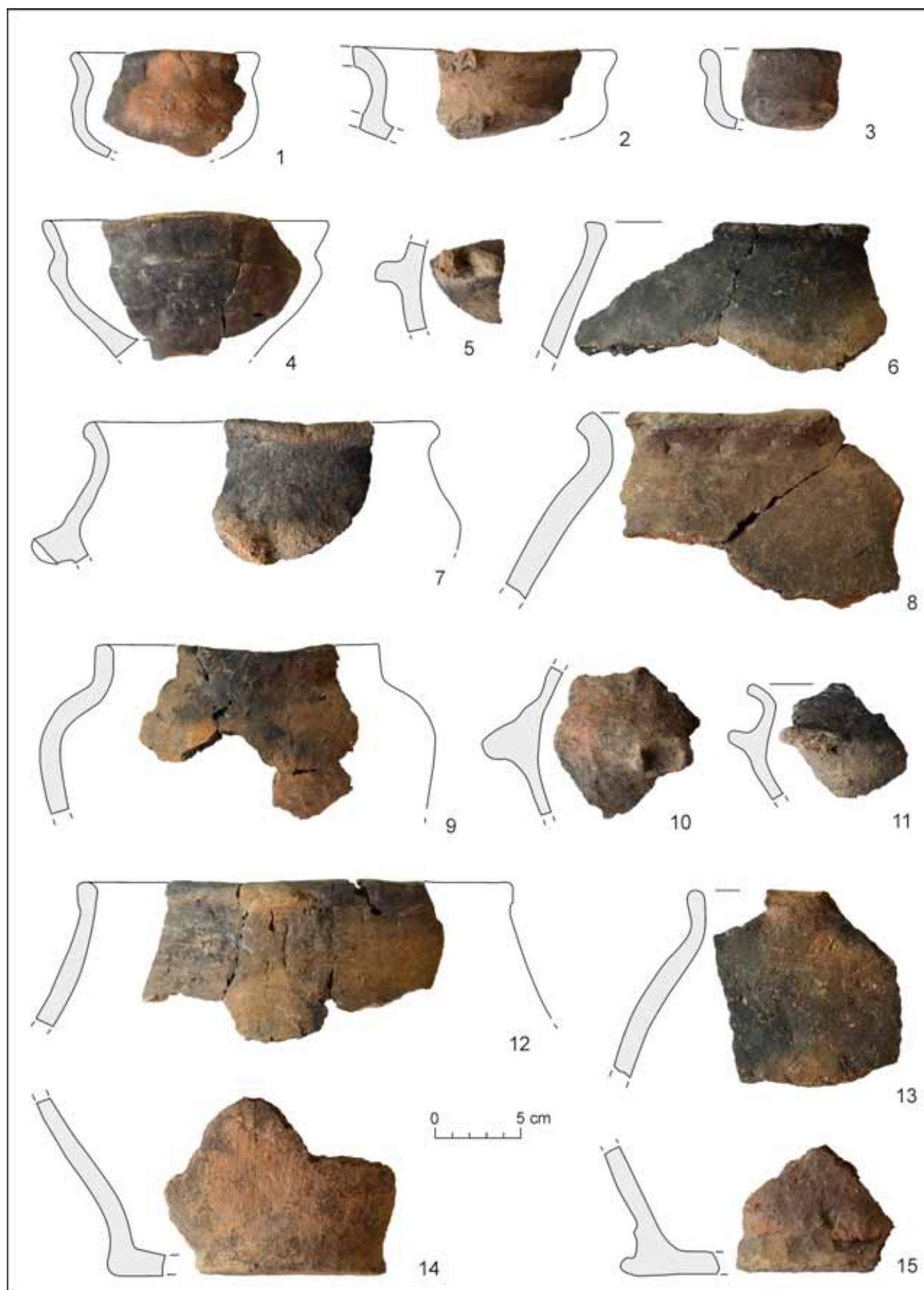
Tab. 1. Blažice-Bohdanovce. Objekty 1-4. Výber keramiky: 1-18 – objekt 1.

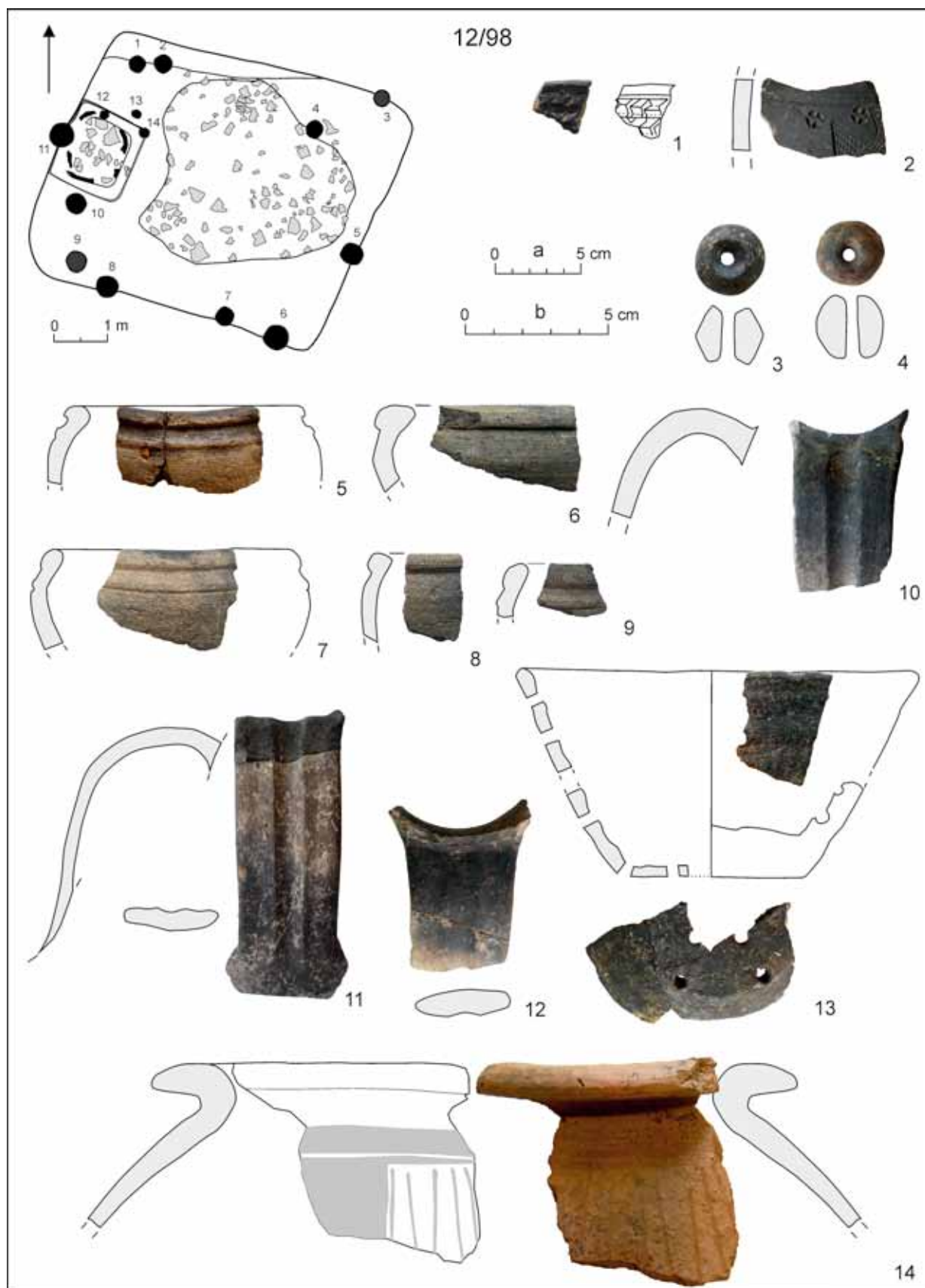
Tab. II. Blažice-Bohdanovce. Objekty 5-10, 13-16. Výber keramiky: 1, 2 – objekt 5; 3, 4 – objekt 6.

Tab. III. Blažice-Bohdanovce. Objekt 11, výber keramiky.

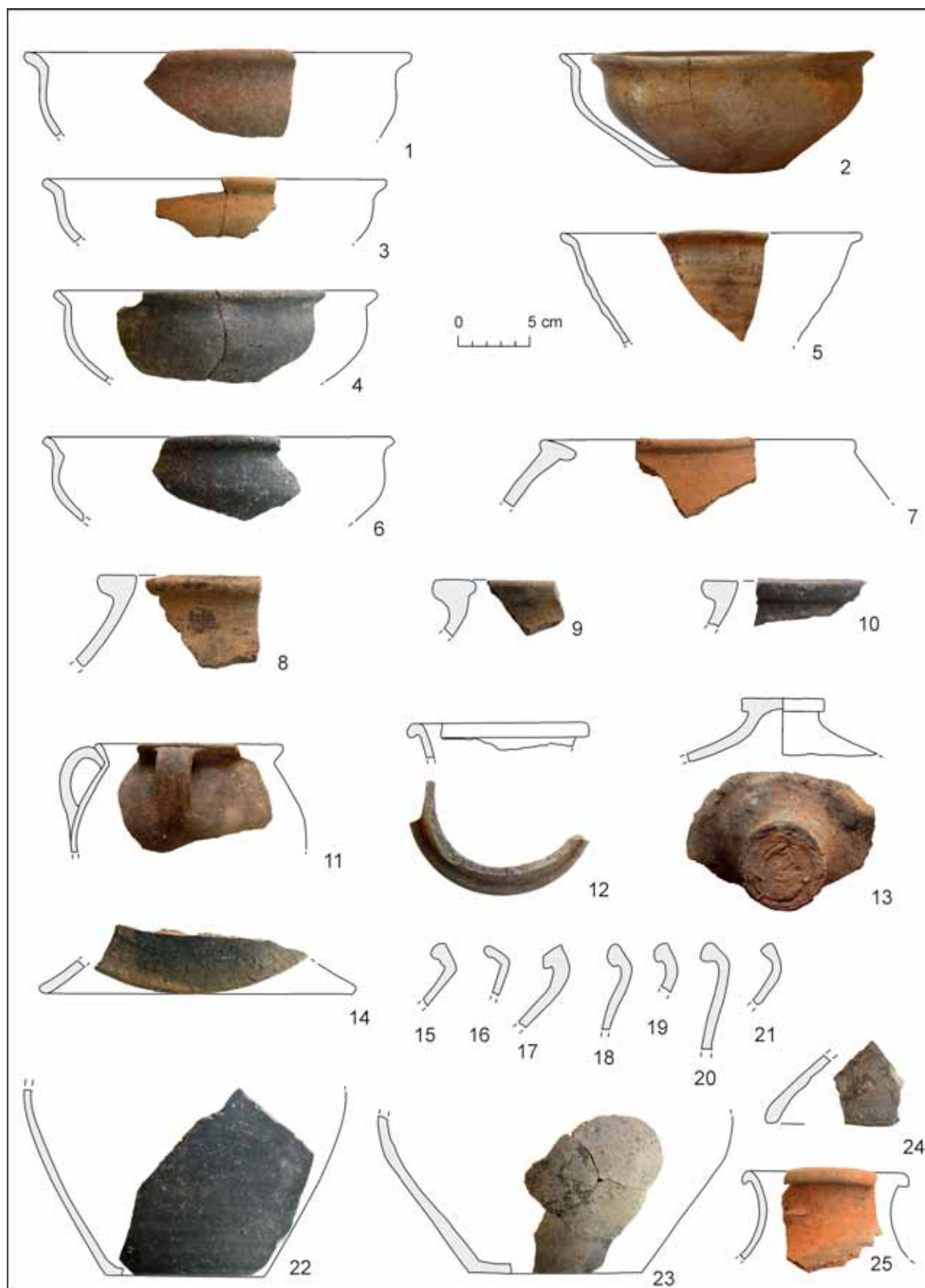
Tab. IV. Blažice-Bohdanovce. Objekt 11, výber keramiky.

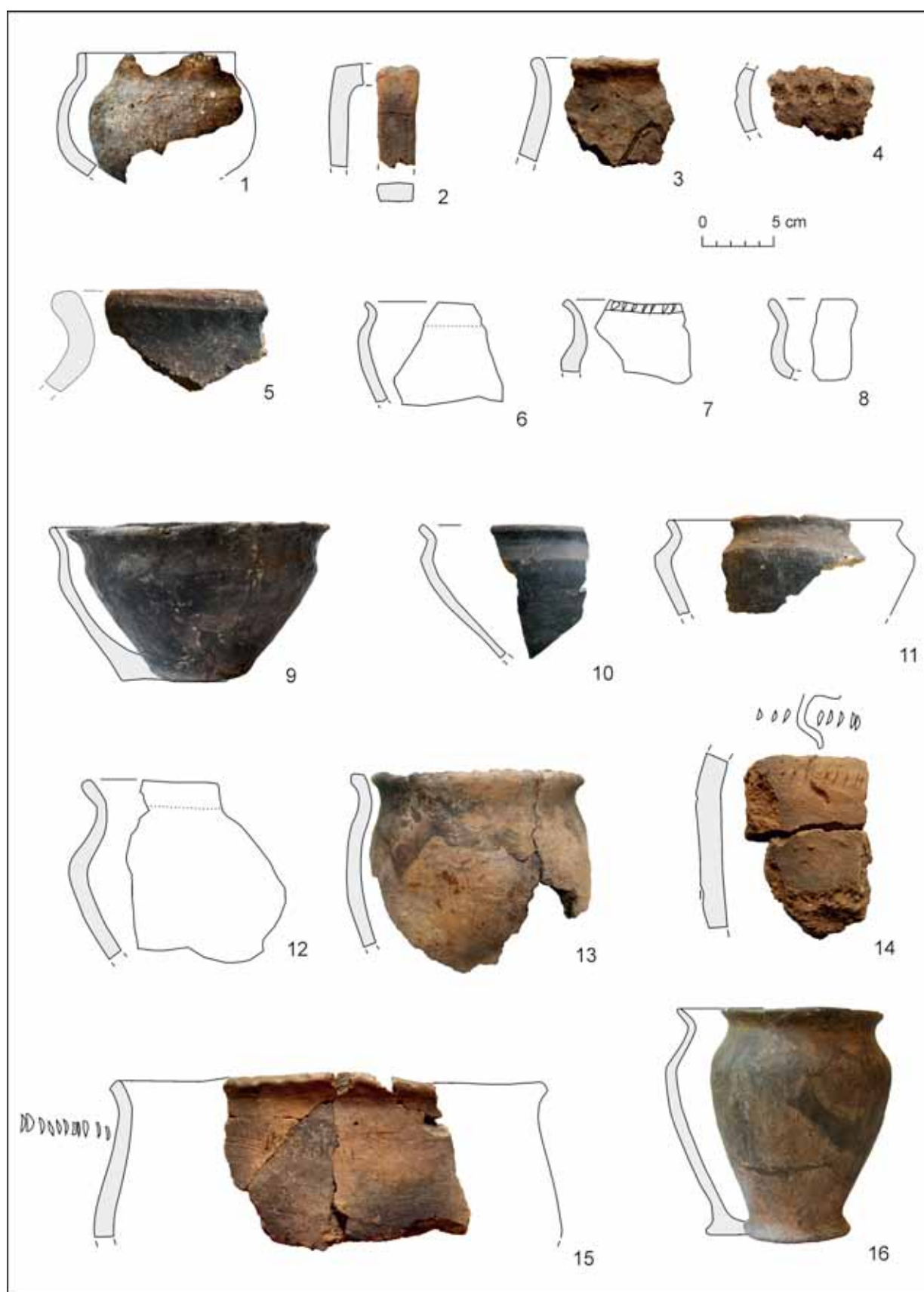
Tab. V. Blažice-Bohdanovce. Objekt 12, výber keramiky. Mierka a – 3–14; b – 1, 2.

Tab. VI. Blažice-Bohdanovce. Objekt 12, výber keramiky.

Tab. VII. Blažice-Bohdanovce. Objekt 12, výber keramiky.

Tab. VIII. Blažice-Bohdanovce. Objekt 12, výběr keramiky.

OPIS PREDMETOV

Použité skratky: f. – farba; pr. – priemer.

Tab. I

- 1 – črep, na kruhu, f. hnedosivá (objekt 1)
- 2 – črep, zásobnica, f. sivohnedá, rytá výzdoba (objekt 1)
- 3 – črep, zásobnica, f. sivohnedá, rytá výzdoba (objekt 1)
- 4 – dno, na kruhu, f. povrchu sivá, jadro červené, pr. 8,5 cm (objekt 1)
- 5 – okraj, f. svetlohnedá, rytá a hladená výzdoba, pr. ústia 18 cm (objekt 1)
- 6 – črep, zásobnica, f. tmavosivá, prímes sľudy, rytá výzdoba (objekt 1)
- 7 – črep, zásobnica, f. povrchu čierna, jadro hnedé, rytá výzdoba (objekt 1)
- 8 – črep, v ruke, f. sivohnedá, jemná hlina, rytá výzdoba (objekt 1)
- 9 – dno, na kruhu, f. tmavosivá, pr. 4,5 cm (objekt 1)
- 10 – okraj, v ruke, f. tmavosivá, jemná hlina, rytá výzdoba (objekt 1)
- 11 – okraj, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov (objekt 1)
- 12 – okraj, v ruke, f. hnedosivá, prímes kamienkov (objekt 1)
- 13 – dno, v ruke, f. tehlovohnedá, prímes kamienkov (objekt 1)
- 14 – dno, v ruke, f. hnedočierna, prímes sľudy (objekt 1)
- 15 – dno, v ruke, f. sivohnedá, prímes sľudy (objekt 1)
- 16 – okraj, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov (objekt 1)
- 17 – okraj, zásobnica, f. povrchu sivá, jadro červenohnedé (objekt 1)
- 18 – okraj, zásobnica, f. povrchu sivohnedá, jadro sivé (objekt 1)

Tab. II

- 1 – dno, na kruhu, f. povrchu tmavosivá, jadro červené a svetlosivé, pr. 7 cm (objekt 5)
- 2 – dno, na kruhu, f. sivá, pr. 8 cm (objekt 5)
- 3 – okraj, v ruke, f. hnedá, pr. ústia 20 cm (objekt 6)
- 4 – dno, na kruhu, f. povrchu tmavosivá, jadro svetlosivé, pr. 8 cm (objekt 6)

Tab. III

- 1 – okraj, na kruhu, f. hnedá, tehlovočervený poter (objekt 11)
- 2 – črep, na kruhu, f. hnedá, tehlovočervený poter (objekt 11)
- 3 – črep, na kruhu, f. čierna, rytá výzdoba (objekt 11)
- 4 – okraj, v ruke, f. červenohnedá, vtlačaná a rytá výzdoba (objekt 11)
- 5 – okraj, na kruhu, f. červená (objekt 11)
- 6 – okraj, v ruke, f. tmavosivá, hladný povrch (objekt 11)
- 7 – okraj, v ruke, f. čierna, vtlačaná výzdoba (objekt 11)
- 8 – okraj, v ruke, f. tmavosivá, hladný povrch, rytá výzdoba (objekt 11)
- 9 – misa, v ruke, f. povrchu čierna, jadro svetlosivé, hladný povrch, rytá a vtlačaná výzdoba, pr. ústia 16 cm, pr. dna 5 cm, výška 8 cm (objekt 11)
- 10 – okraj, v ruke, f. povrchu čierna, jadro sivé, hladný povrch, pr. ústia 22 cm (objekt 11)

- 11 – okraj, v ruke, f. povrchu svetlosivá, jadro tehlovočervené, pr. ústia 15 cm (objekt 11)
- 12 – črep, v ruke, f. povrchu čierna, jadro sivé, hladný povrch, pretláčaná výzdoba (objekt 11)
- 13 – okraj, v ruke, f. tmavosivá, hladný povrch (objekt 11)
- 14 – okraj, v ruke, f. povrchu čierna, jadro sivé, hladný povrch, rytá výzdoba (objekt 11)
- 15 – dno, v ruke, f. povrchu čierna, jadro sivé, pr. 6,2 cm (objekt 11)
- 16 – črep, v ruke, f. tmavosivá, hladný povrch (objekt 11)
- 17 – črep, v ruke, f. čierna, hladný povrch, pretláčaná výzdoba (objekt 11)
- 18 – črep, v ruke, f. svetlohnedá, hladný povrch (objekt 11)
- 19 – črep, v ruke, f. tmavosivá, hladný povrch (objekt 11)
- 20 – črep, v ruke, f. svetlohnedá, hladný povrch (objekt 11)
- 21 – dno, v ruke, f. povrchu tmavosivá, jadro červené (objekt 11)
- 22 – dno, v ruke, f. povrchu tehlovočervená, jadro sivé, pr. 8 cm (objekt 11)

Tab. IV

- 1 – okraj, v ruke, f. tehlovočervená a sivá, pr. ústia 10 cm (objekt 11)
- 2 – okraj, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov, pr. ústia 14 cm (objekt 11)
- 3 – okraj, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov (objekt 11)
- 4 – miska, v ruke, f. sivohnedá, pr. ústia 15 cm (objekt 11)
- 5 – črep, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov, plastická výzdoba (objekt 11)
- 6 – okraj, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov (objekt 11)
- 7 – okraj, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov, plastická výzdoba, pr. ústia 18,5 cm (objekt 11)
- 8 – okraj, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov (objekt 11)
- 9 – okraj, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov, pr. ústia 15 cm (objekt 11)
- 10 – črep, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov, plastická výzdoba (objekt 11)
- 11 – okraj, v ruke, f. sivá, prímes kamienkov, plastická výzdoba (objekt 11)
- 12 – okraj, v ruke, f. hnedosivá, prímes kamienkov, pr. ústia 23 cm (objekt 11)
- 13 – okraj, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov (objekt 11)
- 14 – dno, v ruke, f. povrchu svetlohnedá, jadro sivá, prímes kamienkov (objekt 11)
- 15 – dno, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov (objekt 11)

Tab. V

- 1 – črep, v ruke, f. čierna, plastická, presekávaná výzdoba (objekt 12)
- 2 – črep, na kruhu, f. sivá, kolkovaná výzdoba (objekt 12)
- 3 – praslen, f. tmavosivá, pr. 4 cm, váha 43 g (objekt 12)
- 4 – praslen, f. sivá, pr. 3,5 cm, váha 41 g (objekt 12)
- 5 – okraj, na kruhu, f. sivohnedá, prímes sľudy, hrebeňovanie povrchu, pr. ústia 12 cm (objekt 12)
- 6 – okraj, na kruhu, f. svetlosivá, prímes sľudy, pr. ústia 19 cm (objekt 12)
- 7 – okraj, na kruhu, f. svetlosivá, prímes sľudy, hrebeňovanie povrchu, pr. ústia 12,5 cm (objekt 12)

- 8 – okraj, na kruhu, f. svetlosivá, prímes sludy (objekt 12)
- 9 – okraj, na kruhu, f. svetlosivá, prímes sludy (objekt 12)
- 10 – uško, na kruhu, f. tmavosivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 20,5 cm, pr. dna 10 cm, výška 11 cm (objekt 12)
- 11 – uško, na kruhu, f. sivočierna, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 12 – uško, na kruhu, f. sivohnedá, tzv. drsná keramika, pr. hrdla 9 cm (objekt 12)
- 13 – sitko, črepy, v ruke, f. tmavosivá, perforovanie tela a dna (objekt 12)
- 14 – okraj, v ruke, f. hnedočervená, vhladzovaná výzdoba, pr. ústia 28 cm (objekt 12)

Tab. VI

- 1 – okraj, na kruhu, f. čiernosivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 14 cm (objekt 12)
- 2 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 16 cm (objekt 12)
- 3 – okraj, na kruhu, f. tzv. drsná keramika, pr. ústia 20 cm (objekt 12)
- 4 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 18 cm (objekt 12)
- 5 – okraj na kruhu, f. hnedá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 24 cm (objekt 12)
- 6 – okraj, na kruhu, f. hnedá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 22 cm (objekt 12)
- 7 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 22 cm (objekt 12)
- 8 – hrniec, na kruhu, f. čierna, tzv. drsná keramika, pr. ústia 18 cm, pr. dna 12,5 cm, výška 27 cm (objekt 12)
- 9 – hrniec, na kruhu, f. hnedá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 19 cm, pr. dna 13 cm, výška 31 cm (objekt 12)

Tab. VII

- 1 – okraj, na kruhu, f. hnedočervená, tzv. drsná keramika, pr. ústia 26 cm (objekt 12)
- 2 – misa, na kruhu, f. hnedá, tzv. drsná keramika, na povrchu potretá jemnou hlinou, pr. ústia 20,5 cm, pr. dna 7,8 cm, výška 8 cm (objekt 12)
- 3 – okraj, na kruhu, f. povrchu hnedá, jadro sivé, tzv. drsná keramika, pr. ústia 23,5 cm (objekt 12)
- 4 – okraj, na kruhu, f. sivočierna, tzv. drsná keramika, pr. ústia 22 cm (objekt 12)
- 5 – okraj, na kruhu, f. svetlohnedá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 21 cm (objekt 12)
- 6 – okraj, na kruhu, f. sivočierna, tzv. drsná keramika, pr. ústia 24 cm (objekt 12)
- 7 – okraj, na kruhu, f. tehlovočervená, tzv. drsná keramika, pr. ústia 22 cm (objekt 12)
- 8 – okraj, na kruhu, f. povrchu svetlohnedá, jadro sivé, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 9 – okraj, na kruhu, f. svetlosivá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 10 – okraj, na kruhu, f. tmavosivá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 11 – okraj, na kruhu, f. hnedosivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 13 cm (objekt 12)

- 12 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. ústia 11,5 cm (objekt 12)
- 13 – pokrievka, na kruhu, f. sivohnedá, tzv. drsná keramika, pr. ukončenia 5,8 cm (objekt 12)
- 14 – pokrievka, na kruhu, f. sivohnedá, tzv. drsná keramika, pr. 21 cm (objekt 12)
- 15 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 16 – okraj, na kruhu, f. hnedá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 17 – okraj, na kruhu, f. povrchu sivohnedá, jadro sivé, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 18 – okraj, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 19 – okraj, na kruhu, f. sivočierna, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 20 – okraj, na kruhu, f. sivočierna, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 21 – okraj, na kruhu, f. čierna, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 22 – dno, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. 11 cm (objekt 12)
- 23 – dno, na kruhu, f. sivá, tzv. drsná keramika, pr. 12 cm (objekt 12)
- 24 – pokrievka, na kruhu, f. sivohnedá, tzv. drsná keramika (objekt 12)
- 25 – okraj, na kruhu, f. červená, tzv. drsná keramika, pr. ústia 11 cm (objekt 12)

Tab. VIII

- 1 – črep, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov, pr. ústia 11 cm (objekt 12)
- 2 – uško, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov (objekt 12)
- 3 – okraj, v ruke, f. hnedosivá, prímes kamienkov, rytá výzdoba (objekt 12)
- 4 – črep, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov, pretláčaná výzdoba (objekt 12)
- 5 – okraj, v ruke, f. čierna, prímes kamienkov (objekt 12)
- 6 – okraj, v ruke, f. sivá (objekt 12)
- 7 – okraj, v ruke, f. tmavosivá, prímes kamienkov, presekávaný okraj (objekt 12)
- 8 – okraj, v ruke, f. hnedočierna (objekt 12)
- 9 – misa, v ruke, f. čierna, povrch hladný, pr. ústia 17,5 cm, pr. dna 7,5 cm, výška 11 cm (objekt 12)
- 10 – okraj, v ruke, f. čierna, povrch hladný (objekt 12)
- 11 – okraj, v ruke, f. povrchu hnedá, jadro červené, pr. ústia 16 cm (objekt 12)
- 12 – okraj, v ruke, f. sivohnedý, prímes kamienkov (objekt 12)
- 13 – okraj, v ruke, f. hnedá, prímes kamienkov, pretláčaný okraj, pr. ústia 15 cm (objekt 12)
- 14 – črep, v ruke, f. hnedosivá, prímes kamienkov, vtlačaná výzdoba (objekt 12)
- 15 – okraj, v ruke, f. sivohnedá, prímes kamienkov, vtlačaná výzdoba, pretláčaný okraj, pr. ústia 30 cm (objekt 12)
- 16 – hrniec, v ruke, f. hnedá, prímes jemných kamienkov, pr. ústia 12 cm, pr. dna 8 cm, výška 16 cm (objekt 12)

LITERATÚRA

- Andrzejowski 2010 – J. Andrzejowski: The Przeworsk Culture. A brief story (for the foreigners). In: Ulla Lund Hansen, Anna Bitner-Wróblewska (Ed.) *Worlds Apart, Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age*. København–Warszawa 2010, 59–110.
- Béres 1996 – J. Béres: Záchrané výskumy na trase výstavby plynovodu. *AVANS* 1994, 1996, 31–34.
- Béres/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991 – J. Béres/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Ukončenie záchranného výskumu v Nižnej Myšli. *AVANS* 1986, 1987, 36.
- Budinský-Krička 1963 – V. Budinský-Krička: Sídliisko z doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov v Prešove. *Slovenská archeológia* 11, 1963, 5–58.
- Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990 – V. Budinský-Krička/M. Lamiová-Schmiedlová: A Late 1st century B. C. -2nd century A.D. cemetery at Zemplín. *Slovenská archeológia* 38, 1990, 245–348.
- Dobrzańska 2011 – H. Dobrzańska: Roman Period Grey Pottery Production near Cracow: Geographical, Technological and Social Dimension. In: J. Bemmann, M. Hegewisch, M. Meyer, M. Schmauder (Hrsg.). *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Bonn : Vor und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität*, 2011, 260–284.
- Istvánovits/Kulcsár/Mérai 2011 – E. Istvánovits/V. Kulcsár/D. Mérai: Roman Age Barbarian Pottery Workshop in the Great Hungarian Plain. In: Jan Bemmann, Morten Hegewisch, Michal Meyer, Michal Schmauder (Hrsg.) *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie*, Band 13. Bonn 2011, 355–369.
- Jurečko 1982 – P. Jurečko: Významné centrum hrnčiarskej výroby z doby rímskej na východnom Slovensku. *Nové obzory* 24, 1982, 113–139.
- Jurečko 1983 – P. Jurečko: Príspevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. *Historica Carpathica* 14, 1983, 277–384.
- Kolník/Varsik/Vladár 2007 – T. Kolník/V. Varsik/J. Vladár: Branč, Germánska osada z 2. až 4. storočia. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Catalogi X*. Nitra 2007.
- Kuzmová/Rákoš 2018 – K. Kuzmová/J. Rákoš: Terra sigillata v kontexte sídliska Przeworskej kultúry v Trstenom pri Hornáde. *Študijné zvesti AÚ SAV, Supplementum* 1, 2019, 329–347.
- Lamiová-Schmiedlová 1963 – M. Lamiová-Schmiedlová: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 11, 1963, 59–64, 68–73.
- Lamiová-Schmiedlová 1969 – M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *Slovenská archeológia* 17, 1969, 403–501.
- Lamiová-Schmiedlová 1992 – M. Lamiová-Schmiedlová: Chronologie der römischen Kaiserzeit in der Ostslowakei. In: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków 1992, 75–79.
- Lamiová-Schmiedlová/Lušítková/Tomášová 2012 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Lušítková/B. Tomášová: Štvorhranné pece na sídliskách z doby rímskej na východnom Slovensku. *Zborník Slovenského národného múzea CV, História* 21, 2011, 187–190.
- Lamiová-Schmiedlová/Lušítková/Tomášová 2017 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Lušítková/B. Tomášová: *Osady doby rímskej v Ostrovanoch a Medzanoch*. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Catalogi XVII*. Nitra 2017.
- Lušítková 2007 – L. Lušítková: Dácka keramika na území Slovenska. *Východoslovenský pravek* 8, 2007, 77–95.
- Lušítková 2013a – L. Lušítková: Záchrané výskumy na sídlisku z doby rímskej v Prešove, časť Solivar. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 5–24.
- Lušítková 2013b – L. Lušítková: Šebastovce-Barca, keramika doby rímskej. *Študijné zvesti AÚ SAV* 54, 2013, 91–110.
- Lušítková 2017 – L. Lušítková: Sídliisko z doby rímskej v Pederi. *Študijné zvesti AÚ SAV* 61, 2017, 117–136.
- Lušítková/Rákoš 2018 – L. Lušítková/J. Rákoš: Osada doby rímskej v Blažiciach – Revízne vyhodnotenie výskumu z roku 1958. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 111–147.
- Pastor 1960 – J. Pastor: Sídliisko v Blažiciach. *Archeologické Rozhledy* 12, 1960, 800–810, 823–826.
- Pastor 1961 – J. Pastor: Sídliiskový výskum v Blažiciach. *Študijné zvesti AÚ SAV* 6, 1961, 83–122.
- Pastor 1962 – J. Pastor: Sídliisko v Košťanoch. *Archeologické Rozhledy* 14, 1962, 625–630, 645–650.
- Pastor 1965 – J. Pastor: Blazice, Bohdanovce i Hranica pod Koszycami (wykopalka w latach 1963–1964). *Acta Archaeologica Carpathica* 7. Kraków 1965, 87–95.
- Pástor 1970a – J. Pástor: Archeologický výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1967–1968. *Historica Carpathica* 2, 1970, 143–187.
- Pástor 1970b – J. Pástor: Výskum východoslovenského múzea v rokoch 1965–1966. *Nové obzory* 12, 1970, 211–259.
- Pástor 1976 – J. Pástor: Wyniki prac wykopaliskowych Muzeum Wschodniosłowackiego w Blażicach w roku 1969. *Acta Archaeologica Carpathica* 16. Kraków 1976, 95–107.
- Pieta 2002 – K. Pieta: Kováčstvo v dobe rímskej a v dobe sťahovania národov na Slovensku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 35, 2002, 61–76.
- Stanciu 2007 – I. Stanciu: O Nouă aşezare în care se producea ceramică în barbaricum-ul din nord-vestul României (Epoca romană imperială târzie). *Dacia Felix, Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*, Cluj Napoca 2007, 316–329.
- Soós/Bárány/Köhler/Pusztai 2017 – E. Soós/A. Bárány/K. Köhler/T. Pusztai: Settlement and graves at Hernádvecse (NE-Hungary) from the 5th century AD: relation of living space and burial place in the Hun Period. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LVI. 2017, 49–98.
- Varsik 2011 – V. Varsik: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. *Sídliská z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí*. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Tomus XVIII*. Nitra 2011.
- Vizdal 1986 – M. Vizdal: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. *AVANS* 1985, 1986, 237–252.

NEW SETTLEMENT FEATURES FROM THE ROMAN PERIOD IN BLAŽICE-BOHDANOVCE

Lucia Luštková

Summary

In 1998, rescue excavations were carried out southeast of Blažice, on the border of Blažice-Bohdanovce municipalities. 16 settlement features were documented in the course of the excavations. The studied features are located south of the locality, at the site of Dorina, which has been known in literature as a settlement from the Roman period since 1958 (*Pastor* 1960, 800–810; 1961, 83–122; 1965, 87–95; *Pástor* 1970a, 143–187; 1970b, 211–259; 1976, 95–107; *Jurečko* 1982, 113–119).

Residential features, storage and refuse pits as well as a square hearth were documented. Features 10, 11, 12 and probably also feature 3 are sunken residential features with regular rectangular shape and stake construction. It was possible to date features 11 and 12 to the Roman period on the basis of finds; there were no finds in features 3 and 10. Feature 10 can be classified in the Roman period based on the typical shape and distribution of stakes. Features are rectangular, only with various ratios of side lengths, therefore, feature 12 seems to be square. Features 12 and 11 are located near each other, with their longer axes identically northwest-southeast oriented. Their groundplans' areas are 28.5 and 28.9 m². The groundplan area of feature 10 is only 13.5 m² large. The structures differ with the numbers of stakeholes – there were 17 of them in feature 11, 11 in feature 12 and only 4 in feature 10. Feature 10's entrance bay was situated on the southwestern corner. Features 1, 5–9 and 13–15 documented at the settlement can be identified as storage pits, mostly globular with oval bottoms. Features 2, 4 and 16 are smaller shallow pits. There was a square hearth with burned walls in feature 12.

Numerous fine hand-made tableware of the Przeworsk culture was discovered in feature 11 (Pl. III: 6–22) and rarely in feature 12 (Pl. VIII: 9–10). It contains fragments of tall slim or shallow bowls with S-shaped profiles just below the vessel rim (Pl. III: 6, 9–10, 12–14, 19–20; VIII: 9–10) and with polished black and dark-grey surface. The bottoms are flat. The second type includes bowls with S-shaped profile of rims and oval bottoms (Pl. III: 7, 8, 11). Decorative motifs include impressed dimples, ob-

lique or vertical grooves or geometric decoration consisting of small dimples surrounded by grooves (Pl. III: 4). Thick-walled hand-made pottery, mostly parts of pots, was discovered in features 1, 5–7, 70–12. Pots have S-shaped profile in the upper part and maximum diameter in the middle (Pl. IV: 6, 8, 12, 13) or in the upper third of the vessels (Pl. VIII: 12, 13, 16). Rarely, the maximum diameter was situated just below the rim (Pl. IV: 9). They are made of clay with temper of pebbles, have coarse pale grey-brown surface. They are decorated with slashed or finger-pressed rims, impressed decoration (Pl. VIII: 14, 15), plastic protuberations (Pl. IV: 5, 7, 10, 11) or pinched surface (Pl. VIII: 4). Bowls have S-shaped profile of rims and conically narrowing bodies with flat bottoms (Pl. IV: 4; VIII: 11). A fragment of a perforated vessel – a collander in feature 12 is a unique find (Pl. V: 13). Fine grey hand-made pottery has been preserved only in fragments in features 1, 5, 6 and 7. They are mainly bottoms (Pl. I: 4, 9; Pl. II: 1, 2, 4). Only one fragment of a bowl from feature 12 was decorated. The decoration was a combination of a pigeon-shaped stamp and a circular stamp divided into quarters. The so-called coarse pottery from feature 12 is the most numerous assemblage from the settlement. It contains wheel-made pottery with temper of pebbles and rough surface. Pots have distinctly S-profiled rims with thickened margins. The maximum diameter is wider than the mouth and it is situated just above the middle height of the vessel (Pl. VI: 1, 6, 8, 9), it is less frequent on the lower third of the vessel (Pl. VI: 7; VII: 23). Bowls have S-profiled and everted rims, rounded bodies and flat bottoms (Pl. VII: 1, 4–6) or everted rims and conically narrowing bodies (Pl. VII: 5). Jugs (Pl. VII: 11, 12, 25) and lids (Pl. VII: 13, 14, 24) have been preserved only in a few fragments. Several fragments of massive handles have been preserved. They come from large vessels with neck diameter of 9 cm (Fig. 2). The pottery assemblage from the settlement is complemented with fragments of storage vessels with massive rim tapes in feature 1 (Pl. I: 2, 6, 17, 18). In feature 12, there was a black fragment decorated with horizontal plastic thickly cut ribs with so-cal-

led barbotine on the surface (Pl. V: 1). In feature 11, there were two fragments of imported pottery of terracota colour (Pl. III. 1, 2). Several fragments of situla-shaped vessels dated to the LaTène period were discovered in features 12 and 11 (Pl. III: 3; V: 5–9). Other items include two spindle-whorls in feature 12 (Pl. V: 3, 4), a fragment of a weight in feature 1, fragments of daub in features 1, 5, 7 and 8 and animal bones in features 5, 7 and 8.

The features are dated as follows: features 1, 5–7 – Late Roman period, features 9, 13 – prehistory, feature 11 – end of the Early Roman period, feature 12 – Late to Final Roman period, feature 14 – Roman period and features without dating – 2–4, 8, 10, 15, 16.

Research results allow us to distinguish three settlement phases. The oldest phase dates to the end of the Early Roman period, stages B2/C1, and it is represented in feature 11. Fine hand-made pottery with black or grey surface of the so-called Przeworsk culture is predominant. Thick-walled pottery contains mainly hand-made pots decorated with rare plastic protuberances typical of the so-called Dacian pottery. Similar character of finds can be observed in the end of the Early Roman period e. g. also at

the settlements in Ostrovany (*Lamiová—Schmiedlová/Lušítková/Tomášová 2017*, 15–17), Peder (*Lušítková 2017*, 119) or Šebastovce-Barca (*Lušítková 2013b*, 92, 93). The second phase of settlement is roughly dated to the Late Roman period, stages C1–C2, based on the finds from features 1 and 5–7. This phase of settlement is distinguished on the basis of the so-called grey wheel-made pottery and fragments of storage vessels. Feature 12 can be classified in the latest settlement phase dated to the later phase of the Late to Final Roman period, stages C2–C3/D1. The phase is defined on the basis of the so-called coarse wheel-shaped pottery, which only has rare analogies in east Slovakia so far (*Lamiová-Schmiedlová 1963*, 67; 1969, 462). It occurred e. g. at the settlement in Zofipole in stages C1a to C3 (*Dobrzańska 2011*, 269–271) and expanded over the area from the territory of the Przeworsk culture in Poland to the territory of the Chernyakhov culture in Ukraine and Romania (*Istvánovits/Kulcsár/Mérai 2011*, 367). The associated hand-made pottery contained mainly thick-walled pots with finger-pressed or slashed rims. The feature also contained pottery of the Przeworsk culture and a fragment of stamped grey pottery as well as several sherds from LaTène situla-shaped vessels.

Fig. 1 Blažice-Bohdanovce. 1 – Dorina site, excavation in 1958 (*Lušítková/Rákoš 2018*, 212, obr. 1), 2 – excavation in 1998.

Fig. 2 Blažice-Bohdanovce. Coarse pottery, fragments of handles, hypothetical restoration of a vessel.

Pl. I Blažice-Bohdanovce. Features 1–4. Selected pottery: 1–18 – feature 1.

Pl. II Blažice-Bohdanovce. Features 5–10, 13–16. Selected pottery: 1, 2 – feature 5; 3, 4 – feature 6.

Pl. III Blažice-Bohdanovce. Feature 11, selected pottery.

Pl. IV Blažice-Bohdanovce. Feature 11, selected pottery.

Pl. V Blažice-Bohdanovce. Feature 12, selected pottery. Scale a – 3–14; b – 1, 2.

Pl. VI Blažice-Bohdanovce. Feature 12, selected pottery.

Pl. VII Blažice-Bohdanovce. Feature 12, selected pottery.

Pl. VIII Blažice-Bohdanovce. Feature 12, selected pottery.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

Mgr. Lucia Lušítková, PhD.
Archeologický ústav SAV
Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Hrnčiarska 13
SK – 040 01 Košice
lustikova@saske.sk

RANONOVOVEKÁ KERAMIKA Z HRADU ŠARIŠ

MARIÁN ULIČNÝ

Severovýchodné Slovensko, Veľký Šariš, hrad, keramika, raný novovek

Northeastern Slovakia, Veľký Šariš, castle, ceramics, Early Modern Period

The paper presents the results of the analysis of the Early Modern Period part of the ceramic Fund of the Šaris castle, from the archeological excavations of the castle in the years 1973–1981 under M. Slivka. Processing of this numerous collection enabled the definition of the basic characteristics of Early Moderns Period kitchen and table ceramics as well as it enabled to provide an outline of its internal development

ÚVOD

Nástup ranonovovekej keramiky predstavoval nepochybne jeden z najpozoruhodnejších zlomov vo vývoji tradičného stredoeurópskeho hrnčiarstva. Medzi jej najcharakteristickejšie prvky sa považujú najmä starostlivá úprava hrnčiarskej hmoty s mimoriadne drobnozrnným ostrivom, všeobecné používanie glazúr, tenkostennosť črepu, či masový nárast plochých nádob tanierovitých foriém. Novoveká keramika sa tak zväčša na prvý pohľad výrazne oddeľuje od výrobkov predchádzajúceho stredovekého hrnčiarstva.

Pokiaľ etnológia už niekoľko desaťročí venuje pozornosť predovšetkým posledným fázam vývoja tradičnej ľudovej keramiky (najmä obdobiu 2. polovice 19.–polovice 20. stor.), poznanie starších fáz novovekej keramiky dlhšie výrazne zaostávalo. Chýbala totiž nová pramenná báza, ktorú mohli poskytnúť až archeologické výskumy. Rozdrobená novoveká keramika, v črepovom materiáli aj keď všadeprítomná v jadrách miest a obcí, spočiatku totiž nebola predmetom záujmu amatérskych zberateľov, či profesionálnych archeológov. Jednou z výnimiek na území východného Slovenska boli výskumné práce počas druhej svetovej vojny v areáli Miklušovej väznice v Košiciach súvisiace s rekonštrukciou objektu a jeho adaptácie pre účely múzejnej expozície. Podarilo sa tu odkryť

dielňu s obrovským súborom nádob, ktoré boli zaradené prevažne do staršieho novoveku (Mihalík 1942; Dobrová 1988). Na základe súčasného stavu poznania môžeme konštatovať, že bohatý nálezový celok pochádza predovšetkým z mladších úsekov novoveku (18.–19. stor.), pričom tak chronologicky presahuje náš predmet záujmu.

Aj keď začiatkom druhej polovice 20. stor. sa posunul záber archeológie okrem praveku a včasnej doby dejinnej trvale aj o stredovekú etapu dejín, novovek stále zostával bokom záujmu. K najstarším čiastkovo publikovaným fondom z východného Slovenska patrí materiál z Kežmarského hradu (Polla 1971, 100–115), resp. z Červeného Kláštora (Čaplovič 1971, 273–275). V oboch prípadoch v prezentovanom výbere najmä stredovekej úžitkovej keramiky sa totižto nachádzali aj predmety v skutočnosti náležiacie až do raného novoveku.

Bohatú pramennú základňu priniesli v 70-tych rokoch 20. stor. najmä pribúdajúce výskumy opevnených panských sídiel. Mnohé z nich totižto existovali až do druhej polovice 17., resp. začiatku 18. stor. Z tohto dôvodu boli vyzdvihnuté aj keramické súbory, ktoré mohli byť jednoznačne zaradené do včasných fáz novoveku. Početný pramenný fond bol však publikovaný zväčša len ukážkovo (Strakošová 2000, 132–134). Pozornosť bádateľov bola z bohatej keramickej produkcie skôr upriamená na umelecky pôsobivé predmety renesančného kachliarstva (Slivka/Vizdal 1984, 167–185; Chovanec 1990, 385–396;

Strakošová 2007). Medzi zverejnené nálezy sa však príležitostne dostávali aj ďalšie celé nádoby, najmä ak tvorili súčasť depotov mincí (Kraskovská 1980; Chovanec 1988, 56, 57; Gačková 2003, 41–43; Hunka/Kotorová-Jenčová/Šafranko 2012, obr. 24, tab. XVI).

Prvý náčrt charakteristiky východoslovenskej ranonovovekej keramiky podal autor tejto práce na základe spracovania novovekej zložky keramiky z hradu Šariš vo Veľkom Šariši (Uličný 2008, 511–525). V posledných dvoch desaťročiach v súvislosti s rozvojom postmedieválnej archeológie pribúdali ďalšie významné pramenné fondy, pričom časť z nich bola aj publikovaná. Nepochybne k najvýznamnejším porovnávacím súborom patria uzavreté celky z výskumu Stropkovského hradu (Kotorová-Jenčová 2013, 272–274) a archeologického odkryvu na Mäsiarskej ulici č. 57/A v Košiciach, predovšetkým výplň obj. 4/09 (Rusnák 2014; Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020).

V tejto štúdii sa pokúsime obšírnejším spôsobom zverejniť výsledky analýzy ranonovovekej zložky kuchynskej a stolovej keramiky vyzdvihnutej počas výskumu hradu Šariš v rokoch 1973–1981 pod vedením M. Slivku, ktorá bola predmetom dizertačnej práce autora (Uličný 2004).¹ Nadväzuje už na skôr vydané príspevky venované vrcholnostredovekej (Uličný 2013, 107–140) a neskorostredovekej keramiky z hradu (Uličný 2018, 205–246).

CHARAKTERISTIKA NÁPLNE RANONOVAVEKEJ KERAMIKY

Ranonovoveká keramika tvorila výrazne prevažujúcu zložku keramického fondu z hradu Šariš. Nachádzala sa vo veľkom množstve v celom hradbami uzavretom areáli, ako aj mimo jeho murovaný obvod. Početnosť novovekého materiálu bola neporovnateľne vyššia oproti stredovekej zložke, čo súvisí najmä s tým, že v období 16. stor. objekt mal silnú vojenskú posádku. Táto vysoká koncentrácia obyvateľstva sa prejavila tak aj vo veľkom množstve užívanej kuchynskej a stolovej keramiky.

Rozsahom najväčší novoveký celok bol získaný zo začisťovania priekopy okolo horného hradu (obr. 1). Pre potreby štatistickej analýzy sme ho označili ako Súbor VI. Vzhľadom na jeho obrovskú početnosť (počet úlomkov z ústí nádob dosahoval 1980 ks) išlo o jeden z najdôležitejších celkov pre určenie jednotlivých charakteristík hmotnej kultúry novoveku a identifikácie rozdielov medzi stredovekým a novovekým hrnčiarstvom. Na výsledky jeho štatistickej analýzy je však potrebné hľadiť

veľmi opatrne, nakoľko obsahuje značnú neskorostredovekú prímes, ba ojedinele sa tu vyskytli aj vrcholnostredoveké črepy. Priekopa okolo horného hradu na počiatku novoveku zdá sa prestala plniť svoju funkciu, a tak bola využívaná pre depónie odpadu. Nemožno ju však klasifikovať za uzavretý celok z raného novoveku, vzhľadom k neskorším lokálnym zosuvom obvodovej hradby horného hradu vrátane blokov kultúrnych vrstiev z čias celej existencie objektu, ktoré tak kontaminovali jej výplň.

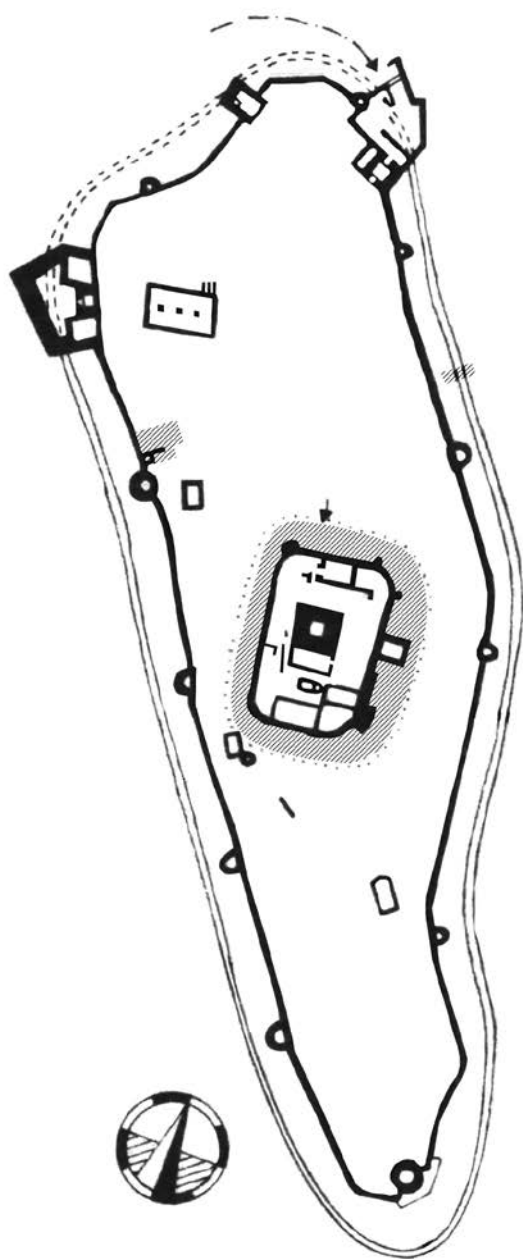
Z celého vyzdvihnutého nálezového fondu najmenšie zastúpenie stredovekej prímеси sme zaznamenali v materiáli dvoch sond. Menší súbor zo sondy XII/75–76 pochádza z výplne vnútornej priekopy zemného valu po severovýchodnom vonkajšom obvode hradby predhradia. Druhá vzorka je z nádvorja. Jeden z najväčších odkryvov bol realizovaný z vnútornej strany obvodovej hradby pri kruhovej bašte č. 10. Najčistejší novoveký charakter mali nálezy z vrchných kultúrnych vrstiev SZ časti sondy X/75–76. Napriek tomu, že nami vybrané vzorky pochádzajú z dvoch odlišných polôh, pre účely štatistického vyhodnotenia sme ich spojili, aby sme dosiahli štatisticky už reprezentatívnejší Súbor V (počet úlomkov z ústí nádob dosahuje 285 okrajov). V nasledujúcom texte sa pokúsime podať charakteristiku ranonovovekej keramiky na podklade analýzy Súborov V–VI, ďalších pozorovaní z celého spracovaného fondu z hradu, ako aj analógií s dôrazom na priestor východného Slovenska a prihraničných regiónov Poľska a Ukrajiny.

Nástup novoveku je spojený s viacerými technologickými zmenami vo výrobnom procese. Pri neskorostredovekej keramike je často zvyrazňovaný rozdiel v hrnčiarskej hmote medzi kuchynským riadom a stolovou keramikou (zvlášť vo vidieckom prostredí). Stolová keramika bola vyrábaná najmä z jemne plavenej hlíny, mnohokrát s hladným lesklým povrchom (Uličný 2018, 212). Naproti tomu hmota kuchynskej keramiky pristavovanej k ohňu musela byť doplnená ostrivom drobného piesku. V ranom novoveku dochádza k zavádzaniu mimoriadne drobnozrnného ostriva (Hoššo 2004, 577). Tým mizne rozdiel medzi materiálom stolového a kuchynského riadu. Vysoký podiel tohto ostriva umožňoval aj lepšiu priľnavosť glazúry, pričom už makroskopickým pozorovaním sa prejavuje akoby „suchým lomom črepu“ (Hoššo 1983, 219).

Ešte v priebehu neskorého stredoveku plne prevládla výroba na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu (Uličný 2018, 206). Typické pre všetky regióny východného Slovenska je zrezanie nádob drôtom tak, že zostávala výrazná stopa lastúrovitej formy.

¹ Touto cestou ďakujem doc. PhDr. M. Slivkovi, CSc., za možnosť spracovania a publikovania predmetného materiálu.

S nástupom raného novoveku tento spôsob oddelenia nádoby z kruhu úplne ustupuje. Nahradené je však inou formou zrezania (hrnčiarskym nožom?). Výrobky majú už zahladený povrch dna, pričom stopy po zrezaní sú vnímateľné skôr nebadane, najčastejšie slabo zreteľnými rovnobežnými ryhami. Tieto technologické vylepšenia mali čiastkový vplyv aj na celkový charakter novovekej keramiky, ktorá v porovnaní s neskorým stredovekom je zväčša aj o niečo tenkostennejšia.

Obr. 1. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Pôdorys podľa M. Slivku. Skúmané plochy s vyzdvihnutými súbormi V a VI.

Avšak opticky najmarkantnejšiu zmenu je možné vidieť vo všeobecnom rozšírení používania priehľadných olovnatých glazúr. V Súbore V s výrazným zastúpením svetlého riadu dosahovali glazované nádoby viac ako 2/3-ový podiel. V kontaminovanom Súbore VI s o niečo výraznejšou zložkou červeného riadu analýza diel preukazuje, že viac ako 1/3 z nich mala glazovaný vnútorný povrch. Časť predmetov z tradičných železitých hĺn vypaľovaná v oxidačnej atmosfére mala totiž aplikovanú glazúru len na okraji. Analýza okrajov tak dokladá použitie glazúry takmer u 2/3 fragmentov, čím sa približuje údajom zo Súboru V. Glazúra sa vyskytuje v základných dvoch farebných škálach. Najmä pri svetlom riade je aplikovaná zelená glazúra, nakoľko na svetlom podklade výrazne vynikla jej farba. Vyskytuje sa v odtieňoch od svetlozelenej až po sýtu tmavozelenú. Naproti tomu na tmavšom črepe (červenej až hnedej farby) sa výraznejšie uplatňovala glazúra v odtieňoch od tmavohnedej po svetlohnedú až žltú farbu. Ako o osobitnom variante tradičnej glazúry môžeme hovoriť v prípade maľovaného riadu na bielom alebo tmavom podklade, kde sa vyskytuje v oveľa priezračnejšej podobe, len s jemnými svetložltými odtieňmi.

Takto dominantné zastúpenie glazovaného riadu v ranom novoveku je typické najmä pre prostredie panských sídiel, resp. silných mestských centier. Analýzy množiacich sa súborov vo vidieckom prostredí poukazujú na nižšiu zložku glazovaného riadu v danom období (Harčar/Hudák/Hudáková/Uličný 2019, 128).

Za neskorostredoveké dedičstvo možno považovať aj prevažujúci tvrdý výpal. Z hľadiska vypálenia a farby črepu rozlišujeme 4 základné skupiny riadu – tvrdo vypálený riad červenej farby (v kresbovej dokumentácii zvislé šrafovanie profilov), tvrdo vypálený svetlý riad (bez šrafovania profilov), mäkkšie vypálený riad hnedej farby (šikmé šrafovanie profilov) a riad sivej až sivočiernej farby (vodorovné šrafovanie profilov).

Tvrdo vypálený riad vyrobený z tradičnej hrnčiarskej železitej hliny za prístupu vzduchu do červených až červenohnedých odtieňov tvoril najcharakteristickejšiu zložku hrnčiarskej produkcie v strednom Šariši ako v závere stredoveku, tak aj v období raného novoveku. K tejto skupine patrila až polovica fragmentov zo Súboru VI, avšak len 1/3 úlomkov v Súbore V. Táto tradičná zložka riadu výrazne pomalšie a len postupne reaguje na nové podnety. Práve pri červenom riade na počiatku novoveku môžeme registrovať výraznejšie prežitky neskorostredovekých foriem. Oxidačne vypaľované nádoby vystupujú jednak neglazované, glazované na jednom povrchu (výnimočne na oboch stranách), či len čiastočne glazované (zväčša vnútorná časť ústia).

Oproti stredoveku sa znižuje podiel slabšie vypáleného riadu hneď farby približne na desatinu. Táto zložka sa okrem mäkkšieho výpalu v ničom neodlišuje od červeného riadu. Vzhľadom k nízkemu podielu je otázne, či bola produkováaná v silných hrnčiarskych centrách zámerne, alebo tvorí tovar druhej triedy v rámci primárnej výroby oxidačne vypaľovaného riadu zo železitých hlin.

Mimoriadne zaujímavé je zastúpenie svetlého riadu. Bol vyrábaný z hlin, ktoré po vypálení v oxidačnej atmosfére získali svetlookrovo-biele, sivo-biele a miestami aj svetlooranžové odtiene. Táto keramika tvorí typickú sprievodnú, slabo zastúpenú zložku vo vrcholnom a neskorom stredoveku v centrálnom Šariši. Už od záveru neskorého stredoveku výrobky tejto skupiny sú však nositeľmi viacerých inovácií. V ranom novoveku dosahuje najširšie uplatnenie v rámci stredného Šariša. V súbore VI dosahovala 2/5-ový podiel, v Súbore V dokonca mierne nadpolovičné zastúpenie. Nie je bez zaujímavosti, že svetlá novoveká keramika z hradu Šariš je takmer s chronickou pravidelnosťou opatrená glazúrami. Vysoký podiel svetlej keramiky na hrade Šariš však nie je špecifickým javom tejto lokality. Archeologické výskumy v blízkom historickom jadre Prešova prinášajú doklady, že ranonovoveká keramika v mestskom prostredí je rovnako tvorená silným zastúpením červeného a svetlého riadu (Comisso/Uličný 2017, 54). Svetlá keramika kontinuuje v tomto prostredí aj v období 18. – prvej polovice 19. stor., ale jej zastúpenie sa postupne znižuje (Uličný/Harčar 2006, 197).

Poslednou, štvrtou zložkou novovekej keramiky je vlešťovaním zdobený tmavý riad. Všeobecne sa považuje za dedičstvo stredovekej, redukčne vypaľovanej keramiky (Hoššo 2004, 573). Bol vypaľovaný často už pri nižších teplotách, v záverečnej fáze bez prístupu vzduchu s procesom zadymovania, ktorý bol lacnejšou náhradou za glazúru. Povrch je zdobený leštením buď celoplošne, resp. v linkách vytvárajúc geometrické obrazce (najčastejšie vo forme mriežky). Črep má zväčša sivočiernu farbu. Pokiaľ nedopatrením nedošlo k procesu zadymovania, farba črepu zostáva nezriedka aj hnedá. Zastúpenie tejto keramickej zložky z hradu je však mizivé. Nie je to však žiadne prekvapenie, nakoľko práve túto skupinu cenovo dostupnejšieho riadu zaznamenávame výraznejšie najmä vo vidieckom prostredí, kde sa uplatnila v mliečnom hospodárstve. Na porovnanie zadymovaný riad nie je výrazne zastúpený ani v ranonovovekých súboroch v blízkom Prešove. Jeho o niečo vyššie (avšak stále menšinové) zastúpenie nachádzame až v celkoch z mladších fáz novoveku (Uličný/Harčar 2010).

Väčšina základnej typovej škály nádob akými sú hrnce, džbány, krčahy, misy, panvice, či pokrývky

kontinuuje zo stredoveku. Markantným prvkom je však masové rozšírenie tanierov, resp. tanierovitých mís. Naproti tomu poháre – charakteristický prvok neskorostredovekej stolovej keramiky sa vo včasnom novoveku vytrácajú. Ich miesto čiastočne nahrádzajú vo zvýšenom množstve sa objavujúce hrnčeky a šálky.

Ako nový luxusný typ tovaru sa začína postupne vyrábať výtvarne náročnejší glazovaný maľovaný riad, ktorý sa niekedy uvádza ako polomajolika či pseudomajolika (Szetela-Zauchowa 1994). Ako dokladá pomenovanie, išlo o lacnejšiu náhradu za pravú majoliku. Takáto úprava je však zaznamenaná pri stolovom riade – najmä pri tanieroch/tanierovitých misách, džbánach, krčahoch a niekedy aj pri malých hrnčekoch. Identifikačným znakom je maľba (predovšetkým) farebnými hlinkami/glazúrami na biely alebo tmavohnedý podklad engoby pod svetložltkastou glazúrou.

Hrnčiarske centrá na východnom Slovensku v období raného novoveku ešte nevyrábali majolikový riad, ktorého najcharakteristickejším prvkom je používanie nepriehľadných glazúr, v primárnej podobe vo forme mliečnej ciničito-olovnatej glazúry. V období počiatkov novoveku sa však takýto tovar mohol príležitostne dovážať zo stredomorských krajín, pričom bol nepochybne znakom luxusu v prostredí najvyšších vrstiev spoločnosti. V závere 16. stor. vznikli produkčné centrá tejto vyspelej keramiky v habánskom prostredí na južnej Morave (Pajer 2001, 7–10). V období po Bielej Hore boli habáni z Moravy vyhnaní, pričom položili trvalé základy výroby takejto keramiky v susediacich regiónoch Uhorska (juhozápadné Slovensko). Habáni sa z prihraničného malokarpatského regiónu postupne rozširovali aj do ďalších častí Uhorska. Majolikový tovar na východnom Slovensku sa stal dostupnejším nepochybne po tom, čo sa habáni usadili v polovici 17. stor. v juhozemplínskom Sárospataku. Pri spracovaní bohatého nálezového fondu z hradu Šariš sme predmety z pravej majoliky nezaznamenali. Avšak rekonštruovateľný majolikový džbán bol v nedávnom období vyzdvihnutý na hrade Zborov (nepublikovaný nález z výskumu P. Harčara).

Hrncovité nádoby

Napriek značnej typovej variabilite hrncovité nádoby tvoria stále dominantnú zložku hlineného riadu. Podľa analýzy okrajov dosahovali viac ako tri štvrtiny úlomkov. Ide o zastúpenie porovnateľné s obdobím neskorého stredoveku. Bohatý nálezový fond z hradu ponúka aj rekonštruovateľné exempláre, ktoré dávajú pomerne dobrú predstavu o ich celkových tvaroch.

Obvyklým hrncem v období neskorého stredoveku je baňatá nádoba skôr vajcovitého tvaru s miernym zúžením v hrdle a von otvoreným ústím, ktorého priemer je zväčša výrazne menší ako najväčší priemer nádoby vo vydutine (Uličný 2018, 207). V ranom novoveku sa však v hojnej miere začínajú uplatňovať aj štíhlejšie hrnce súdkovitej formy, kde priemer ústia sa približuje priemeru najväčšej vydutiny tela. Tradičnú formu „baňatejších“ hrncov vajcovitého tvaru neskorostredovekej tradície zaznamenávame predovšetkým v skupine červeného a hnedého riadu (tab. I: 5; III: 6; IX: 3). Nezriedka sa však najväčšia vydutina už mierne posúva nadol v prospech súdkovitých foriem, avšak stále sú dominantné baňaté tvary (tab. III: 3; VIII: 8; IX: 5, 8). Nechýbajú však aj doklady štíhlych súdkovitých foriem (tab. IX: 2). Naproti tomu v skupine svetlej keramiky sú prevažujúce štíhle formy hrncov skôr súdkovitého (tab. I: 7, 8; II: 6; III: 8; IV: 3, 6), miestami až takmer valcovitého tvaru (tab. II: 1; V: 7). Popri nich sa uplatňujú aj vajcovité formy (tab. II: 5, 7; IV: 5; XI: 9), avšak najväčší priemer pliec nie je výrazne väčší oproti priemeru ústia, a tak svetlé hrnce vajcovitého tvaru nie sú tak baňaté ako červené jedince.

Premenlivá je rovnako aj výška nádob. Pochopiteľne slabšie poznatky máme o väčších exemplároch. Pri červenom a hnedom riade je doložená kontinuita tradičných veľkostných foriem s priemerom ústia pohybujúcim sa najčastejšie v rozmedzí 15–20 cm. Jeden z mála rekonštruovaných bol hrniec s výškou 25,5 cm a pr. ústia 16,5 cm (tab. III: 6). Miestami sú fragmentárne doložené aj väčšie exempláre s pr. ústia až 23 cm (tab. X: 10). Naproti tomu hrnce zo svetlej keramiky sú evidentne menšie. Priemer ústia sa pohybuje najčastejšie niekde v rozmedzí 12–17 cm, výška pri rekonštruovateľných kusoch v rozmedzí 16–25 cm (tab. I: 8; II: 6, 7; IV: 5, 6). To však neznamená, že by v okruhu svetlej keramiky sa nenachádzali aj väčšie exempláre, ako dokazuje ústie s priemerom 21 cm (tab. VII: 13).

Doložené sú však aj malé hrnce, prítomné skôr pri svetlom riade s priemerom ústia v rozmedzí cca 9–12 cm (tab. I: 6; II: 5; IV: 3), nájdeme ich však ojedinele aj medzi farebnou keramikou (tab. VI: 9; VIII: 8). Treťou formou sú nízke široké hrnce „miso-vitého“ tvaru ako dokumentuje rekonštruovateľný exemplár s výškou len 6 cm, ako aj ďalšie jedince vo fragmentárnej podobe (tab. IV: 1; VIII: 4; IX: 4). So zmenšujúcim priemerom ústia prechádzajú v šálky.

Poslednú, štvrtú zložku tvorili malé hrnčeky a šálky. Aj keď sme ich registrovali už v neskorostredovekej keramike, ich popularita, zdá sa, v ranom novoveku ešte vzrástla. Je možné, že malé hrnce a hrnčeky čiastočne nahradili funkciu pohárov, ktoré sa v novovekej keramike vytratili. Priemer ústia sa pri hrnčkoch pohybuje niekde v rozmedzí

4,5–9 cm. Tieto drobné nádoby sú prezentované rekonštruovateľným hrnčekom s výškou 6,5 cm a pr. ústia 7 cm (tab. VI: 12), či ďalšími zlomkovitými tvarmi v okruhu svetlej keramiky (tab. II: 2, 3; V: 3, 5; VI: 11; VIII: 2). Rovnako boli vyrábané aj v skupine červeného riadu (tab. VI: 2, 5, 6; VII: 10, 12; IX: 7, 9). A práve v tejto skupine sa stretávame pri nich aj s maľovanou výzdobou pod glazúrou.

Zdá sa, že pravidelnou súčasťou hrnca je uško vyrastajúce z okraja (z jeho ukončenia alebo tesne pod ním) a dosadajúce na plec nádob. Má podobne ako v závere stredoveku najčastejšie (výrazne alebo len mierne) prežliabnutý profil. Najmä pri masívnejších jedincoch zaznamenávame ojedinele aj stredové rebrá (tab. IV: 4; VI: 8). Skôr výnimočne sú aplikované oválne ušká elipsovitého tvaru, najmä na hrnčkoch z okruhu stolovej keramiky (tab. VI: 5). Na základe bohatších fondov z mladších úsekov novoveku však môžeme hypoteticky predpokladať, že v podskupine malých hrnčiek mohli sa nachádzať už aj bezuché exempláre (Mihalik 1942, obr. 36A).

Svetlý riad je pravidelne (až na ojedinelé výnimky) glazovaný na vnútornej strane zväčša zelenou, menej hnedou či žltou glazúrou. Červené a hnedé hrnce sa vyskytujú buď neglazované, glazované len v hornej časti, alebo na celom vnútornom povrchu. Na rozdiel od svetlého riadu dominuje hnedá/žltá glazúra nad zelenou, no vyskytuje sa aj aplikácia hnedej a zelenej glazúry na jednej nádobe. Na rozdiel od mladších fáz v ranom novoveku (až na výnimky) absentujú obojstranne celoglazované hrnce (toto pravidlo neplatí pre hrnčeky). Zdá sa teda, že v ranom novoveku nie je ešte vyčlenená skupina zdobených hrncov nepristavovaných k ohňu, teda súčasti stolovej keramiky (ako napr. mliečniky v ľudovej keramike).

V jednom prípade je doložený hrniec v spodnej časti tela s okrúhlym otvorom (tab. XII: 9). Oblasť perforácie je posilnená z vonkajšej strany ešte prilepeným kruhom hlíny. Nemožno vylúčiť, že v tejto polohe sa mohol nachádzať kovový kohútik. V múzejných zbierkach sa zachovali z raného novoveku funkciu podobné predmety avšak hranolového tvaru interpretované ako súčasti umývadiel, či ďalšie nádoby s kohútikmi vo forme súdkov v luxusnom prevedení majoliky (Pajer 2001, obr. 97, Černohorský 1941, Obr. 14). Priamou analógiou vo východoslovenskom prostredí je spodná časť hrnca s kruhovým otvorom nad dnom z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach (Rusnák 2014, tab. XII: 8). Takéto hrnce sú hojnejšie zastúpené v nálezovom fonde z mladších fáz novoveku (Uličný/Harčar 2010).

Ranonovské hrnce na prvý pohľad upútajú svojou variabilnou výzdobou. V porovnaní s nimi sú hrnce zo závere stredoveku výrazne uniformnejšie, s chronicky sa opakujúcim zdrsnením formou pásu

rebrovania na pleciah (*Uličný 2018, 208*). Pri časti vytáčaných hrncov na jednej strane absentuje akákoľvek výzdoba na ploche tela, ako dosvedčujú najmä celorekonštruované jedince zo skupiny svetlého riadu (tab. II: 7; IV: 3; VI: 12). Ďalšie väčšie úlomky z horných partií dosvedčujú výskyt nezdobených hrncov aj v okruhu farebného riadu (tab. IX: 4).

Pri zdobených hrncoch evidujeme naproti tomu rôznorodé formy rytej, plastickej, či maľovanej výzdoby. Pokiaľ samotné formy môžeme označiť za tradičné, inovačným prvkom je skôr využitie takejto výzdoby (okrem rebrovania) práve na hrncoch.

V rytej výzdobe nachádzame viaceré variácie. Pomerne častá (najmä v skupine svetlého riadu) je aplikácia jedinej ryhy v podhrdlí (tab. I: 2, 8; II: 1, 5; IV: 1; VI: 7; VIII: 6; X: 5). Niekedy evidujeme aj viaceré samostatne ryté ryhy v odstupe od seba (tab. II: 2), výnimočne aj v spojení s rytou vlnovkou (tab. VIII: 9). Na osobitných ústiach (hrncov?) so smerom do vnútra šikmo zarovnanou plochou sú prítomné rovnako ryté vlnovky, dokonca aj v podobe zväzku viacnásobnej vlnovky (tab. VII: 1, 3, 9).

Oveľa typickejšími sú husto kladené ryhy vedľa seba (v profile) formou rebrovania. Doložené sú už od pásu 2 rýh (tab. I: 5; II: 6; III: 5; IV: 5; VII: 4), až po širší pás v duchu stredovekej tradície v tradičnej polohe na pleciah nádoby (tab. I: 3, 4, 6, 7; II: 3; III: 6; V: 2, 5-7; VI: 1, 9, 10; VII: 8; VIII: 8; IX: 1, 8; X: 1-4, 8, 10). Nechýbajú však aj príklady pomerne širokého pásu rebrovania až po najväčšiu vydutinu súdkovitých foriem hrncov (tab. IV: 6). Zdobená časť takto môže tvoriť takmer až polovicu plochy tela nádoby. Rebrowanie sa uplatňuje v profile s jemnou esovitou modeláciou, miestami s cikcakovitými lomami, avšak častejšie aj oblých žliabkov oddelených hrotitými lomami.

K plastickej forme výzdoby patrí aj prstovaním formovaný pás na širšej lište, najmä na zosilnenom konci okraja vodorovne zrezaných ústí. Ide o prechodne prežívajúci prvok užívaný na hrncoch v období neskorého stredoveku (*Uličný 2018, 208*). Takáto výzdoba vystupuje vo forme kolmého (tab. I: 2, 8) či šikmého pretláčania (tab. VI: 3), niekedy aj s nižšie položeným pásom takejto výzdoby na ďalšej lište, avšak ešte v rámci ústia nádoby (tab. I: 1, 3). Pretláčanie je miestami prítomné aj na ústiach hrncov s inými typmi ukončenia (tab. V: 1, 4; VI: 4; VII: 3, 9; X: 7). K plastickej výzdobe môžeme rátať aj formovanie niektorých ušík so stredovým rebrom. Častejšie evidujeme aj odtlačenie prsta na tele pod nasadením ucha. Nie je však celkom zrejmé, či ide o zámerné ponechanie tejto technologickej stopy po formovaní.

Pre hrnce v ranom novoveku je typická aj výzdoba radielkom. Aplikovaná je v podobe vtlačenej (v drvivej prevahe horizontálneho) pásu, čo sme

v neskorom stredoveku zaznamenávali najmä pri stolovej keramike (*Uličný 2018, 213*). Výnimočnejšie je doložené klasické kolkovanie formou razítka. Takáto vtlačaná výzdoba je typickým prvkom pri červenom riade, avšak nachádza sa aj na svetlom riade. Zvlášť pri esovite profilovaných okrajoch hrncov je prítomná aj na vystupujúcej lište ústia. Tradične je umiestnená na pleciah nádob. Najjednoduchšou a najstaršou formou je úzky pás kratších visiach obdĺžnikov, miestami doplnených aj geometrizujúcou rozetkou (tab. III: 2; IV: 2; V: 9). Ďalej sa vyskytujú širšie pásy úzkych obdĺžnikov (tab. III: 1), či rôzne formovaných kosodĺžnikov vo forme mriežky (tab. VII: 6; VIII: 7; IX: 2). Radielkový ornament môže byť striedaný s ryhami, resp. pásom úzkeho rebrovania. Obľúbeným prvkom bol aj vlys poloblúkov (tab. IX: 3; XII: 7), dokonca v jednom prípade v kombinácii aj s viacnásobnou rytou vlnovkou (tab. VII: 1).

Inou formou je vtlačaná výzdoba aplikovaná v širšom páse, tvorená rozličnými striedajúcimi sa geometrickými poľami vzájomne oddelenými kolmými ryhami (tab. VIII: 1; XII: 1, 3). V poliach sú rôzne obrazce obdĺžnikov, šikmých pásov, rozetiek, či vetvičiek.

Maľovaná výzdoba vystupuje rovnako vo viacerých formách. Pre svetlý riad je typická maľba červenou až červenohnedou hlinkou priamo na črep. Ani červené maľovanie nie je novým výzdobným prvkom. Inováciou je však aplikácia takejto výzdoby na hrncoch, nakoľko v stredoveku je prítomné vo východoslovenskej keramike pri stolovom riade (*Uličný 2013, 113, 118; 2018, 213*). Vystupuje najčastejšie v podobe jednoduchých liniek a vlnoviek a ich kombinácií (tab. IV: 4; VI: 13; VIII: 10; X: 6). V prípade husto aplikovaných pásov môže byť maľovanie spojené aj s rytím (ryhy, vlnovky, vrypy) vo forme sgrafita (tab. XII: 10).

Zriedkavo nachádzame takúto formu maľovanej výzdoby aj na červenom riade. V takomto prípade je vonkajší povrch prekrytý bielou engobou, na ktorú sa aplikuje geometrický ornament červenou hlinkou (tab. IX: 5; XII: 11). Ojedinele sú doložené aj pásy a vlnovky maľované bielou hlinkou priamo na (červený) črep (tab. X: 9). Ako o farebnej úprave môžeme hovoriť aj v prípade oxidačne vypaľovaných hrncov zo železitých hĺn, pokrytých na celom vonkajšom povrchu len bielou engobou.

Starostlivejšiu úpravu nachádzame pri malých hrnčekoch stolovej keramiky vo funkcii pohárikov. Niektoré oxidačne vypaľované exempláre boli na vonkajšom povrchu poliate bielou engobou a obojstranne zaliate zelenou glazúrou (tab. VI: 5; VII: 12). Ďalšie hrnčeky z okruhu farebnej keramiky svojim vzhľadom mali napodobovať bohatší majolikový riad. Vonkajší povrch je pokrytý bielou engobou,

na ktorú je nanášaný geometrický, resp. geometricko-rastlinný motív rôzneho sfarbenia (spravidla tmavohnedá, svetlohnedá a zelená farba). Vonkajší i vnútorný povrch je poliaty priehľadnou svetložltou glazúrou (tab. VI: 2, 6; IX: 9). Výzdoba je v podstate totožná ako na džbánoch/krčahoch a tanierovitých nádobách, umiestnená buď do vertikálnych alebo horizontálnych plôch výzdoby. Na prvú formu upozorňujú hrnčeky s jednoduchými zvislými pásmi. Druhú zastupuje exemplár so značne poškodeným povrchom, avšak s čitateľným základným rámom tvoreným maľovanými poloblúkmi, podobne ako na podokrajoch tanierov. V horných poliach sú bodky, pod oblúkmi nepochybne štylizovaný rastlinný dekor. Oba varianty výtvarne náročnejšej úpravy hrnčiek poznáme v luxusnejšom prevedení z českého prostredia (Blažková 2013, tab. 13: 7, 8; *Renesanční Olomouc* 1998, 90).

Najpočetnejšie typy okrajov

Okrem druhu hrnčiarskej hmoty, farby črepu, tvrdosti vypálenia, tvarov a výzdoby je stále dôležitým chronologickým ukazovateľom typ ukončenia ústí. Na počiatku novoveku sa postupne stávajú dominantnými 2 typy okrajov, ktoré sú následne charakteristickým prvkom hrncov aj v mladších fázach novoveku.

Približne polovica hrncov v štatisticky analyzovaných vzorkách je ukončená ústiami s vyhrnutým oblo ukončeným koncom, na vonkajšej strane formou esovite profilovanej rímasy (typ „I“ v dizertačnej práci autora, ďalej len „DP autora“). Výraznejšie je zastúpenie tohto okraja v prípade Súboru V, nakoľko tento typ okraja je späť predovšetkým zo svetlým riadom (tab. I: 4, 6; II: 1–5, 7; III: IV; V; VI: 12). Výnimočne je doložený jeho derivát „I1“ s hustejšie profilovanou časťou okraja (tab. III: 1), či „I0“ s vystupujúcou lištou s pretláčaním (tab. VI: 4).

Okraj typu „I“ sa ojedinele vyskytoval už vo vrcholnostredovekom a v neskorostredovekom riade. Avšak na rozdiel od ojedinelých stredovekých ústí sa na vnútornej strane novovekých hrncov nachádza zväčša už len nevýrazný žliabok.

Viac ako desatina hrncov bola ukončená jednoducho lievikovite formovaným ústím s oblo ukončeným koncom (typ „O“ v „DP autora“). Na vnútornej strane sa môže nachádzať zväčša aj slabo čitateľný žliabok. Je to nový typ formovania ústí hrncov, ktorý sa začína uplatňovať až v období raného novoveku. Nachádzame ho v jednoduchej forme (tab. VIII: 1, 3–5, 7, 9; IX: 2, 5, 6, 8), resp. v deriváte s jemným žliabkom pod ukončením konca (tab. VIII: 6, 8; IX: 1, 3, 4), čím tvorí spojovací článok s vyššie opísanými okrajmi esovitej profilácie. Výnimočne aj u tohto typu nachádzame na ukončení lištu s plastickým

pretláčaním (derivát „O0“). Niekedy v podhrdlí v najužšom mieste sa nachádza ešte jemná oblá lišta. Predmetný typ okraja je charakteristický pre červenú aj hnedú keramiku, preto jeho zastúpenie v Súbore V bolo pod hranicou 10 %.

Dôležitým spojovacím prvkom so záverom stredoveku je prítomnosť hrncov so zosilneným vodorovne zrezaným koncom, na vonkajšej strane s esovite profilovanou rímou (typ „H“ v „DP autora“). Na vnútornej strane sa nachádza žliabok pre pokrývku (tab. I: 7). Je typický najmä v skupine svetlého riadu. Avšak zachované ústie červenej farby s nevýrazným žliabkom a „novoveké“, úspornou formou aplikované rebrovanie na pleciah dokladá jeho výskyt aj v skupine červeného riadu (tab. I: 5). V ranom novoveku sa vyskytuje v drvivej prevahe najmä v deriváte „H0“ s pretláčaním okraja (tab. I: 1–3, 8; II: 6). Hrnce s takýmto ukončením okraja tvorili viac ako desatinu. V Súbore V s dominanciou svetlého riadu dosahovali až 15% podiel.

Spríevodné typy okrajov

S neskorostredovekou tradíciou sú spojené hrnce s vykloneným oblo ukončeným a mierne zhrubnutým ústím (typ „N“ v „DP autora“). Nachádza sa rovnako vo viacerých derivátoch. Stredoveké korene poukazujú jedince s výraznejším žliabkom na vnútornej strane – v zoštíhlenej forme (tab. VII: 8; VIII: 2, 11) alebo s guľovite zhrubnutým koncom (tab. VII: 2, 4, 10, 12). Vývoj smeroval k nevýraznému žliabku na vnútornej strane (tab. VII: 6; VIII: 10) ako aj zoštíhleniu, čím sa tak niektoré deriváty už približujú jednoduchým okrajom lievikovitého typu (tab. VII: 11). Jeho zastúpenie v analýze okrajov nedosahuje ani 20-tinu zlomkov.

K spríevodným typom patria výrazne von ovalené okraje (typ „T“ v „DP autora“). Vnúterná plocha má plynulý vypuklý priebeh bez aplikácie žliabku. V šarišskej stredovekej keramike je zväčša cudzím prvkom a dostáva sa tu najmä ako import zo západných oblastí. V ranom novoveku nachádzame takéto okraje v miestnej produkcii v jednoduchej forme (tab. X: 6, 7), resp. v ďalšom deriváte s extrémnym vyhrnutím a stlačením v 180° uhle v zosilnenú formu ústia (tab. X: 2, 5). V analyzovaných súboroch nedosahuje ani 5% podiel.

K spríevodným typom na počiatku formovania novovekej keramiky je možné zaradiť aj výskyt hrncov s jednoducho zosilnenými a vodorovne zrezanými koncami, na vnútornej strane so žliabkom (typ „K“ v „DP autora“). Okraje typu „K“ sú charakteristické v mladšom horizonte neskorostredovekej keramiky, a preto je len veľmi ťažké oddeliť novoveké hrnce s týmto okrajom od staršej stredovekej prímesi. Je zrejmé, že tento typ sa vyskytuje len

v prechodnej fáze (tab. VI: 8, 10), aj v deriváte „K0“ s pretláčaním (tab. VI: 3). Ranonovoveké zaradenie dokladá jedinec s jemným zhrubnutím a nevýrazným žliabkom zdobený maľovaním z okruhu svetlého riadu (tab. VI: 13). Zastúpenie tohto typu v Súbore 5 predstavuje len 3 %, v znečistenom Súbore VI až 11%.

Ojedinelé typy okrajov

V analyzovaných novovekých súboroch sa nachádzali miestami aj ďalšie typy ukončenia ústí, ktoré jednotlivito nedosahovali zastúpenie presahujúce 2%. Okrem jedincov spojených so stredovekou prímou môžeme k ranonovovekej zložke bezpečne zaradiť minimálne 6 ojedinelých typov.

Časť hrncov malo ústie so zosilneným von vyhrnutým oblo ukončeným koncom, na vonkajšej strane formou zarovnanej rímky orientovanej buď zvislo, resp. šikmo smerom do strán (typ „L“ v „DP autora“). Na vnútornej strane sa nachádza slabší (tab. VI: 1, 9) resp. výraznejší žliabok (tab. VI: 7). Drobným derivátom tohto typu boli ukončené aj hrnčeky (tab. VI: 2, 5, 6).

Jemu príbuzný je oblo ukončený okraj, ktorý má rovnako zarovnanú rímku, avšak orientovanú šikmo smerom do vnútra (typ „M“ v „DP autora“). Na vonkajšej strane je výraznejší lom, a tým z vnútornej strany je prítomný aj výraznejší žliabok (tab. VII: 1, 5, 7, 13). Je otázne či k hrncovitým tvarom patria takéto okraje s výrazne dovnútra zatiahnutým koncom (tab. VII: 3, 9).

Príležitostne sa objavuje v novovekej keramike mierne vyhrnutý oblo ukončený okraj prítomný najmä u hrnčiek (typ „R“ v „DP autora“ – tab. IX: 7, 9), mierne vyhrnutý oblo ukončený avšak zhrubnutý okraj (typ „S“ v „DP autora“ – tab. X: 3, 8), vyhrnutý okraj na vonkajšej strane formou zarovnanej rímky (typ „U“ v „DP autora“ – tab. X: 4, 10) a vyhrnutý oblo ukončený okraj na vonkajšej strane ukončený formou esovite profilovanej rímky (typ „Z“ v „DP autora“ – tab. X: 1). Pre posledne menované 4 typy je charakteristický plynulý vypuklý priebeh vnútornej časti okraja bez aplikácie žliabku.

Šarišské hrnce v kontexte nálezov miestnej aj širšej stredoeurópskej produkcie

Zmeny tvarov, ktoré registrujeme u hrncov na počiatku novoveku, majú zdá sa platnosť v širšom stredoeurópskom kontexte. Množiac sa analýzy súborov dosvedčujú, že na prahu novoveku je registrovaný posun od baňatých hrncov vajcovitého tvaru k štíhlejšim hrncom skôr súdkovitého tvaru (Blažková 2013, 191; Pajer 1982, 81; Hoššo 1997, tab. II). Všeobecným prvkom sa stáva čoraz hromad-

nejšie rozšírenie používania glazúr, avšak takmer výhradne len na vnútornom povrchu. Pražský materiál dokladá výraznejšiu obľúbenosť svetlej keramiky práve v období 16. stor. Aj keď v susediacom poľskom Podkarpatsku svetlá keramika je len slabo zastúpenou sprievodnou zložkou, jej najväčšie zastúpenie sa kryje rovnako s obdobím raného novoveku (Czopek/Lubelczyk 1993, 45).

V priebehu 16. storočia dochádza teda k formovaniu novovekej keramiky v celom makroregióne severných Karpát. Avšak nové podnety prichádzajúce z viacerých smerov reagovali aj na miestne pomery a tradície, a tak napriek výraznejšej unifikácii zostávali naďalej prítomné regionálne prvky a špecifiká miestnych dielenských okruhov. Súčasný stav poznania je značne limitovaný malým počtom analýz v rámci Slovenska, a to tiež len z niektorých mikroregiónov.

Oxidačne vypaľované hrnce v okolí Žiliny vystupujú v tradičných stredovekých formách aj s novo sa presadzujúcimi súdkovitými tvarmi. Vo výzdobe dominuje rebrovanie, nachádzame aj pretláčanie okraja. Typy ukončenia ústí sú obdobné ako vo východoslovenskom prostredí, líšia sa však jednotlivým zastúpením vo väzbe na miestne pomery (Španihel 2014, 147, 148). Upútajú napr. sprievodne zastúpené esovite profilované ústia s vypuklým priebehom profilácie (typu „Z“), prvok typický skôr pre západné časti Slovenska. Postupne sa na pleciah hrncov presadzuje radielková výzdoba (Španihel 2016, 157).

K výraznejšej transformácii keramiky dochádza aj v bratislavskom okruhu, kde sivé hrnce s oválnymi okrajmi sú postupne nahrádzané oxidačne vypaľovanými predmetmi s prevažne lievikovite otvorenými, rozlične formovanými ústiami (Hoššo 1197, 294).

K skupine svetlého riadu z hradu Šariš je možné uviesť analógie predovšetkým z južných oblastí stredného Slovenska, kde červeno maľovaný riad na svetlom črepe má hlbokú tradíciu výroby od vrcholného stredoveku. Tak napr. v materiáli z Rimavskej Soboty môžeme vidieť priam totožnú výzdobu formou maľovaných pásov, vlníc a kolmo radených vodorovných krátkych vrypov v podobe sgrafita, či módného pretláčania okraja. Formovanie ústí je obdobné ako na východnom Slovensku, zastúpenie jednotlivých typov je rovnako späté s miestnymi tradíciami (Botoš 2012, tab. 2–5).

Dobre datovateľné sú nádoby z pokladov mincí, avšak počet celo rekonštruovateľných publikovaných predmetov je nízky (Kraskovská 1980, 94–99). Úlomok súdkovitého sivého hrnčeka z polovice 16. stor. z Dubnice nad Váhom má profilované ústie typu I, na tele je zdobený rebrovaním a pásom radielkovej výzdoby. Štíhlejší sivý hrnček z Ludaníc

zo začiatku 17. stor. má najväčšie vydutie v hornej polovici tela a lievikovite otvorené ústie. Na pleciah sú jednoduché obežné ryhy. Z neďalekých Ruskoviec bol vyzdvihnutý skôr súdkovitý hrniec z 2. polovice 17. stor. Je z okruhu svetlého riadu, s mierne roztvoreným zosilneným okrajom a aplikáciou žltej glazúry na vnútornej časti ústia.

S územím východného Slovenska sú blízke aj predmety z východnejšie ležiacej Podkarpatskej Rusi. Z deštrukcie kachľovej pece z počiatkov novoveku na hrade Ňaláb v Koroleve boli vyzdvihnuté fragmenty prevažne svetlých hrncov najmä súdkovitej formy. Vo výzdobe nachádzame najmä rebrovanie, výnimočne vtlačené pásy radielkom, červené maľovanie, či pretláčanie okraja. Dominujú ústia s esovite profilovanou rímou na vonkajšej strane a žliabkom na vnútornej strane, s miernym stredovým žliabkom na vodorovnej ploche okraja. Ide teda o miestny derivát ústí, ktoré v regióne východného Slovenska majú vodorovné zarovnanie formou zrezania (typ „H“). Dôležitým chronologickým ukazovateľom je nástup profilovaných oblo ukončených okrajov typu I, miestami aj s aplikáciou glazúry na vnútornej strane (*Prochnenko/Mojžes/Zilenko 2018*, obr. 5, 8, 47–49). Aj v o niečo mladšom kontexte zo 17. stor. v sonde 5 dominujú stále ústia typu „I“, miestami sa však vyskytujú aj glazované ústia lievikovitej formy typu „O“ (*Prochnenko/Mojžes/Gomoljak 2011*, ris. 8: 1, 38). Podobný charakter majú aj nálezy z ďalších pevnostných sídiel. Zdá sa, že aj v 17. storočí okraje typu „I“ sa stávajú vedúcim typom ukončenia hrncov na hornom Potisí, ako dosvedčujú mladšie celky z hradov Seredné a kaštieľa v Činadieve (*Prochnenko/Mojžesz/Zilenko 2013*, tab. VIII–IX, XVII). Charakteristické je však pomerne slabé zastúpenie aplikácie glazúry.

Unifikujúcim prvkom v širšom stredoeurópskom kontexte je aj nárast malých hrnčiekov, v „miniaturizovaných“ formách hrncov, niekedy majú aj podobu šálok. Ich obľúbenosť narastá po vytratení foriem stredovekých pohárov. Nachádzame pri nich aj početnejšie doklady aplikácie výtvorne náročnejšej maľovanej výzdoby a glazúr na oboch povrchoch. Nálezové celky v širšom susedstve naznačujú, že bohatšia maľovaná výzdoba pod glazúrou na vonkajšom povrchu sa môže vyskytovať (aj keď stále len výnimočne) aj na hrncoch tradičných veľkostí (*Czopek/Lubelczyk 1993*, Tab. XXXIII: 2; *Renesanční Olomouc 1998*, 90).

Širšiu geografickú platnosť má aj rozšírenie formy nízkych širokých hrncov s uchom (alebo 2 uchami), výnimočne aj v luxusnejšom prevedení s maľovanou výzdobou pod transparentnou glazúrou (*Blažková 2013*, tab. IV: 6). Charakteristickým prvkom je väčšie ucho dosadajúce obvykle nižšie ako najväčšie vydutie nádoby. Takáto identická forma nádoby

so širokým uchom môže mať aj nôžky, teda svojou funkciou náležiaca už k panviciam. Nepochybne „hrncovitý“ typ okraja spôsobil, že sme ju neidentifikovali v materiáli z hradu Šariš. Takéto panvice však pochádzajú napr. zo Stropkova (*Kotorová-Jenčová 2013*, tab. II: 11), či Rzeszowa (*Czopek/Lubelczyk 1993*, tab. XXIII: 7, 8; XXVI: 8).

Hrnce z hradu Šariš majú pochopiteľne najbližšie analógie najmä vo východoslovenskom hmotnom materiáli, ten je však bohužiaľ publikovaný zväčša nedostatočne. Územne najbližšie sú najmä keramické fondy z Prešova. V malom súbore z Hlavnej ul. č. 65 nachádzame hrnce vypálené zo železitej hliny v oxidačnej atmosfére, vyskytuje sa svetlý riad a len výnimočne zadymovaná keramika (*Uličný 2002*, 211). Výrazne dominantné sú hrnce s jednoduchými lievikovitými ústiami typu „O“, doložené sú hrnce s ovalenými okrajmi, či s kolmo zarovnanou časťou na vonkajšej strane formou rím (typ „L“). Okrem tradičných súdkovitých či vajcovitých predmetov sú prítomné aj širšie hrnčeky misovitej formy. Vo výzdobe je zastúpené rebrovanie, pri svetlom riade červené maľovanie, pri zadymovanom riade vlešťovanie. Výnimočnejším prvkom je rytý nápis na tele jednej nádoby. Typologicky starší charakter má súbor zo Slovenskej ul. č. 82 (*Comisso/Uličný 2017*, tab. VII, VIII). Fragmentárny materiál poukazuje na výskyt štíhlejších hrncov skôr súdkovitého ako vajcovitého tvaru, zdobených na pleciah rebrovaním alebo jednoduchými ryhami. Prevažujúce sú predovšetkým okraje typu „I“. Nechýbajú však doklady typov „N“, „T“ a „L“. Ojedinele dokonca prežíva ústie s horizontálnym zrezaním okraja typu „K“. Identický charakter má pramenný fond zo Sabinova, ten však nebol dosiaľ spracovaný. Z vidieckeho zázemia je publikovaný nález stavebnej obetiny zo základových konštrukcií kostola Evanjelickej cirkvi a. v. v Chmeľovci. Súdkovitý hrniec má odsadené dno a lievikovité von otvorené ústie typu „O“. Glazovaná je len horná časť ústia. Len rámcovo je možné ho datovať od záveru 16. po začiatok 18. stor. (*Kotorová-Jenčová 2015*, 127–129).

Zo skupiny pokladov mincí v košickom regióne tu patrí bledohnedý hrniec vajcovitého tvaru s von otvoreným ústím z Ruskova z 1. polovice 17. stor. Vnútorný povrch je preliaty zelenou glazúrou (*Kraskovská 1980*, 99). Bohatšie nálezové celky pochádzajú zo samotných Košíc. Z počiatku novoveku sú predmety zo zahĺbených objektov z Kováčskej ul. č. 37 (*Šimčík 2013*, tab. I). Dokladajú to úlomky z hrncov prevažne súdkovitých foriem s okrajmi typu „H“, miestami aj v deriváte s pretláčaním. Z Hrnčiarskej ul. č. 12 boli vyzdvihnuté fragmenty zväčša baňatých hrncov vajcovitého ale najmä súdkovitého tvaru. Nechýbajú úlomky ani zo širších misovitých foriem. V profilácii ústí prevažujú najmä

lievikovité okraje typu „O“, ako aj ústia typov „I“, „N“ a „L“ (Uličný 2003, 189). Vo výzdobe okrem jednoduchých rýh a rebrovania je doložené vlešovanie na zadymovanom riade. Svetlý riad je často opatrený geometrickou výzdobou červenou hlinkou tvorenou pásmi, vlnovkami, bodkami, doplnených aj kolmými stĺpcami vrypov formou sgrafita. Doložené je však aj biele maľovanie na červenom črepe.

V menšom súbore z priestoru južného košického predmestia na nároží Palackého a Jantárovej ulice sú v kuchynskej keramike prítomné úlomky z hrncov zdobených rytím a v prípade svetlej keramiky aj červeno maľovanou geometrickou výzdobou. Sú ukončené prevažne okrajmi typu „I“. Vyskytujú sa však aj vodorovne zrezané okraje typov „H“ a „K“ (aj s pretláčaním), výnimočne aj okraje typu „N“ (Rusnák 2019, tab. VI, VII).

Najvýznamnejší porovnávací fond pochádza z výskumu na Mäsiarskej ul. č. 57/A. Väčšia časť archeologických objektov datovaných do staršieho novoveku, zdá sa, patrí skôr k počiatočným fázam novovekej keramiky. Naznačuje to predovšetkým prítomnosť ústí hrncov typov „I“ a „H“ (aj s pretláčaním). Výrazne dominantné sa stávajú súdkovité formy zdobené na pleciah rebrovaním (Rusnák 2014, tab. I–VIII, X–XV). Zaujímavým nálezom je predmet, ktorý vznikol spojením 3 širších hrncov misovitých foriem s tordovaným držadlom. V etnologickej literatúre vystupujú takéto nádoby ako obedáre. Z prostredia Pražského hradu sú doložené z obdobia staršieho novoveku 3-hrnec a 4-hrnec, dokonca s maľovanou výzdobou pod glazúrou (Blažková 2013, tab. 16: 15, 16). Majolikový 2-hrniec z Olomouca je opatrený tordovaným uchom (Renesanční Olomouc 1998, obr. 16: 1-18).

Do obdobia mladšej fázy ranonovovekej keramiky patrí bohatý inventár z obj. 4/09 datovaný nálezom sklenej holby s vročením 1649 (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. XIV). Desiatky rekonštruovateľných hrncov sa nachádzajú v pomerne širokej palete veľkostných foriem. Prevažujúce sú predovšetkým vajcovité formy so zdrsnením formou rebrovania na pleciah (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. I, II). Von vyhrnuté ústia sú zväčša lievikovitej formy typu „O“, miestami aj typov „I“, „L“ a „N“. Vo výzdobe sú prítomné aj jednoduché ryté ryhy, či jednoduché linky maľované červenou, výnimočne bielou hlinkou. Ojedinele je dokonca doložené aj pretláčanie okraja. Autori upozorňujú aj na vyosenie pri nasadení ucha, či aplikácie tmavšej glazúry na vnútornej strane ústia a glazúry so svetlejšim odtieňom v spodnej časti vnútra nádoby (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, 165, 166). Ide o prvky, ktoré v rozdrobenom materiáli zo Šariša boli tiež registrované, avšak v bohatom súbore celých nádob z Košíc majú už reálnejšiu podobu pravidla.

Doložené sú aj menšie široké hrnčeky misovitej formy - šálky (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. IV: 1–6). V skupine malých hrnčekov sú pochopiteľne aj exempláre s výtvare náročnejšou maľovanou výzdobou pod glazúrou. K špecifickej stolovej keramike náležia aj malé poháriky najmä na vyčlenenej stopke vyrábané podľa sklených predlôh (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, 167).

Z regiónu Zemplína je publikovaný významný súbor zo Stropkovského hradu, kde sú prítomné predovšetkým baňatejšie hrnce vajcovitého, miestami súdkovitého tvaru (Kotorová-Jenčová 2013, tab. I.). Prezentované sú len typy jednoduchých lievikovitých ústí typu „O“. Charakteristická je rytá výzdoba formou rýh, vlnoviek, či rebrovania, vyskytuje sa aj radielkový ornament, červené maľovanie na svetlom riade, výnimočne aj biele pásy na červenom riade. Rovnako bežne sú doložené hrnce menších tvarov. Medzi hrnčekmi/šálkami nachádzame baňatejšie exempláre lievikovitého tvaru s pomerne zúženým dnom analogického tvaru ako v prípade dvoch maľovaných šálok/džbáňkov z Mäsiarskej ul. z Košíc (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. IX:10, 11). Podobný dosiaľ nepublikovaný fragment šálky s prstencovým dnom zdobený na tele geometrickým obrazcom červenohnedej a modrej farby pod transparentnou glazúrou pochádza aj z novších pramenných fondov z hradu Šariš (Harčar/Timura 2017).

Drobné tvary zo Stropkova tvoriace súčasť stolovej keramiky nám dopĺňajú poznanie o nové formy, ktoré sme na Šariši dosiaľ rovnako nezaznamenali (alebo skôr len neidentifikovali). K výnimočným patrí šálka s kolmo hranenými stenami s vystupujúcim vonkajším kruhovým prstencom na dne, drobný pohárik s vyčlenenou nôžkou a lievikovitými stenami interpretovaný ako nádobka na vajíčko, ďalšia nádobka lievikovitého tvaru formou košíčka (soľnička?) zdobená tmavohnedou geometrickou výzdobou na bielej engobe pod glazúrou a šálka s volútovite stočeným uškom, na tele pokrytá rastlinno-geometrickým ornamentom obkolesujúcim centrálny motív vtáčika, maľovaná farebnými hlinkami na bielej engobe pod transparentnou glazúrou (Kotorová-Jenčová 2013, tab. III: 1–4).

Menší publikovaný súbor ranonovovekej keramiky je z výskumu metalurgickej pece na dolnom nádvorí Hradu Čičva v Sedliskách (Kotorová-Jenčová 1995, obr. 14). Prevažná časť nálezov zrejme súvisí z počiatkami novoveku, ako nasvedčujú ústia typov „H“, „I“, „N“ a „M“. Vo výzdobe okrem rytej výzdoby je zastúpené pretláčanie okraja, červené maľovanie na svetlom riade, výnimočne aj radielko.

Z hradu Jasenov je publikované lievikovité otvorené ústie na pleciah zdobené radielkovým ornamentom v štvorcových poliach striedavo so

šíkmy pásmi a obdlžníky (*Strakošová 2000*, obr. 83: 2). Rekonštruovatelný hrniec vajcovitej formy s ústím typu „O“ charakteru stavebnej obetiny bol vyzdvihnutý z okopu základov kostola v Kučíně. Okrem rytia je zdobený na plecích analogickou výzdobou formou vtlačených drobných kosodlžníkov v štvorcových poliach oddelených kolmými ryhami (*Kotorová-Jenčová 2007*, obr. 62). Oba predmety je možné spojiť zo stredným až mladším úsekom ranonovekej keramiky.

Z pokladu mincí z konca 17. stor. z Humenného pochádza značne poškodené torzo baňatého červeného hrnca? s pomerne úzkou nôžkou. Dokladá prežívanie radielkovej výzdoby na plecích aj v mladšej fáze raného novoveku (*Kraskovská 1980*, 101, 102). Další hrnec zo Záhora obsahoval mince ukryté na počiatku 17. stor. Má súdkovité baňaté telo zdobené na plecích rebrovaním a otvorené ústie typu „I“ (*Chovanec 1988*, obr. 10).

Na Spiši k starším publikovaným celkom patrí materiál z Kežmarského hradu. V novovekej zložke vystupujú ústia typu „H“ a „I“, zdobené na plecích ryhami, vlnovkami, či rebrovaním, na okrajoch aj s pretláčaním. K výnimočným nálezom z okruhu stolovej keramiky patrí nádoba valcovitého tvaru. Vo vrchnej časti telo prechádza lomom do užšieho „hrncovitého“ ústia s von vyhrnutým okrajom. Na tele je maľovaná rastlinná výzdoba, pričom oba povrchy sú poliate hnedou glazúrou (*Polla 1971*, obr. 24: 2). Z novšieho výskumu M. Kučerovej v areáli hradnej kaplnky pochádzajú najmä esovite profilované ústia zdobené rebrovaním, výnimočne aj s pretláčaním okraja (*Kučerová 2013*, obr. 7). Zo Starého trhu č. 40 z vrstvy z počiatku novoveku dominovali vodorovne zarovnané (aj prstované) a profilované oblo ukončené ústia typov „H“ a „I“, pokiaľ v o niečo mladšej vrstve sú doložené najmä lievikovité okraje hrncov typu „O“ a úlomky stolovej maľovanej keramiky typu polomajoliky (*Kučerová 2013*, obr. 12–15). Zo zahĺbených objektov z Hlavného námestia pred radnicou a z Kostolného námestia č. 41 sú súbory keramiky, v ktorých sú prítomné fragmenty hrncov z ústiami typov „O“, „I“ a „N“ (*Kučerová 2013*, obr. 18). Z kolekcie na Kostolnom námestí pochádzajú aj ďalšie typy okrajov na vnútornej strane s plynulým vypuklým priebehom bez členenia žliabkom. Sú buď v jednoduchej forme zhrubnutého oblo ukončeného okraja typu „S“, alebo s esovite profilovanou rímsoou na vonkajšej strane (typ „Z“).

V zbierke predmetov vyzdvihnutej z tehliarskej pece v polohe Červená chyžka v Levoči výrazne prevažuje svetlý riad, vyskytuje sa aj keramika z tradičnej železitej hliny červenej farby. Fragmenty z hrncov poukazujú skôr na nádoby súdkovitých, menej vajcovitých foriem. Vo výzdobe dominujú

ryhy, resp. rebrovanie, u svetlého riadu aj červené maľovanie formou pásov a vlnoviek. Drvivá väčšina ústí je ukončená typom „I“, ojedinele sú zastúpené okraje typu „H“, „O“ a „S“ (*Čurný, v tlači*).

V Červenom Kláštore sú prítomné ústia hrncov s jednoduchými lievikovite otvorenými ústiami typu „O“, či s esovite profilovanou rímsoou na vonkajšej strane (typ „I“), na tele zdobené najmä rytou výzdobou. Doložené je aj dno hrnca s dierkou v spodnej časti interpretované ako súčasť kvetináča (*Čaplovič 1971*, obr. 1–5).

Z jaskyne Aksamitka v Haligovciach pochádzajú prevažne úlomky z baňatejších hrncov skôr vajcovitého, avšak aj súdkovitého tvaru zdobených rebrovaním. Vzácné sú zastúpené aj úlomky z tiel zdobené radielkom. Najviac sú prítomné ústia lievikovitej formy typu „O“, vyskytujú sa však oblo ukončené ústia na vonkajšej strane s esovitou profiláciou, ojedinele aj ústie so (smerom do vnútra) zošíkmeným koncom typu „M“ (*Harčar/Hudák/Hudáková/Uličný 2019*, obr. 4–7).

Z areálu sklárskej huty z Richvaldu pochádzajú prevažne drobné úlomky hrncov súdkovitého aj vajcovitého tvaru s ústiami typov „O“, „I“ alebo „L“. Okrem rytia je doložená radielková výzdoba, či už vo formách plošne aplikovaných poloblúkov, resp. v pásovom vlyse striedajúcich vetvičiek a mriežky (*Hudáková/Hudák 2018*, obr. 5, 6).

Veľmi blízke východoslovenskému prostrediu sú nálezy z príľahlého poľského Podkarpatska. Hlbšiemu vyhodnoteniu boli podrobené celky z Rzeszowa. S týmto regiónom môžeme konštatovať aj zhodné formy výzdoby, či dokonca profilácie okrajov s tendenciou k jednoduchším ústiam a zmenšovaniu žliabku na vnútornej strane (*Czopek/Lubetczyk 1993*, 51). Analýzy viacerých celkov naznačujú, že typologicky staršími zo samotného počiatku novoveku sú ústia s esovite rímsoovite profilovanými okrajmi (*Czopek/Lubetczyk 1993*, tab. XV–XVIII). V o niečo mladších súboroch začínajú byť dominantné lievikovité ústia nad okrajmi s esovitou profiláciou, jednoducho zhrubnutými, či výnimočne aj vodorovne zrezanými ústiami (*Czopek/Lubetczyk 1993*, tab. XVIII–XXXV). Aj v poľskom materiáli je prevažujúca oxidačne vypaľovaná keramika zo železitej hliny, svetlý riad je zastúpený o niečo slabšie, zadymovaná keramika len výnimočne. Stále sú najpočetnejšie hrnce vajcovitého tvaru, doložené sú však aj súdkovité formy, nechýbajú ani širšie misovité formy ani malé hrnčeky. Väčšina nádob si zachováva baňaté tvary. Vo výzdobe nachádzame ryté línie a vlnovky, radielko, pretláčanie okraja, pri svetlej keramike aj červené maľovanie. Vzácná je aj aplikácia maľovaného ornamentu pod glazúrou.

Tanierovité nádoby

Druhým najpočetnejším druhom podľa analýzy okrajov novovekej keramiky z hradu Šariš tvoria tanierovité nádoby (cca 10% podiel). Tento pomerne vysoký podiel, zvlášť oproti ostatnej stolovej keramike, je spôsobený hlavne tým, že ide o predmety prevažne s veľkým priemerom ústia. Tanierovité nádoby sa už ojedinele vyskytujú v neskorom stredoveku. Avšak až vo včasnom novoveku sa stávajú bežne vyrábaným druhom. V materiáli hradu vystupujú približne v rovnakom zastúpení v skupine svetlého aj červeného riadu.

Tanierovité nádoby

Bohatý súbor z hradu Šariš vrátane rekonštruovateľných jedincov dokladá mimoriadne variabilné formy, čo sa týka ich veľkosti ako aj tvaru. Prevažujú najmä veľké tanierovité misy s priemerom ústia najčastejšie niekde v rozmedzí 29–34 cm. Reprezentuje ich rekonštruovateľná nádoba s pr. ústia 34,5 cm a výškou len 6,5 cm (tab. XX: 7). K najširším patrí fragment z misy s pr. ústia až 36,5 cm (tab. XXIV: 5). Hlboké formy zastupuje misa s pr. ústia 30,5 cm a výškou 8,5 cm (tab. XXII: 5), exempláre o niečo menších proporciách nádoba s pr. ústia 27,5 cm a výškou 7 cm (tab. XXI: 3). Tanierovité misy majú teda takmer rovnako plytké ako aj hlboké spodné časti. Avšak rovnako výrazne sa odlišujú aj formovaním buď krátkeho (tab. XXVII: 4, 6) až dlhého podokraja (tab. XXI: 6; XXVII: 5). Podokraj má buď výrazne šikmý priebeh, oddelený od spodnej časti lomom (tab. XXII: 5; XXIV: 2, 5) až po formy s takmer vodorovne nasadeným podokrajom oddeleným výraznejším lomom od spodnej misovitej časti (tab. XX: 7; XXI: 5).

V o niečo menšej miere sú doložené tanieri s pr. ústia najčastejšie niekde v rozmedzí 16–23 cm. K plytším patrí kresbovo rekonštruovateľný kus s pr. ústia 22,5 cm a výškou 5 cm (tab. XXVI: 2). Zlepiť sa podarilo aj hlbší tanier s pr. ústia 22 cm a výškou 6 cm (tab. XXV: 2). K menším tanierom patrili exemplár s krátkym takmer vodorovným podokrajom s pr. ústia 18 cm a výškou 4 cm (tab. XX: 1), plytký tanier s pr. ústia 17,5 cm a výškou 3 cm (tab. XXIII: 3) a kresbovo rekonštruovaný jedinec s pr. ústia 16,5 a výškou 3,3 cm (tab. XXIII: 5). Aj pri tanieroch nachádzame variabilné formy od hlbokých po plytké exempláre, s krátkym či dlhším podokrajom. Najmenej početné boli tanieriky. Rekonštruovateľný bol hlbší tanierik s pr. ústia 12,5 cm a výškou 3,4 cm (tab. XX: 2). Plytké tanieriky zastupuje aj okraj s pr. ústia len 10,5 cm (tab. XXI: 2).

Charakteristickým prvkom tanierovitých nádob sú oválne ušká s tunelovitým otvorom na zavesenie umiestnené na rozhraní podokraja a spodnej

misovitej časti nádoby (tab. XX: 1, 7; XXIV: 4, 5; XXV: 2). Prechod spodnej časti v dno na vonkajšej strane je plynulý (tab. XX: 1, 3, 7; XXII: 1; XXIII: 3, 6, 7; XXV: 2), s jemným (tab. XX: 2; XXI: 3; XXIII: 5) alebo výraznejším odsadením (tab. XXII: 5; XXIII: 4; XXVI: 2). Ojedinele je doložené pretláčanie na lome dna (tab. XX: 1).

Výrazne variabilné je aj ukončenie ústia. Pre raný novovek sú typické najmä mierne zhrubnuté, nebadane nahor povytiahnuté, oblo ukončené okraje (typ „I“ v „DP autora“ – tab. XX: 2, 3, 7; XXI: 2, 3, 6; XXIII: 5; XXVII: 6), výraznejšie zhrubnuté a mierne povytiahnuté oblo ukončené okraje (typ „IV“ v „DP autora“ – tab. XXII: 5, 6; XXIV: 2, 4, 5; XXVI: 2), či výraznejšie nahor vytiahnuté okraje na vonkajšej strane s ostrým lomom vydelenou (kolmo či šikmo) zarovnanou plochou rímou (typ „VII“ v „DP autora“ – tab. XX: 1; XXII: 4; XXIII: 2, 3; XXIV: 3; XXV: 2; XXVII: 1, 5). Tieto tri typy okrajov zastupujú takmer dve tretiny ústí tanierovitých nádob z hradu.

V oveľa menšej miere sa vyskytovali jednoducho zhrubnuté, nahor vytiahnuté okraje ukončené na rozdiel od typu „I“ ostrým výčnelkom (typ „VIII“ v „DP autora“ – tab. XX: 6; XXI: 1, 4; XXVI: 2), zhrubnuté do vnútra ovalené okraje zväčša s hrotitým koncom (typ „II“ v „DP autora“ – tab. XX: 5; XXI: 5; XXII: 3), výraznejšie zhrubnuté nahor vytiahnuté okraje na rozdiel od typu „IV“ s výčnelkom aj na spodnej strane (typ „V“ v „DP autora“ – tab. XXII: 2; XXV: 1) a nahor vytiahnuté na vonkajšej strane rímsovite profilované okraje (typ „VI“ v „DP autora“ – tab. XXVI: 1; XXVII: 3). Tieto štyri formy môžeme považovať za sprievodné typy ústí.

Veľmi vzácne boli zastúpené okraje s takmer nečleneným koncom. Ojedinelé, zväčša drobné úlomky dokladajú typ so zoštíhleným, len náznakovo vyhrnutým koncom (typ „IX“ v „DP autora“), či tanieri s oblo ukončeným koncom bez povytiahnutia nahor (typ „X“ v „DP autora“). Do raného novoveku môžeme nepochybne zaradiť derivát, ktorý svojim zhrubnutím aspoň na vonkajšej strane a výzdobou sa hlási do raného novoveku (tab. XXVII: 4). Naproti tomu úlomok z taniera s vodorovným podokrajom bez zvýrazneného konca pochádzajúci z priekopy okolo horného hradu súvisí so zánikovým horizontom, resp. ešte mladšími fázami novoveku. Dokladá to aj typologicky mladšia výzdoba modrej a červenej farby na bielej engobe pod takmer bezfarebnou glazúrou (tab. XXIII: 1). Osobitným ojedinele zastúpeným je aj typ nahor vytiahnutého okraja na vonkajšej strane so zarovnanou rímou, ktorého ukončenie je rovnako zarovnané (typ „III“ v DP autora).

Tanierovité nádoby zo skupiny svetlého riadu boli pravidelne zvnútra poliate zelenou, výnimočne hnedou alebo žltou glazúrou. Miestami sa vyskytovali exempláre s aplikovaním dvoch glazúr buď

osobitne v pásach, alebo ich vzájomným rozliatím. Len zriedka sa uplatňovala výzdoba, a to výlučne rytá na podokrají, resp. na dne. Najčastejšie ide o jednoduché ryhy (tab. XX: 4), vlnovky (tab. XXI: 2), girlandy (tab. XX: 5), výnimočne je doložená aj výzdoba radieľkom.

Oveľa variabilnejšia je úprava pri farebnom riade, tvoreného v drvivej prevahe červeným, len výnimočne aj slabšie vypáleným hnedým riadom. Aj v tejto skupine sa hojne nachádzali nezdobené exempláre poliate zvnútra len zelenou, resp. hnedou glazúrou. Pred aplikáciou zelenej glazúry bol riad najčastejšie opatrený na vnútornej strane ešte aj bielou engobou. Len v takomto prípade mohla vyniknúť táto farba glazúry tak ako na svetlom riade. Aj v skupine farebného riadu sú doložené úlomky zdobené rozliatím viacerých glazúr.

Materiál z hradu naznačuje, že prevažná časť červených/hnedých tanierovitých nádob patrila k zdobenému servisu, pričom úplne dominantnou formou výzdoby na rozdiel od svetlého riadu bolo maľovanie. Skôr výnimočne sú doložené červené tanieri zdobené len rytou výzdobou (tab. XXII: 3).

Prvou podskupinou je jednoduchá forma maľovanej výzdoby aplikovaná bielou hlinkou priamo na črep pod zelenou, hnedou, resp. žltou glazúrou. Vo výzdobe na ploche podokrajia nachádzame jednoduché geometrické formy, najmä pásy a vlnovky (tab. XXII: 5, 6), vyskytuje sa však aj štylizovaný rastlinný ornament (tab. XXI: 6). Úlomok spodnej časti tanierovitej misy dokladá aplikáciu centrálného rastlinného motívu maľovaného bielou hlinkou na dne, pokiaľ na podokrají je hustý zväzok rytej viacnásobnej vlnovky (tab. XXIII: 6).

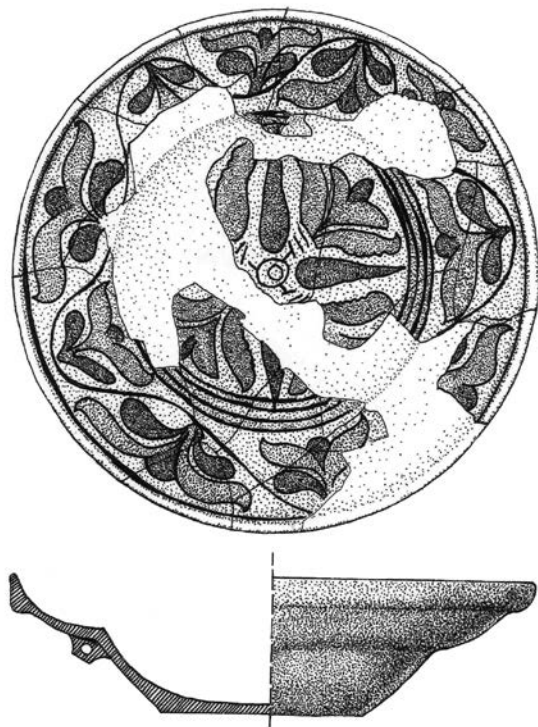
Početnejšiu podskupinu zdobeného riadu tvoria tanieri a tanierovité misy s náročnejšou výzdobou maľovanou na engobách. Zdá sa, že sa pre ňu v pracovnom postupe vžili dve formy. V prvom prípade oxidačne vypaľované nádoby boli na vnútornej strane celé poliate bielou engobou, na ktorej bol farebnými hlinkami/glazúrami aplikovaný ornament poliaty takmer vždy svetložltou priehľadnou glazúrou. Je zrejme, že takýto riad mal napodobovať luxusnú majoliku. Farebná škála je však chudobná, tvorená najčastejšie len troma odtieňmi – tmavohnedej, svetlohnedej (až hnedočervenej) a zelenej farby. Úlomok taniera s modrou farbou zrejme pochádza z čias zániku hradu, resp. až z mladších fáz novoveku (tab. XXIII: 1). Umelecky najnáročnejšie exempláre boli najprv kontúrované tmavohnedou hlinkou a následne vyplňané farebnými hlinkami (tab. XXV; XXVI; XXVII: 3–5).

Tmavohnedé pásy uzatvárajú maľovanú plochu pri ukončení okraja. Dve ústredné plochy výzdoby na podokrají a na dne sú oddelené ďalšími tmavohnedými koncentrickými pásmi (tab. XXV: 2; XXVI: 2;

XXVII: 4). Pásy sú niekedy aj zo svetlohnedej, výnimočne aj zelenej farby (tab. XXV: 1; XXVII: 1).

Zvlášť na podokrají sú prítomné geometrizujúce formy, ako napr. striedajúce sa pásy a vlnovky (tab. XXVII: 2), kružnicové pásy bodiek (tab. XXIII: 2), ležiacich srdiečok (tab. XXIII: 3), vetvičiek (tab. XXVII: 4), slzičiek (tab. XXVI: 2), ďalej srdiečka striedavo hore a dole (tab. XXV: 2), iné štylizované rastliny v tomto rytme (tab. XXVII: 1, 6), či vlasy striedajúcich oblúčikov a paličiek (tab. XXV: 1; XXVI: 1). Na dnách nachádzame geometrizujúce rozliatie viacerých engob/glazúr (tab. XXV), či centrálnu maľovanú kvietok (tab. XXVI: 2). Na dne alebo podokrají sa vyskytujú aj ďalšie formy rastlinných rozvilín s variabilnými listami a kvetmi (tab. XXVI: 1; XXVII: 3, 5). Úponky sú nepochybne kladené v striedavom opakujúcom rytme dvoch alebo troch motívov, pričom často základnou osnovou na podokrají je poloblúková girlanda. Kompozícia na dnách vzhľadom k fragmentárnemu charakteru zachovania je nezreteľná. Na základe analógií však môžeme okrem centrálnych roziet predpokladať aj štylizované kytice kvetov.

Jeden z najzachovalejších tanierov nebol prístupný pri fyzickom spracovaní nálezov, avšak jeho kresbová podoba bola poskytnutá autorom archeologického výskumu (obr. 2). Základnou osnovou výzdoby na podokrají je esovkovitá linka.

Obr. 2. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Maľovaný tanier z dokumentácie M. Slivku.

Vymedzuje plochy vyplnené štylizovaným, výrazne kalichovate roztvoreným kvetom, maľovaným striedavo hore a dole. Plochu podokrajia oddeľuje viacero obežných liniek od zníženého dna. V tejto polohe je obrazec kytice rozvíjanej zo stredového bodu. Do kríža umiestnené pozdĺžne slzičkovité listy vydeľujú štyri štvorcové polia, v ktorých sú kalichovite roztvorené kvietky, svojou podobou blízke tým na podokrajia.

Druhou formou je maľovanie s využitím tmavohnej engoby. Tá je však aplikovaná len na podokrajia a na dne, resp. časti dna. V tomto prípade základným farbátkom je biela hlinka, pričom maľovanie sa prevádzalo ako na tmavom podklade tak aj (po vypálení červenom) črepe, vytvárajúc kontrastné striedajúce plochy výzdoby. Bielo maľovaný ornament je miestami vyplnený aj zelenou farbou.

Na podokrajia sú prítomné jednoduché ryhy a vlnovky (tab. XXII: 2), vlys protistojacich trojuholníkov striedavo s mriežkou a slničkou so spodným pásom esíčok (tab. XXIV: 2), širšie bodky striedané zväzkom paličiek a krajných bodiek (tab. XXIV: 5), či rastlinné úponky s listami a kvetmi (tab. XXIII: 5; XXIV: 1, 3, 4). Medzi podokrajom a dnom sú najmä jednoduché biele pásy maľované priamo na črep. Na dnách nachádzame centrálné kvety na črepe, po obvode na tmavom podklade pásy esíčok (tab. XXIII: 4), či ďalšieho vlysu tvoreného geometrickými kvietkami z bodiek, slzičiek a vetvičiek, striedané zväzkom paličiek a krajných bodiek (tab. XXIII: 7). Na dne sú typické predovšetkým obrazce vychádzajúce zo stredového bodu, často s geometrickým krížovým členením na štyri polia.

Výnimočne nachádzame úlomky tanierov zdobených maľovaním a následným rytím formou sgrafita pod zelenou glazúrou. Na úlomku jedného dna sú na tmavohnej engobe aplikované biele pásy s rytými linkami a vlnovkami v úrovni engoby (tab. XXII: 1). Iný okraj reprezentuje tanier poliaty bielou engobou, na ktorú sú maľované tmavohnedé linky, s ryhami a rytými vlnovkami v úrovni engoby (tab. XXII: 4).

*Všeobecné rozšírenie tanierovitých nádob
v ranom novoveku*

Rozmach výroby tanierovitých nádob je teda jedným z najcharakteristickejších prejavov nástupu novovekej keramiky. Ich veľká tvarová variabilita je doložená v širšom geografickom priestore. Výrazne dominantné sú predovšetkým väčšie misy, dokladajúce spoločné stolovanie viacerých osôb pri jednej nádobe. V českej terminológii za taniere sú zväčša považované len plytšie nádoby stredných veľkostných parametrov (Blažková 2013, 213). Toto rozdelenie možno považovať skôr len za pomocné,

nakoľko vo výrobe neexistoval žiadny zámerný tvarový predel medzi taniermi a misami tanierovitého tvaru. Hĺbka spodnej časti nemá dokonca ani väzbu na dĺžku či sklon podokrajia.

Publikovaný materiál celých nádob z Čiech nám však pomáha bližšie klasifikovať aj východoslovenský materiál. Ukazuje sa, že tieto predmety nielenže sa vyskytujú v rovnakých variabilných tvaroch na rozsiahlych územiach, ale že sú zhodné aj svojou výzdobou. Aj keď existujú regionálne špecifiká najmä v druhu použitej hrnčiarskej hmoty, aplikácii jednotlivých engob a glazúr, nachádzame v skupine maľovaného riadu zhodné základné výtvarné postupy dané charakterom maľovania rožkom / kukučkou. Na súbore z Pražského hradu je doložené maľovanie priamo na červený alebo svetlý črep (Blažková 2013, Tab. 12, 13). Typologicky bližší je výtvarne náročnejší riad napodobňujúci majoliku (Pajer 1982, obr. 3–11; *Renesanční Olomouc* 1998, 47, 50, 51, 57, 58, 75–81, 83, 84). Vyskytuje sa ako na bielej, tak aj tmavohnej engobe. Pokiaľ svetlý variant zostáva na princípe celo engobovaného vnútorného povrchu, pri tmavom variante sa rozšírejšou formou stala aplikácia tmavej engoby na časti nádoby, nakoľko tak dala vyniknúť kontrastným plochám výzdoby na črepe ako aj engobe. Hlavná plocha výzdoby je na dne a podokrajia, pokiaľ medzi dnom a podokrajom a na konci podokrajia sa uplatňujú najmä kružnice, vlnovky, pásy esíčiek, či výnimočne ďalších geometrických prvkov. Výzdoba má predovšetkým koncentrický charakter. Na dnách sú tak v hojnej miere uplatnené najmä rôznorodé lupeňovité kvety, resp. geometrické obrazce rozvíjateľné od stredu. Časté je aj rozdelenie plôch krížom na štyri polia. Túto charakteristiku nemôžu dodržiavať zoomorfné motívy, doložené viac menej v limitovanej podobe vtákov a jeleňov. Vyskytuje sa aj motív rýb, dokonca aj v koncentrickej schéme akoby v rotačnom pohybe. Princíp od stredu rozvíjateľnej výzdoby porušujú aj kytice kvetov.

Iste pravidelné princípy platia aj na plochu podokrajia. Častým základným rámom osnovy sú maľované poloblúky vytvárajúce tak „hviezdicu“, či rozdelenie podokrajia v strede prebiehajúcim cikcakovitým pásom. Tieto rámy vymedzujú jednotlivé obrazce tvorené dvoma, či troma pravidelne sa striedajúcimi motívmi. V prípade jedného motívu je rytmus striedania daný ich zobrazením striedavo o 180 stupňov. Ku geometrizujúcim prvkom patria rôzne bodky, pásy a ich rôzne kombinácie, ďalej esička, srdiečka, vetvičky, mriežky. Rastlinné prvky sú značne štylizované – nachádzame rôznorodé rozviliny so žaluďmi, granátovými jablkami, ďalej rozetky či strapce hrozna, zoomorfné motívy zastupujú vtáčky či ryby. Niekedy sa objavuje len jediný motív aditívne radený za sebou do kruhu.

Vyskytujú sa pochopiteľne aj jednoduchšie formy maľovanej výzdoby priamo na črepe, či rytej výzdoby, resp. rozliatie engob/glazúr vo forme mramorovania (*Renesanční Olomouc* 1998, 46, 79, 92). Maľovaná výzdoba pod glazúrou sa však rozvíja až od polovice 16. storočia, ako dokazuje aj fragment misy s najstarším vročením 1568.

Takto zdobený riad sa niekedy uplatňuje aj v prípade mis bez tanierovitého podokraja. V materiáli z Pražského hradu sú v podobe pomerne hlbokých mis kónického tvaru so strmými stenami (*Blažková* 2013, tab. 14: 1, 2, 4). Sú odvodené od veľkých mis, ako naznačuje ukončenie ich okrajov. Z okraja vyrastajú nahor strmeňové uchá. Výzdoba sa nachádza na vnútornom, niekedy v zjednodušenej forme aj na vonkajšom povrchu. Archeologický materiál však prináša aj ďalší tvar zdobených kónických mis, ktoré sú o čosi bližšie tanierovitým misám. Z košického južného predmestia pochádza fragment takejto misy, ktorej steny smerujú široko do strán, pričom jej ústie je ukončené nahor povytiahnutým oblo ukončeným okrajom, na vonkajšej strane formou šikmo zarovnanej rímky (*Rusnák* 2019, tab. II: 6). Vo vnútri nachádzame maľbu na bielej engobe pod glazúrou, tvorenú koncentrickými kruhmi a pásom farebne sa striedajúcich slzičiek. Od tanierovitých mis sa odlišuje len absenciou lomu, ktorou by bol oddelený podokraj. Je veľmi pravdepodobné, že takýto druh nádob sa nachádzal aj na hrade Šariš, ktorý sme však vo fragmentárnej podobe nedokázali identifikovať. Ich obľúbenosť však narastá až v mladších fázach novoveku.

Masívne rozšírenie tanierovitých nádob počiatkom novoveku je doložené archeologickými výskumami z celého územia Slovenska. Publikované sú však zväčša len čiastkovo, najmä ako súčasť ukážkového hnutelného materiálu z hradov. Zo severozápadného Slovenska pochádzajú variabilné formy najmä s ústím typu „V“, avšak doložené sú aj ďalšie typy nahor vyťahnutých okrajov. Vo výzdobe sa uplatňuje rytie (aj do podkladu engoby vo forme sgrafita) a maľovanie. Umelecky náročnejšie predmety sú uvádzané z hradu Lietava. Pochádza odtiaľ rekonštruovateľná misa na podokraji s geometrizujúcou výzdobou maľovanou viacerými hlinkami, či ďalšia pomerne hlboká misa s výzdobou maľovanou tmavohnedou a červenou hlinkou na bielej engobe. Na podokraji je základný rámec poloblúkov, so striedaním kvetu tulipánu a granátového jablka?, v spodnej časti je ďalší geometrický motív viazaný na kružnicu (*Španihel* 2014, tab. VI: 5, 10; VII: 6; IX: 2). Motív granátového jablka? je aj na ďalšom úlomku z dna (*Bielich* 2015, obr. 9: 7).

Z Oponického hradu na západnom Slovensku je okrem úlomku taniera s výrazne profilovaným ukončením a jednoduchou formou výzdoby (biele

pásky a vlnovky priamo na črepe pod glazúrou) publikovaný ďalší okraj s maľovanou výzdobou na bielej engobe pod glazúrou. Na podokraji je tmavohnedou hlinkou medzi koncentrickými kružnicami načrtnutá základná schéma pozostávajúca zo striedania mriežky a ďalšieho geometrického prvku vyplneného inou hlinkou (*Repka/Sater/Šimunková* 2017, obr. 6: 4, 6). Z hradu Dobrá Niva pochádza tanierovitý okraj s bielo maľovanou výzdobou na tmavohnedej engobe. Základnú schému tvorí cikcakovitý rámec, ktorý vymedzuje obkročmo striedajúce sa motívy vetvičky a štvorca orámovaného po obvode drobnými bodkami (*Beljak Pažinová/Beljak/Šimkovic* 2015, obr. 9: 10).

Neberúc do úvahy nálezy habánskej majoliky aj ich bežnej hrnčiny s čiastkovo osobitnými motívami (*Čambal/Farkaš/Choma* 2011, obr. 19: 1, 2), odlišné výzdobné formy sú registrované len na juhu stredného Slovenska majúceho väzby na priestor Osmanskej ríše zaberajúcej centrálne časti Karpatskej kotliny. Tu v stolovej keramike vrátane tanierovitých nádob sa objavuje ornamentika líšiaca sa od územia severnej časti Karpatskej kotliny. Osnovou výzdobnej schémy sú rytím vyznačené polia, ktoré následne sú vyplňané farebnými glazúrami, čím vzniká pestrá polychrómia geometrických tvarov. Základnými prvkami sú rôznorodé štvoruholníky a trojuholníky, miestami však dopĺňané aj štylizovanými poliami vegetabilných tvarov. Rytie môže byť spestrené aj kolkom vo forme roziet, rýb, či rastlinných úponiek (*Botoš* 2007, 197–199; 2012, tab. 6: 2; 7: 2).

Tanierovité formy z hradu Šariš majú pochopiteľne početné analógie aj vo východoslovenskom materiáli. V menšom súbore zo Slovenskej ul. č. 82 v Prešove máme rôznorodé formy plytších či hlbších tanierovitých mis až po menšie taniere najmä s jednoduchšími okrajmi typov „I“, „VIII“ a „X“, avšak aj s výraznejšie členenými typmi „V“ (*Comisso/Uličný* 2017, tab. VII). Pokiaľ skupina nádob zo svetlého riadu je opatrená na vnútornom povrchu len zelenou glazúrou, v skupine červeného riadu sú doložené úlomky výtvarne náročnejšieho riadu maľovaného na bielej engobe pod žltkastou glazúrou. Rastlinné a geometrické motívy boli najprv kontúrované tmavohnedou hlinkou a následne vyplnené svetlohnedou hlinkou a zelenou hlinkou/glazúrou. Na podokraji nachádzame vlýs za sebou radených lístkov, či geometrického pásu striedajúcich sa vlnoviek a pásikov, pokiaľ v spodnej časti sú rastlinné rozviliny s kvetmi. Okrem mestských jadier sú tanierovité nádoby bohato doložené aj výskumami hradov, publikované sú však len výnimočne. Úlomky tanierovitých nádob (s okrajom typu „I“) z okruhu svetlého riadu pochádzajú napr. z Hanigovského hradu (*Uličný* 2000, obr. 95: 15). Z novších výskumov pochádzajú odtiaľ aj ďalšie

fragmenty zdobené aj s typickou rytou výzdobou formou vlnoviek (Comisso 2014).

Výraznejšie analógie nájdeme v Košiciach. Z Hrnčiarskej ul. č. 12 pochádza zbierka viacerých tanierovitých nádob, či už nezdobených alebo aj zdobených (Uličný 2003, tab. V, VI). Medzi ústiami nachádzame výraznejšie povytiahnuté okraje typov „III“ a „V“, dokonca aj ďalší špecifický typ misy so strmými stenami s vodorovne zalomeným oblo ukončeným koncom, ktorý sme na hrade Šariš nezaznamenali. Doložené sú rôznorodé formy geometrickej maľovanej výzdoby niekedy doplnenej aj rytím. Niekoľko úlomkov patrilo tanierovitej mise zdobenej farebnými hlinkami na bielej engobe pod glazúrou. Ornamet bol najprv kontúrovaný tmavohnedou hlinkou a následne vyplnený hnedou a zelenou farbou. Na podokrají sú štylizované kvietky v striedajúcom sa kolmo proti sebe orientovanom rytme, v ráme tvorenom poloblúkmi rastlinnej úponky. V spodnej časti je husto maľovaný motív rozvilín s listami a kalichovitými kvetmi.

Naproti tomu zdobené tanierovité formy nie sú výraznejšie zastúpené v bohatom hnutelnom fonde z výskumu na Mäsiarskej ulici. Okrem drobných úlomkov maľovaných hlinkami na svetlom podklade sú doložené aj väčšie fragmenty tanierovitých mís s maľovaním bielou hlinkou na kontrastných pásach červeného črepu a tmavohnedej engobe. Na úlomku z dna je na tmavom páse rozvilina so špirálkami. Na ďalšom fragmente z podokrají je na tmavohnedej engobe rastlinný ornamet tvorený kvietkami vyrastajúcimi striedavo po oboch stranách esovkovitej stonky (Rusnák 2014, tab. I: 8; IV: 3), ktorá je tak tvarovou modifikáciou bežnejšieho cikcakovitého rámu. Viaceré rekonštruovateľné variabilné tanierovité formy pochádzajú aj z mladšieho obj. 4/09, zväčša s výraznejšie nahor vytiahnutým okrajom typu „VII“, miestami aj typu „IV“. K zdobeným predmetom patrí červený tanier maľovaný bielou hlinkou pod bezfarebnou glazúrou. Na dne je značne štylizovaný ornamet vo forme kytice s volútovite ukončenými úponkami, na podokrají sa strieda volúta s tyčinkou (Čurný/Luštíková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. VII: 2).

V bohatom súbore zo Stropkova nachádzame mimoriadne variabilné formy plytkých až hlbokých nádob s krátkym či dlhým podokrajom. Ústia sú zväčša ukončené neprofilovanými (typu „X“) alebo len mierne zhrubnutými okrajmi typov „I“, „IV“, „V“ a „VIII“. Doložené sú obe základné formy výtvarne náročnejšej úpravy avšak v mierne zredukovanej podobe (Kotorová-Jenčová 2013, tab. II). Sú tu jednak taniere maľované tmavohnedou hlinkou na bielej engobe, ako aj predmety s aplikáciou bieleho ornamentu na kontrastných plochách

črepu a pásov tmavohnedej engoby. Dominantné sú najmä geometrické obrazce a silne štylizované rastlinné schémy. Základné výtvarné princípy sa neustále opakujú. Na podokrají registrujeme motív za sebou radeného jedného motívu (vetvička), resp. dvoch striedavo sa opakujúcich obrazcov (napr. mriežkové trojuholníky a rozviliny). V zahĺbenej časti pokračujú striedavé koncentrické pásy (linky, vlnovky, cikcaky, bodky), na dne sa nachádza ďalší obrazec, najčastejšie vo forme silne štylizovanej od stredu rozvíjateľnej rozety. Prítomné sú taniere aj s výzdobou formou roztečených flákov zelenomodrej farby pod glazúrou.

Materiál z Kežmarku okrem nezdobených tanierovitých foriem prináša doklady existencie aj kónických mís bez tanierovitého podokrají, ktoré sú však zdobené maľovanou geometrickou výzdobou bielou hlinkou na tmavohnedej engobe pod transparentnou glazúrou (Polla 1971, tab. XLVI). Kolekcia predmetov z Richvaldu obsahuje rovnako ústia tanierov z rôznorodo ukončeným nahor povytiahnutým okrajom. Vo výzdobe okrem jednoduchého rytia je doložené maľovanie farebnými hlinkami na bielej engobe pod glazúrou vo forme značne štylizovaného obrazcu vejárovitého tvaru vyplnenom poloblúkmi (Hudáková/Hudák 2018, obr. 7: A–F).

Svojim charakterom sú zo šarišskými predmetmi blízke aj nálezy z poľského Podkarpatska. Pre svetlý riad je rovnako dominantná rytá výzdoba doložená viacnásobnou vlnovkou, či vtlačenými geometrizujúcimi obrazcami formou radielka. Naproti tomu na farebnej keramike je charakteristické maľovanie na bielej engobe, ale aj bielou hlinkou na tmavohnedej engobe. Zachovávajú sa obdobné princípy. Na podokrají je vlys za sebou radených vetvičiek, resp. pás striedavo štylizovaného kvietku a cikcaku. Ďalšie tmavé dno má vyčlenené polia, v ktorých sú rôznorodé kvietky. Doložené sú aj ďalšie výrazne schematizované rastlinné či geometrické obrazce. Ústia sú ukončené zväčša jemne zhrubnutými okrajmi typov „I“, „IV“, „V“ a „VIII“ (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XLII–XLIV). Slabšie zastúpené sú tanierovité formy z panských sídiel z Podkarpatskej Rusi. Jemne zhrubnutý a nahor povytiahnutý okraj z glazovanej tanierovitej misy pochádza z hradu Ňaláb v Koroleve (Prochnenko/Gomoljak/Mojžes 2007, ris. 16: 39). Z neskororenesančného kaštieľa v Činadieve pochádzajú najmä výrazne nahor vytiahnuté a profilované okraje typu „VI“, v jednom prípade aj s geometrickým maľovaním bielou hlinkou na tmavohnedej engobe (Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2013, tab. XVII: 14, 16). Najskôr z misy pochádza nahor povytiahnutý a výrazne profilovaný okraj z hradu Seredné interpretovaný ako pokrývka (Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2013, tab. VIII: 29). Naznačuje to

vysoký priemer ústia. Nie je však zrejmé, či patrila ku klasickým tanierovitým misám, resp. ku lievikovitým misám bez lomom vyčleneného podokraja.

Misovité nádoby

Hlboké misy

Pravidelnú súčasť keramiky na počiatku novoveku tvorili aj ďalšie ploché nádoby misovitých tvarov. Špecifickú a zväčša v črepovom materiáli ľahko identifikovateľnú skupinu predstavujú úlomky z hlbokých (najmä) hrubostenných mís s pomerne strmými stenami a rovným dnom.

Misy z hradu Šariš majú mierne kónický priamy priebeh tela, skôr v menšej miere sú evidované zaoblené steny (tab. XVI: 2). Takéto nádoby majú zväčša najväčšiu hrúbku stien v rámci celého inventára kuchynskej a stolovej keramiky. V drvivej väčšine prípadov ide o červený riad, výnimočne sú doložené aj svetlé misy na vnútornej strane so zelenou glazúrou. Oxidačne vypaľované predmety so železitých hlin sú jednak neglazované, avšak častejšie glazované zelenou alebo hnedou glazúrou, a to buď na vnútornom okraji, alebo aj celom vnútornom povrchu. Kresbovo rekonštruované sú 2 nádoby. Menšia misa má pr. ústia 26,5 cm a výšku 6,5 cm (tab. XVI: 1). Väčšia misa má pr. ústia 35 cm a výšku 12 cm (tab. XVI: 4). Menšie jedince sú doložené fragmentom ústia s pr. len 20,5 cm (tab. XV: 11). Nádoby nie sú zúžené v hrdle. Telo priamo prechádza vo výraznejšie odsadený okraj, ktorý máme v dvoch jasne preukázateľných formách. Najčastejšie je ústie oddelené od tela na vnútornej strane rebierkom s výraznejším vyhrnutím až ovalením mierne rozšíreného oblo ukončeného okraja (typ „3“ v „DP autora“ – tab. XVI: 2–4), v jednoduchšej forme je lievikovitý oblo ukončený okraj oddelený na vnútornej strane len rebierkom (tab. XVII: 10). Menej početné sú misy s mierne alebo aj výrazne do bočných strán odsadeným ústím a nahor vytiahnutým koncom okraja (typ „4“ v „DP autora“ – tab. XV: 11; XVI: 1; XVII: 8). Na vnútornej strane je tak zväčša výrazný žliabok. Vonkajší povrch je nezdobený, resp. zdrsnený úzkym či širším pásom rebrovania v hornej časti tela. Na okraji sa však môže nachádzať aj výlevka, podobne ako pri misách v závere stredoveku.

Široké misy tvoria teda pevnú súčasť novovekého riadu, pričom sa často odlišujú práve regionálne formovaným ukončením okraja. V pražskom materiáli majú zväčša mierne odsadené ústia s viacerými verziami ukončenia okraja, odlišného od nálezov zo Šariša (Blažková 2013, tab. 5). Okrem rytia sú zdobené aj radielkom, či plastickými pásmi. Môžu mať jedno dokonca i dve uchá. Medzi nimi sa nachádza

aj typ s odsadeným okrajom formovaným so šikmo zarovnanou plochou smerom do vnútra. Takýto typ okraja sme zaznamenali medzi hrncovitými tvarmi. Je otázne, či v zlomkovitom materiáli z hradu sa nenachádzajú tak aj ústia ďalšieho typu širších mís, ktoré sme nedokázali jasne identifikovať (tab. VII: 9).

Bližšie väzby zaznamenávame s regiónom severozápadného Slovenska. Z mesta Žilina, ako aj hradov Lietava a Strečno pochádzajú úlomky mís s priamymi či zaoblenými stenami s okrajmi typu „3“. Ich prvý výskyt sa kladie už do konca 15. storočia (Španihel 2014, 148, 149, tab. VII: 5; IX: 7; 2015, 870, tab. 2: 1, 2).

Široké misy (v literatúre nazývané aj ako pernice) sú pravidelnou súčasťou hlineného riadu na východnom Slovensku už od neskorého stredoveku. V tomto období sa vyskytujú s pomerne širokým a vodorovne zarovnaným okrajom, na ktorom je často aplikovaná rytá, výnimočne aj radielková výzdoba (Uličný 2018, 219). Takéto misy sa vo východoslovenskom prostredí vytrhali ešte v závere stredoveku. Naznačuje to okolnosť, že v črepovom materiáli nenachádzame glazované exempláre tohto typu. O niečo odlišná situácia je v poľskom Podkarpatsku. V tomto regióne tento typ mís sa dlhšie udržal a zároveň modifikoval. Rozšírený okraj je v ranom novoveku ešte zarovnaný, avšak už šikmo naklonený. Na jeho vodorovnej ploche sa však udržuje pás výzdoby (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XL).

V závere stredoveku až počiatkom novoveku sú misy s vodorovnými okrajmi teda nahrádzané misami s okrajmi typov „3“ a „4“. Preukázateľné je to v materiáli z Hlavnej ul. č. 65 v Prešove, kde sa nachádza svetlá misa s okrajom typu „4“. Je glazovaná na vnútornom povrchu, avšak jej zaradenie do samého záveru stredoveku dosvedčuje lastúrovitá forma zrezania dna (Uličný 2002, obr. 167: 4). Misy s okrajmi typu „3“ sú zasa prítomné v materiáli hradov so zánikovým horizontom v polovici 16. stor.

V spišskom materiáli ústia takýchto mís boli vyzdvihnuté výskumami v Kežmarku (Polla 1971, obr. 56: 4–6), Richvalde (Hudáková/Hudák 2018, obr. 7: A), resp. v Červenom Kláštore (Čaplovič 1971, obr. 5: 6, 7). V košickej keramike je doložené takéto ústie dokonca aj s aplikáciou červeno maľovaných pásov (Uličný 2003, tab. V: 11).

Zdá sa však, že medzi masívnejšími misami v závere stredoveku a na počiatku novoveku sa nachádzal aj ďalší typ širšej misy kónického tvaru s mierne rozšíreným a vodorovne zarovnaným ústím typu „2“, resp. aj s esovitou profiláciou na vonkajšej strane typu „5“ (avšak v deriváte s vodorovne zarovnaným koncom). Jeden úlomok hrubostennej širokej misy s takto ukončeným okrajom typu „5“ z okruhu svetlého riadu pochádzal z celku s prevahou neskorostredovekej keramiky a s men-

šou prímiesou novovekej keramiky. Aj vzhľadom k absencii glazúry sme ho zaradili k stredovekej zložke riadu (Uličný 2018, tab. XVII: 1). Fragment misy s okrajom typu „2“ je doložený v materiáli hradu Šebeš so zánikovým horizontom v pol. 16. storočia (Švaňa/Šimčík/Šimkovic/Petraško 2018, tab. III: 8). V okruhu svetlej keramiky je takéto glazované ústie doložené aj z Rzeszowa (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XLI: 3). Z Košíc pochádza fragment hlbkej misy so zaobleným, merne vyhrnutým ústím typu „9“ (Čurný/Luštiková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. IV: 7). Vonkajší povrch je bohato zdobený obežnými ryhami a vlnovkami.

Bohatšie publikované doklady mís z včasného novoveku sú predovšetkým z poľského Podkarpatska. Okrem už vyššie uvedených mís so zarovnanou časťou nakloneného okraja stredovekej tradície sú hojne doložené aj misy s okrajmi typu „3“. Vnútorňa časť ústia je sporadicky glazovaná, na tele je niekedy zdrsnenie formou rebrovania (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XIX–XXI, Lubelczyk 2017, tab. XXXII: 1–3; XXXIV: 1). Bohatý materiál prináša aj ďalšie tvary hrubostenných mís lievikovitého tvaru s o niečo menšími priermi ústia. So skupinou hlbokých mís ich spája strmý priebeh stien a absencia zúženého hrdla. Ústie je ukončené len mierne vykloneným oblo ukončeným okrajom. Okrem rytej výzdoby je doložené plastické pretláčanie či už priamo na okraji, resp. na plastickej páske pod okrajom (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XLI: 2, 4, 5).

Menšie misy, panvice, cedidlá

Zdá sa, že oveľa početnejšou, avšak rôznorodejšou je skupina nádob stredných až menších misovitých foriem s priemerom ústia v širšom rozmedzí od 13 cm až cca 20 cm. Je rovnomerne zastúpená medzi svetlým aj červeným riadom. Výnimočne je prítomná aj medzi slabo vypáleným riadom hnedej farby. Charakteristickým prvkom je však už takmer pravidelná aplikácia zelenej, hnedej alebo žltej glazúry na vnútornom povrchu. Zelená glazúra je častejšia pri svetlom riade, naopak hnedá u červeného riadu. V zlomkovitom materiáli sa väčšinou nedajú odlíšiť misy od panvíc, ktoré identifikuje najmä prítomnosť 3 nôžok a rúčka. Mnohé okolnosti však naznačujú, že medzi týmito menšími formami prevažujú skôr panvice nad misami.

Prvú podskupinu mís/panvíc predstavujú nádoby s baňatým telom, ktoré bez výraznejšieho zlomu prechádza v zarovnané dno. Z hradu pochádza kresbovo rekonštruovaná malá panvica s pr. ústia 13,5 cm a výškou tela bez zachovaných nôžok len 4,3 cm (tab. XIX: 2). Avšak ďalší kresbovo rekonštruovateľný exemplár s pr. ústia 13,5 cm a výškou 4 cm dosvedčuje aj prítomnosť malých misiek tohto

tvaru, o čom by svedčilo aj rovné jemne odsadené dno (tab. XV: 9).

Značne variabilné je ústie týchto nádob. Rekonštruovateľná misa z okruhu svetlého riadu ho má formou vodorovne zrezaného okraja zdobeného šikmým pretláčaním (tab. XV: 9). Na vonkajšej strane je telo zdrsnené len slabo čitateľným rebrovaním. Takto vodorovne zrezané okraje (typ „2“ v „DP autora“) sú obdobou podobne zrezaných ústí hrncov z okruhu svetlého riadu.

Podobný značne baňatý tvar má aj fragment z ďalšieho ústia s mierne odsadeným rozšíreným okrajom so žliabkom na vnútornej strane typu „7“ (tab. XVIII: 6). Telo je pokryté rebrovaním. Nemusi však patriť nevyhnutne k mise, nakoľko rekonštruovateľný exemplár z poľského Czudca s totožným tvarom tela, výzdobou a formovaním okraja patrí tradičnej panvici (Lubelczyk 2017, tab. XXXIX: 2). Jemu podobný je aj ďalší exemplár z hradu s výraznejšie vyhrnutým ústím a rovnakým zdrsnením na vonkajšom povrchu (tab. XVIII: 9).

Z panvice pochádza fragment ústia s mierne rozšíreným vonku otvoreným oblo ukončeným ústím (typ „9“ v „DP autora“), na čo výrazne poukazuje fragment rúčky (tab. XVII: 5). Ďalší fragment z baňatej misy/panvice má výraznejšie ovalený okraj (typ „8“ v „DP autora“), pričom na vonkajšej strane je zdobený zväzkom viacnásobnej vlnovky (tab. XVII: 1).

Kresbovo rekonštruovateľná panvica patrí k baňatým panviciam s esovite profilovaným oblo ukončeným okrajom (typ „5“ v „DP autora“ – tab. XIX: 2). Okraj typu „5“ je modifikáciou hrncovitého okraja „I“ typického pre skupinu svetlého riadu. Dokladá zároveň už prechod k miskám/panviciam s charakteristickým „hrncovitým“ zúžením v hrdle, o čom sme naznačili vyššie pri rozbere širších hrncovitých foriem.

Práve panvice baňatých foriem majú, zdá sa, vo východoslovenskom prostredí silnejšiu tradíciu. Neskorostredoveký exemplár zo Spišskej Novej Vsi reprezentuje panvicu s baňatým telom, avšak s oblým prechodom v dno, čo pochopiteľne súvisí s nasadením nôžok. Okraj je mierne vyklonený s výraznejším žliabkom na vnútornej strane. Typická je mohutná rúčka s veľkým otvorom (Javorský 1983, obr. 71: 6). Zo samotného záveru stredoveku pochádza podobná panvica s mohutnou otvorenou rúčkou, avšak s esovitou profiláciou konca, ale pomerne malým vnútorným otvorom z Mäsiarskej ul. č. 57/A z Košíc (Rusnák 2014, tab. XXIV: 1). Telo je mierne baňaté, pričom zaoblením prechádza v rovné dno. Jednoducho otvorené oblo ukončené ústie typu „7“ má žliabok na vnútornej strane. Z areálu Dominikánskeho kláštora pochádza menšia panvica s mohutnejšou rúčkou, s baňatým telom a von

vyhrnutým okrajom typu „8“, ktorá je rovnako ešte zaradená do záveru stredoveku (Rusnák 2009, tab. 40: 3).

Z Hanigovského hradu je úlomok zeleno glazovanej baňatej panvice z okruhu svetlého riadu s výraznejším žliabkom na vnútornej strane a jednoduchou nečlenenou rúčkou (Comisso 2014, obr. 219). Skôr s novovekou etapou osídlenia súvisí rekonštruovateľná panvica s guľovitým telom a mierne otvoreným ústím so žliabkom na vnútornej strane z Červeného Kláštora (Čaplovič 1971, obr. 7). Rúčka je z väčšej časti odlomená, s pomerne malým vnútorným otvorom. Z Rzeszowa okrem panvíc s užším hrdlom a otvoreným ústím odvodeným od hrncovitých tvarov sú doložené aj panvice stredovekých foriem vypuklého tvaru s oblým prechodom v dno. Okraj je mierne vyklonený so žliabkom na vnútornej strane (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XXV).

Z výskumu deštrukcie ranonovovekej pece z hradu Ňaláb v Koroleve pochádzajú aj úlomky glazovaných panvíc so zaobleným telom, s miernym zúžením v hrdle a esovite ukončeným ústím typu „5“. Na prítomnosť mis/panvíc upozorňovali aj ďalšie glazované ústia identickej formy (Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2018, ris. 8: 13; 47: 6; 49: 22). V tomto súbore sa nachádza zároveň aj panvica podobného baňatého tvaru s identickým okrajom avšak s výraznejšie odsadeným dnom. Ide nepochybne o misovitú formu nádoby, na čo poukazuje aj nedbalé nasadenie nôžky (Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2018, ris. 47: 4). Z toho istého hradu pochádza mladšia glazovaná panvica s guľovitým telom s postupným prechodom v zarovnané dno, zúženým hrdlom a von otvoreným profilovaným ústím typu „5“. Zachovaná rúčka má mierne rozšírený koniec s guľovitým ukončením a zúžením do úzkeho otvoru. Nôžky majú nahor stočené konce. Na tele je pás rebrovania (Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2011, ris. 5: 1).

Rekonštruovateľná miska s vodorovným okrajom z hradu Šariš rovnako nie je ojedinelým prvkom v novovekej keramike. Nízke misky s baňatým telom a vodorovne zrezaným alebo len oblo ukončeným okrajom bez profilácie sú doložené z neskorostredovekého súboru z Krásnej and Hornádom (Polla 1986, obr. 114: 1, 10). Z včasnónovovekých súborov sú prítomné rekonštruovateľné exempláre so slabo odsadeným dnom najmä z poľského Podkarpatska, dokonca aj vo variante s pretláčaním na okraji (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XXXIX: 5; XLI: 6).

Nepochybne panviciam patria úlomky nádob s nízko položeným lomom, tvoriace tvarovo druhú podskupinu. Priame kónické steny prechádzajú ostrým lomom v spodnú, mierne vypuklú časť dna šošovkovitého tvaru. Charakteristickým prvkom je pochopiteľne rúčka vyrastajúca pod okrajom a z dna vystupujúce tri (zväčša) zahrotené nôž-

ky. Okraj je mierne vyhrnutý s oblo ukončeným koncom na vnútornej strane so žliabkom (typ „7“ v „DP autora“ – tab. XVIII: 10), mierne zhrubnutý na vonkajšej strane so zarovnaním formou rímsy (typ „6“ v „DP autora“ – tab. XVIII: 8, 11), či mierne nahor vytiahnutý na vonkajšej strane s esovite profilovanou rímou (typ „5“ v „DP autora“ – tab. XIX: 4). Celé nádoby môžeme študovať z bohatších fondov (Blažková 2013, tab. VI: 1–3, 8; VII: 3). Do počiatku 16. stor. je kladený výskyt takýchto panvíc aj z Bratislavy (Hoššo 1997, tab. III: 11). Z prostredia Žiliny sú publikované 2 úlomky panvíc s pomerne strmými stenami a vypuklým dnom. Ústie má buď šikmo dovnútra zarovnaný okraj typu 7, resp. výraznejšie zhrubnutý koniec typu „6“ (Španihel 2015, tab. 2: 3, 4). Panvica z Lietavy s vypuklým dnom má len mierne vyhrnuté ústie (Bielich 2015, obr. 11: 9).

Bohatý pražský súbor dokladá okrem vyššie uvedených panvíc s lomom a šošovkovitým dnom, rovnako aj panvice s lievikovitými stenami, ktoré ostrým lomom prechádzajú v priame dno, dokonca v prípade väčších exemplárov zo 17. stor. okrem tradičnej rúčky aj s ďalším uchom (Blažková 2013, tab. 6: 5, 9), ďalej panvíc s kónickými stenami s prechodom do rovného dna formou zaoblenia (Blažková 2013, tab. 6: 7; 7: 2). Za mladší prvok zo 17. stor. je považované zalomenie nôžok smerom nahor (Blažková 2013, 210). Medzi kónickými tvarmi s rovným dnom sú však aj evidentné misy, niekedy aj s aplikáciou ucha (Blažková 2013, tab. 5: 8, 11, 12).

Ďalšie fragmenty tretej podskupiny takýchto nádob lievikovitých tvarov z hradu Šariš už preto nemožno s istotou zaradiť ku konkrétnym formám mis/panvíc. Časť týchto fragmentov má profilované ústia typu „5“ (tab. XIX: 3, 5, 7). Nepochybne panvici patrila fragment dovnútra zatiahnutého ústia (typ „10“ v „DP autora“), na čo upozorňuje poškodený povrch po odlomenej rúčke (tab. XIX: 1). Skôr k misám kužeľovitého tvaru patria priame ústia s ovalným okrajom (typ „8“ v „DP autora“ – tab. XVII: 3, 6). V prípade prvého fragmentu by sa prihovárala prílišná tenkostennosť črepu, v prípade druhého okraja zdrsneného na tele rebrovaním fakt, že svojou veľkosťou a hrúbkou črepu sa zrejme približuje veľkým misám. K stredne širšej mise alebo väčšej panvici patrilo aj ďalšie ústie s mierne do vnútra stiahnutým a zarovnaným okrajom (typu „6“ v „DP autora“), na vonkajšej strane aj s úzkym pásom rebrovania pod okrajom (tab. XIX: 10).

Bratislavský materiál dokladá panvice s takmer kolmými stenami zdrsnené rebrovaním s uzavretou rúčkou a nôžkami so stočeným koncom. Okraj je vodorovne zarovnaný a na konci mierne previsnutý. Z mesta pochádza aj úlomok kónickej misy s ovalným okrajom. Z ústia vyrastá smerom nahor uchovité držadlo (Hoššo 1997, tab. III: 10, 12).

Z Kysuckého Nového Mesta je doložená veľmi nízka kónická miska zdobená bielymi maľovanými kružnicami pod glazúrou (*Španihel* 2014, tab. VI: 7). Z hradu Lietava je kónická misa s rozšíreným okrajom typu „6“ (*Blielich* 2015, obr. 11: 8).

Na výskyt kónických foriem vo východoslovenskom prostredí už v závere stredoveku poukazujú nálezy z Krásnej nad Hornádom (*Polla* 1986, obr. 114: 6). Krasnianska panvica má strmé kónické steny s mierne vykloneným okrajom so žliabkom pre pokrývku. Rúčka je na konci mierne rozšírená a esovite profilovaná. Prechod tela v priame dno je ostrým lomom. Na výskyt lievikovitých panvíc s jednoduchým nečleneným koncom prechádzajúcich ostrým lomom v priame dno poukazujú však nálezy zo Stropkova (*Kotorová-Jenčová* 2013, tab. II: 9) a poľského Podkarpatska (*Lubelczyk* 2017, Tab. XXXIX: 1). Z Levoče–Červenej chyžky je úlomok panvice s okrajom typu „6“. Strmé steny kónického tvaru prechádzajú miernym zaoblením v rovné dno (*Čurný, v tlači*).

Vysokú variabilitu panvíc dokladajú aj 3 rekonštruované predmety s kónickými stenami a mierne do vnútra zatiahnutým ústím typu „10“ z obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach (*Čurný/Luštíková/Čurný/Volovár* 2020, Pl. III: 5, 10, 11). Najmenšia má strmé steny, pomerne hlboké telo a jednoduchú valcovú rúčku ukončenú len posilneným malým prstencom. Druhá panvica má rovnako pomerne strmé steny a výrazne vyššie nôžky. Rúčka sa postupne rozširuje, v ukončení s rímsovitou profiláciou. Naproti tomu tretia panvica je plytšia nádoba s pomerne šikmými stenami a kratšími nôžkami. Malá rúčka má guľovité rozšírenie konca s uzatvorením v malý otvor. Steny sú zdrsnené rebrovaním.

Aj materiál z hradu Šariš poukazuje na mimoriadne rôznorodé formovanie rúčok. Najjednoduchšie predstavujú rúčky s mierne rozšíreným koncom (tab. XVII: 7, 9). Pomerne časté sú rúčky s mierne rozšíreným koncom s esovite profilovanou rímsoú (tab. XVIII: 3, 7; XIX: 6, 8). Novou formou rúčok na počiatku novoveku sa stávajú panvice s guľovito rozšíreným koncom, avšak na konci so zúžením na malý otvor (tab. XVIII: 1, 2, 4, 5). Obe formy nachádzame okrem Košíc aj v ďalšom zlomkovitom materiáli z východného Slovenska (*Uličný* 2002, obr. 168: 4; 2003, tab. IV: 21–23, *Kotorová-Jenčová* 2013, tab. II).

Zdá sa, že vývoj smeroval od hlbších panvíc s menšími ústiami k výraznejšiemu rozšíreniu plochých panvíc s väčším priemerom. Popri nich sa naďalej vyrábali aj panvice s menším priemerom ústia. V prípade Stropkova sú doložené typologicky mladšie nôžky s ohnutými koncami nahor.

Vzácné sú vo východoslovenskom prostredí zastúpené aj ďalšie formy misovitých nádob. Z hradu Šariš máme bezpečne doložené cedníky. Zachované

ústie pochádza z nádoby skôr baňatého tvaru s klasickým držadlom ako u panvice (tab. XVII: 2). Okraj je mierne rozšírený a takmer nevýrazne vyhrnutý s oblo ukončeným koncom (typ „9“ v „DP autora“). V spodnej časti tela sú typické, husto radené kruhové otvory. Na výskyt týchto nádob upozorňovali aj ďalšie perforované črepy (tab. XVII: 4). Z Rzeszowa je úlomok ústia cedníka s guľovitým telom a mierne do vnútra stiahnutým ústím. Opatrený je však klasickým uškom (*Czopek/Lubelczyk* 1993, tab. XXIII: 8). Celý cedník zo Strážnice má rovnako baňatý tvar. Ústie má „hrncovité“ zúženie hrdla a mierne ovalený koniec. Nádoba je opatrená uškom (*Pajer* 1982, obr. 16: 3). Materiál z Pražského hradu obsahuje lievikovitý cedník s rúčkou (*Blažková* 2013, tab. 8: 2). Z obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. 57/A v Košiciach pochádza cedník v tvare nízkej kónickej misy (*Čurný/Luštíková/Rusnák/Volovár* 2020, Pl. IV: 8). Esovite prehýbané telo je ukončené vodorovne zarovnaným okrajom. Z kaštieľa v Činadieve na Ukrajine bol vyzdvihnutý úlomok dna cedníka zrejme lievikovitého tvaru (*Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko* 2013, tab. XVII: 9).

Bohatý súbor z Pražského hradu dokladá aj ďalšie misovité formy, ktoré sme v materiáli zo Šariša neidentifikovali. Patria k nim pekáče s rúčkou, prerezávané misy s postrannými uchami na nôžkach, podnosy, či špecifické misky s baňatým telom podľa nemeckej terminológie nazývané ako šály. Majú buď neprofilovaný alebo mierne vyhrnutý okraj, odsadené dno najčastejšie formou prstenca a vodorovne nasadené úchytky trojuholníkového či oblúkovitého tvaru (*Blažková* 2013, 213). Prerezávané misy a šály sú doložené z Bratislavy (*Hoššo* 1997, tab. III: 2, 3). Zo Stropkovského hradu pochádza podnos (*Kotorová-Jenčová* 2013, tab. III: 5). Plochá miska šošovkovitého tvaru je osadená na pomerne vysokej nôžke, tvorenej zvonovitou základňou a oblým nodom.

Pokrývky

Poslednú skupinu plochých nádob tvoria pokrývky. Zo stredoveku prežíva tradičný typ kužeľovitých pokrývok s výraznejšie odčleneným gombíkom (dnom) s priemerom sa pohybujúcim najčastejšie v rozmedzí 3–5 cm. Telo môže byť zvlnené aj do zvonovitej formy. Vyskytuje sa medzi svetlou keramikou, ako aj v skupine červeného, výnimočne aj hnedého riadu.

Z hradu pochádza kresbovo rekonštruovateľná pokrývka s pr. ústia 18 cm a výškou 5,5 cm (tab. XI: 7). Priemer ústia pri fragmentárnom materiáli sa pohybuje v rozmedzí 15–30 cm, čo naznačuje, že sa používali na prekrytie stredne veľkých až veľkých hrncov. Okraj je mierne rozšírený, či už s oblo

alebo hrotito ukončeným koncom (tab. XI: 11, 13). Vyskytujú sa aj exempláre s výraznejším žliabkom na vnútornej strane, rovnako s oblo alebo hrotito ukončeným koncom (tab. XI: 7, 8, 12). Výnimočne bolo vodorovné zrezanie okraja (tab. XII: 12).

Podobne ako v neskorom stredoveku nachádzame širokú škálu tvarov gombíka. Najčastejšou formou je výraznejšie vyčlenený gombík rozširujúci sa až v hrotité ukončenie na spodnej ploche zrezaného dna (tab. XI: 1, 2, 6, 7). Doložené sú varianty s bočným skosením (tab. XI: 3), resp. slabo vyčlenený gombík so zaoblenými okrajmi (tab. XI: 4). Je otázne, či s pokrývkou súvisí širšia nôžka s tenkými stenami rýchlo sa rozširujúcimi do strán (tab. XI: 5). Charakteristickým prvkom týchto predmetov v období raného novoveku je perforácia v strede dna (tab. XI: 3, 6, 7), resp. úprava vonkajšieho povrchu zelenou, menej hnedou glazúrou na svetlom riade (tab. XI: 6).

Tradičné pokrývky na hrnce v ranom novoveku teda plne nadväzujú na svoje neskorostredoveké predchodkyne. S výnimkou glazovania, či perforácie dna nezaregistrovali sme žiadny typový vývoj týchto nádob. V ranom novoveku dominantnejšie sa však stávajú skôr ploché formy týchto nádob (Blažková 2013, 210). Takáto plochá pokrývka pochádza aj z obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach (Čurný/Luštiková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. I: 11). Kužeľovité až mierne zvonovité pokrývky s rovnako formovaným okrajom a gombíkom sú doložené aj z poľského Podkarpatska (Czopek/Lubetczyk 1993, tab. XXII: XXVII: 2).

Charakteristickým prvkom pre raný novovek je rozšírenie pokrývok aj pre iné formy nádob. Rekonštruovateľná je nádobka zvonovitej formy s rebrovaním zvlnenými stenami a takmer kolmým ukončením ústia s priemerom 8,5 cm. Predmet má výšku 6 cm, pričom je ukončený typickým v strede perforovaným gombíkom (tab. XII: 5). Vonkajší povrch je pokrytý glazúrou. Zaiste sa ňou zakrývali nádoby z okruhu stolového riadu, či už hrnčeky alebo džbány. Svojou formou kolmo nasadeného ústia má vzdialenú paralelu napr. so svetlou pokrývkou avšak bez rebrovania tela, ktorá zakrývala fľašovitú nádobu s pokladom mincí zo začiatku 17. stor. z Vrbovíc nad Rimavicou (Kraskovská 1980, 95).

Rovnako v okruhu svetlého riadu sú doložené glazované pokrývky kužeľovitého tvaru, zrejme rovnako ukončené gombíkom (tab. XII: 4, 8). Kolmo nasadený okraj je výrazne odsadený od najväčšej vydutiny nádoby. Istou modifikáciou tohto typu je obojstranne glazovaná nádobka rovnako s odsadeným kolmo nasadeným, avšak len kratučkým okrajom formou rebierka (tab. XI: 10). Takéto pokrývky pre stolovú keramiku sa v českej literatúre označujú ako veká – „víčka“ (Blažková 2013, 210). Rekonštruovateľný exemplár pochádza aj z Rzeszo-

wa (Czopek/Lubetczyk 1993, tab. XXII: 1), ďalší glazovaný fragment z hradu Seredné (Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2013, tab. VIII: b26). Jednoduchá pokrývka kužeľovitého tvaru avšak s kolmo nasadeným okrajom prekryvala džbánok s pokladom mincí v Hostiach (Kraskovská 1980, 100). Príslušnosť k stolovej keramike dokladá aj aplikácia glazúry.

Skôr ako pokrývku stolovej keramiky interpretujeme aj ďalší predmet s výškou 3 cm. Valcovitá nízka nádobka má priemer len 10 cm. Patrí do okruhu svetlého riadu. Na vonkajšom povrchu tela, a čo je podstatné, aj na dne sa nachádza výzdoba formou zväzku viacnásobných vlnoviek a línii (tab. XII: 2).

Zo Strážnice je doložené veko jednoduchej misovitej formy s rovným dnom a mierne rozšírenými stenami. K otváraniu (preklopeniu) tohto poklopu slúžil esovite profilovaný kolík. Poklop bol pevne pripojený k džbánu prostredníctvom kruhovej perforovanej úchytky (Pajer 1982, obr. 13: 1), ktorá zapadala medzi dve podobne formované úchytky na džbáne a spojené pôvodne kolíkom. Fragment okraja džbánu s takouto úchytkou pochádza z Košíc (Rusnák 2014, tab. VIII: 8). Takéto poklopy boli však vyrábané predovšetkým v kovovom materiáli, ako dosvedčujú v múzejných zbierkach zachované luxusné majolikové džbány.

Pokrývkami boli výnimočne vybavené aj tanierovité misy užívané pri stolovaní. Dosvedčuje to rekonštruovaná pokrývka s pr. ústia 30 cm. Telo má mierne zvonovitú formu, na ploché dno s priemerom 10 cm je osadené uchovité držadlo. Predmet tvorí súčasť oxidačne vypaľovanej skupiny riadu. Na vonkajšej strane je zdobený rytými líniami a vlnovkami, pričom je prekrytý zelenou glazúrou (tab. XII: 6 – kresba bez mierky prevzatá z výskumnej dokumentácie).

Džbány, krčahy, vazy, fľaše, konvice

Okrem hrncovitých, tanierovitých a misovitých foriem jednoznačnou súčasťou keramiky z počiatkov novoveku je skupina stolovej keramiky užívaná na tekutiny. V drvivej väčšine je reprezentovaná džbánmi, ktoré prevažujú nad krčahmi s užším ústím. Iné formy sú vzácné. Podľa analýzy okrajov ide o najmenej zastúpenú zložku riadu. Nízke štatistické zastúpenie je dané najmä tým, že ide o nádoby s najužším ústím, ktoré po fragmentácii vykazujú tak aj najnižší podiel v analýze okrajov oproti reálnemu druhovému podielu takýchto nádob.

V keramickom fonde z hradu Šariš približne polovica predmetov patrila do okruhu svetlého riadu, druhá polovica bola vyrobená z tradičných železitých hrnčiarskych hlin, vypaľovaná v oxidačnej atmosfére do červených, resp. červeno-hnedých odtieňov. Len mizivé percento uvedeného riadu

patrí k slabšie vypálenej hnedo-sivej keramike. Niekoľko ojedinelých fragmentov nájdených na hrade možno zaradiť k sivo-čiernym zadymovaným krčahom zdobených vlešťovaním.

Podobne ako v neskorom stredoveku, aj počiatkom novoveku medzi stolovou keramikou užívanou na tekutiny si ústredné postavenie udržiavajú džbány. Bohužiaľ materiál z hradu je príliš zlomkovitý, a tak rekonštruovateľný bol len jediný menší džbánok s pr. ústia 4 cm a výškou 11 cm (tab. XIV: 13). Dokladá typickú ranonovovekú formu súdkovitej nádoby s výrazne oddelenou nôžkou a mierne roztvoreným ústím. Vo fonde z hradu zastupuje zároveň najmenšie nádoby tohto druhu doložené drobnými ústiami a spodnými časťami s mierne odsadeným dnom (tab. XIII: 18; XIV: 2, 12). Aj bohatá zbierka predmetov zo zahĺbeného obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach dokladá prítomnosť i drobných, v tomto prípade baňatých džbánoch už guľovitej formy (Čurný/Lušíková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. IX: 4, 5, 9).

Oveľa častejšie sa vyskytovali džbány stredných až väčších proporcií. Zlomkovitý materiál, bohužiaľ, nedovoľuje určiť ich celkové rozmery. Priemer ústia sa pohybuje najčastejšie v rozmedzí 8–12 cm. Najmä v okruhu červeného riadu sa naďalej vyskytovali veľké baňaté džbány približujúce sa svojimi proporciami hrncom. Mali vajcovitý (tab. XIV: 14), ale skôr už častejšie aj súdkovitý tvar (tab. XIV: 10). Telo sa smerom nadol postupne zužuje. Je zrejme, že časť nádob má priamy prechod v dno v ničom sa neodlišujúce od dien hrncov. Časť džbánov z tejto „masívnejšej“ podskupiny má však zúženú nôžku a prstencovite rozšírené dno (tab. XIV: 15). Zúžené hrdlo prechádza do mierne roztvoreného ústia, niekedy s dovnútra zatiahnutým koncom. Charakteristickým prvkom je ucho vyrastajúce pod ukončením okraja a dosadajúce na najväčšiu vydutinu. Analógiou k zlomkovitému materiálu z hradu je napr. horná časť neglazovaného džbánu väčších proporcií z Mäsiarskej ul. v Košiciach (Rusnák 2014, tab. IV:1).

Od záveru stredoveku sa však obľúbenými stávajú skôr stredne veľké džbány štíhlejšieho tvaru (Uličný/Đurišová 1999, tab. IV: 1–4; V). Pokiaľ v záverečnej fáze stredoveku prevládali ich vajcovité formy, v ranom novoveku sa výraznejšie začínajú presadzovať džbány súdkovitých foriem. Telo sa postupne zužuje v užšie dno (tab. XIII: 19), ktoré je niekedy mierne odsadené. Ústia majú rovnako lievikovitú formu, niekedy s miernym dovnútra zatiahnutým koncom. Bohužiaľ, fragmentárny materiál z hradu neposkytol reprezentatívnejšie exempláre. Domnievame sa, že v svojich formách sa približovali rekonštruovanému malému džbánu. Väčší počet takýchto štíhlejších džbánov so súdkovitým telom

pochádza z výskumu na Mäsiarskej ul. v Košiciach (Rusnák 2014, tab. IV: 2, Čurný/Lušíková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. VIII: 4, 5, 8, 9).

V ranom novoveku sa začína zároveň uplatňovať nový druh štíhleho džbánu hruškovitého tvaru, ktorý je typický pre mladšie úseky novoveku. Je charakteristický nízko položenou vydutinou, z ktorej postupne vyrastá pomerne dlhé hrdlo do mierne roztvoreného ústia. Z hradu je doložený baňatý fragment s glazúrou na vnútornom povrchu (tab. XV: 6). Takéto hruškovité formy sú doložené z obj. 4/09 z Mäsiarskej ulice z Košíc, aj z poľského Podkarpatska (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XXXVI: 1).

Od neskorého stredoveku zrejme prežívajú aj formy nižších džbánov so silne guľovitým telom (Uličný 2018, tab. XII: 10). Dosvedčujú to ranonovoveké nálezy z Košíc (Rusnák 2014, tab. XV: 3). Džbánok s guľovitým telom bohato zdobený farebnými hlinkami pod transparentnou glazúrou s rastlinným rozvilinami a vtáčikmi pochádza z nepublikovaného ranonovovekého súboru zo studne z Hlavnej ul. č. 79 v Prešove (zbierka uložená v KPÚ Prešov). Je veľmi pravdepodobné, že takéto výtvarne náročné džbány napodobovali habánsku fajansu, kde práve džbány guľovitej formy sú hojne zastúpené (Pajer 1982, obr. 17, 18; 2001, obr. 32, 33, príl. XI).

Nepostrádateľným prvkom džbánov je uško vyrastajúce z okraja (alebo tesne pod okrajom), dosadajúce na najväčšiu vydutinu. Má podobne ako hrnce prežliabnutý tvar, niekedy aj so stredovým rebrom, bežne sa však vyskytujú aj pásikové uška už bez prežliabnutia. Novšie výskumy však naznačujú, že v hmotnej kultúre sa nachádzali aj vázovité nádoby, ktoré sa odlišovali od džbánov len absenciou ucha. Veď takéto kvetinové vázy sú výzdobným motívom aj na kachliciach.

Podstatným prvkom džbánov je rovnako pomerne dlhšie ústie. Vyskytuje sa v jednoduchej lievikovitej forme s oblo ukončeným koncom typu „a“ najmä v deriváte so žliabkom tesne pod okrajom (typ „a1“ v „DP autora“ – tab. XIII: 6, 7, 9–11, 14), žliabkom tesne pod koncom a nižšie položeným nevýrazným rebierkom (typ „a2“ v „DP autora“ – tab. XIII: 12), ojedinele bez žliabku, ale s rebierkom (typ „a3“ v „DP autora“ – tab. XIII: 8).

Druhou základnou podskupinou ukončenia sú rovnako von roztvorené ústia, avšak s mierne dovnútra zatiahnutým oblo ukončeným koncom (typ „b“ v „DP autora“ – tab. XIV: 4). Najčastejšie sú doložené jeho deriváty so žliabkom tesne pod koncom na vonkajšej strane (typ „b1“ v „DP autora“ – tab. XIV: 3, 7, 13), žliabkom a nevýrazným rebierkom (typ „b2“ v „DP autora“ – tab. XIV: 1, 2, 5), ojedinele bez žliabku ale s rebierkom (typ „b3“ v „DP autora“ – tab. XIV: 6).

K zriedkavejším formám ukončenia ústí môžeme zaradiť rímsovito esovite profilované okraje na vnútornej strane so zväčša nevýrazným žliabkom (typ „c2“ v „DP autora“ – tab. XV: 2, 3, 6), či rímsovito ukončený okraj s výraznou lištou (typu „c3“ v „DP autora“ – tab. XV: 1). Nachádzajú sa aj prechodné tvary ako ústie džbánu s ukončením na rozhraní typov „a2“/„c2“ (tab. XV: 5).

Druhý typ nádob na tekutiny predstavujú krčahy s úzkym ústím (uvádzané v etnologickej literatúre aj ako chladiace džbány, či koršovy). Vydeľujúcim znakom je mimoriadne úzke hrdlo. Podobne ako u džbánov vyskytujú sa rovnako vo viacerých tvarových obmenách. Zdá sa, že na rozdiel od džbánov v tejto skupine prevládajú skôr väčšie baňaté nádoby súdkovitého alebo vajcovitého tvaru. Telo sa postupne zužuje, pričom dná sa svojimi parametrami približujú hrncom. V hornej časti sa naopak zužujú v úzke hrdlo. V pokračovaní nahor sa najprv rozširujú vo výraznejšiu lištu, z ktorej vyrastá zväčša jednoduché pásikové ucho. Nad touto lištou sa hrdlo opätovne zužuje, pričom samotné ukončenie ústia je znovu mierne pootvorené (typ „d“ v „DP autora“ – tab. XIII: 1–4). Materiál z hradu dokladá výskyt pomerne veľkých baňatých krčahov skôr vajcovitého tvaru (tab. XIII: 15). Zdá sa však, že bežnejšie boli skôr súdkovité formy. Celý exemplár tohto typu pochádza z Kostolného námestia z Kežmarku (Kučerová 2013, obr. 18: 7). Baňatý krčah tohto typu bol vyzdvihnutý aj z Mäsiarskej ulice v Košiciach (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. III: 7).

Druhý typ predstavovali štíhlejšie krčahy prevažne súdkovitej/guľovitej až hruškovitej formy. Telo sa postupne smerom nadol zužuje niekedy aj vo výraznejšie vydelenu nôžku. V hornej časti prechádza telo do úzkeho hrdla, avšak samotné ústie je lievikovite otvorené v derivátoch okrajov typu „a“ alebo „b“. Charakteristickým prvkom je prehnutie ústia do pyšteka. Vo vnútri pod okrajom je nádobka často uzavretá keramickým sitkom. Ucho vyrastá z okraja a dosadá na plecía nádoby. Okrem pásikových sa vyskytujú aj oválne trúbkovité duté uchá s výstupkovitým picím otvorom na hornej časti. V materiáli z hradu je doložený krčah tohto typu zadymovaným ústím s okrajom typu „a1“ (tab. XIII: 5). Celé nádoby pochádzajú z obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach (Čurný/Lušítková/Rusnák/Volovár 2020, Pl. VIII: 1–3).

Okrem džbánov a krčahov sa môžu vyskytnúť zriedkavo aj ďalšie typy nádob. Z hradu Šariš pochádza ústie na hrdle bohato zdrsnené rebrovaním. Okraj je len mierne zhrubnutý, oblo ukončený a von vyhrnutý (typ „d“ v „DP autora“ – tab. XIII: 13). Predmet z okruhu červeného riadu postráda aplikáciu glazúry. Nemožno vylúčiť, že pochá-

dza z fľašovitej nádoby alebo z konvice.

S konvicou spájame úlomok trúbkovitej výlevky z okruhu svetlej keramiky (tab. XIX: 9). S istotou nejde o rúčku z panvice, vzhľadom k tenkostennosti črepu a aplikácie glazúry na oboch povrchoch. Koniec koncov konvice aj keď ako veľmi zriedkavá forma sú vo východoslovenskom materiáli doložené ako vo vrcholnom tak aj v neskorom stredoveku.

Zdá sa, že na rozdiel od hrncovitých a misovitých nádob, bola na stolovú keramiku na tekutiny takmer pravidelne aplikovaná glazúra. Ústia džbánov bez aplikácie glazúry sú vzácne (tab. XIII: 5, 13; XV: 2, 3). Na rozdiel od tanierovitých nádob, kde je pravidlo glazovania vnútorného povrchu, na džbánoch sú evidované viaceré formy úpravy. Zdá sa, že pomerne rýchlo sa rozšírili džbány s glazúrou na oboch povrchoch. Doložené sú však ústia džbánov len s glazúrou na vnútornom povrchu (tab. XIV: 4), resp. vnútornom povrchu a vonkajšej časti ústia (tab. XIII: 15; XV: 6). Vyzdvihnuté boli však aj drobné úlomky dien stolovej keramiky s aplikáciou glazúry len na vonkajšom povrchu (tab. XIII: 18, 19). Ich tvarová príslušnosť však nie je úplne istá.

Pri svetlom riade v drvivej väčšine prípadov prevažuje použitie zelenej glazúry nad hnedou, nechýbajú doklady použitia oboch glazúr (buď v striedajúcich pásach na vonkajšom povrchu, alebo osobitne na vnútornom a vonkajšom povrchu). Pri bežnej hrncine nachádzame zelenú, hnedú a pri výtvare náročnejšie maľovanom riade aj svetložltú glazúru.

Zlomkovitý materiál len veľmi nedostatočne dovoľuje charakterizovať výzdobu týchto nádob. Môžeme predpokladať, že podobne ako pri hrncoch môžu sa objavovať jedince úplne absentujúce akúkoľvek výzdobu. Úspornou formou úpravy tela je ryha na pleciach (tab. XIII: 15; XIV: 7, 13; XV: 6), miestami doložená je aplikácia viacerých rýh alebo častejšie rebrovania na hrdle a pleciach (tab. XIII: 5, 13; XV: 2). Výnimočne sa vyskytuje na hrdle aj pretláčaná plastická páska.

Niektoré džbány z okruhu svetlej keramiky sú zdobené radielkovou výzdobou. Tá je často spojená s rytím, pričom výzdoba môže byť umocnená na vonkajšom povrchu so striedaním plôch pokrytých zelenou a hnedou glazúrou. Uplatňuje sa buď jednoduchá radielkom aplikovaná výzdoba najčastejšie formou obdĺžnikov v páse (tab. XV: 4). Zachytené sú aj zložitejšie obrazce – v páse radené rozetky, linky, cikcaky, krížiky a poloblúčky (tab. XV: 7). So stolovou keramikou môže súvisieť obojstranne glazovaný črep z tela nádoby zdobený vtlačenými mesiačikmi formou razítka (tab. XII: 7). Nie je zrejmé, či so stolovou keramikou alebo či skôr s hrncami súvisia úlomky z pliec nádob na vnútornej strane so zelenou a zvonku s hnedou glazúrou. V poliach

oddelených ryhami sú rôzne obrazce kosodĺžnikov, šikmých pásov, rozetiek, či vetvičiek (tab. XII: 1, 3).

Charakteristickou pre stolový riad sa stáva maľovaná výzdoba. Vystupuje v jednoduchšej forme, keď priamo na oxidačne vypaľovaný črep je aplikovaná geometrická výzdoba bielou, resp. bielou a tmavohnedou hlinkou pod žltou, hnedou, resp. zelenou glazúrou (tab. XIII: 6, 9, 16). Pozostáva najmä z rôznych pásov a vlnoviek.

V oveľa hojnejšej miere sa vyskytujú džbány a krčahy s umelecky náročnejšou výzdobou. Povrch oxidačne vypaľovaných nádob je opatrený bielou engobou, na ktorý je aplikovaný ornament tmavohnedou, svetlohnedou a zelenou farbou pod svetložltou glazúrou. Na ústiach sú doložené najmä geometrické tvary – rôzne obežné pásy, vlnovky, cikcaky, šikmé či kolmé linky (tab. XIII: 3, 7, 8, 11, 14; XIV: 1; XV: 5). Hlavná plocha výzdoby bola na pleciah. Doložená je rovnako v geometrických formách striedajúcich sa vertikálnych plôch pásov a vlnoviek buď len v tmavohnedej (tab. XIV: 14) alebo aj trojfarebnej podobe (tab. XIV: 11). Vyskytujú sa aj striedavé kolmé linky a špirály (tab. XIV: 8). Hlavný pás výzdoby môže byť realizovaný aj v horizontále, pozostávajúci napr. z farebných slniečok a mesiačikovitých oblúčikov (tab. XIV: 9; XV: 10). Vyskytujú sa aj vegetabilné prvky. Malý fragment z pliec nádoby dokladá striedavo maľovanú úponku a štylizovaný strapec hrozna, kontúrované tmavohnedou linkou a vyplnené hnedým a zeleným farbítkom (tab. XV: 8).

Podobne ako pri tanieroch je prítomné maľovanie s využitím tmavohnedej engoby. Tá je nanášaná v pásoch, pričom bielo maľovaný ornament je aplikovaný tak na engobu, ako aj na samotný črep. K tomuto typu patria fragmenty pliec džbánu zdobeného jeleňmi na páse tmavohnedej engoby. Pod hlavným pásom výzdoby pokračujú okružné biele linky na červenom črepe (tab. XIV: 10).

Bohatší materiál z českého prostredia dokladá širokú veľkostnú ako aj tvarovú škálu džbánov, krčahov a konvíc vajcovitého, súdkovitého či hruškovitého tvaru, od väčších baňatých foriem až po štíhlejšie exempláre (Blažková 2013, tab. 9–11). Vo výzdobe nachádzame rozmanité formy rytia, geometrického červeného maľovania, vtlačené pásy radielkom, tordovania povrchu, plastické aplikácie formou medailónov, lístkov či malín. Doložené je aj maľovanie formou jednoduchých pásov, roztečených engob, či umelecky náročnejšej výzdoby viacerými hlinkami pod glazúrou. Na pleciah sa sústreďujú hlavné pásy výzdoby formou geometrických obrazcov, rastlinných motívov, či antropomorfných scén. Vyskytujú sa viaceré výzdobné techniky s rôznorodou aplikáciou glazúr, akými sú mramorovanie, frkanie, trasakovanie, tupovanie,

v mladších celkoch zo záveru 17. až začiatku 18. stor. aj vpíjania glazúry. Na luxusné nádoby sú aplikované nálepy predtým osobitne vtlačených do formy, najčastejšie s biblickými motívami (*Renesanční Olomouc* 1998, 44, 46, 56, 92, 98).

Maľované predmety majú zhodné motívy. Príkladom môže byť rekonštruovaný maľovaný džbán z Olomouca. Má žlté obežné linky, pričom výzdoba sa koncentruje na tmavohnedých pásoch. Na postranných plochách sú pásy bodiek, či esíček, resp. ďalší pás striedajúcich sa dvoch geometrických prvkov za sebou. Na najširšom tmavohnedom páse je rozčlenená plocha girlandou, ktorá vymedzuje polia striedajúcich sa vtáčikov a kytíc, v spodnej časti s mriežkou.

Blízke šarišskej stolovej keramike sú predmety aj zo západného a stredného Slovenska. Hmotný materiál je publikovaný najmä ukážkovite. Napr. z výskumu v Nitre na Mostnej ulici pochádzajú 2 reprezentatívne nádoby (*Samuel* 2008, obr. 84: 2, 3). Jeden súdkovitý krčah s klasickým zúženým ústím s posilneným rebrom (z ktorého vychádza uško) a vyhrnutým ústím typu d je pokrytý od hrdla po maximálnu vydutinu geometrickou výzdobou maľovanou priamo na črep hnedou hlinkou formou obežných pásov, girland a vlnoviek. Ústie hrdla má na vonkajšej strane čiastkovo zelenú glazúru. Druhý krčah je rovnako súdkovitej formy. Väčšia časť tela je pokrytá hnedou engobou, na ktorej je aplikovaná maľovaná výzdoba bielou hlinkou pod žltkastou glazúrou. Pozostáva z obežných pásov, pričom hlavný motív sa nachádza na pleciah. Jeho základnú schému tvorí rozvilina v esovkovitom rytme s lístkami a špirálovitými úponkami. Obkročne sú umiestnené geometrizujúce strapce hrozna.

V bohatom súbore predmetov zo studne v Rimavskej Sobote boli doložené špecifické úlomky džbánov tureckej proveniencie. S domácim severokarpatským prostredím je spätý veľký baňatý krčah vajcovitej formy s ústím typu d zdobený na hrdle a pleciah maľovanými pásmi a vlnovkami aj s kombináciou s rytými ryhami formou sgrafita (Botoš 2012, obr. 6: 1; 7: 1). Pochádza odtiaľ aj užší krčah hruškovitej formy s von otvoreným ústím s vyčleneným pyštekcom. Uško mierne prežliabnutého tvaru je posadené už pomerne nízko pod ukončením okraja. Maľovaná výzdoba pod glazúrou je radená do horizontálnych pásov oddelených obežnými linkami. Na ústí sú špirálky, na hrdle šikmé linky, na pleciah hlavný pás výzdoby. V kolmou linkou oddelených poliach sa strieda motív rozety a geometrizujúci vlys z radených esíček a slniečok.

Mimoriadne časté sú nálezy menšej stolovej keramiky ako schránok pokladov mincí, častokrát však s poškodením ústia (*Kraskovská* 1980, 94–100). V prípade krčahov sú takmer pravidlom, naznačujúc, že

mohli byť využité nádoby už s odlomeným hrdlom. Z Hrkoviec pochádza malý krčah vajcovitého tvaru z polovice 16. stor. červenkastej farby, zdobený na pleciah ryhou. Vnútorý povrch a vonkajšia časť ústia je pokrytá zelenou glazúrou. Z Vrbovíc nad Rimavicou je malá fľašovitá súdkovitá nádoba z okruhu svetlého riadu. Zakrytá pokrývkou obsahovala poklad z počiatku 17. stor. Baňatý krčiaztek z Rimavskej Soboty z počiatku 17. stor. má súdkovitý tvar s pomerne výrazne oddelenou úzkou nôžkou. Patrí rovnako ku skupine svetlého riadu a na ústí bol opatrený zelenou glazúrou. Krčiaztek z Krakoviec z 1. polovice 17. stor. má baňaté telo priam už guľovitej formy. Oxidačne vypaľovaná nádoba má už glazovaný vonkajší povrch s aplikáciou škvrn rôznych farebných glazúr zrejme na bielej engobe. Z Vyhní pochádza torzo svetlého krčiazku guľovitej formy s pomerne úzkou nôžkou pokrytého zelenou glazúrou datovaný do 2. polovice 17. stor.

Nechýbajú ani doklady džbánov (Kraskovská 1980, 98–104). Sivohnedý džbánok z Bratislavy – Devína z 1. polovice 17. stor. má poškodené ústie. Telo je baňaté s pomerne nízko položenou najväčšou vydutinou. Z 1. polovice 17. stor. pochádza aj baňatý džbán súdkovitej formy z Hlohovca. Vyhrnuté ústie má mierne dovnútra zatiahnutý okraj. Na vonkajšom povrchu je biela engoba, na ktorej sú flaky zelenej a hnedej glazúry. Vnútorý a horná časť vonkajšieho povrchu sú pokryté žltkastou glazúrou. Baňatý džbánok guľovitej formy s nízko položenou najväčšou vydutinou a lievikovitým otvoreným ústím z 2. polovice 17. stor. z Unína je obojstranne opatrený hnedou glazúrou. Na pleciah sú flaky zelenej farby. Rovnako z 2. polovice 17. stor. pochádza štíhlejší džbánok súdkovitej formy s lievikovite otvoreným ústím z Cabaja. Ozdobený je bielymi linkami a vlnovkami na tmavohnedej engobe pod transparentnou glazúrou, pokiaľ na vnútornej strane je zrejme zelená glazúra. Baňatý džbánok z okruhu svetlej keramiky na vnútornej strane s glazúrou v Hostiach bol zakrytý glazovanou pokrývkou a ukrytý v závere 17. stor. Typický džbán hrúškovitého tvaru s odlomeným ústím z Môlče na vonkajšej strane so zelenou glazúrou pochádza až zo začiatku 18. stor. Spodná časť džbánu s guľovitým telom z rovnakého obdobia pochádza z Horného Vadičova. Na vonkajšom povrchu je pokrytá bielou engobou a transparentnou glazúrou s flakmi zelenej glazúry.

Stolová keramika z hradu Šariš má početné analógie aj vo východoslovenskom prostredí. Z Hlavnej ul. č. 65 v Prešove pochádza fragment výraznejšie členeného hrdla krčahu, zdobeného geometrickou výzdobou tmavohnedou hlinkou na bielej engobe pod transparentnou glazúrou (Uličný 2002, obr. 168: 2). Z výskumu na Slovenskej ul. č. 82 boli zís-

kané obojstranne glazované otvorené ústia typu „b2“ a „c2“ (Comisso/Uličný 2017, tab. VIII: 4, 5). Z výskumov v historickom jadre Prešova pochádza viacero celo rekonštruovateľných džbánov, bohužiaľ materiál je zväčša nespracovaný. Úlomky stolovej keramiky boli vyzdvihnuté aj z areálu Hanigovského hradu. Z obdobia formovania novoveku je doložený fragment glazovaného ústia zo svetlého krčahu s posilnenou lištou (Comisso 2014, obr. 201).

Publikované sú nádoby z vidieckeho prostredia z pokladov mincí (Kraskovská 1980, 95–104). Svetlý krčah z Bohdanoviec z prelomu 16. a 17. stor. má súdkovité telo a poškodené ústie. Vnútorý povrch a vonkajšie ústie bolo preliate zelenou glazúrou. Oxidačne vypaľovaný džbánok z Teriakoviec z počiatku 18. stor. má súdkovité telo a lievikovite otvorené ústie. Vonkajší povrch je pokrytý bielou engobou, ústie aj zelenou glazúrou. Rovnako z počiatku 18. stor. pochádza guľovitý džbánok/krčiaztek z Rokycan. Oxidačne vypaľovaná nádoba je zdobená bielo maľovanými pásikmi, poloblúčkami a bodkami.

V chronologicky premiešanom súbore z Hrnčiarskej ul. 12 v Košiciach sú početnejšie doložené úlomky aj z džbánov. V novovekej zložke je prítomné ústie priam valcovitej formy s jednoduchým okrajom typu „a1“, či obojstranne glazované ústie typu „b1“. Drobné formy zastupuje guľovitý džbánok s geometrickou maľovanou výzdobou na bielej engobe pod glazúrou (Uličný 2003, tab. IV: 7, 8, 13). Novoveká zložka bola rámcovo datovaná do 16.–18. stor., vzhľadom k prítomnosti úlomkov majolikového džbánu s maľovaným dekorom na modro glazovanom podklade, svojim dekorom však vychádzajúcim ešte z renesančnej ornamentiky. Najvýznamnejší ranonoveký súbor stolovej keramiky pochádza však z Mäsiarskej ul. č. 57/A. Ako už bolo naznačené vyššie, reprezentovaný je predovšetkým džbánmi a krčahmi súdkovitých až hrúškovitých, pri drobných nádobkách aj guľovitých foriem. V celkoch z počiatkových fáz novoveku nachádzame aj nádoby neglazované, resp. glazované len na vnútornom povrchu. Vo výzdobe je doložené radielko vo vertikálnych pásoch, rozliatie farebných engob na bielom podklade vo forme mramorovania, avšak bez krycej glazúry, či klasické maľovanie pod transparentnou glazúrou. Na jednom fragmente džbánu sú šikmé biele linky na hrdle, pokiaľ na pleciah je na tmavohnedom páse centrálny vlys výzdoby. V ráme tvorenom poloblúčkami sa strieda rozeta s ďalším štylizovaným dekorom. Mimoriadne významné sú úlomky s plastickou výzdobou, dokladajúce luxusný riad, ako ho máme doložený v celých formách z českého prostredia. Pokiaľ základné geometrické rámy a štylizované rastlinné doplnky boli formované na nádobe, zdá sa, už pri

vytáčaní, zobrazenia ľudských postáv boli vtlačené osobitne do formy a následne nalepené na nádoby (Rusnák 2014, tab. IV; XV: 3). Takéto luxusné predmety s nalepovaním sme pri spracovaní starších fondov z hradu Šariš nezaznamenali. Avšak úlomky z tela obojstranne glazovaného džbánu s plastickou výzdobou boli vyzdvihnuté na hrade Šariš v sezóne 2013. V okrúhлом ráme je čitateľná postava v renesančnom odeve (Uličný/Kováč/Timura 2014).

Chronologicky mladšiu skupinu predstavujú nádoby z obj. 4/09 (Čurný/Lušíková/Rusnák/Volová 2020, Pl. VIII, IX, XI). Stolová keramika si udržiava variabilné formy, čo sa týka veľkostí nádob, ich štíhlosti až guľatosti, či polohy najvyššej vydutiny (od vajcovitých po hruškovité formy). U džbánov nachádzame jednoducho vyhrnuté okraje typu „a“, vrátane ústí s dnu zatiahnutým koncom (typu „b“) v ich rozličných derivátoch. U krčahov dominujú hruškovité formy s ústím formovaným v pyštek a uzavretým sitkom.

Zdá sa, že maľovaná geometricko-rastlinná výzdoba na bielom podklade už akoby ustupuje. Vo výraznejšej miere je doložená výzdoba formou rôznorodej aplikácie engob (mramorovanie) a najmä glazúr – stekania v kolmých pásikoch, formou frkania, trasákovania či tupovania.

K dobre datovateľným, ale značne poškodeným predmetom patrí spodná časť guľovitého džbánu z okruhu svetlého riadu, ktorý ukrýval poklad mincí uložený do zeme počas povstania Gabriela Bethlena v Žalobíne. Ústie sa nezachovalo. Dokladá však výskyt džbánkov glazovaných len v polohe ústia na počiatku 17. stor. (Kotorová-Jenčová/Šafranko 2012, 49, 108). Starším z polovice 16. stor. je poklad mincí z Michaloviec, ukrytý však do väčšieho baňatého krčahu vajcovitého tvaru zdobeného úzkym pásom rebrovania na pleciah. Nádobu je rovnako, bohužiaľ, poškodená, avšak stopy svedčia rovnako o aplikácii glazúry len v polohe ústia (Gačková 2003, 41, obr. 10).

Len fragmentárny materiál z poľského Rzeszowa dokladá výskyt takmer valcovitých až mierne roztvorených lievikovitých ústí džbánov typu „a“, „b“, „c2“. Väčší fragment poukazuje na postupne sa presadzujúce hruškovité formy (Czopek/Lubelczyk 1993, tab. XXXVI). Z Czudca je rekonštruovateľný štíhly džbán súdkovitej formy s prežliabnutým uchom a výraznejšie profilovaným ústím typu „c2“ (Lubelczyk 2017, tab. XXXI: 1).

Východoslovenskému prostrediu sú blízke aj nálezy z Podkarpatskej Rusi. Z výskumu tamorších hradov pochádzajú prevažne nálezy krčahov. Z Koroleva je tradičný krčah vajcovitej formy s ústím typu „d“ a uchom prežliabeného profilu. Ďalší krčah má guľovité telo a ústie typu „b“, nepochybne pôvodne formované do pyšteka. Má trúbkovité

ucho s výstupkami picích otvorov, ktoré sú skôr formou plastického dekoru. Horná časť nádoby vrátane ucha je pokrytá červeno maľovaným dekorom. Jednotlivé horizontálne polia sú oddelené obežnými linkami. Na hrdle sú pásy šikmých liniek, na pleciah vetvičky v poliach delených kolmými linkami, na najväčšej vydutine pás špiráliek (Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2012, 8: 7. kúp; 9: 5. kúp; Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2018, ris. 48: 3, 4). Z kaštiela v Činadieve pochádza fragment krčahu s trúbkovitým uchom a picím otvorom. Na hrdle a pleciah je červený rastlinný dekor. Ústie typu „b“ je perforované drobnými otvormi (Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2013, tab. XVII: 23). Fragment širšieho súdkovitého krčahu na pleciah s rebrovaním s ústím typu „d“ bol vyzdvihnutý výskumom na hrade Seredné (Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2013, tab. IX: 1). Špecifickým prvkom v danom regióne je zriedkavé užitie glazúr. Zo Seredného však pochádza drobný džbánok guľovitej formy s výrazne odsadeným zúženým dnom a pomerne krátkym lievikovitým ústím typu „a“. Na vonkajšom povrchu je maľovaná výzdoba na svetlom podklade pod glazúrou, tvorená tmavohnedým pásom esíciok na ústí, pod ktorým sa nachádza šupinovú dekor vyplnený farebnými bodkami, v spodnej časti ukončený obežnými linkami (Prohnenko/Gomoljak/Zombor 2009, ris. 7: 1).

Vyššie opísané nálezy kuchynskej a stolovej keramiky predstavovali najpočetnejšiu, avšak nie jedinou súčasť materiálu z vypálenej hliny. Predmetom tohto príspevku nebola stavebná či technická keramika – tehly, dlaždice, pálená (aj glazovaná) krytina, kachlice, tegliky, či hlavice fajok. Osobitnou skupinou z hradu sú aj guľovité nádoby s úzkym von vyhrnutým ústím, na najväčšej vydutine s tromi úškami interpretované ako lampy, či bomby (Uličný 2018, 215). Nachádzané boli v súboroch s hmotným materiálom z neskorého stredoveku a počiatku novoveku.

DATOVANIE RANONOVOVEKEJ KERAMIKY

V európskom dejepisectve sa za tradičný prelom medzi stredovekom a novovekom považuje objavenie Ameriky. Aj vo väzbe na tento všeobecne prijímaný predeľ v poslednom období predmety zo záveru 15. až prvej polovice 16. stor. z chronologického hľadiska sa začínajú klasifikovať ako súčasť ranonovovekého hrnčiarstva (Blažková 2013, 184).

Periodizáciu keramiky z mladších úsekov stredoveku z územia stredného a západného Slovenska vypracoval J. Hoššo. Tretiu stredovekú fázu vývoja zaradil do 2. polovice 15. až po začiatok 16. stor.

(Hoššo 1983, 216). Neskoršie sformuloval náplň 4. prechodnej etapy, pre ktorú je charakteristická rovnováha medzi stredovekou tradíciou a nastupujúcou ľudovou keramikou (teda novovekou keramikou). Časovo ju zaradil do 2. a 3. štvrtiny 16. stor. (Hoššo 1986, 105–139). Táto periodizácia reaguje jednak na hraničný medzník prijímaný slovenskou historiografiou (bitka pri Moháči v roku 1526), ale predovšetkým kontinuovanie stredovekých foriem až do polovice 16. stor. (Hoššo 2004, 577).

Stotožňujeme sa s náhľadom J. Hošša, a tak najmä na základe celkového charakteru hmotnej kultúry sme zaradili obdobie 3. tretiny 15. – prvej tretiny 16. stor. ešte ako záverečnú etapu vývoja stredovekého hrnčiarstva na území východného Slovenska (Uličný 2018, 223).

Mierne odlišná periodizácia je vo výtvarnom umení a architektúre. Aj keď renesancia prichádza do Uhorska už v 2. polovici 15. stor., realitou sú naďalej prevažujúce gotické formy. Až druhá tretina 16. stor. sa všeobecne považuje za obdobie, kedy dochádza k výraznejšiemu odklonu od stredovekého zobrazovania a pohľadu na život a kedy už víťazia prvky renesančného umenia a myslenia. Nové trendy posilnené zaradením krajiny do veľkého sústátia Habsburgovcov znamenali aj nový prelom v materiálnej kultúre, a v rámci nej postupne aj v hrnčiarstve. Nakoľko v publikovaných fondoch z priestoru východného Slovenska stále zápasíme s absenciou reprezentatívnych a dobre datovateľných uzavretých celkov, musíme si naďalej pri časovom zaradení nástupu novovekej keramiky v prvom rade pomôcť písomnými prameňmi. Pre oblasť Šariša je kľúčovou občianska vojna medzi tábormi Ferdinanda Habsburského a Jána Zápoľského. Po turbulentných vojenských udalostiach dochádza totiž k zničeniu a opusteniu viacerých hradov (Kamenica, Haničovce, Šebeš). Súčasný intenzívny výskum týchto objektov prináša už významné hmotné pramene, ktoré sú uzavreté opustením objektov v 50-tych rokoch 16. stor. Zánikový horizont týchto opevnených sídiel potvrdzuje J. Hoššom formulovanú prechodnú fázu, ktorú klasifikujeme ako počiatočnú fázu ranonovovekej keramiky, ktorej začiatok treba hľadať pred polovicou 16. stor. V nižšie podanom texte sa pokúsime podať jej vnútorný vývoj.

Tak ako nie je zjednotená chronológia počiatku ranonovovekej keramiky, rovnako nie je zhodný náhľad na jej vyznievanie. V českej spisbe sa väčšinou kryje s renesančnou keramikou, a tak jej vyznievanie sa kladie do polovice 17. stor. (Blažková 2013, 184). V podmienkach východného Slovenska s týmto predelom však nemožno rozhodne súhlasiť. Archeologické výskumy naopak potvrdzujú, že po značných vývojových premenách dochádza naopak od prelomu 16. a 17. stor. k istej stabilizácii až priam

stagnácii vo vývoji keramiky. Nálezové súbory z 1. polovice a 2. polovice 17. stor. sa výraznejšie neodlišujú. Opätovne sú nám tak nápomocné písomné pramene. Väčšina hradov, ktorá prežila ničivé udalosti polovice 16. stor., začala totiž zanikať až počas stavovských povstaní v 2. polovici 17. stor., pričom definitívny násilný zánik takmer všetkých, vtedy ešte užívaných hradov súvisí so zákonným nariadením uhorského snemu z roku 1715. Hmotná kultúra zo zániku takýchto objektov (napr. z hradu Kapušany) má stále charakter hrnčiarstva raného novoveku, pričom sa výrazne odlišuje od mladších celkov z priebehu 18. – polovice 19. stor., ktoré poznáme z výskumov v mestských jadrách. Z uvedeného dôvodu kladieme vyznievanie keramiky staršieho novoveku až do 1. tretiny 18. stor.

VNÚTORNÝ VÝVOJ RANONOVAVEKEJ KERAMIKY

Nástup zmien v závere stredoveku

Ak chceme v plnej miere pochopiť dynamický proces formovania novovekého hrnčiarstva, musíme ešte obrátiť pozornosť na jeho stredoveké korene. Ako sme skonštatovali vyššie, keramika mladšieho horizontu neskoro-stredovekej keramiky má nepochybne prevažujúce stredoveké znaky. Postupne sa však objavujú aj nové trendy, ktoré sa plne presadia až s nástupom novoveku. V technológii výroby po polovici 15. stor. dochádza k definitívnemu zovšeobecneniu rýchlo rotujúceho hrnčiarskeho kruhu (Hoššo 1983, 219; 2004, 571, 572).

Najcharakteristickejším prvkom novovekej keramiky je zovšeobecnenie používania glazúr. Nálezy z Košíc naznačujú, že prvé glazované nádoby sa vo východoslovenskom prostredí ojedinele vyskytujú už v 2. polovici 14. stor. (Rusnák 2009, 92, 93). Avšak až v mladšej fáze neskoro-stredovekej keramiky sa glazovaný riad stáva pravidelnou, aj keď ešte slabo zastúpenou súčasťou inventára (zväčša nepresahujúc 10% podiel).

V závere stredoveku dochádza k zmenám v profilácii okrajov. Nemožno vylúčiť, že môžu súvisieť práve s komplikovanejším použitím glazúry na niektoré formy tradičných ústí, ako sa to predpokladá napr. pre skupinu ovalených okrajov na západnom Slovensku na počiatku novoveku (Hoššo 2004, 570). V skupine hrncovitých nádob sa prestávajú užívať esovite profilované oblo ukončené ústia na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom, resp. šikmým zarovnaním (typy „A“, „C“). Tieto ústia hrncov sa totižto už nepoužívali v čase nástupu sformovanej novovekej keramiky. Dominanciu nádobúdajú predovšetkým vodorovne zrezané ústia

typu „H“ a „K“, niekedy aj s pretláčaním (*Uličný* 2018, 223). Analogicky v stolovej keramike ustupujú krčahy a džbány ukončené ústiami s esovitou profiláciou na vonkajšej strane a rebierkom alebo šikmým zarovnaním na vnútornej strane (typ „c“). Tento typ ústí (zhodných ako na hrncoch) sa rovnako nepoužíval v čase nástupu novovekej keramiky. Ich miesto zaberajú jednoducho lievikovite vyhrnuté alebo valcovité ústia (typ „a“), niekedy zdobené rebrovaním (typ „f“), doložené sú už aj jednoducho otvorené oblo ukončené ústia s miernym zatiahnutím okraja smerom do vnútra (typ „b“). Ide o ukončenia ústí typických v období raného novoveku. Charakteristická je občasná aplikácia glazúry buď na vnútornom alebo vonkajšom povrchu. V nezmenenej podobe sa vyskytujú poháre viacerých foriem, pričom výtvarne náročnejšie exempláre v luxusnom prevedení aj s využitím glazúr. Zmeny sú viditeľné aj v skupine plochého riadu. Nie tak v prípade konzervatívnych pokryvkov, ako v skupine menších misiek a najmä panvíc, ktoré sú už takmer pravidelne pokryté na vnútornej strane glazúrou. V skupine veľkých mís sa zdá, že sa vytrácajú misy s rozšíreným a vodorovne zarovnaným okrajom (typ „1“). Ich miesto zaplňajú iné tvary. Nepochybne v závere stredoveku sa vyskytujú misy s mierne (do bočných strán) odsadeným ústím s nahor vytiahnutým koncom, na vnútornej strane so zväčša výraznejším žliabkom (typ „4“). V štúdii analyzujúcej neskorostredovekú keramiku z hradu Šariš sme pripustili, že v závere stredoveku sa začínajú objavovať misy s odsadeným zhrubnutým ovaleným okrajom (typ „3“), nakoľko práve táto forma sa stáva vedúcou v ranom novoveku (*Uličný* 2018, 219). V tomto príspevku sme asi podcenili výskyt ďalších širokých mís s vodorovne zrezanou plochou typu „2“ doložených z hradu len pri malých nádobkách, či vodorovne zarovnaných okrajoch s esovitou profiláciou na vonkajšej strane typu „5“, ktoré sú vlastne obdobou vtedy najobľúbenejších vodorovne zrezaných ústí hrncov.

Všeobecne môžeme konštatovať, že v hrnčiarskej produkcii v závere stredoveku pozorujeme zmeny súvisiace najmä so zlepšovaním technológie. Čiastkové tvarové zmeny, či obmena profilácie ústí sú síce sekundárnym dôsledkom, avšak uskutočňujú sa vo väzbe na tradície miestneho prostredia. Jediným novo sa presadzujúcim tvarom, ktorý predznamenáva nástup novoveku je začiatok sporadického užívania tanierov (*Hoššo* 1983, 219). V zmiešaných celkoch z hradu Šariš sme ich nedokázali oddeliť od novovekej zložky. Úlomky z taniera sme identifikovali v neskorostredovekom súbore zo Sabinova. Tento exemplár však nie je súčasťou publikovaného výberu predmetov (*Slivka* 1978). Úlomky tanierov sú doložené zo zaniknutej stredovekej dediny v katastri Slovenskej Vsi (*Uličný/Kučerová, v tlači*)

a najnovšie aj zo stredovekého objektu na Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach (*Rusnák* 2014, tab. XXVII: 7). V prostredí s prevažujúcim červeným riadom mierne narastá podiel svetlého riadu, ktorý je práve nositeľom týchto inovácií (najmä použitia glazúry).

Staršia (prechodná) fáza ranonovovekej keramiky (2. tretina 16. stor.)

Pri vyhodnotení súboru celých nádob z Pražského hradu G. Blažková uvádza, že z hľadiska periodizácie ranonovovekej keramiky sú najdôležitejšie zmeny tvarov, výzdoby, umiestnenia glazúry a výrobné suroviny, pokiaľ formovanie okrajov je podružným prvkom (*Blažková* 2013, 220, 221). Vo východoslovenskom prostredí táto konštatácia však neplatí pre obdobie formovania novovekej keramiky, charakteristického výraznými zmenami a to vrátane profilácie okrajov, ktoré nám tak umožňujú pomerne spoľahlivo postihnúť vnútorný vývoj a zdefinovať prvé vývojové fázy. Staršiu fázu ranonovovekej keramiky je tak možné stotožniť so 4. prechodnou fázou vývoja stredovekej keramiky formulovanou J. Hoššom. Je totiž priamym zavŕšením vývoja neskorostredovekého hrnčiarstva.

Pred polovicou 16. stor. pozorujeme teda opätovne nové trendy, ktoré zaznamenávame najmä v skupine svetlého riadu. Svetlý riad je v prostredí stredného Šariša prítomný ako minoritne zastúpená skupina riadu od vrcholného stredoveku. Jeho obľúbenosť narastá v období 13.–14. stor., keď dominuje najmä medzi stolovou keramikou (fľaše, džbány, krčahy), pokrytou geometrickým červeným maľovaním. Módny trend červeno maľovaného riadu sa postupne vytráca v priebehu 1. polovice 15. stor. Svetlá nemaľovaná keramika však zdá sa naďalej tvorí istú zložku neskorostredovekej keramiky. Jej výraznejší nárast nastáva opätovne v závere neskorého stredoveku. Postupne v priebehu 1. polovice 16. stor. svetlý riad sa začína aj výraznejšie morfológicky oddeľovať od skupiny červeného riadu. Začína sa vyrábať z hrnčiarskej hliny s drobnozrným ostrivom. Nádobky vytočené na hrnčiarskom kruhu sa začali zrezávať z kruhu odlišným spôsobom (hrnčiarskym nožom?) zanechávajúc zahladenú plochu, niekedy so slabo čitateľnými rovnobežnými malými ryhami. Hrnce zo skupiny svetlej keramiky sú menšie, pričom sú takmer pravidelne z vnútornej strany vyliate vrstvou zelenej glazúry. Zároveň sa menia aj ich formy. Postupne sa presadzujú súdkovité tvary na úkor vajcovitých. Von vyhrnuté ústia sú najčastejšie ukončené vodorovne zrezanými okrajmi typu „K“ a „H“, avšak začína sa uplatňovať nový novoveký typ okraja typu „I“. Esovite profilovaný oblo ukončený okraj na vnútornej strane so žliabkom je prítomný vo východoslovenskej keramike od

vrcholného stredoveku. Jeho zastúpenie v 13. stor. výrazne klesá, pričom sa skôr ojedinele užíva v keramike 14.–15. stor. V priebehu 1. polovice 16. stor. sa postupne presadzuje ako vedúci typ, ktorým boli ukončované ústia hrncov v okruhu svetlého riadu. Na rozdiel od svojich stredovekých predchodcov, novoveké okraje majú zväčša nevýrazný žliabok. Nástup týchto zmien je dobre sledovateľný v hmotnej kultúre hradov Kamenica, Hanigovce a Šebeš, ktoré zanikli v polovici 16. stor. (Uličný 2000, obr. 92:1; Švaňa/Šimčík/Šimkovic/Petraško 2018, tab. II: 1; IV: 7–9; VI: 7). Nové trendy sú výrazne čitateľné aj v nálezovom fonde zo Šariša, avšak v znečistených celkoch z kultúrnych vrstiev typu planírok. Hrnce s okrajmi typu „I“ sa presadzovali postupne, pričom naďalej boli obľúbené hrnce s vodorovným zrezaním ústia, či už formou jednoduchého rozšírenia konca (typ „K“), resp. s esovitou profiláciou (typ „H“), často v deriváte s pretláčaním.

Markantné zmeny nachádzame aj vo výzdobe. V neskorom stredoveku je úprava hrncov výrazne uniformná, v drvinej prevahe formou zdrsnenia pliec rebrovaním. V ranom novoveku je už výrazne variabilnejšia. Rastie nám na jednej strane zložka hrncov bez akejkoľvek výzdoby. V skupine zdobeného riadu okrem tradičného pásu rebrovania nachádzame nové prvky. V rytej výzdobe sa objavuje jedna ryha na pleciah, alebo niekoľko rýh, niekedy 2–3 ryhy vedľa seba v užšom páse rebrovania. Takáto aplikácia v neskorostredovekej keramike je veľmi vzácna. Výraznejšie je napr. doložená z Košíc, avšak v skupine dovezeného riadu západouhorskeho pôvodu (Rusnák 2014, Tab. XVII–XIX). Na počiatku novoveku sa začína znovu objavovať aj výzdoba formou červeného maľovania. Vo východoslovenskom stredovekom materiáli pri hrncoch je nezvyklá. Nachádzame ju však v západnejších oblastiach. Červené maľovanie aj vo forme sgrafita sa naďalej rozvíjalo na stolovej neskorostredovekej keramike v Gemeri a Novohrade, ba dokonca v striedanej forme aj na hrncoch (Hoššo 1983, 225, 226). Začiatok aplikácie červeného maľovania vo východoslovenskom prostredí v polovici 16. stor. dokladajú napr. nálezy z hrádku v Mudrovciach (Uličný 2002b, obr. 164: 3). Do 1. polovice 16. stor. môžeme zaradiť aj rozšírenie výzdoby radielkom v podobe úzkeho pásu výzdoby buď na ploche okraja alebo pleciah nádoby. Je tradičnou formou úpravy nádob na východnom Slovensku v 14.–15. stor., avšak rovnako pri stolovom riade, nie pri hrncoch. Aplikácia radielka na hrncoch v závere stredoveku je veľmi vzácna. Doložená je napr. na glazovanom fragmente hrnca z vrstvy z počiatku 16. stor. na hrade v Markušovciach (Bielich/Čurný/Bielichová/Tirpák 2018, obr. 20: 4).

Nástup novoveku je v znamení ďalších foriem ústí

netypických pre tunajšiu stredovekú keramiku. Ide predovšetkým o von vyhrnuté oblo ukončené okraje na vnútornej strane s plynulým vypuklým priebehom bez žliabku. V jednoduchšej forme ich poznáme z hradu Šebeš, aj s aplikáciou glazúry (Švaňa/Šimčík/Šimkovic/Petraško 2018, tab. II: 7; III: 1, 5).

Zdá sa, že skupina farebného riadu (vypáleného do červených, hnedých a sivých odtieňov) zostávala naproti tomu spočiatku konzervatívna, s tradičnou neskorostredovekou formou výroby, tvarov a výzdobou až do polovice 16. stor. V skupine hrncov dominujú najmä hrnce vajcovitého tvaru zdobené na pleciah rebrovaním, ukončené vodorovne zrezanými ústiami typu „K“, „H“, či zhrubnutými okrajmi typu „N“.

Rozdiel medzi skupinou svetlého a červeného riadu sa však zachovával aj v ďalšom vývoji ranonovovekej keramiky. Pri prvotnom spracovaní fondu z hradu sme dokonca uvažovali s možnosťou odlišného pôvodu týchto lísiacich sa skupín. Avšak takmer polovičné zastúpenie svetlého riadu v neskoršej klasickej fáze vylučovalo tak ohromné množstvo importu, nakoľko hrad sa nachádzal nielen nad mestečkom s doloženou hrnčiarskou výrobou, ale v prostredí silných hrnčiarskych centier v blízkych kráľovských mestách Sabinov a Prešov, kde zastúpenie svetlej keramiky v ranom novoveku v nálezovom materiáli je rovnako silné. Je zjavné, že postupné rozširovanie svetlého riadu v samom závere stredoveku a najmä počiatkom novoveku je všeobecným módnym trendom. Rozbor keramiky z Pražského hradu v horizonte záveru 15.–1. polovice 16. stor. prináša podobné trendy vo výskyte pravidelne glazovaného svetlého riadu (v 16. stor. s presadením súdkovitých foriem) a neglazovaného farebného riadu vajcovitých foriem (Blažková 2013, 218). Nové formy výzdoby vo východoslovenskom materiáli na počiatku novoveku majú svoje rozšírenie v pražskej keramike už v závere 15. stor. Lokálnym ukazovateľom sa tak ukazuje najmä profilácia ústí.

V skupine stolovej keramiky sa postupne presadzujú štandardizované formy štíhlejších džbáňok so súdkovitým telom (popri vajcovitých) a otvoreným ústím typu „a“, „b“, „c2“. V okruhu svetlej keramiky boli džbáňky už pravidelne glazované na vonkajšom alebo vnútornom povrchu (alebo jeho časti). Nálezový fond z Kamenice a Krásnej nad Hornádom dokladá rovnako postupnú štandardizáciu pri výrobe krčahov s úzkym hrdlom, výsledkom ktorých sa stali 2 základné formy – s posilnenou lištou a okrajom typu „d“ a ústia kalichovitej formy v derivátoch typu „b“. Materiál z Kamenice však dokazuje, že výroba obojstranne glazovaného stolového riadu sa výnimočne objavuje pri drobných stolových nádobkách už pred polovicou 16. storočia

(Uličný 2005, tab. IV: 7, 11). Podobne bežnou súčasťou riadu boli v okruhu svetlého riadu tanierovité tvary na vnútornej strane s glazúrou (Uličný 2000, obr. 92: 15). Pri oboch skupinách riadu je dominantná predovšetkým výzdoba rytím a radielkom.

Z ďalších foriem boli prítomné misy najmä s okrajmi typov „2“, „3“, „4“ a „5“ a panvice už pravidelne glazované na vnútornom povrchu. Bohužiaľ podrobnejší vývoj pri týchto nádobách zatiaľ nedokážeme zachytiť. Je však zrejmé, že spoiatku boli, zdá sa, dominantné panvice baňatého tvaru stredovekej tradície, ukončené okrajmi typu „7“, avšak výrazne sa presadzujú okraje typu „5“ vo verzii s oblým ukončením a jemným žliabkom na vnútornej strane. Ich rúčky sú na konci rozšírené vo forme profilovanej rímky. Tieto formy viac menej ako jediné sú doložené v ranonovovekom materiáli z hradov na Podkarpatskej Rusi. Konzervatívny charakter si zachovávajú pokrývky. Postupne zaniká výroba pohárov. V nálezovom fonde z hradu Šariš sa objavujú výhradne so stredovekou lastúrovitou formou zrezania. Na porovnanie v bratislavskom prostredí poháre doznievali v polovici 16. stor. (Hoššo 1996, 200).

Výrazne sa na prelome stredoveku a novoveku mení zastúpenie jednotlivých skupín keramiky. Definitívne zaniká tvrdo vypálený riad sivej farby v redukčnej atmosfére. Zdá sa, že postupnou náhradou tejto kvalitnej zložky je práve skupina svetlého riadu. Predpokladáme, že zastúpenie svetlého riadu postupne narastá (20–30% ?), až na polovičné zastúpenie v závere 16. storočia. Dominantnou zložkou zostáva však naďalej aj červený riad. Kontinuuje aj skupina hnedého riadu, jeho podiel však postupne klesá.

Stredná (klasická) fáza ranonovovekej keramiky (3. tretina 16.–1. polovica 17. stor.)

Nové zmeny, ktoré sa najprv uplatnili vo výrobe svetlého riadu určeného skôr pre majetnejšie vrstvy, čoskoro však ovplyvnili aj výrobu riadu z tradičnej hliny. Zdá sa tak, že k ďalšej transformácii dochádza ešte v priebehu 2. polovice 16. stor., najneskoršie na prelome 16. a 17. stor. (Španihel 2017, 309). Technologické zmeny z výroby svetlého riadu sa postupne presadzujú tak aj v bežnej hrnci. Kontinuuje výroba nádob z tradičných ilov, avšak už s „novovekou“ prímiesou, s výrazne drobnozrného piesku/siltu. Zaniká rozdiel medzi hmotou kuchynskej a stolovej keramiky. S týmto súvisí aj definitívny zánik zrezávania strunou v lastúrovitej forme. Červený riad si však napriek viacerým zmenám zachováva oveľa konzervatívnejšie rysy. I keď dochádza k početnejšej výrobe aj súdkovitých foriem, dominantné sú naďalej baňaté hrnce skôr vajcovitého tvaru, pokiaľ

v skupine svetlého riadu, ktorý dosahuje už polovičný podiel, sa vyrábali najmä súdkovité formy. Markantné zmeny zaznamenávame aj v profilácii ústí. Červené hrnce prestávajú byť ukončované vodorovne zrezanými ústiami. Zdá sa, že hrnčiari prechodne zriedkavo ešte používali tieto formy, ako dokazujú posledné varianty s nevýrazným žliabkom a glazúrou, avšak sporadický výskyt najmladších derivátov dosvedčuje, že sa napokon nepresadili. Obe skupiny používali najmä okraje typov „I“ a „N“, v menšej miere „L“, „M“, či ústia s vypuklým priebehom bez profilácie na vnútornej strane s rozlične profilovaným koncom (typy „R–Z“). Čoskoro zanikli vodorovne zrezané ústia (často zdobené pretláčaním) aj pri svetlom riade. K posledným tvarovým zmenám patria lievikovité ústia, ktoré sa presadili v skupine červeného, menej svetlého riadu (typ „O“). Avšak aj ústia typu „I“, „L“ a „N“ sa postupne predlžujú v lievikovitú formu, len s naznačeným, slabo zreteľným žliabkom na vnútornej strane.

Pri svetlom riade pokračuje tradícia červeného maľovania. V skupine červených hrncov výraznejšie je zastúpený širší pás rebrovania, avšak začínajú sa presadzovať aj nové trendy úspornej rytej výzdoby, aplikácie radielka, zriedkavo bieleho maľovania, či dokonca červeného maľovania na bielej engobe.

Vtláčaná výzdoba výraznejšie sa uplatňujúca na farebnom riade už nie je aplikovaná v jednom riadku, ale v širšom páse, nahrádzajúc tak pás širšieho rebrovania na pleciah. Takto modifikovanú výzdobu môžeme však ojedinele nájsť aj na svetlom riade.

Začína sa ojedinele vyskytovať zadymovaný riad. Vo výzdobe registrujeme výhradne vlešťovanie, a to buď celoplošne, resp. formou geometrických obrazcov (najčastejšie obrazce štvoruholníkov doložené napr. v nálezových celkoch z mestských jadier).

Medzi hrncovitými tvarmi sa objavujú širšie misovité tvary, výrazne narastá podiel hrnčekov. Celoplošná aplikácia glazúr na oboch povrchoch je zaznamenaná pri hrnčekoch. Vonkajší povrch hrnčekov je upravený buď bielou engobou a zelenou glazúrou, resp. formou maľovania na bielej engobe pod žltkastou glazúrou.

Svetlé hrnce sú pravidelne glazované na vnútornom povrchu. Ich podiel narastá takmer na polovicu. Výrazne klesá zastúpenie slabšie vypálenej keramiky hnedej farby. Červené hrnce sú buď neglazované, glazované na okraji alebo celom vnútornom povrchu. Nezriedka nachádzame rozdiel medzi glazúrou na okraji a v pokračovaní vnútorného tela, a to jednak vo farbe alebo odtieni, niekedy len vo forme druhej vrstvy na okraji.

Pri stolovej keramike na prechovávanie tekutín neregistrujeme výraznejšie tvarové zmeny. Je však zrejmý väčší podiel džbánov nad krčahmi. Výni-

močne sa objavujú aj konvice, či fľašovité tvary. Charakteristickým znakom je postupné presadenie obojstranne glazovaných nádob, džbány glazované na jednom povrchu postupne ustupujú do úzadia. Stolová keramika je zastúpená približne rovnakým podielom medzi svetlým aj červeným riadom, miestami aj hnedým riadom, naopak zadymované džbány/krčahy sú skôr vzácnosťou. V tvarovej škále dominujú skôr nádoby súdkovitého tvaru nad vajcovitými alebo guľovitými. Von otvorené ústia sú ukončené okrajmi typov „a“, „b“ vrátane ich derivátov. Postupne sa vytrácajú ústia typu „c2“. V skupine krčahov dominantné sú ústia s výraznou lištou a okrajom typu „d“ nad krčahmi s pyštekou. Na rozdiel od hrncov ušká už často postrádajú prežliabnutie. Okrem rytej výzdoby je pri svetlom riade prítomné radielko a aplikácia viacerých glazúr v pásach, pre skupinu červeného a hnedého riadu okrem rytej výzdoby je dominantné maľovanie pod priehľadnou glazúrou. Zadymovaný riad je zdobený vlešťovaním.

Ešte výraznejšie sú zastúpené tanierovité nádoby najmä väčších proporcií a variabilných tvarov. Vzácné sú prítomné aj malé tanieriky. Ústia sú variabilne formované, s prevahou typov „I“, „IV“ a „VIII“. Svetlý riad je zdobený len rytím i radielkom, pri červenom riade vystupuje maľovaná výzdoba pod glazúrou, niekedy spojená aj s rytím formou sgrafita.

V tejto fáze v skupine tanierovitých nádob, džbánov, krčahov a hrncov nastupuje a zároveň dosahuje aj svoj výtvarný vrchol maľovaná výzdoba pod glazúrou. Vo výtvarne náročnejšej podobe vystupuje maľovanie v dvoch formách. Buď je povrch prekrytý bielou engobou a následne je aplikovaný ornament tak, že je najprv kontúrovaný tmavohnedou hlinkou a vyplňaný svetlohnedom a zelenou hlinkou/glazúrou. V druhom variante bola nádoba pokrytá v pásach tmavohnedou engobou. Maľovanie bolo realizované základnou bielou hlinkou, pričom takto kontúrované obrazce mohli byť vyplnené ešte ďalšími farbami. Vystupujú rôzne geometrické, rastlinné, výnimočne zoomorfné motívy (vtáčky, jelene), v značne štylizovanej podobe ako dovoľovala forma zdobenia rožkom/kukučkou i individuálne výtvarné zručnosti výrobcov. Niekedy došlo k aplikácii rozliatia engob (forma trasákovania či mramorovania).

Tento výtvarne náročný riad mal aj zložitejšiu formu výroby. Po vyformovaní nádob a aplikácii engoby a hliniek bol najprv vypálený pri nižších teplotách (prežah). Až následne bol pokrytý svetložitou glazúrou a druhýkrát vypálený.

Môžeme však predpokladať, že v tejto fáze sa začínajú uplatňovať aj ďalšie rôznorodé formy aplikácie glazúr (striedanie v pásach, prípadne fľkanie

a pod.). K luxusnej triede glazovaného stolového riadu je možné zaradiť exempláre zdobené plasticou výzdobou, najmä nálepmi osobitne vyrobenými vtlačením do formy.

V skupine misovitých nádob sú prítomné predovšetkým väčšie misy s vyhrnutým a ovaleným okrajom typu 3, medzi nimi aj derivát už lievikovitej formy. Ustupujú misy s okrajmi typu 2. Jediné pri týchto nádobách je miestami zaznamenaná odlišná hrnčiarska matéria s výraznejším ostrivom. Výzdoba je striedma formou rebrovania, pri svetlej keramike výnimočne aj červeného maľovania. Rôznorodá čo do veľkostí ako aj tvarov, ale aj profilácie okrajov je skupina panvíc a menších mís. Okrem baňatých foriem nastupujú lievikovité formy. Medzi nimi vystupujú aj typy s vypuklým dnom, ktoré sa považujú za konzervatívne formy panvíc v pražskej keramike na počiatku novoveku (Blažková 2013, 209). Pri panviciach nachádzame dve základné formy rúčok. Buď je ich okraj roztvorený a esovite profilovaný, resp. guľovite rozšírený a ukončený menším otvorom. Charakteristickým prvkom sa stáva ich masívnosť, a tým zmenšovanie priemeru vnútornej dutej časti. Vo výzdobe menších mís nachádzame najmä pás rebrovania (výnimočne rytý vzárok vlnoviek), ktoré sa začína postupne uplatňovať aj na telách panvíc. Doložené sú aj ďalšie formy nádob ako cedidlá, pričom na základe analógií z okolitých regiónov môžeme predpokladať rozšírenie aj ďalších typov nádob, akými sú prerezávané misy či pekáče.

Tradičné pokrývky kužeľovitého tvaru sú zväčša neglazované, pri svetlom riade aj s glazovaním vonkajšieho povrchu. Ich početnosť však klesá. Zaznamenaná je tendencia výskytu skôr plochých tvarov. Prítomné sú aj osobitné pokrývky (veká) pre stolový riad. resp. výnimočne aj pre misy.

Väčšina novovekého keramického materiálu získaná z hradu Šariš pochádza najmä zo staršej až strednej fázy. Od 2. tretiny 16. stor. tu totižto bola veľká vojenská posádka o sile viac ako 100 mužov. V 17. stor., keď bol hrad v majetku Rákocziovcov, bol len čiastočne obývaný a využívaný, nakoľko centrum panstva sa presúva po podhradie, kde vzniká renesančný kaštieľ s hospodárskym zázemím. Uvedené historické skutočnosti naznačujú, že koncentrácia nálezov zo 17. stor. musí byť neporovnateľne menšia. Materiál zo Súboru VI nepochybne reprezentuje chronologicky premiešaný celok s najväčším zastúpením nálezov zo staršej až strednej fázy novovekej keramiky. Blízky charakter má Súbor V. Výrazný podiel svetlého riadu však naznačuje, že môže ísť o vrstvu z 2. polovice 16. stor. na prelome staršej až strednej fázy. Do obdobia strednej fázy je možné zaradiť novoveké zahĺbené objekty zo Slovenskej ul. č. 82 v Prešove. Do staršej až strednej fázy patrí, zdá sa, aj väčšina zahĺbených

objektov súvisiaca s ranonovovekou etapou osídlenia na Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach.

Mladšia fáza ranonovovekej keramiky (2. polovica 17.–1. tretina 18. stor.)

Uzavreté nálezové celky z obj. 4/09 z Mäsiarskej ul. č. 57/A v Košiciach a Stropkovského hradu umožňujú nám načrtnúť náplň mladšej fázy ranonovovekej keramiky. Tradičné hrnčiarstvo až po začiatok 18. stor. však neprekonáva žiadne výraznejšie zmeny. V regiónoch mimo južného okraja východného Slovenska opätovne klesá podiel svetlého riadu, pričom dominantnou sa stáva skupina červeného riadu, v menšej miere je zastúpený aj hnedý ako aj sivočierny zadymovaný riad.

Zdá sa, že napriek výraznému nárastu štíhlejších súdkovitých hrncov, spojených s ranonovovekou produkciou svetlého riadu, celkovo naďalej zostávajú bežné baňaté najmä vajcovité formy hrncov, popri však pomerne bežne sa vyskytujúcich hrncoch súdkovitej formy. Zmeny v profilácii ústí nie sú už tak čitateľné. Vo výzdobe sa stáva opätovne dominantný pás rebrovania na pleciach nádob, ustupuje výzdoba radielkom, avšak zostáva červené maľovanie na svetlom riade. V skupine červeného riadu zaznamenávame aj biele maľovanie, prípadne úpravu vonkajšieho povrchu bielou engobou. Pásovité ucho má už len náznak prežliabnutia, pričom pod ním je často umiestnený odtlačok prsta.

V skupine malých hrncov a hrnčiek sa stáva obľúbenou forma baňatého hrnčeka/sálky s vysoko položenou najväčšou vydutinou a lievikovitou spodnou časťou nádoby zužujúcou sa v pomerne úzku nôžku.

V stolovej keramike na tekutiny sú naďalej prítomné džbány tradičného súdkovitého tvaru, avšak výraznejšie sa popri nich presadzujú džbány hruškovitej formy. V profilácii ústí sa presadzujú skôr lievikovité tvary derivátov typu „a“ nad kalichovitými derivátmi typu „b“. Ako sa nižšie posúva najväčšia vydutina, nižšie je položené aj nasadenie pásovitého ucha bez prežliabnutia, v spodnej časti niekedy aj s odtlačkom prsta. V skupine krčahov sú rovnako obľúbené súdkovité ako aj hruškovité nádoby buď s výraznejšou lištou a okrajom typu „d“

alebo ústia skôr kalichovitého tvaru s prežliabnutím do pyšteka. Ucho je buď pásovité alebo trúbkovité.

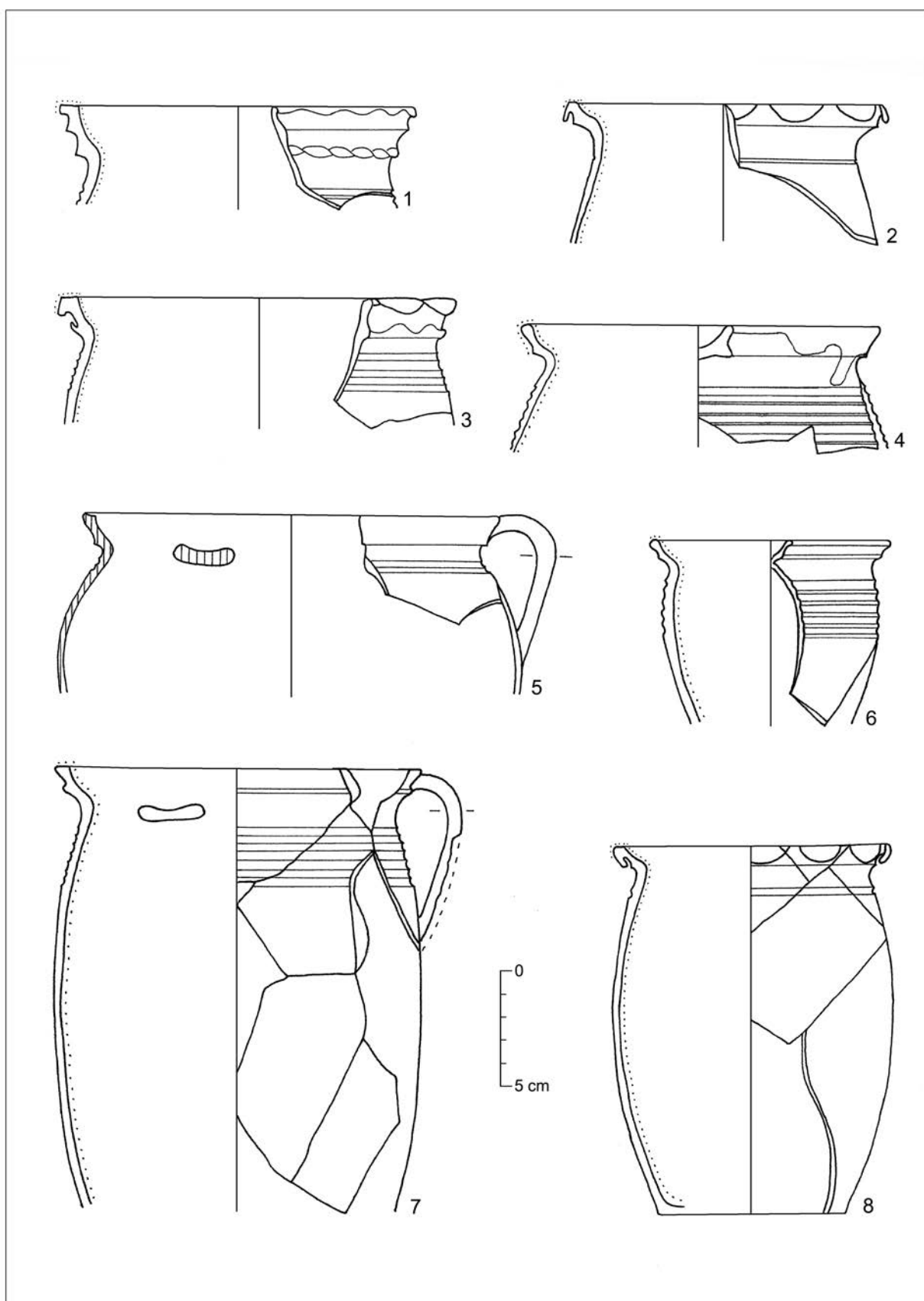
Pokračujú široké misy v tradičných formách. Medzi panvicami nachádzame variabilné tvary, výraznejšie aj panvice veľkých priemerov ústí. Medzi panvicami a misami sa presadzujú skôr lievikovité ploché tvary, pokračujú aj hlbšie panvice baňatej formy. Pri panviciach nachádzame aj nôžky s nahor vytočenými koncami.

Zmeny pozorujeme skôr vo výzdobe a aplikácii glazúr. Vo všeobecnosti mierne začína ustupovať riad s výtvarne náročnou maľovanou úpravou viacerými hlinkami na engobách. Táto skutočnosť je spojená s tým, že vo vyšších vrstvách podobu luxusnej keramiky nadobúdajú dovozové predmety z majoliky. Majolikový stolový riad bol nepochybne už dostupnejší po usadení habánov v Sárospataku v polovici 17. stor.

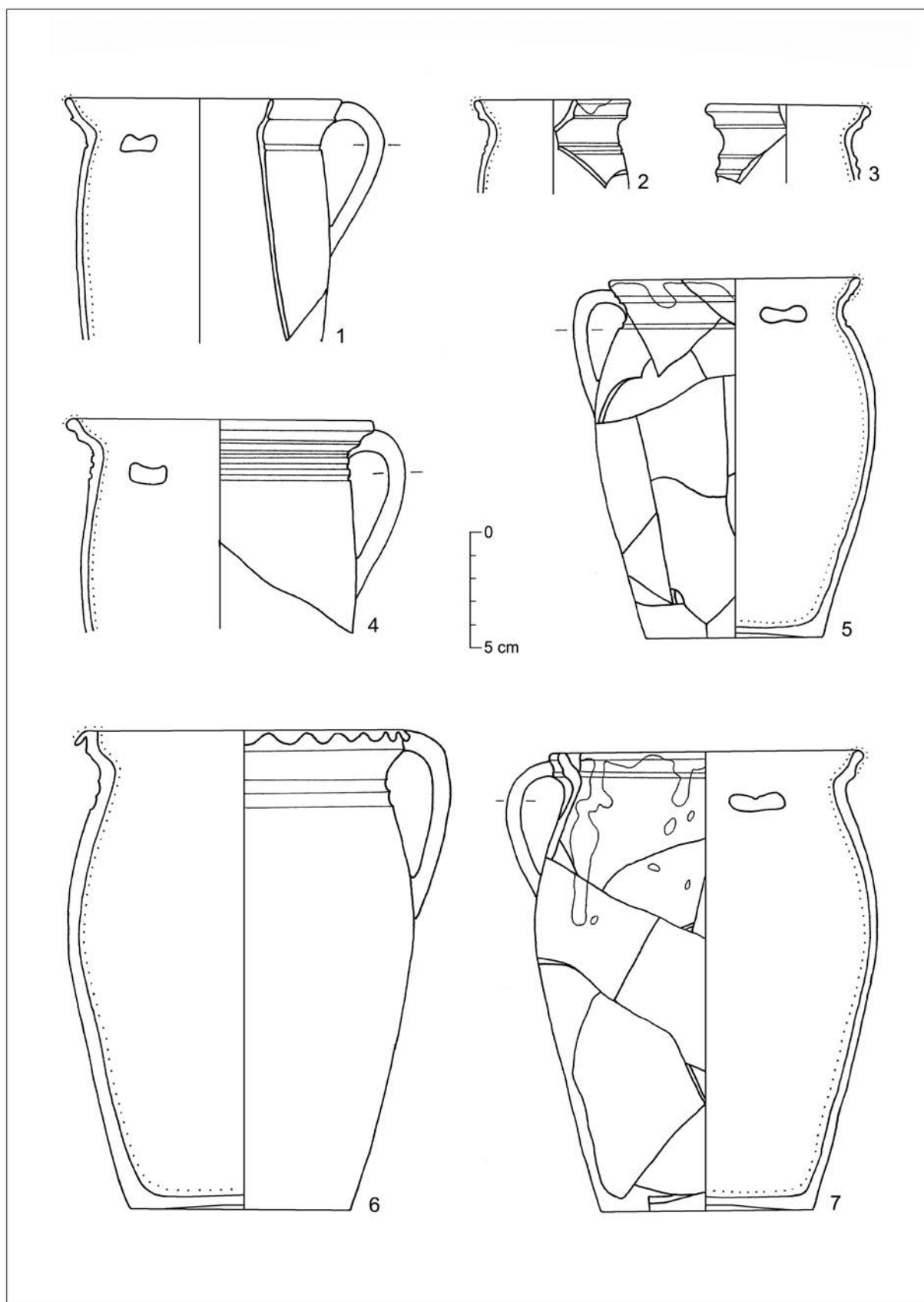
Obe formy maľovanej výzdoby na bielom i tmavohnedom podklade zostávajú naďalej, avšak vzhľadom k dostupnejšej luxusnej majolike forma výzdoby sa zjednodušuje. Zdá sa, že na bielo engobovaný podklad sa maľuje už nielen hlinkami ale výraznejšie aj farebnými glazúrami, na čo upozorňuje rozplývanie farieb do krycej priehľadnej glazúry. Isté vylepšenie sledujeme v samotnej aplikácii glazúry, ktorú už nachádzame v transparentnej podobe takmer bez farebného nádychu. To umožnilo rozšírenie iných farieb na zdobenie – predovšetkým červenej a modrej.

Vo všeobecnosti pri stolovom riade sú v oveľa hojnejšej miere zastúpené výzdobné prvky rôznych foriem aplikácie glazúr – mramorovania, ffrkania, stekania, či tupovania. Materiál zo záveru 17. – začiatku 18. stor. z Pražského hradu dokladá výskyt vpíjania, ktorý sa však stáva typickým výzdobným prvkom vo východoslovenskom prostredí v mladšom novoveku (po aplikácii efekt svetlejších kruhov na tmavšom pozadí).

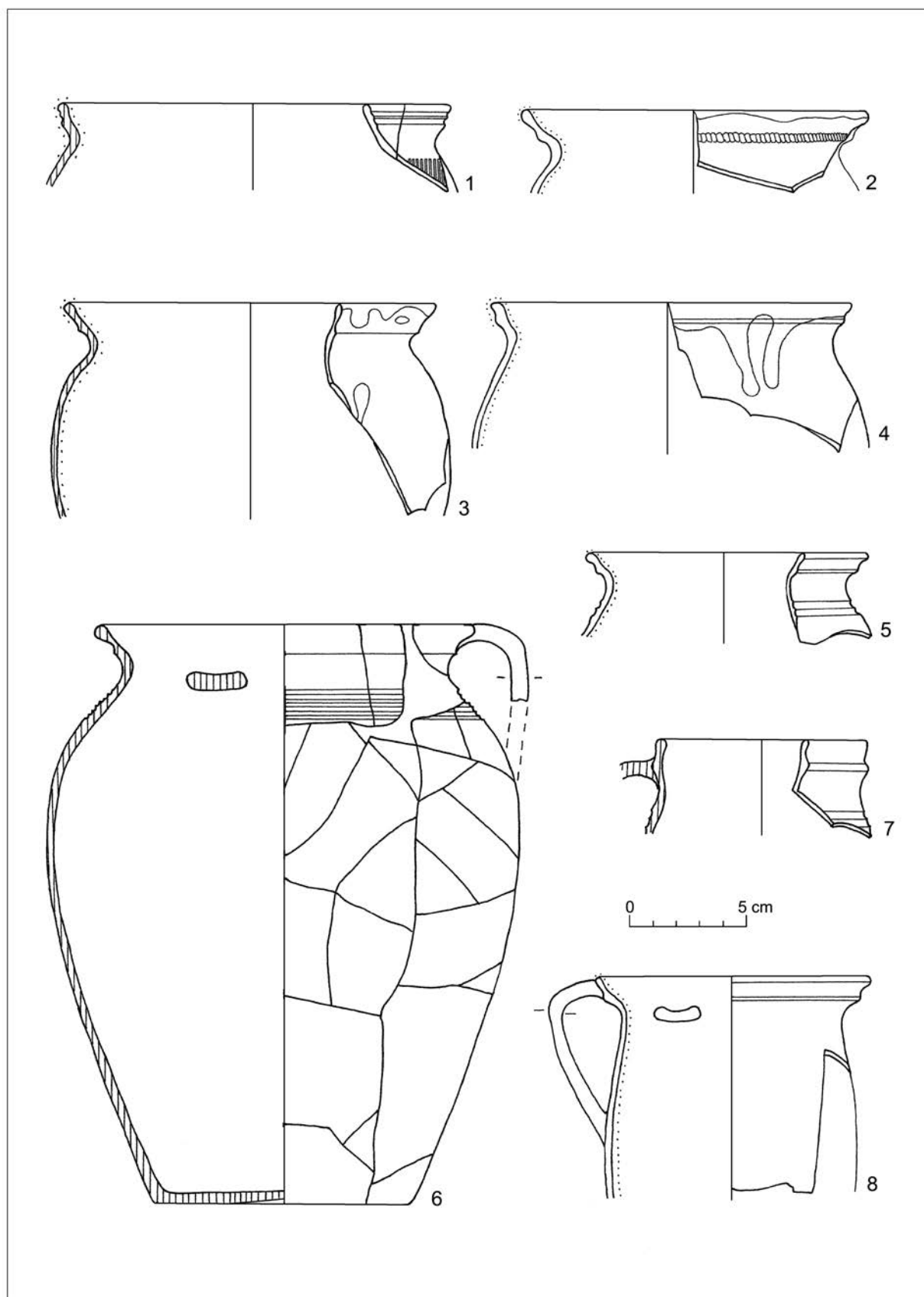
Vo zvýšenej miere sa začínajú objavovať nové plastické prvky ako – volútovito stočené ušká, prehýbanie stien, dna s vystupujúcou kružnicovou lištou. Preberajú sa z módného majolikového riadu, kde ich nachádzame už na prelome 16. a 17. storočia (Pajer 2001, obr. 19; 23; príl. XVI).

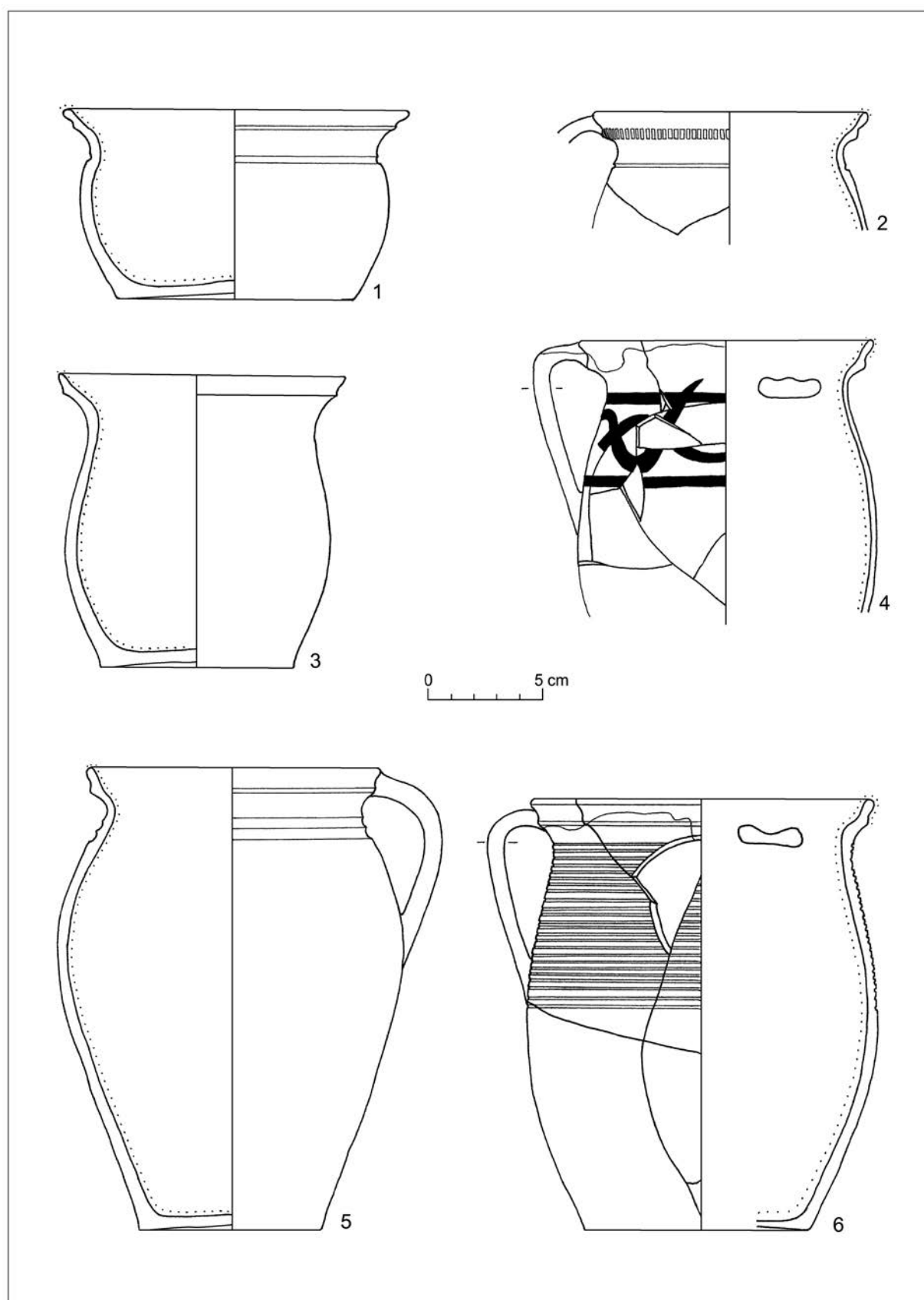
Tab. I. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrncovité nádoby.

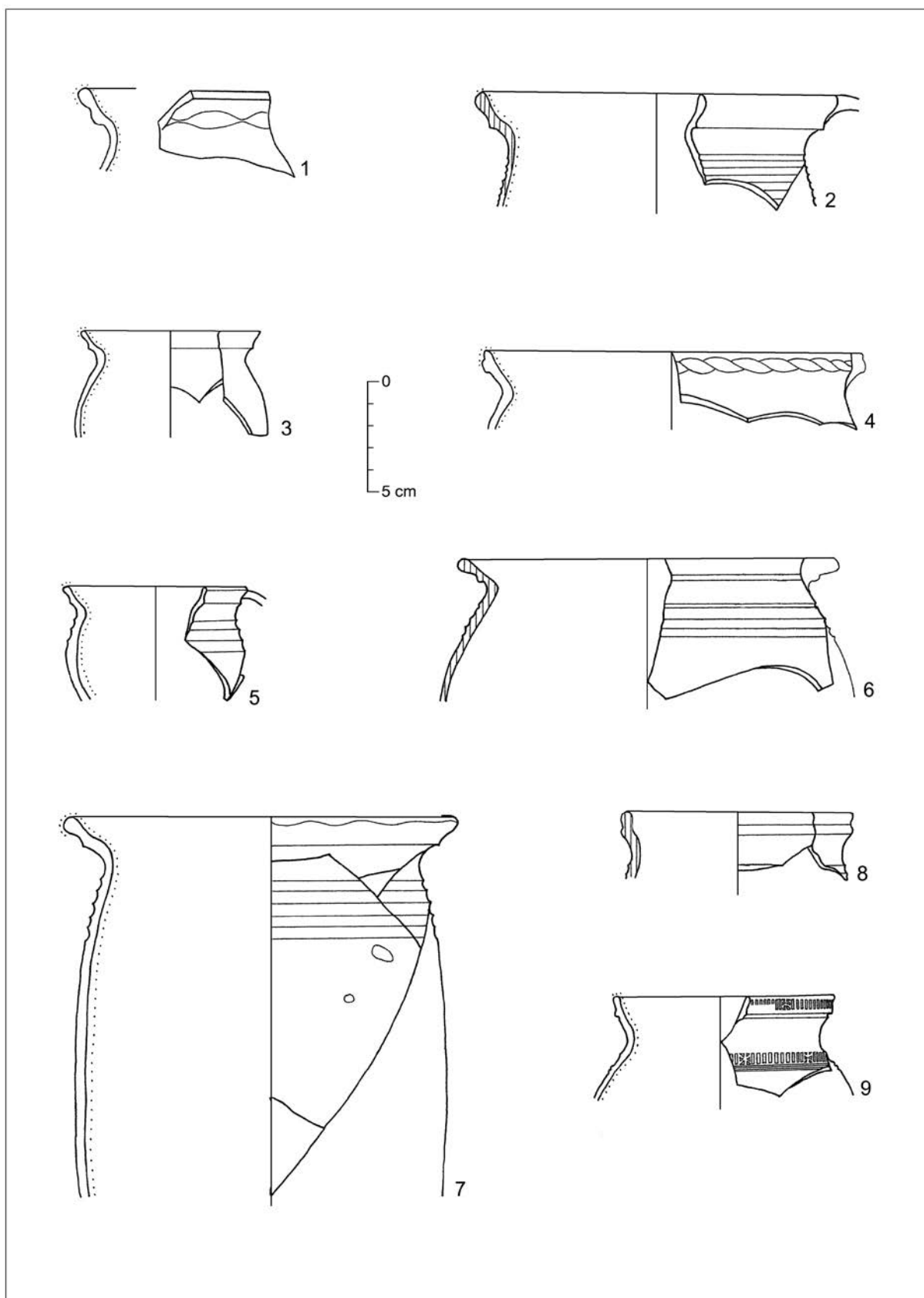
Tab. II. Velký Šariš, Hrad Šariš. Hrncovité nádoby.

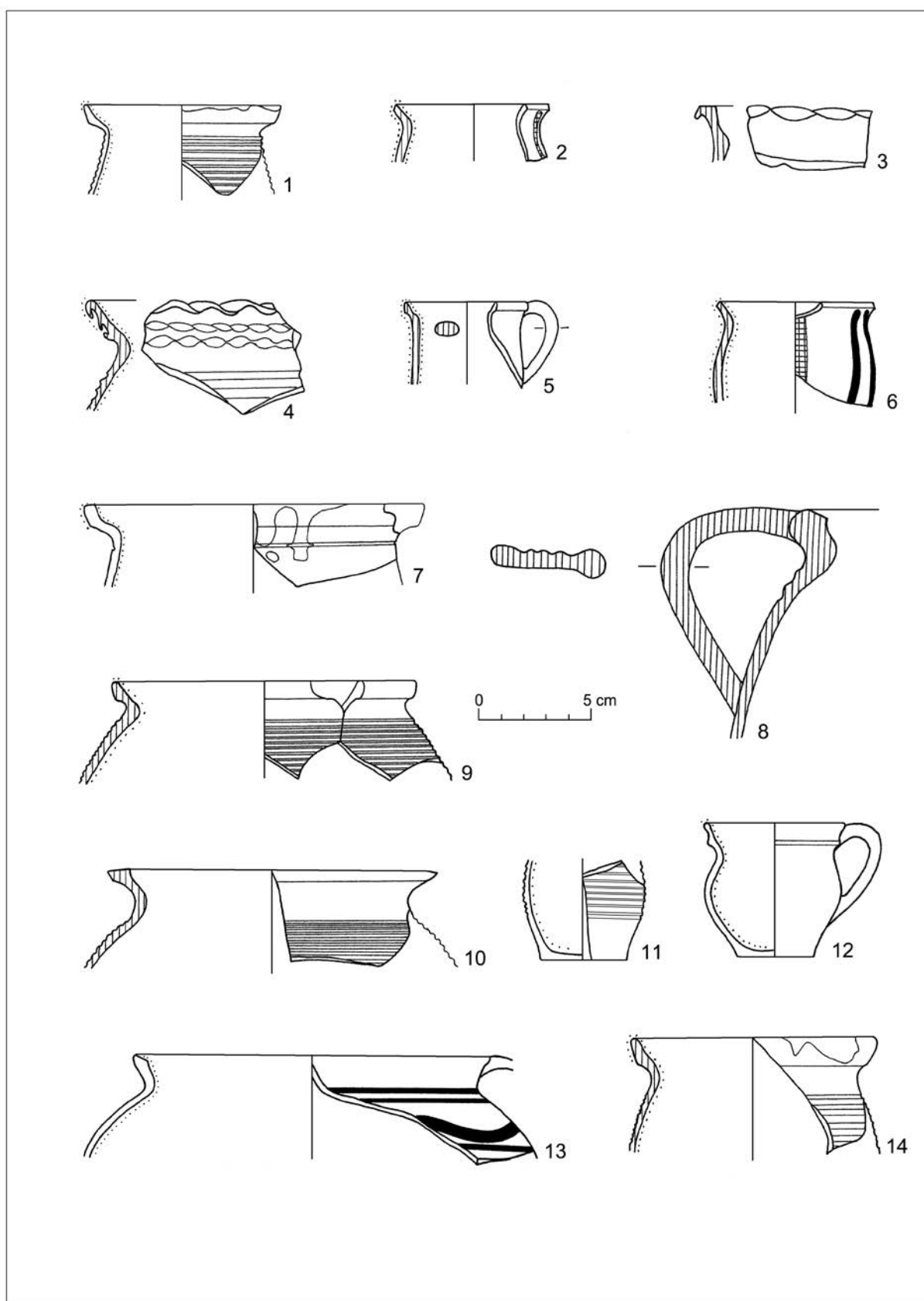
Tab. III. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrncovité nádoby.

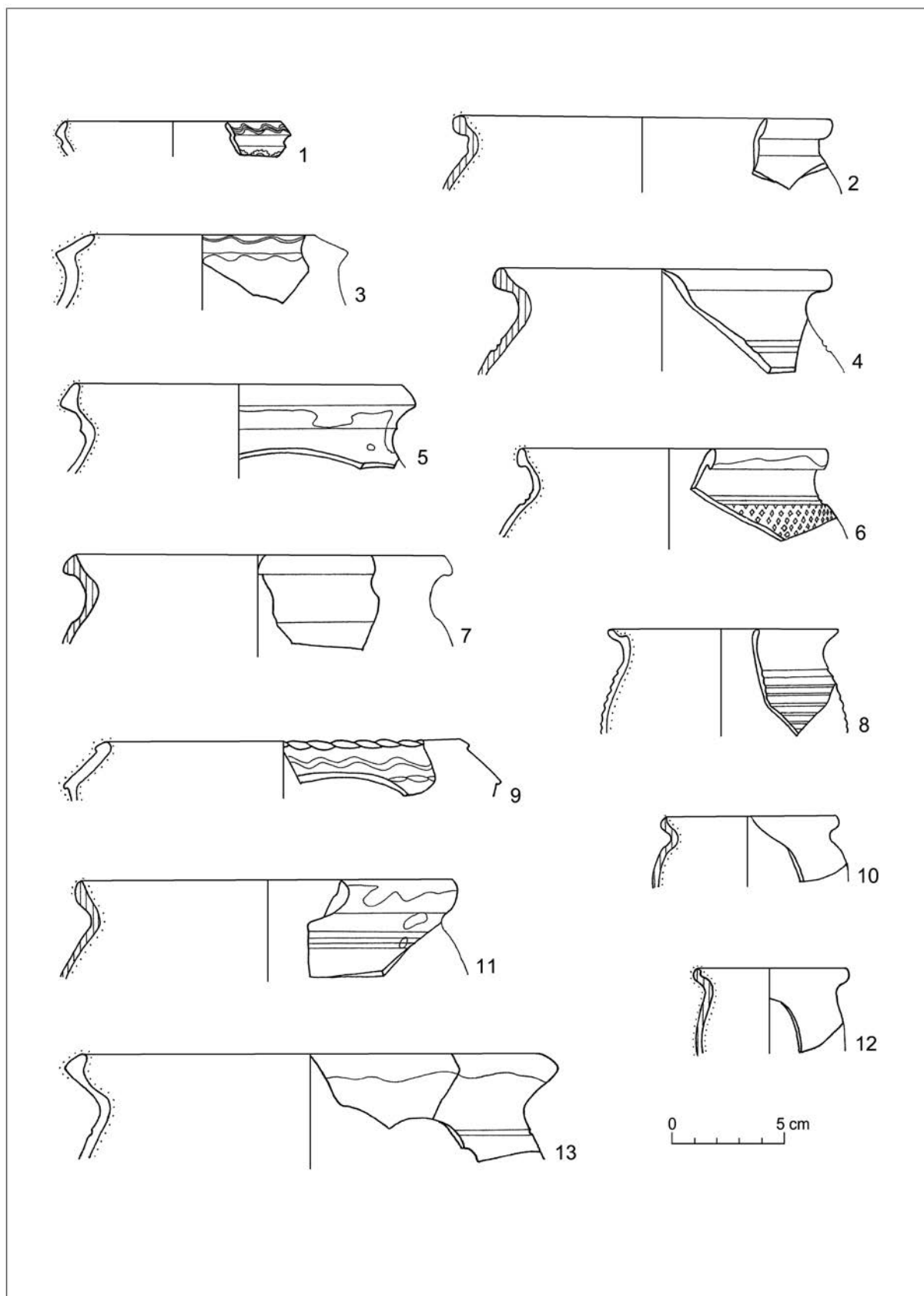
Tab. IV. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrnčovité nádoby.

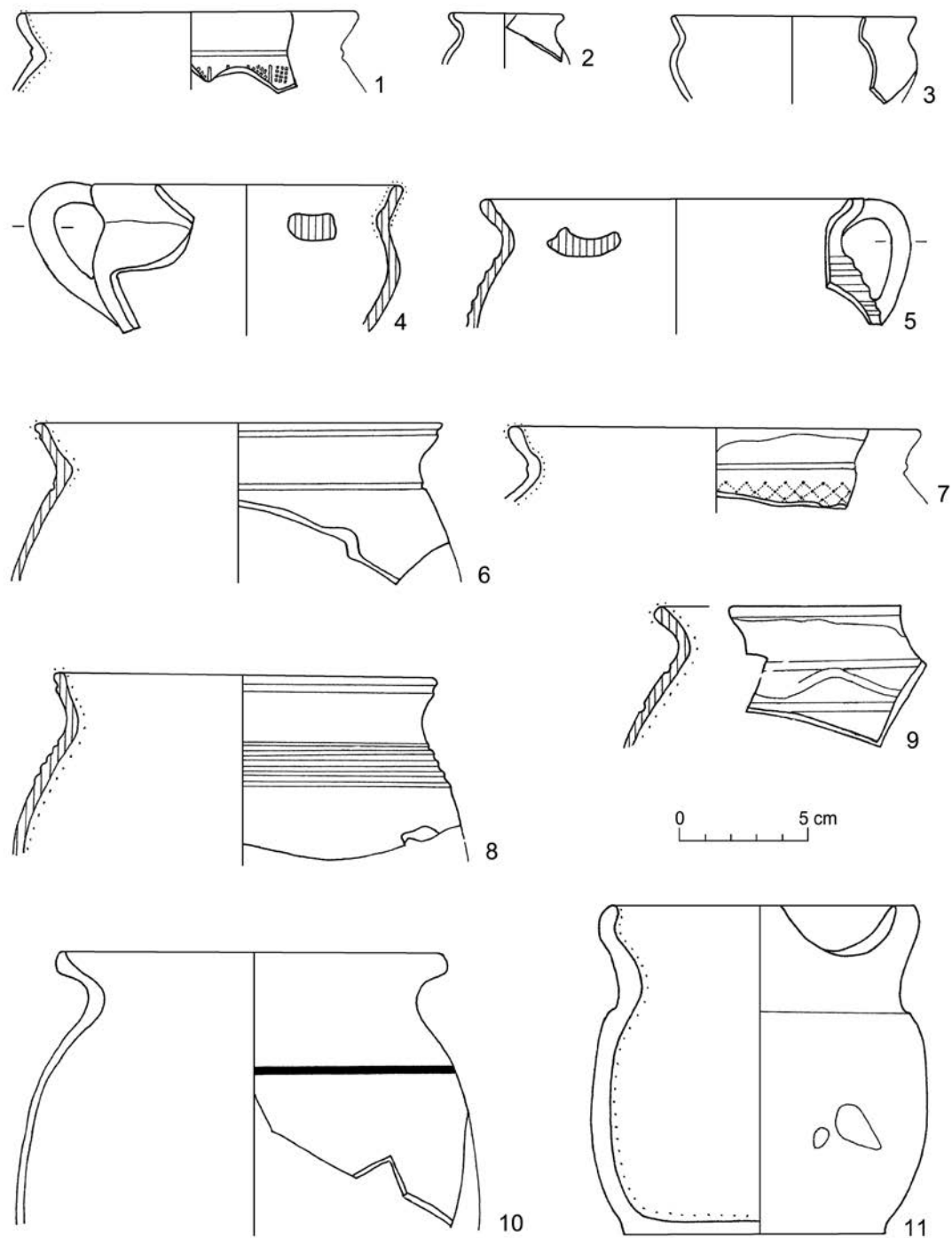
Tab. V. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrnčové nádoby.

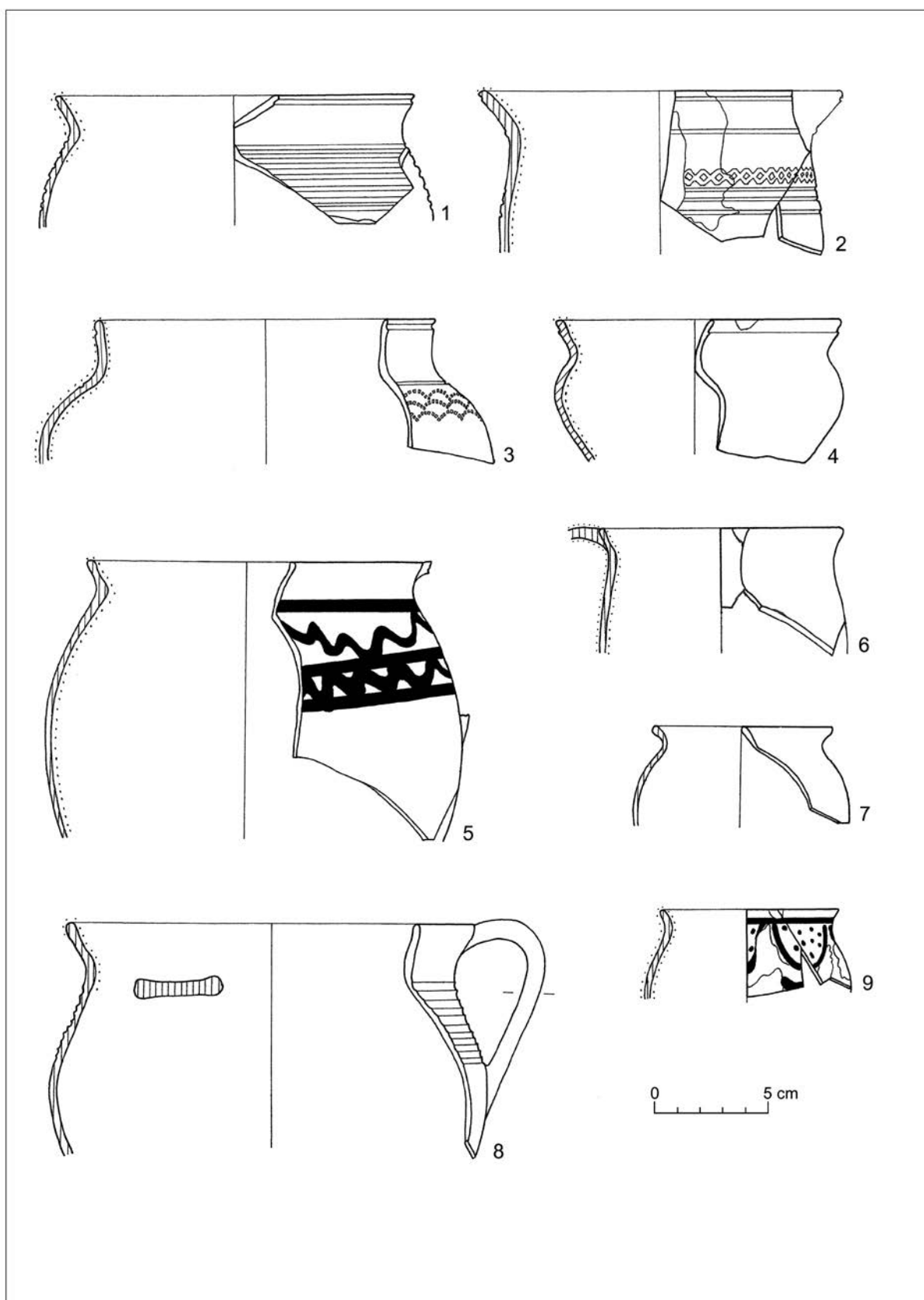
Tab. VI. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrncovité nádoby.

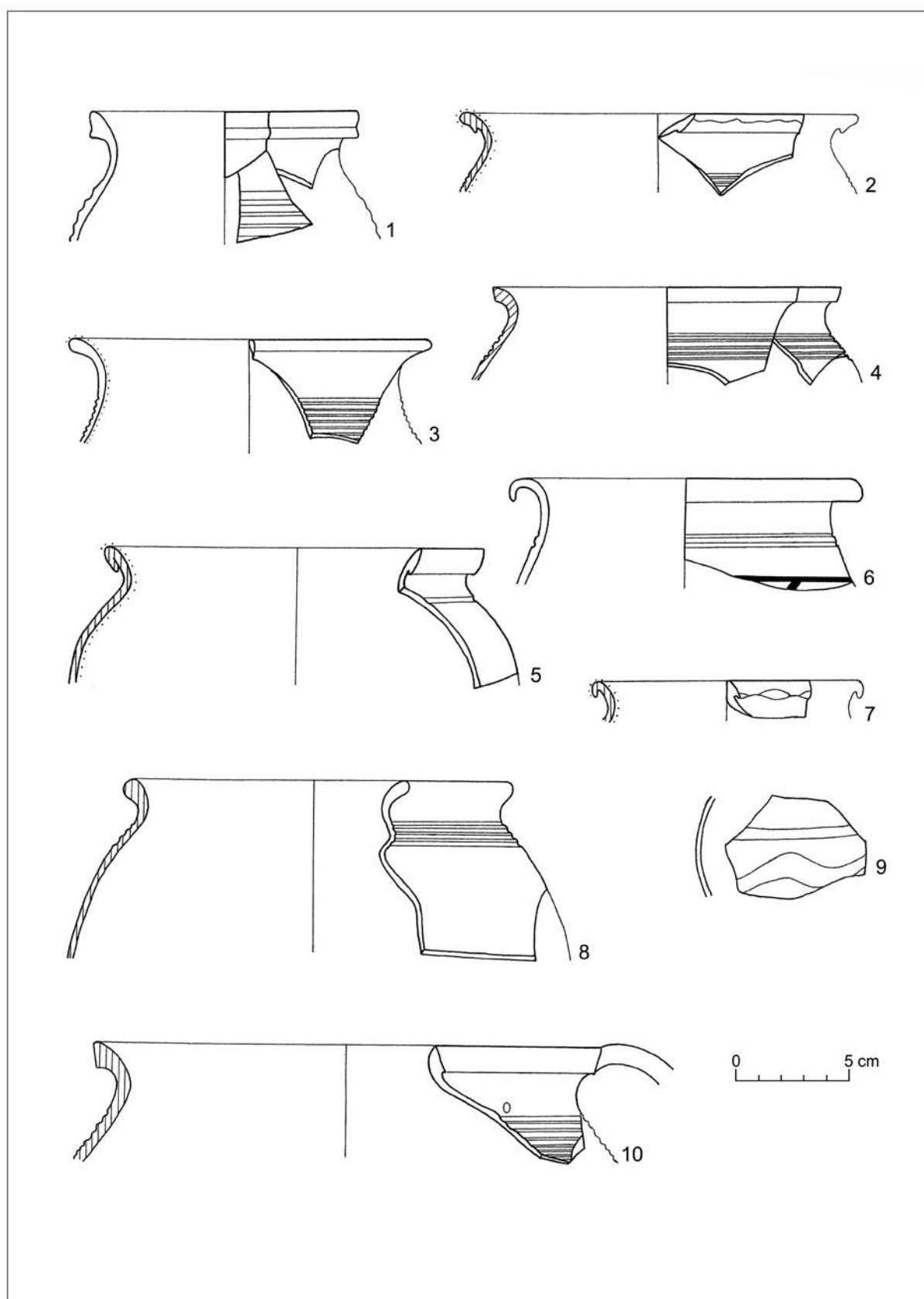
Tab. VII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrncovité nádoby.

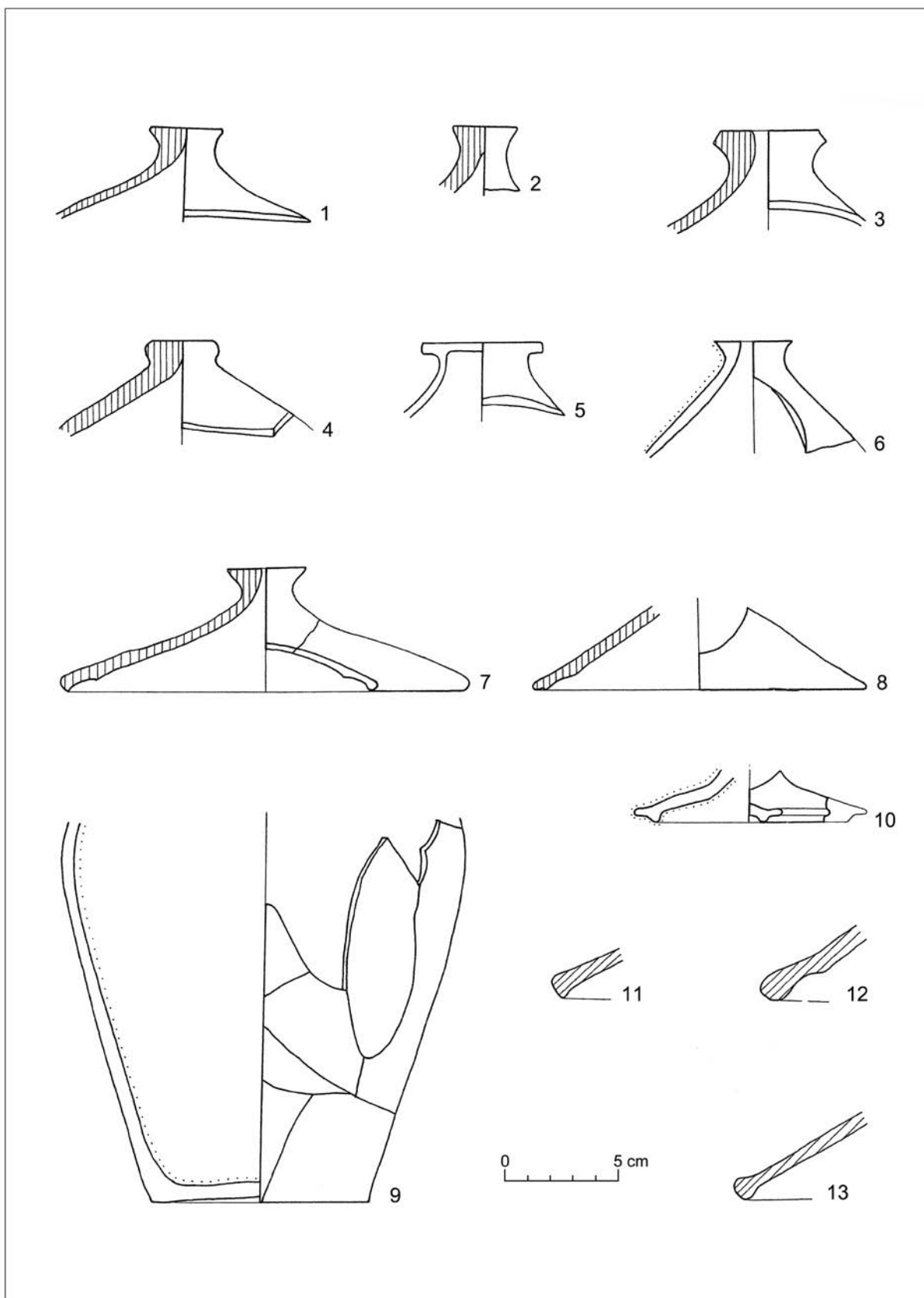
Tab. VIII. Velký Šariš, Hrad Šariš. Hrnčové nádoby.

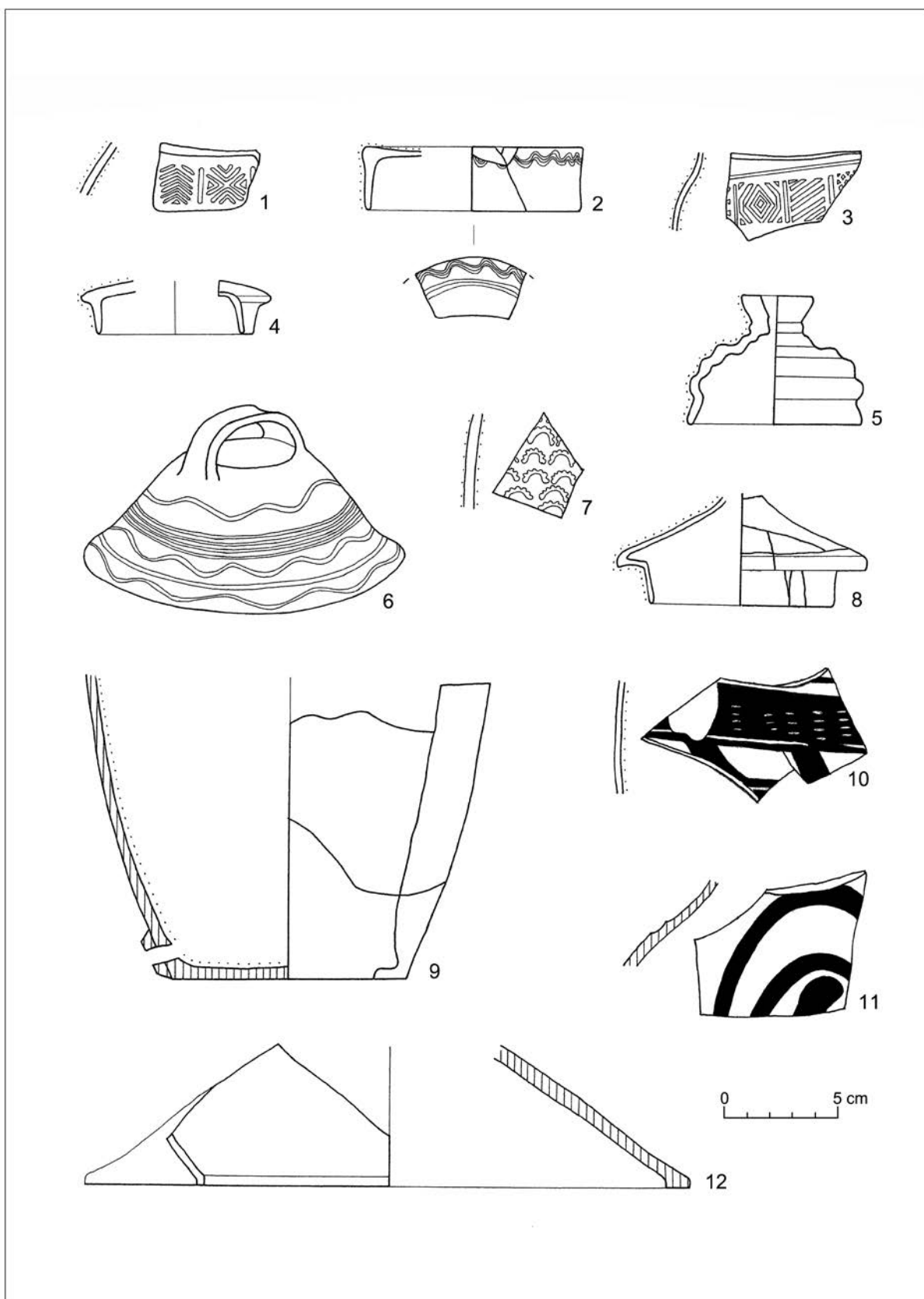
Tab. IX. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Hrnčové nádoby.

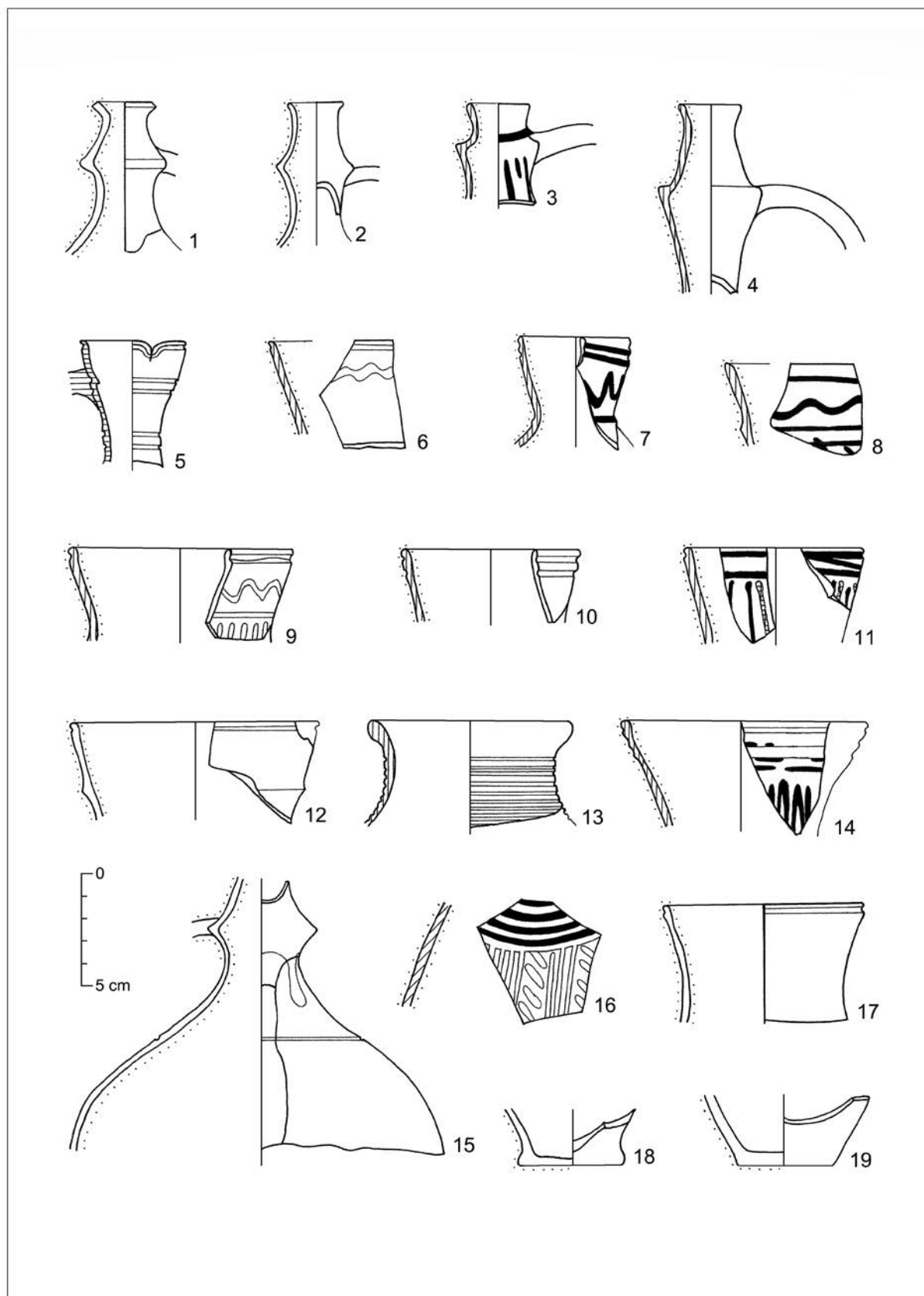
Tab. X. Velký Šariš, Hrad Šariš. Hrnčové nádoby.

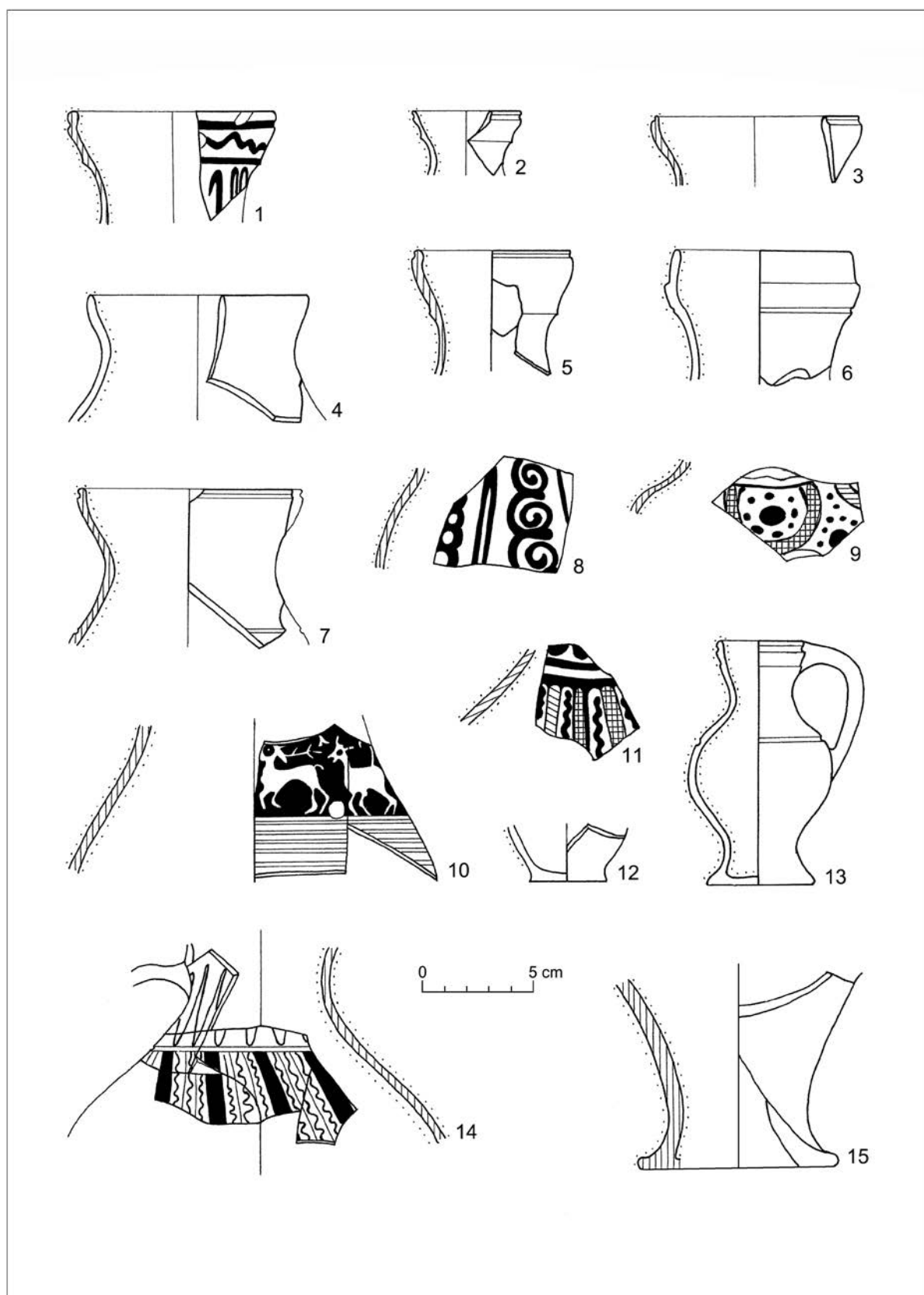
Tab. XI. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 1–8, 10–13 – pokrývky, 9 – dno hrnca.

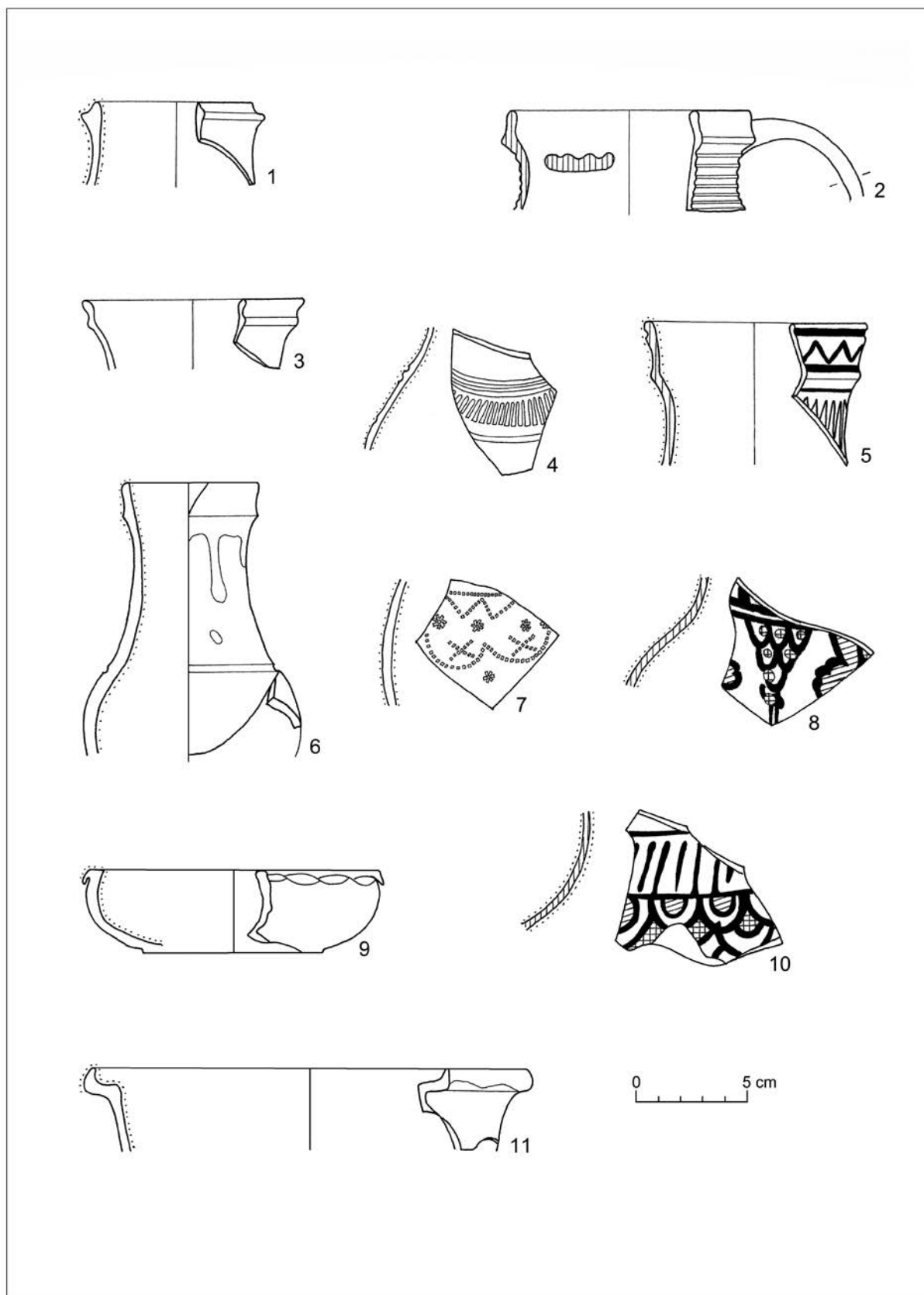
Tab. XII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 1, 3, 7, 10–11 – zdobené črepy z tiel, 2, 4–6, 8, 12 – pokrývky, 9 – dno hrnca.

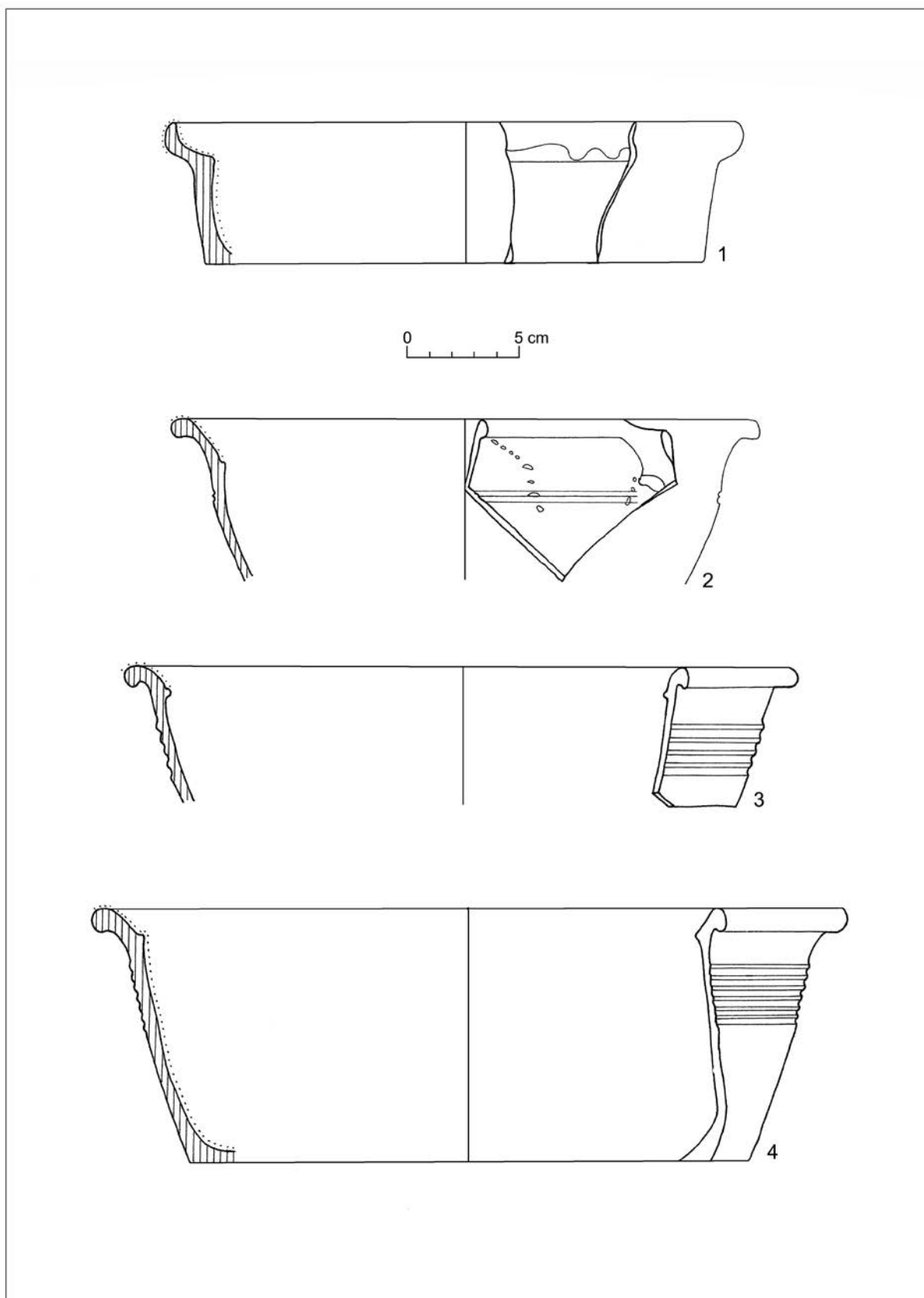
Tab. XIII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 1–5, 15 – krčahy, 6–14, 16–17 – džbány, 18–19 – úlomky dien stolovej keramiky.

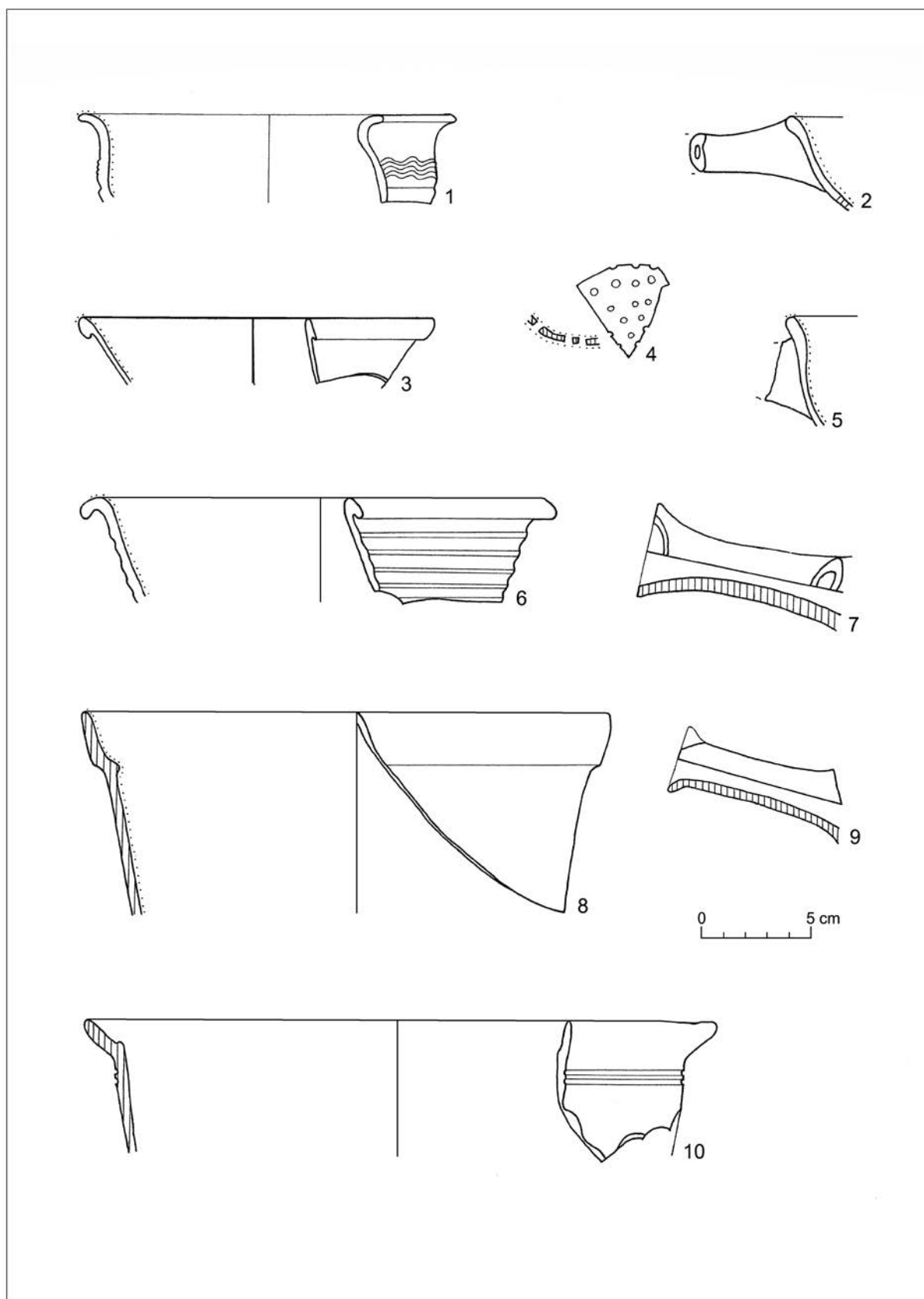
Tab. XIV. Velký Šariš, Hrad Šariš. Džbány.

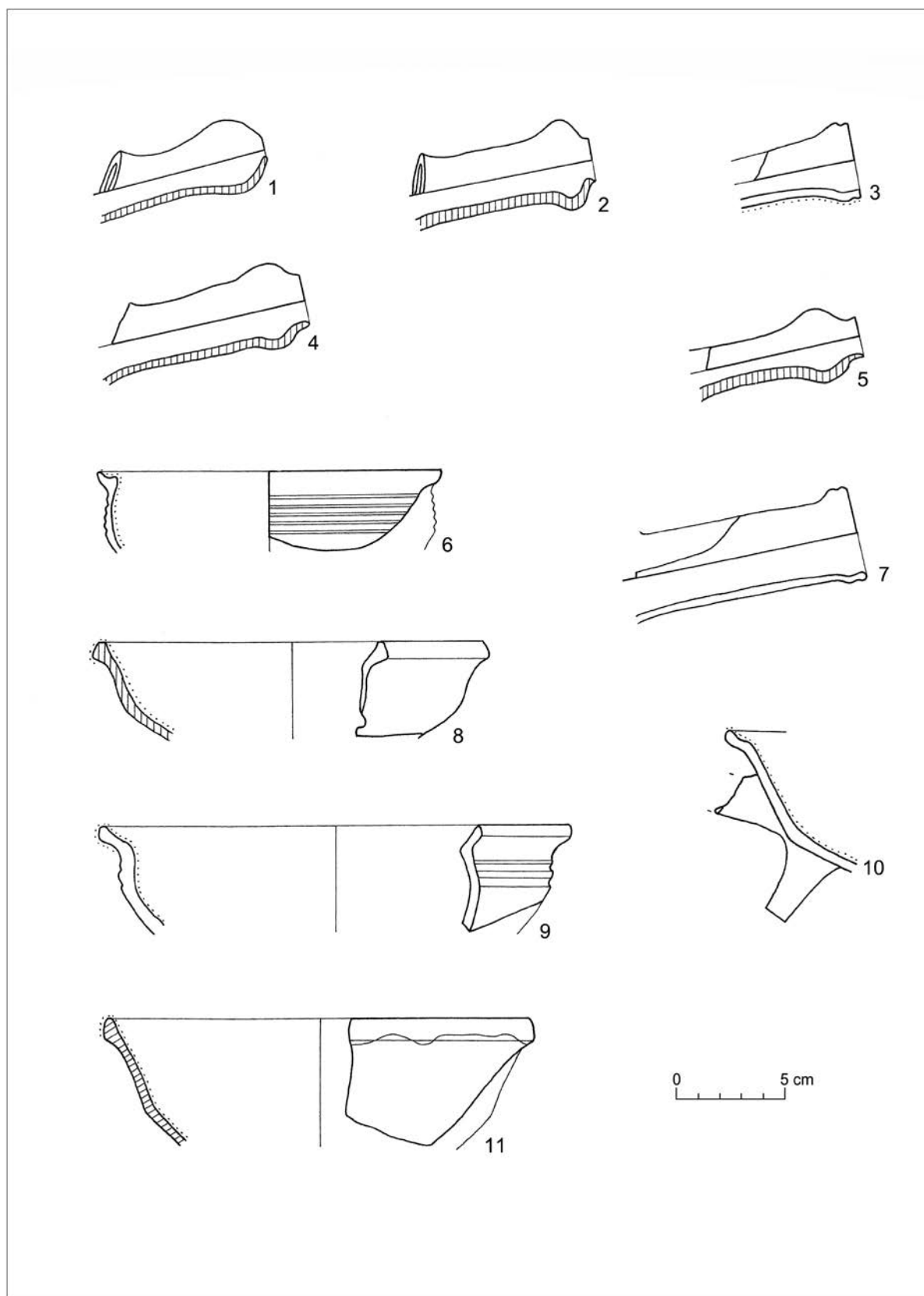
Tab. XV. Velký Šariš, Hrad Šariš. 1–8, 10 – džbány, 9–10 – misy.

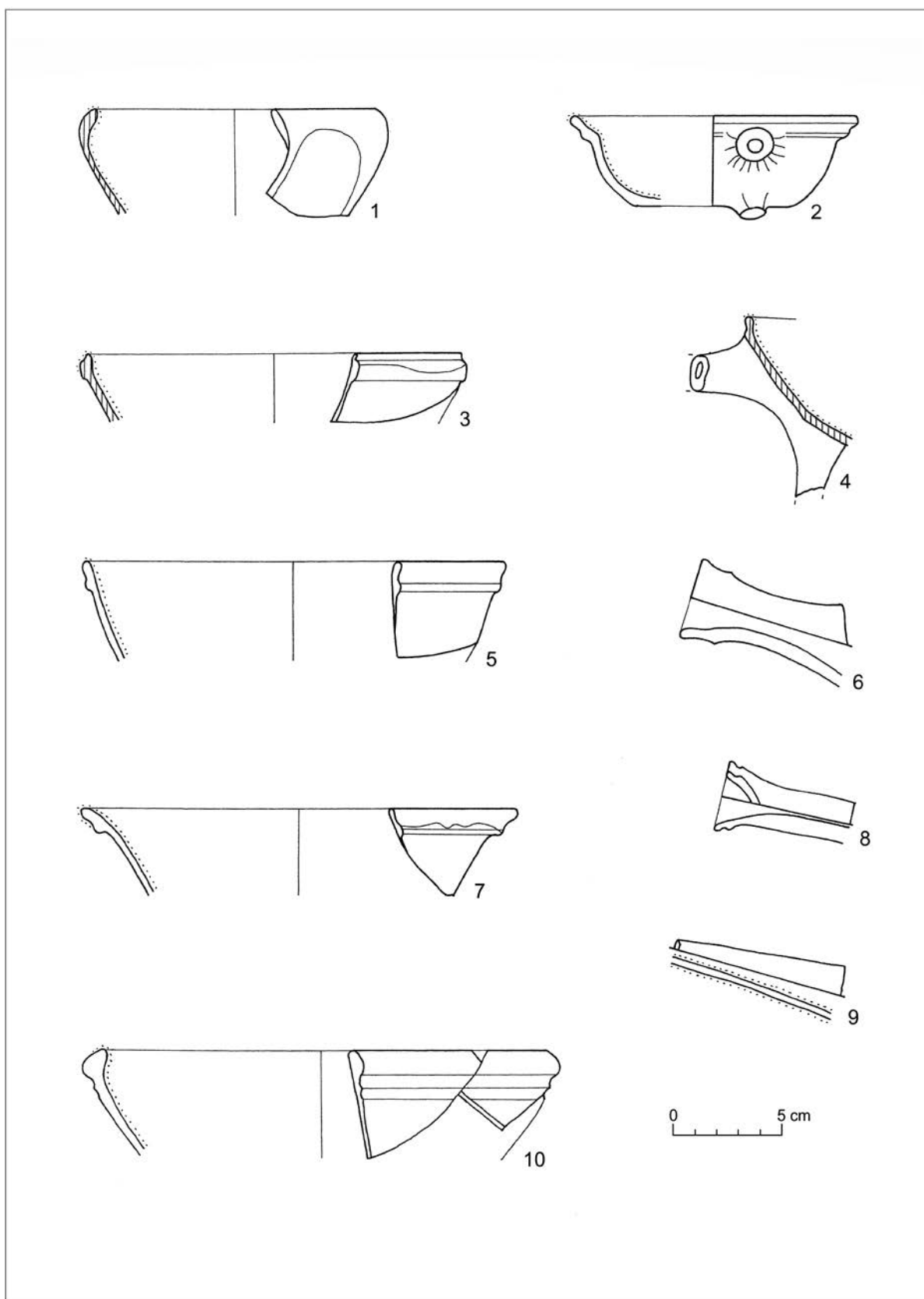
Tab. XVI. Velký Šariš, Hrad Šariš. Misy.

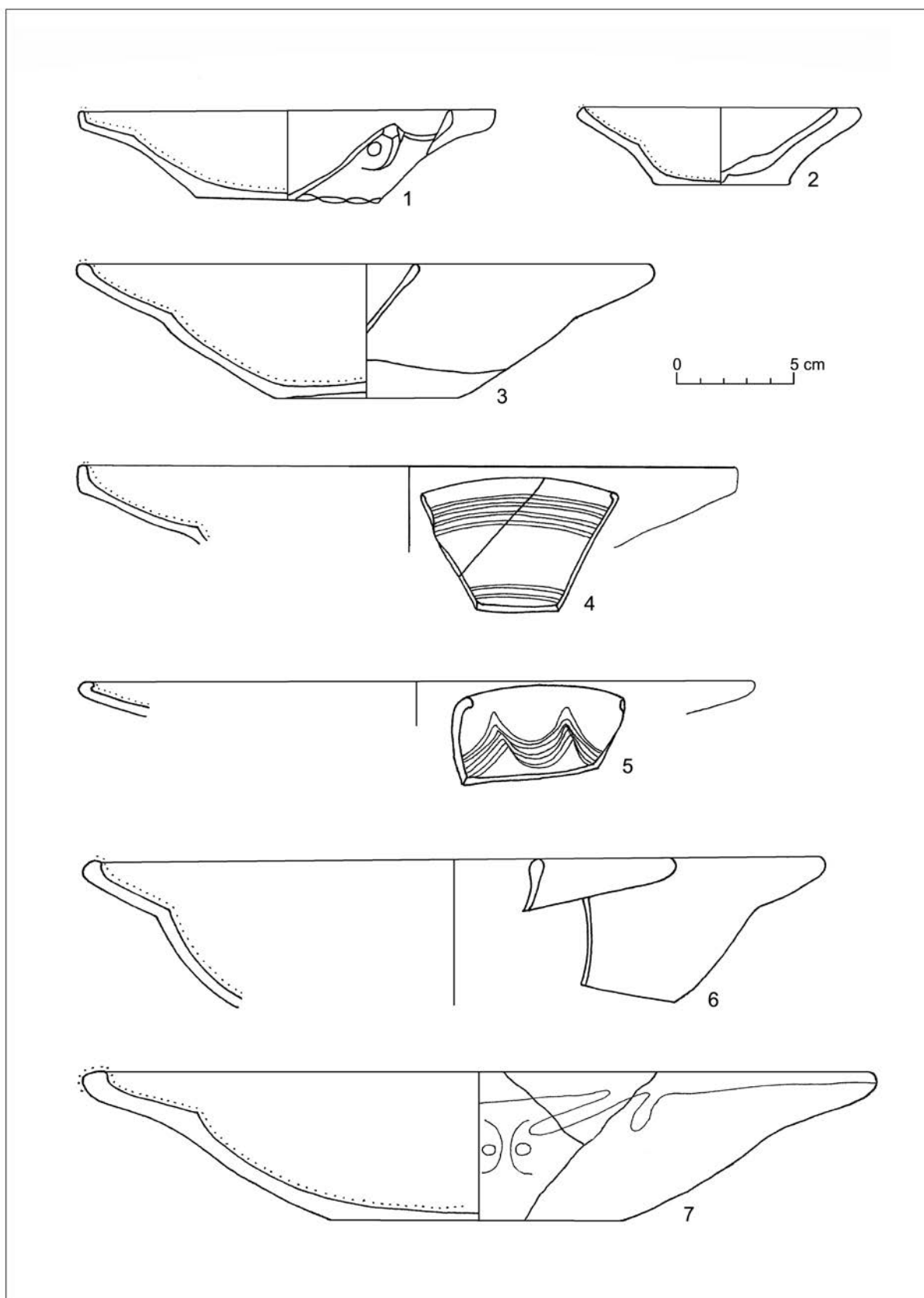
Tab. XVII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 2, 4 – cedidlá, 5, 7, 9 – panvice, 1, 3, 6 – misy/panvice, 8, 10 – misy.

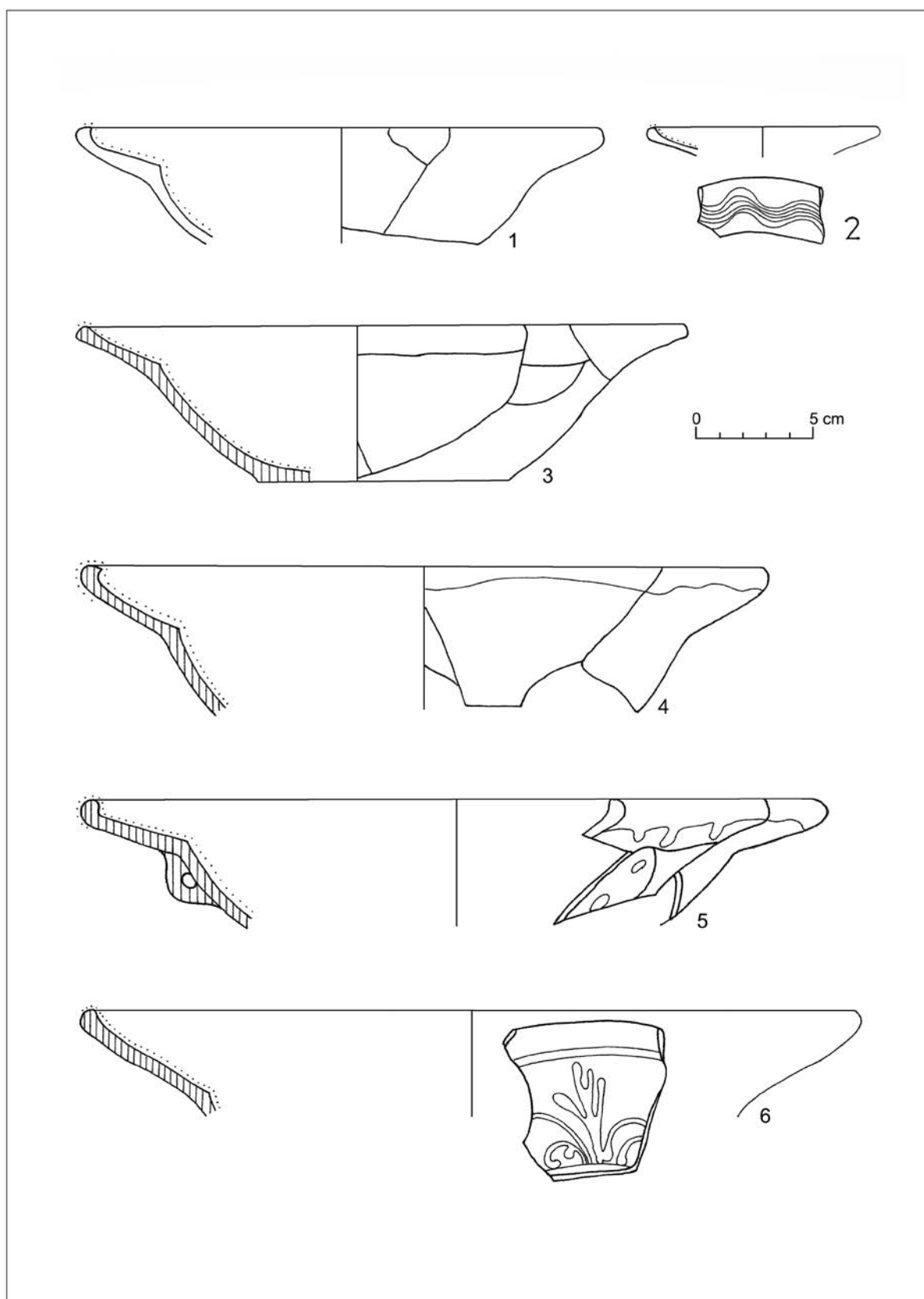
Tab. XVIII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 1–5, 7–11 – panvice, 6 – misa/panvica.

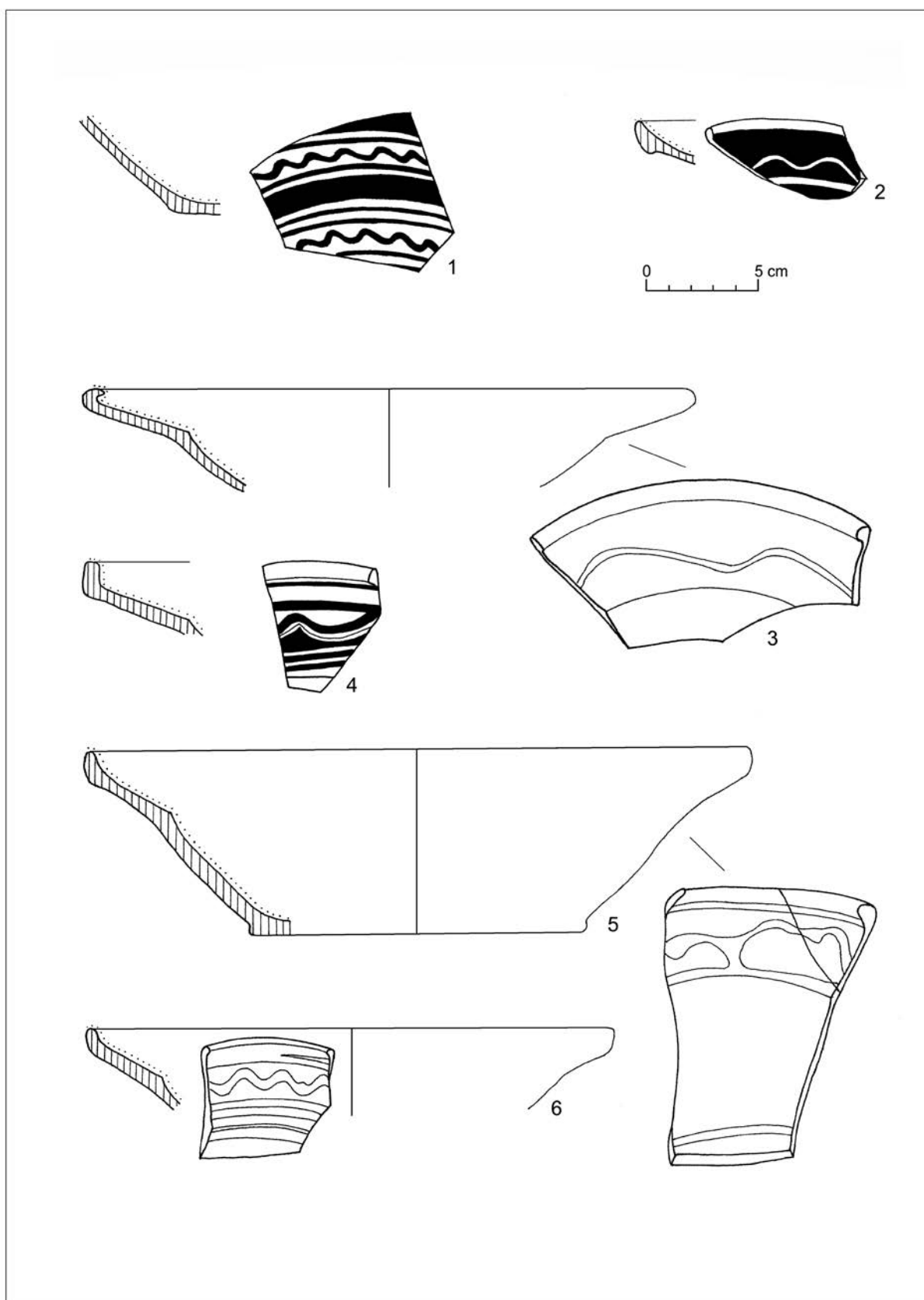
Tab. XIX. Veľký Šariš, Hrad Šariš. 1, 2, 4, 6, 8 – panvice, 3, 5, 7, 10 – misy/panvice, 9 – výlevka konvice?

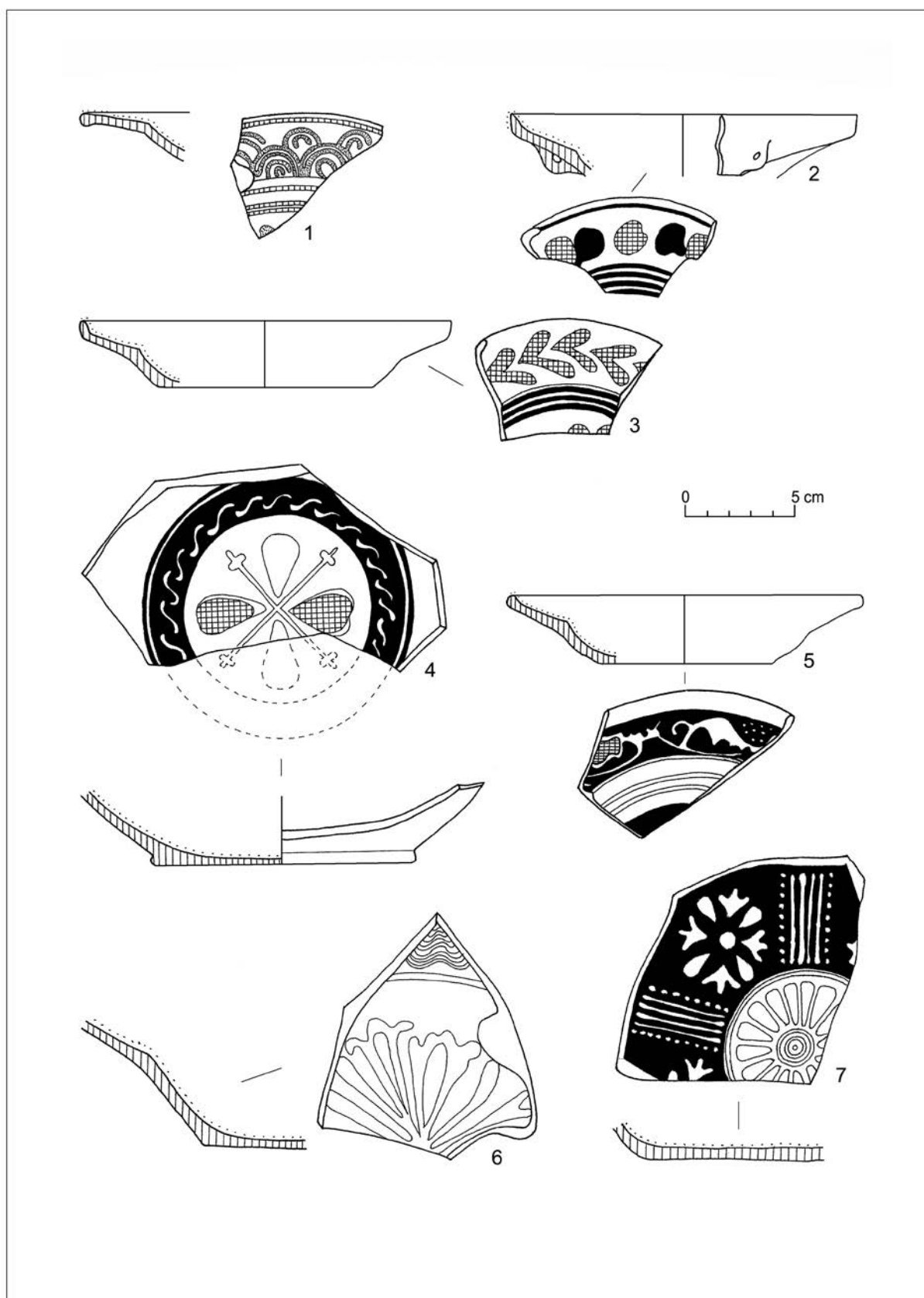
Tab. XX. Velký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

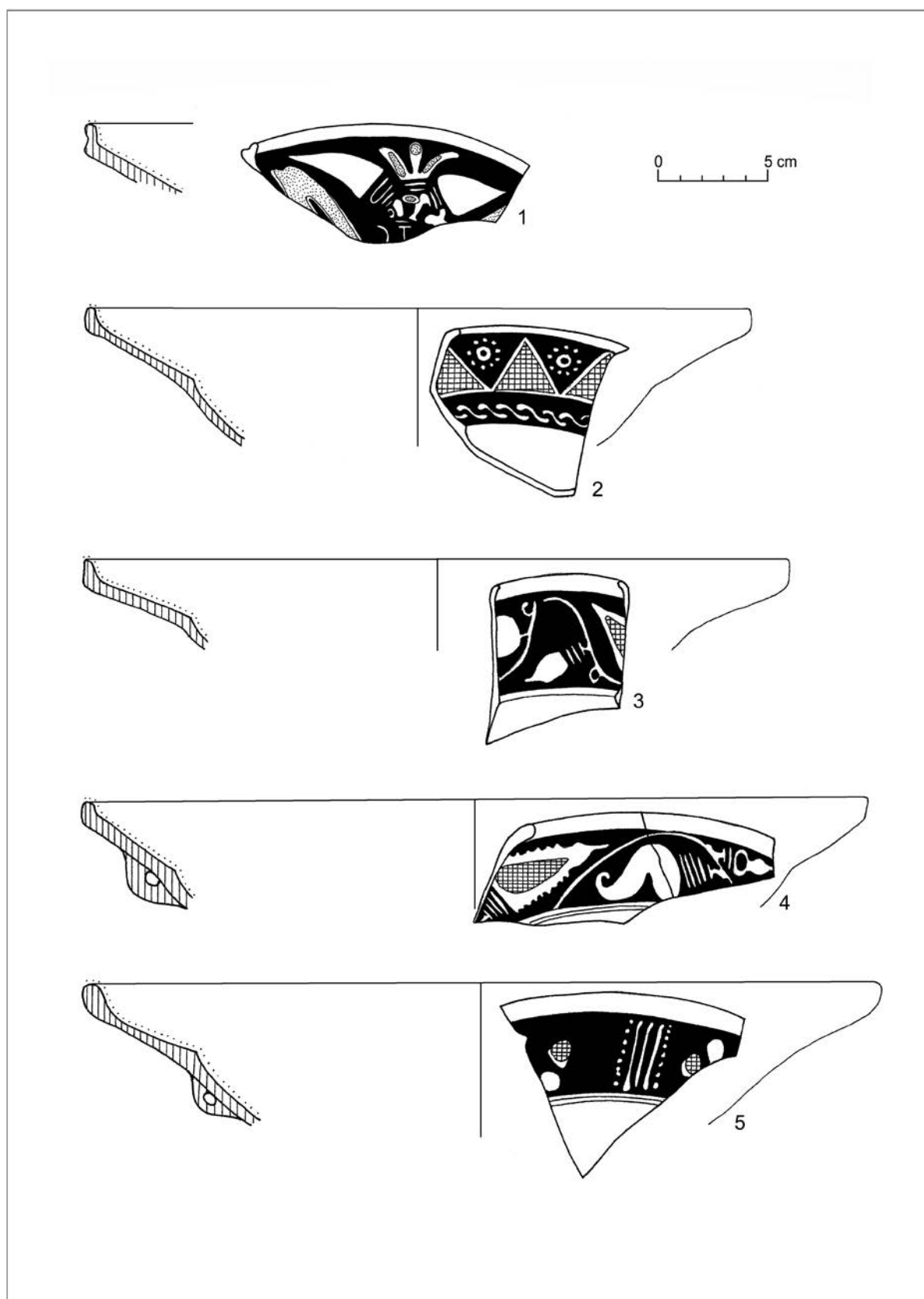
Tab. XXI. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

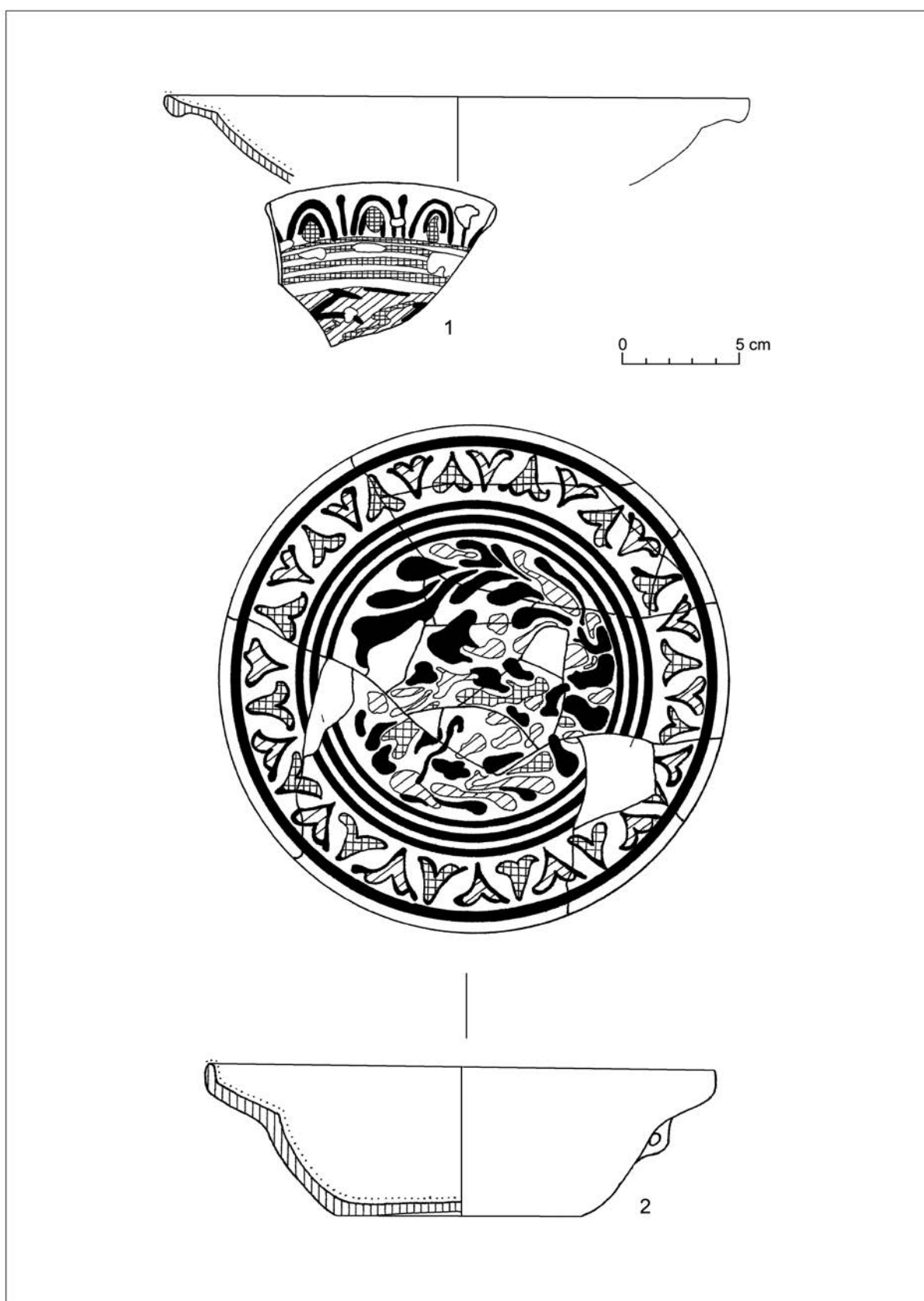
Tab. XXII. Velký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

Tab. XXIII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

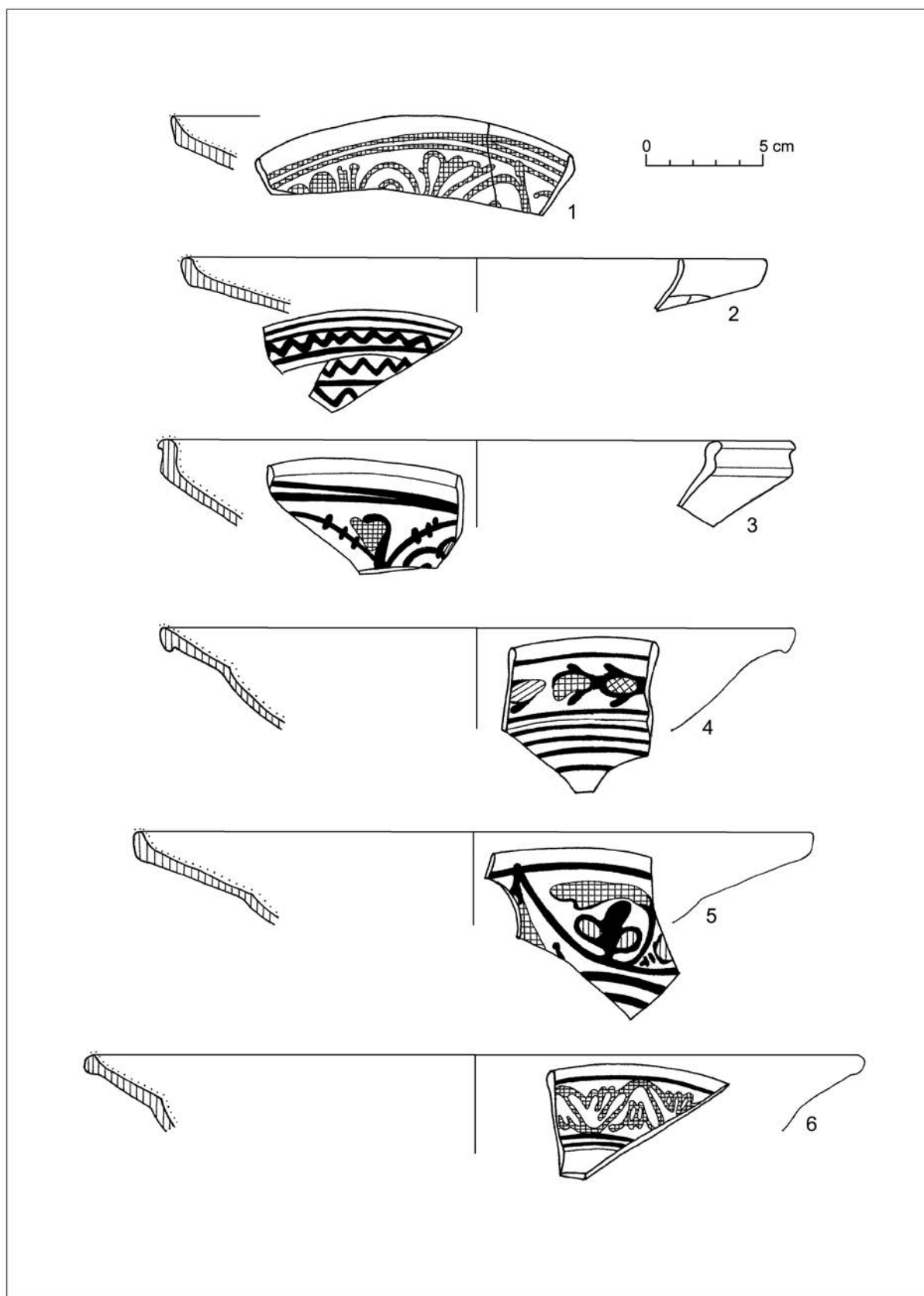
Tab. XXIV. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

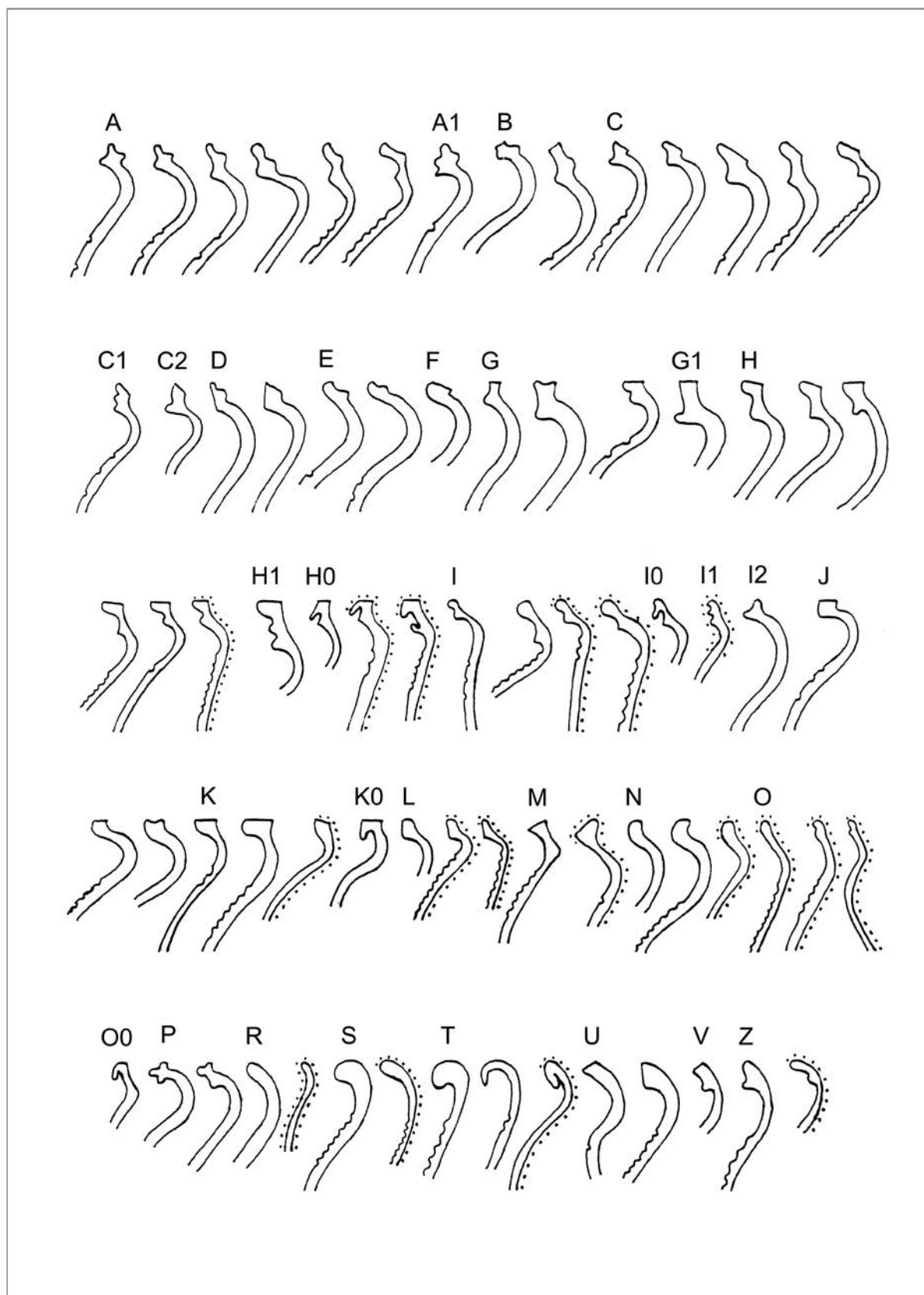
Tab. XXV. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

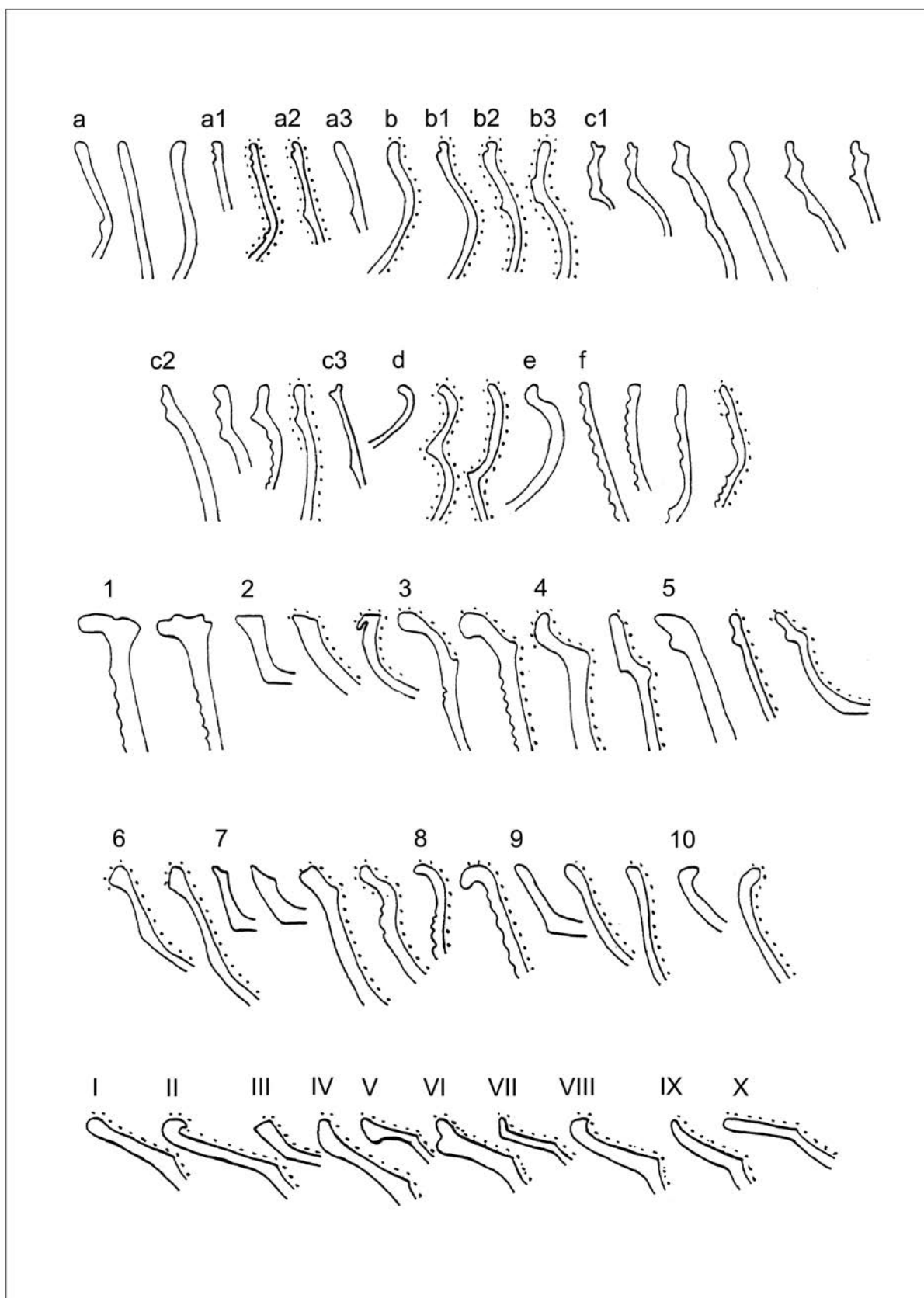
Tab. XXVI. Velký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

Tab. XXVII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Tanierovité nádoby.

Tab. XXVIII. Veľký Šariš, Hrad Šariš. Okraje hrncovitých nádob.

Tab. XXIX. Veľký Šariš, Hrad Šariš. a–f – okraje džbánov a krčahov, 1–10 – okraje mís a panvíc, I–X – okraje tanierovitých nádob.

LITERATÚRA

- Beljak-Pažinová/Beljak/Šimkovic 2015 – N. Beljak-Pažinová/J. Beljak/M. Šimkovic: Výskum hradu Dobrá Niva v rokoch 2013 a 2014. *Archaeologia historica* 40, 2015, 583–595.
- Bielich 2015 – M. Bielich: Archeologický výskum Lietavského hradu v rokoch 2012–2013. Piata a šiesta výskumná sezóna. *Archaeologia historica* 40, 2015, 115–129.
- Bielich/Čurný/Bielichová/Tirpák 2018 – M. Bielich/M. Čurný/Z. Bielichová/J. Tirpák: Správa o archeologickom výskume severovýchodného objektu šľachtického sídla v Markušovciach v roku 2006. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 149–170.
- Blažková 2013 – G. Blažková: Vývoj raně novověké kuchyňské a stolní keramiky v Čechách na základě souborů z Pražského hradu. *Památky archeologické* 104, 2013, 183–230.
- Botoš 2007 – A. Botoš: Keramika tureckej proveniencie v regiónoch Gemer – Malohont a Novohrad. *Musaica*, 25, 2007, 191–203.
- Botoš 2012 – A. Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty. *Zborník SNM* 106. *Archeológia* 22, 2012, 235–250.
- Comisso 2014 – M. Comisso: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu Hanigovský hrad, sezóna 2012–2013. *Archaeoservices*, s. r. o., Bratislava 1/2014. Uložená: Archív KPÚ Prešov.
- Comisso/Uličný 2017 – M. Comisso/M. Uličný: Výsledky archeologického výskumu na Slovenskej ulici č. 82 v Prešove. *Nové obzory* 33, 2017, 40–69.
- Czopek/Lubelczyk 1993 – S. Czopek/A. Lubelczyk: *Ceramika rzeszowska XIV – XVIII wiek*. Rzeszów 1993.
- Čaplovič 1971 – D. Čaplovič: Stredoveká keramika z Červeného Kláštora. *Východoslovenský pravek* 2, 1971, 267–291.
- Čambal/Farkaš/Choma 2011 – R. Čambal/Z. Farkaš/I. Choma: Záchranný výskum habánskeho dvora vo Veľkých Levároch. *AVANS* 2008, 2011, 77, 78.
- Černohorský 1941 – K. Černohorský: *Moravská lidová keramika*. Praha 1941.
- Čurný, v tlači – M. Čurný: Keramika z druhej polovice 17. storočia z tehliarskej pece z Levoče – Červenej chyžky. In: J. Chovanec (Ed.): *Hlinené nádoby 1000–1700*. Zborník príspevkov z kolokvia, 18.–20. 10. 2006, Vlastivedné múzeum Trebišov. Trebišov, v tlači.
- Čurný/Luštíková/Rusnák/Volovár 2020 – M. Čurný/L. Luštíková/R. Rusnák/M. Volovár: Feature 4/09 on Mäsiarska ulica in Košice and its collection of finds. Objekt 4/09 z Mäsiarskej ulice v Košiciach a jeho nálezový súbor. *Študijné zvesti AU SAV* 67/1, 2020, 159–206.
- Dobrová 1988 – H. Dobrová: Košická keramika. Súpis zo zbierkových fondov Východoslovenského múzea v Košiciach. *Historica Carpatica. Fondy*. Košice 1988.
- Đurišová/Uličný 1999 – M. Đurišová/M. Uličný: Stredoveká keramika z Košíc. *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia* 2, 1999, 193–199.
- Gáčková 2003 – L. Gáčková: Hromadný nález mincí v Michalovciach. *AVANS* 2002, 2003, 41–43.
- Harčar/Timura 2017 – P. Harčar/J. Timura: Veľký Šariš – Hrad Šariš. *Archeologický výskum v roku 2012*. Pamiatkový úrad SR Bratislava 10/2017.
- Harčar/Hudák/Hudáková/Uličný 2019 – P. Harčar/M. Hudák/M. Hudáková/M. Uličný: Jaskyňa Aksamitka v Haligovciach. *Zborník k 70 narodeninám Michala Slivku* 2019, 125–137.
- Hudáková/Hudák 2018 – M. Hudáková/M. Hudák: Keramické artefakty z výskumu zaniknutej sklárskej huty v Richvalde. *Spis* 9, 2018, 18–28.
- Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. *Archaeologia historica* 1983, 215–231.
- Hoššo 1986 – J. Hoššo: Hrnčiarstvo, remeslo stredovekej dediny a mesta vo svetle archeologických prameňov. *Historica* 35–36, 1985–1986, 105–139.
- Hoššo 1996 – J. Hoššo: O tzv. bratislavských pohároch (príspevok k poznaniu keramických gotických pohárov). *Zborník SNM* 90. *Archeológia* 6, 1996 197–204.
- Hoššo 1997 – J. Hoššo: Príspevok k štúdiu materiálnej kultúry na území Bratislavy v období stredoveku a na začiatku novoveku. *Archaeologia historica* 22, 1997, 287–300.
- Hoššo 2004 – J. Hoššo: Hranica medzi stredovekom a novovekom vo svetle archeologických nálezov keramiky. *Archaeologia historica* 29, 2004, 569–580.
- Hunka/Kotorová-Jenčová/Šafranko 2012 – J. Hunka/M. Kotorová-Jenčová/P. Šafranko: *Žalobínske poklady*. Hanušovce nad Topľou 2012.
- Chovanec 1988 – J. Chovanec: Hromadný nález strieborných mincí zo Záhora. *AVANS* 1987, 1988, 56, 57.
- Chovanec 1990 – J. Chovanec: Odev na renesančných kachliciach z hradu Trebišov. *Archaeologia historica* 15, 1990, 385–396.
- Javorský 1983 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. *AVANS* 1982, 1983, 99–124.
- Kotorová-Jenčová 1995 – M. Kotorová-Jenčová: Metalurgická dielňa objavená na hrade Čičva. *Študijné zvesti AU SAV* 31, 1995, 265–278.
- Kotorová-Jenčová 2007 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum v Kučine. *AVANS* 2005, 2007, 112.
- Kotorová-Jenčová 2013 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum Stropkovského hradu. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 267–279.
- Kotorová-Jenčová 2015 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum exteriéru kostola sv. Michala v Chmeľovci. *AVANS* 2010, 2015, 127–129.
- Kraskovská 1980 – L. Kraskovská: Nádoby datované nálezi mincí na Slovensku. *Zborník SNM* 74. *História* 20, 1980, 81–106.
- Kučerová 2013 – M. Kučerová: Záchranné archeologické výskumy v Kežmarku s dôrazom na stredoveké a novoveké nálezy. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 141–169.
- Lubelczyk 2017 – A. Lubelczyk: *Grodzisko i zamek w Czudcu na terenie dawnej ziemi sandomierskiej w świetle badań archeologicznych w latach 2011–2010*. Rzeszów 2017.
- Mihalik 1942 – S. Mihalik: *A Mikós börtön*. Kassa 1942.
- Pajer 1982 – J. Pajer: Hromadný nález ze začiatku 17. storočia ve Strážnici. *Strážnice* 1982.

- Pajer 2001 – J. Pajer: *Novokřtěnské fajánse ze Strachotína*. Mikulov 2001.
- Polla 1971 – B. Polla: *Kežmarok. Výsledky historickoarcheologického výskumu*. Bratislava 1971.
- Polla 1986 – B. Polla: *Košice – Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom*. Košice 1986.
- Prochnenko/Gomoljak/Mojžes 2007 – I. A. Prochnenko/E. M. Gomoljak/V. V. Mojžes: *Rezultaty issledovanija Vinogradskovo i Koroľovskovo zamkov v 2007 godu*. *Karpatika* 36, 2007, 219–255.
- Prochnenko/Gomoljak/Zombor 2009 – I. A. Prochnenko/E. M. Gomoljak/U. T. Zombor: *Issledovanija zamkov Zakarpattia*. *Karpatika* 38, 2009, 239–260.
- Prochnenko/Mojzsasz/Zsilenko 2012 – I. Prochnenko/V. Mojzsasz/M. Zsilenko: *A királyháza vár csempekályhája. The Tile Stove of the Korolevo Castle*. *Jósa András Múzeum Évkönyve* 54, 2012, 241–285.
- Prochnenko/Mojzsasz/Zsilenko 2013 – I. Prochnenko/V. Mojzsasz/M. Zsilenko: *Kárpátalja középkori és kora újkori várainak kutatása*. *Jósa András Múzeum Évkönyve* 55, 2013, 203–250.
- Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2011 – I. A. Prochnenko/V. V. Mojžes/E. M. Gomoljak: *Rezultaty issledovanija Koroľovskovo zamka v 2011 godu*. *Karpatika* 40, 2011, 213–232.
- Prochnenko/Mojžes/Žilenko 2018 – I. Prochnenko/V. Mojžes/M. Žilenko: *Kafelnaja peč Korolevskovo zamka Ňalab*. *Východoslovenský pravěk* 11, 2018, 247–306.
- Renesanční Olomouc 1998 – H. Sedláčková (ed.): *Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle*. Olomouc 1998.
- Repka/Sater/Šimunková 2017 – D. Repka/P. Sater/K. Šimunková: *Archeologické nálezy z Oponického hradu. Rozbor nálezov získaných počas sanácie hradu v rokoch 2001–2014 a archeologického výskumu v rokoch 2015–2016*. *Študijné zvesti AÚ SAV* 62, 2017, 181–206.
- Rusnák 2009 – R. Rusnák: *Košice v stredoveku na podklade archeologických výskumov*. Dizertačná práca. Košice 2009.
- Rusnák 2014 – R. Rusnák: *Vývoj mestskej domovej parcely na príklade Mäsiarskej 57/A v Košiciach*. *Slovenská archeológia* 62, 315–398.
- Rusnák 2019 – R. Rusnák: *Nové archeologické prameňe k osídleniu košických predmestí v stredoveku a včasnóm novoveku*. *Študijné zvesti AÚ SAV* 65, 2019, 89–109.
- Samuel 2008 – M. Samuel: *Ďalší záchranný výskum na Mostnej ulici v Nitre*. *AVANS* 2006, 2008, 138–142.
- Slivka 1978 – M. Slivka: *Nález stredovekej hrnčiarskej pece v Sabinove*. *Nové obzory* 22, 1978, 175–184.
- Slivka/Vizdal 1984 – M. Slivka/M. Vizdal: *Hrad Brekov*. *Nové obzory* 26, 1984, 167–185.
- Strakošová 2000 – I. Strakošová: *Zisťovací výskum na hrade Jasenov*. *AVANS* 1999, 2000, 132–134.
- Strakošová 2007 – I. Strakošová: *Nálezy kachlíc a ich výroba v Humennom a okolí*. *Musaica* 25, 2007, 237–255.
- Šimčík 2013 – P. Šimčík: *Záchranný archeologický výskum na obnove objektu Kováčska č. 37 v Košiciach*. *Východoslovenský pravěk* 10, 2013, 225–229.
- Szetela-Zauchowa 1994 – T. Szetela-Zauchowa, T.: *Miechoćin. Nowożytny ośrodek garncarski*. In: A. Gruszczyńska – A. Targońska: *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*. Rzeszów 1994, 45–72.
- Španihel 2014 – S. Španihel: *Stredoveká a novoveká keramika severozápadného Slovenska*. *Študijné zvesti AÚ SAV* 55, 2014, 141–181.
- Španihel 2015 – S. Španihel: *Nálezy keramiky z obranných priekop mesta Žilina*. *Archaeologia historica* 40, 2015, 857–875.
- Španihel 2016 – S. Španihel: *Nálezy keramiky v Čiernom – Valoch*. *Zborník SNM* 110. *Archeológia* 26, 2016, 151–161.
- Španihel 2017 – S. Španihel: *Keramika a jej možnosti pri periodizácii raného novoveku na Slovensku*. *Pravěk. Nová řada* 25, 2017, 293–314.
- Švaňa/Šimčík/Šimkovic/Petraško 2018 – K. Švaňa/P. Šimčík/M. Šimkovic/T. Petraško: *Štyri sezóny výskumu hradu Šebeš*. *Východoslovenský pravěk* 11, 2018, 171–203.
- Uličný 1998 – M. Uličný: *Archeologický výskum mestskej brány v Sabinove*. *Archeológia v múzeách*. Poprad 1998, 55–62.
- Uličný 2000 – M. Uličný: *Keramika z Hanigovského hradu*. *AVANS* 1999, 2000, 141, 142.
- Uličný 2002 – M. Uličný: *Archeologický prieskum v MPR Prešov*. *AVANS* 2001, 2002, 210–212.
- Uličný 2002b – M. Uličný: *Stredoveká keramika z hrádok v Brezovičke a Mudrovciah*. *AVANS* 2001, 2002, 209, 210.
- Uličný 2003 – M. Uličný: *Archeologické nálezy z Hrnčiarskej ulice v Košiciach*. *Východoslovenský pravěk* 6, 2003, 189–196.
- Uličný 2004 – M. Uličný: *Premeny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí (na podklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš)*. Dizertačná práca 2004.
- Uličný 2005 – M. Uličný: *Stredoveká keramika z Kamenického hradu*. *Východoslovenský pravěk* 7, 2005, 123–129.
- Uličný 2008 – M. Uličný: *Včasnónovoveká keramika z hradu Šariš*. In: J. Gancarski (red.): *Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*. Krosno 2008, 511–525.
- Uličný 2013 – M. Uličný: *Vrcholnostredoveká keramika z hradu Šariš*. *Východoslovenský pravěk* 10, 2013, 107–140.
- Uličný 2018 – M. Uličný: *Neskorostredoveká keramika z hradu Šariš*. *Východoslovenský pravěk* 11, 2018, 205–246.
- Uličný/Harčar 2006 – M. Uličný/P. Harčar: *Archeologický výskum na Slovenskej ulici č. 6 v Prešove*. *Monumentum tutela* 17, 2006, 185–202.
- Uličný/Harčar 2010 – M. Uličný/P. Harčar: *Prešov – Svätoplukova ul. č. 1, parc. č. KN-C 529. Nálezová správa z archeologického výskumu*. Pamiatkový úrad SR Bratislava 10/2010. Uložené v archíve KPÚ Prešov.
- Uličný/Kováč/Timura 2013 – M. Uličný/D. Kováč/J. Timura: *Veľký Šariš – NKP Hrad Šariš. Archeologický výskum v roku 2013*. Pamiatkový úrad SR Bratislava 11/2014. Archív KPÚ Prešov.
- Uličný/Kučerová, v tlači – M. Uličný/M. Kučerová: *Stredoveká keramika zo Slovenskej Vsi*. In: J. Chovanec (Ed.): *Hlinené nádoby 1000–1700. Zborník príspevkov z kolokvia*, 18.–20. 10. 2006, *Vlastivedné múzeum Trebišov*. Trebišov, v tlači.

EARLY MODERN CERAMICS FROM ŠARIŠ CASTLE

Marián Uličný

Summary

Although at the beginning of the second half of the 20th century the scope of Slovak archeology shifted beyond the prehistoric and early historic period to the medieval period of history, the modern times still largely remained in the interest of researchers. However, the increasing research of the castle grounds brought numerous material sources from the early modern period. This paper presents the results of the analysis of an Early Modern Period collection of pottery items obtained by the research of M. Slivka in the area of the National Cultural Monument – Šariš castle, located above the small town of Veľký Šariš.

The set of ceramic items consists predominantly of fragments, in exceptional cases also of reconstructable vessels, which have been made up of fine-grained material exclusively on a fast rotating potter's wheel. There are traces of trimming on the bottom, most often in the form of fine parallel grooves. Ceramics, unlike the Middle Ages, is usually thinner and fired better. In the material, there is only minimally represented softer fired dish of brown-gray shades. Approximately half of the vessels were made up of traditional pottery clays and fired in an oxidation atmosphere into red, or red-brown shades. Characteristic of the findings from the castle is a massive increase in light ceramics (ocher-white, gray-white or pink-white colour), which is almost half of proportion. The gray ceramics fired by reduction, a typical representative of the late-medieval cookware, disappeared. Instead, only a smoked, shiny-decorated dish fired in reduction atmosphere begins to appear. However, its representation in the material from the castle is only negligible.

A massive spread of the use of glazes is characteristic. Light vessels are glazed almost to one hundred percent. The red and brown specimens are either unglazed, glazed on the inside, or partially glazed (mostly the top of the vessel). Less than half of these items are glazed on the entire inner surface. The edge analysis shows that nearly up to two-thirds of vessels fired by oxidation were entirely, or partially on the surface, glazed.

The most widespread types of vessels included pots, dishes and dish bowls, jugs, pitchers, bowls, pans, and pot covers. Cups, the characteristic ele-

ments of late-medieval ceramics, are disappearing in the early modern period. Their place is partially replaced by an increased number of mugs. As a new luxurious type of goods are considered semi-majolica dishes, represented mainly by plates, jugs, pitchers, and also exceptionally, mugs.

The edges of the pot-shaped vessels represented more than three-quarters among the new findings from the castle. The rich archeological fund also offers reconstructable pots, which offer a relatively good idea about the overall shapes and forms of these vessels.

The pots fired by oxidation are more bulbous, the largest bulge is in the upper third of the height of the vessel, but quite often it also scrolls down. Light pots are, in most cases, much slimmer, and with the largest bulge on the body usually at half of the height of the vessels. Compared to the coloured dishes, they are also slightly smaller. Besides these classic pot-shaped shapes, there are also lower and wider mugs in the finding material which are getting closer to the bowl-shaped forms in their appearance. Mugs and cups also have become an abundant part of the inventory.

A regular part of the pot is a handle, mostly trough-shaped. Rarely, there is a handle which is ribbed or with an oval cross-section. Light pots are regularly (with a few exceptions) glazed on the inside with green, less with brown or light yellow glaze. The oxidized-fired pots are either unglazed, glazed only in the upper part of the vessels or on the entire inner surface. Unlike light dishes, brown glaze dominates over green one, but there is a common use of both brown and green glaze together. Both sides glazed items occur among mugs.

In the early modern period, on the one hand, the proportion of undecorated specimens is growing; on the other hand, among decorated pots, there is seen a much wider variety of decorations than in the Late Middle Ages. The most common is engraved decoration. It appears in the form of one or more grooves on the shoulders, or narrow or wider ribbing. Engraved wavy lines occur more rarely. However, a new characteristic feature of decoration is stamping, in the form of a narrower and subsequently wider horizontal strip on the shoulders of the vessels. The

plastic decoration is represented by extrusion either at the end of the edge or on a plastic molding before the mouth end.

There is also painted decoration, most often applied by red slip in the form of simple stripes and wavy lines on light dishes. Sometimes it is associated with engraving in the form of sgraffito. We rarely register painted decorations on red dishes. It is in the form of white painted strips on a potsherd, or red painted stripes or wavy lines on white engobe.

More careful treatment can be observed in small mugs. Some specimens fired by oxidation were on the surface covered with white engobe and covered with green glaze on both sides. Some of the small mugs can be categorized into the semi-majolica dish. These are the mugs of red colour, on the outside of which was applied white engobe. On such a surface was painted geometric, or geometric-natural pattern with colored clay. The outer and inner surface is covered with transparent light yellow glaze.

Besides the material, colour, firing quality, and decoration, the edge type is still an important chronological indicator. In contrast to medieval ceramics, pots with finely profiled and simply funnel-rolled edges on the inside with a slight groove become the most widespread. An important linking factor with the Late Middle Ages is the occurrence of horizontally cut edges on the inside with the groove. From the Late Middle Ages, also the rough, rounded edges survive. However, the thickening is usually less marked compared to the Middle Ages, as well as the groove on the inside.

The second, most numerous group of vessels from the castle were dish-shaped vessels. The half of those were made of light clays, the other half of traditional clay fired in an oxidation atmosphere into red shades. In most cases, these are large dish-shaped bowls, in minor cases dishes, or small dishes. Unlike the bowls, the lower round portion of the vessel passes through a break into a straight (oblique or almost horizontal) sub-edge, which is finished by a mostly upwardly extending edge. The bottom of the vessel passes continuously into the bottom, which is offset only on the outside. On the outside, there are often also two small tunnel-shaped handles for hanging. There are different forms of these vessels, with deeper and shallower bottom, short and longer (horizontal or oblique) sub-edge. The edge is slightly raised upwards, whether slightly, or markedly thicken, rounded or tipped ended. Profiled mouth ends are rare.

Dish-shaped vessels from the light dish category were regularly filled with green inside, exceptionally brown, or yellow glaze. Occasionally, specimens with multiple glazes occurred. Engraved decoration

has only rarely been applied on the sub-edge or the bottom. The most common are simple grooves, wavy lines, garlands, exceptionally stamping.

Dish-shaped vessels of red, exceptionally brown-gray colour had much more variable decoration, but even in this group, there were undecorated specimens filled on the inside only with green, or brown glaze. Before the application of the green glaze, the dishes were mostly covered with white engobe on the inside.

However, many of the dish-shaped vessels fired by oxidation were decorated. In the first, less numerous group can be included vessels decorated with painted ornament under green, brown, or yellow glaze. In most cases it is geometric, or natural ornament painted with a lump of white clay. Another time we notice a simple engraved decoration or engraved decoration associated with white painting.

The second group, more numerous group of decorated dishes, consists of dishes and dish bowls with more demanding decoration painted on engobes. Among them are especially the specimens covered entirely on the inside with white engobe, on which there is always the slips painted motif covered with a light transparent glaze. Ornament is created by a combination of dark brown, light brown and green slip. In the decoration can be found geometric and highly stylized greenable elements. The most artistically demanding specimens were firstly contoured with dark brown slip and then filled with colored slip.

Besides the light semi-majolica cookware, there was another variant of decorated cookware, characterized by the fact that only part of the vessel (always at the sub-edge and lower part of the bottom) was covered with dark brown engobe. On such black surface, there was painted geometric, ornatural ornament with a lump of white slip, and which could also be filled with colored slip. On bottoms, we can observe the effort to use the contrast of the dark brown engobe of the bottom surface and the red walls, while white geometric, ornatural patterns are used on both surfaces to create different areas of decoration. Likewise, the dark brown engobe painted vessels were covered with light yellow glaze.

Jugs and pitchers represent another characteristic group of vessels of modern ceramics. In the same way as the dishes, half of the vessels are made of light clay, the other half of traditional clay fired in an oxidation atmosphere into red, or red-brown shades. Only a negligible percentage of these dishes belong to brown-gray ceramics. Several isolated fragments found in the castle can be classified as gray-black smoked ceramics decorated with polishing.

In modern times, jugs and pitchers are regularly glazed on both sides, glazed only on the inside or on the top of the vessel. Unglazed specimens are represented exceptionally; among them, there are items from the group of smoked ceramics. In the vast majority of the light dish is used the green glaze, in the red dish it is a brown glaze, less green one, and in the semi-majolica dish the light yellow glaze.

Among the findings from the castle, there are predominantly fragments of specimens varying in size from miniature jugs to large ones. The bottom can be indented or smoothly passes into the body of the vessel. Although there are even wider jugs with a spherical body, the slender egg-shaped shapes, or rather barrel-shaped shapes dominate. Exceptionally, there are registered specimens with relatively long necks.

The handle has a serrated, oval, or ribbed profile. The edge of the container is usually simply rolled up, sometimes with a gentle contraction inwards. One groove on the outside is typical. Rarely profiled edges are less numerous. The pitchers have a large bulbous body, which passes into a narrow throat, in the middle part extended by a bar on which the handle rests. The upper part of the rim is mostly rolled out.

Jugs and pitchers, similarly as dishes, are characterized by rich decoration, although there are also undecorated specimens. The simplest is engraved decoration consisting of simple grooves, or ribs. Some jugs of light dishes are also decorated with stamped decoration.

Typical is painted decoration. It is used in a more straightforward form when the geometric decoration is applied directly on the oxidized fired shard with white, or white and dark brown clay under yellow, brown, or green glaze.

More often, there are jugs and pitchers with more demanding artistic decoration. The surface of the oxidized-fired vessels is provided with a white engobe on which the geometric, naturalistic, or combined ornament of dark brown, light brown and green slip is applied under the light yellow glaze. As with the dishes, we can see that the more complex

ornament was first contoured with dark brown slip and then filled with colored slip.

Apart from the light dish, we encounter another more demanding type of decoration, when part of the vessel is covered with dark brown engobe and on the engobed part and in contrast directly on the stalk is painted white slip, in one case even with the zoomorphic motif.

Bowl vessels represent another regular part of modern pottery. This group of vessels includes mainly bowls and pans. Most of the large bowls were fired in the oxidation atmosphere into red, and the pans are evenly represented in both the red and light variations. The most common shapes of bowls were wide bowls with relatively straight, slightly upwardly expanding walls and with an offset rolled edge. They are most often glazed on the inside, and sometimes only the edge is glazed. The walls of vessels are decorated only with ribbing. The second related type are wide bowls with a marked trough on the inside and an upwardly extending edge. In addition to wide bowls, we can find other fragments from smaller bowls in the castle material. However, the fragmentary material rarely allows them to be separated from the fragments from pans. From the castle material come fragments of bowls with aligned edges, exceptionally decorated with fingerings.

The pans are regularly glazed on the inside. Among the light dish there is a more common green glaze, among the red dish it is the brown one. The characteristic features of these vessels are three legs and a hollow handle. The handles are simply rolled up, at the end with an S-shaped cornice or with a rounded end. They are found in considerably variable sizes and forms. Typical are vessels of bulbous shape, but also conical shapes occur, even with marked refraction and a lenticular bottom. A distinctive bowl forms are sieves with a handle.

Flat shapes include covers. The most common remain conical covers with button-shaped handles, which follow the late-medieval ceramics. Some light dishes are covered with glaze on the outer surface. A special form are mostly glazed jug covers with perpendicularly mounted rims, or glazed covers for dish bowls with a handle.

Fig. 1 Veľký Šariš, Šariš Castle. The floor plan according to M. Slivka. Examined areas with raised files V and VI.

Fig. 2 Veľký Šariš, Šariš Castle. Painted dish-shaped vessel from the documentation of M. Slivka.

- Pl. I Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. II Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. III Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. IV Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. V Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. VI Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. VII Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. VIII Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. IX Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. X Veľký Šariš, Šariš Castle. Pots.
- Pl. XI Veľký Šariš, Šariš Castle. 1–8, 10–13 – covers, 9 – pot bottom.
- Pl. XII Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 3, 7, 10–11 – decorated shards from bodies, 2, 4–6, 8, 12 – covers, 9 – pot bottom.
- Pl. XIII Veľký Šariš, Šariš Castle. 1–5, 15 – pitchers, 6–14, 16–17 – jugs, 18–19 – fragments of bottoms of table ceramics.
- Pl. XIV Veľký Šariš, Šariš Castle. Jugs.
- Pl. XV Veľký Šariš, Šariš Castle. 1–8, 10 – jugs, 9–10 – bowls.
- Pl. XVI Veľký Šariš, Šariš Castle. Bowls.

Pl. XVII Veľký Šariš, Šariš Castle. 2, 4 – sieves, 5, 7, 9 – pans, 1, 3, 6 – bowls/pans, 8, 10 – bowl.

Pl. XVIII Veľký Šariš, Šariš Castle. 1–5, 7–11 – pans, 6 – bowl/pan.

Pl. XIX Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 2, 4, 6, 8 – pans, 3, 5, 7, 10 – bowls/pans, 9 – kettle spout?

Pl. XX Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXI Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXII Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXIII Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXIV Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXV Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXVI Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXVII Veľký Šariš, Šariš Castle. Dish-shaped vessels.

Pl. XXVIII Veľký Šariš, Šariš Castle. Edges of pot-shaped vessels.

Pl. XXIX Veľký Šariš, Šariš Castle. a–f – edges of jugs and pitchers, 1–10 edges of bowls and pans, I–X – edges of dish-shaped vessels.

Translated by Natália Stajančová

Mgr. Marián Uličný, PhD.
Krajský pamiatkový úrad
Hlavná ul. Č. 115
SK – 080 01 Prešov
marian.ulicny@pamiatky.gov.sk

PRVÁ ETAPA ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU NA NÁMESTÍ MAJSTRA PAVLA V LEVOČI

MARTA KUČEROVÁ – MATÚŠ HUDÁK

Východné Slovensko, Levoča, historické jadro, záchranný výskum, stredoveká, postmedievalná archeológia

Eastern Slovakia, Levoča, historical centre, rescue research, medieval, post-medieval archaeology

The paper presents the results of rescue research carried out during the first stage of the reconstruction of Master Paul's Square in Levoča. The examined high medieval layers contained fragments of pottery from the turn of the 13th and 14th centuries to the turn of the 14th and 15th centuries. The stratigraphy was significantly influenced by the natural slope of the terrain, as well as by landscaping of the square in the 19th and 20th centuries.

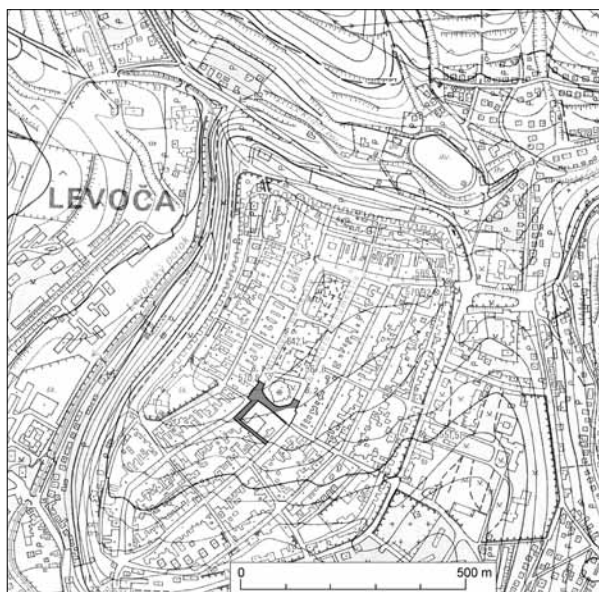
ÚVOD

V rokoch 2012–2013 bol v Levoči (okr. Levoča) vykonaný záchranný archeologický výskum (obr. 1) v súvislosti s prvou etapou rekonštrukcie Námestia Majstra Pavla (obr. 2). Rekonštrukcia mala mať pôvodne dve etapy. Druhá etapa bola neskôr rozdelená do viacerých častí, ktoré boli postupne realizované od roku 2018. Stavebné práce sa týkali obnovy inžinierskych sietí a povrchov komunikácií. Výskum sa v súlade s rozhodnutím KPÚ sústredil na sledovanie zemných prác. Nálezové situácie sa skúmali v rozsahu, podmienenom rozmermi líniových výkopov. Prvoradým cieľom výskumu bolo zachytiť stratigrafiu terénu v jednotlivých skúmaných polohách. Územie stavby sa nachádzalo v južnej, resp. juhovýchodnej časti námestia a na severných úsekoch ulíc Vysoká a Nová, ako aj na ulici, ktorá ich spája. Spojovacia ulička bola zároveň južnou hranicou územia stavby. Väčšina výkopov sledovala línie pôvodných inžinierskych sietí. Napriek tomu sa v niektorých polohách podarilo zdokumentovať sled viacerých kultúrnych vrstiev s nálezmi so stredoveku a novoveku a na viacerých miestach boli odkryté pozostatky staršej kamennej kanalizácie, ktorej výstavba súvisí aj so zmenami nivelety povrchu námestia v priebehu 19. storočia (obr. 3).

CHARAKTERISTIKA LOKALITY A STRUČNÁ HISTÓRIA ARCHEOLOGICKÉHO BÁDANIA

Mesto Levoča sa nachádza v Levočskej kotline, na južnom okraji Levočských vrchov. Historické jadro mesta sa rozprestiera na návrší, ktoré sa strmo dvíha nad dolinou Levočského potoka na západnej strane a Krížneho potoka na strane severnej. Plocha návršia s kamenným podložíom klesá smerom na juh postupne, v hornej časti mierne, v dolnej výraznejšie, pričom zlom oboch častí je pomyselnou južnou hranicou Námestia Majstra Pavla. Skúmané územie leží na klasických paleogénnych sedimentoch (pieskovce, ílovce), ktorých kvartérny pokryv tvoria hlinité, hlinito-piesčité, hlinito-kamenité, piesčito-kamenité až balvanovité svahoviny a sutiny (Hrnciarová/Miklós 2002, 74–76, 84). Nadmorská výška tej časti Námestia Majstra Pavla, ktorej sa týkala prvá etapa rekonštrukcie, sa v dôsledku výraznejšieho sklonu terénu smerom na juh pohybuje v rozmedzí 562–569 m n. m.. Svahovitost' terénu a geologické podložie, podliehajúce eróznym procesom, podmieniajú interpretáciu nálezových situácií v skúmanej časti námestia.

Začiatky dnešnej Levoče siahajú pravdepodobne do prvej polovice 13. storočia a súvisia s nemeckou kolonizáciou. Prvá písomná zmienka o Levoči pochádza z roku 1249, kedy sa mesto spomína podnázvom Leucha (Roth/Sojak 2008, 224). V roku 1271 sa prvýkrát spomína ako mesto, t.j. civitas (Suchý 1974,

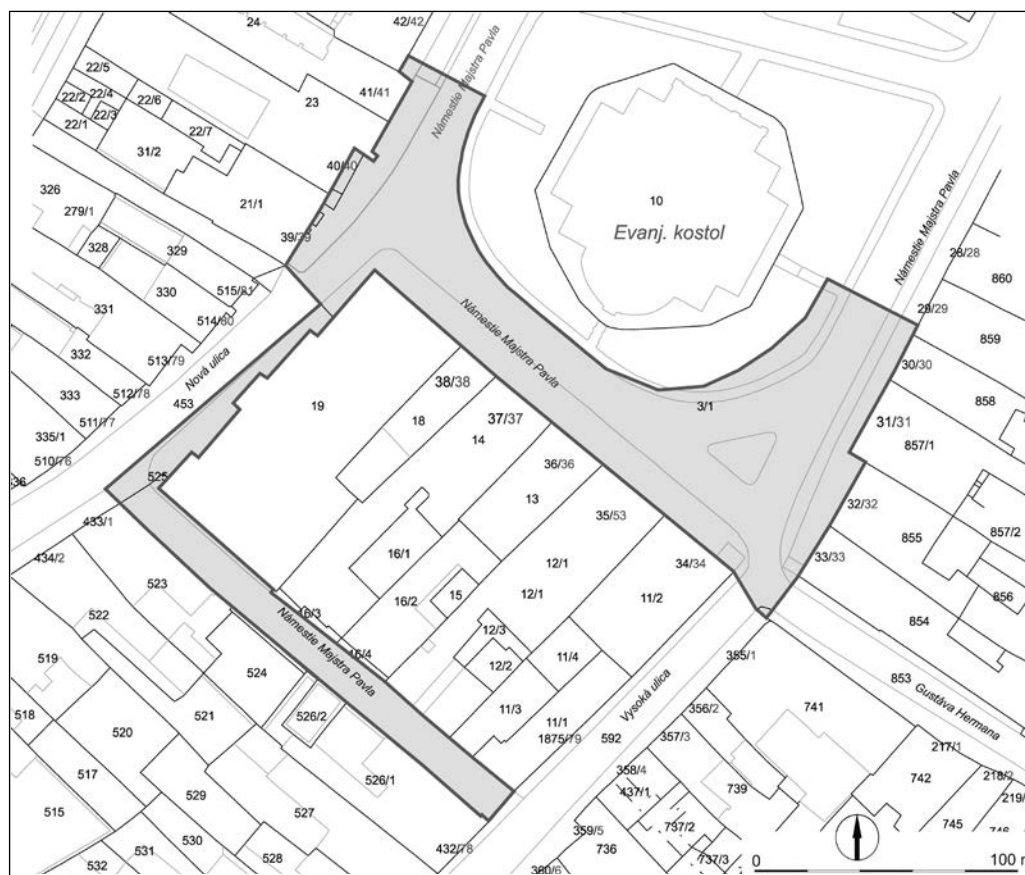

Obr. 1. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Územie stavby vyznačené na podklade topografickej mapy 1: 10 000 (autor: M. Kučerová, mapa – archív Múzea v Kežmarku).

51). Výhodná poloha na križovatke starých obchodných ciest, politické a hospodárske výsady udelené viacerými panovníkmi umožnili rozvoj remeselnej výroby a obchodu. Už v 13. storočí bola centrom administratívy Spišských Sasov (*Communitas Saxonum de Scepus*). Neskôr, ako slobodné kráľovské mesto, mala v uhorskom štáte výnimočné postavenie. Od 16. storočia sa Levoča postupne stala oficiálnym sídlom orgánov Spišskej župy. Najväčší rozkvet zažívalo mesto v 15. a 16. storočí.

Prvé archeologické výskumy na území mesta boli realizované na konci 19. storočia (Münnich 1895, 223–224; Horváth 1900, 157–164). Sporadicky pokračovali aj v období prvej Československej republiky (Novotný/Novotná 1971, 6). V roku 1976 realizoval zisťovacie výskumy v okolí Levoče Archeologický ústav SAV (Javorský 1977, 139–140).

Od roku 1978 sa začalo systematickejšie sledovať aj historické centrum mesta (Javorský 1978, 107–108). Priamo na námestí súviseli výskumné práce hlavne s rekonštrukciou nehnuteľností a výstavbou kanalizácie, pričom sa sústredili do okolia Baziliky sv. Jakuba (Javorský 1990, 81–82), v blízkosti kto-

Obr. 2. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Územie stavby vyznačené na podklade katastrálnej mapy (autor: M. Kučerová, výrez z katastrálnej mapy – zdroj: mapka.gku).

rej sa podarilo preskúmať zahľbené objekty z 13. a pozostatky murovaných stavieb zo 14. storočia, ako aj identifikovať jednotlivé nivelety terénu počínajúc od 13. storočia. Výskumu samotnej baziliky sa venovali viacerí bádatelia, v rokoch 1984 a 1988 F. Javorský (*Javorský 1990*, 81–82; *Roth/Soják 2008*, 224), v roku 2001 M. Soják (*2002*, 197, 198) a v rokoch 2004 a 2003 A. Karabinoš (*Karabinoš 2004*, 109–110; *2006*, 87–90). V súvislosti s obnovou severného parku na Námestí Majstra Pavla boli v roku 2005 odkryté zaniknuté časti budovy mestského úradu (*Harčar 2008*). Archeologické výskumy v intraviláne a extraviláne Levoče do roku 2009 podrobnejšie zosumarizoval G. Lukáč (*2009*, 124–126).

mennú klenbovú kanalizáciu (Roth 2010, 195–197).

211

V nasledujúcom roku 2018 na výskum, ktorý je predmetom tohto príspevku (Kučerová/Hudák 2017, 100; Kučerová/Hudák 2018, 110), nadviazal počas II. etapy rekonštrukcie Námestia Majstra Pavla v Levoči v časti A K. Švaňa (2018).¹

OPIS NÁLEZOVÝCH SITUÁCIÍ

Ako už bolo spomínané vyššie, terénne práce sa sústredili na južnú a juhovýchodnú časť Námestia Majstra Pavla a severné úseky ulíc Vysoká, Nová a na ich spojnicu. Podrobnejšie boli dokumentované nálezové situácie súvisiace s dokumentovanými kultúrnymi vrstvami a pozostatkami pôvodnej kamennej kanalizácie (obr. 3).

Zachytená stratigrafia

Južná časť námestia, poloha 1

V líniovom výkope pre chráničku (kábelovod) na južnej strane námestia (obr. 3, poloha 1) boli preskúmané viaceré kultúrne vrstvy. Pokles modreného spevneného povrchu pešej komunikácie smerom na východ predstavoval v čase výskumu v priemere 5 cm na dĺžkový meter a bol výraznejší ako pokles podlažia, ktorého úroveň v dokumentovanej časti výkopu o dĺžke 26,5 m (merané od počiatočného bodu v blízkosti juhozápadného nárožia námestia) možno charakterizovať nadmorskou výškou 567,30–565,80 m n. m.

Smerom k juhovýchodnému nárožiu námestia sa počet pozorovaných vrstiev znižoval. Profil výkopu (obr. 4) dokumentuje postupný úbytok kultúrnych vrstiev v smere klesajúceho terénu.

V blízkosti juhozápadného nárožia námestia spočíval spevnený povrch pešej komunikácie na

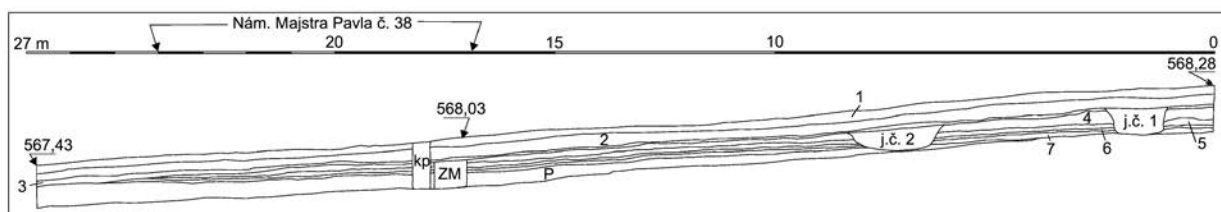
0,26 m hrubej vrstve kamenného štetu. V podobe zvislo husto vedľa seba ukladáných lomových kameňov bol pozorovaný prakticky v každom výkope na námestí, nie však už vo vyústeniach do bočných ulíc. Predpokladá sa, že tento štet bol vybudovaný v období 1. ČSR (autori príspevku za ústnu informáciu ďakujú Ing. M. Janovskej).

Pod štetom sa nachádzala 0,05–0,20 m hrubá tmavohnedá hlinitá novoveká vrstva (3). Nasledovala vrstva sivého ílu obsahujúceho pieskovcové kamene (4) s maximálnou hrúbkou 0,23 m, ďalej v priemere 0,12 m mocná vrstva žltého ílu (5), pod ňou len 0,02 m cm mocná tmavosivá piesčitá vrstvička (6) a nad flyšovým podložíom ešte rovnako subtilná sivá piesčitá vrstva (7). V metroch 24 až 25 dokumentovanej časti výkopu vrstvy 4 až 7 postupne vymizli a nad podložíom sa smerom na východ nachádzali už len vrstvy 2 a 3.

Vrstvy 5, 6 a 7 obsahovali nálezy stredovekej keramiky (celkom 152 kusov, obr. 10, 11) a miestami trosku zatlačenú do podlažia. Mohutnejší násyp v podobe vrstvy 4 obsahoval ojedinelé zlomky keramiky, ktoré možno datovať do neskorého stredoveku až včasného novoveku.

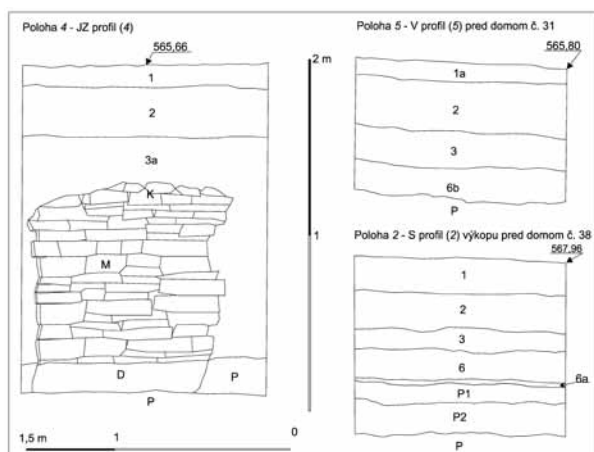
Opisované vrstvy boli na viacerých miestach narušené staršími alebo recentnými zásahmi. Jama č. 1 vo vzdialenosti 5 m od juhozápadného nárožia námestia mala priemer 1,2 m a hĺbku 0,9 m od okraja výkopu. Výplň tvorila sivá hlina, bez nálezov. Prekrývala ju vrstva štetu. Vo vzdialenosti 3,5 m od jamy č. 1 východným smerom sa pod vrstvou 3 nachádzala jama č. 2 s merateľným priemerom 1,8 m a hĺbkou 0,9 m od okraja výkopu. Hlinitá výplň obsahovala kúsky malty, uhličky, intrúzie ílu a zlomky tehál.

Na úrovni severozápadného nárožia pôvodného domu č. 38 sa pod úrovňou terénu odkryl základ oporného piliera, ktorý je v nadzemnej časti stále dochovaný. Bol rovnako prekrytý vrstvou štetu.

Obr. 4. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 1, výkop pre chráničku pozdĺž južnej strany námestia, J profil. 1 – spevnený povrch pešej komunikácie; 2 – štet z lomového kameňa; 3 – tmavohnedá hlinitá násypová vrstva pod štetom s novovekými nálezmi; 4 – sivý íl s pieskovcovými kameňmi; 5 – žltý íl; 6 – tmavosivá piesčitá; 7 – sivá piesčitá; P – flyšové podlažie; j. č. 1 – jama so sivou hlinitou výplňou; j. č. 2 – jama s hlinitou výplňou obsahujúcou maltu, uhličky, prepálený íl a úlomky tehál; ZM – základové murivo oporného piliera na nároží domu č. 38; kp – strešný zvod (autor: M. Kučerová).

¹ Výsledky výskumu sú obsiahnuté v príspevku K. Švaňa v tomto časopise.

Obr. 5. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Vybrané profily výkopov v polohách 2, 4, 5. 1 – utlačená vrstva stavebného odpadu; 1a – asfalt; 2 – štet z lomového kameňa; 3 – podkladová vrstva pod štet, piesčitá s kameňmi; 3a – ílovitý zásyp s kameňmi; 6 – sivohnedý íl so stredovekými nálezmi; 6a – kompaktná ílovitá vrstva s kameňmi, okruhliakmi a troskou; 6b – tmavo sivohnedá ílovitá s uhlíkmi; P – flyšové podložie; P1 – piesčitý hrdzavý íl; P2 – sivý až hrdzavý íl; K – nábeh na klenbu kanála; M – bočná stena kanála; D – dno kanála (autor: M. Kučerová).

Šírka muriva z lomového pieskovcového kameňa dosahovala 0,7 m.

Na základe nálezovej situácie v polohe 1 bolo možné predpokladať, že v priestore juhovýchodného nárožia námestia došlo k odstráneniu starších kultúrnych vrstiev, buď vplyvom erózie, alebo boli vyťažené pri úprave terénu, a to približne od úrovne SV nárožia domu č. 38. Vo vyššie položených častiach námestia, z pohľadu jeho juhovýchodného nárožia, sa dochovala súvislejšia stratigrafia. Tento predpoklad sa potvrdil aj vo výkope pre vodovod v trase komunikácie na južnej strane námestia v polohe 2.

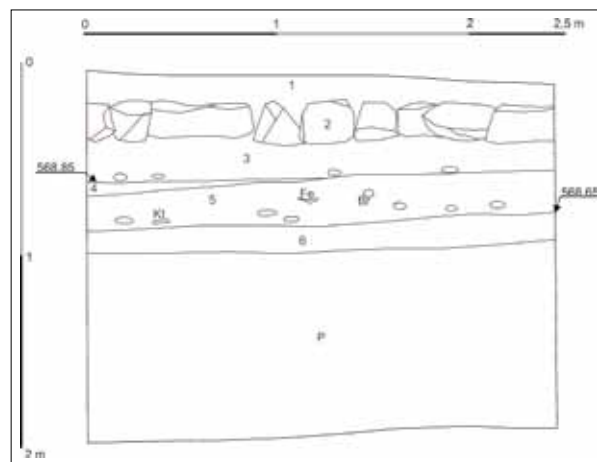
Južná časť námestia, poloha 2

Vo výkope pre vodovod, súbežnom s rýhou pre kábelovod, boli v mieste ležiacom v úrovni samostatnej časti domu č. 38 (obr. 3, poloha 2) dokumentované kultúrne vrstvy (obr. 5, profil 2). Pod súčasným povrchom sa v hĺbke 0,2 m zachoval štet zo zvislo kladeného lomového pieskovcového kameňa. Nasledujúca svetlosivá piesčitá vrstva s kameňmi (3) prekryvala sivohnedú ílovitú vrstvu (6) s hrúbkou 0,16 m. Vrstva (6) zodpovedala vrstvám sivých odtieňov so stredovekými nálezmi, zachyteným aj na iných miestach rekonštruovanej časti námestia. Pod vrstvou 4 ležala len 0,02 tenká vrstva utlačeného ílu, v ktorom sa nachádzali drobné okruhliaky (6a). Vrstvu 6a môžeme podľa všetkého pokladať

za najstaršiu doloženú stredovekú pochôdzku v tejto časti námestia a v mieste dokumentovaného profilu. Jej niveletu charakterizuje nadmorská výška 567,30 m n. m.. Pod pochôdzkou boli už len sterilné ílovité vrstvy (vrstva P1 a P2) prekryvajúce flyšové podložie (P).

Juhozápadná časť námestia, poloha 3

Vo výkope pre kanalizačnú prípojku v juhozápadnej časti námestia (obr. 3, poloha 3), pred budovou múzea (dom č. 40), bol dokumentovaný severozápadný profil (obr. 6). Aj v tejto polohe sa pod recentným povrchom nachádzala kompaktná vrstva kamenného štetu (2). Ležal na 0,18–0,20 m mocnom novovekom násype, ktorý predstavovala nesúdržná sypká svetlohnedá vrstva (3), s málopočetnou prímiesou okruhliakov, stavebných zvyškov (tehla) a uhlíkov. Pochádza z neho zlomok kachlice datovanej do 19. storočia. Pod vrstvou 3 sa nachádzala svetložltá ílovitá kompaktná vrstva (4) o hrúbke 0,03–0,08 m, s malou prímiesou štrku a okruhliakov. Nasledovala súdržná piesčito ílovitá svetlosivá vrstva (5), s ojedinelou prímiesou lomového kameňa, s hrúbkou 0,16–0,20 m a 0,10–0,12 m mocná súdržná ílovito piesčitá sivohnedá vrstva (6) s ojedinelou prímiesou uhlíkov. Na rozhraní

Obr. 6. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 3, profil kanalizačnej prípojky v trase cestnej komunikácie v JZ nároží námestia. 1 – nesúdržná sypká sivohnedá, s malou prímiesou lomových kameňov; 2 – súdržná svetlohnedá s prevahou lomových kameňov; 3 – nesúdržná sypká svetlohnedá, s malou prímiesou okruhliakov a stavebných zvyškov (tehla) a uhlíkov; 4 – svetložltá ílovitá kompaktná s malou prímiesou štrku a okruhliakmi; 5 – súdržná piesčito ílovitá svetlosivá, s ojedinelou prímiesou lomového kameňa, s okruhliakmi na rozhraní s vrstvou 6; 6 – súdržná ílovito piesčitá sivohnedá, s ojedinelou prímiesou uhlíkov; P – flyšové podložie; Br – bronзовý predmet; Kt – kosť; Fe – železný predmet; ○ – okruhliak (autor: M. Hudák/M. Kučerová).

vrstiev 5 a 6 sa vyskytovali okruhliaky. Vrstva 6 ležala na flyšovom podloží. Povrch vrstvy 6, resp. jej rozhranie s vrstvou 5 by mohol byť pozostatkom pochôdznej úrovne. Vrstva 5 obsahovala nálezy trosky svedčiacej nielen o spracovaní železa, ale i farebných kovov. Okrem trosky z nej pochádzajú nálezy kovových predmetov, v podobe liateho bronzového štvorhranného predmetu zdobeného na lomoch plasticky vystupujúcimi kosodĺžnikmi (obr.13: 3), železnej podkovy a zlomku ďalšej, ako aj nálezy zvieracích kostí. Úroveň predpokladanej pochôdzky možno v dokumentovanej časti výkopu

charakterizovať nadmorskými výškami 568,65–568,72 m n. m..

Juhovýchodná časť námestia, poloha 5

Vo výkope pre kábelovod pozdĺž pešej komunikácie na východnej strane námestia (obr. 3, poloha 5) bol dokumentovaný východný profil ryhy pri dome č. 31 (obr. 5, profil 5). Stratigrafiu tvorili pod spevneným povrchom pešej komunikácie a nad sterilným podložíom nasledujúce vrstvy: kamenný štet (2), svetlosivá piesčitá (3) a tmavo sivohnedá ílovitá vrstva s uhlíkmi (6b), obe s mocnosťou 0,2 m. Vrstva 6b sa nachádzala v hĺbke 0,6 m od spevneného povrchu. Obsahovala zlomky bielej vrcholnostredovekej keramiky. Jej niveletu v krátkom úseku pred domom č. 31 možno charakterizovať nadmorskou výškou 565,20 m n. m.. Zodpovedá, podľa všetkého, vrstvám so stredovekým nálezovým materiálom dokumentovaným v J a JZ časti námestia.

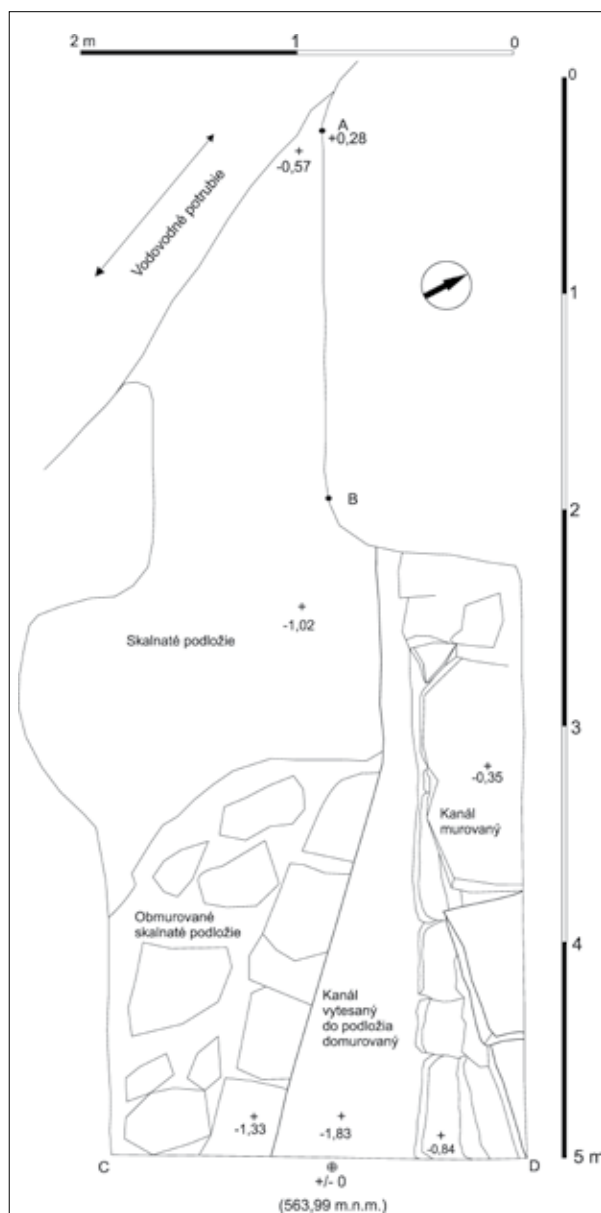
Zvyšky kamennej kanalizácie

Spojovacia ulica, poloha 6

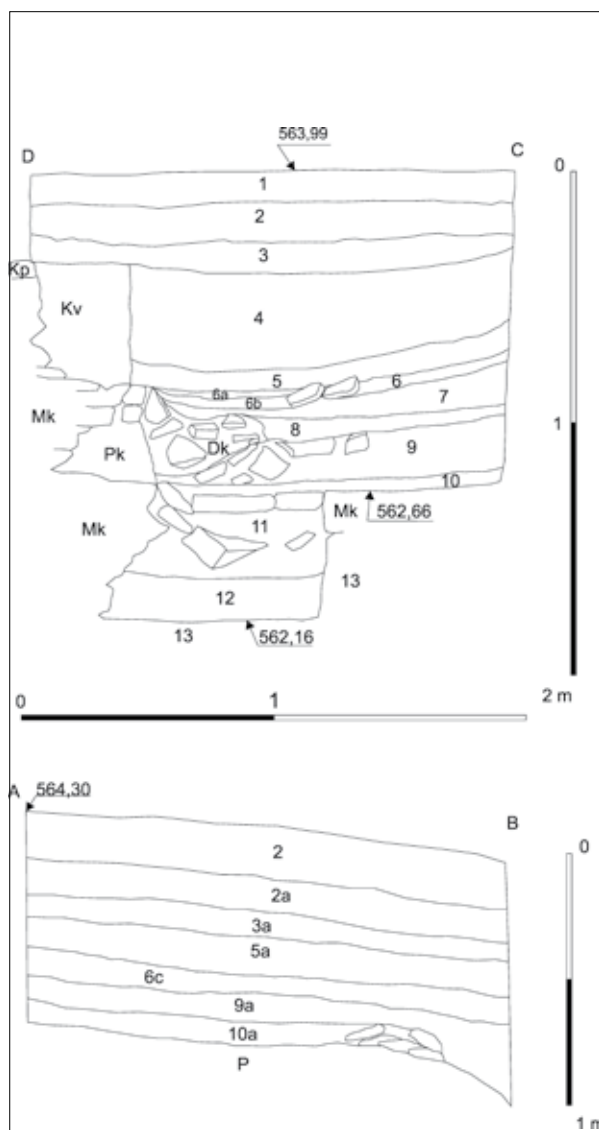
V juhozápadnej časti územia stavby boli na spojovacej ulici (medzi Vysokou a Novou ulicou) v hĺbke 1,1 m od úrovne povrchu modernej komunikácie odkryté zvyšky kamennej kanalizácie z 19. storočia. Tvorili ju dva 0,2 m široké paralelné múriky vo vzájomnej vzdialenosti 0,62 m, vystavané z lomového pieskovcového kameňa. Priestor medzi stenami kanála bol prekrytý mohutnými plochými pieskovcovými platňami. Celková výška kanála bola približne 1,0 m. Líniu kanalizácie sa podarilo zachytiť v dĺžke 28 m (obr. 3, poloha 6). Na jednom mieste sa podarilo zachytiť aj vpusť dvorovej kamennej kanalizácie. Jej otvor s vnútornou svetlosťou 0,2 x 0,2 m sa nachádzal tesne pod dochovanou korunou múrika.

Južná časť Námestia Majstra Pavla, poloha 7

V južnej časti námestia bola na hranici cestnej komunikácie a zeleného pásu pri evanjelickom kostole a to priamo pod schodiskom pred jeho južným vstupom (obr. 3, poloha 7) dokumentovaná pôvodne klenbová kanalizácia, prekrytá druhotne plochými kamennými platňami. Kanalizácia bola zapustená v spodnej časti do sterilných vrstiev a jej dno ležalo na kamennom podloží, rovnako ako základy jej stien. Dosahovala výšku 1 m. V tejto polohe sa povrch kamenných platní, ktoré ju pokrývali nachádzal v hĺbke 1,0 m pod trávnatým povrchom.

Obr. 7. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 9, križovatka ul. Vysoká a ul. Gustáva Hermana, výkop pre vodomernú šachtu, pôdorys a výškopis (autor: M. Kučerová).

Obr. 8. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 9, križovatka ul. Vysoká a ul. Gustáva Hermana, výkop pre vodomernú šachtu, vybrané profily A–B, C–D. 1 – spevnený povrch vozovky; 2 – betón; 2a – piesčitý íl s prepálenou hlinou; 3 – tmavosivá ílovito hlinitá; 3a – okruhliaky v íle; 4 – ílovito piesčitá s kúskami tehál; 5 – žltohnedá piesčitá; 5a – žltohnedá ílovitá s prepálenou hlinou, uhlíkmi a kúskami malty; 6 – tmavosivá ílovitá; 6a – tmavohnedá hlinitá s tehkami; 6b – sivá piesčitá s kúskami malty; 6c – sivá ílovitá s uhlíkmi; 7 – sivý íl; 8 – žltosivá piesčitá; 9 – sivohnedá ílovito piesčitá s kúskami malty; 9a – maltová s úlomkami tehál a kameňmi; 10 – sivá piesčitá s kúskami malty; 10a – tmavo sivohnedá ílovitá s kameňmi; 11 – štrk a kamene; 12 – hrdzavý piesok; 13 – kamenné podložie; Kv – výkop pre kanál; Mk – stena z kanála z pieskovcových kameňov; Pk – stena kanála z pieskovcových kameňov sledovaná v profile; Kp – ploché pieskovcové kamene prekrývajúce kanál; P – skalnaté podložie (autor: M. Kučerová).

Juhovýchodná časť námestia, poloha 4

V juhovýchodnej časti námestia, v úrovni južného nárožia objektu so súp. č. 35, bola výkopom pre kanalizáciu narušená klenbová kanalizácia (obr. 3, poloha 4). Steny kanála boli zachytené v hĺbke 1 m a dno v hĺbke 1,7 m od úrovne príľahlého povrchu (obr. 5, profil 4), v nivelete s nadmorskou výškou 563,96 m. n. m.. Vybudovaný bol z pieskovcového lomového kameňa, spájaného v úrovni dna vápennou maltou. Šírka kanála dosahovala 1 m. Po stranách zachytenej kanalizácie, rovnako ako aj nad ňou sa nachádzal ílovito hlinitý zásyp s kameňmi. Dno zasahovalo do kompaktného flyšového podložia. Pozostatok tej istej klenbovej kanalizácie sa nachádzal aj v mieste jestvujúcej šachty v juhovýchodnom nároží námestia (obr. 3, poloha 8).

Križovatka ulice Vysoká a Gustáva Hermana, poloha 9

Na križovatke ul. Vysokéj a Gustáva Hermana vznikol v súvislosti s plánovanou vodomernou šachtou väčší výkop (obr. 3, poloha 9), v ktorom bola pri severnom okraji cestnej komunikácie na ul. Gustáva Hermana zachytená superpozícia dvoch historických kanalizácií (obr. 7, 8). Mladšia, funkčná kamenná kanalizácia budovaná z lomového pieskovcového kameňa, s hornou časťou prekrytou veľkými plochými pieskovcovými platňami odkrytými už v hĺbke 0,4 m pod povrchom cesty, bola čiastočne vstavaná do staršej kanalizácie, z ktorej sa zachovala spodná časť vtesaná do kamenného podložia. Geologické podložie sa nachádzalo v hĺbke 1,26–1,33 m od povrchu cestnej komunikácie. Z nálezovej situácie bolo zrejmé, že v súvislosti s výstavbou staršej kanalizácie bola potrebná úprava podložia. Jej južnú stenu ku skale domurovali z lomového pieskovcového kameňa spájaného maltou. Z pevnej skaly a výmurovky takýmto spôsobom vznikla v okolí kanála plošina s miernym spádom smerom na východ. Dno kanála ležalo o 0,5 m nižšie ako okolité podložie a upravená plošina. Jeho niveletu vo východnom profile výkopu charakterizuje nadmorská výška 562,16 m n. m. Starší kanál vyplňala 0,2 m mocná vrstva jemného naplaveného piesku (12), nad ňou štrk a pieskovcové kamene (11). V oboch vrstvách boli prítomné nálezy novovekej keramiky. Spolu bolo z oboch vrstiev vyzdvihnutých 42 kusov z jedného rekonštruovateľného hrnca z obdobia mladšieho novoveku (obr. 12: 1, 4), dva črepy z vydutia novovekých nádob, fragment džbánku s tmavohnedou glazúrou na vonkajšom aj vnútornom povrchu (obr. 12: 3), 2 zlomky kameninového taniera z 2. polovice 19. storočia, 2 zlomky fajansových nádob (obr. 12: 2), 4 fragmenty sklenených

fľaš, kus trosky a dva skorodované drobné železné predmety.

Vrstva 11 siahala len po úroveň okolitého skalnatého podlažia. Na jej povrchu boli, zarovno s podlažím, vodorovne uložené pieskovcové kamene. Išlo pravdepodobne o pôvodné prekrytie kanála, resp. jeho dodatočné prekrytie po znefunkčnení. Podlažie aj vrstvu 11 s plochými kameňmi na povrchu prekryvala sivá piesčitá vrstva s kúskami malty (10) s mocnosťou 0,05 m. Úprava podlažia v okolí staršieho kanála svedčí skôr o tom, že mohlo ísť o povrchovú stoku v čase, kedy bolo podlažie odhalené a tvorilo súčasť pochôdzky. Priestor nad vrstvou 10 zapĺňali postupne rôzne zásypové vrstvy striedavého charakteru, prevažne sypké piesčité až ílovito piesčité, menej hlinité, s obsahom stavebných zvyškov (tehly, malty). Predpokladáme, že všetky vznikli po úprave terénu v priebehu 19. storočia.

V severnej časti výkopu bola do staršej kanalizácie vstavaná nová, pôvodne pravdepodobne klenbová kanalizácia, ktorú neskôr, po deštrukcii klenby pri neskorších úpravách terénu, prekryli plochými kameňmi. Poukazuje na to spôsob výstavby jej južnej steny, odkrytej pri severnom a vo východnom profile výkopu. Pôvodnú výšku jej vnútorného otvoru môžeme odhadnúť na 1,2 m.

Medzi výkopom pre vodomernú šachtu a ryhou pre vodovodné potrubie sa podarilo preskúmať priestor s rozmermi 2 x 0,8 m, orientovaný v smere V – Z (obr. 7). Skalnaté podlažie sa tu nachádzalo v hĺbke 0,84–0,94 m od spevneného povrchu vozovky. Jeho niveletu charakterizujú nadmorské výšky 563,36–563,46 m n. m. V krátkom výkope bolo možné dokumentovať viaceré vrstvy (obr. 8). Pod vrstvou betónu (1) a vrstvou piesčitého ílu, obsahujúceho prepálenú hlinu (2a), sa nachádzala 0,1 m hrubá kompaktná vrstva drobných okruhliakov (3a) uložených v íle. Možno ju interpretovať ako novovekú pochôdzku. Jej niveletu v sledovanom úseku charakterizujú nadmorské výšky 563,96 m n. m. v najvyššom bode a 563,86 m n. m. v najnižšom bode. Ležala na 0,14 m mocnej žltohnedej ílovej vrstve s prepálenou hlinou, uhlíkmi a kúskami malty (5a), pod ktorou sa nachádzal sivý íl obsahujúci uhlíky (6c) a maltová vrstva s úlomkami tehál a kameňmi (9a) dosahujúca hrúbku 0,1–0,2 m. Nad podlažím ešte ležala tmavo sivohnedá ílovitá vrstva (10a) s pieskovcovými kameňmi. Popri novovekej keramike sa v nej našla aj minca zo 17. storočia (Uhorsko, Ferdinand II. (1619–1637), Kremnica, deňar 1629). Všetky uvedené vrstvy mali spád smerom na východ, resp. juhovýchod.

Obr. 9. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Výsek plánu mesta vyhotovený Jánom Fabriczym v roku 1845 ako kópia Probstnerovho plánu z 1787 (Zbierkový fond SNM, SM LE ev. č. SM 1332).

Okrem novovekej keramiky z 18.–19. storočia zo zásypu staršej kanalizácie a striebornej mince (obr.13: 1) z vrstvy 10a, pochádzajú z vrstiev nad skalnatým podložíom ojedinelé nálezy drobných fragmentov novovekej keramiky (18.–19. storočie, 7 ks), kachlíc s plastickou rastlinnou výzdobou a zelenou glazúrou na povrchu zo 17. až 18. storočia (3 ks), zlomok kameninového taniera z 2. polovice 19. storočia, zvieracie kosti a železné klince. Prítomnosť drobného stredovekého črepu poukazuje na premiešaný charakter materiálu s výraznou prevahou nálezov z mladšieho novoveku.

VYHODNOTENIE NÁLEZOVÉHO MATERIÁLU, VÝSLEDKY VÝSKUMU A ICH MOŽNÁ INTERPRETÁCIA

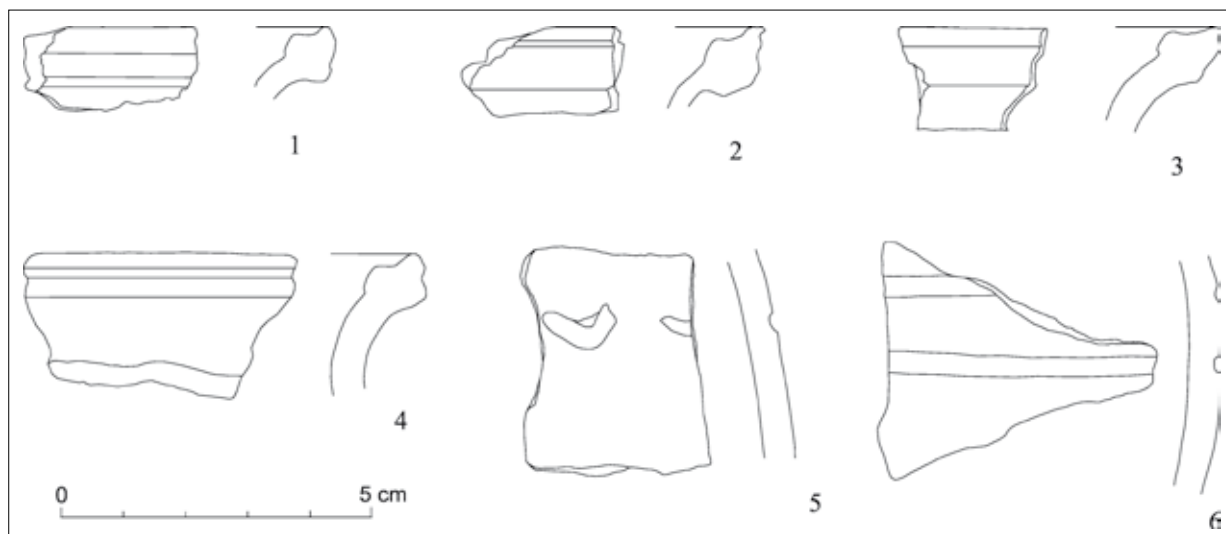
Počas záchranného archeologického výskumu na Námestí Majstra Pavla, v jeho južnej časti dotknutej stavebnými prácami, sa vo viacerých polohách (1–3, 5) podarilo zdokumentovať stratigrafiu tvorenú vrcholnostredovekými a novovekými vrstvami, pričom v polohe č. 1 sa zachovala aj vrstva obsahujúca málopočetný keramický inventár, datovaný do neskorého stredoveku. V troch polohách (2, 3, 9) boli rozpoznané staršie pochôdzne úrovne. Z preskúmaných kultúrnych vrstiev však pochádza len fragmentárny nálezový materiál, s obmedzenou výpovednou hodnotou.

S vývojom stratigrafie na Námestí Majstra Pavla úzko súvisia aj úpravy povrchov v tomto komunikačnom priestore. V 19. storočí sa s nimi viaže aj výstavba murovanej kanalizácie vybudovanej z pieskovcového kameňa. Jej pozostatky boli od-

kryté počas výkopových prác na spojovacej ulici medzi ulicami Nová a Vysoká, v južnej a v juhovýchodnej časti námestia (polohy 4, 6–9). Pôvodne išlo pravdepodobne vo všetkých uvedených polohách o klenbovú kanalizáciu, snáď s výnimkou spojovacej ulice. V dôsledku úprav povrchov komunikácií, ako aj výstavby nových inžinierskych sietí došlo v niektorých trasách kanalizácie k deštrukcii klenby a jej nahradeniu plochými pieskovcovými platňami. Šírka vnútorného otvoru klenbovej kanalizácie preskúmanej v polohách na námestí dosahovala 1m, kým na spojovacej ulici 0,62 m. Výšku vnútorného otvoru kanalizácie možno stanoviť na 1,0 až 1,2 m.

Zachovanú klenbovú kanalizáciu, vystavanú z lomového kameňa, so šírkou 0,7 m a výškou 1,2 m, odkryl P. Roth v hĺbke 1,2 m od súčasného povrchu v blízkosti Baziliky sv. Jakuba (Roth 2010, 195–197). Mala obdĺžnikový profil s oblúkovito zaklenutou hornou časťou. Dno kanalizácie bolo vyložené veľkými, plochými kameňmi.

Na križovatke ulíc Vysoká a Gustáva Hermana (poloha 9) bola pôvodne pravdepodobne klenbová kanalizácia vstavaná do staršej kanalizácie vysekanej do kamenného podlažia, ktoré bolo upravované kamennou výmurovkou tak, aby vznikli kolmé steny kanála a plochý terén v jeho okolí. Dno kanála sa nachádzalo v hĺbke 0,5 m od úrovne skalnatého podlažia. Zo zásypu staršej kanalizácie pochádza bohatý nálezový materiál z mladšieho novoveku. Nálezová situácia v polohe 9 je zároveň dokladom o zmenách nivelety terénu v tomto priestore námestia. S výstavbou klenbovej kamennej kanalizácie možno počítať najskôr v 19. storočí, kedy sa súbežne rozvíjali snahy o výstavbu vodovodu, ktoré sa začali reálnejšie rozvíjať v roku 1823. V roku 1883 prijalo

Obr. 10. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 1, nálezy vrcholnostredovekej keramiky (autor: M. Kučerová).

mesto stavebný štatút, ktorý pre každý dom stanovil povinnosť vybudovať kanál do zbernej mestskej kanalizácie, zriadenej už v polovici 19. storočia a dobudovanej v roku 1911 (Levoča 2016, 52–53).

Vrcholný stredovek

V polohách 1–3, 5 na námestí sa podarilo zachytiť vrstvy s nálezovým materiálom datovaným do obdobia vrcholného stredoveku. Zistilo sa, že tieto vrstvy možno sledovať v juhozápadnej časti námestia až po úroveň vyznačenú severovýchodným nárožím domu č. 38. Ďalej smerom na juhovýchod sa tieto vrstvy strácajú a to s najväčšou pravdepodobnosťou v dôsledku postupnej erózie a neskorších úprav povrchu námestia. V trase pešej komunikácie na južnej strane námestia (poloha 1) išlo o piesčité vrstvy sivých odtieňov 6 a 7, pričom podobné nálezy pochádzajú aj zo žltej ílovej vrstvy 5.

V súbežnej trase cestnej komunikácie vo výkope pre vodovod (poloha 2) a na juhovýchodnej strane námestia (poloha 5) k nim radíme ílovité vrstvy sivohnedých odtieňov označené číslami 6, 6b. Pod uvedenými vrstvami bolo možné – opäť skôr v juhozápadnej časti námestia, sledovať náznaky pochôdzky v podobe okruhliakov vtlačených do ílu, resp. do podlažia vtlačených kusov trosky.

Datovateľný nálezový materiál predstavujú prevažne drobné zlomky keramiky s rozmermi nie väčšími ako 2 x 2 cm. Nemožno hovoriť o štatisticky významnom súbore (155 črepov). V polohe 1 reprezentujú tieto nálezy 2 subtilne vrstvy sivých odtieňov prekryté mocnejšou vrstvou žltého ílu, ktoré, pri plošnom snímaní v obmedzenom priestore líniového výkopu, neboli spoľahlivo rozlíšiteľné a nad nimi ležiacu mocnejšiu vrstvu žltého ílu. V polohe 5 obsahovala stredoveké nálezy tmavo sivohnedá vrstva s uhlíkmi.

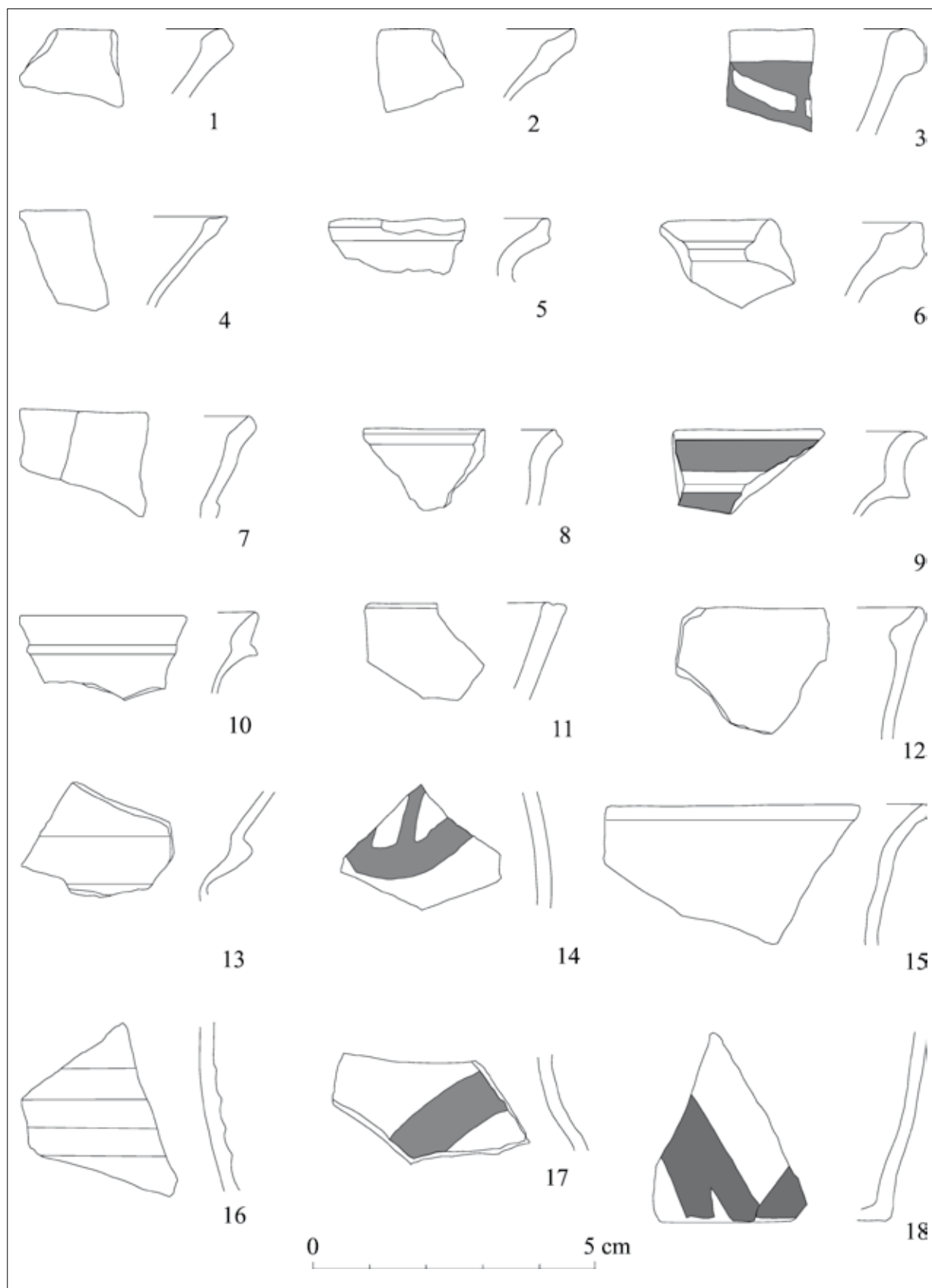
Menšiu časť nálezov tvorili fragmenty kuchynskej keramiky (38 kusov). Črepy so stopami po obtáčaní, prevažne (14 ks) hnedých, sivých až hnedosivých odtieňov so svetlejšou hnedou až hnedočervenou vnútornou stranou a sivým jadrom, mali nedokonalý redukčný výpal. Desať črepov predstavovalo tmavosivú redukčne vypálenú keramiku, 5 zlomkov malo svetlejšie sivohnedé odtiene a sivohnedé jadro. Našli sa aj zlomky (5 ks) s červenohnedo sfarbeným vonkajším i vnútorným povrchom a tmavosivým jadrom (5 črepov). Pravdepodobne z jednej hrubšej nádoby pochádzajú 2 črepy zdobené rytými oblúčikmi (obr. 10: 5) a 2 črepy z dna, s povrchom hnedej farby a tmavosivým jadrom.

Hrnce sú jediným tvarom hrubšej úžitkovej keramiky, ktorý bolo možné určiť. Zachované okraje (5 ks, všetky sfarbené do tmavosiva) sú na vonkajšej

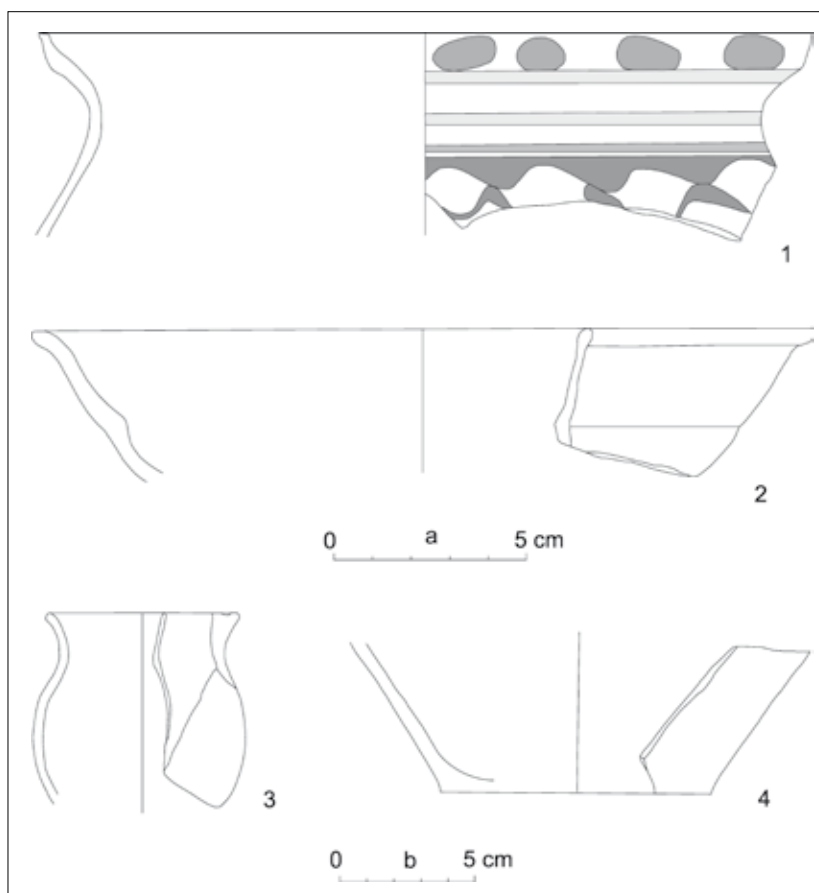
strane profilované, na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom (obr. 10: 1–4). Ojedinelo sa vyskytujúcu výzdobu tvoria obežné ryté línie (obr. 10: 6) a krátke ryté oblúčiky (obr. 10: 5). Táto typologicky skromná zbierka reprezentuje okraje s vnútornou profiláciou, ktoré sú typickým znakom strednej fázy východoslovenskej keramiky, datovanej rámcovo do druhej tretiny 13. – prvej tretiny 14. storočia (Uličný 2003, 612–615, Uličný/Harčar 2013, 210, 212). K najbežnejším patria esovito oblo ukončené okraje, na vnútornej strane členené rebierkom a žliabkom tak, že sa v profile približujú trojlístku (obr. 10: 1, 4). V našom prípade išlo o výlučný typ okrajov kuchynskej keramiky, aj keď s variabilnejšou profiláciou vonkajšej strany (obr. 10: 2, 3).

Viac ako dve tretiny zlomkov keramiky (112 kusov) tvorí tenkostenná keramika s hrúbkou črepu od 2 do 4 mm, bielej až okrovobielej farby. Jadro črepu je sfarbené do sivých odtieňov. Keramika nesie stopy po obtáčaní, na ojedinelých fragmentoch dien sú stopy po strhávaní z hrnciarskeho kruhu. Ide o stolovú keramiku s červenou maľovanou výzdobou v podobe rôzne orientovaných pásov, miestami s náznakom zložitejšieho geometrického vzoru. Materiál je natoľko fragmentárny, že nie je možné s istotou rekonštruovať jednotlivé tvary. Ojedinelo sú zastúpené hrncovité nádoby (obr. 11: 5, 6, 11), početnejšie sú zastúpené džbány (obr. 11: 2, 7, 9, 10), reprezentované aj drobným zlomkom okraja s nábehom na ucho. Vyskytli sa aj vysoké štíhle tvary tenkostennej stolovej keramiky (obr. 11: 12, 15, 16, 18) s dlhšou profilovanou časťou (obr. 11: 13). V oboch prípadoch je k nim možné s istotou priradiť len 3–4 fragmenty. Jeden až dva zlomky pochádzajú pravdepodobne z pokrievky (obr. 11: 1). Okraje (18 ks) sú na vonkajšej strane profilované (obr. 11: 5, 6, 9–10), v dvoch prípadoch na vnútornej strane so žliabkom (obr. 11: 5), v jednom prípade rebierkom (obr. 11: 6). Dva okraje s nevýraznou profiláciou na vonkajšej strane majú na vnútornej strane rebierko (obr. 10: 4, 12). Jeden okraj s výraznou profiláciou je na vnútornej strane šikmo zarovnaný (obr. 11: 10). V piatich prípadoch je zachované len jednoducho vyhrnuté ukončenie ústia nádoby (obr. 11: 8, 12). Dvoma zlomkami sú zastúpené zhrubnuté okraje (obr. 11: 1, 3). Vyskytli sa aj okraje s plynulejšou profiláciou so šikmým zarovnaním na vnútornej strane (11: 2, 7). Jeden zlomok pochádza z mierne šikmo vytiahnutého ústia so zarovnanou plochou, členenou žliabkom (obr. 11: 11). Okrem častej maľovanej výzdoby (obr. 11: 3, 9, 14, 17, 18) sa zriedkavejšie (5 ks) na vyduťi objavuje rebrovanie (obr. 11: 16).

Biela keramika je v 13. a 14. storočí na východnom Slovensku dominantným typom stolového riadu, no v keramickom inventári ako celku sa početnejšie objavuje až v 14. storočí (Uličný 2003, 615–616).

Obr. 11. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 1, nálezy vrcholnostredovekej keramiky (autor: M. Kučerová).

Obr. 12. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Poloha 9, križovatka ul. Vysoká a ul. Gustáva Hermana, nálezy novovekej keramiky. 1, 3, 4 – kuchynská keramika; 2 – fajansa (autor: M. Hudák).

Profilácia okrajov hrncovitých nádob zastúpených v hodnotenom súbore bielej keramiky je variabilnejšia. Okrem okraja profilovaného na vnútornej strane žliabkom a rebierkom (obr. 11: 6), pribudol jednoducho profilovaný okraj, oblo ukončený, na vnútornej strane s nevýrazným žliabkom (obr. 11: 4; Uličný/Harčar 2013, 210, tab. III: 9) a šikmo vyhrnutý, profilovaný zhora žliabkom (obr. 11: 11; Uličný/Harčar 2013, 211, tab. I: 24). Uvedené typy zapadajú do schémy strednej fázy vrcholnostredovekej keramiky. Pri iných tvaroch stolovej tenkostennej keramiky nachádzame aj prechodnú formu (obr. 11: 2) z prelomu 13.–14. storočia, smerujúcu k typom okrajov charakteristických pre mladšiu fázu východoslovenskej vrcholnostredovekej keramiky (Uličný 2003, 2016–2018), resp. pokročilejšie formy (obr. 11: 9, 13, 15), ktoré sa vyskytli napr. v súbore zo Svätoplukovej ul. 1 v Prešove datovanom rámcovo od prelomu 13.–14. storočia po prelom 14.–15. storočia (Uličný/Harčar 2013, 211–213, tab. I: 7, II: 12). Na rozdiel od uvedeného súboru nálezom z Levoče chýba väčšia typová škála nádob i profilácie okrajov

mladšej fázy vrcholnostredovekej keramiky z posledných 2. tretín 14. storočia.

Na základe charakteristických znakov vyššie opísanej vrcholnostredovekej keramiky, ako sú nedokonalý výpal, so sivým vnútrom na lome črepu, s prevahou hnedých a sivých odtieňov zlomkov kuchynskej keramiky, malá prímes črepov červenohnedej farby, prítomnosť rebrovania ako výzdobného prvku a výrazný podiel stolovej bielej keramiky, možno keramiku z kultúrnych vrstiev, zachytených v polohách 1 a 5, datovať prevažne na prelom 13.–14. storočia až do 1. polovice 14. storočia. Iba v jednom prípade sa vyskytol okraj s plynulou profiláciou, ktorý je možné s určitosťou datovať 2. polovice 14. storočia (obr. 11: 7). V hodnotenom súbore sa, okrem vyššie uvedených, nachádzajú aj dva kusy jemnej stolovej tenkostennej keramiky z plavennej hliny, s črepom oranžovej farby a tri črepy s kvalitnejším redukčným výpalom, typickým skôr pre 15. storočie. Nemožno preto vylúčiť, že sa nejedná len o mladšie intrúzie v nálezovom súbore, ale že žltá ílovitá vrstva 5 vznikla až niekedy v 2.

polovici 14. storočia, prípadne na jeho prelome s 15. storočím. Konečnosť tohto záveru je podmienená fragmentárnosťou a obmedzeným počtom nálezov. Zlomky jemnej stolovej keramiky oranžovej farby pochádzajú, okrem dvoch novovekých črepov, aj z vrstvy 4, sivého ílu obsahujúceho pieskovcové kamene, ležiacej na vrstve 5.

Vrcholnostredoveké nálezy v južnej časti námestia súvisia s rozvíjajúcou sa stredovekou zástavbou formujúceho sa námestia, ktorého plánovaný koncept mal vzniknúť už v 2. polovici 13. storočia (Levoča 2016, 41). Počiatky výstavby domu č. 37 v blízkosti skúmaných polôh 1 a 2 sa kladú už do polovice 13. storočia. V jadre jeho dnešnej dispozície je zachovaná 3 podlažná stavba interpretovaná ako vežový dom (Levoča 2016, 337). V murive mladšej severnej prístavby (t.j. bližšie k súčasnej uličnej čiare námestia) sa vyskytol ojedinelý nález hrnca so stavebnou obetinou, datovaný do prelomu 13. a 14. storočia (Levoča 2016, 338). V prípade niektorých domov (č. 31, 40, 41; Levoča 2016, 331, 342, 346) sa zistili, resp. predpokladajú (dom č. 36; Levoča 2016, 336) staršie jadrá v podobe jednopriestorových objektov zo 14. storočia.

Predpokladá sa, že zvýšený podiel kamennej zástavby parciel na splanírovanom podklade so zvyškami stavieb z 2. polovice 13. a 1. polovice 14. storočia súvisí s obnovou mesta okolo polovice 14. storočia, po živelných pohromách v podobe požiaru v rokoch 1332 a 1342 a moru v roku 1334 (Suchý 1974, 93, Levoča 2016, 41, 111). V tomto období bola realizovaná aj prestavba farského kostola (Javorský 1990, 40–44), ktorá rešpektovala pôvodne nižšiu niveletu terénu, teda aj podlahy kostola (Levoča 2016, 41).

S uvedeným urbanistickým vývojom súvisí aj vznik vrcholnostredovekých vrstiev na skúmanej lokalite. Posun kamennej architektúry bližšie smerom k súčasnej uličnej čiare, v súvislosti so stavebným vývojom meštianskych domov na námestí, mohol znamenať na istý čas stabilizáciu stredovekej nivelety námestia. Dispozícia sieňových a prejazdových domov v rozvinutom 15. storočí, s vyústením predných suterénnych priestorov do námestia kamenným portálom, svedčí o tom, že v jednotlivých častiach námestia bol uličný koridor v čase neskorého stredoveku výrazne hlbší v porovnaní s dneškom (Janovská 2010; Levoča 2016, 45).

O pôvodne nižšej nivelete uličného koridoru svedčí aj náznak pochôdzky na rozhraní vrstiev 5 a 6, preskúmanej v polohe 3. Jej bližšie datovanie zatiaľ nie je možné podoprieť nálezovým materiálom. Aj v prípade, že zachováva stredovekú úroveň povrchu, jeho úprava môže byť z neskoršieho obdobia.

Vrstvu 6a, v polohe 2, možno na základe jej stratigrafickej pozície interpretovať najstaršiu zachytenú stredovekú pochôdzku spevnenú okruhliakmi

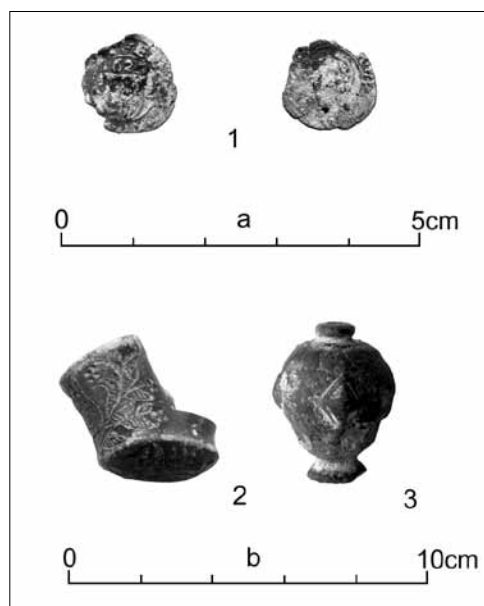
a kúskami trosky, ktorej vznik predchádza vzniku vrcholnostredovekých vrstiev.

Neskorý stredovek, novovek

Do obdobia prelomu stredoveku až novoveku môžeme, vzhľadom na nálezy, zaradiť sivú ílovitú vrstvu 4 s prímiesou pieskovcových kameňov, zachytenú v polohe 1 na južnej strane námestia. Na jej povrchu bolo miestami možné badať stopy prepálenia, resp. uhlíky.

Novoveký materiál pochádza z viacerých polôh skúmaných na námestí a predovšetkým zo zberu. K novovekým vrstvám môžeme zaradiť všetky dokumentované vrstvy, s výnimkou vrstiev spomínaných vyššie a vrstvy 5 z výkopu v polohe 3 v JZ časti námestia (obr. 4, poloha 3; obr. 9), ktorej datovanie je neisté. Pochádzajú z nej nálezy trosky, podkov a bronzového predmetu pravdepodobne násadca, zatiaľ bez bližšieho určenia. (obr. 13: 3).

V súvislosti s JZ priestorom a polohou 3, stojí za zmienku, že ešte v 2. polovici 18. storočia stáli pred radnicou, v strede dolného rínku drevené mestské jatky (obr. 9) s povahujúcimi sa zvyškami kostí naokolo a tento stav pretrvával aj začiatkom 19. storočia. Situácia sa zmenila až po výstavbe nového evanjelického kostola v rokoch 1823–1837 (Levoča 2016, 50–51). Vrstva 5, dokumentovaná v tomto priestore, obsahovala aj väčšie množstvo zvieracích kostí.

Obr. 13. Levoča (okr. Levoča), Námestie Majstra Pavla. Rekonštrukcia námestia – I. etapa. Výber novovekých nálezov. 1 – strieborná minca Ferdinand II., 1629; 2 – hlinená fajka; 3 – bronzový predmet. 1 – mierka a; 2, 3 – mierka b (autor: M. Hudák).

Najvýraznejší novoveký materiál bol získaný zo zásypu staršej kanalizácie v polohe 9, v priestore križovatky ulíc Vysoká a Gustáva Hermana (obr. 12). Tento materiál možno datovať prevažne až do 2. polovice 19. storočia. Datovanie podporuje prítomnosť fajansy a kameninového riadu lokálnej proveniencie. Poukazuje na to, že k výraznej úprave terénu a povrchu námestia v tomto priestore, s ktorou je spojená aj výstavba novej kanalizácie, došlo až v 2. polovici 19. storočia.

Zložitejší stratigrafický vývoj v tejto polohe naznačuje vrstva 3a, ktorú je možné interpretovať ako novovekú pochôdzku. Nález striebornej mince z roku 1629 (obr. 13: 1) z vrstvy nad kamenným podložíom v polohe 9 a úpravy podlažia v okolí staršieho kanála, poukazujú na to, že v novoveku mohlo byť po určitú dobu pochôdzkou dokonca priamo kamenné podlažie.

Z opisu Levoče z roku 1813 vyplýva, že domy na uliciach boli postavené na strmých skalách, ktoré miestami vyčnievali. Do niektorých sa dalo dostať len po schodoch. Ulice neboli vhodné na vozovú dopravu. Len námestie bolo bohato vybavené a rovné (Levoča 2016, 24).

V roku 1823 sa riešila kanalizácia a opäť aj povrchová úprava námestia a prilahlých ulíc vyrovnaním nivelety, pričom chodníky boli vyložené kamennou dlažbou (Levoča 2016, 52). Stopy po tejto úprave sa nezachovali v žiadnom zo sledovaných výkopov v trase peších komunikácií. Pred očakávaným príchodom panovníka do Levoče v roku 1898 opäť nivelizovali námestie, cestu vyrovnali valcom, priechody vyložili trachytovými kockami a Gustáv Herman dal pred radnicou vysadiť park a postaviť fontánu s alegorickou sochou Dobročinnosť (Levoča 2016, 30).

V prípade juhovýchodného nárožia námestia situáciu ovplyvňovala výrazná zmena v sklone terénu v mieste križovatky ulíc Vysoká a Gustáva Hermana. Z nálezovej situácie vyplýva, že tu v novoveku, pravdepodobne ešte začiatkom 19. storočia, vystupovalo skalnaté podlažie. Odkrytá staršia kanalizácia bola vyhĺbená do skaly, pričom jej steny museli

byť v miestach nerovností domurované, rovnako musel byť upravený skalnatý povrch. Je možné, že išlo o staršiu povrchovú stoku. Prítomnosť keramiky z 2. polovice 19. storočia v zásype staršej kanalizácie, poukazuje na jej definitívne znefunkčnenie v súvislosti so zmenou nivelety námestia pred príchodom panovníka v roku 1898, kedy bola vybudovaná aj nová klenbová kanalizácia. Pochôdzka v podobe kamennej dlažby (vrstva 3a) zachytená v polohe 9 na križovatke ulíc Vysoká a Gustáva Hermana súvisí pravdepodobne tiež s uvedenou úpravou.

Na doplnenie prehľadu novovekých nálezov, je potrebné spomenúť i nález bohato zdobenej hlavice hlinenej fajky (obr. 13: 2) a ojedinelé zlomky kachlíc s širokým rozpätím datovania od konca 17. až po 19. storočie, získané zo zberov na haldách popri výkopoch.

ZÁVER

Záchranný výskum počas I. etapy rekonštrukcie Námestia Majstra Pavla v Levoči priniesol nové poznatky o stratigrafii v južnej časti námestia. Staršie sídliskové vrstvy a pochôdzne úrovne z obdobia vrcholného stredoveku sa zachovali len vo vyššie položených polohách skúmanej časti lokality. V nižšie položených častiach námestia stredoveké, ale aj staršie novoveké vrstvy úplne absentujú a to jednak v dôsledku erózie, jednak v dôsledku úprav nivelety povrchu námestia. Juhovýchodné nárožie námestia nesie znaky výrazných úprav úrovne povrchu. Zmeny vo vzhľade námestia nastali najmä v priebehu 19. storočia, pričom prvé reprezentatívne úpravy súviseli s odstránením prikostolného cintorína a pristavieb okolo jeho múra. V závere 19. storočia bolo námestie opäť splanírované. Ďalšie rekonštrukcie boli realizované v 20. storočí. Na ploche všetkých komunikácií na území námestia sa zachoval pod súčasným povrchom kamenný štet ako podklad pod spevnené povrchy komunikácií z medzivojnového obdobia, ktorý určuje niveletu najmladšej úrovne terénu námestia, pred jeho recentnými úpravami.

LITERATÚRA

- Roth/Soják 2008 – P. Roth/M. Soják: Levoča. In: J. Béreš (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. III. zväzok. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 224–229.
- Čurný/Lušítková/Soják 2015 – M. Čurný/L. Lušítková/M. Soják: Výskum na D1 Jánovce – Jablonov v Levoči. *AVANS* 2010, 2015, 68–70.
- Fecko/Soják 2016 – P. Fecko/M. Soják: Menšie výskumy pri sakrálnych objektoch na území Spiša a Šariša. *AVANS* 2011, 2016, 71–76.
- Haruštiak/Krišovská 2016 – J. Haruštiak/Z. Krišovská: Výsledky predstihového záchranného archeologického výskumu na stavbe Hnedá priemyselná zóna Levoča – Juh. *AVANS* 2011, 2016, 89–91.
- Horváth 1900 – A. Horváth: Az. „alte Leutsch“ nevezetű neolit telepről. *Archaeologiai Értesítő* 20, 1900, 157–164.
- Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. *Archeologia historica* 20, 1983, 215–231.
- Hrnčiarová/Miklós 2002 – T. Hrnčiarová, T./L. Miklós (ed.): *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. Bratislava – Banská Bystrica 2002.
- Chalupecký 1975 – I. Chalupecký: *Dejiny Levoče II*. Košice 1975.
- Javorský 1977 – F. Javorský: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS* 1976, 1977, 138–166.
- Janovská 2010 – M. Janovská: *Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum meštianskeho domu Námestie Majstra Pavla č. 43*. Levoča 2010, s. 177–180.
- Javorský 1978 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS* 1977, 1978, 103–120.
- Javorský 1990 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy v Mestskej pamiatkovej rezervácii Levoča. *AVANS* 1988, 1990, 81–84.
- Javorský 1999 – F. Javorský: Levočské kostoly v kontexte dejín mesta. In: ? *Z minulosti Spiša* 5–6, 1997/1998, 1999, 33–60.
- Karabinoš 2006 – A. Karabinoš: Archeologický výskum v kostole sv. Jakuba v Levoči. *AVANS* 2004, 2006, 109–110.
- Karabinoš 2008 – A. Karabinoš: Výskum juhozápadnej kaplnky kostola sv. Jakuba v Levoči. *AVANS* 2006, 2008, 87–90.
- Karabinoš/Lukáč 2015 – A. Karabinoš/G. Lukáč: Nálezy kamenných článkov v Levoči. *AVANS* 2011, 2015, 123–124.
- Kučerová/Hudák 2017 – M. Kučerová/M. Hudák: Záchranný výskum na námestí Majstra Pavla v Levoči. *AVANS* 2012, 2017, 100.
- Kučerová/Hudák 2018 – M. Kučerová/M. Hudák: Predstihový výskum na námestí v Levoči. *AVANS* 2013, 2018, 110.
- Levoča 2016 – Autorský kolektív: Levoča. N. Urbanová/B. Kosová/Č. Szerdová-Veľasová (ed.): *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*. Bratislava 2016.
- Lukáč 2009 – G. Lukáč: Dejiny archeologického výskumu v Levoči a jeho výsledky. In: I. Chalupecký (ed.): *Z minulosti Spiša* 17, Levoča 2009, 121–130.
- Münnich 1895 – S. Münnich: A Szepességöskora. In: *A „Szepesmegyei történelmi társulat“ Milleniumkiadványai* 1, Levoča 1895.
- Novotný/Novotná 1971 – B. Novotný/M. Novotná: *Katalóg archeologickej zbierky Spišského múzea v Levoči*. Bratislava 1971.
- Roth 2015 – P. Roth: Výskum a sledovanie zemných prác v Levoči. *AVANS* 2010, 2015, 195–197.
- Soják 2002 – M. Soják: Výskum v intraviláne Levoče. *AVANS* 2001, 2002, 196–198.
- Soják/Fecko 2016 – M. Soják/P. Fecko: Archeologické výskumy na Spiši. *AVANS* 2011, 2016, 194–198.
- Suchý 1974 – M. Suchý: *Dejiny Levoče 1*. Košice 1974.
- Šimčík/Švaňa/Hronec 2017 – P. Šimčík/K. Švaňa/M. Hronec: Levoča, Fontána Dobročinnosti. Nепublikovaná výskumná dokumentácia archeologického výskumu Triglav Archeologická spoločnosť VD 2A/2017.
- Švaňa 2018 – K. Švaňa: Prestavba Námestia Majstra Pavla v Levoči – 2. etapa, časť A. *Výskumná dokumentácia* 2/2018.
- Uličný 2003 – M. Uličný: Veľká stredoveká kolonizácia a keramická produkcia na východnom Slovensku. *Archeologia historica* 28, 2003, 611–620.
- Uličný 2018 – M. Uličný: Neskorostredoveká keramika z hradu Šariš. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 205–246.
- Uličný/Harčar 2006 – M. Uličný/P. Harčar: Archeologický výskum na Slovenskej ulici č. 6 v Prešove. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 17, Bratislava 2006, 185–202.
- Uličný/Harčar 2013 – M. Uličný/P. Harčar: Stredoveká fáza osídlenia v areáli meštianskeho domu na Svätoplukovej ul. V Prešove. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 205–223.
- Žák Matyasowszky/Chmelo/Šebesta/Žitňan 2017 – F. Žák Matyasowszky/L. Chmelo/B. Šebesta/A. Žitňan: Záchranný archeologický výskum na trase diaľnice D1 – Jánovce – Jablonov. *AVANS* 2012, 2017, 118–125.

Mgr. Marta Kučerová
Múzeum v Kežmarku
Hradné námestie 42
SK – 060 01 Kežmarok
archeolog@kezmarok.com

Mgr. Matúš Hudák
Archeológia Spiš, s. r. o.
Športová 169/33
SK – 059 11 Hozelec
hudak@archeologiaspis.sk

THE FIRST ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION CAMPAIGN AT THE MASTER PAUL'S SQUARE IN LEVOČA

Marta Kučerová – Matúš Hudák

Summary

Development-led evocations connected with the first campaign of reconstruction and revitalisation of the Master Paul's Square in Levoča (Levoča District) were made in the year 2012 and 2013 (Fig. 1, 2). Watching briefs were concentrated in the south part of the square and in the north part of Vysoká ulica (High Street) and Nová ulica (New Street), and in the street which connects Vysoká ulica and Nová ulica, too. Most of trench cuts for new power lines, water supply and sewerage followed lines of out of date engineering networks. Layers of the original stratigraphy were documented in some locations and remains of the Older Modern Times stone sewer were found in various places (Fig. 3).

The High Medieval Period layers were present in south-western part as far as to the house no. 38 (Fig. 3, location 1, 2; Fig. 4, 5). They were not preserved further to the South-East due to erosion but also due to terrain adaptations in the square and neighbouring streets. These layers were also documented in the eastern side of the square at the house no. 31 (Fig. 3, location 5, Fig. 5). There were indications of the High Medieval footpath in form of little pebbles squeezed into or pieces of iron slag

squeezed into subsoil at several places, especially in the south-western part of the square.

The High Medieval layers can be dated prevalently to the 1st half of the 14th century. Fine table pottery (106 pieces) represented by white to ochre-white sherds painted with red decor (Fig. 11) and ordinary kitchen ware (46 pieces) of brown to grey colours (Fig. 10) belong to the datable archaeological finds.

Finding material from the Modern Times is represented prevalently by remnants of dish (Fig. 12) and tiles. Fragment of richly decorated head of clay pipe (Fig. 13:2) and silver coin from the year 1629 (Fig. 13:1) are among significant archaeological finds.

Remnants of newer and older stone sewers in mutual superposition (Fig. 7, 8) were uncovered in the south-eastern corner of the square on the crossroad of Vysoká Street and Gustav Herman's Street (location 9). It is possible that the older sewer was cut into the rock subsoil. The rock subsoil served as an original footpath level. The newer arched stone sewer from the second half of the 19th century stone sewer was uncovered also in locations 4, 6–8 (Fig. 3).

Fig. 1 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. The area of reconstruction marked in the topographic map (author: M. Kučerová, the map source: The Museum in Kežmarok)

Fig. 2 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. The area of reconstruction marked in the cadastral map (author: M. Kučerová, the map source: mapka.gku)

Fig. 3 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Sites with significant archaeological finds marked on the ground plan of the excavated part of the square (author: M. Kučerová). 1 – nemarical designation of excavated area, – the 19th century stone sewer, – the older sewer, – documented part of the trench cut profile at the site 1, – location of documented trench cut profile; – the probable course of the arched stone sewer (author: M. Kučerová)

Fig. 4 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Site 1, the southern profile of the trench cut for new power lines along the southern side of the square. 1 – the paved road surface; 2 – the quarry stone pavement; 3 – the dark brown clay layer under the quarry stone pavement with the New Age findings; 4 – gray clay with sandstone stones; 5 – yellow clay; 6 – dark grey sandy layer; P – subsoil; j. č. 1 – the pit with grey clay filling; j. č. 2 – the pit with clay filling containing mortar, coals, burnt clay and brick fragments; ZM – foundations of the supporting pillar at the corner of the house 38; kp – roof gutter (author: M. Kučerová)

Fig. 5 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Documented profiles of trench cuts at sites 2, 4, 5. 1 – compressed layer of construction waste; 1a – asphalt; 2 – the quarry stone pavement; 3 – the base layer for the quarry stone pavement, sand and stones; 3a – clay filling with stones; 6 – gray brown

clay with the Middle Age findings; 6a – compact clay layer with quarry stones, pebble stones and slag; 6b – dark grey brown clay with charcoal; P – subsoil; P1 – red sandy clay; P2 – grey to red clay; K – remains of the arch of the stone sewer; M – the side wall of the stone sewer; D – the bottom of the stone sewer (author: M. Kučerová)

Fig. 6 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Site 3, the profile of the sewerage trench cut along the street in the south-west corner of the square. 1 – incoherent loose grey brown layer with small quarry stone admixture; 2 – coherent light brown layer with big amount of quarry stones; 3 incoherent loose light brown layer with small amount pebble stones and construction waste (bricks) and charcoal; 4 – light yellow compact clay with small gravel and pebble stone admixture; 5 – coherent light grey sandy clay with small amount of quarry stones, with pebble stones at the interface with layer 6; 6 – coherent grey brown clay sandy layer with small amount of charcoal; P – subsoil; Br – bronze object; Kt – bone; Fe – iron object; ○ – pebble stone (author: M. Hudák/M. Kučerová)

Fig. 7 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Vysoká and Gustáva Hermana streets crossing, the trench for the water meter shaft, the ground plan and altimetry (author: M. Kučerová)

Fig. 8 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Vysoká and Gustáva Hermana streets crossing, the trench for the water meter shaft, cuts A–B, C–D. 1 – the paved road surface; 2 – concrete; 2a – sandy clay with burned clay; 3 – dark grey clay; 3a – pebble stones in clay; 4 – clay sandy layer with fragments of bricks; 5 – yellow brown sandy layer; 5a – yellow brown clay with burned clay, charcoal and mortar;

6 – dark grey clay; 6a – dark brown clay with bricks; 6b – grey sandy layer with mortar; 6c – grey clay with charcoal; 7 – grey clay; 8 – yellow grey sandy layer; 9 – grey brown sandy clay with mortar; 9a – mortar with fragments of bricks and with stones; 10 – grey sandy layer with mortar; 10a – dark grey brown clay with stones; 11 – gravel and stones; 12 – red sand; 13 – stone subsoil; Kv – sewerage trench cut; Mk – the wall of the stone sewer; Pj – the wall of the stone sewer visible in the trench cut profile; Kp – flagstones covering the sewer; P – stone subsoil (author: M. Kučerová)

Fig. 9 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The detailed view of the plan of the town made by Ján Fabriczy in 1845 as a copy of Probstner's plan from 1787 (The SNM SM LE collection fund, no. SM 1332)

Fig. 10 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Site 1, findings of the High Medieval ceramics (author: M. Kučerová)

Fig. 11 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Site 1, findings of the High Medieval ceramics (author: M. Kučerová)

Fig. 12 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Site 9, Vysoká and Gustáva Hermana streets intersection, the findings of the New Age pottery. 1, 3, 4 – kitchen pottery; 2 – faience (author: M. Hudák)

Fig. 13 Levoča (Levoča District), Master Paul's Square. The reconstruction of the square – the 1st stage. Selection of the New Age findings. 1 – silver coin of Ferdinand II., 1629; 2 – clay pipe; 3 – bronze object. 1 – scale a; 2, 3 – scale b (author: M. Hudák)

Translated by Marta Kučerová

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO VÝSKUMU NA NÁMESTÍ MAJSTRA PAVLA V LEVOČI

K A M I L Š V A Ň A

Levoča, stredovek, novovek, urbánna archeológia, keramika, drobné nálezy

Levoča, medieval period, post-medieval period, urban archaeology, pottery, small finds

Paper presents results of rescue excavation which took place in the south-eastern part of the historical town square of town Levoča in 2018. Medieval and post-medieval levels of terrain were identified as well as several remains of architectural structures. The earliest settlement activity in the excavated area can be attested to the end of the 13th century. Number of finds dated to the 14th century demonstrates vigorous economical and building activity in the area. Number of the finds dated to the Late medieval period and Early modern period is recognizably smaller. This can be partially attributed to the fact that layers dated to these periods were partially removed during the terrain alterations but can be also connected with historically attested decline of the town due to the Bratrik raids in the 15th and Civil wars in the 16th–17th century. Material acquired by the excavation included medieval and modern period pottery, stove tiles, osteological material and small number of small finds made of metal, clay and glass. Of the note is large number of sherds of fine High medieval period tableware and find of clay roof tile in the layer dated to the end of the 13th or first half of the 14th century.

Článok prezentuje výsledky záchranného archeologického výskumu, ktorý v roku 2018 v mesiacoch október až december realizovalo Podtatranské múzeum v Poprade v súvislosti s prestavbou Námestia Majstra Pavla v Levoči. Hnuteľný nálezový materiál je uskladnený v depozitári uvedenej inštitúcie.

LOKALIZÁCIA VÝSKUMU A OPIS LOKALITY

Výskum sa realizoval v Mestskej pamiatkovej rezervácii Levoča, v historickom jadre mesta, v juhovýchodnej časti Námestia Majstra Pavla. Južná časť plochy bola situovaná v priestore východne od evanjelického kostola a severná časť východne od historickej radnice, respektíve od Fontány Dobročinnosti. Východný okraj skúmaného areálu ohraničovali domy č. 23–29. Severovýchodný okraj priestoru výskumu zasahoval do Sirotínskej ulice. Matematicko-geografická poloha lokality je určená priesečníkom 49.025778° severnej geografickej šírky a 20.588915° východnej geografickej dĺžky pre SZ okraj plochy, 49.025630° a 20.589676° pre SV roh plochy, 49.024965° a 20.588936° pre JV roh plochy, 49.025015° a 20.588518° pre JZ roh plochy.

Nadmorská výška skúmanej plochy dosahovala približne 566–569 m. Najvyšší bod priestoru sa nachádzal v blízkosti evanjelického kostola, kde bol terén v minulosti navýšený práve v súvislosti s jeho výstavbou. Ostatné časti námestia sa mierne zvažujú južným smerom. Skúmaný areál bol v čase pred začatím výskumu využívaný ako cestné komunikácie, chodníky a zatravnené voľné plochy.

Pôvodný pôdny kryt bol na väčšine skúmanej plochy v minulosti odstránený, dnes ho tvoria neskoronovoveké a recentné hlinité navážky s podielom kameňa a stavebného odpadu. Za zachované zvyšky pôvodného pôdneho krytu, hoci už s prímiesou antropogénneho materiálu, možno považovať 15 až 30 cm hrubú hlinitú vrstvu 24 s podielom pôdneho skeletu v priestore evanjelického kostola. Kvartérny pokryv lokality tvorila žltá sprašová vrstva s podielom skeletu (sutiny). Geologické podložie predstavoval flyš v podobe pieskovcov a vápnitých ílovcov.

História výskumu:

Prvá písomná zmienka o Levoči pochádza z roku 1249, kedy sa spomína pod názvom Leucha (Roth/Soják 2008, 224). V roku 1271 sa Levoča prvýkrát uvádza ako mesto, t.j. *civitas* (Chalupecký 1974, 51).

Historické centrum starého mesta, Námestie Majstra Pavla aj jeho blízke okolie boli v minulosti

Obr. 1. Lokalita na výseku mapy 1: 10 000 (zdroj ZBGIS).

viacnásobne predmetom archeologického bádania. V bezprostrednej blízkosti plochy záchranného výskumu sa v minulosti uskutočnili menšie archeologické výskumy pod vedením F. Javorského z Archeologického ústavu SAV. Tieto vykopávky súviseli s rekonštrukciou nehnuteľností a výstavbou kanalizácie. Okrem iného sa počas nich zachytila kamenná architektúra domov zo 14. stor. keramický materiál z 13.–14. stor. a vývoj nivelety terénu od 13. stor. Severne od Baziliky sv. Jakuba sa identifikovali zemnice z obdobia 13. stor. a objekt súvisiaci s metalurgickou činnosťou zo 14. stor. (Javorský, 1990, 81–82). Ďalší výskum v blízkosti Baziliky prebehol v roku 2010 (Roth, 2010, 195–197).

Výskum samotnej Baziliky sv. Jakuba v rokoch 1984 a 1988, ktorý viedol F. Javorský, odhalil najstaršiu stavebnú fázu kostola pod sakristiou so základom východnej steny Kaplnky sv. Juraja. Pri vykopávkach v roku 2001 sa pri základoch južnej lode odkryli zvyšky murovanej stavby a hrobky z 13. stor. (Roth/Soják 2008, 224). Ďalšie vykopávky v interiéri prebehli v rokoch 2004 a 2006 (Karabinoš 2004, 109–110; Karabinoš 2006, 87–90).

V roku 2017 sa v priestore parku pri Fontáne Dobročinnosti realizoval menší záchranný výskum, ktorým sa zachytili novoveké vrstvy a dlažba z pieskovcových platní. Dlažba sa dotovala do obdobia konca 18. až 1. polovice 19. stor. (Šimčík/Švaňa/Hronec 2017).

Popis realizovaných výskumných prác

Výskum sa realizoval predovšetkým formou dohľadu nad priebehom výkopových prác a terénnych úprav a dokumentáciou zachytených nálezových situácií. Výkopy sa vykonávali ručne, v prípade potreby v kombinácii so stavebnými mechanizmami. Rozširovanie sond bolo vzhľadom na charakter výskumu i množstvo inžinierskych sietí možné len lokálne v obmedzenom rozsahu. Z toho dôvodu nemohli byť ani odkryté zvyšky architektúry preskúmané plošným odkryvom. Hĺbka výkopov dosahovala 90–180 cm, v prípade kanalizácie viac než 300 cm.

Obr. 2. Pohľad na priestor výskumu zo severu.

Opis zachytenej stratigrafie (tab. I–II; obr. 3)

Archeologickým výskumom sa identifikovalo spolu 35 archeologických vrstiev označených ako vrstvy 1–29, 30A–B, 31–34 a 5 archeologických objektov označených ako objekty 1–5. Zachytené vrstvenie a objekty spadali do časového obdobia počínajúceho prelomom 13. a 14. stor. a končiaceho počas 20. stor. Celková mocnosť kultúrnych vrstiev dosahovala najviac 140–150 cm.

Stredovek I – prelom 13. a 14. stor. – 2. polovice 14., resp. prelom 14. a 15. stor.

Ako najstaršie sa identifikovalo výrazné súvrstvie s mocnosťou miestami až 60 cm s početnými nálezmi vrcholnostredovekej keramiky. Toto súvrstvie sa zachytilo v celej dĺžke výkopov popri domoch č. 23–29. Jeho spodnú a najstaršiu časť tvorila vrstva 3 uložená priamo na intaktnom podloží. Vrstvu možno s ohľadom na nálezy datovať do obdobia konca 13. stor. a do 1. tretiny 14. stor. Hornú časť súvrstvia tvorila vrstva 2 podobného ílovito (sprašovito)-hlinitého charakteru ako vrstva 3, ale s prímiesou lomového kameňa. Na základe nálezového materiálu, v ktorom sa v menšej miere vyskytovala aj neskorostredoveká keramika (ako kontaminácia?),

Obr. 3. Východný profil výkopu pri dome č. 24.

došlo k uloženiu vrstvy v období 2. a 3. tretiny 14. stor. Vrstvy 2 a 3 sa miestami nachádzali priamo nad sebou, miestami boli od seba oddelené vrstvami (alebo vo viacerých prípadoch skôr tenkými prevrstveniami) 9, 12–14, 21, 30A–B rôzneho charakteru.

Tenké vrstvičky 30A–B sa nachádzali v priestore pri západnej stene objektu 5, pričom maltovinová vrstva 30B sa priamo dotýkala muriva objektu. Ílová vrstva 30A na ňu nadväzovala vo vzdialenosti asi 50 cm od muriva. Vrstvy sa identifikovali ako zvyšky

povrchovej úpravy pochôdznej úrovne v priestore objektu 5. Je však pravdepodobné, že tieto vrstvy súviseli skôr s predchádzajúcou drevenou výstavbou ako s murovaným objektom. Vrstva 13 hrubej konzistencie tvorená ílom a lomovým kameňom, ktorá sa zachytila v priestore popri domoch Nám. M. P. 24–26, vznikla ako výsledok stavebnej činnosti a s ňou spojených úprav terénu.

Stredovek II – prelom 14. a 15. stor. – začiatok (1. polovica?) 16. stor.

Nad úrovňou vrstvy 2 sa nachádzala planírková vrstva 15 ílovitého charakteru s datovaním približne na prelom 14. a 15. stor. V priestore domov č. 23–25 boli nad ňou uložené vrstvy 17, 31 a 19. Tieto boli hrubého charakteru a tvorila ich prepálená hlina, popol, kusy zuhoľnateného dreva, troska a zliatky. S ohľadom na datovanie nálezov by pripadala do úvahy identifikácia ako požiarová vrstva súvisiaca s vpádom husitov pod vedením Dobiesława Puchału v roku 1431 (*Chalupecký 1974, 107*). Vrstvenie však svojím charakterom napovedá dlhodobějšímu ukladaniu a zodpovedá skôr vrstveniu výrobného odpadu z dielne, ktorá sa v tomto priestore zaoberala spracovaním kovu a možno aj kováčstvom. Menované zuhoľnatené drevo by sa mohlo identifikovať ako zvyšky dreveného uhlia, ktoré dielňa využívala. Vo vrstve 17 sa nachádzali popri materiáli z konca stredoveku aj zlomky nádob spadajúcich typologicky skôr do 14. stor. Vrstva 31 zodpovedala už prelomu stredoveku a raného novoveku. Do obdobia konca stredoveku patrila aj ílovitá planírka označená ako vrstva 20.

Do vrstvy 17 bolo založené murivo objektu 1. Vzhľadom na mladší zásah narušajúci situáciu nemožno spoľahlivo identifikovať jeho stratigrafický vzťah s vrstvou 31. Dá sa predpokladať, že objekt vznikol ešte v období konca neskorého stredoveku, respektíve začiatkom novoveku.

Novovek

Do obdobia raného novoveku patrila ílovitá návážka – vrstva 11, ktorá sa zachytila v priestore domov č. 23–24, 26–27 a najmladšia úroveň súvisiaca s predpokladanou produkčnou dielňou – vrstva 19. Pochôdznej úrovni terénu popri domoch č. 23–29 v období (raného) novoveku zodpovedala vrstva 10. Nad ňou sa nachádzali zásypy a zásahy z obdobia neskorého novoveku (vrstvy 7, 16, 18, 29, 27, 32 a 28) a recentného obdobia (vrstvy 1, 6, 22 a 8). Do obdobia novoveku možno datovať vznik klenbovej kanalizácie zachytenej v severnej časti plochy. V priestore východne a severne od evanjelického kostola zodpovedala stredovekej a novovekej po-

chôdznej úrovni vrstva 24. Vrstva sa nachádzala priamo nad skalným podložím a pochádza z nej okrem iného aj časť dvojdielnej fajky zo 17. stor. Nad ňou sa nachádzali výrazné planírkové vrstvy 26 a 23, ktoré pravdepodobne vznikli pri úpravách terénu v súvislosti s výstavbou kostola v období medzi rokmi 1825–1837 (Chalupecký 1974, 342). Následne tu došlo k uloženiu pochôdznej úrovne z okruhiakov – vrstvy 25.

Opis odkrytých zvyškov architektúry

Výskumom sa zachytilo niekoľko architektonických štruktúr. S ohľadom na charakter vykopávok tieto neboli odkryté v celistvosti, navyše viaceré z nich boli už v minulosti narušené zásahmi súvisiacimi so zemnými prácami. Týmito výkopmi zároveň často došlo k narušeniu alebo zničeniu vrstvenia, ktoré by poskytlo spoľahlivé informácie k datovaniu ich vzniku a zániku.

Objekt 1 (tab. II: 1)

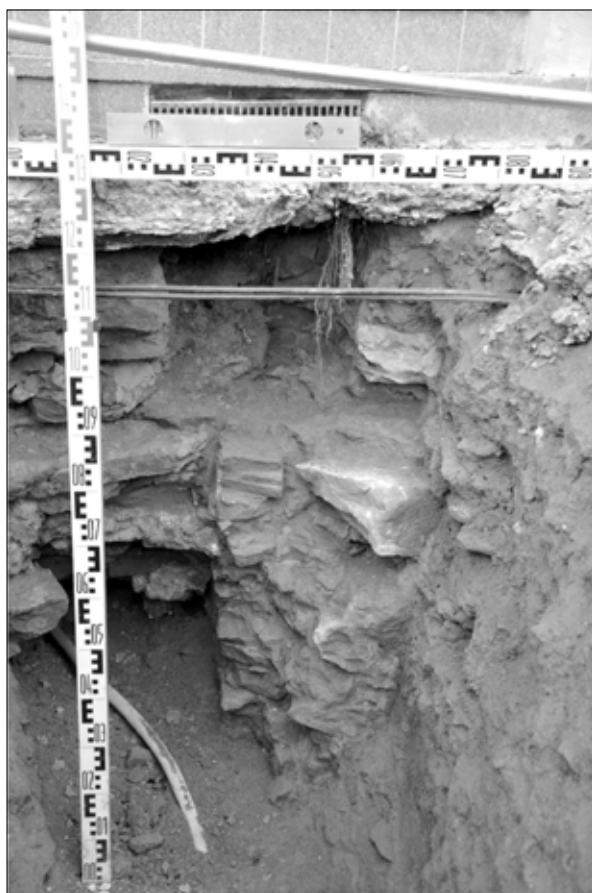
Objekt 1 predstavovali zvyšky severozápadného rohu stavby (domu) pri dome č. 24. Pôvodne lícované murivo z lomového kameňa spájaného vápennou maltou bolo značne narušené. Murivo sa zachytilo asi 50 cm pod dnešnou úrovňou terénu, jeho zachovaná výška dosahovala 60–65 cm, šírka približne 45 cm. Murivo bolo založené do vrstvy 17, ktorá sa výskumom dotovala do 15. stor. Pozániková deštrukcia muriva sa nachádzala nad úrovňou ranonovovekej vrstvy 10. Objekt, ku ktorému murivo patrilo, snáď zanikol v priebehu 17.–18. stor.

Objekt 2 (obr. 4)

Murivo sa zachytilo vo výkope pri dome č. 27 priamo pod chodníkom. Zachytená situácia dokumentovala jeho viacnásobné stavebné premeny. Najstaršiu fázu predstavovalo pôvodne lícované murivo z lomového kameňa spájaného vápennou maltou so zachytenou výškou približne 80 cm. Toto murivo z konca stredoveku alebo počiatku novoveku (renesancie) bolo založené do podlažia. V ďalšej, pravdepodobne už ranonovovekej fáze došlo k pripojeniu muriva z lomového kameňa a sekundárne použitých zlomkov tehál. Toto murivo bolo spájané vápennou maltou. Ďalšie tri prístavby či opravy boli spájané už piesčitou maltou a datujú sa už do obdobia novoveku, v podobe najmladšej tehlovej fázy do obdobia neskorého novoveku.

Objekt 3 (obr. 5)

Objekt sa odkryl vo výkope pri dome č. 23 asi 55 cm pod úrovňou dnešného terénu. Išlo o staršími výkopmi značne poškodenú murovanú štruktúru, založenú do podlažia a na základe zvyškov lícova-

Obr. 4. Objekt 2, pohľad zo západu.

nia (?) pravdepodobne aj do vrstvy 3. Identifikovali sa dve fázy muriva, maximálna zachytená výška oboch bola asi 80 cm. Staršej, stredovekej fáze, zodpovedalo 60 cm široké murivo z lomového kameňa spájaného sivou vápennou maltou s nedopalkami vápna. V južnom profile výkopu sa zachytilo murivo mladšej fázy prilepené „na špáru“ k vnútornej stene staršieho muriva. Toto mladšie murivo bolo pravdepodobne novoveké. Bolo vybudované z lomového kameňa a zlomkov sekundárne použitých tehál spájaných maltou skôr piesčitého charakteru. Šírka tohto muriva bola asi 50 cm. Zásypy pri jeho vnútornom líci (smerom k domu) boli len málo kompaktné a identifikovali sa ako zásyp zaniknutej pivnice.

Objekt 4 (obr. 6)

Objekt 4 tvorili zvyšky značne deštruovaného muriva zachyteného asi 45 cm pod úrovňou dnešného terénu vo výkope východne od domu č. 23. Murivo bolo vybudované z lomového kameňa spájaného vápennou maltou sivej farby. Dochovaná výška muriva dosahovala najviac 25 cm. Mohlo by sa jed-

Obr. 5. Pohľad zo severu na objekt 3.

nať o zvisky značne širokej (až 160 cm) obvodovej steny vybudovanej v smere V – Z a smerujúcej do dnešného priestoru námestia. Vzhľadom na značne narušenú nálezovú situáciu v protiľahlom západnom profile, kde sa murivo nezachytilo, je interpretácia problematická. Štruktúra bola založená na vrstvách 3 a 9, nad jej zviskami sa nachádzala ranonovoveká vrstva 10. Murivo tak pravdepodobne zaniklo ešte na konci stredoveku, respektíve začiatkom novoveku.

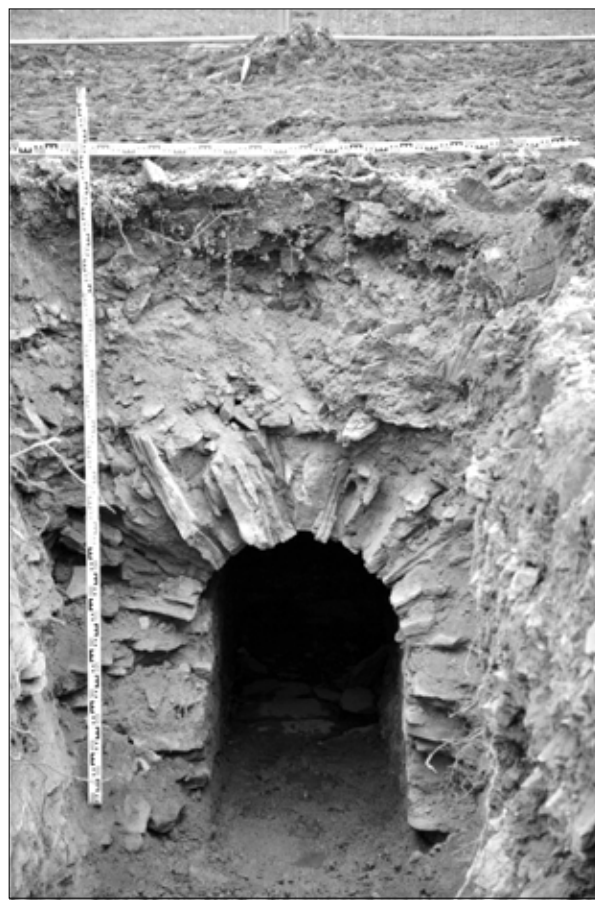
Obr. 6. Objekt 4 zachytený vo východnom profile výkopu.

Objekt 5 (tab. II: 2)

Ako objekt 5 sa označil fragment muriva zachytený výkopom pri dome č. 27 priamo pod úrovňou chodníka. Objekt bol založený do podlažia. Murivo z konca stredoveku alebo pravdepodobnejšie už začiatku raného novoveku bolo tvorené z lomového kameňa spájaného vápennou maltou. Zachytená výška muriva dosahovala 45 cm.

Objekt 6 (obr. 7)

Ako objekt 6 sa označila novoveká klenbová kanalizácia, ktorá sa zachytila v severnej časti skúmanej plochy. Kanalizácia bola založená do podlažia lokality, nad ňou sa nachádzali zasypy s mocnosťou 120-130 cm. Jej rozmery boli 200x180 cm. Svetlosť otvoru 150 cm, jeho šírka 100 cm. Hrúbka muriva klenby dosahovala až 50 cm, hrúbka stien približne 40 cm. Kanalizácia bola postavená z lomového kameňa spájaného piesčitou maltou. K výstavbe základnej kanalizácie v meste Levoča došlo v roku 1840.

Obr. 7. Novoveká klenbová kanalizácia, pohľad z východu.

NÁLEZOVÝ MATERIÁL (TAB. III–V)

Nálezový súbor získaný výskumom tvorili predovšetkým črepy stredovekých a novovekých nádob, v menšej miere boli zastúpené fragmenty kachlíc, osteologický materiál a drobné predmety z kovu.

Kuchynská a stolová keramika

Keramický materiál získaný pri výskume na Námestí Majstra Pavla možno chronologicky zaradiť do časového obdobia vrcholného stredoveku až neskorého novoveku. Článok sa zameriava predovšetkým na nálezy keramiky z obdobia stredoveku a raného novoveku, keďže a) práve vo vrstvách z uvedeného obdobia sa nachádzalo väčšie množstvo črepového materiálu, b) väčšina novovekých fragmentov pochádzala zo zničených vrstiev. Je potrebné podotknúť, že vzhľadom na charakter výskumu i skúmanej plochy, mohlo dôjsť, a pravdepodobne aj došlo, k premiešaniu istej časti materiálu.

Najstarší črepový materiál zodpovedá strednej (2. tretina 13. stor.–1. tretina 14. stor.) a mladšej fázy vrcholnostredovekej (2.–3. tretina 14. stor.) keramiky podľa M. Uličného (*Uličný 2003c*, 612–616). Takto datovaný materiál sa nachádzal predovšetkým vo vrstvách 2 a 3 a tiež vo vrstvách 17 a 31. Popri fragmentoch hrubšej kuchynskej keramiky sú medzi nálezmi z tohto obdobia výrazne zastúpené aj fragmenty tenkostenného stolového riadu. Kuchynská keramika tohto obdobia je vypálená obvykle redukčne v odtieňoch sivohnedej až sivočiernej. Drsný až zrnitý materiál obsahoval značnú prímes ostriva, čo sa odrážalo aj na povrchu fragmentov, ktorý bol pomerne často „krupicovitý“. Pri zdobenom črepe z tela nádoby z vrstvy 2 bol vonkajší povrch opatrený fialovo-hnedým poťahom (tab. III: 2). Takáto úprava povrchu je vo východoslovenskom prostredí cudzím prvkom a snáď by mohlo ísť o import. Dná nádob boli drsné (tab. IV: 12), čo súvisí s ich strhávaním z hrnčiarskeho kruhu. Niektoré z nich boli opatrené značkou (tab. III: 14). Najbežnejším tvarom kuchynskej keramiky boli hrnce. Za typologicky najstarší možno považovať hrniec so zaobleným okrajom, vnútri s nevýrazným žliabkom a výraznou vonkajšou lištou, pochádzajúci z vrstvy 3 (tab. III: 19). Tvar bol ojedinele zastúpený medzi nálezmi z hradu Šariš a podľa M. Uličného predstavuje derivát foriem typických pre staršiu fázu vrcholnostredovekej keramiky (*Uličný 2013*, 110, Tab. VIII: 9). Bežný tvar strednej fázy vrcholnostredovekej keramiky predstavuje profilovaný okraj na vnútornej strane s rebierkom (tab. IV: 15), ktorý sa ako staršia intrúzia nachádzal vo vrstve 17. Hrnce s takýmto „trojlístkovo“ formovaným okrajom sa bežne vyskytujú medzi nálezmi z hradu Šariš

(*Uličný 2013*, 109, Tab. II: 3–4). Obvyklým zástupcom tvarovej náplne strednej fázy vrcholnostredovekej keramiky je aj dohora vytiahnutý okraj hrnca s esovitou profiláciou (tab. V: 4). Ten pochádza z premiešaného materiálu z vrstiev 2 a 3. Hrnce s okrajmi takejto formy boli zastúpené napríklad medzi črepovým materiálom z hradov Šariš (*Uličný 2013*, 109, tab. VI: 10) a Šebeš (*Švaňa 2018 et al.*, tab. I: 3). V prípade ďalšieho okraja z vrstvy 17 došlo už k zjednodušeniu predchádzajúcej formy. Pomerne dlhý okraj je z vonkajšej strany profilovaný len nevýrazne a zvnútra je šikmo zarovnaný (tab. IV: 6). Paralely formy sú známe z valu II na Kláštorisku-Čertovej sihoti (*Miroššayová 1999*, tab. IV: 9) a z Nemešian-Zalužian s výzdobou v podobe vrypov (*Polla 1962*, Obr. 99: 4). Najobvyklejším výzdobným motívom vrcholnostredovekej keramiky z Levoče boli vodorovné ryhy, ktoré sa vyskytovali samostatne (tab. III: 13), v kombinácii s nechťovými vrypmi (tab. III: 2) alebo v kombinácii s rytou vlnovkou (tab. IV: 3, 11). V niektorých prípadoch sa rytá vlnovka rozpadla na krátke oblúčikové vrypy (tab. IV: 17). Takéto oblúčikové vrypy sa na črepe objavili aj samostatne (tab. III: 10, IV: 1). Okrem nich sa vyskytovali aj jednoduché šikmé vrypy a to buď samostatne, alebo v kombinácii s vlnovkou (tab. V: 6). Vysoko vytiahnutý, do výlevky formovaný okraj nádoby zo zrnitého do čierne vypáleného materiálu (tab. V: 7) pochádza z premiešaných vrstiev 2 a 3. Paralelu predstavujú krčahy z Nemešian-Zalužian, ktoré sa však odlišujú tým, že boli vyrobené z jemne plaveného, do šeda vypáleného materiálu (*Polla 1962*, 114, 95: 4, 8, 10). Exemplár z Levoče by mohol byť o čosi mladší. Z podobnej nádoby pravdepodobne pochádza aj zlomok pásikového ucha z vrstvy 2 (tab. IV: 13). Homogénny oxidačný výpal však zlomok zaradzuje skôr až do neskorostredovekého obdobia.

Vrcholnostredoveký stolový riad reprezentovala svetlá tenkostenná keramika často s povrchom maľovaným červenými geometrickými vzormi (tab. IV: 4, 9, 10). Jej produkcia patrila predovšetkým do vrcholnostredovekého obdobia, v menšej miere však pokračovala ešte aj počiatkom neskorostredovekého obdobia (*Uličný 2018*, 222). V Levoči sa nálezy tejto keramiky koncentrovali predovšetkým vo vrstve 2, prípadne v premiešaných vrstvách 2 a 3, menej tiež vo vrstve 17. Priamo v najstaršej vrstve 3 sa tenkostenný riad stratifikoval len ojedinele. Výpal tenkostenného riadu bol pomerne často nerovnomerný, lom črepu časti zlomkov bol vypálený do tmavosivej až sivohnedej farby. Materiál bol jemne plavený, niekedy s prídavkom menších kamienkov. K tvarom stolovej keramiky tohto obdobia patrili predovšetkým krčahy a džbány s bohato profilovaným okrajom. V niektorých prípadoch

išlo o pomerne veľké nádoby s priemerom ústia až 15–16 cm. Zaujímavý je črep z okraja džbánu s výlevkou, ktorý sa našiel vo vrstve 2. Povrch črepu bol vypálený do svetlooranžova a na vonkajšej strane bol opatrený bielou farbou. Tá slúžila ako podklad pre červenú maľovanú výzdobu. Okraj nádoby mal z vonkajšej strany výrazné rebierko a vnútri bol prežliabnutý – ústie vytváralo trojlístkovú formu (tab. III: 1). Tvar okraja je zastúpený aj ďalším exemplárom z premiešaných vrstiev 2 a 17 (tab. III: 15). Objavovali sa tiež esovito profilované okraje vnútri so šikmým zrezaním (tab. V: 2–3), aj príbuzná forma okraja vnútri s prežliabnutím a na vonkajšej strane s výrazným rebierkom (tab. IV: 7). Paralelne popri nádobách s trojlístkovými a esovito profilovanými okrajmi sa vyskytovali tvary so žliabkom a rebierkom (tab. III: 7) a ich zjednodušené deriváty (tab. III: 4, IV: 16, V: 9–10). Bohato profilovaný fragment okraja získaný zberom (tab. IV: 19) má blízku paralelu v náleze z hradu Šariš s datovaním do strednej fázy vrcholnostredovekej keramiky (Uličný 2013, Tab. X: 1). Ďalšiu pomerne často zastúpenú formu predstavovali šikmo zrezané okraje (tab. III: 5, 9, 12, IV: 8, V: 1, 8). Zriedkavo sa vyskytoval aj kyjovito zhrubnutý okraj (tab. III: 6) a krátky, von vyhnutý okraj (tab. III: 16). Popri vyššie uvedených krčahoch a džbánach sa minimálne v jednom prípade vyskytol aj zlomok pohára (tab. III: 3). Z pohárov môžu pochádzať aj niektoré z vyššie uvedených fragmentov s menším priemerom okraja. Zvlášť to platí pre jednoduché formy bez esovitej profilácie okraja. Svojimi charakteristikami je tenkostenný riad porovnateľný so stolovou keramikou z hradu Šariš datovanou do mladšej fázy vrcholnostredovekej produkcie (Uličný 2013, 118–119).

K vrcholnostredovekému materiálu patrí pravdepodobne aj časť kahančeka z vrstvy 17 (tab. IV: 5a–b). Táto miskovitá nádoba s von vyhnutým okrajom bola vypálená v odtieňoch hnedej farby, na dne nádoby sa zachovali zvyšky značky (tab. IV: 5b). Kahančeky obdobnej formy sa vyskytovali aj v neskorostredovekých súboroch (Uličný 2018, Tab. XV: 2, XVI: 7). Značka na dne i výpal nádoby z Levoče však naznačujú, že bola vo vrstve staršou prímiesou. Podobné formy z Nemešian-Zalužian, niektoré s kolkom na dne uvádza B. Polla ako misy (Polla 1962, Obr. 97: 1–4, 6–7, 11). Zaujímavým solitérom je kyjovito zhrubnutý okraj nádoby zo svetloružového materiálu. Na jeho vonkajšom povrchu sa nachádzajú zvyšky bieleho poľahu a maľovaného červeného ornamentu (tab. III: 18). Črep sa našiel vo vrstve 3. Približnú analógiu formy okraja predstavuje črep z najspodnejšej časti zásypu nádvoria hradu Šebeš s nálezmi zo 14. a 1. polovice 15. stor. (Švaňa, et al. 2018, Tab. IV: 6).

Prezentovaný neskorostredoveký materiál pochádza predovšetkým z vrstiev 2 a 17, tiež z vrstvy 31. Zmeny v produkcii dokladá kvalitnejší výpal, ale aj stopy po oddelení dien nádob strunou (tab. V: 14). K neskorostredovekému materiálu sa hlási zlomok oxidačne vypáleného okraja hrnca s vonkajšou stranou zaoblenou a vnútri so žliabkom, ktorý pochádza z porušených vrstiev (tab. V: 5). Podľa M. Uličného sa okraje tejto formy (okraj typu N) vyskytovali ojedinele už vo vrcholnostredovekom období, no typické sú práve pre obdobie neskorého stredoveku (Uličný 2018, 209, tab. V: 2, 4, 6–7). Na Spiši je tvar známy napríklad z Vlkovej (Fecko/Javorský 2014, obr. 9: 20) a z Nemešian-Zalužian s telom zdobeným rebrovaním (Polla 1962, obr. 99: 3). Fragment z tela redukčne vypáleného hrnca hnedosivej až sivej farby s plastickým rebierkom pod nedochovaným okrajom (tab. III: 8) pochádza pravdepodobne tiež z hrnca formy, ktorá sa objavila už koncom vrcholného stredoveku. Typická však bola predovšetkým pre staršiu fázu neskorostredovekej produkcie (Uličný 2018, 208, okraj typu N). Hrnce so zrezaným okrajom, z akého pochádza fragment nájdený vo vrstve 31 (tab. V: 11), sa najpočetnejšie vyskytovali v mladšej fáze neskorostredovekej keramiky (Uličný 2018, 222–223). V rovnakej vrstve sa našiel fragment tela glazovanej nádoby. Z vrstvy 17 sa získal črep z oxidačne vypálenej pokrievky so stopami stekania glazúry na povrchu (tab. III: 11). Prítomnosť glazovaného materiálu podporuje predpokladané datovanie vrstiev do neskorého stredoveku, v prípade vrstvy 31 niekde na jeho koniec (Uličný 2018, 223). Do neskorostredovekého obdobia patria aj misy vyrobené zo zrnitého materiálu. K fragmentom mís patrí aj črep z obojstranne zhrubnutého okraja veľkej misy, zdobený rytou vlnovkou. Priemer ústia nádoby dosahoval takmer 25 cm (tab. IV: 14). Forma sa na iných lokalitách objavila v staršom horizonte neskorostredovekej keramiky (Uličný 2018, 222), v Levoči pochádza z vrstvy 2. Vzhľadom na tvarovanie by aj ostro cikcakovite profilovaný črep z pliec nádoby (tab. IV: 18) mohol pochádzať z misy. Ide však o nález z vrcholnostredovekých vrstiev 3 a 12. Tvar je pomerne netypický a vyvoláva dojem cudzieho prvku vo východoslovenskom prostredí. Popri kuchynskej keramike sa objavoval aj tenkostenný stolový riad. K oxidačne vypálenému tovaru patrí fragment z tela pohára s telom zdobeným rebierkami z vrstvy 17 (tab. IV: 2). K neskorostredovekej produkcii sa hlási aj zlomok z tela nádoby z jemného svetlého materiálu, zdobený nízkymi rebierkami a radielkovou výzdobou (tab. V: 12). Takáto výzdoba sa početne doložila pri neskorostredovekom materiáli z Vlkovej (Fecko/Javorský 2014, 142, obr. 7: 12, 10: 6, 9, 13, 15).

Novoveký keramický materiál sa nachádzal vo väčšom množstve (a v neporušených kontextoch) len v priestore evanjelického kostola (tab. V: 13, 15). Tieto nálezy sa svojimi charakteristikami podstatne odlišujú od prezentovaného stredovekého materiálu a v budúcnosti by si vyžadovali samostatné vyhodnotenie.

Stavebná keramika

Vo vrstve 3 sa našlo niekoľko fragmentov korýtkovej strešnej krytiny, ktoré boli vyrobené z hliny jemnozrnnej štruktúry vypálenej do oranžova. Žiadny zo zlomkov neumožnil rekonštruovať jej rozmery. Jediný väčší kus niesol na hladenej vrchnej strane zvyšky červenej farby, snáď pôvodného maľovania. Na spodnej strane bol zreteľne viditeľný otlačok pieskovej podsýpky (tab. VI: 1). Nález v uvedenej vrstve by umožnil datovanie krytiny do obdobia konca 13. stor., respektíve do prvých desaťročí 14. stor. Z Levoče sú známe aj ďalšie nálezy korýtkovej krytiny z priestoru mestského opevnenia v južnej časti mesta (Nagy 2004, 208, kat. č. 12–13). Torzovité nálezy korýtkovej krytiny z Košíc sa kladú do o čosi mladšieho obdobia, t.j. neskorého stredoveku a raného novoveku (Čurný 2015, 180).

K obvyklejším nálezom patria glazované komorové a nádobkovité kachlice, ktoré sa vo fragmentárnom stave vyskytovali v novovekých vrstvách.

Numizmatický materiál

Výskumom sa získal aj málo početný numizmatický materiál. Najstaršou mincou bol medený poldenár Márie Terézie z roku 1767 (tab. VI: 7). Minca pochádzala z premiešaných neskoronovovekých zásypov, rovnako ako dvadsaťgrajciarová strieborná minca Františka Jozefa z roku 1868 (tab. VI: 5). Z plochy sa zberom získala dvojkoruna z roku 1897 a razby ČSSR (1962 a 1976).

Šperky a súčasti odevu

Z vrcholnostredovekej vrstvy 2 pochádza drobné kovanie, pravdepodobne prevliečka, z bronzu, ktoré bolo pôvodne drobnými nitmi pripevnené na remienok z tenkej kože. Tri z týchto nitov sa zachovali (tab. VI: 4). Z vrstvy 17 sa získala časť žiarom poškodeného plochého liateho bronzového nákončia opasku s jedným koncom rozdvojeným na vloženie remeňa. Nákončie bolo pôvodne zdobené rytým geometrickým vzorom (tab. VI: 9). Opaskové nákončia rôznych foriem a výzdoby (často rytej) sú známe z hradov Kysak (Uličný 2001, Tab. VI: 3, VII: 20), Šariš (Slivka 1980, Obr. 15: 22, 24) a Soľnohrad (Tomášová 1999, Tab. XI: 1–3, 9–10, XIV: 1, 4,

8, 11, 13), ale aj zo zaniknutej osady v Zalužanoch (Polla 1962, Obr. 112: 18).

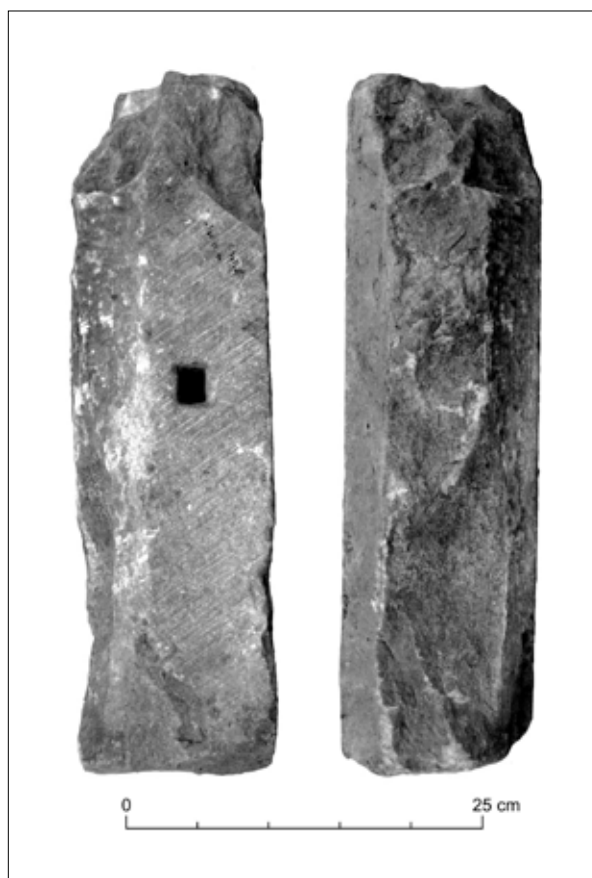
V ranonovovekej vrstve 10 sa našiel poškodený gombík z farebného kovu (bronz?), ktorý bol pôvodne pripevnený nitom (tab. VI: 6).

Novoveké fajky

Špecifickým typom novovekého nálezového materiálu sú fajky. Zlomok fajky z oxidačne vypáleného materiálu, ktorý možno datovať do 19. stor., sa našiel vo vrstve 8. Rytým dekorom zdobená fajka z hnedého materiálu (tab. VI: 8) pochádza z vrstvy 24. Podobné fajky sa zaraďujú do 17. stor. (napr. Čurný/Šimčík 2016, 157, Obr. 9: 8a–b). Posledným exemplárom je zberový nález fajky z bielej hliny typu Café (tab. VI: 3). Takéto fajky, takzvané gypsovky, patria do obdobia prelomu 19. a 20. stor. (Čurný/Mitáš/Šimčík/Žáčik 2013, 193).

Osteologický materiál

Osteologické nálezy z výskumu neboli analyzované. V materiáli sa zaznamenali kosti z hovädzieho dobytku a ošípanej, mnohé kosti niesli na sebe stopy po sekaní (tab. VI: 2), rezaní a oddeľovaní mäsa.

Obr. 8. Kamenný článok zo stavebných zásypov.

Architektonický článok

V premiešaných a viacnásobne výkopmi narušených zásypoch nad trasou kanalizácie sa našli tri kusy architektonických článkov. Dva z nich boli väčšie kusy zo zárubní dverí domov, vzhľadom na zvyšky olejovej farby a charakter opracovania sa určili ako neskoronovoveké alebo recentné. Tieto sa z dôvodov ich mladého veku i manipulačných dôvodov (značná váha i rozmery) ponechali na ploche. Z plochy sa odobral tretí článok vyrobený z pieskovca, ktorý pravdepodobne z okna domu s otvorom na osadenie pántov (obr. 8). Článok sa rámcovo datoval do obdobia stredoveku až raného novoveku.

Obr. 9. Odkrytá architektúra na výreze katastrálnej mapy územia.

VYHODNOTENIE

Počiatky ľudskej činnosti na skúmanej ploche možno s ohľadom na výsledky výskumu zaradiť do obdobia poslednej tretiny 13. stor., respektíve na prelom 13. a 14. stor. Množstvo huteľných pamiatok, predovšetkým keramiky datovanej do mladšej fázy vrcholnostredovekej produkcie i výrazné vrstvenie z obdobia vrcholného stredoveku by mohli poukazovať na rapídny rozvoj mesta v 14. stor. Na základe výsledkov výskumu (okrem iného vrstvy so stavebným odpadom, k datovaniu murovaných štruktúr nižšie) sa zdá pravdepodobné, že v tomto čase došlo v skúmanom priestore aj k výstavbe prvých kamenných domov, respektíve

prestavbe starších drevených objektov do kameňa. Početné nálezy tenkostennej stolovej keramiky by mohli nepriamo nasvedčovať, že jeden z blízkych domov slúžil v tomto období ako hostinec. Pozostatky po metalurgickej činnosti (zliatky, troska, drevené uhlie) pomerne presvedčivo dokladajú existenciu remeselnej dielne, ktorá tu fungovala od prelomu 14. a 15. storočia minimálne po prelom 15. a 16. storočia. Menej výrazné vrstvenie z obdobia neskorého stredoveku a raného novoveku určite súvisí s doloženými úpravami terénu a rôznymi stavebnými zásahmi v mladšom období. Do istej miery by však mohlo odrážať aj postupný úpadok mesta počas 1. polovice 16. stor. Ten sa premietol do poklesu počtu obyvateľov a s tým spojenému opusteniu viacerých domov na námestí (Chalupecký 1974, 266).

Vzhľadom na fragmentárnosť odkrytia murovaných štruktúr, s výnimkou novovekej klenbovej kanalizácie z polovice devätnásteho storočia (objekt 6), je ich interpretácia problematická. Objekty 2 a 5 rešpektujú súčasnú uličnú čiaru, objekt 1 sa nachádza asi 1,4 metra pred ňou, objekt 4 a vonkajšie líce objektu 3 dokonca až 2,5 metra pred ňou. Objekty 1 a 2 by mohli dokumentovať posun nároží. V prípade objektu 1 sa pôvodné nárožie nachádzalo o 1 meter severnejšie ako dnešné severozápadné nárožie domu č. 25. V prípade objektu 2 bolo toto nárožie posunuté 1,6 m metra severne v porovnaní s dnešným nárožím domu č. 28.

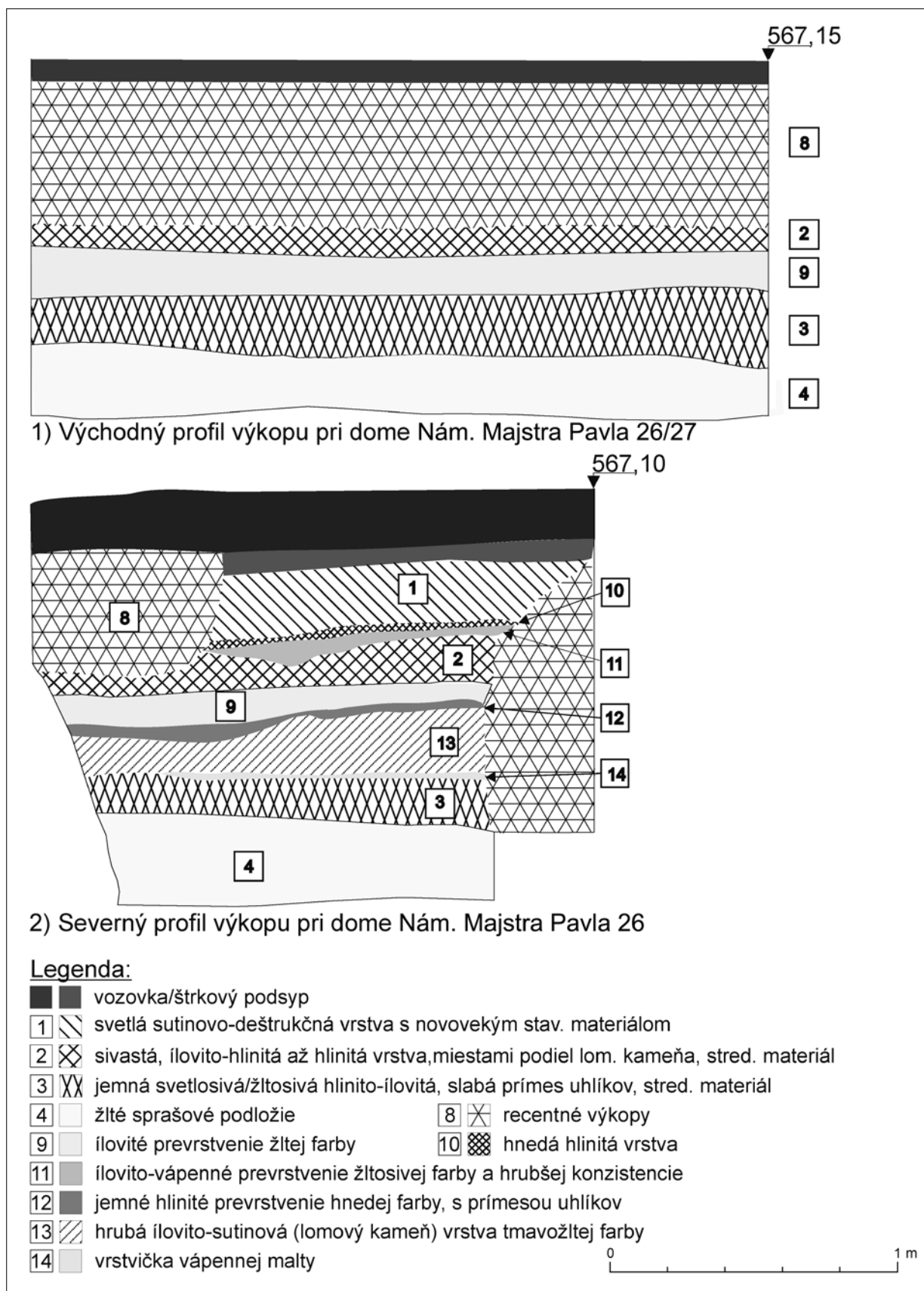
Rovnako murivo pivnice označené ako objekt 3 sa na základe odkrytej situácie neviazalo na dnešný severozápadný roh domu č. 23, ale v porovnaní s dnešnou situáciou bolo posunuté o čosi južnejšie.

S ohľadom na ich funkciu je možné objekty 2, 3 a 5 pomerne spoľahlivo označiť ako obvodové murivá pivníc, prípadne predsunutých suterénov domov. V prípade objektu 3 to dokazoval aj sypký zásyp interiéru v období výskumu už zaniknutej miestnosti. V prípade plytšie založených murív objektov 1 a 4 je však potrebná odlišná interpretácia. Objekt 1 by sa mohol interpretovať ako fragment nadzemného muriva neskorostredovekej stavby, nevedno či priamo domu, alebo vstupnej rampy do pivnice, prípadne podlubia. Zvyškami nadzemného muriva stavby by mohol byť aj objekt 4. Zdá sa, že ide o fragment múru vybudovaného približne v smere V – Z. Značné narušenie priestoru viacnásobnými zásahmi však počas výskumu neumožnilo identifikovať ďalší priebeh muriva ani bližšie identifikovať jeho pôvodnú úlohu.

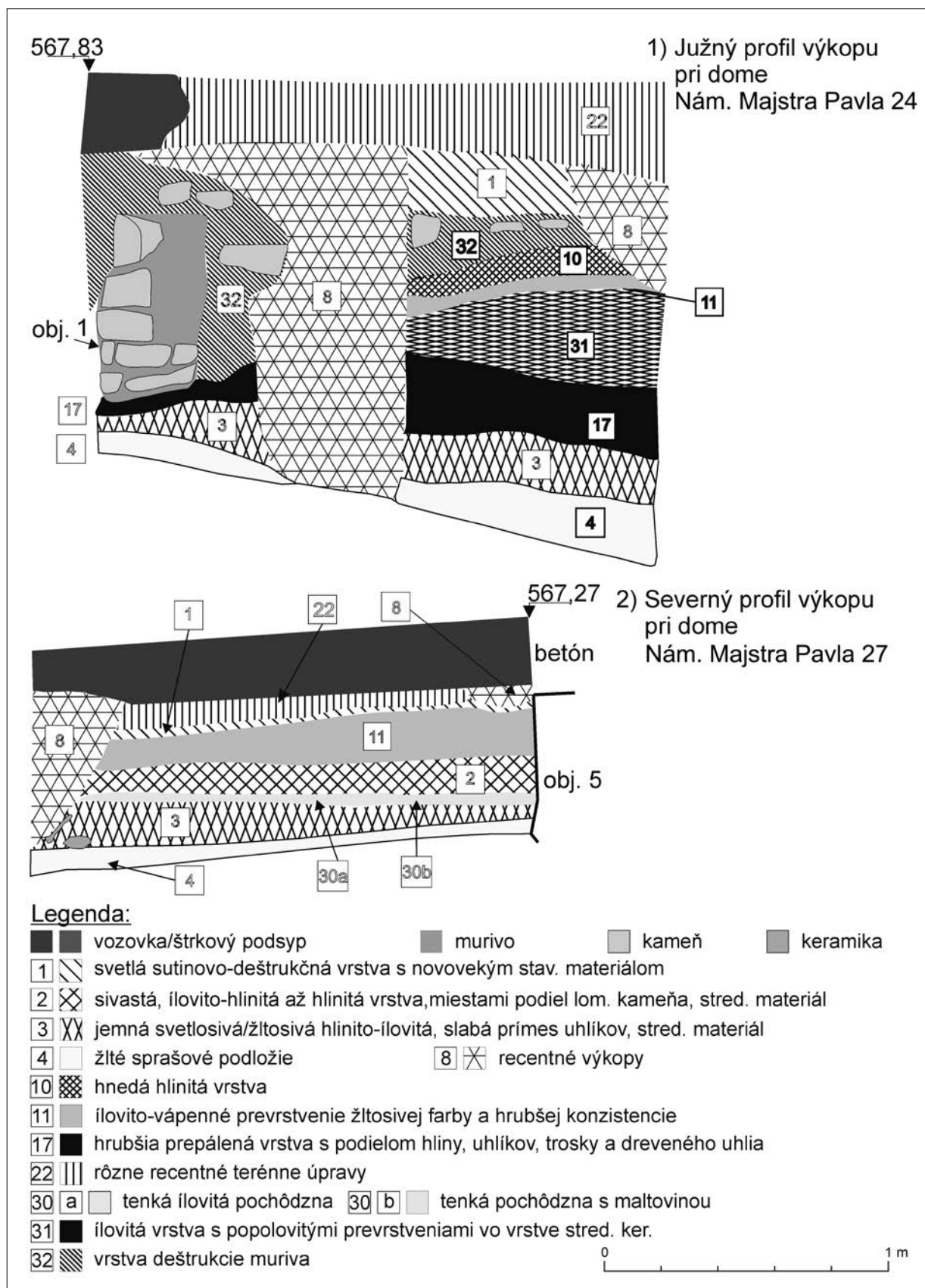
Na záver ostalo nutné zodpovedať otázku týkajúcu sa datovania jednotlivých objektov. Ako najstaršie je možné interpretovať tie, ktoré vystupujú z dodnes zachovanej radovej zástavby, t.j. objekty 1, 3 a 4, hoci je potrebné zobrať do úvahy aj možnosť, že išlo o predsunuté súčasti domov. V priestore výskumu sa doteraz najstaršia odkrytá kamenná architektúra dotovala do 14. stor. (*Javorský, 1990, 81–82*). Do tohto obdobia by mohol patriť aj vznik

objektu 4 a staršej fázy objektu 3. Napriek značné narušeným nálezovým okolnostiam v oboch prípadoch i na základe stratigrafie pripadá do úvahy datovanie vzniku do 2. tretiny 14. stor. Táto výstavba nasledovala pravdepodobne po veľkých požiaroch v 1. polovici 14. stor. a došlo pri nej k formovaniu plánu zástavby (*Chalupecký 1974, 92–93*). Vrstva 13 s významným podielom lomového kameňa i výskyt rovnakého materiálu vo vrstve 2 rovnako indikujú počiatky výstavby murovanej architektúry v uvedenom období. Na základe uloženia objektu 1 do vrstvy 17 sa zdá, že k jeho výstavbe došlo približne v 2. polovici 15. stor. Podľa uvedeného predpokladu by najmladšie boli objekty 2 a 5, ktoré boli už plne integrované do dodnes zachovaného pôdorysného plánu. K ich vzniku došlo možno ešte koncom 15. stor., ale pravdepodobnejšie až počas veľkej prestavby námestia v 16. stor. Jednoznačne by však datovanie i určenie pôvodnej funkcie pri uvedených štruktúrach mohlo identifikovať jedine plošné odkrytie, prípadne spojené s architektonickým výskumom.

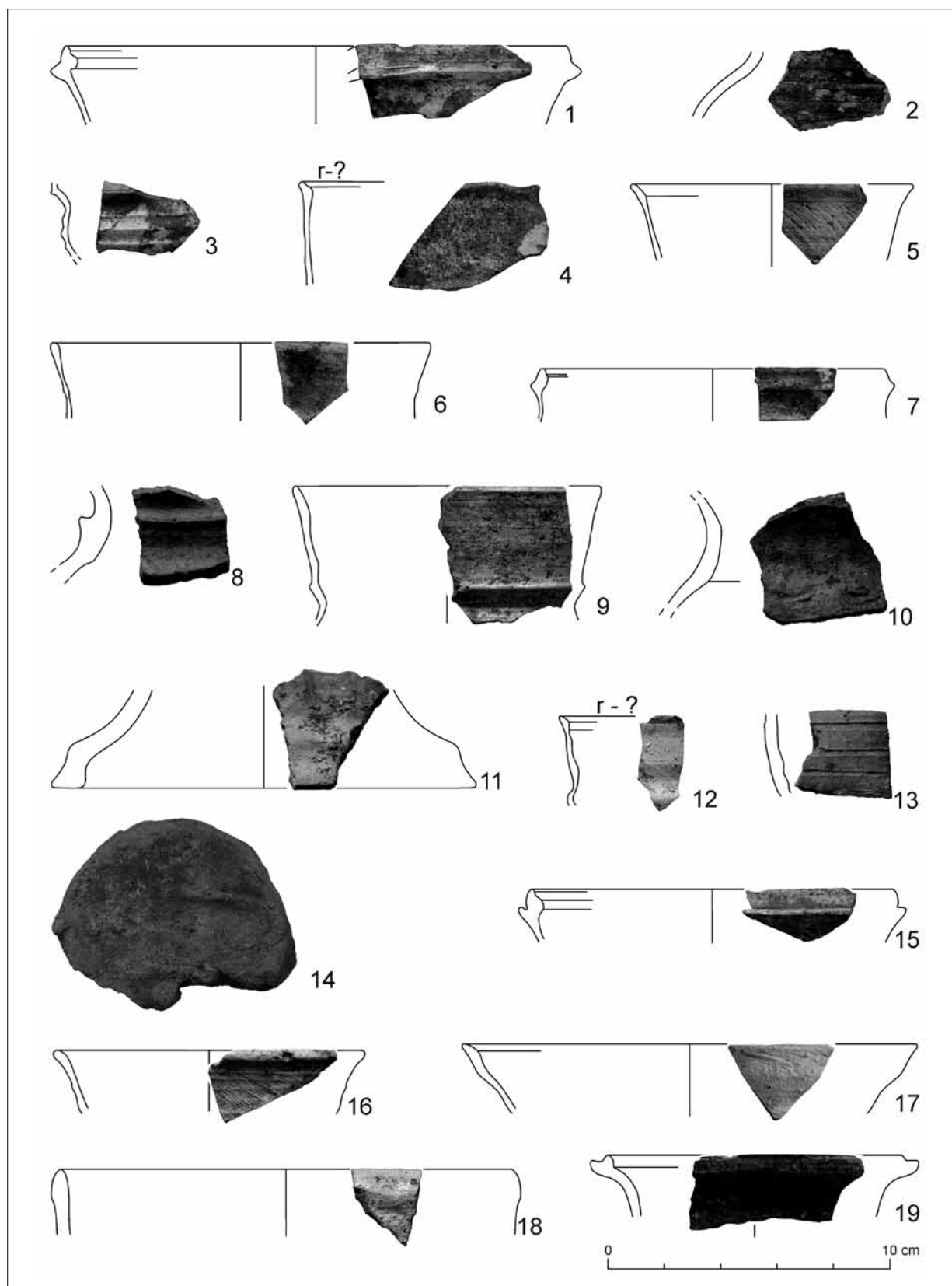
V kontexte architektúry je potrebné ešte raz vy zdvihnúť nevšedný nález zlomku hlinenej škridly nájdenej vo vrstve z prelomu 13. a 14. a začiatku 14. stor. Tento zlomok by v danom období patril skôr k sakrálnej ako k svetskej stavbe. Je teda možné predpokladať súvis nálezu s najstaršou fázou výstavby kostola sv. Jakuba.

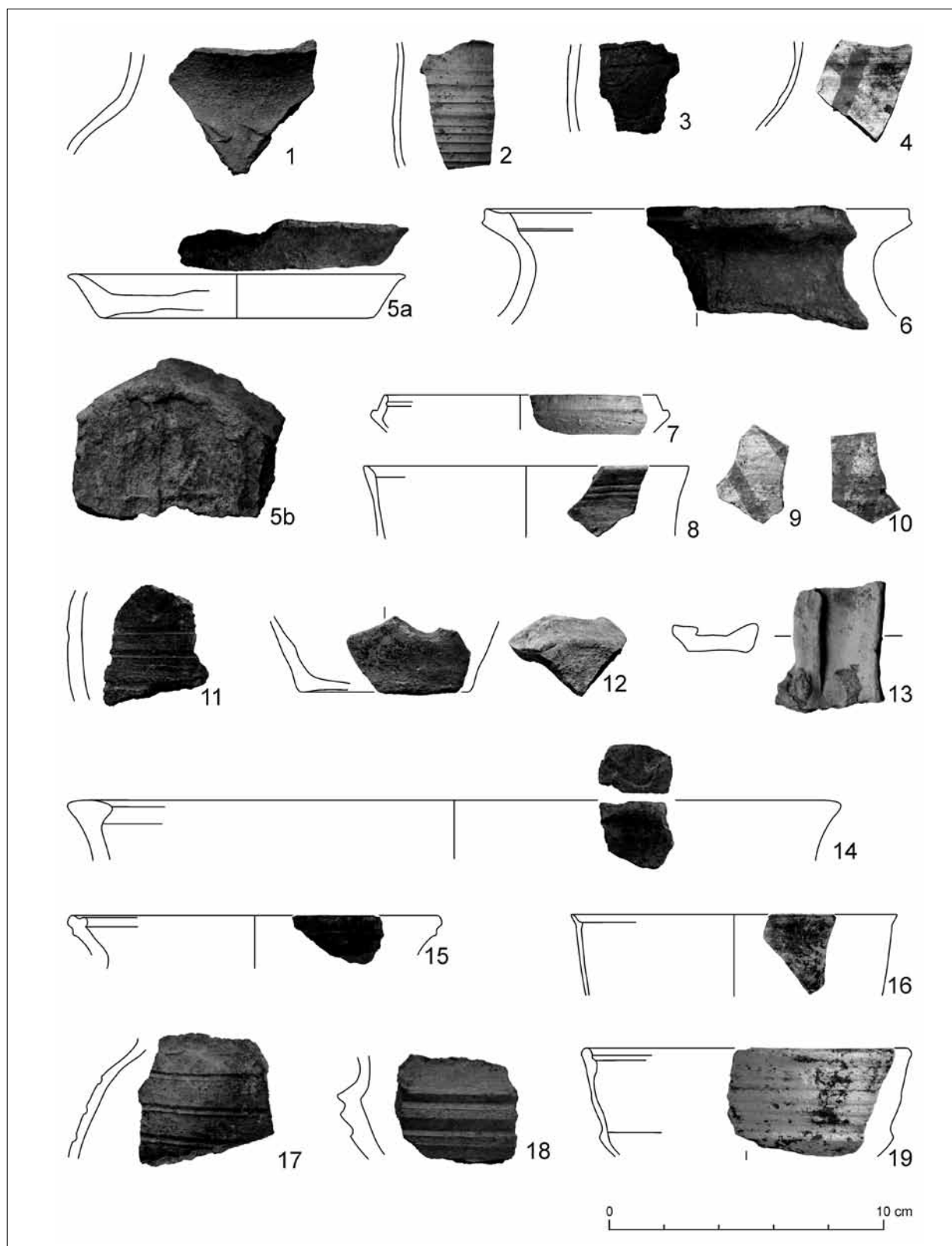
Tab. I. Ukážka stratigrafie lokality. 1 – východný profil výkopu v priestore domov č. 26–27; 2 – severný profil výkopu pri dome č. 26.

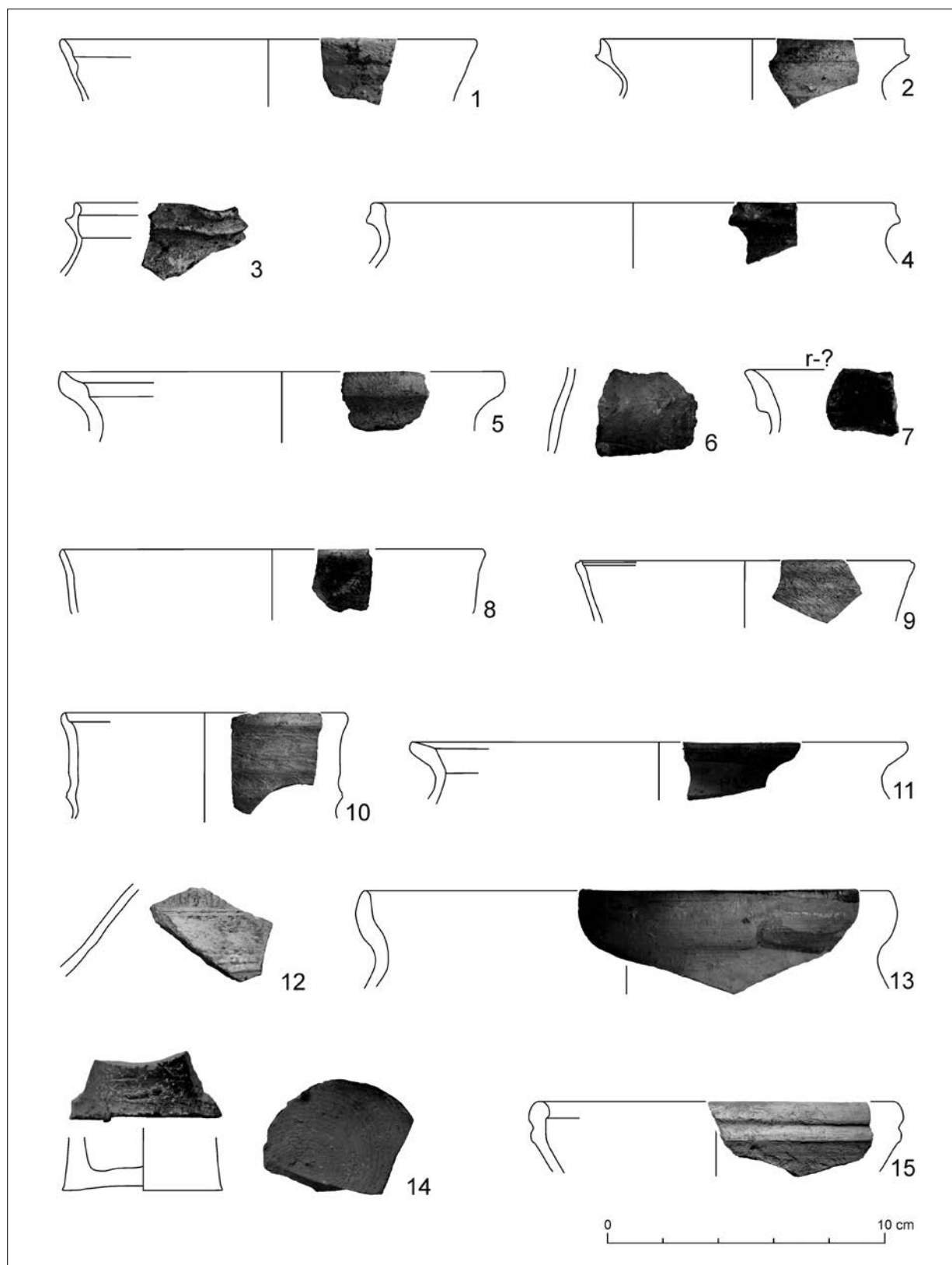
Tab. II. Ukážka stratigrafie lokality. 1 – južný profil výkopu pri dome č. 24; 2 – severný profil výkopu pri dome č. 27.

Tab. III. Výber nálezov keramiky z Levoče, Námestia Majstra Pavla. 1–7 – priestor domu č. 24, vrstva 2, 90–110 cm; 8–10, 14–15 – priestor domu č. 25, vrstvy 2 a 17, 65–90 cm; 11 – priestor domu č. 25, vrstva 17, 65–70 cm; 12–13 – priestor domu č. 25, vrstva 31, 50–70 cm; 16 – priestor domu č. 24, vrstvy 2 a 3; 17–19 – priestor domu č. 28, vrstva 3, 45–60 cm.

Tab. IV. Výber nálezov keramiky z Levoče, Námestie Majstra Pavla. 1 – priestor domu č. 28, vrstva 3, 45–60 cm; 2–6 – priestor domu č. 25, vrstva 17, 65–85 cm; 7–10, 12 – priestor domov č. 26–27, vrstvy 2 a 3, 60–100 cm; 11 – priestor domu č. 24, rozhranie vrstvy 3 a podložia, 120–125 cm; 13 – priestor domu č. 24, zber; 14 – priestor domov č. 26–27, vrstva 2, 60–70 cm; 15–16, 18 – priestor domu č. 26, vrstvy 12 a 3, 100–120 cm; 17 – priestor domu č. 28, vrstvy 2 a 3, zber z porušených vrstiev; 19 – priestor domu č. 24, zber.

Tab. V. Výber nálezov keramiky z Levoče, Námestia Majstra Pavla. 1 – priestor domu č. 25, vrstva 17, 50–80 cm; 2–4, 6–7 – priestor domu č. 24, vrstva 2, 90–110 cm; 5, 9–10 – priestor domu č. 24, z porušených vrstiev; 8 – priestor domu č. 25, vrstvy 2 a 17, 65–90 cm; 11, 14 – priestor domu č. 24, vrstva 31, 50–60 cm; 12 – priestor domu č. 23, zber; 13, 15 – priestor východne od evanjelického kostola, zber.

Tab. VI. Výber drobných nálezov z Levoče, Námestia Majstra Pavla. 1 – priestor domov č. 26–27, vrstva 3, 80–100 cm; 2 – výkop v ceste, vrstva 3, 90–100 cm; 3 – priestor domov č. 26–27, zber; 4 – priestor domov č. 26–27, vrstva 2, 60–70 cm; 5 – priestor domu č. 24, z porušených vrstiev; 6 – priestor domu č. 25, vrstva 10, 60–70 cm; 7 – zber z plochy stavby; 8 – priestor východne od evanjelického kostola, vrstva 24, 100–120 cm; 9 – priestor domu č. 24, vrstva 17, 70–80 cm.

LITERATÚRA

- Čurný 2015 – M. Čurný: Tehla a stavebná keramika v architektúre stredovekých a včasnónovovekých Košíc. *Forum Urbes Medii Aevi IX/1–2* (Cihla a stavební keramika ve středověku a novověku v městské architektuře střední Evropy), 2015, 174–185.
- Čurný/Šimčík 2016 – M. Čurný/P. Šimčík: Fajky z Rožňavy. In J. Dano (ed.): *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II. Zborník príspevkov z II. medzinárodnej konferencie konanej 13. 9. 2013 a z III. medzinárodnej konferencie konanej 10. 9.–11. 9. 2015 v Tekovskom múzeu v Leviciach*. Levica, 2016, 155–172.
- Čurný/Mitáš/Šimčík/Žáčik 2013 – M. Čurný/V. Mitáš/P. Šimčík/M. Žáčik: Nálezy keramických fajok z archeologických výskumov a prospekcií na Slovensku. II. *Štúdijské zvesti Archeologického ústavu SAV* 54, 189–209.
- Fecko/Javorský 2014 – P. Fecko/F. Javorský: Výskum zaniknutého kostola vo Vlčkovej. *Štúdijské zvesti Archeologického ústavu SAV* 56, 133–152.
- Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku, Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. *Archaeologia historica* 8, 1983, 215–232.
- Roth/Soják 2008 – P. Roth/M. Soják: Levoča. In: J. Béreš (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska z konca 5. až z 13. storočia*. III. zväzok. *Východné Slovensko*. Nitra 2008, 224–229.
- Hrnčiarová/Miklós 2002 – T. Hrnčiarová/L. Miklós (eds.): *Atlas krajiny Slovenskej republiky*, Bratislava 2002.
- Chalupecký 1974 – I. Chalupecký: *Dejiny Levoče I*. Košice 1974.
- Javorský 1990 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy v Mestskej pamiatkovej rezervácii Levoča. *AVANS* 1988, 1990, 81–84.
- Karabinoš 2006 – A. Karabinoš: Archeologický výskum v kostole sv. Jakuba v Levoči. In: *AVANS* 2004, 2006, 109–110.
- Karabinoš 2008 – A. Karabinoš: Výskum juhozápadnej kaplnky kostola sv. Jakuba v Levoči. *AVANS* 2006, 2008, 87–90.
- Kučerová/Hudák 2017 – M. Kučerová/M. Hudák: Predstihový výskum na námestí v Levoči. *AVANS* 2012, 2017, 100.
- Kučerová/Hudák 2018 – M. Kučerová/M. Hudák: Záchranný výskum na Námestí Majstra Pavla v Levoči. *AVANS* 2013, 2018, 110.
- Miroššayová 1999 – E. Miroššayová: Výšinné hradisko na Kláštorsku–Čertovej sihoti v Letanovciach. *Slovenská archeológia* 47, 1999, 129–152.
- Nagy 2004 – P. Nagy: Stredoveká a včasnónovoveká pálená strešná krytina na Slovensku. *Zborník Slovenského národného múzea* 98, *Archeológia* 14, 2004, 201–209.
- Polla 1962 – B. Polla: *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*. *Archaeologica Slovaca Fontes*, Tomus IV, Bratislava 1962.
- Roth 2015 – P. Roth: Výskum a sledovanie zemných prác v Levoči. *AVANS* 2010, 2015, 195–197.
- Roth/Soják 2008 – P. Roth/M. Soják: Levoča. In: J. Béreš (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska z konca 5. až z 13. storočia*. III. zväzok. *Východné Slovensko*. Nitra 2008, 224–229.
- Slivka 1980 – M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kovárstvo na východnom Slovensku. *Historica Carpathica* 11, 1980, 218–288.
- Soják 2002 – M. Soják: Výskum v intraviláne Levoče. *AVANS* 2001, 2002, 196–198.
- Šimčík/Švaňa/Hronec 2017 – P. Šimčík/K. Švaňa/M. Hronec: *Levoča – Fontána Dobročinnosti*. 2017, Nepublikovaná výskumná dokumentácia TRIGLAV Archeologická spoločnosť.
- Švaňa, et al. 2018 – K. Švaňa/P. Šimčík/M. Šimkovic/T. Petráško: Štyri sezóny výskumu hradu Šebeš. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 171–203.
- Tomášová 1999 – B. Tomášová: Nálezy z hradu Soľnohrad. *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* 2, 1999, 169–192.
- Uličný 2001 – M. Uličný: Nálezy z hradu Kysak. *Historica Carpathica* 31–32, 2001, 151–163.
- Uličný 2008 – M. Uličný: Včasnó-novoveká keramika z hradu Šariš. In: *Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*, 2008, 511–525.
- Uličný 2013 – M. Uličný: Vrcholnostredoveká keramika z hradu Šariš. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 107–140.
- Uličný 2018 – M. Uličný: Neskorostredoveká keramika z hradu Šariš. *Východoslovenský pravek* 11, 2018, 205–246.

Internetové zdroje

Mapový klient ZBGIS Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky <https://zbgis.skgeodesy.sk/tkgis/default.aspx/>.

Kamil Švaňa
Štúrovo nábřežie 11
SK – 052 05 Spišská Nová Ves
svana.kamil@gmail.com

RESULTS OF THE RESCUE EXCAVATION AT THE MASTER PAUL'S SQUARE
IN LEVOČA

K a m i l Š v a Ň a

Summary

Rescue excavation in Square of Master Paul in Levoča took part in the timeframe between October and December of year 2018. Excavation was undertaken in the context of reconstruction of south-eastern part of the square and as such it consisted of documentation of digs, trenches and unearthed architecture in the said area. Several important historical buildings lie in the vicinity of the excavated area, namely Basilica of St. James, Old Town Hall, and Evangelical Lutheran Church. Parts of area were excavated earlier. During those excavations the oldest layers were dated to the 13th century. Results included identification of the 14th century housing architecture built in stone and metallurgical feature dated to the same period (*Javorský, 1990, 81–82*).

Results of excavation undertaken in 2018 include identification of terrain levels in medieval and post-medieval period, documentation of several fragments of stone architecture and significant amount of finds dated between the end of the 13th and 20th century.

The oldest archaeological layer was labelled as layer 3. It mostly consisted of fine soil with loess admixture. Scarce finds from the layer included fragments of pottery typical for the late 13th century and the beginning of the 14th century (Pl. IV: 1, 11) and fragments of roof tiles (Pl. VI: 1). Such early use of roof tiles is unusual in the Eastern Slovakia (compare *Čurný 2015, 180*) and in the case of Levoča it can be quite probably attributed to the process of building of Basilica of St. James. Younger levels dated to the late phase of the High Medieval period reflect increase of economical and probably also building activity in the area. Abundance of sherds of white thin-walled pottery (Pl. III: 1, 3–7, 9, 12, 15–18, IV: 4, 7–10, 12, 16, 19, V: 1–3, 8–10) possibly attests to the presence of tavern in the vicinity of excavated area. High medieval coarse ware was often decorated with incised wavy pattern (Pl. III: 10, IV: 1, 3), lines (Pl. III: 13, IV: 17) and dots (Pl. V: 6) or their combinations. Small finds with the exception

of nails rarely occur in the layers from the period (Pl. VI: 4). Admixture of stones in the layers from this period might be linked to the building activity, namely the building of the first stone houses that began to slowly replace older wooden architecture in the main square of the town, though it was completely rebuilt in stone only in the 17th century (*Chalupecký 1974, 93–94*). Two of the architectural structures unearthed by excavations were probably built during this period (e.g. second half of the 14th century), namely feature No. 4 (Fig. 6) and the older phase of feature No. 3 (Fig. 5).

Late Medieval deposits and finds are less represented possibly owing to later terrain changes but maybe also due to decline of the town in the late 15th and 16th century (*Chalupecký 1974, 266*). Layers with presence of charcoal and slag attest to the presence of forge and possibly also metallurgical workshop in the area working for substantial amount of time (circa century). Fire-damaged bronze belt plate decorated by incised geometrical decoration (Pl. VI: 9) was found in the oldest of these layers. Foundations of feature No. 1 (Pl. II: 1) were laid in this layer probably sometime in the second half of the 15th century. Pottery finds from the Late Medieval period include tableware decorated with rouletting (Pl. V: 12) and low ribs (Pl. IV: 2) as well large bowls (Pl. IV: 14, IV: 18) and fragments of pots (Pl. III: 8, IV: 13, V: 7).

Early modern period and later layers were largely destroyed by building activity and terrain alterations with the exception of the area surrounding Evangelical Lutheran Church. Features No. 2 (Fig. 4) and No. 5 (Pl. II: 2) were probably built at the very end of the 15th or during the 16th century as part of period of heightened building activity in the town. Construction of the sewers, feature No. 6, took place around 1840. Finds from the time frame between 16th and the end of the 19th century include pottery (Pl. V: 13, 15), tobacco clay pipes (Tab. Pl: 3, 8), small finds made of metal (Pl. VI: 6) and coinage (Pl. VI: 5, 7).

Fig. 1 Site on the map 1: 10 000.

Fig. 2 View from the north on the area of the excavation.

Fig. 3 Eastern profile of trench by house Square of Master Paul No. 24.

Fig. 4 Feature No. 2, view from the west.

Fig. 5 Feature No. 3, view from the north.

Fig. 6 Feature No. 4, view from the west.

Fig. 7 19th century sewers.

Fig. 8 Stone article from the 20th century building debris.

Fig. 9 Plan of the unearthed fragments of architectural structures.

Pl. I Examples of stratigraphical sequences. 1 – eastern profile of trench in the vicinity of houses No. 26, 27; 2 – northern profile of trench in the vicinity of house No. 26.

Pl. II Examples of stratigraphical sequences. 1 – southern profile of trench in the vicinity of house No. 24; 2 – northern profile of trench in the vicinity of house No. 27.

Pl. III Selection of pottery finds. 1–7 – vicinity of house No. 24, layer 2, 90–110 cm; 8–10, 14–15 – vicinity of house No. 25, layers 2 and 17, 65–90 cm; 11 – vicinity of house No. 25, layer 17, 65–70 cm; 12–13 – vicinity of house No. 25, layer 31, 50–70 cm; 16 – vicinity of house No. 24, layers 2 and 3; 17–19 – vicinity of house No. 28, layer 3, 45–60 cm.

Pl. IV Selection of pottery finds. 1 – vicinity of house No. 28, layer 3, 45–60 cm; 2–6 – vicinity of house No. 25, layer 17, 65–85 cm; 7–10, 12 – vicinity of houses No. 26–27, layers 2 and 3, 60–100 cm; 11 – vicinity of house No. 24, transition between layer 3 and subsoil, 120–125 cm; 13 – vicinity of house No. 24, stray find; 14 – vicinity of houses No. 26, 27, layer 2, 60–70 cm; 15–16, 18 – vicinity of house No. 26, layers 12 and 3, 100–120 cm; 17 – vicinity of house No. 28, layers 2 and 3; 19 – vicinity of house No. 24, stray find.

Pl. V Selection of pottery finds. 1 – vicinity of house No. 25, layer 17, 50–80 cm; 2–4, 6–7 – vicinity of house No. 24, layer 2, 90–110 cm; 5, 9–10 – vicinity of house No. 24, finds from disturbed layers; 8 – vicinity of house No. 25, layers 2 and 17, 65–90 cm; 11, 14 – vicinity of house No. 24, layer, 50–60 cm; 12 – vicinity of house No. 23, stray find; 13, 15 – area east of Evangelical Lutheran Church.

Pl. VI Selection of small finds. 1 – vicinity of houses No. 26, 27, layer 3, 80–100 cm; 2 – trench in road, layer 3, 90–100 cm; 3 – vicinity of houses No. 26, 27, stray find; 4 – vicinity of houses No. 26, 27, layer 2, 60–70 cm; 5 – vicinity of house No. 24, from disturbed layers; 6 – vicinity of house No. 25, layer 10, 60–70 cm; 7 – stray find; 8 – area east of Evangelical Lutheran Church, layer 24, 100–120 cm; 9 – vicinity of house No. 24, layer 17, 70–80 cm.

Translated by author

STREDOVEKÉ ARTEFAKTY Z OKOLIA NIŽNEJ MYŠLE¹

LADISLAV OLEXA – ŠTEFAN OLŠAV – LUCIA SZABOVÁ

Autori venujú tento príspevok Michalovi Slivkovi ako vďaku za dlhoročnú spoluprácu.

Východné Slovensko Ostrohy, hroty šípov, meč, bratrické hnutie, 14.–15. stor.

Eastern Slovakia, spurs, arrowheads, sword, the Bratrik movement, 14th–15th century

The article deals with recent medieval findings from Nižná Myšľa, Slovakia. The collection of findings which were not obtained during an archaeological research consist of iron artifacts, such as spurs, crossbow bolts and a sword. The aim of this article is to describe the individual findings and to attempt for the exact chronological classification of the objects, despite the absence of other specific findings and circumstances, based on analogies from Slovakia and the Central European area. The work also contains possible relations of the described artifacts within the environment in dependence on the historical sources and the known archaeological sites in the area.

SÚBOR ŽELEZNÝCH PREDMETOV

V roku 2017 bol Krajskému Pamiatkovému úradu v Košiciach odovzdaný súbor železných predmetov, údajne pochádzajúci z okolia Nižnej Myšle (okr. Košice – okolie). Nálezcovia ho získali pomocou detektorov kovov. Pôvod súboru nie je známy a nie je isté, či pochádzajú z jednej alebo viacerých polôh. Na základe aktuálneho stavu poznania archeologických nálezísk v Nižnej Myšli a jej okolia sa domnievame, že nálezy pochádzajú najskôr z polohy Skalka, kde sa pravdepodobne nachádzal bratrický tábor (na mieste bývalého kameňolomu), alebo z priestoru zaniknutej stredovekej dediny v polohe Koscelek, ktorá sa však nachádza už v katastri obce Vyšná Myšľa. Súbor železných predmetov z neznámej polohy obsahoval masívny hrot šípu s tuľajkou, s rytou výzdobou a ďalšie dva rozmermi menšie hroty šípov s tuľajkou. Na základe technického prevedenia a ich tvaru ide o šípy do kuše. Najväčšiu pozornosť z objaveného súboru si jednoznačne zaslúži masívny hrot šípu, na ktorom sa nachádza rytá výzdoba. Ďalšie predmety predstavujú dve ostrohy, z ktorých jedna je vo fragmentárnom stave.

Ďalším železným predmetom, ktorého miesto nálezu však poznáme, je železný meč objavený v roku

2009 v polohe Pasienok v katastri obce Nižná Myšľa. Meč so zachovanou časťou dreveného obloženia objavili robotníci počas ťažby štrku na štrkovisku a následne ho odovzdali na pobočku Archeologického ústavu SAV v Košiciach.

OPIS A CHARAKTERISTIKA PREDMETOV

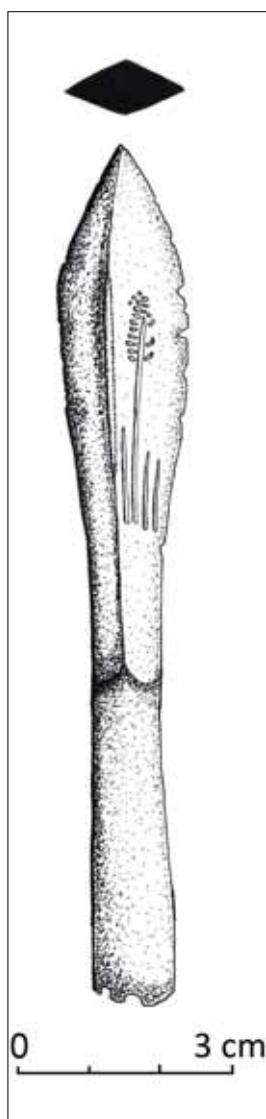
Hroty šípov

Prvý z hrotov má oproti bežným veľkostiam hrotov šípov nadmerné rozmery. Je dlhý 121 mm a jeho hrúbka v najširšej časti dosahuje 17 mm (obr. 1). Štvorboký hrot má pozdĺž jednej hrany 6 priečných zárezov. Na jednej stene štvorhranu sa nachádza rytý ornament – tri ryhy v smere osi a motív tzv. pštrosieho pera. Nadmerné hroty šípov s motívom pštrosieho pera sú spájané s českým územím 15. stor. Zdobený šíp tak patrí do skupiny „českých honosných hrotov šípov“ (Nickel 1969, 102–193). Z typologického hľadiska ide o hroty s romboickým prierezom a tuľajkou (Adámek 2016, 47). Tieto druhy šípov bývajú honosne zdobené, niekedy za pomoci náročnejších umeleckých technologických postupov, akými sú tauzia, plátovanie a rytie (Adámek

¹ Práca vznikla v rámci projektu APVV-18-0276 Agentúry na podporu výskumu a vývoja, ako aj Vedeckej grantovej agentúry VEGA pod číslom projektu 2/0084/18.

2016, 47). Najčastejšie vzory predstavuje plocha prekrytá šupinami, kráľovská koruna, pštrosie pero, gotické písmená a nápisy. Práve nápisy v češtine, ako napr. „mamyla“ (má milá), „warvy woka“ (chráň oko) a ďalšie, boli základným faktorom, ktorý dokladal ich pôvod na území Čiech (Nickel 1968, 63; Nickel 1969, 161). Gotické písmená a ich dvojkombinácie majú podľa H. Nickla predstavovať najmä mená českých panovníkov a kráľovských párov (napr. A – Albrecht, AR – Albertus Rex, AE – Albrecht a jeho žena Eliška, M – Matthias Corvinus, W – Vladislav Jagelovský, S – Žigmund Luxemburský, L – Ladislav Pohrobok a i.) (Nickel 1969, 162; Nekuda 1985, 146). Motívy gotických písmen, šupín, koruny a pštrosieho pera sa vyskytujú v českom umení aj na ďalších predmetoch pochádzajúcich z Čiech, ako sú pavézy a ostrohy, zatiaľ čo v ostatných častiach Európy sa tieto motívy na pechotných štítoch v tomto období nevyskytovali (Nickel 1968, 67–89; Nickel 1969, 162). Pštrosie pero vychádzajúce z koruny je spájané s pražským dvorským prostredím (Nickel 1969, 163), avšak hlava pštrosa a dve pštrosie perá vychádzajúce z kráľovskej koruny boli erbom uhorských kráľov. Je teda možné, že jeden z českých kráľov, ktorý bol zároveň aj kráľom Uhorska, buď Žigmund alebo Albrecht II., prevzal pštrosie perá ako svoj osobný znak (Nickel 1968, 88). Pravdepodobne sa tieto znaky stali národným symbolom, ktorý sa používal aj ako bežný odznak či vyznamenanie. Pštrosie pero je niekedy tiež spájané so sv. Jurajom, patrónom rytierov. Taktiež symbolizovalo nepoddajnosť, nezdolnosť a „ostroť pohľadu“ – dôležité práve pre strelcov (Nickel 1969, 159, 163).

V kontexte lokalizácie hrotu šípu a ostatných nálezov objaveného súboru je možné vylúčiť funkciu šípu ako športovej (streleckej) trofeje. Stredoveké

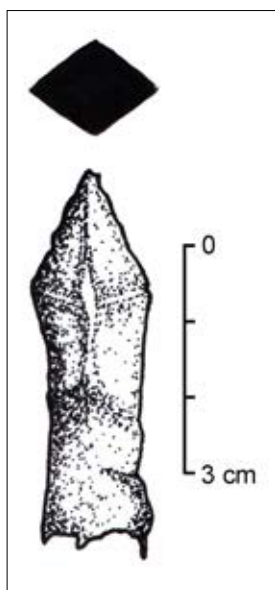
Obr. 1. Honosný hrot šípu
(kresba: Lucia Szabová).

strelecké cechy neboli len športovými „klubmi“, ale zároveň aj súčasťou obrany a milície svojho mesta. Honosné hroty šíпов však s najväčšou pravdepodobnosťou neboli odznakom hodnosti hajtmánov týchto cechov, nakoľko tieto hroty využívali najmä vojská v teréne (Nickel 1968, 77). Rovnako je tomu aj v prípade honosného hrotu šípu z Nižnej Myšle. Je teda pravdepodobné, že tieto hroty šíпов, vrátane toho z Nižnej Myšle, patrili veliteľom kušostreleckých jednotiek v skutočnom boji (Nekuda 1985, 146; Nickel 1968, 77). K teórii o využívaní honosných hrotov šíпов ako o odznakoch na rytierskych turnajoch, alebo ako šípy používané priamo na rytierskych turnajoch hovorí na druhej strane fakt, že niektoré nálezy týchto hrotov majú ulomenú špičku, čo si všimol už J. Koula (1893, 142), avšak tieto hroty pochádzajú z aukcií či zbierok, čím sa nedá s istotou doložiť kedy a ako k ulomeniu špičiek došlo a z akého prostredia (kontextu) tieto hroty pochádzajú. Nedá sa teda vylúčiť ani možnosť, že sa tieto hroty šíпов mohli používať v oboch prípadoch, ako súčasť rytierskych a streleckých turnajov i priamo v boji, pričom rozhodujúcim faktorom v tomto prípade ostáva kontext, v ktorom bol hrot šípu objavený.

České honosné hroty šíпов sa vyskytujú na územiach viacerých krajín, ako Česká republika, Poľsko, Rakúsko, Maďarsko, Nemecko, Slovensko a Turecko. Formou zbierok sa dostali aj do Metropolitného múzea v New Yorku, či do londýnskeho Toweru. Honosný hrot šípu v Metropolitnom múzeu obsahuje aj sekundárne vyrytú značku používanú pre označenie arzenálu tureckých militárií, čo taktiež dokazuje, že sa tieto šípy využívali priamo v boji a mohli byť opäť využité nepriateľským vojskom (Nickel 1968, 77). Ich výskyt v susedných krajinách je spôsobený najskôr operáciami českých vojsk. Napriek pomerne rozsiahlemu územiu ich výskytu ich počet neprekračuje 30 kusov. Z územia Slovenska sú doteraz evidované len dva exempláre českých honosných hrotov šíпов zo Smoleníc a hradu Ostrý Kameň. Prvý zo šíпов A. Ruttkay nesprávne datoval do 2. polovice 14. stor. a vylúčil jeho využitie v boji, kde naopak predpokladá, že bol „odznakom bratstiev strelcov z kuší a ich veliteľov“ (Ruttkay 1978, 62, 106; Slivka 2017, 836). Okrem vyššie spomínaných argumentov, ktoré túto hypotézu skôr nepodporujú, je nutné zohľadniť aj fakt, že rôzne typy, tvary a veľkosti hrotov šíпов mali svoj účel. Zatiaľ čo menšie a ľahšie hroty šíпов boli využívané najmä na dosiahnutie čo najväčšieho dostrelu a mohli vyradiť z boja ľahšie obrnených bojovníkov, alebo koňa, masívnejšie a ťažšie hroty šíпов mohli byť vyrábané za účelom prerazenia plátovej zbroje a využívané na kratšie vzdialenosti (Kašpar 2010, 18). Tieto honosné hroty šíпов boli pravdepodobne vyrábané práve pre posledný

uvedený účel. Druhý šíp z obce Buková pochádza údajne z hradu Ostrý Kameň. Na tomto exemplári vychádza motív pštrosieho pera z gotického písma „i“, prípadne „l“. (Samuel 2003, 120, obr. 99). Hrot šípu z Nižnej Myšle má oproti väčšine nálezov tohto druhu len veľmi chudobnú výzdobu. Napriek tomu existuje viacero hrotov šífov zaradených do tejto skupiny nálezov, ktorých výzdoba je taktiež značne zjednodušená a obsahuje motív pštrosieho pera, napr. dva exempláre v Balatoni Múzeum v Keszthely a Bakonyi múzea vo Veszpréme v Maďarsku (Nickel 1969, 113, obr. 20, 21). Nejasná zostáva otázka šiestich priečných zárezov na jednej hrane hrotu šípu. Je možné predpokladať, že ich funkcia bola len symbolická a jej význam poznal len majiteľ hrotu šípu. Problematická je tiež interpretácia troch pozdĺžnych zárezov, z ktorých „vychádza“ pštrosie pero. Len s veľkými výhradami môžeme predpokladať, že ide o silno schematizované gotické „m“, čo by mohlo symbolizovať pannu Máriu, alebo Mateja Korvína (Nickel 1968, 75–77). Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že ide o schematizovaný motív kráľovskej koruny. Tieto interpretácie sú len v rovine špekulácií, napriek tomu je však nutné dodať, že pštrosie pero vychádzajúce z gotického písma alebo kráľovskej koruny je veľmi častým motívom na českých honosných hrotoch šífov.

Honosný hrot šípu sa do Nižnej Myšle mohol dostať z českého prostredia prostredníctvom husitských vpádov, alebo skôr činnosťou bratříkov, ktorí v tomto priestore operovali. Podporujú to aj písomné pramene k roku 1458, kedy Šebastián Rozgony, kapitán horného Uhorska, dobyl bratřícky tábor v Nižnej Myšli a nechal popraviť 400 bratříckych zajatcov (Gembický 2009; Hoffmann 1960, 156): „Tu zaraz obklúčili Myšľu, ktorú boli opevnili a na hrad pretvorili Česi pri kostole Svätej Panny, kde vyviera liečivá voda. Myšľa po krvavom boji dostáva sa im do rúk a strážne vojsko, pozostávajúce zo 400 mužov, bolo bez milosti rozsekané, omilostená bola iba jediná žena, lebo bola ženou“. Poloha nález, ako aj ostatné objavené predmety taktiež podporujú myšlienku, že honosný hrot šípu súvisí s prítomnosťou bratříkov v tomto priestore v 2. a 3. štvrtine 15. stor.

Obr. 2. Hrot šípu
(kresba: Lucia Szabová).

Druhý objavený hrot šípu patrí do skupiny hrotov s rombickým až štvorcovým prierezom listu a tuľajkou (obr. 2). Je dlhý 54 mm s maximálnou šírkou 14 mm. Používali sa ako strelivo do kuší a na našom území sa vyskytujú najmä v 15. stor. s možným presahom na koniec 14. stor. (Adámek 2016, 38, 39). Hrot šípu patrí do skupiny typu T 2-51 podľa B. Zimmermanna (2000, 51–52), ktorý tieto hroty datuje už do 11.–12. stor., avšak najčastejšie sa podľa neho vyskytujú v 14. a 15. stor. Je to najčastejšie vyskytujúci sa hrot šípu na našom území a spája sa najmä s hradmi, ale aj bratříckymi pevnosťami (Adámek 2016, 37, 38).

Ostrohy

Ostrohy sú v hodnotenom súbore železných predmetov zastúpené dvomi exemplármi. Prvá z ostrôh sa zachovala vo výbornom stave. Ide o ostrôhu s výrazne ohnutými ramenami, z ktorých obe sú ukončené jednoduchým očkom, slúžiacim na upnutie ostrôhy k obuvi. Ramená spoločne tvoria tvar úzkeho U, resp. ťažšie rozoznateľný tvar medzi písmenami U a V. Bodec smeruje dole, na konci bodca je upevnené koliesko s ôsmimi lúčmi. Zo spojnice ramien na päte vyrastá hrot smerujúci nahor (obr. 3).

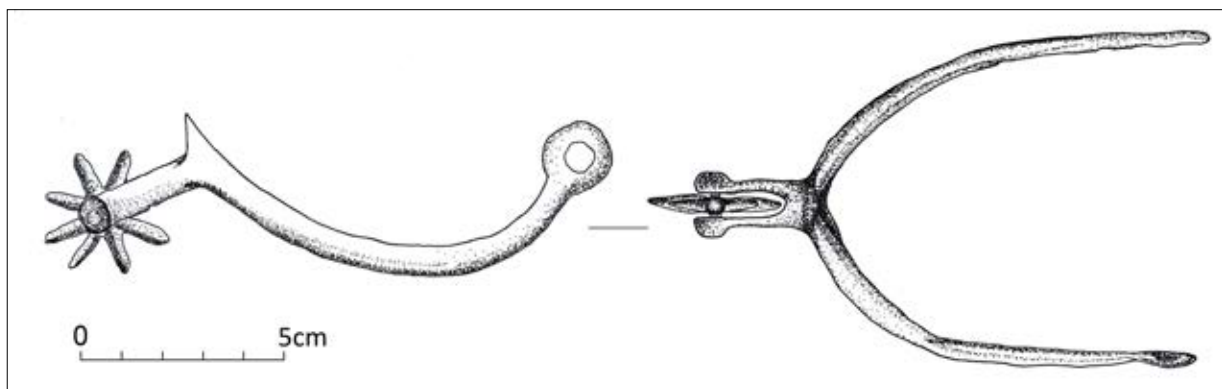
Rozmery ostrôhy: dĺžka ramena: 100 mm; dĺžka bodca: 40 mm, priemer kolieska: 35 mm; rozpätie ramien: 83 mm.

Podľa klasifikácie ostrôh P. Koóšovej, sa uvedený tvar ostrôh vyskytuje najčastejšie v 14. stor., ojedinele sa objavuje aj v 13. stor., avšak jeho výskyt pozorujeme aj v priebehu 15. stor. (Koóšová 2004, 530–542). Najmä v priebehu 15. stor. sa však začínajú uprednostňovať nové tvary ostrôh: ostrôhy s výrazne ohnutými ramenami tvoriace hrot, ostrôhy s ramenami tvoriacimi kôš (tzv. manželové ostrôhy), ostrôhy s rovnými ramenami a taktiež sa predlžuje dĺžka bodca (Koóšová 2007, 262).

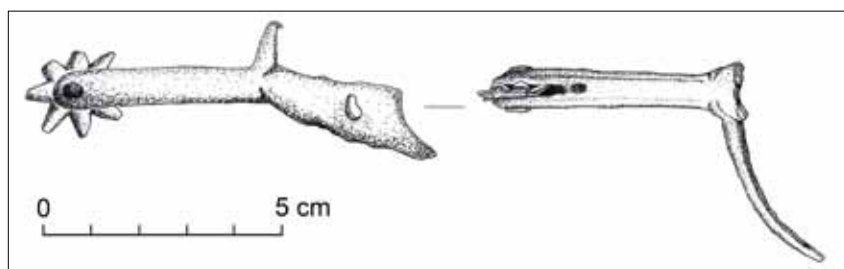
Druhá objavená ostrôha je vo fragmentárnom stave. Z ostrôhy sa zachoval dlhší rovný bodec s kolieskom a časť jedného ramena. Koliesko pozostáva z ôsmich lúčov, zachovaná časť ramena je rovná. Ramená ostrôhy pôvodne tvorili tvar písmena U. Kvôli neúplnosti ramena sa nedá s istotou určiť tvar ramien, avšak z dochovaného zlomku je možné predpokladať rovný, prípadne mierne ohnutý tvar ramien (obr. 4).

Rozmery fragmentu ostrôhy: priemer kolieska: 23 mm; dĺžka bodca: 50 mm.

Rovný dlhý bodec sa vyskytuje už na konci 14. stor., najmä však počas 15. stor. (Koóšová 2004, 539). Od 2. polovice 15. stor. sa bodce začali pomaly skracať (Koóšová 2007, 262). V 2. polovici 15. a počas 16. stor. sa postupne začali znižovať aj kolieska

Obr. 3. Kompletne zachovaná ostroha (kresba: Lucia Szabová).

Obr. 4. Fragment ostrohy (kresba: Lucia Szabová).

(Košíšová 2007, 266). Na základe uvedených skutočností, ako sú dĺžka bodca, priemer kolieska, ale aj predpokladaný tvar ramien, možno usudzovať, že fragment ostrohy z Nižnej Myšle pochádza najskôr z 15. stor.

Meč

V roku 2009 sa v katastri obce Nižná Myšľa počas bagrovania na štrkovisku v polohe Pasienok, podarilo objaviť železný meč so zachovanou časťou drevenej rukoväte (obr. 6). Meč bol následne odovzdaný na pobočku AÚ SAV v Košiciach. Analýza časti drevenej rukoväte momentálne prebieha na odbornom pracovisku Katedry archeológie Univerzity Komenského v Bratislave.

Rozmery: celková dĺžka 121,8 cm; dĺžka čepele: 97,5 cm; max. šírka čepele: 3,9 cm; dĺžka trňa: 18,8 cm šírka trňa: 1,6 cm; dĺžka hlavice: 5,5 cm; šírka hlavice 6,7 cm; váha: 1240 g.

Železný, jeden a pol ručný meč s obojstranným ostrím má dlhú tenkú čepeľ, ktorá sa od priečky až k hrotu výrazne zužuje. Masívna hlavica meča je nepravidelného diskovitého tvaru (obr. 6). Priečka meča je rovná, od stredu (otvoru) sa smerom k obojom koncom mierne zosilňuje (obr. 5, 6). Tento typ dlhého meča je možné priradiť podľa chronológie E. Oakeshotta (1991, 147) do kategórie mečov typu XVIa, prípadne typu XVII (Oakeshott 1991, 157–170). Masívna hlavica tvarovo zapadá do skupiny hlavíc

mečov typu H1 (Oakeshott 1991, 10). Nejednoznačnosť zaradenia do konkrétnej skupiny typologickej klasifikácie mečov spôsobuje najmä dlhá, úzka, hrotitá čepeľ, ktorá sa vyskytuje v oboch spomínaných kategóriách mečov. Stredové rebro na meči z Nižnej Myšle končí v prvej tretine dĺžky čepele. Tento jav je typický najmä pre meče typu XVIa (Glosek 1984, 29), avšak meč má viacero podobností aj s typom XVII (Oakeshott 1991, 160–162). Najmä veľmi úzka dlhá čepeľ (3–5 cm) je typická pre meče typu XVII (Glosek 1984, 29; Oakeshott 1991, 157). Nie vždy je možné presne zaradiť meč do špecifickej kategórie, nakoľko meče sa postupne vyvíjali a každý meč je svojim spôsobom zároveň originálnym dielom. Je teda pravdepodobné, že aj meč z Nižnej Myšle je derivátom skupín XVIa a XVII.

Meče typu XVIa sa najčastejšie používali na konci 14. a začiatku 15. storočia, avšak existujú aj exempláre zo začiatku 14. stor. (Glosek 1984, 29). Meč typu XVII sa na základe analyzovaných mečov E. Oakeshottom najčastejšie používal medzi rokmi 1360–1425 (Oakeshott 1991, 158–170). Tvarovo aj rozmerovo má z územia Slovenska k meču z Nižnej Myšle najbližšie jeden a pol ručný meč z Devína, zaradený do typu XVIa (Comisso 2005, 66; Plachál/Hlavicová 2003, 83–84). Dĺžky oboch čepelí mečov sú totožné (97,5 cm), obe hlavice sú diskovitého tvaru, takmer rovnakých rozmerov. Stredové rebro končí na oboch mečoch v prvej tretine čepele. Meč

je datovaný do časového úseku 1450–1470 (Plachá 2003, 83–84). Podobný exemplár, datovaný do 15. storočia, sa nachádza aj v expozícii Mestského múzea v Bratislave (Comisso 2005, 72). Tvarovo má k meču z Nižnej Myšle blízko taktiež meč z Trenčína, ktorý bol objavený v roku 1956 počas bagrovania v inundačnej časti Váhu (Ruttkay 1975). Meč má dlhú, úzku, hrotitú čepeľ (93,1 cm), diskovitú hlavu a rovnú priečku. Datovaný je do 2. polovice 14. stor. Analogické tvary k meču z Nižnej Myšle však existujú najmä v zahraničí (Oakeshott 1991, 147–170). Napr. meč typu XVIa, objavený v maďarskom Zalaegerszegu, datovaný do 2. polovice 14. stor. (Glosek 1984, 174), alebo meč typu XVII z Poľska (neznáme miesto nález), datovaný do 1. polovice 15. stor. (Glosek 1984, 166). Meč objavený pri regulácii rieky Radbuza v Plzni, tvarovo analogický s exemplárom z Nižnej Myšle, je datovaný do 14.–15. stor. (Hoch a kol. 2020, 112).

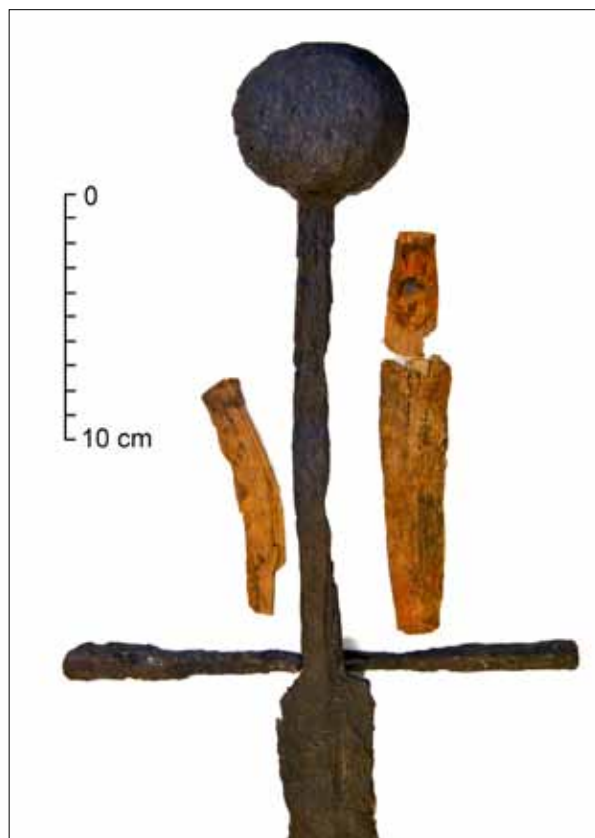

Obr. 5. Meč objavený na štrkovisku v polohe Pasienok v Nižnej Myšli (foto: Patrik Cimprich).

Meče typu XVIa a XVII mohli byť vyvinuté ako reakcia na stále viac využívané plátové zbroje. Dlhou hrotitou čepeľou mohol útočník bodnúť do nekrytého miesta, prípadne sa mohol pokúsiť preraziť zbroj (Oakeshott 1991, 157).

Nie je však jasné, či bol meč z Nižnej Myšle niekedy reálne využitý v boji. Jeho uloženie v rieke môže naznačovať skôr votívny charakter nález.

Meč z Nižnej Myšle bol do značnej miery poznačený koróziou. Z tohto dôvodu bol na meči vykonaný prieskum pomocou röntgenu na Technickej univerzite v Košiciach. Cieľom röntgenu bolo zistiť, či sa na meči nenachádza značka alebo nápis, prípadne iné dekoratívne úpravy. Výsledok röntgenového snímkova-

Obr. 6. Časti dreveného obloženia rukoväte meča (foto: Patrik Cimprich).

Obr. 7. Röntgenový snímok časti rukoväte a čepele meča (Šípka označuje polohu anomálie, ktorá môže indikovať prítomnosť značky na čepeľi meča).

nia nebol jednoznačný, avšak naznačuje, že sa na spodnej časti čepele môže nachádzať značka (obr. 7). K overeniu existencie značky a jej prípadného tvaru je však potrebné urobiť ďalšiu - podrobnejšiu analýzu.

ZHRNUTIE

Súbor nálezov železných predmetov pochádzajúcich pravdepodobne z okolia Nižnej Myšle predstavujú dva hroty šípov a dve ostrohy. Jeden zo šípov je zdobený rytou výzdobou a patrí do skupiny tzv. českých honosných hrotov šípov, ktoré sú spájané s českým prostredím 15. stor. (Nickel 1968). Druhý hrot šípu patrí do skupiny hrotov s rombickým až štvorcovým prierezom listu a tuľajkou. Na Slovensku sa tento typ vyskytuje prevažne v 15. stor. s možným presahom do konca 14. stor. Najčastejšie sa na Slovensku tento druh hrotov šípov vyskytuje na hradoch a bratríckych pevnostiach (Adámek 2016, 38-39). Kompletne zachovaná ostroha sa na základe parametrov jednotlivých častí dá zaradiť do 14. až 15. stor., zatiaľ čo fragment ostrohy je možné časovo zaradiť najskôr do 15. stor. podľa klasifikácie P. Koošovej (2004, 530-542; 2007, 262-266). Celý objavený súbor tak možno zaradiť do 15. stor. Na základe nálezu honosného hrotu šípu z českého prostredia, predpokladanej polohy lokality, charakteru nále-

zov a ich datovania, ako aj existujúcich písomných prameňov, je možné domnievať sa, že nálezy môžu súvisieť s bratríckou pevnosťou, resp. táborom, spomínaným v písomných prameňoch k roku 1458, kedy Šebastián Rozgony, kapitán horného Uhorska, dobyl bratrícky tábor v priestore medzi Nižnou a Vyšnou Myšľou (Hoffmann 1960, 156). Tento záver je zatiaľ na úrovni hypotézy, nie je potvrdený archeologickým bádaním. Ďalšou možnosťou je, že nálezy súvisia so zaniknutou stredovekou dedinou v polohe Koscelek v katastri obce Vyšná Myšľa, ktorá zanikla pravdepodobne v dôsledku činnosti bratríkov na tomto území v priebehu 15. stor.

V roku 2009 bol počas bagrovania štrkoviska v polohe *Pasienok* v Nižnej Myšli objavený železný stredoveký meč. Typologicky ide pravdepodobne o meč typu XVIa, alebo hybrid typov XVIa a XVII. S najväčšou pravdepodobnosťou je možné datovať meč do 2. polovice 14. až 1. polovice 15. stor. s možným presahom do 2. polovice 15. stor. Nedá sa vylúčiť, že aj tento nález mohol súvisieť s pohybom bratríkov na tomto území. Je na mieste uvažovať taktiež o votívnom charaktere nálezu, avšak nie je vylúčené, že meč mohol v rieke niekto stratiť. Prostredníctvom röntgenového snímkovania sa podarilo objaviť anomáliu, ktorá môže indikovať prítomnosť značky na čepeli meča. Na rukoväti sa zachovali aj časti dreveného obloženia, analýza na určenie druhu dreveniny aktuálne prebieha.

LITERATÚRA

- Adámek 2016 – S. Adámek: *Stredoveké mechanické zbrane* (diplomová práca). Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava 2016.
- Comisso 2005 – M. Comisso: *Stredoveké meče na Slovensku v 9.-15. storočí* (diplomová práca). Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava 2005.
- Gembický 2009 – J. Gembický: *Bratrci a ich bitka pri Nižnej Myšli v roku 1458*. Internetový odkaz: www.viacassa.eu/bratrci/
- Glosek 1984 – M. Glosek: *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.* Warszawa 1984.
- Hoffmann 1960 – L. Hoffmann: Husitské a bratrícké hnutie v dejinách východného Slovenska. *Nové obzory* 2, 1960, 141-161.
- Hoch a kolektív 2020 – A. Hoch a kolektív: *Svět středověkých her*. Jihlava, Plzeň 2020.
- Kašpar 2010 – J. Kašpar: *Technologie výroby a zpracování středověkých hrotů stříel* (diplomová práca). Vysoké učení technické v Brně. Brno 2010.
- Košová 2004 – P. Košová: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.-15. storočie). *Archaeologia historica* 29, 523-547.
- Košová 2007 – P. Košová: Ku klasifikácii neskorostredovekých a včasnorenesančných ostrôh z územia Slovenska. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Musica* XXV, 2007, 257-276.
- Koula 1893 – J. Koula: České šípy z XV. věku. *Památky archeologické* 16, 139-142.
- Nekuda 1985 – V. Nekuda: *Mstěnice: Zaniklá středověká ves u Hrotovic*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Brno 1985.
- Nickel 1968 – H. Nickel: Ceremonial Arrowheads from Bohemia. *Metropolitan Museum Journal* 1, 1968, 61-93.
- Nickel 1969 – H. Nickel: Böhmische Prunkpfeilspitzen. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A: Historie* 23/3, 1969, 101-163.
- Oakeshott 1991 – E. Oakeshott: *Records of the Medieval Sword*. Woodbridge 1991.
- Plachá/Hlavicová 2003 – V. Plachá/J. Hlavicová: *Devín: Slávný svědek naší minulosti*. Banská Bystrica 2003.
- Ruttikay 1975 – A. Ruttikay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). *Slovenská archeológia* 23, 119-216.
- Ruttikay 1978 – A. Ruttikay: *Umenie kované v zbraniach*. Bratislava 1978.

Samuel 2003 – M. Samuel: Zdobení hrot šípu do kuše z Ostrého Kameňa. *AVANS* 2002, 2003, 120.

Slivka 2017 – M. Slivka: Inskripce v stredovekom archeologickom materiáli z územia Slovenska I. *Archaeologia historica* 42, 2, 819–847.

Zimmermann 2000 – B. Zimmermann: Mittelalterliche Geschosspitzen. Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen. *Schwieriger Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters*. Band 26. Basel 2000.

PhDr. Ladislav Olexa
Archeologický ústav SAV, OVVS Košice
Hrnčiarska 13
SK – 040 01 Košice
olexa@saske.sk

Mgr. Lucia Szabová
Dr. Bokesa 40
SK – 902 01 Pezinok
lucia.szabova7@gmail.com

Mgr. Štefan Olšav
Archeologický ústav SAV, OVVS Košice
Hrnčiarska 13
SK – 040 01 Košice
stefan.olsav@saske.sk

MEDIEVAL ARTIFACTS FROM THE VICINITY OF NIŽNÁ MYŠĽA

L a d i s l a v O l e x a – Š t e f a n O l š a v – L u c i a S z a b o v á

Summary

The collection of iron objects found near Nižná Myšľa consists of two arrow points and two spurs. One of the arrowhead is decorated by engraving and belongs to the group called Ceremonial Arrowheads from Bohemia, which are connected to Bohemian background of 15th century (Nickel 1968). Second arrowhead belongs to the group of arrowheads with rhombic, or square cross section of leaf point and with socket. We can find this type of arrow in Slovakia during the 15th century with possible overhang to the 14th century. It's typical for this type of arrowheads to be found in castles and Bratrik fortresses (Adámek 2016, 38–39). Completely maintained spur can be dated into the 14th to 15th century, based on parameters of individual parts. The fragment of the second spur can be dated into the 15th century at the earliest, based on the classification made by P. Koóšová (2004, 530–542; 2007, 262–266). The whole collection of iron objects then can be dated into the 15th century. The hypothesis is, that the collection relates to the Bratrik fortress, or camp, mentioned in the written sources from the year 1458, when Šebastián Rozgony, captain of the

Upper Hungaria, conquered the fortress or camp near Nižná Myšľa (Hoffmann 1960, 156). This is based on findings of ceremonial arrowheads from the Bohemian environment, estimated location, character of findings and written sources. This hypothesis, however, need to be verified by archaeological excavation.

The medieval iron sword was found in 2009 during dredging in Nižná Myšľa. Most likely it is the type of sword XVIa, or hybrid of types XVIa and XVII by E. Oakeshott (1991, 157–170). This can most likely be dated somewhere between the second half of 14th century and the second half of 15th century, with a possible overhang to the second half of 15th century. It cannot be excluded that also this artefact relates with Bratrik movement in this territory (seen above). Votive character of finding also cannot be excluded, but neither the simple loss of the sword in the river. The anomaly was found on the X-Ray photograph of the sword. It can indicate the brand or symbol on the sword blade. Wooden parts were preserved on the haft, they will be submitted to the anthracological analysis.

Fig. 1 Ceremonial arrowhead (picture: Lucia Szabová).

Fig. 2 Arrowhead (picture: Lucia Szabová).

Fig. 3 Well preserved spur (picture: Lucia Szabová).

Fig. 4 Fragment of spur (picture: Lucia Szabová).

Fig. 5 The sword discovered in a gravel pit at the location known as Pasienok in Nižná Myšľa (photo: Patrik Cimprich).

Fig. 6 Wooden parts of the sword's handle (photo: Patrik Cimprich).

Fig. 7 X-ray image of the sword's handle and blade (The arrow shows the location which may indicate a presence of the craftsman's mark on the sword blade.).

Translated by Patrik Cimprich